

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

**Збірник матеріалів
XVI підсумкової науково-практичної конференції
викладачів**

31 січня 2014 року

*За загальною редакцією
члена-кореспондента НАПН України, доктора політичних наук, професора,
К.В. Балабанова*

МАРІУПОЛЬ – 2014

УДК 061.3 (063)
ББК 94.3я 431

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2014. – 444 с.

Друкується за ухвалою вченої ради Маріупольського державного університету (протокол № 4 від 25.12.2013)

Редакційна колегія:

Голова – Балабанов К.В., доктор політичних наук, професор

Члени редколегії: Баймуратов М.О., д.ю.н., проф.; Безчотнікова С.В., д.філол.н., проф.; Чентуков Ю.І., д.е.н., проф.; Булатова О.В., д.е.н., проф.; Волошин Ю.О., д.ю.н., проф.; Лисак В.Ф., д.і.н., проф.; Кіндюк Б.В., д.геогр.н., проф.; Коляда Ю.Є., д. ф-м.н., проф.; Косенко Ю.М., к.пед.н., проф.; Ніколенко Л.М., д.ю.н., проф.; Оленіч Т.С., д.філос.н., проф.; Пономарьова І.С., д.і.н., проф.; Почепцов Г.Г., д.філол.н., проф.; Романцов В.М., д.і.н., проф.; Сабадаш Ю.С., д. культурології, проф.; Слющинський Б.В., д.соц.н., проф.; Соколова І.В., д.пед.н., проф.; Шепітько С.В., к.філол.н., проф.

Збірник містить матеріали XVI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 31 січня 2014 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, літературознавства і культурології, філології, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та студентам, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

***Редакція не несе відповідальності за авторський стиль праць,
опублікованих у збірнику***

© Маріупольський державний університет

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ Балабанов К.В. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МДУ У 2013 РОЦІ І ЗАВДАННЯ НА 2014 РІК.....	11
--	-----------

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА **МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

Барегамян С.Х. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	15
Бойко Ю.В. СТАНОВЛЕННЯ СТАНДАРТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	17
Василькова Є.А. СПІВВІДНОШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ З НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	20
Гапонюк О.І. ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....	22
Годованик Є.В. ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	24
Горбашевська М.О. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ЯК КОМПОНЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ.....	27
Квач С.С. ПОЛОЖЕННЯ СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	28
Кислова Л.А. СФЕРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗЫВАЮЩИЕ PR И МАРКЕТИНГ.....	31
Мамедова А.І. ТЕОРЕТИЧНА ТИПОЛОГІЯ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	33
Северінова О.Б. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	35
Семкова Л.В. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	36
Тихомирова Г.Є. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА З ВНУТРІШНІМ ПРАВОМ ДЕРЖАВ.....	39
Хоббі Ю.С. ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ.....	42
Циклаурі О.Б. СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ТА НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	45
Черных Е.Н. УЧЕНИЕ Е. ЭРЛИХА В ДИСКУРСЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВООПОНИМАНИЯ.....	47

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

Авдан О.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ БРЕНДІВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	50
Бритченко Г.И. ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГ МЕНЕДЖМЕНТА.....	52
Геращенко О.О. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ.....	53
Мацука В.Н. ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПРОЕКТ И ХАРАКТЕРИСТИКА ЕГО ЦИКЛОВ.....	56
Осипенко К.В. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДІНДЕКСІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ГАЛУЗІ ПОДОРОЖЕЙ І ТУРИЗМУ.....	57
Перепада Ф.Л. ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	59

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО **ПРАВА**

Василенко С.І. ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ АГРОТОРГОВИХ ДОМІВ.....	62
Гусейнова Г.М. СИСТЕМА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ.....	63
Дмитрієва К.І. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ.....	66
Загородня Н.В. ЩОДО ПОРЯДКУ ОБЧИСЛЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ	

СТРОКІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	68
Іванюта Н.В. ВЗАЄМОВПЛИВ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОЗОВУ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПОЗОВУ.....	70
Колосов Р.В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ТА МЕТОДУ ЖИТЛОВОГО ПРАВА.....	73
Ніколенко Л.М. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ АКТІВ, ЯК ЗАСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	75
СЕКЦІЯ	
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА В ОСВІТІ	
Дяченко О.Ф. ЗАСТОСУВАННЯ FUZZY LOGIC TOOLBOX ДЛЯ ОЦІНКИ РИБОПРОДУКТИВНОСТІ АЗОВСЬКОГО МОРЯ.....	79
Коляда Ю.Є., Кириленко А.В. ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ З ВИКОРИСТАННЯМ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ БАЗИ ДАНИХ.....	81
Назаренко Н.В. ФОРМУВАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІНФОРМАТИКИ І МАТЕМАТИКИ.....	83
Сирмамійх І.В. ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.....	85
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	
Бутенко Э.О. ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ УДАЛЕНИЯ СУЛЬФИДОВ ИЗ ПРОМЫШЛЕННЫХ СТОКОВ.....	88
Кіндюк Б.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО МЕТОДУ У СФЕРІ ЛІСІВНИЦТВА.....	90
Носік С.В. ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД М. МАРІУПОЛЬ НА ПРИКЛАДІ Р. КАЛЬМІУС.....	93
Темирова В.І. СПІВВІДНОШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПРАВОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	95
Терещенко С.И. ПРИРОДООХРАННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ В ГОРОДЕ МАРИУПОЛЕ В 2012-2013 ГОДАХ.....	97
Трофімова О.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЛІСІВ УКРАЇНИ.....	100
СЕКЦІЯ	
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО	
Балабанова Н.В. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ.....	103
Беззубченко О.А. РІВНІ, ФОРМИ ТА МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	105
Булатова О.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	107
Дубенюк-Панайотопулу Я.А. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ.....	109
Захарова О.В. ОСНОВНІ КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ.....	111
Марена Т.В. ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЦЕСІВ ТРАНСГРАНИЧНОГО РУХУ КАПІТАЛУ.....	114
Мітюшкіна Х.С., Янюк Ю.О. ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ Й КРАЇН ОКРЕМИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГРУПОВАНЬ.....	116
Ніколенко Т.І. ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД.....	118
Ткаченко К.І. ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	120
Чентуков Ю.І. МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ОБМІН В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	122
СЕКЦІЯ	
ЕЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД	
Алипа Р.А. ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ОШИБКА В ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ.....	125
Бадасен Є.І. РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ГОЛОВНА	

ПЕРЕДУМОВА АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	128
Бондаренко О.В., Сагірова О.М. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ.....	129
Пічахчи О.В., Чубарець В.Г. АРХАЇЗАЦІЯ МОВИ ЯК ІСТОРИЧНА ЗМІНА У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	131
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ	
Гаргаєва О.В., Кобиленко Н.К. ПОНЯТТЯ ПРО ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ.....	134
Жабко К.О. ΤΑ ΡΟΜΑΝΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ.....	136
Жарікова Ю.В. ЗІСТАВНА ТА КОНТРАСТИВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ.....	138
Кіор Р.В., Кіор В.І. ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УРУМСЬКІЙ МОВІ.....	139
Кутна Ю.Β. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΑΦΗΓΜΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.....	141
Потіпак Ю.Α. ПРОЗАЇКІ САЛОНІКСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ПРЕДСТАВНИКИ МОДЕРНІЗМУ В ГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	143
Рожкова І.Г., Ципоренко К.В. ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΝΕΥΡΟΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ (NLP). ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ.....	145
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ	
Гавенко О.С. L'OPPOSIZIONE FRA ITALIANO E TOSCANO NEL CINQUECENTO.....	149
Сабадаш Ю.С. ІТАЛІЙСЬКА ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА: (ШКОЛИ ГУАРІНО ДА ВЕРОНА І ВІТТОРІНО ДА ФАЛЬТРЕ).....	151
Скрипнік Д.В. ІРОНІЧНА ГРА ПОСТМОДЕРНІЗМУ АБО РОЗГАДКА ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ АЛЕССАНДРО БАРІККО.....	152
Ципоренко Л.Д. LA CULTURA NELL'INSEGNAMENTO LINGUISTICO.....	154
СЕКЦІЯ	
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ:	
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ, КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ	
Васильєва Е.В. КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА».....	157
Лубянська І.В. ГРАМАТИЧНІ ЗАМІНИ У ДІЛОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ.....	159
Петрашина Л.А. ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ.....	160
Романюк С.Г. ИСТОРИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА.....	162
Святна О.О. КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ.....	164
Смирнова М.С. РЕЛИГИОЗНЫЙ ДИСКУРС: КОММУНИКАТИВНЫЕ И ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ.....	167
Тарапатов М.М. ПОБУДОВА ТА ЗМІСТ ПОСІБНИКУ «ПРАКТИКУМ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ (АНГЛІЙСЬКА)».....	169
Хоровець В.С. ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ ПРИЙМЕННИКА І ВІДМІНКА.....	172
СЕКЦІЯ	
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ: ЇХ ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ ГЕРМАНСЬКИХ, РОМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)	
Бережна Л. Г. ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДАЛЬНИХ ЧАСТОК У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	175
Воеводина Н.М. ФОРМИРОВАНИЕ АНАЛИТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ ПРИ РАБОТЕ НАД ИНОЯЗЫЧНЫМ ТЕКСТОМ.....	177
Ганжело С.М. ДЕФРАЗЕОЛОГИЗАЦИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ.....	178
Гутнікова А.В. ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ АФІКСНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	181
Даниленко О.С. ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ЛИНГВИСТИКЕ.....	182
Дорменев В.С. СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РОМАНЕ Г. БЁЛЛЯ «НЕ СКАЗАВ НИ ЕДИНОГО СЛОВА».....	184
Кажан Ю.М. РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ «ESRIA» В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО- МЕТОДИЧНИХ СЕМІНАРІВ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	186

Каріда О.І. УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ.....	189
Кожухова Г.О. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ «УДИВИТЕЛЬНОЙ ИСТОРИИ ПЕТЕРА ШЛЕМИЛЯ» А. ШАМИССО.....	191
Лоскутова Н.Н. ПРО АББРЕВИАЦИЮ В ТЕРМИНОСИСТЕМЕ КИНЕМАТОГРАФА ФРАНЦУЗСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ.....	193
Морева Г.Г. РОЛЬ СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ ПРИБЛИЗИТЕЛЬНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ (попытка теоретического осмысления).....	196
Николаенко В.В. ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ПЕРЕВОДА.....	198
Петренко О.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИЧНОЇ ЛАКУНАРНOSTІ.....	201

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Задорожна-Княгиницька Л.В. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ У МАГІСТРАТУРІ: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	205
Короткова Ю.М. МОВНА ОСВІТА У РЕСПУБЛІЦІ КІПР: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	207
Лисецька О.Я. ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ МОЛОДІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ.....	210
Проценко О.Б. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ.....	211
Павленко Є.А. МЕТРОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	214
Ромашенко В.Є. МЕТОД ПРОЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ БАКАЛАВРІВ ФІЛОЛОГІЇ.....	215
Соколова І.В. СВІТОВІ РЕЙТИНГИ УНІВЕРСИТЕТІВ.....	218
Фролова О.О. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА.....	222
Хандога Я.В. СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ УКРАИНЫ, РОССИИ И БЕЛАРУСИ: РЕЗУЛЬТАТЫ КОМПАРАТИВНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	224
Циолковська А.І. ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ: МЕТА І РЕЗУЛЬТАТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	226

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Балабан О.О., Тімоніна А.Ю. ПАРАЛЕЛЬНІ СИМВОЛИ В ОБРЯДОВІЙ ПІСНІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ.....	229
Бумбур Ю.М. АНГЛІЙСЬКІСТЬ ТА АНГЛІЙСЬКИЙ ХАРАКТЕР.....	231
Васильєва Н.Б. ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С РОДНЫМ ЯЗЫКОМ.....	233
Грузевич Н.І. ДИХОТОМІЯ «КУЛЬТУРА-РЕЛІГІЯ» У ТВОРЧОСТІ Д. ЛОДЖА».....	235
Левченко А.В. ІСТОРІЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ ВЧЕНЬ.....	238
Михайличенко Л.Л. ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВУЗЕ. ИНТЕНСИФИКАЦИЯ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ.....	240
Назаренко Н.І. ХРОНОТОП ПРОВІНЦІЇ В РОМАНІ Д. ОСТЕН «ЕММА».....	243
Пєфтієва Е.Ф. ОБРАЗНЫЙ СПОСОБ НОМИНАЦИИ ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	245
Підько Л.В. CONTEMPORARY REQUIREMENTS TO A FOREIGN LANGUAGES TEACHER.....	246
Плотникова Е.В. БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В СИСТЕМЕ INTESOL КОМУНІКАЦІЯ ІЛИ КОРРЕКЦІЯ.....	247
Рыбалка И.С. КНИГА КАК СИМВОЛ В РОМАНЕ У. ЭКО «ИМЯ РОЗЫ».....	249
Стьопін М.Г. АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗНАНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ.....	251

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

Брадов В.В. СМК КАК СУБЪЕКТ МЕДИАРЫНКА: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ.....	254
--	------------

Вялькова І.О. ФОРМУВАННЯ СЕГМЕНТУ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	256
Мельникова О.С. ДИСИДЕНТСЬКА КОМУНІКАЦІЯ В СОЦІОСИСТЕМІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ.....	258
Нетреба М.М. ОФОРМЛЕНИЕ КВАЛИФИКАТИВНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В ГАЗЕТНЫХ ТЕКСТАХ.....	261
Орехов В.В. СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОНТЕНТУ.....	263
Попова В.В. ЧИННИКИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВИРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОІМІДЖУ.....	265
Рогожина В.В. МОВНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА МОВНИЙ КОМПРОМІС ЯК ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО НЕЙМІНГУ.....	268
Рудницька Г.В. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО ВЕКТОРА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	270
Ятчук О.М. ОГЛЯД СВІТОВОГО ТА ВІТЧИЗНЯННОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕЛЕАУДИТОРІЇ.....	271
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	
Брежнєва О.Г. СУТНІСТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО ДИТИНСТВА В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....	274
Бухало О.Л. СУТЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТИЛІВ ПІЗНАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	276
Демидова Ю.О. КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧ.....	278
Доманова О.О. НОВІ ТИПИ ДНЗ ЯК НАПРЯМКИ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	281
Косенко Ю.М. СТЕРЕОТИПИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ.....	284
Мякенька О.П. ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІК ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	286
Щербакова К.Й. ФАХОВА ГОТОВНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ.....	288
Яйленко В.Ф. ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ З МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	291
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ	
Грачова Т.М. ПАМФЛЕТ «АПОЛОГЕТИ ПИСАРИЗМУ» М.ХВИЛЬОВОГО ЯК ВИЯВ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО НОВІТНЬОГО ПИСЬМЕНСТВА.....	294
Дворянкін В.О. ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЕКСПРЕСИВНІСТЬ» ТА «ЕМОЦІЙНІСТЬ».....	296
Євмененко О.В. ЧАСОПРОСТОРОВІ КОНЦЕПТИ У ТВОРЧОСТІ ДАРИ КОРНІЙ.....	299
Мельничук І.В. ДИСКУРС ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ У ТЕКСТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ПОЕТІВ-ВІСІМДЕСЯТНИКІВ.....	301
Романенко Л.В. УКРАЇНСЬКІ ФЕНТЕЗІЙНІ РОМАНИ ДАРИ КОРНІЙ «ЗВОРОТНИЙ БІК СВІТЛА» І «ЗВОРОТНИЙ БІК ТЕМРЯВИ»: СУТНІСТЬ І ВИТОКИ.....	304
Семашко Т.Ф. ВПЛИВ СИМВОЛІКИ НА ФОРМУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ.....	306
СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ	
Варава Л.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛИЧНОСТНОЙ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ.....	309
Вілюжаніна Т.А. МОНІТОРИНГ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ.....	311
Генералова О.М. ПОЛЕЗАЛЕЖНІСТЬ-ПОЛЕНЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ.....	314

Кашкарьова Л.Р. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЯК ВНУТРІШНЬОЇ СПОНУКИ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	316
Малихіна Т.П. МОДЕЛЮВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ В РАННІЙ ЮНОСТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	319
Мойсєєнко Р.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	321
Павленко О.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОГО ОПЫТА (к постановке проблемы).....	323
Паплінська А.О. СОЦІАЛЬНІ УМОВИ ДЕФОРМАЦІЇ Я-ОБРАЗУ В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ.....	325
Тищенко Л.В. ПРОБЛЕМА ЕГО-ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.....	327
Ткач И.А. САМОСОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ У ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА (к постановке проблемы).....	330

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Гончарова З.В. ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА.....	333
Гусева Е.И. ЦИТАТА КАК ЕДИНИЦА ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	335
Кравченко В.А. СЛОВОТВОРЧЕСТВО КАК СРЕДСТВО ОЖИВЛЕНИЯ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТА.....	337
Прохореня С.И. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИТЕРАТУРНЫХ НОРМ РУССКОЙ РЕЧИ.....	339
Ситникова Е.В. ВНУТРЕННИЙ ЛЕКСИКОН РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ГЕТЕРОГЕННОМ КУЛЬТУРНО-ЯЗЫКОВОМ ОКРУЖЕНИИ.....	341

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Басенко Г.Н. ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВЫШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	344
Крестьянкина Т.Н. ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С КОМПОНЕНТОМ – ИМЕНЕМ СОБСТВЕННЫМ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА.....	346
Мараховська Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ.....	348
Павленко О.Г. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД В АСПЕКТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР.....	349
Попова Е.Н. КОЛЛЕКТИВНЫЙ ПРОЕКТ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ.....	352
Стуліка О.Б. ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНЯТ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	353
Улупова Е.П. РОЛЬ ПРОЕКТНОЙ МЕТОДИКИ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	355

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Арабаджи С.С. ЖУРНАЛЬНА ПЕРІОДИКА В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я ХІХ СТ.....	357
Волоніць В.С. ПРЕДСТАВНИЦТВО ДІЛОВИХ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ ГРЕЦЬКИХ ТОРГОВИХ ОСЕРЕДКІВ В АРХІВОСХОВИЩАХ УКРАЇНИ.....	361
Зіміна М.В. ДОБРОЧИННІСТЬ ПОМІЩИКІВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	362
Клер І.Г. ПОСТАТЬ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ГРОМАДІВСЬКОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ.....	366
Коробка В.М. ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ МАРІУПОЛЯ 1872 – 1914 РР.....	368
Коробка Ю.В. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ 1957 – 1965 РР.....	368

ОЧИМА РАДЯНСЬКИХ НОМЕНКЛАТУРНИКІВ.....	371
Новікова С.В. РОЗВИТОК МІСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МАРІУПОЛЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.....	374
Папазова А.В. СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЄЗУЇТСЬКИХ ДОМІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІ СТ.....	376
Подгайко М.К. МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ГРЕЦЬКИЙ СУД (КІНЕЦЬ ХVІІІ - ІІ ПОЛОВИНА ХІХ СТ.): ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	380
Романцов В.М. МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПОВІТ В ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	382
Романцова Н.І. «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ» М.ГРУШЕВСЬКОГО. ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ.....	385
Сальнікова Н.В. ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПИТАННЯ.....	388
Тарасов С.В. ГЕТМАН И. САМОЙЛОВИЧ В ОСВЕЩЕНИИ РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ – НАЧАЛА ХХ В.....	389

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Булик М.В. СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	391
Гаврилова Н.В. ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА СТРАН КАРИБСКОГО БАСЕЙНА.....	393
Качинська Н.О. ІНТЕРНЕТ-ЦЕНЗУРА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	395
Константинова Ю.В. ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	398
Костіна С.Б. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СХІДНІЙ УКРАЇНІ.....	400
Пахоменко С.П. НАЦІОНАЛІЗМ В КОМУНІСТИЧНІЙ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНІЙ БОЛГАРІЇ.....	402
Рябінін Є.В. ПОНЯТТЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ІРЕДЕНТИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	405
Савка А.В. ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ПОЛЬШЕ.....	408
Светлакова М.А. ПЕРЕДВИБОРЧА ПРОГРАМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2013 Р. В ІТАЛІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	409
Трофименко М.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗУМІННЯ ПУБЛІЧНОСТІ ДИПЛОМАТІЇ.....	412

СЕКЦІЯ

РОЗВИТОК ПОЛІТОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Иванов П.Н. ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В 18-19 ВВ.....	417
Olenich T., Tryma C. THE ROLE OF WOMEN IN ISLAM: MUSLIM ETHNO-CULTURAL STEREOTYPE IMAGE OF LIFE (IN IRAN).....	418
Слющинський Б.В. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВИЯВ ЙОГО КУЛЬТУРИ (ЕТОСУ).....	420
Tryma C. ORGANISATIONAL FORMS OF GLOBAL CIVIL SOCIETY.....	423
Цибулько О.С. ТЕРМІН «КОМУНІКАТИВНІСТЬ» В СУЧАСНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ.....	424

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Кригіна О.В. МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	428
Кудлай В.О. ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК СКЛАДОВА КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ.....	430
Манякіна О.С. РОЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ПІВНІЧНОГО	

ПРИАЗОВ'Я.....	431
Нікольченко Ю.М. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР РИМСЬКОЇ КУЛЬТУРИ III-І СТ. ДО Н.Е.....	434
Орехова С.Є. ОСОБЕННОСТИ ПЕЧАТНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТА КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА – «ПРОДУКТ/ТОВАР».....	437
Петрова І.О. ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ.....	439
Рябуха Ю.В. ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ДОКУМЕНТЫ ДРЕВНЕГО ШУМЕРА.....	440
Сивак О.А. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ І ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ.....	441

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 378.4(477.6-2Мар):001.89«2013/2014»(045)

Балабанов Костянтин Васильович, доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, ректор МДУ

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ МДУ У 2013 РОЦІ І ЗАВДАННЯ НА 2014 РІК

Науково-дослідна робота в МДУ спрямована на забезпечення розвитку фундаментальних та прикладних досліджень з використанням багатоканального фінансування (у тому числі з використанням можливостей, які надає входження України в міжнародний науковий простір), пошук нових форм наукової співпраці з установами, організаціями і підприємствами, розвиток науково-дослідної та інноваційної діяльності викладачів, аспірантів і студентів. Наукові дослідження в МДУ проводяться в рамках 4 пріоритетних тематичних напрямів: розвиток і впровадження новітніх технологій у неперервній професійній освіті; правові науки; світове господарство та міжнародні економічні відносини; розробка та впровадження новітніх технологій соціальних комунікацій.

Протягом 2013 року в МДУ виконувалася робота над 22 науково-дослідними темами, в тому числі 5 – за рахунок держбюджетного фінансування (обсяг фінансування на 2013 рік — 577, 7 тис.грн.). В МДУ широко використовується такий важливий шлях підтримки й розвитку науки, як кафедральні науково-дослідні роботи, що виконуються в рамках робочого часу викладача. Їх загальна кількість у 2013 році становила 17 робіт.

Зростання кадрового потенціалу університету безпосередньо пов'язане з ефективною роботою власної аспірантури, яка успішно розвивається в МДУ з 2005 року і сприяє якісній підготовці науково-педагогічних кадрів. Сьогодні в аспірантурі університету за 11 науковими спеціальностями продовжують навчання 81 аспірант і здобувач. Ефективність роботи аспірантури МДУ у 2013 році становила 40 %.

Атестацію науково-педагогічних кадрів в університеті протягом 2013 року забезпечували дві спеціалізовані вчені ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, у яких у 2013 році відбувся захист 23 кандидатських дисертацій, з них 13 – викладачами та аспірантами МДУ.

Досить високий показник щодо захисту викладачами і аспірантами дисертаційних робіт свідчить про плідний розвиток науково-дослідної роботи в МДУ. Протягом 2013 року викладачами та аспірантами університету було захищено 4 докторські та 19 кандидатських дисертацій. Слід зазначити, що динаміка захисту викладачами дисертацій протягом останніх років залишається позитивною. Досягненню таких показників сприяє багаторічна та плідна співпраця університету з провідними класичними університетами на науково-дослідними установами, де також здійснюється захист кандидатських і докторських дисертацій науково-педагогічних працівників та аспірантів МДУ (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В. Каразіна, Донецький національний університет, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України та ін.). Факт захисту дисертацій у провідних вітчизняних установах свідчить про якість та ґрунтовність підготовлених дисертаційних робіт викладачами Маріупольського державного університету.

Викладачі університету стають стипендіатами, лауреатами, переможцями конкурсів державного, всеукраїнського, міжнародного рівня; отримують почесні грамоти та подяки Донецької обласної державної адміністрації, Донецької обласної ради, Маріупольської міської ради. У 2013 році переможцем Донецького обласного конкурсу «Молода людина року» у номінації «Молодий вчений року» став к.політ.н. Трофименко М.В. Відзнакою

голови Донецької облдержадміністрації за підсумками обласного конкурсу «Кращий молодий вчений» нагороджено к.і.н. Арабаджи С.С.

Щорічно молоді вчені університету стають стипендіатами Кабінету Міністрів України. У 2013 році дану стипендію отримували молоді науковці Дубенюк-Панайотопулу Я.А., Дегтеренко А.М. та ін. Крім того, стипендію Донецької обласної ради для особливо обдарованих учнів, студентів і аспірантів отримала Осипенко К.В. (аспірантка спеціальності 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини).

За результатами наукових досліджень викладачами університету за 2013 рік опубліковано 1352 наукові статті та науково-методичні розробки. Щорічно динаміка публікацій викладачів поступово зростає. Загальний обсяг наукових та науково-методичних видань становить 985,1 друкованих аркушів. Результати досліджень викладачів знайшли втілення у 114 статтях, опублікованих у зарубіжних наукових виданнях. За 2013 р. науковцями університету за результатами наукових досліджень опубліковано 33 монографії, 77 підручників та навчальних посібників, з яких 10 отримали гриф МОН України.

Матеріали кандидатських і докторських дисертацій викладачів, основні положення монографій, наукових статей, виступів на конференціях стають теоретичним підґрунтям для розробки багатьох навчальних курсів, впроваджуються в діяльності підприємств і організацій. Наукові дослідження викладачів університету проходять апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. Щорічно близько 200 викладачів МДУ беруть участь у наукових заходах різного рівня.

В університеті успішно діють наукові школи: з теорії міждержавного та регіонального співробітництва; з дошкільної освіти; фундаментальних наукових досліджень у сфері конституційного та муніципального права, порівняльного правознавства; з історіографії історії України; з проблем інформаційної політики та соціального інжинірингу; з теоретичних та практичних аспектів еколого-правової охорони українських лісів.

Протягом 2013 року було проведено 15 науково-практичних конференцій різного рівня: 5 міжнародних, 6 – Всеукраїнських, 2 науково-практичні конференції міського рівня, 1 щорічна підсумкова науково-практична конференція для студентів МДУ, 1 щорічна підсумкова конференція викладачів МДУ.

В університеті продовжується випуск наукових видань, внесених до переліку наукових фахових видань України, а також видається збірник наукових праць «Актуальні проблеми науки та освіти» (за матеріалами щорічної підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ) і збірники матеріалів, що видаються за результатами проведення щорічних міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій («Україна і світ: проблеми історії»; «Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір»; «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики»; «Сучасні технології управління туристичним та готельно-ресторанним бізнесом»; «Проблеми формування інформаційної культури особистості»).

Важливим напрямком роботи в університеті є включення видань МДУ до міжнародних наукометричних баз. В університеті здійснюється видання наукового журналу «Вісник МДУ. Серії: «Філологія», «Право», «Історія, політологія», «Філософія, культурологія, соціологія», «Економіка», всі серії якого включено до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща). У 2013 році МДУ підписано договір з Міжнародною наукометричною базою РІНЦ (Російська Федерація) щодо розміщення всіх серій наукового збірника «Вісник Маріупольського державного університету». Електронні версії Вісника МДУ передаються до наукової бібліотеки університету, Національної бібліотеки ім. Вернадського тощо.

Результатом цілеспрямованої роботи кафедр університету є динамічний розвиток

студентської науки в МДУ. Координує науково-дослідну роботу студентів Рада з науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та молодих учених. Усього в університеті працює 50 наукових гуртків, у яких беруть активну участь понад 1600 студентів.

МДУ є базовим ВНЗ з проведення II етапу Всеукраїнської олімпіади з новогрецької мови та зі спеціальності «Міжнародні відносини», а також Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних і гуманітарних наук (з новогрецької мови та літератури). Щорічно студенти МДУ посідають призові місця на Всеукраїнських олімпіадах та конкурсах. Переможцями Всеукраїнської олімпіади за різними напрямками у 2013 році стали 5 студентів МДУ. Переможцями Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт, який щорічно проводиться Міністерством освіти і науки України стали 7 студентів МДУ.

Традиційно студенти МДУ беруть активну участь у науково-практичних конференціях різного рівня, понад 1700 статей та тез наукових доповідей публікується ними протягом навчального року. Результати своїх наукових досліджень студенти презентують під час Декади студентської науки, яка щорічно проходить в університеті.

За вагомі результати в науковій, громадській діяльності та відмінне навчання понад 30 студентів відзначені іменними стипендіями Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Донецької обласної ради, Маріупольської міської ради, стипендіями ім. І. Кураса, ректора МДУ, зарубіжних партнерів університету тощо.

Значну роль у вдосконаленні організації доступу користувачів до інформації, інформаційному та документальному забезпеченні навчально-виховного та наукового процесів університету відіграє наукова бібліотека МДУ, в роботі якої активно використовуються новітні інформаційні технології, автоматизація бібліотечних процесів. Сьогодні бібліотека МДУ має локальну розширену мережу, вихід до Інтернету, можливість представляти свої електронні ресурси у світових інформаційних мережах, надавати інформацію віддаленим користувачам. Бібліотека МДУ активно бере участь у всеукраїнському корпоративному проєкті створення Зведеної бази даних з питань освіти, педагогіки, психології (ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського), продовжує співпрацю з Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського у формуванні бази даних «Наукова періодика України», а також у проєкті «Електронний каталог періодичних видань м. Маріуполя».

Узагальнюючи результати 2013 року, ще раз необхідно зробити акцент на тому, що важливою умовою розвитку науки в університеті є подальше вдосконалення системи підготовки науково-педагогічних кадрів. Тому завданнями на 2014 рік стануть подальший розвиток системи планування руху науково-педагогічних кадрів, у тому числі шляхом залучення обдарованої молоді, вдосконалення системи звітування та рейтингового оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників; розвиток умов для ефективної підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації через розвиток власної аспірантури, а в перспективі й докторантури, організацію стажувань викладачів тощо; створення сприятливих умов (у тому числі за рахунок заходів матеріального та морального стимулювання) для продовження наукових досліджень вченими університету, формування резерву для навчання в докторантурі установ НАН України, галузевих академій та провідних ВНЗ України.

Важливим завданням є забезпечення підвищення якості та ефективності виконання держбюджетних науково-дослідних робіт (НДР), НДР позабюджетного фінансування, НДР, які зареєстровані в УКРІНТЕІ, та НДР, що виконуються в межах робочого часу викладачів; забезпечення виконання конкурентоспроможних наукових розробок і впровадження їх у навчальний процес та виробництво з урахуванням вимог економічного та соціально-культурного розвитку українського суспільства, збільшення обсягу науково-дослідних робіт, в т. ч. спільних із зарубіжними університетами та міжнародними установами; розширення каналів фінансування науково-дослідної роботи МДУ.

Безумовно, активний розвиток міжнародного співробітництва вимагає забезпечення розвитку напрямів наукової діяльності структурних підрозділів МДУ, створених спільно з міжнародними установами і закордонними університетами: Інститутом українсько-грецької дружби та елліністичних досліджень, культурними центрами, Регіональним центром європейської інформації, Представництвом Європейської організації публічного права тощо.

Таким чином, заходи щодо реалізації вище поставлених завдань дозволять забезпечити протягом 2014 року здійснення роботи, спрямованої на подальшу підтримку умов для когнітивної (пошукової) активності, проведення якісних досліджень, науково-педагогічного зростання викладачів та співробітників, направити їх роботу на подальшу інтеграцію освіти і науки, підсилення впливу науки на вирішення завдань освіти і виховання, збереження і зміцнення визначального характеру науки в розвитку суспільства, культури, економіки.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО, АДМІНІСТРАТИВНОГО ТА
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 342.734-053.81(477)(043)

Барегамян С. Х., асистент

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-
ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Проблеми правового регулювання зайнятості є досить актуальними у країнах з розвинутою економікою. Це зумовлено складністю становища на ринку праці, зростанням питомої ваги працівників найманої праці, змінами в їхній структурі, процесами міграції робочої сили. В цих умовах зросло значення діяльності держави у сфері регулювання зайнятості. Це знаходить своє відбиття в законодавстві, що регламентує порядок забезпечення робочими місцями осіб, що втратили роботу. Основне навантаження в цій сфері полягає саме на державу: вона здійснює працевлаштування, професійне навчання і перенавчання, матеріальне забезпечення осіб, які цього потребують.

Метою статті є розгляд деяких проблем правового регулювання зайнятості в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Поставлена мета зумовила необхідність реалізації наступних завдань: виокремити фактори, які обумовлюють виникнення проблем в галузі зайнятості, окреслити альтернативні шляхи вирішення цих проблем; сформулювати рекомендації щодо використання закордонного досвіду регулювання зайнятості в Україні.

Одним із важливих напрямів впливу держави на ринок праці з метою розширення зайнятості є посередництво при укладенні угоди трудового найму через державні біржі праці. Перші державні біржі праці з'явилися в країнах Заходу майже сто років тому. Після закінчення Другої світової війни здійснення політики «повної зайнятості» викликало значну активізацію їхньої діяльності.

У багатьох країнах було прийнято спеціальні закони про державне посередництво при працевлаштуванні. До функцій бірж праці були віднесені: реєстрація безробітних, інформація про наявні вакансії, профорієнтація та профконсультація, сприяння професійній підготовці й перепідготовці, виплата допомога з безробіття, дослідження ситуації на ринку праці, вжиття заходів щодо розширення зайнятості [2, с. 79].

Підвищення рівня зайнятості населення, покращення її якісних характеристик є важливою передумовою економічного розвитку країни, каталізатором перебігу економічних процесів як на регіональному, так і на державному, а також на міжнародному рівнях. У зв'язку з цим, економічно розвинуті країни і міжнародні організації відносять проблеми зайнятості до тих, вирішення яких впливає на забезпечення соціально-економічної стабільності суспільства [2, с. 76]. На даному етапі Україна перебуває на шляху євроінтеграції, але правове регулювання зайнятості населення характеризується відсутністю ефективних механізмів, що спонукає до необхідності реформування законодавчо-нормативної бази України в сфері зайнятості та її адаптації до європейських вимог.

Слід враховувати, що у кожній з країн існує власна правова модель регулювання зайнятості [3, с. 76-79]. Відповідно, розвинутими країнами використовуються різні за своєю суттю і характером методи правового регулювання зайнятості.

Як наголошує І. Я. Кісельов, помітним явищем в правовому регулюванні праці в країнах з розвинутою ринковою економікою стало посилення законодавчої та колективно-договірної активності в галузі професійної підготовки. Це є результатом поглибленого протиріччя між технікою, що постійно розвивається, та відстаючою від неї якістю робочої сили [4, с. 210]. Така професійна підготовка повинна обов'язково здійснюватися впродовж

всього трудового життя працівника та забезпечувати зв'язок та безперервність первинного навчання та подальшої перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Зазначена позиція обумовлена двома економіко-правовими та соціальними факторами. По-перше, прискорення темпу науково-технічного прогресу обумовлює швидкий моральний знос знань, умінь, а також старіння професії. Причому, якщо працівник не проходить в тієї чи іншій мірі професійного навчання, якого кваліфікація впродовж 10 років втрачається повністю. По-друге, провідним принципом західного світогляду, який полягає в тому, що не працівник повинен турбуватися про майбутнє розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця, а безпосередньо роботодавця повинні хвилювати наслідки звільнення висококваліфікованого та професійно орієнтованого працівника.

Так, наприклад, основні методи для вирішення проблем забезпечення зайнятості в Німеччині, в цілому, зводяться до створення безперервної системи інформації про вакантні робочі місця, професійного відбору працівників, професійного навчання та перенавчання працівників тощо. Ці методи є діючими й здатні впливати на забезпечення зайнятості в країні. Однак використання лише традиційних способів не завжди є досить ефективним. У зв'язку з цим законодавство й судова практика йдуть шляхом вироблення нових рішень у даній сфері, до яких, зокрема, можна віднести: 1) введення пільг для новоутворених підприємств з метою створення нових робочих місць; 2) введення обмежень щодо строків новоукладених трудових договорів; 3) запровадження режиму неповного робочого часу. 4) введення гнучкого режиму робочого часу; 5) організація громадських робіт.

Для англійської моделі зайнятості характерна державна активність у її стимулюванні. Законодавча система в Англії надає можливість місцевим владним органам самостійно заохочувати підприємницьку ініціативу [5, с. 210]. Акцентується увага і на систему професійної підготовки, перенавчання і працевлаштування, вдосконалення системи соціального забезпечення.

Прикладом безперервної професійної підготовки є законодавство Франції, в якому запроваджений особливий вид учбової відпустки, основною метою якої є надання кожному працівникові на різних етапах його життя можливості отримання нової спеціальності, з урахуванням вимог виробництва, яке швидко розвивається [4, с. 209].

Слід зазначити, що для країн Заходу сьогодні характерна значна диверсифікованість приватних компаній, що займаються працевлаштуванням. Численні види агентств по працевлаштуванню можна поділити на три головні категорії. Перша включає агентства, що відіграють роль посередників між попитом та пропозицією на ринку праці. Друга – поєднує агентства, що укладають із працівниками звичайний трудовий договір і поставляють їх на певний час підприємствам клієнтам на основі підрядного договору. Це – агентства тимчасової праці. Третя категорія включає агентства, що надають різного роду кадрові послуги, включаючи працевлаштування. Це – агентства з пошуку й відбору працівників, агентства по працевлаштуванню робочої сили, що вивільняється, консультаційні бюро, що обслуговують осіб, які шукають роботу.

В Україні 5 липня 2012 року був прийнятий Закон України «Про зайнятість населення», який набрав чинності з 1 січня 2013 року [6]. Прийняття нового Закону обґрунтовано нагальною необхідністю удосконалити механізми державного регулювання у сфері зайнятості населення, забезпечити ефективність використання страхових коштів, спрямованих на програми сприяння зайнятості. Серед проблем, які має розв'язати Закон – посилення мотивації працівників та роботодавців до легального працевлаштування, зниження рівня молодіжного безробіття, покращення ситуації із зайнятістю людей зрілого віку, встановлення зв'язку між освітою та ринком праці, подолання дефіциту можливостей для професійного зростання особи, підвищення темпів створення нових робочих місць.

Таким чином, аналіз положень діючого законодавства в сфері регулювання зайнятості дозволяє зробити такі висновки. Об'єктивна потреба у гармонізації наявного масиву нормативно-правових документів у сфері зайнятості, соціального діалогу, соціальної політики, податків та регулювання економічного розвитку держави залишається не задоволеною. Сфера зайнятості потребує змінення підходів до її регулювання, і перш, ніж вносити концептуальні зміни до законодавства щодо ринку праці, необхідно чітко визначити стратегічні цілі й завдання, які постають перед державою у сучасних соціально-демографічних умовах, та з урахуванням пріоритетів економічного розвитку в контексті міждержавної інтеграції. За відсутності ж цілісної стратегії зайнятості будь-які заходи (в тому числі, окремі законодавчі ініціативи) є паліативними та не приведуть до бажаного результату.

Необхідними є продовження процесу гармонізації національного законодавства у сфері зайнятості з ратифікованими міжнародно-правовими документами та балансування інтересів усіх сторін соціального діалогу з особливим акцентом на безумовному забезпеченні інтересів та дотриманні трудових прав працівників.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Бойко М. Д. Порівняльне трудове право: Навчальний посібник / М. Д. Бойко. – К.: Атіка, 2007. – 384 с.
3. Забута Н. Регулювання зайнятості населення: теорія і зарубіжний досвід. / Н. Забута // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2009. – № 5. – С. 76-82.
4. Киселев И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: Учебник для вузов. / И. Я. Киселев. – М.: Дело, 1999. – С. 209.
5. Островерхов В. Використання зарубіжного досвіду для вдосконалення концепції зайнятості України в умовах кризи / В. Островерхов. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rarpsu/2009_14/Ostroverkhov.pdf
6. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

УДК 352.07(477):061.1ЕС(06)

Бойко Ю.В., асистент

СТАНОВЛЕННЯ СТАНДАРТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Становлення стандартів місцевого самоврядування в рамках ЄС пов'язане з європейською інтеграцією. Це істотно впливає на розвиток місцевої демократії, основи побудови та функціонування місцевого самоврядування, а також на те, як визначається й реалізується державна політика на національному, регіональному й місцевому рівні. Одним із критеріїв децентралізації є інститут місцевого самоврядування. Кінець ХХ – початок ХХІ століть ознаменувалися реформою майже у всіх країнах у даній області. Основна проблема при здійсненні реформ місцевого самоврядування полягає в тому, щоб установити оптимальний баланс між централізацією (одним з головних елементів якої є місцеве самоврядування) і децентралізацією [1].

При дослідженні проблем реалізації Україною міжнародних стандартів місцевого самоврядування неможливо не торкнутися проблеми становлення і формування самих міжнародних стандартів такої діяльності, юридичної природи таких стандартів[2, с. 442].

Зближення правових систем у рамках європейського співтовариства свідчить про формування європейської системи місцевого самоврядування, у якій діють відповідні міжнародні стандарти місцевого самоврядування[2, с. 442]. Міжнародні стандарти – це

норми міжнародного права, які містяться у міжнародних договорах, що розробляються державами у рамках міжнародних міжурядових організацій [3]. На процеси розроблення таких норм впливають глобальні тенденції інтернаціоналізації міжнародного життя. Вони опосередковано впливають на внутрішньодержавні й міждержавні відносини, в результаті чого суб'єкти міжнародного права розробляють стандартизовані правила поведінки і визнають їх юридично обов'язковими [4, с. 516].

З точки зору права, під «міжнародними стандартами місцевого самоврядування» розуміють міжнародні норми, що регламентують муніципальну діяльність і прийняті державами в рамках міжнародних міждержавних організацій [3]. Такими стандартами виступають міжнародно-правові норми, що регламентують основні принципи, форми і методи здійснення муніципальної діяльності, прийняті державами світу в рамках міжнародних міждержавних організацій. Вони регламентують спільно вироблені державами підходи і принципи становлення і функціонування інституту місцевого самоврядування. На цьому наголошує О.В. Батанов «Особливостями міжнародних стандартів у цій сфері є те, що вони регламентують спільно вироблені державами концептуальні підходи і міжнародно-легальні принципи становлення, формування і функціонування інституту місцевого самоврядування на території конкретних держав» [5, с.136]. Закріплення таких положень за допомогою рамкових норм міжнародного права свідчить про роль цього інституту у міжнародному масштабі, що характеризується актуалізацією і глобалізацією предметів правового регулювання [6].

Інтеграція держав-членів ЄС у світове співтовариство накладає на них певні обов'язки з реалізації своїх міжнародно-правових зобов'язань не тільки на міжнародній арені, а й у середині кожної держави. Так, М.О. Баймуратов, виділяє такі причини підвищення ролі місцевої влади в створенні об'єднаної Європи:

- на внутрішньодержавному рівні членів ЄС чітко позначилися тенденції децентралізації й деконцентрації державної влади, що призвели до формування на місцевому рівні, поряд з іншими інтересами місцевих співтовариств, «загального людського інтересу», детермінованого причинами економічного й культурного порядку, що робить вагомий вплив на весь процес загальноєвропейської інтеграції;

- на міжнародній арені місцеві й регіональні влади в силу загальних принципів їхнього конституювання, загальних цілей і завдань, що стоять перед ними, та загальної ментальності, змогли швидше досягти позитивних результатів у прикордонному співробітництві, а також працювати в галузі становлення системи міжнародного співробітництва з однойменними та іншими суб'єктами зарубіжних держав, уникаючи бюрократичних зволікань та різних обмежень [7, с. 166].

При розкритті міжнародних стандартів місцевого самоврядування зупинимося на стандартах країн-членів ЄС. 7 лютого 1992 року в Маастрихті було підписано Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір), який був односторонньо ратифікований всіма державами-членами Європейських співтовариств і 1 листопада 1993 р. вступив в силу. Як стверджує Ю.О. Волошин, європейська міждержавна інтеграція, активно заглиблюючись після прийняття Єдиного європейського акту і Маастрихтських угод, спричинила багатогранні і комплексні конституційні і муніципальні реформи децентралізації і деконцентрації владних повноважень центральних органів виконавчої влади держав-членів ЄС, які привели до регіоналізації вказаних повноважень. Такі реформи не лише зумовили зміцнення інститутів локальної демократії в державах-членах ЄС, а також вплинули на муніципальні системи в країнах-кандидатах на вступ в ЄС [8, с.46].

Слід відзначити, що з моменту підписання Маастрихтського договору, у державах-членах ЄС намітилась тенденція переходу від централізації до децентралізації. Також, після підписання Маастрихтського договору намітилась тенденція зміни адміністративно-територіального устрою держав. Третя тенденція, введена з Маастрихтським договором в 1993 році це принцип субсидіарності.

Статті 198А і 198С Маастрихтського договору регламентують створення Комітету регіонів, який є органом ЄС консультативного характеру [9]. Представники місцевої влади та мери міст отримали можливість брати участь у діяльності ЄС, особливо з питань, які Євросоюз покладає на даний рівень влади в межах її компетенції, а також інформувати свої регіони про діяльність ЄС. Робота в Комітеті регіонів здійснюється за такими напрямками:

- освіта, професійна підготовка (ст. 126 Договору);
- культура (ст.128)
- охорона здоров'я (ст. 129);
- фонд регіонального розвитку (ст. 130S);
- проектування транс'європейських комунікацій (ст.129);
- проекти угод про структурні фонди (ст.130 В)[10].

В процесі ухвалення рішень з питань, що зачіпають місцеві й регіональні інтереси, консультації з Комітетом регіонів обов'язкові. Амстердамський договір (набув чинності в травні 1999 року) розширив коло цих питань, включивши до них охорону довкілля, розпорядження коштами з Європейського соціального фонду, професійно-технічна освіта, транскордонна співпраця і транспорт. Крім того, Комітет регіонів може готувати висновки і з власної ініціативи.

Європейський Союз дедалі частіше звертає увагу на проблеми місцевого самоврядування в країнах, які входять до його складу. Особливостями міжнародних стандартів у сфері місцевого самоврядування є те, що вони регламентують спільно вироблені державами принципові підходи і міжнародно-легальні принципи становлення, формування і функціонування інституту місцевого самоврядування на території конкретних держав. Офіційне визнання Європейської хартії про місцеву самоврядність на рівні ЄС залишається одному з головних завдань, що стоять перед Постійною конференцією місцевих і регіональних властей Європи.

Метою Хартії є встановлення загальноєвропейських стандартів щодо визначення і захисту прав територіальних громад і органів місцевого самоврядування, що забезпечує їх активну участь у вирішенні питань місцевого значення [11].

Ратифікована Україною ця хартія відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства, її положення мають обов'язкову юридичну силу. Конституція певною мірою конкретизує частину принципів Європейської хартії місцевого самоврядування щодо національних особливостей. Отже впровадження міжнародно-правових норм і стандартів щодо місцевого самоврядування для України – держави, яка проголосила про свій Європейський вибір, є вкрай необхідним і своєчасним.

Література

1. Лозовська Л.І. Механізми взаємодії місцевого самоврядування країн Європейського Союзу з наднаціональними структурами[Електроний ресурс]/ Людмила Іванівна Лозовська. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/26_NII_2009/Gosupravlenie/52135.doc.htm
2. Муніципальне право України.: навч. посібник / За редакцією В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К. Юрінком Інтер. 2006. - 590с.
3. Муніципальне право України: Підручник / В.Ф.Погорілко, О.Ф.Фрицький, М.О.Баймуратов та ін.; За ред. В.Ф.Погорілка, О.Ф.Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
4. Баймуратов М.О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування України //Муніципальне право України: Підручник/ За ред. Погорілка В.Ф., Фрицького О.Ф. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – С.315-348.
5. Батанов О.В. Муніципальне право України: Підручник/ Відповідальний редактор М.О. Баймуратов. – Х.: «Одісей», 2008. – 528.
6. Баймуратов М.А. Европейские стандарты локальной демократии и местное самоуправление в Украине. – Харьков, 2000. – С. 19-20.

7. Погорілко В.Ф., Баймуратов М.О., Бальций Ю.Ю. та ін.. Муніципальне право України: Підручник./ За ред.. Баймуратова М.О. – 2-е вид. доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 720с.

8. Федерализм и регионализм: приоритеты XXI века. Материалы 3-й международной научной конференции. / Под общей редакцией к.ю.н., доц. М.А.Миндзаева. Владикавказ: Владикавказский институт управления, 2011 – С.46-49.

9. Волошин Ю.А. Конституционно-правовое обеспечение европейской межгосударственной интеграции: регионалистское измерение/ Ю.А. Волошин. – Режим доступа: <http://kk.convdocs.org/docs/index-314064.html>

10. Maastricht Treaty 1993. – P.48.

11. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування: Навч. посіб. / М. Пітчик, В. Кравченко, Е.С. Моньо, Б. Фонтен, В. Черніков. – К.: Клевер, 2000. – С. 33.

УДК 341.29

Василькова Є.А., к.ю.н., старший викладач

СПІВВІДНОШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ З НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Розвиток світової спільноти в різних сферах політичної думки, економічних напрямків, соціальних і культурних вимірах, призводить до тенденцій розвитку регіоналізації і регіоналізму. Це незворотній процес, до якого не можна ставитися погано чи добре, адже прогрес і зміни, що пов'язані з ним, не завжди сприймалися позитивно, а часто зовсім навпаки. Необхідність даної тенденції (регіональної політики) витікає з нерівнозначності регіонів за чинниками і завданнями їхнього розвитку, внаслідок чого будь-яка державна політика будується диференційовано в регіональному аспекті. Дану тенденцію необхідно сприймати як даність адже світогляд суспільства постійно вдосконалюється, а з ним і цілі, функції, методи, прийоми здійснення гідного життя. Невід'ємним поняття регіоналізації є регіональна політика, вона міцно закріпилася не тільки в лексиконі науковців у різних галузях, але й і у представників усіх рівнів державного управління.

У зв'язку з розвитком цього питання існує багато різних думок стосовно тлумачення терміну «регіональна політика». Так, Ю.М. Гладкий бачить регіональну політику, як сферу діяльності з управління політичним, економічним, соціальним та екологічним розвитком країни в просторовому, регіональному аспекті і відображення, як взаємини між державою і регіонами, так і регіонів між собою. Наприклад, М. Кноглер та О. Секарев під регіональною політикою розуміють: сукупність заходів, спрямованих на усунення відмінностей в економічній дієздатності та життєвому рівні, наявних між територіально відокремленими частинами країни. С. Романюк дає таке визначення цього вкрай важливого поняття у концепті управління – це систематизований вплив на регіони центрального уряду, а також його територіальних підрозділів.

Зі всього різноманіття доктринальних підходів поняття «регіональна політика» можна зробити висновок про те, що це є сфера діяльності публічної влади з управління економічним, соціальним і політичним розвитком держави в просторовому, регіональному аспекті, тобто вона є пов'язаною з взаємовідносинами між державою і її регіонами, а також регіонів між собою.

Регіональна політика є складним та системним феноменом, вона складається з багатьох видів напрямків державної діяльності, а саме:

- економічна політика;
- соціальна політика;
- демографічна політика;
- екістична (поселенська) політика;

- екологічна політика;
- науково-технічна політика.

Наряду з напрямками можна виділити два основні методи проведення регіональної політики: прямі та непрямі методи: при прямих методах в проведенні регіональної політики держава бере активну участь у капіталовкладеннях, спрямованих на вдосконалення територіальної структури господарства. При непрямих методах проведення регіональної політики держава через фінансову (податкову, митну) систему прагне створити відповідний економічний «клімат» в тих чи інших районах для стимулювання їх прискореного розвитку і управління міграційними потоками.

На сучасному етапі розвитку людства, є неможливим розглядати регіональну політику без впливу ззовні. Адже жодна держава у світі не може здійснювати свою регіональну політику, не враховуючи такі чинники, як глобалізація, інтеграція та т.п., тому що, як зазначають В. Семиноженко та Б. Данилишин, регіональна політика ґрунтується на максимально ефективному використанні внутрішніх і заохоченні зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки. Глобалізація на сьогоднішньому етапі бачиться, як рушійна сила для зближення економік, котрі утворюють єдиний економічний простір для співробітництва держав в інших сферах життя. Як зазначав автор у попередніх підрозділах дослідження, глобалізація є першоджерелом регіоналізації, які обидві, в свою чергу, були передвісниками регіоналізму, котрий виражається в регіональній політиці, тобто здійснюється за її допомогою. Ця тенденція добре проглядається у регіональній політиці Європейського Союзу (ЄС).

Це доводить наскільки регіональне самоврядування важливе і складне явище, напряму переплетене з політикою держави, і як важливо для молодшої країни, розробляючи норми регулювання відносин у цій сфері спиратися на досвід більш розвинених в цій області держав та співтовариств. Крім того, це доводить й відповідний зв'язок між успішною регіональною політикою держави, що спирається на європейські стандарти регіонального самоврядування, сприймає їх своїм національним законодавством та виконує в своїй практичній діяльності.

Як бачемо, саме тут продемонстровано співвідношення, що повинно існувати між європейською регіональною політикою, регіоналізмом та європейськими стандартами регіонального самоврядування з національним законодавством України, яке проявляється у прямій та зворотній інверсії. Тобто, обираючи європейській вектор свого розвитку, Україна повинна вибудовувати свою регіональну політику у відповідності до принципів та вимог європейської регіональної політики, європейського регіоналізму та міжнародних (європейських) стандартів регіонального самоврядування, що практично виступають в якості «нормативного провідника» цих феноменів в національне конституційне законодавство України.

Нажаль в Україні, як зазначає Е.Х. Топалова, на відміну від країн ЄС, принципи врядування на регіональному рівні ще не набули повною мірою свого конституційного та законодавчого закріплення й здебільшого підміняються або ототожнюються з принципами місцевого самоврядування. Інститут самоврядування утворюється винятково на поселенському рівні і не поширюється на територіальні одиниці регіонального рівня – область та певною мірою район – завдяки відсутності на цьому рівні територіальних громад. Забезпечення імплементації європейських принципів врядування на регіональному рівні можливе лише на основі кардинальної зміни вектора державотворення, переходу від концентрації влади, повноважень та ресурсів у центрі до їх перерозподілу на користь регіонів відповідно до принципів, закладених у проекті Європейської Хартії регіональної демократії.

Можна виділити ще одну найважливішу проблему забезпечення регіональної політики в Україні – це є неформованість системи інституцій (органів, установ), спроможних у взаємодії й координації здійснювати ефективну реалізацію завдань державної регіональної політики.

На загальнодержавному рівні в Україні відсутній центральний орган виконавчої влади з достатніми повноваженнями для проведення регіональної політики. Чинним законодавством не визначено окремого органу, який би комплексно вирішував проблеми регіонального розвитку в Україні. Натомість розв'язання питань регіональної соціально-економічної політики покладено на Міністерство економіки України. У структурі цього міністерства функціонує департамент регіонального розвитку, основна увага якого спрямована на вирішення питань аналізу, прогнозування та планування соціально-економічного розвитку регіонів, функціонування вільних економічних зон, запровадження нових інструментів стимулювання розвитку регіонів, розвитку транскордонного співробітництва. Одночасно окремі функції щодо регулювання регіонального розвитку розосереджені по різних міністерствах, які мають свої регіональні підрозділи, що входять до складу місцевих органів виконавчої влади. У зв'язку з цим виникає проблема координації діяльності неспеціалізованих органів влади і консолідації їхніх дій у руслі загальнодержавної регіональної політики.

При проведенні аналізу співвідношення європейської регіональної політики, регіоналізму та європейських стандартів регіонального самоврядування з національним конституційним законодавством України, виявляється декларативність багатьох положень регіональної державної політики України, що пояснюється, по-перше, неналежним її конституційно-правовим та нормативним супроводженням та забезпеченням, по-друге – відсутністю реальних політико-правових реформ: конституційної, адміністративної, адміністративно-територіальної, муніципальної тощо.

Література

1. Гладкий Ю. Н. Основы региональной политики: Учебник/ Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 1998.
2. Кноглер М. Ринкова реформа і регіональна політика/ М. Кноглер, О. Сєкарєв //Економіка України. – 1995. – № 1.
3. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: Моногр./ С. А. Романюк. – К.: Вид-во УАДУ, 2001.
4. Региональная политика// Энциклопедия экономиста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grandars.ru/shkola/geografiya/regionalnaya-politika.html>
5. Семиноженко В. П., Данилишин Б. М. Новий регіоналізм/ В. П. Семиноженко, Б. М. Данилишин. – К.: Наукова думка, 2005.
6. Топалова Е. Х. Наближення вітчизняної системи врядування до європейських стандартів: регіональний рівень : Автореф. дис... канд. наук з держ. управління. Спеціальність 25.00.02/ Е. Х. Топалова. – К., 2008.
7. Павлюк А. П. Інституційне забезпечення регіональної політики України: стан і напрями удосконалення в контексті європейського досвіду/ А. П. Павлюк // Збірник наукових праць. Вип. 36 / Відп. ред. В. Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин, 2003.

УДК 330.322.5(045)

Гапонюк О.І., к.е.н., доцент

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

В економічній літературі існує безліч підходів до визначення безпеки. Безпеку можна визначати на рівні окремої особистості, підприємства, регіону, об'єднань людей чи підприємств, держави. Також, економічну безпеку можна визначити як «стан національної соціально-економічної системи, при якому вона поступово розвивається, незважаючи на дію непередбачуваних ендегенних і екзогенних факторів». Чим вище можливості довгострокового зростання економіки, її модернізації та підвищення конкурентоспроможності, тим кращі позиції країни з погляду економічної безпеки.

Однак для кожного із суб'єктів безпека включає різноманітні компоненти її досягнення. В цілому термін безпека розглядається як стан за якого не загрожує небезпека і є захист від небезпеки. У словнику, В. Даля безпека визначається, як відсутність небезпеки, схоронність, надійність [1]. За таких підходів безпеку можна трактувати як відсутність чинників, які визначають небезпеку.

В контексті забезпечення економічної безпеки, посилюється значення інвестиційного процесу, що обумовлено розширенням сфер інвестування, ускладнення його структури в умовах ринкової трансформації економіки країн та сприянням виникнення загроз економічної безпеки, які не мають відповідних та одночасно дієвих механізмів їх нейтралізації. Держава об'єктивно змушена активніше впроваджувати механізм інвестиційного гарантування економічної безпеки, спрямовувати його на взаємоузгоджену реалізацію національних економічних інтересів, формувати необхідні, в тому числі ринкові, умови саморозвитку інвестиційних процесів відповідно до внутрішніх та міжнародних викликів. Тому сучасний інвестиційний процес передбачає перехід до якісно нової системи регулювання, яка має функціонувати на основі принципів та критеріїв економічної безпеки.

Слід відзначити, що поняття «інвестиційна безпека» є досить суперечливе і не має одностайного визначення. Так, наприклад, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський, О.М. Мозговий під інвестиційною безпекою розуміють такий рівень інвестування економіки, який забезпечував би її розширене відтворення, раціональну реструктуризацію та технологічне переозброєння. А. Сундук і Я. Юрін зазначають, що інвестиційна безпека визначається можливістю нагромадження ресурсів або капітальних вкладень. За належного його рівня підвищується капіталовіддача функціонування секторів економіки, зростають темпи розширеного відтворення і технологічного переозброєння економіки. Не дають усталеного визначення інвестиційної безпеки у своїх наукових розробках й інші автори [2].

На нашу думку, поняття «інвестиційна безпека» повинна містити дослідження окремих підходів до розуміння сутності поняття «безпека», «економічна безпека», «фінансова безпека», що надасть можливість розуміти її, як наявність усіх чинників та складових розвитку будь-якого суспільного явища чи системи, які сприяють його збалансованості, стабільності та прогресивності, тобто інвестиційну безпеку можливо трактувати як відсутність загроз, які стримують регіональний розвиток та впливають на стан національної безпеки.

Інвестиційна сфера є однією з найчутливіших складових економічного розвитку, яка здатна миттєво реагувати на дію зовнішніх та внутрішніх чинників впливу. Головним пріоритетом для інвесторів в першу чергу є безпека їхніх ресурсів. Процес забезпечення інвестиційної безпеки неможливий без систематичного проведення оцінювання стану інвестиційної безпеки як самими інвесторами, так і органами державної влади.

На сьогодні в Україні інвестиційна активність вітчизняних та іноземних інвесторів здебільшого стримується через несприятливий інвестиційний клімат, що є наслідком багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів (зниження фінансових можливостей бюджетів усіх рівнів, суб'єктів господарювання і населення; недосконалість і часта зміна законодавчої й нормативно-правової бази; слабка розвиненість фондового ринку та ринку капіталів; недосконалість фінансово-кредитної системи; відсутність системи страхування ризику інвесторів; нестабільна політична ситуація; зростаючий рівень корупції в економіці).

Суттєві зміни соціального та економічного характеру, які нині відбуваються в Україні, формуються зовнішніми та внутрішніми факторами, що при певному поєднанні мають не лише позитивні, але й негативні наслідки та можуть загрозовувати національним інтересам країни. Ефективно протидіяти таким загрозам повинні державні механізми, які використовуючи відповідні важелі, мають забезпечити національну і економічну безпеку держави.

Держава, шляхом регулятивних заходів, повинна здійснювати вплив на інвестиційну складову економічної безпеки. Державне регулювання інвестиційної складової економічної безпеки, являє собою сукупність форм і способів, що забезпечують: об'єднання державних і приватних інтересів; формування в економіці раціональних пропозицій між споживанням, нагромадженням та інвестуванням; сполучення прогнозування, індикативного регулювання і заходів державного впливу на інвестиційний ринок [3]. Таким чином, інвестиційна складова економічної безпеки визначає стартові умови для розробки інвестиційної політики, з одного боку, і є її результатом – з іншого.

Враховуючи важливість інвестиційного процесу в економічному розвитку країни, вектор розвитку національної економіки визначає домінантний фактор – інвестиції, як пріоритетне джерело економічного росту країни. Саме інвестиції повинні виступати матеріальною основою підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Актуальним є формування моделі інвестиційного розвитку країни, що виступить перехідною ланкою домінування в економіці елементів інвестиційної безпеки, які є індикаторами економічних загроз для національного господарства.

Література

1. Словник В. Даля [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vidahl.agava.ru>.
2. Васенко В. К. Інвестиційна безпека в системі економічної безпеки [Електронний ресурс]/ В. К. Васенко, Ю. О. Данильченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/VSnau/2012.../19Vasenko_2.pdf
3. Лакіш С.М. Урахування критеріїв національної безпеки при залученні прямих іноземних інвестицій [Електронний ресурс]/ С. М. Лакіш. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2008_4_1/9.pdf

УДК 341.123.043(043)

Годованик Є.В., к.ю.н., старший викладач

ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Безпосередній зміст діяльності Ради Безпеки ООН (далі: РБ) щодо підтримання міжнародного миру та безпеки визначається її компетенцією як сукупністю визначених Статутом ООН (далі: Статут) [1] функцій і повноважень, а тому конституційно-інституційний аналіз їх форм, видів, сутності і значення є невід'ємною складовою частиною комплексного профільного дослідження міжнародно-правового статусу та актуальних проблем реформування цього органу як спеціалізованого головного органу ООН і входить до предмету комплексної роботи кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Маріупольського державного гуманітарного університету «Актуальні конституційні та міжнародно-правові проблеми становлення, розвитку та функціонування публічної влади в Україні в умовах міждержавної інтеграції».

Слід відзначити, що зазначена проблематика у різні часи досить ретельно розглядалася як у вітчизняній, так й у західній міжнародно-правовій літературі. Так, серед представників радянської доктрини міжнародного права найбільш вагомий внесок у дослідження міжнародно-правового статусу РБ в частині його функцій і повноважень внесли М.О. Ушаков, В.М. Федоров, О.Г. Зайцева, Д.Б. Левін, Ю.Я. Міхєєв, Е.С. Кривчикова. На сучасному етапі щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як М.О. Баймуратов, В.Н. Денисов, К.О. Савчук, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андрєєв. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, Л. Гудріч, Г. Кельзена, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса, Б. Сімму та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки міжнародного-правового статусу РБ. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання однозначного дефінітивного визначення та класифікації функцій і повноважень цього органу за науково обґрунтованим критерієм, а тому така постановка проблеми є новою для науки міжнародного права, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове значення такого дослідження, а також його безпосередній зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

В першу чергу, важливо проаналізувати специфічний термін «повноваження», адже у переважній більшості зазначених визначень компетенції вказана категорія фігурує як основна. Найбільш вдало розкриває поняття повноважень Ю.С. Шемшученко, на погляд якого під вказаним правовим явищем слід розуміти «сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій» [2]. До наведеного визначення слід додати, що певним його недоліком є неврахування об'єктивно існуючої правової категорії компетенції органу міжнародної організації, до яких відноситься РБ. Той же Ю.С. Шемшученко відзначає, що «термін «повноваження» є близьким за своїм значенням до терміна «компетенція»» [3]. Водночас, потребує уточнення термін «функція» (лат. function – виконання), загальним визначенням якого є «обов'язок, коло діяльності; призначення, роль» [4]. Таким чином, функція відображає загальне призначення того чи іншого органу та розкривається через конкретні повноваження, нормативно надані такому органу, а тому означені правові категорії є взаємозалежними та не можуть мати об'єктивного змісту поза одна одною.

Отже, за об'єктивним складом компетенцію РБ потрібно розглядати як сукупність встановлених статутними положеннями повноважень (прав і обов'язків), наданих вказаному головному органу ООН для здійснення покладеної на нього функції підтримання міжнародного миру та безпеки, з чого можна зробити висновок про його спеціальну (функціональну) компетенцію. В свою чергу, Статут в рамках глави V «Рада Безпеки» містить підрозділ «Функції і Повноваження» (статті 24-26), що встановлює загальні норми імперативного характеру про обсяг компетенції РБ. Нормативний аналіз зазначених статей дає змогу визначити юридичну специфіку об'єктного складу компетенції досліджуваного органу з декількох сторін: а) загальною функцією РБ є підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливає з головної відповідальності цього органу у відповідній сфері (п. 1 ст. 24); б) всі обов'язки РБ впливають та спрямовані на реалізацію такої відповідальності, а тому знаходяться у межах спеціальної (функціональної) компетенції щодо підтримання міжнародного миру та безпеки (п. 1 ст. 24); в) визначений у статутному порядку обсяг повноважень наданий РБ з виключною метою виконання вказаних обов'язків щодо підтримання міжнародного миру та безпеки і міститься у главах VI, VII, VIII і XII Статуту (п. 2 ст. 24).

Важливим міжнародно-правовим питанням у площині конкретного юридичного змісту діяльності РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки є класифікація її повноважень, адже від правильного вибору критерію такої класифікації залежить коректне розуміння мети, порядку і умов здійснення окремих повноважень вказаним головним органом ООН. Як вбачається, найбільш правильно було б класифікувати повноваження РБ за критерієм їх правової природи та характеру впливу на стан міжнародної безпеки, адже, як було показано, всі повноваження РБ прямо чи опосередковано знаходяться у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки, що є загальною функцією досліджуваного органу. Відповідно до такого підходу, повноваження РБ поділяються на наступні групи: 1. Повноваження щодо мирного розв'язання спорів і ситуацій. 2. Повноваження щодо дій у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії. 3. Інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки.

Першою із названих груп повноважень РБ, через які цей орган реалізує свою загальну функцію підтримання міжнародного миру та безпеки, є повноваження щодо мирного розв'язання спорів, що нормативно базується на принципі вирішення міжнародних спорів мирними засобами, закріпленому у п. 3 ст. 2 Статуту та за своєю правовою сутністю є принципом загального міжнародного права, за яким держави вирішують спори між собою мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир та безпеку і справедливість [5].

Другу групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають дії у відношенні загрози миру, порушень миру та актів агресії, визначені відповідною главою VII Статуту (ст. ст. 39-51). Стаття 39 Статуту надає РБ виключне право визначати наявність будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру та акту агресії та давати рекомендації або вирішувати про те, які заходи слід прийняти у відповідності до ст.ст. 41 та 42 для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки. Зазначене положення потребує особливо ретельного юридичного аналізу, адже у ньому, за великим рахунком, закладені конституційно-правова сутність та конституційно-інституційне значення РБ. Структурний аналіз цієї базової норми дає змогу відзначити суттєве положення про те, що всі рішення РБ поділяються на рекомендаційні та обов'язкові для виконання державами-членами ООН, при цьому слід зазначити, що за логікою ст. 39 обов'язкову силу мають всі без винятку рішення, що прийняті на підставі ст.ст. 41 та 42, тобто мова у цьому випадку йде про заходи впливу, не пов'язані з використанням збройних сил та пов'язані з використанням збройних сил. Іншими словами, положення вказаних двох статей становлять зміст міжнародно-правових заходів, що має право застосовувати РБ у разі виявлення будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії.

Третю групу повноважень РБ щодо підтримання міжнародного миру та безпеки складають інші повноваження щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, що впливають на стан міжнародного миру та безпеки опосередковано, а не прямо; їх особливістю є попереджувальне регулювання питань, що відносяться до вказаної сфери.

Таким чином, вперше проведена системна комплексна класифікація функцій і повноважень РБ дає змогу зробити висновок про те, що всі її повноваження надані цьому органу для виконання своєї основної функції з підтримання міжнародного миру та безпеки, яка становить концептуальну сутність спеціальної (функціональної) компетенції РБ у системі головних органів ООН та висловити сподівання, що результати дослідження вказаної проблематики можуть бути використані як у подальших наукових пошуках, так і посприяти реформуванню РБ у частині модернізації її компетенції, що становить базову основу міжнародно-правового статусу вказаного органу.

Література

1. Устав ООН 1945 г. // <http://www.un.org/russian/documen/basicdoc/charter.htm>
2. Шемшученко Ю.С. Повноваження // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007. – С. 639.
3. Там само.
4. Функция // Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Русский язык, 1989. – С. 556.
5. Див.: Денисов В.Н. Принцип вирішення міжнародних спорів мирними засобами // Великий енциклопедичний юридичний словник. – С. 717.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ЯК КОМПОНЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Формування сприятливого, прозорого та передбачуваного правового і економічного поля для реалізації громадянами права на підприємницьку діяльність є невід'ємною компонентою належного соціально-економічного розвитку держави, пріоритетною функцією органів державного управління в умовах ринкової економіки, реалізація якої необхідна для демократизації суспільства, забезпечення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища. Відповідно доцільно говорити про наявність взаємозв'язку між забезпеченням вільного підприємництва, сприятливого економіко-правового середовища бізнесу, соціально-економічним зростанням держави, формуванням визначальних складників системи безпеки національної економіки.

Безперечно, проблема забезпечення економічної безпеки держави характеризується найвищим рівнем пріоритетності та складності категорії, великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають.

Потреба у зміцненні економічної безпеки підприємства як компонента економічної категорії актуалізується в умовах ринкової системи господарювання, оскільки входить до переліку життєво необхідних елементів ефективного функціонування соціальної та економічної системи суспільства, механізму управління нею, забезпечення її захисту та розвитку. Це, в свою чергу, визначає засади взаємної відповідальності бізнесу та органів державного управління за порушення принципів створення безпечного економічного середовища.

Доцільно обґрунтувати досконаліші теоретичні засади понять економічної безпеки підприємства та його місця в економічній безпеці держави.

Найпершою потребою особи, населення і суспільства є захист від військових, кримінальних, правових та економічних зазіхань на їх свободу, майно, інтереси, а найважливішими національними інтересами держави є: територіальна цілісність країни; державне самовизначення та політичне самоуправління народу; належне місце у світовому співтоваристві; процвітання країни і її населення на основі забезпечення прав особи та благополуччя всіх складників його соціальних груп.

На рівні підприємства – це забезпечення процесу виробництва; особи – споживання; соціально-економічної системи – перерозподіл ресурсів. Разом з тим, видається доцільним перелік рівнів поняття національної економічної безпеки розглядати дещо ширше, оскільки за наведеного підходу систему важко досліджувати, наприклад, у галузево-територіальному аспекті, що потребує внесення до ієрархії рівнів економічної безпеки держави таких компонент – регіону, галузі, сектора економіки тощо. Окрім того, системне усвідомлення змісту економічної безпеки держави потребує обґрунтування визначення процесу її забезпечення та функціонування взаємозв'язків її елементів (як системи) у динаміці: існуючий рівень та захищеність інтересів у майбутньому; здатність до розвитку тощо.

Економічна безпека держави є комплексною системою з великою кількістю відгалужень (напрямів): демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші. Разом з тим, словосполучення «стан держави» не дає повного уявлення про сукупність відповідних критеріїв та індикаторів, які відображають рівень захищеності життєво важливих інтересів соціально-економічної системи. Окрім того, разом із створенням сприятливих передумов в майбутньому, на наш погляд, доцільно посилити роботу зі зміцнення відповідних параметрів економічної безпеки держави постійно.

Необхідно визнати, що в умовах глобалізації світової економіки, вступу країни до міжнародних інтеграційних об'єднань об'єктивно формується вищий рівень системи управління економічною безпекою держави. Йдеться про світову економічну систему, в межах якої захищеність економічних інтересів країни визначається рівнем розвитку національної економіки, її конкурентоспроможності на світовому ринку, внеском у світове господарство. Кожен вищий рівень системи управління економічною безпекою держави має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня. Економічна безпека підприємства як компонента економічної категорії відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки і є передумовою її стабільного розвитку. Існує взаємозалежність між розвитком підприємства та забезпеченням таких функціональних складників безпеки держави, як: фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний та екологічний. Усвідомлення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки дозволяє більш детально підійти до обґрунтування змісту цієї економічної категорії.

Література

1. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 330 с.
2. Гетьман О.О., Шаповал В.Н. Економічна діагностика: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ, Центр навчальної літератури, 2007. – 307 с.
3. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. - 2-е издание, переработанное и дополненное. - М.: Издательство "Финэкспресс", 2000. - 464 с.

УДК 352.07(045)

Квач С.С., к.ю.н., старший викладач

ПОЛОЖЕННЯ СУЧАСНИХ КОНСТИТУЦІЙ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Конституція є пріоритетним джерелом будь – якої галузі права, яке визначає основи статусу всіх гілок влади. Установлюючи головні інститути конституційного ладу, є некоректним не визначити основні засади такого інституту, як інститут місцевого самоврядування, тому у переважній більшості сучасних держав врегулювання питань діяльності цього інституту будується саме на конституційному рівні.

Можна побачити багато різних підходів в питаннях конституційного гарантування місцевого самоврядування, в одних зарубіжних конституціях функціонування місцевих органів муніципальної влади регламентовано більш докладно, а в інших – встановлюються лише загальні принципи їх формування та діяльності [1, 200]. При цьому, майже всі конституції мають у своєму складі схожі елементи, так стаття 8 Конституції Чехії встановлює, що в країні гарантується самоврядування територіальних самоврядних одиниць [2]; стаття 12 Конституції Росії визначає: «В Російській Федерації визнається та гарантується місцеве самоврядування», подібні положення містяться і в основних законах інших держав. Заслужує на увагу дослідження природи походження та особистостей застосування державами таких положень.

Розгляд питань конституційної легалізації вітчизняної системи місцевого самоврядування можна побачити у роботах вчених: М. Баймуратова, В. Шаповала, В. Кравченко, Ю. Делія, П. Любченко, П. Кампо та деяких інших. Дослідженню зарубіжної практики конституційно-правового забезпечення місцевого самоврядування також

присвячені деякі роботи, зокрема: Ю. Тодикі, В. Погорілка, К. Закоморної, А. Георгіца. Проте дослідження світового досвіду впливу міжнародних стандартів на конституційну регламентацію основних засад місцевого самоврядування здійснювались переважно епізодично.

Окреслюючи найбільш часто вживані у Конституціях положення, що стосуються питань місцевого самоврядування, необхідно визначити такі, що встановлюють: визнання державою місцевого самоврядування, адміністративно – територіальний поділ країни, основні повноваження та функції муніципалітетів, форми здійснення самоврядування громадами, адміністративний нагляд їх роботою та гарантії місцевого самоврядування.

Положення ці були вироблені історично в процесі розвитку конституційного інституту місцевого управління, деякі з них були закладені у ході муніципальних реформ у ХІХ ст. При цьому необхідно зазначити, що системно ці положення з'являються в конституціях прийнятих переважно наприкінці двадцятого століття. На нашу думку, це пов'язано з тим, що на цей час у світі з'являються доктринальні розробки основ місцевого самоврядування, які трансформувалися в загально визнані міжнародні норми. Ці норми, отримавши нормативне закріплення в документах, розроблених в рамках міжнародних міжурядових організацій (переважно Ради Європи), прийняли статус міжнародних стандартів місцевого самоврядування. Ми повністю розділяємо думку М.О. Баймуратова в тому, що процес створення міжнародних стандартів у Західній Європі віддзеркалює інтеграційні процеси, які, почавши з 1949 року (з моменту створення Ради Європи), відбуваються на цій території [3, 323]. Отже, законодавець в процесі підготовки положень тексту Основного закону використовує міжнародні стандарти, що забезпечує інтеграцію загально визнаних норм до національної Конституції. Ми можемо побачити це, провівши порівняльний аналіз міжнародних договорів і текстів Конституцій.

Найбільш вагомим міжнародним документом, що визначає основи місцевої демократії, є Європейська хартія місцевого самоврядування, стаття друга якої встановлює, що принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві і у міру можливості в конституції [4]. Хартія також зосереджує увагу на необхідності конституційного, або законодавчого закріплення головних повноважень і функцій органів місцевого самоврядування та адміністративного нагляду за ними з боку держави.

Конституції деяких держав, віднесемо їх до першої групи, закріплюють лише факт утворення органів самоврядування, не вказуючи на принципи їх функціонування та компетенцію, або зовсім не обходять ці питання.

Конституції, що встановлюють головні власні повноваження муніципалітетів та не містять положень про адміністративний нагляд за їх виконанням складають другу групу.

Говорячи про нагляд за роботою муніципалітетів, необхідно підкреслити, що згідно із Європейською хартією місцевого самоврядування адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватись тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією та законом. Розглянемо конституції, які несуть в собі саме такі положення - третя група.

До окремої, четвертої групи треба віднести конституції країн, які зовсім обходять питання місцевого самоврядування, такими є Основні закони: Данії, Аргентини та Норвегії.

Деякі Конституції розширюють компетенцію органів місцевого самоврядування, надаючи їм право транскордонного співробітництва.

Положення чинної Конституції України, з першого погляду, можуть виглядати схожими на деякі з приведених формулювань, проте мають свої особливості.

Згідно зі статтею 7 Конституції України «В Україні визнається та гарантується місцеве самоврядування», цією нормою законодавець виконав вимоги зазначеної на початку розділу статті 2 Європейської хартії місцевого самоврядування [3].

На вимогу статті четвертої хартії великий, проте не вичерпний перелік конституційних повноважень та функцій закріплює Основний закон за органами

місцевого самоврядування. Так, стаття 13 надає органам державної влади та органам місцевого самоврядування здійснювати від імені Українського народу право власника на землю, надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси України. Відповідно до статті 39 - органи місцевого самоврядування на рівні з органами виконавчої влади отримують інформацію про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, що плануються громадянами. Стаття 143 Конституції визначає основні повноваження територіальних громад, обласних та районних рад та закріплює можливість делегування їм повноважень з боку державної влади.

В статті 7 Європейської хартії місцевого самоврядування вказується на необхідність законодавчо або основоположними правовими принципами визначити діяльність, яка не сумісна з мандатом місцевого обраного представника. Ця норма знайшла своє відображення у статті 37 Конституції України: «Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування».

Велику увагу приділяє Конституція України виконанню вимог статті 9 хартії щодо фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Так, стаття 142 визначає матеріальну та фінансову основи, а також зобов'язує державу брати участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування та підтримувати їх фінансово, а стаття 143 встановлює порядок фінансування здійснення делегованих муніципалітетам повноважень за рахунок держави.

Відповідно до статті 11 Європейської хартії місцевого самоврядування – «органи місцевого самоврядування мають право використовувати засоби правового захисту для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень і поважання принципів місцевого самоврядування, які утілені в конституції чи національному законодавстві». Таке право надано українським муніципалітетам статтею 145, де вказано, що «права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку».

Проведений огляд конституцій держав дозволяє відзначити, що:

- конституції переважної більшості країн несуть в собі норми про визнання права територіальних громад на самоврядування, більш того, за структурою конституцій прийнятих в кінці двадцятого та на початку нашого сторіччя положенням про здійснення місцевого самоврядування відводиться окремий розділ;
- схожість та подібність найбільш часто вживаних у конституціях положень пояснюється використанням законодавцем в процесі підготовки положень тексту Основного закону міжнародних стандартів, що мають нормативне закріплення в документах, розроблених в рамках міжнародних міжурядових організацій (переважно Ради Європи);
- на сьогодні не існує єдиного підходу до визначення пріоритетів, що потребують конституційного закріплення. Одні конституції закріплюють тільки принцип автономії територіальних громад, другі визначають процедуру обрання, повноваження та фінансову основу органів місцевого самоврядування, інші окрім цього вказують на контроль за ними з боку державної влади;
- положення Конституції України, що встановлюють основні засади інституту місцевого самоврядування розроблені у відповідності із вимогами Європейської хартії місцевого самоврядування, проте деякі її аспекти не отримали належної конституційно правової легалізації.

Література

1. Конституційне право зарубіжних країн: навч. Посібник / М.С. Горшеньова, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін.; За аг. Ред.. В.О. Ріяки. – 2-е вид., допов. І перероб. – К.: Юринком Інтер, 2006.- 544 с.

2. Тут і далі за текстом - Конституции зарубежных государств // www.uristys.ru/Zakonodatelstvo/Konstitucia.htm
3. Муніципальне право України: Підручник / В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, М.О. Баймуратов та ін. ; За ред. В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицького. – Стер. Вид.- К.: Юринком Інтер, 2001. – 352 с.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. // www.rada.gov.ua
5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями від 21 травня 1980 р. // www.rada.gov.ua

УДК 339.138(043.8)

Кислова Л.А., к.е.н., доцент

СФЕРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗЫВАЮЩИЕ PR И МАРКЕТИНГ

Создание достойного имиджа держится на том, как реально работает фирма и насколько полно удовлетворяются запросы потребителя, а не на том, как и сколько она об этом говорит. Маркетинговые исследования позволяют создать ту информационную базу, на основе которой и будет выстроена стратегия продвижения товара.

Стратегия продвижения товара содержит ключевые моменты работы фирмы – с этапа разработки товара (услуги) до конечного продукта, который предоставляется потребителю. Маркетинговые исследования позволяют получить полный объем информации о потребности рынка в новом товаре или услуге, выясняют возможности продвижения товара или услуги, аналогичного тому, который уже присутствует на рынке, и определяют нетрадиционные пути завоевания рынка. Маркетинговые исследования определяют и VIP-персон, которые могут помочь в продвижении товара (или услуги), выясняют пути подхода к ним, методы работы с ними, степень их заинтересованности и величину их возможностей.

Практически стратегия PR обеспечивает должный угол преломления стратегии продвижения товара, демонстрирует общественному мнению путь, который проходит товар, от идеи до прилавка, представляя его в самом выгодном свете, с учетом наших с Вами потребностей.

Попробуем поподробнее разобраться в сложных взаимоотношениях маркетинга и PR. Задача консультанта по PR - организовать процесс обратной связи, взаимной отдачи маркетингового исследования и PR. Именно PR-менеджер должен подсказать исследователям нетрадиционные ходы, сконцентрировать внимание исследователя на ключевых моментах, которые могут понадобиться в последующей разработке PR-стратегии и стратегии promotion.[1]

Так, например, консультант по PR должен не только сфокусировать внимание маркетологов на ключевых моментах, которые необходимо выяснить о потребителе, но и внести в исследование элемент местной специфики. Это могут быть как стандартные точки маркетингового исследования, так и нетрадиционные ходы, PR-менеджер может и должен таким образом поставить задачу маркетологам, чтобы исследование дало действительно искомый результат. Чем более грамотно поставлена задача для исследования, тем более ценным, в информационном плане, будет итог.

Кроме того, PR-менеджер должен четко определять целевую группу, с которой он работает. Для того, чтобы определить целевую группу, на которую ориентирован данный товар (или услуга), необходимо знание массы входящих факторов, которые обязан учитывать PR-менеджер: потребительские традиции, культурную ориентацию, отнесение к социальному статусу (как личностное, так и объективное), уровень доходов, стереотипы (как потребительские, так и культурные и речевые). Для того чтобы завоевать свою

целевую группу, PR-менеджеры вынуждены прибегать к нестандартным методам ведения PR-кампании.[2]

Существует несколько сфер, где PR и маркетинг особенно тесно связаны между собой. Наиболее яркими примерами являются:

1. паблисити товара;
2. корпоративная реклама.

Паблисити – это известность, популярность, публичная оценка вашей деятельности. Паблисити – это сила воздействия на потребителей и бизнес партнеров с помощью рекламных материалов, публикаций в газетах и журналах, теле-, радио передач, презентаций и корпоративных мероприятий.

Выбор стратегии в паблисити, которая соответствует возможностям, начинается с реальной оценки потребностей и возможностей как с эмоциональной, так и с практической точки зрения.

Лишь немногие из предпринимателей боятся паблисити. Большинство из них считают, что чем его больше, тем лучше. Им бы хотелось иметь публикации в газетах по всей стране, интервью по общенациональному радио и телевидению и сообщения в коммерческих, профессиональных и промышленных журналах. И все это в самый короткий срок.

Цели и планы по получению паблисити должны соответствовать ресурсам времени сотрудника, назначенного для выполнения этих функций. Большинство знаний о товарах общественность получает через СМИ, хотя не всегда сами потребители это осознают. Не через рекламу в СМИ, а именно через редакционные материалы. Поэтому паблисити стало важной частью поддержки рекламной кампании товара.

Корпоративная реклама – это реклама не продукта или услуги компании, а ее самой. В некоторых случаях она может быть названа имиджевой рекламой. Цель корпоративной рекламы не только продать товар или услугу. Наиболее важной является цель ознакомить потребителей с деятельностью компании, с ее продукцией и, в конечном итоге, создать положительный образ организации или товара в глазах потенциальных потребителей. Корпоративная реклама не предлагает купить, она играет роль осведомителя. Подобные рекламные ролики часто применяются в то время, когда компания находится в упадке. В целом, основное назначение корпоративной рекламы – закрепить в сознании широкого круга людей положительный образ товара или фирмы.[3]

Специалистам становится все трудней удивить искушенную публику. Потому, все большее значение приобретает сейчас не содержание, а оформление PR-проекта. Приведенные ниже примеры довольно разнообразны, однако, на каждом из них можно убедиться в эффективности маркетингового PR.

Компания Ford смогла добиться известности модели Ford Taurus при помощи PR еще до выпуска этих автомобилей в продажу. Пример компании Ford является наглядной иллюстрацией применения PR на начальных стадиях использования маркетинга, то есть новости появились еще до рекламы.

Одна из крупнейших табачных компаний, «R. J. Reynolds International», смогла создать специальный «русский имидж», используя PR-методы, а не за счет известности своих брендов, таких как Camel, Winston или Salem. Эта компания стала производить новые сигареты, которые назывались «Петр I». До сих пор нестандартная реклама этой компании подчеркивает, что эти сигареты были созданы российскими дизайнерами специально для российских потребителей.

Компания «R. J. Reynolds International» смогла показать, как эффективно может сработать PR в плане привязки маркетинговых программ к традициям и ментальности местной целевой аудитории.[4]

Эти примеры подтверждают, что PR и маркетинг могут отлично взаимодействовать, что маркетинговый PR действительно работает. Именно поэтому в последние годы множество компаний стали использовать связи с общественностью. В их число входят как крупные рекламодатели, которые давно признали эффективность маркетингового пиара,

так і маленькі компанії, які не можуть оплачувати дорогостоящее рекламне простір.

Вопрос о соотношении PR и маркетинга не является до конца решенным. Разные ситуации позволяют по-разному формулировать видение этой проблемы. Но на сегодняшний день отчетливо прослеживается тенденция постоянного роста статуса и роли PR-деятельности в мире. Процессы глобализации ведут к необходимости решения новых маркетинговых задач, наиболее успешно справиться с которыми можно именно средствами PR.

По результатам выполненного анализа, мы можем констатировать тот факт, что в последние годы PR усиливает свое значение в комплексе маркетинговых коммуникаций. В эпоху «маркетинга взаимодействия» все большее значение уделяется процессу коммуникаций с клиентами и другими участниками процесса купли-продажи, особенно в компаниях, предлагающих не продукты, а услуги. Для таких организаций единственный способ удержать потребителя — это индивидуализация отношений с ним, что возможно на основе развития долгосрочного взаимодействия. В связи с этим возрастает роль связей с общественностью, ответственных за формирование и развитие долговременных взаимовыгодных отношений в процессе взаимодействия фирмы с клиентами и покупателями.

Делая вывод, что маркетинг — это комплекс мероприятий по продвижению продукта или услуги, ценообразованию, работе с дистрибьюторами, PR — это управление репутацией компании, можно заметить, что маркетинг создает рынок для товаров и услуг, а PR обеспечивает благоприятную атмосферу, в которой действуют компании. PR — это деятельность, маркетинг — процесс. Не смотря на то, что функции PR и маркетинга сильно различаются, но задачи очень схожи. Они оба направлены на формирование положительного мнения о компании/продукции, продвигают компанию или товар на рынок, поддерживают взаимовыгодные отношения с клиентами.

Литература

1. Эванс Дж., Берман Б. Маркетинг [Текст]: сокращенный пер. с англ. / Пер. с англ. / Научн. ред. А.А. Горячев. — М.: Экономика, 1990. — 352с.
2. Бронникова Т. С., Чернявский А. Г. Маркетинг: Учебное пособие. — Таганрог: Изд-во ТРТУ, 1999. — с.97.
3. Никишкин В.В. Торговый маркетинг: Учеб. Пособие / В.В. Никишкин. - М.: Изд-во Росс. экон. акад., 2002. — с.51.
4. Буланов А. Завтра-маркетинг / А. Буланов. — СПб.: Питер, 2008. — с. 22.

УДК 342.553

Мамедова А.І., асистент

ТЕОРЕТИЧНА ТИПОЛОГІЯ КОНФЛІКТІВ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Тривалий час панувала думка, що конфлікт — це ознака неефективної діяльності організації і поганого управління. Сучасні теоретики і практики публічного управління все частіше схилиються до тієї точки зору, що конфлікти існують у будь-якій системі чи організаційній структурі, іноді вони не лише можливі, але й бажані [1].

Не викликає сумніву той факт, що причини конфліктів є ключовим аспектом для роз'яснення вказаного феномену. Саме причини сприяють формуванню почуття загрози, яка запускає механізм переростання потенційного конфлікту у відкриті конфліктні дії.

Виходячи з цього можна виділити наступні типи конфліктів:

- потенційний конфлікт відносин — утворюється внаслідок поганих можливостей спілкування, а саме протиріччя такого роду пов'язані з сильними, негативними емоціями і вони повинні бути зняті до того, коли сторони перейдуть до проблемних відносин іншого типу;

- інформаційний – коли або приховується, або невірно надається інформація щодо сторони, внаслідок чого сторони мають недостовірну інформацію. Цей тип конфлікту може бути пов'язаний із наявністю різних точок зору відносно того, чия інформація більш відповідає дійсності, чия інтерпретація фактів більш адекватна, а також із коректністю методів оцінки фактів;

- ціннісний – коли думки, що є правильним, а що - ні, розходяться, тоді одна сторона намагається нав'язати свою систему цінностей й вимагає від усіх сповідати саме її, не припускаючи різниці у переконаннях;

- структурний – джерелом цього типу конфліктних відносин може бути нерівноправний спосіб розподілу ролей й взаємовідносин, нерівномірний розподіл влади чи повноважень;

- процедурний – коли правила функціонування сторін не дозволяють вступати до взаємодії поза означеними межами;

- кваліфікаційний – коли вихід на взаємодію передбачено (чи непередбачено) вимогам існування певного рівня професіоналізму, підтвердженого сертифікатом, дипломом чи атестатом;

- психологічний – коли стосується довіри, справедливості, поваги, бажання приймати участь в процесі прийняття рішення і ін.;

- лідерський – коли між ключовими фігурами сторін у минулому склалися міжособові протиріччя, які важко вирішити.

Конфлікти в системі місцевого самоврядування характеризуються великою різноманітністю й поділяються на: 1) політичні, соціально-економічні, етнічні, релігійні, юридичні, соціально-побутові; 2) загальні й локальні; 3) короткострокові й довгострокові; 4) міжособові й групові; 5) горизонтальні (між суб'єктами не підпорядкованими один одному) та вертикальні; 6) позитивні (конструктивні) й негативні (деструктивні); 7) відкриті й приховані [2].

Конфлікти також можна класифікувати залежно від їх масштабів, наслідків, тривалості, характеру протиріччя, що лежить в їх основі, інтенсивності, ступеня конструктивності, сфери життєдіяльності тощо.

Цікавою є також думка щодо класифікації конфліктів за ознакою реальності, а саме:

а) дійсні, зумовлені переважно об'єктивними протиріччями, та помилкові, які не мають у своїй основі фактичних причин;

б) справжні та приписані, коли суб'єктами, що конфліктують, сприймаються зовсім не ті, хто перебуває в стані протиборства;

в) умовні, існуючі до того моменту, поки конфлікт не є усвідомленим, і життєві, притаманні соціальному організму [3]

Якщо розглядати класифікацію конфліктів за динамікою їх розвитку, можна виділити наступні:

1) латентно-підготовчий – доконфліктна ситуація; виникнення об'єктивної проблемної ситуації; з'ясування її проблемності відповідними сторонами; спроба вирішити проблему неконфліктними засобами; виникнення передконфліктної ситуації;

2) відкритий – сам конфлікт; інцидент; ескалація протидії; збалансована протидія; пошук засобів завершення конфлікту; завершення конфлікту;

3) завершальний – постконфліктна ситуація; часткова нормалізація відносин опонентів; повна нормалізація їх відносин [4].

Аналізуючи діяльність органів місцевого самоврядування, слід зазначити, що найбільш поширеними з точки зору їх об'єктів є наступні конфлікти:

а) статусні (стосовно статусу суб'єктів, їх місця та ролі у системі місцевого самоврядування);

б) процедурні (щодо механізму вирішення того чи іншого питання);

в) компетенційні (відносно змісту та обсягу компетенції певного суб'єкту системи місцевого самоврядування);

- г) з права власності (об'єкти; питання використання, управління, розпорядження);
- д) ресурсні (щодо об'єктів; особливості використання та розпорядження).

У цілому, конфлікти в системі місцевого самоврядування відіграють надзвичайно важливу роль. Вони сигналізують владі й суспільству про існуючі протиріччя, що вимагають свого вирішення, про розбіжність позицій громадян, про існуючі розбіжності; змушують владу переглядати свої цілі, рішення; стимулюють дії, здатні поставити ситуацію під контроль, подолати труднощі в управлінському процесі. Вони також сприяють пошуку нових засобів і сил, що оновлюють саму систему місцевого самоврядування.

Література

1. Колос М. Конфлікт: теорія і практика // Бюлетень національної служби посередництва і примирення. - 2003. - № 8.- С. 40 С.39-44
2. Любченко П.М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства: Монографія. - Харків: Одисей, 2006. - с.269 352 с.
3. Онтологические рассуждения //Молодые философы Воронежа: Сборник научных трудов / Под ред. А.В.Шипилова. - Вып.1. - Воронеж: Центрально-Черноземное книжное издательство, 2002.- с. 56-57
4. Речицкий В.В. Политическая активность. Конституционные аспекты. – К.: Сфера, 1999. – , 87 496 с.

УДК 347 78(477)(043)

Северінова О.Б., к.п.н., ст. викладач

ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

З прийняттям в 2003 році Верховною Радою України Цивільного кодексу України, книга четверта якого отримала назву «Право інтелектуальної власності», відбувається деяке зміщення як наукової, так і громадської уваги в бік вивчення проблематики щодо володіння, користування, розпорядження результатами творчої діяльності людини (об'єктами права інтелектуальної власності). Знадобилося чи не мало часу щоб дійти висновку, що праця це не тільки те, що може тебе нагодувати та одягти, що існує також праця розумова, творча, інтелектуальна, результатів якої, інколи неможливо доторкнутися, але якими можна володіти так само, як володіють будинком, або автомобілем. Таким чином було зроблене таке собі відкриття, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної творчої діяльності [1].

Наступне питання на яке необхідно було дати відповідь, зводилося до того, якщо результатами інтелектуальної, творчої діяльності можна володіти так само, як і будь-яким іншим майном, яким чином їх охороняти, а отже у сейфі не сховаєш, сигналізацію не підключиш, як можливо зробити зі звичайними об'єктами володіння [2]. Отже так було зроблено ще один висновок, що право інтелектуальної власності – це право особи на нематеріальний об'єкт і що охороняти свої продукти творчої, розумової діяльності можливо тільки за допомогою закону. Цей факт є наріжним каменем законодавства про інтелектуальну власність, а саме неможливість охороняти її, тільки шляхом володіння.

Метою будь якої людської діяльності, і творча звичайно не є винятком в більшості випадках є отримання прибутку. Якщо права автора на об'єкти інтелектуальної власності не захищені законом, отже вони є вільними для використання, що робить неможливим для автора отримання стабільної матеріальної вигоди.

Уряди більшості країн визнають необхідність в сучасних законах про інтелектуальну власність. По-перше, вони законодавчо прагнуть оформити майнові та немайнові права творців на результати їх інтелектуальної, творчої діяльності, а також права суспільства

на доступ до тих результатів. По-друге, уряди повинні стимулювати до творчості, розповсюдження та застосування результатів творчого труду, а також сприяти вільній торгівлі в інтересах економічного і соціального розвитку [3].

На справді, питання правового регулювання відносин в сфері захисту інтелектуальної власності залишається складним та важко вирішуваним не в останню чергу внаслідок відсутності судової практики щодо захисту авторських, патентних, тощо прав. Але тут діє замкнуте коло: немає судової практики, бо не має позовів, бо зазвичай суб'єкти права інтелектуальної власності самі не знають, що вони мають права, захищені законом. Отже відсутність практики судових рішень призводить до некомпетентності суддів та працівників правоохоронних органів, а на тлі і без того не дуже високого рівня довіри до правосуддя спонукає громадян (авторів) обирати неюрисдикційні форми захисту, які є по-перше не довгостроковими, а по-друге неефективними.

Будь яке законодавство, що теоретично є обґрунтованим, але не дуже випробуваним на практиці повинно вдосконалюватися перш за все шляхом підвищення правової культури населення. Майбутні фахівці, які стоять на порозі власних винаходів або наукових відкриттів повинні поважати свій труд і повноцінно користуватися його результатами. З метою інформатизації громадян, майбутніх фахівців наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 20.10.2004., є необхідним опанування дисципліни «Право інтелектуальної власності», студентами юридичних і неюрисдикційних спеціальностей. Головною метою є придбання студентами навичок і вмінь ефективного застосування набутих знань, щодо надбання, володіння, розпорядження та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Але напевно це був перший й останній крок в напрямку вдосконалення правової системи з інтелектуальної власності. Поняття про плагіат та піратство вже вкоренилося в національній свідомості і результатом цього може бути повна державна безконтрольність повноцінної галузі економіки.

Отже можливо саме зараз, коли для України настав вирішальний період, щодо вступу в ЄС настав час замислитися, який саме інтелектуальний капітал вона візьме з собою у «світле європейське майбутнє» і чи здатна вона буде його захистити, таким чином самоутверджуючись, як стабільна, сучасна та демократична держава.

Література

1. Цивільний кодекс України: Офіц. Текст. - 2012, ст. 418
2. Вачевський М.В. Соціально – економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. – К.: ЦУЛ, 2004. – 376 с.
3. Жаров В.О. Інтелектуальна власність: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав. К.: Видавн. Дім «ІнЮре», 2000.

УДК 332.1:351.863(477)(043)

Семкова Л. В., к.е.н., доцент

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Головною складовою національної безпеки будь-якої держави є економічна безпека, яка характеризується територіальною структурою, тобто адміністративно-територіальними одиницями першого порядку. Тому загальнодержавний рівень управління економічною безпекою визначається рівнем регіональних систем, а процес гарантування економічної безпеки держави повинен реалізовуватися на основі врахування і дотримання фінансово-економічної безпеки територіальних складових [1].

Основним шляхом підтримки належного стану національної безпеки є формування цілісної системної динаміки, реалізація якої дозволить досягти позитивного стану функціонування соціально-економічних систем різних територіальних рівнів. Тому

вирішити проблеми, пов'язані із забезпеченням належного рівня національної економічної безпеки можливо тільки за умови формування якісної системи управління економічною безпекою на рівні регіонів України.

Економічна безпека регіонів країни розуміється як стан їх забезпеченості необхідними природними, фінансовими, інвестиційними та інноваційними ресурсами на рівні, який дозволяє гарантувати розвиток і зростання економіки та соціальної сфери при достатній захищеності економічних інтересів від загроз зовнішнього і внутрішнього походження. При цьому економічна самостійність регіонів повинна проявлятися у можливості здійснення контролю над своїми ресурсами, спроможності залучати і утримувати капітал на власній території та найбільш повного використання конкурентних переваг області; стабільності і стійкості економіки, які передбачають надійність усіх елементів економічної системи як в цілому, так і окремих її компонентів, створення гарантій підприємницької діяльності, стримування впливу дестабілізуючих факторів; здатності до розвитку на основі інноваційних стратегій, здійснення постійної модернізації виробництва, ефективної інвестиційної та інноваційної політики.

Одним з основних показників економічної безпеки регіону є Індекс конкурентоспроможності, за яким і ранжуються регіони. За методологією його розрахунку до уваги береться складність економічних процесів і виважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких відбиває один з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані у 12 складових конкурентоспроможності: інституційне середовище, розвиток інфраструктури, стабільність макроекономічного середовища, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта й професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічна готовність компаній, розмір ринку, рівень розвитку бізнесу та інновації [2].

Згідно із підсумками розрахунку Індексу конкурентоспроможності регіонів України у 2012 році, перша п'ятірка лідерів не змінилася: місто Київ, Харківська, Дніпропетровська, Донецька й Київська області. Упродовж року Харківська область випередила у рейтингу Дніпропетровську, а Донецька – Київську область. Серед п'яти регіонів з найгіршими показниками також змін не відбулося, і наприкінці рейтингу це Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Чернігівська й Тернопільська області.

Порівнюючи показники конкурентоспроможності за регіонами України з показниками країн світу, можна зазначити, що впродовж 2012 року всі регіони України показали відносне зростання конкурентоспроможності, зокрема регіон-лідер (м. Київ) у 2011 р. мав загальну оцінку, що відповідала 62 місцю (Іран), а аутсайдер (Херсонська область) – 117 (Малаві), то в 2012 р. вони мали 53 (Мексика) та 99 місце (Габон) відповідно. За минулий рік різниця в оцінках між першою і останньою позиціями національного рейтингу в глобальному порівнянні скоротилася від 55 до 46 місць. Найбільша відмінність у регіональних оцінках зберігається за складовими: інфраструктура (63 позиції в світовому порівнянні між регіонами України з найкращими та найгіршими показниками), технологічна готовність (68 позицій) і розмір ринку (76 позицій).

Привертає увагу також ситуація, пов'язана зі складовою інновацій, коли порівняно з глобальним рейтингом першу і останню позицію в Україні розділяє рекордне, 81-е місце, однак в абсолютному вираженні це становить менш як один бал. Найменший розрив між регіонами спостерігається за такими складовими: ефективність ринку товарів та ефективність ринку послуг (29 і 26 позицій світового рейтингу), рівень розвитку фінансового ринку (33 позиції), а також охорона здоров'я і початкова освіта (37 позицій).

З одного боку, за деякими складовими Індексу конкурентоспроможності навіть регіони-лідери в Україні є неконкурентоспроможними у світовому порівнянні. Це, насамперед, стосується оцінок ефективності ринку товарів — результат лідера національного рейтингу (Київська область) відповідає позиції Гондурасу, що посідає 92 місце рейтингу 144 країн світу. З іншого боку, за складовою ефективності ринку праці

оцінка останнього місця у національному рейтингу (Херсонська область) відповідає відносно високому 46-му місцю у світі.

Оцінка фінансової системи показала, що деякі західні регіони та великі промислові області на сході та в центрі України відновлюються швидше, однак її оцінки не сягають докризового рівня та наближаються лише до 60 місця в світі. Значне відставання від світових оцінок демонструють усі регіони України за показниками фондового ринку – ефективністю його регулювання та доступністю фінансування. Повернути довіру до надійності банківської системи також не вдалося жодному з регіонів – оцінки лідера відповідають рівню 81 місця в світі.

Майже у всіх лідерів національного рейтингу відзначено проблеми, пов'язані з інституціями, що в черговий раз доводить наявність чималих масштабів бюрократії, корупції та надмірного регулювання при великих обсягах економічної діяльності та фінансових потоків. Перші три місця за цією складовою здобули Волинська, Чернівецька і Закарпатська області, отримавши відносно високі бали щодо більшості показників.

За усіма перерахованими показниками найкращі оцінки регіонів України перебувають на рівні від 90-го до 100-го місць у рейтингу країн світу. Є лише два показники, за якими окремі регіони мають конкретні переваги у глобальному масштабі. Це — оцінювання бізнесом власних втрат від загрози тероризму (оцінка Тернопільської області дорівнює 3-й позиції у світі) і ефективність корпоративного управління (оцінка Донецької області на рівні 9-го місця у світі).

Інфраструктура найкраще розвинена у регіонах, які входять до першої десятки, а також у АР Крим; найнижчі результати — у західних областях. Не дивує те, що Київ, який є головним транспортним вузлом країни, вже не один рік поспіль впевнено утримує перше місце в Україні, демонструючи результат на рівні 34-го місця у світі.

Формування системи управління економічною безпекою регіонів України повинно відбуватися за рахунок процесного підходу, який характеризується безперервною, взаємозв'язаною послідовністю дій (функцій управління), що спрямовуються на забезпечення економічної безпеки. До таких функцій належить формування цілей розвитку об'єкту управління та розробка стратегії їх досягнення (програми дій).

Стратегія забезпечення економічної безпеки регіонів спрямовується на: недопущення перетворення чинників дестабілізації в загрозу безпеки; припинення дії вже існуючих загроз; відновлення безпечного стану об'єктів (компенсацію збитків).

З метою розробки такої стратегії та об'єктивної оцінки її реалізації потрібна організація всебічного моніторингу стану економічної безпеки України. Він дає можливість спостерігати за динамікою регіональних показників розвитку економіки та за станом безпеки кожного регіону окремо, крім того, оцінювати вплив внутрішніх і зовнішніх чинників, і за результатом моніторингу вносити коректування з управління економічною безпекою регіонів. Саме завдяки цьому, система управління здатна гнучко реагувати на економічні, соціальні та політичні умови як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які постійно змінюються.

Якість системи управління економічною безпекою регіонів забезпечується ефективністю ухвалення управлінських рішень, що враховують систему взаємних економічних інтересів, як господарюючих суб'єктів, так і регіональних органів управління. Функцію управління економічною безпекою з боку держави більшою мірою визначає регулювання, що розглядається як цілеспрямований вплив органів влади на основні економічні параметри для досягнення балансу – стійкого розвитку економіки й інтересів суб'єктів господарювання та суспільства, а також комплекс управлінських дій щодо нейтралізації виявлених загроз і виходу з зони небезпеки. Регулюючі заходи та механізми розробляються одночасно з прогнозами соціально-економічного розвитку, реалізуються в програмі забезпечення економічної безпеки і стійкого розвитку об'єктів безпеки.

Селективна політика при використанні різних регуляторів має спиратись на достовірну й об'єктивну оцінку соціально-економічної значущості та фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання регіону, що дозволить приймати відносно них ефективні управлінські рішення, а також реалізовувати промислову та інвестиційну політики, формувати бюджети розвитку регіонів України.

Література

1. Указ Президента України. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 р. «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>
2. Оцінювання конкурентоспроможності регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.competitiveukraine.org/upload/reports/rozdil5_ukr.pdf

УДК 341.018:34(477)(043)

Тихомирова Г. Є., к.ю.н., старший викладач

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА З ВНУТРІШНІМ ПРАВОМ ДЕРЖАВ

В теорії міжнародного права питання щодо співвідношення міжнародного права з внутрішнім правом намагаються вирішити в контексті багатьох концепцій. До класичних концепцій щодо такого співвідношення відносяться дуалістичний та моністичний напрями.

Відстоює єдність системи міжнародного права з національним правом моністична концепція, що визначає тільки один правопорядок – міжнародний, якому підпорядковуються національні правові системи. Національні системи обмежені територіальними сферами та чітко визначеним колом громадян держави. А тому, вважають моністи, міжнародне та національне право на умовах підпорядкування можуть співіснувати. Представники даної концепції вважають, що обидві системи права є елементами загальної системи права. Проте серед моністів немає єдності з приводу того, чи завжди міжнародне право є приматом щодо національного. У підходах до співвідношення міжнародного права з національним правом вони припускають і верховенство національного права.

Примат національного права щодо міжнародного права став ідеєю, що активно розвивалася в працях Г. Гегеля: «норми міжнародного права є частиною національного права і проявляють себе саме як підпорядкований системі елемент» [1, с. 60]. Видатний філософ Г. Еллінек підтвердив цю думку своїм відомим висловлюванням: «міжнародне право існує для держави, а не держава для міжнародного права» [2, с. 562].

Серед вчених, що підтримували ідею примату національного права щодо міжнародного, були німецькі автори А. Цорн та М. Венцель. Міжнародне право розглядається ними тільки як проекція правил, що належать до внутрішнього права, а сума внутрішніх правил різних держав вирішує міжнародні конфлікти та регулює міжнародні відносини. У монографії «Головні моменти міжнародного права» А. Цорн розглядає міжнародне право як зовнішньодержавне, включене у національне право. М. Венцель у роботі «Основні проблеми юриспруденції», дотримуючись аналогічної думки, додає, що війна є єдиним засобом вирішення міжнародного спору, користі в цьому від міжнародного права мало [3].

Теорію примату внутрішнього права щодо зовнішнього радянський вчений В. Г. Буткевич активно критикував та зазначав, що така теорія є пережитком буржуазних відносин, нігілістична за своєю суттю [4, с. 127]. Схожа думка у І. І. Лукашука, який доповнює її тим, що теорія примату внутрішнього закону з'явилася свого часу як знаряддя зовнішньої політики агресивних держав [5, с. 29].

Протилежна ідея примату міжнародного права щодо національного права виникла не випадково. Підставою для її популяризації стали події у Європі у першій чверті XX ст., які ознаменувалися тяжкими наслідками Першої Світової війни. Необхідність пошуку мирних форм компромісу між країнами обумовила напрямки політичної та правової думки країн Західної Європи, створення першої міжнародно-правової інституції – Ліги Націй, яка діяла в період з 1919 р. по 1946 р.

Поєднувало представників концепції про примат міжнародного права те, що система права – це ієрархія правових норм, в якій нормам міжнародного права відведено першу роль, нормам національного права, рішенням суду – другорядну. Завдяки суворо вертикальній побудові правових норм всі можливі конфлікти вирішуються на основі відносин підпорядкування нижчих норм вищим.

Одним із теоретиків – моністів, що підтримували напрямок пріоритету міжнародного права, був Г. Кельзен, який об'єднував національне та міжнародне право у одну систему, джерелом якої був правовий принцип міжнародної поваги одних держав до інших [6].

Французький представник ідеї примату міжнародного права щодо національного права Ж. Сель вважав, що норма міжнародного права може скасувати норму національного права, оскільки ці норми не сумісні [7, с. 101].

Ідеї пріоритету міжнародного права щодо національного права стали особливо популярні в XX ст., що дає підстави припустити можливість їх поглиблення та посилення найближчим часом у майбутніх наукових розвідках авторів.

Прихильники дуалістичної теорії, на відміну від моністів, категорично заперечували нерівність положень міжнародного права та національного, проголошуючи їх рівність та безконфліктність. Дуалістична концепція робить акцент на відмінностях між національним та міжнародним правом. Дуалісти вбачають можливим та необхідним перевід міжнародного права у національне.

Один із засновників дуалістичної концепції співвідношення міжнародного права з внутрішнім правом Д. Анцилотті зазначав, що такі системи права є окремими правопорядками, рівноважними одна від одної, але взаємопов'язаними і такими, що знаходяться у стані взаємодії [8, с. 66].

У своїй монографії «Міжнародне та внутрішньодержавне право» прихильник дуалізму німецький вчений Х. Трипель вказував, що і те, і інше право не тільки різні галузі права, але і різні правопорядки: «це два кола, які тісно не стикаються і ніколи не перехрещуються. Для того, щоб міжнародне право змогло виконувати свої функції, воно об'єктивно потребує допомоги внутрішнього права» [9, с. 19].

Представники радянського дуалізму А. С. Гавердовський, Р. А. Мюллерсон, М. В. Миронов, вважали існування відносної автономії міжнародного права від національного. Вони висловлювалися за зв'язок між національним та міжнародним правом, в якому національне право регулює юридичні відносини всередині країни між громадянами та державою з одного боку, а з іншого боку – між громадянами. А міжнародне право регулює відносини між державами, що є членами родини народів [10, с. 45].

Аналіз дуалістичної та моністичної теорій дозволяє сформулювати наступні висновки: основою для обов'язкової сили внутрішніх положень закону виступає Конституція, в той час як основу для міжнародного права складає принцип «*pacta sunt servanda*»; правові засоби обох доктрин можуть бути затверджені тільки на їх відповідному рівні; зв'язки між двома системами можливі, але тільки конкретні процедури для кожної системи повинні бути застосовані. Моністичний та дуалістичний підходи відмінні за джерелом права: національне право виникає за волею самої держави, в той час як міжнародне право ґрунтується на загальній волі суб'єктів конкретних відносин. Автор статті дійшов висновку про неможливість віддання переваги тій чи іншій концепції через широкі теоретичні сфери дослідження. Крім того, практика не схильється до

застосування у чистому вигляді однієї чи іншої концепції, тому нерідко суди виносять рішення із формулюваннями на кшталт «це обов'язок кожної держави привести своє внутрішнє законодавство у відповідність з нормами міжнародного права» чи «частина національного законодавства не може розглядатися як підстава для порушення зобов'язань, наданих міжнародним правом».

Законодавство Європейського Союзу дотримується постулатів монізму та нав'язує його дотримання в рамках єдиної системи інтеграції. Норми міжнародного права пріоритетні щодо норм внутрішнього права, обов'язкові для держав, які повинні виконувати вимоги міжнародного права і переносити норми міжнародного права у внутрішнє законодавство. Держави – члени ЄС мають можливість дотримуватися і дуалістичної концепції відносно міжнародного права, але з точки зору ЄС дуалізм норм неможливий. Норми міжнародного права безпосередньо застосовуються у відповідності з національним порядком членів ЄС. Тому законодавство ЄС інтегроване у національні правові системи держав; правила ЄС мають своє місце в національних правових системах, як право ЄС; національні суди зобов'язані застосовувати закони ЄС.

Щодо України, то як зазначив В. Н. Денисов, до цих пір не існує достатньої ясності щодо застосування загальновизнаних міжнародно-правових норм у правовій системі України. Зокрема, висловлюється слушна думка про те, що, «визнавши частиною національного законодавства міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, Україна тим самим підтверджує свою прихильність і визнання принципів міжнародного права» [11, с. 21]. В Україні, у зв'язку з фактичною відсутністю узагальнень судової практики, в тому числі й у формі постанов Пленуму Верховного Суду України, а також рішень Конституційного Суду України, поки що завчасно робити висновки про роль звичаєвого права у вітчизняному правопорядку. Слушно наголошується в літературі, що потребує істотного реформування чинне процесуальне законодавство України, зокрема, в частині документального закріплення прав і обов'язків судді звертатися до міжнародного звичаю й застосовувати його [12, с. 53]. З формальної точки зору, той факт, що загальновизнані принципи і норми міжнародного права не включаються до переліку правових актів, на підставі яких вирішуються юридичні спори, значно ускладнює застосування суддею приписів міжнародного звичаєвого права.

Вибір між концепціями впливає не тільки на їх розуміння, але і на розуміння того питання, пояснити яке вони намагаються – про співвідношення міжнародного права з національним правом. Спір між теоретиками відбувається не тільки через докази реальності безпосереднього впливу міжнародного права, але і через інтерпретацію фундаментальних принципів міжнародного права.

І монізм, і дуалізм сьогодні в багатьох своїх положеннях не відображають реальність, проте продовжують виступати двома основними джерелами, що формують позицію сучасних держав у відношенні застосування міжнародного права з національним правом. Наукові спори між представниками обох антагоністичних концепцій вже призвели до появи інших теоретичних течій, і стають підставою для пошуку компромісу, який формує ознаки майбутнього досконалого правового регулювання.

Література

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель // Академия наук СССР. Институт философии. – М.: Изд-во «Мысль», 1990. – С. 60.
2. Jellinek G. L'Etat moderne et son droit / G. Jellinek. – Paris: Girard et Briere, 1911. – P. 562.
3. Zorn A. Crundzüge des Volkerrechts / A. Zorn. – Leipzig: J. J. Weber, 1903; Wenzel M. Juristische Grundprobleme. Der Begriff des Gesetzes / M. Wenzel. – Berlin, 1920.
4. Буткевич В. Г. Соотношение внутригосударственного и международного права / В. Г. Буткевич. – К.: Высшая школа, 1981. – С.127.
5. Лукашук И. И. Конституция России и международное право / И. И. Лукашук // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 29.

6. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. Сб. переводов. Вып. 2 / Отв. ред.: В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Разумович; Пер.: С. В. Лезов – М.: Изд-во ИНИОН РАН, 1988.
7. Scelle G. De la pretendue inconstitutionnalite interne des traites. Revue de droit public et de sciences politiques / G. Scelle. – Paris, 1952. – P. 101.
8. Анцилотти Д. Курс международного права / Д. Анцилотти // Пер. А. Л. Саккетти, Э. М. Фабрикова; Под ред. Д. Б. Левина. – М.: Издательство «Иностранная литература», 1961. – С. 66.
9. Triepel H. Völkerrecht und Landesrecht / H. Triepel. – Leipzig, Anton Hain, 1899. – S. 19.
10. Абдулаев М. И. Примат международного права над внутригосударственным правом: история проблемы и современность (проблемы теории) / М. И. Абдулаев // Правоведение. – 1992. – № 4. – С. 45.
11. Денисов В. Н. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В. Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С. 21.
12. Євінтов В. І. Україна у міжнародному співтоваристві / В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, В. І. Акуленко, О. Ф. Висоцький, С. В. Ісакович / Суверенітет України і міжнародне право. – К.: Манускрипт, 1995. – С. 53.

УДК 342.733(477)(043)

Хоббі Ю. С., к.ю.н., старший викладач

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ

Питання захисту та реалізації особами та громадянами своїх прав завжди була і залишається актуальною. Особливої гостроти ця проблема набула після проголошення курсу на євроінтеграцію України та гармонізації і адаптації національного законодавства та стандартів із законодавством та стандартами ЄС, зокрема і в сфері надання освітніх послуг, реалізації особами та громадянами права на освіту.

Право на освіту відноситься до другого покоління прав людини - соціально-економічних і культурних прав. Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав виділяються чотири основні характеристики права на освіту: наявність, доступність (недискримінація, фізична і економічна доступність), прийнятність і адаптованість освіти, а також вказівку, що «право на освіту може здійснюватися лише за наявності у викладачів та учнів академічної свободи» [1]. Обсяг права на освіту може бути різний для різних ступенів освіти - так, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права передбачає обов'язковість і безкоштовність початкової освіти, але тільки поступове введення безкоштовної вищої освіти. Дане право пов'язано з реалізацією всіх інших прав людини.

Право на освіту закріплено і в міжнародних документах - статті 13 і 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., стаття 26 Загальної декларації прав людини 1948 р., стаття 2 Першого протоколу Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., статті 28 і 29 Конвенції про права дитини, стаття 17 Переглянутої Європейської соціальної хартії, стаття 13 Сан-Сальвадорського протоколу до Американської Конвенції про права людини, стаття 17 Африканської хартії прав людини і народів, стаття 11 Африканської хартії прав і добробуту дитини [2]. Також дане право знайшло своє відображення і в Основних законах держав - стаття 43 Конституції Росії, стаття 53 Конституції України, яка передбачає обов'язковість загальної середньої освіти, доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної,

професійно - технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [3].

Крім того одним з пріоритетних напрямів інтеграції України до Європейського Союзу є імплементація та застосування європейських стандартів у сфері надання освітніх послуг. Це було проголошено ще в Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС 1994 р. (стаття 59). Це співробітництво спрямоване на підвищення рівня загальної освіти та професійної кваліфікації в Україні, як у громадському, так і в приватному секторах; на удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно з сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих учбових закладів і дипломів про вищу освіту; професійну підготовку керівників підприємств державного та приватного секторів та цивільних службовців в пріоритетних галузях, що мають бути визначені; співробітництво між учбовими закладами, співробітництво між учбовими закладами і фірмами; мобільність для вчителів, випускників, адміністраторів, молодих вчених і дослідників та молоді; сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах; навчанню мовам країн Співтовариства; підготовку викладачів, тощо [4].

Але не дивлячись на широку правову базу різних рівнів, в світі та в Україні залишається проблема доступу до освіти. Як зазначає Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав - для мільйонів людей в усьому світі користування правом на освіту залишається важкодоступною метою.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (Україна ратифікувала його ще 19.10.1973 року Указом Президії Верховної Ради УРСР № 2148-VIII) передбачає, що держави-учасниці визнають: а) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безкоштовною для всіх; б) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно - технічну середню освіту, повинна бути відкритою і доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти; с) вища освіта повинна бути зроблено однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового введення безкоштовної освіти; d) елементарна освіта повинна заохочуватися або інтенсифікуватиметься, по можливості, для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу своєї початкової освіти; е) має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.

Законодавство України в цілому відповідає вимогам міжнародних документів, але в реальності громадяни і особи, що мешкають на території нашої держави при реалізації своїх прав на освіту стикаються з низкою проблем.

Перш за все це стосується проблеми наявності необхідної кількості діючих навчальних закладів і програм. Особливо це актуально для дитячих садків, в чергу до яких необхідно стати одразу після народження дитини, хоча в Конституції України проголошена доступність і безоплатність дошкільної освіти. Крім того існуючі навчальні заклади найчастіше, особливо в сільській місцевості, розташовуються у спорудах та будівлях, які не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам та вимогам безпеки і зручності.

По-друге, проблема забезпечення належного рівня та якості освіти, яка пов'язана з низькою конкурентоспроможністю професійного викладацького, неналежним рівнем заробітної плати, якістю і кількістю навчальних матеріалів, необхідної інфраструктури (бібліотека, комп'ютерні класи та обладнання). Більшість батьків вимушені купувати підручники за власний рахунок через брак державних коштів і низький рівень фінансування галузі освіти.

Звідси впливає наступна проблема – неналежний рівень фінансування галузі, підтримання на відповідному рівні матеріально-технічних та викладацьких ресурсів навчальних закладів всіх рівнів.

По-четверте, доступність освіти. Ця проблема включає кілька факторів: - фізична доступність навчальних закладів як в географічному плані, так і в плані впровадження сучасних технологій у навчальний процес, зокрема дистанційного навчання та його механізмів; - дискримінація за ознакою мови (відсутність можливості вибору мови навчання, особливо це стосується реалізації права національних меншин на збереження своєї мови, культури та самобутності); - економічна доступність освіти (фінансування ремонтів та оснащення навчальних закладів здебільшого здійснюється батьками, скорочення бюджетних місць у ВНЗ і через це - фактична неможливість реалізації права на безоплатну освіту).

П'ята група проблем пов'язана з входженням України у Болонський процес, який розпочався ще у 1999 році з підписанням «Болонської декларації», до якої Україна приєдналася у 2005 році, і впровадженням європейських освітніх стандартів. Проблема адаптованості освітніх програм та стандартів, до змін соціально-економічних умов, потреб ринка праці, потребам учнів. Реформування освіти здебільшого зводиться до необдуманих запозичень іноземних актів та стандартів, без їх належного доопрацювання та адаптації до національного законодавства та існуючих реалій. Зокрема, більшість новацій стосуються лише перейменування наукових ступенів, наприклад кандидата наук у доктора філософії, без суттєвої реформи їх підготовки. Це в свою чергу призводить до проблеми визнання наукових ступенів та дипломів.

Шоста група проблем стосується академічної свободи і самостійності навчальних закладів, що передбачає ступінь самоврядування, необхідний для реального прийняття вищими навчальними закладами рішень, що стосуються їх педагогічної діяльності, стандартів, управління та суміжних аспектів. На відміну від ЄС, автономія ВНЗ України зведена до мінімуму і залежить від рішень Міністерства освіти і науки України. Також не дивлячись на проголошені принцип мобільності, навчання впродовж життя, їх майже не можливо реалізувати. Наприклад, розуміння принципу «навчання впродовж життя» в Україні зводить лише до післядипломної освіти (перепідготовка, спеціалізація, підвищення кваліфікації, стажування), в той час, як у Європі вона включає навчання на виробництві, сертифікатні програми різного характеру, навчальні програми для «осіб третього віку» тощо.

Таким чином в сфері реалізації права на освіту існує ряд проблем фінансового, кадрового, матеріального, інформаційного та навчального характеру, які слід вирішити, оскільки без цього не можна повноцінно забезпечити основні принципи європейської освіти.

Література

1. Замечание общего порядка № 13: (Двадцатая первая сессия Комитета ООН з економічних, соціальних і культурних прав, 1999 год) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/gencomm/Rescgencom13.html>
2. Право на образование [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Право_на_образование
3. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996.– № 30.– Ст. 141.
4. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ТА НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Транскордонне співробітництво - це один з найпотужніших чинників процесу європейської інтеграції та інструментів розвитку прикордонних територій країн Європи, воно відіграє важливу роль у процесі європейської інтеграції України. Значна увага приділяється й питанням координації дій центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо розвитку транскордонного співробітництва. На цей час прийнята низка нормативних актів, що стимулюють розвиток цієї форми міждержавного співробітництва.

Ухвалення в травні 1980 р. „Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями” та підписання її державами-членами Ради Європи перетворили термін „транскордонне співробітництво” на правове поняття. Політична ж роль транскордонного співробітництва у процесі європейської інтеграції знайшла своє відображення у цілій низці документів Ради Європи, зокрема, у „Декларації про транскордонне співробітництво в Європі”, ухваленій 6 листопада 1989 р. Комітетом Міністрів з нагоди 40-річчя Ради Європи, „Європейській хартії регіональних мов і меншин” (Страсбург, 5.11.1992 р.), 22 липня 2009 року у м. Брюсселі підписано Меморандуму про взаєморозуміння щодо започаткування діалогу про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України і Європейською Комісією з метою поглиблення регіональної, міжрегіональної та транскордонної співпраці України та ЄС тощо. На цей час Україна вже має, хай не дуже велику, але власну історію цих інтеграційних процесів, але не відпадає потреба приділяти більш значної уваги залученню регіонів, органів місцевого самоврядування, територіальних громад до євроінтеграційних процесів.

Проблемами дослідження міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні займаються багато науковців серед яких П. Беленький, В. Борщевський, З. Бройде, В. Будкін, Б. Буркінський, О. Вишняков, Т. Васильців, О. Воронова, С. Гакман, В. Євдокименко, Є. Кіш, Н. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, М. Мальський, М. Максимюк, А. Мельник, Н. Мікула, В. Монастирний, З. Петренко, І. Нагорна, С. Писаренко, І. Студенніков та інші. Однак, здебільшого, ці дослідження здійснюються не в юридичному, а в економічному просторі, щодо пра

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування у транскордонному співробітництві, та правової регламентації зазначених процесів, а також надання реальної державної підтримки розвитку транскордонного співробітництва на підставі аналізу проблем розвитку міжрегіональної співпраці в сучасній Україні.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р.: транскордонне співробітництво - спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Правовою базою, що регламентує транскордонні відносини, є національні нормативно-правові акти, низка двосторонніх та багатосторонніх угод, що регламентують співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони, співробітництва між

прикордонними службами. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

Державне управління у сфері транскордонного співробітництва здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Відповідно до Закону України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004р., в якому визначені організаційні форми транскордонного співробітництва, транскордонне співробітництво може здійснюватися: в межах створеного єврорегіону; шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва. Попри всі недоліки у регламентації механізму фінансового забезпечення транскордонного співробітництва, яку відзначає більшість науковців, надання державної підтримки, здебільшого, передбачено та регламентовано для такої форми співробітництва, як єврорегіони, створення яких відбувається за участі обласних державних адміністрацій.

На місцевому рівні питання соціально-економічного розвитку вирішують органи місцевого самоврядування, які відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» розробляють, затверджують та реалізують Програми розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

В якості особливих суб'єктів транскордонного співробітництва виступають територіальні громади, які мають прерогативну компетенцію щодо вирішення окремих питань у цій сфері. Українська практика доводить, що на відміну від європейського сучасного досвіду, компетенція щодо транскордонного співробітництва розподіляється не на користь органів місцевого самоврядування та територіальних громад, а зосереджується переважно в руках державних органів.

Проте, в Україні, процес створення нормативно-правового середовища, щодо залучення до участі територіальних громад у транскордонному співробітництві, відбувається дуже повільно. З часу прийняття зазначеного Закону, Кабінетом Міністрів України було розроблено дві Державних програми розвитку транскордонного співробітництва: на 2007-2010 роки та на 2011-2015 роки, але незважаючи на численні публікації дослідників цієї проблематики та самого уряду, попри прагнення вдосконалення існуючої ситуації, визначення в новій Програмі шляхів і способів подолання проблем, визначення обсягів та джерел фінансування, не зазначено конкретної долі фінансування транскордонних програм та проєктів за участю територіальних громад з державного бюджету.

Отже, як і раніше розвиток транскордонного співробітництва буде фінансуватися переважно за рахунок іноземних інвестицій, але іноземці найбільше бояться вкладати кошти в наш бізнес через нестабільну політичну ситуацію, особливо у світлі останніх подій, це і є одним з головних стримуючих факторів залучення інвестицій в економіку. Саме тому зростає роль територіальних громад в інтеграційних процесах і потребує надання їм відповідних нормативно регламентованих повноважень.

Дослідивши сучасний стан нормативно-правової регламентації участі органів місцевого самоврядування та територіальних громад України у транскордонному співробітництві, можна зробити наступні висновки: найближчим завданням є перерозподіл компетенції шляхом розширення можливостей саме представників місцевого самоврядування, відсутність нормативно-правової регламентації повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування, а також державної підтримки участі зазначених суб'єктів у процесі транскордонного співробітництва в Україні, не дає можливості належним чином активізувати співпрацю із своїми закордонними регіонами-партнерами на основі виконання підписаних у попередні роки та підписання нових угод зазначеними суб'єктами.

Література

1. Закон України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 № 1861-IV // Голос України від 22.07.2004 - № 134.
2. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки” від 01.12.2010 № 1088 // Урядовий кур'єр від 08.12.2010 - № 230.
3. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки” від 27.12.2006 № 1819 // Урядовий кур'єр від 17.01.2007 - № 8.
4. Макогон Ю.В., Ляшенко В.И. Формы и направления межрегионального трансграничного сотрудничества: Монография, изд. 2-е, исп. и допол. – Донецк: ООО „Юго-Восток, Лтд”, 2003. – 512 с.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
6. Монастирний В.М. Сучасні тенденції розвитку транскордонного співробітництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/>
7. Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: Монографія // За ред. д.е.н., проф. Н. Мікули, к.е.н., доц. В Борщевського, к.е.н. Т. Васильціва. – Львів: Ліга Пресс, 2009. – 436 с.
8. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. – К., 2004. – 229 с.
9. Студенников І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні // Економічний Часопис – XXI. – 2005.- №1.
10. Студенников І. Транскордонне співробітництво та його роль в процесі європейської інтеграції України// Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 15: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С. В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – С. 309-322.

УДК 340.125(436) «1862/1922»(043)

Черных Е.Н., к.ю.н., доцент

УЧЕНИЕ Е. ЭРЛИХА В ДИСКУРСЕ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПРАВОПОНИМАНИЯ

В 2011 г. в правовой жизни случилось событие, которое заслуживает пристального внимания юридического сообщества. В Санкт-Петербургском университете впервые на русском языке была выпущена основополагающая работа выдающегося учёного-теоретика Евгения (Ойгена в немецком варианте) Эрлиха (1862-1922) «Основоположение социологии права». Этот труд, который вышел в свет в 1913 г., по мысли автора должен был заложить методологические основания новой дисциплины – живого социального права.

Имя Эрлиха не заслуженно редко вспоминается в современной отечественной литературе, хотя его научная и преподавательская деятельность непосредственным образом связана с Черновицким университетом, что на Буковине, которая в годы жизни учёного входила в состав Австро-Венгрии. Отсюда Эрлиха часто указывают как австрийского учёного. Но, находясь на окраине империи, Эрлих, как оказалось, пребывал в центре научных исследований.

Следует признать, что работы Эрлиха для отечественного читателя, по-прежнему, остаются малодоступными и малоизвестными, хотя положение вещей постепенно меняется к лучшему [1]; взгляды учёного знакомы, главным образом, по критической литературе, которая не всегда соответствует современным методологическим подходам.

В связи с этим задача критического осмысления системы концептуальных представлений Эрлиха о праве, о методологии правоведения и их популяризация является актуальной.

Учение Эрлиха чрезвычайно интересно в проекции развития правовой методологии, его имя стоит в ряду основоположников интегративного (в значении междисциплинарного) подхода в праве, который опирается на понимание права как сложносоставного явления, в котором содержатся социальные, психологические, нормативные, идеальные и другие аспекты, образующие цельность более высокого порядка. К началу XX в. Достижения различных научных дисциплин сфокусировались в идее применения междисциплинарных исследований в области права. Использование социологических подходов в праве было известно с конца XIX в. (Дюркгейм, Штаммлер, Муромцев, Коркунов и др.), однако именно Эрлиху принадлежит заслуга разработки нового социолого-правового подхода на методологическом уровне.

Одной из предпосылок научного творчества Эрлиха было понимание методологической несостоятельности юридического позитивизма в этатистском проявлении. Программой для творчества Эрлиха является главная идея «Основоположения социологии права», заключающаяся в том, что «центр тяжести развития права в наше время, как и во все времена, лежит не в законодательстве, не в юриспруденции и не в правоприменении, а в самом обществе» [2, с. 64]. Принципиальное значение имеет положение о том, что общество состоит из множества социальных союзов, которые организуют как индивидуальную, так и групповую жизнь. Организация как процесс распределения функций, задач, правомочий и обязанностей осуществляется через право. Поэтому всякое право социально, так как выполняет организационную функцию в обществе.

Сторонники позитивной концепции не заставили себя долго ждать. Ярким оппонентом Эрлиха выступил Г.Кельзен. В центре дискуссии стал вопрос о соотношении между действием и действительностью права. Кельзен в традиции неокантианства чётко различал сферу должного и сущего или в других терминах – сферу норм как идеальных моделей отношений и сферу фактического, сферу силы, которая может не иметь правового основания. Эрлих, напротив, не придавал этому разграничению большого значения, поскольку в его понимании право создаётся социальными союзами, ими поддерживается и немислимо в отрыве от фактичности социальной жизни, что приводит его к отрицанию границ между юридической действительностью и социальной действительностью норм и правил. Для Кельзена же это означало смешение силы и права, тогда как Эрлих признавал нормативную силу фактического, поэтому для него любое социальное правило принудительно и является фактической силой.

Следует отметить, что Эрлих был далёк от отрицания официального государственного права. В его представлениях существуют три автономных, но открытых друг для друга правопорядка: право государства, право юристов и право социальных союзов (живое право).

Ключевым моментом для всех трёх правопорядков является легитимность в масштабах того или иного союза. Признание или распознавание правил, по-Эрлиху, происходит на уровне коллективной, а не индивидуальной психики и выражается в регулярной практике её осуществления. Однако, психологическую природу этого признания: является ли оно суммой множества совпадающих индивидуальных волей или происходит от высшего коллективного сознания, - он не разъясняет в силу, как он полагает, самоочевидности. Понимая слабость такого аргумента, как самоочевидность, Эрлих указывает дополнительные признаки права. К ним он относит степень важности нормы в социальной жизни (некоторые нормы, например, запрет на межсословные браки, со временем утрачивают правовой характер, трансформируются в нормы приличия), а также уровень абстрактности правила: размытость правила характерна для норм морали, определённая, конкретность – факультативный признак правовых норм.

Здесь Эрлих подходит к сложному для своей концепции вопросу о критериях различия правовых норм и других социальных правил. По-мнению Эрлиха, этот критерий находится в сфере социальной психологии, группового восприятия, и который он называет «эмоциональным оттенком», что созвучно взглядам представителей психологической теории права или правового эмоционализма (Л. Петражицкий, Кнапп и др.). По мысли учёного, различные социальные правила, особенно их нарушение, сопровождаются различными оттенками эмоций: чувство возмущения при нарушении правонарушения, негодование при нарушении обычая, гнев при нарушении правил приличия, неодобрение бестактности, осмеяние нарушений правил хорошего тона. Слабость такого критерия Эрлих, видимо, хорошо понимал, поэтому изложил его в краткой форме и в последующих работах не развивал. Разумеется, не могла ускользнуть неубедительность такого объяснения и от его критиков, в частности, от Кельзена.

Но главные удары критики были направлены на недостатки руководящей методологии Эрлиха. Следует отметить, что в отличие от позитивизма ей явно не хватало эмпирической составляющей. В начале Эрлих пытался построить свои исследование на эмпирической основе, путём обобщения и анализа собранных путём анкетирования данных, судебных решений, правовых документов и юридической практики, но потерпел в этом неудачу, и в дальнейшем конструировал свою концепцию дедуктивным умозрительным путём, согласовывая её с очевидными фактами. Поэтому его методология оказалась скорее метафизической, чем эмпирической. Но в тоже время, нельзя отказать Эрлиху в заслуге продвижения правовой теории к интеграции знаний обществе и праве.

Литература

1. См. например: Марчук В.П. Євген Ерліх: Основоположник соціології права // Проблеми філософії права. 2005. Т. III. № 1; Бігун В.С. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина // Там само. № 2). Отдельные статьи Эрлиха были переведены на украинский язык. В Черновицком университете с середины 90-х годов выходит «Эрлиховский сборник» научных работ. Интересный материал публикует М.В. Антонов, в переводе которого вышла работа Эрлиха «Основоположение социологии права», например: Антонов В.М. Интеграция знания о праве и обществе в творчестве Ойгена Эрлиха/ В.М. Антонов // Государство и право. – 2011. - № 1. – С. 79-87.
2. Эрлих О. Основоположение социологии права / Пер. с нем. М.В. Антонов; Под ред. В.Г. Графского, Ю.И. Гревцова. – СПб.: ООО «Университетский издательский консорциум», 2011. – 704 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 379.851 (477) (043)

Авдан О. Г., старший викладач

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ БРЕНДІВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Багато науковців досліджували питання створення бренду та управління ним. Але, незважаючи на теоретичні та практичні роботи в сфері брендингу, нами було виявлено, що практично відсутні питання оцінки брендів підприємств.

Процес оцінки будь-якого бренду має включати три основні етапи:

- аналіз ринку;
- фінансовий аналіз для ідентифікації прибутку, що створює підприємство
- виявлення ризиків, пов'язаних із брендом.

На нашу думку, методика числового виміру «сили бренду», запропонована компанією BrandAid найбільш актуальна щодо проведення оцінки брендів туристичних підприємств. Згідно цієї методики, здійснюється чисельне вимірювання сприйняття споживачем певного бренду, що допомагає визначити відмінності між реальним та декларованим позиціонуванням бренду, (що підприємство бажає показати та що насправді бачить споживач); проаналізувати положення конкурентів, як в цілому так і по окремих показниках; отримати наглядний інструмент або шкалу для вимірювання динаміки розвитку бренду; спланувати та змодельовати шляхи розвитку бренду; на основі декількох показників зрозуміти як потрібно змінити сприйняття бренду, збільшити його впізнаваність, та як результати, продажі.

Будь-яке підприємство має три основні види активів:

- грошові;
- матеріальні;
- нематеріальні, або маркетингові.

Більша частина підприємств формується за рахунок нематеріальних факторів. Бренд є специфічним нематеріальним активом, що представляє найбільшу цінність для багатьох підприємств. Причиною даного факту є економічний вплив бренду.

Дослідження внеску брендів в створення вартості для акціонерів підприємств проводяться постійно. За результатами аналізу, проведеного агентством Interbrand спільно з компанією JP Morgan, було виявлено, що в середньому на долю брендів припадає більше третини загальної вартості.

Визнання самостійної вартості придбаних брендів в 1980-х роках стало початком до визнання внутрішніх брендів в якості цінних фінансових активів підприємств. В 1988 році англійська компанія Rank Hovis McDoughall (RHM) в повній мірі використала переваги своїх брендів, щоб захистити себе від загрози поглинання з боку іншої компанії. RHM продемонструвала вартісну оцінку портфелю своїх брендів, як власних так і придбаних, та включила їх вартість до звітної балансової відомості в якості статті «Невідчутні активи». Це стало прикладом необхідності самостійної оцінки брендів не тільки в разі придбання бренду, але і в разі створення нового. Принцип оцінки брендів використаний RHM в 1989 році був прийнятий Лондонською фондовою біржею, яка надала дозвіл на включення нематеріальних активів в перелік критеріїв, що використовуються акціонерами при проведенні угод щодо поглинання компаній. Для крупних компаній це було прикладом, який посприяв процесу обліку вартості брендів як нематеріальних активів в своїх балансах. На сьогоднішній день окремі компанії використовують облік вартості брендів як інструмент налагодження відносин із інвесторами, задля представлення їм вартості бренду як самостійної величини та індикатора економічної ефективності.

Фінансові можливості брендів та інших нематеріальних активів мали визнання завжди, але розроблення методик щодо якісної та кількісної оцінки вартості бренду були розроблені тільки в 1980-х роках.

На відміну від таких активів, як акції та облігації, нерухомість та продукти широкого вжитку, бренди не мають активного ринку, на якому оперують порівняльними показниками. Тому, для отримання надійного та обґрунтованого підходу були розроблені спеціальні моделі оцінки бренду, які в основному припадають на одну з двох методологічних категорій:

- методи оцінки за результатами досліджень;
- методи оцінки тільки за фінансовими показниками.

Методи оцінки за результатами досліджень націлені на визначення поведінки та відношення споживачів до брендів, що впливають на їх економічну ефективність. Ці моделі мають на меті пояснити, інтерпретувати та надати кількісні характеристики сприйняттю споживача, яке впливає на його купівельну поведінку та переваги. Для цього використовується широкий набір показників рівня сприйняття:

- ступінь обізнаності;
- знання;
- актуальність;
- відрізняючи риси іміджу;
- мотиви покупки;
- переваги;
- ступінь задоволеності та ін.

Методи оцінки за фінансовими показниками нами узагальнено та структуровано за наступними елементами: методи обліку витрат; метод преміум-цін; метод економічної ефективності.

Методи обліку витрат визначають вартість бренду як фактичні витрати за період його існування або витрати заміщення, пов'язані і займаної брендом позиції, тобто суму витрат на розробку, маркетинг, рекламу, комунікації та ін. Даний метод, на нашу думку, не дає бажаного результату, адже між здійсненими фінансовими капіталовкладеннями та доданою вартості прямий зв'язок відсутній. Фінансові інвестиції, як важливий компонент створення бренду, мають бути направлені в найбільш важливі напрямки. Наприклад, інвестування не може обмежитися рекламою та діяльністю по просуванню бренду, воно повинно направлятися на дослідження та розробки, підготовку персоналу, діяльність по формуванню продуктів та послуг та ін.

Метод преміум-цін дозволяє порівняти брединговий продукт з аналогічним, але тим, що не має бренду. В даному методі вартість вираховується як чиста приведена вартість майбутніх преміум-цін. Цей метод, на нашу думку, не має перспектив, адже різниця в ціні між брендом та конкуруючим продуктом може слугувати ідентифікатором сили, однак немає потреби розглядати її, як найважливіший фактор, що визначає вклад бренду в вартість основного бізнесу.

Метод економічної ефективності базується на вживанні вартісних та фінансових показників та є найпоширеним інструментом оцінки вартості брендів. Фінансовий підхід базується на чистій приведеній вартості прогнозованих в майбутньому доходів. Перш за все, визначаються майбутні надходження, які пов'язані з брендом, потім ці суми дисконтують по чистій приведеній вартості за визначеним коефіцієнтом, який враховує ризики забезпечення цих надходжень.

Закордонні спеціалісти при оцінці бренду використовують два поняття: brand valuation – тобто цінність або капітал бренду та brand value – фінансова вартість бренду.

Цінність бренду – це набір таких активів, як популярність, лояльні споживачі, якість, а також інші складові, такі, як патенти, товарні знаки та зв'язки з каналами просування

товарів та послуг, які повинні добавляти (або скорочувати) цінність запропонованих товарів та послуг.

Вартість бренду – це оцінка дисконтованих грошових потоків, генеруємих брендом для підприємства. Бренди є об'єктом купівлі – продажу. У розвинутого бренду його вартість значно вища, аніж загальна вартість всіх активів. Так, наприклад, згідно щорічного рейтингу BrandZ™, заснованого американською компанією Millward Brown Optamor, серед 100 світових брендів з найвищою цінністю в 2013 році Компанія Apple залишається лідером рейтингу з показником \$ 185 млрд. Згідно цього дослідження було виявлено, що підприємства з найвищим зростанням вартості бренду показують значно вищі результати за такими параметрами оцінки BrandZ™, як Значимість, Відмінність і Помітність бренду. Також було доведено, що компанії з сильними брендами здатні дати своїм акціонерам більшу прибутковість.

Таким чином, оцінка бренду необхідна підприємству, адже вона дозволяє не тільки прийняти рішення о придбанні або продажу бренду, але й упорядкувати облік на підприємствах та більш ефективно використовувати ресурси підприємства.

Література

1. Жижиян А.М. Застосування міжнародних методів оцінки вартості торгової марки у вітчизняній практиці. // Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/6_87568.doc.htm
2. Кобелев В.М. Економічна оцінка бренду в контексті оцінки вартості бізнесу компанії. // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2011. — №8. – С.53-57.
3. Рента Груп // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://arenta-group.com/ua/ocinka_brendiv.html
4. Погоріла А. Сучасні методи оцінки вартості бренду компанії // Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conference.spkneu.org/2012/12/pogorila-a/>
4. Interbrand // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.interbrand.com/ru/best-global-brands/best-global-brands-methodology/Overview.aspx>

УДК 338.48:658.8(043)

Бритченко Г. И., д.э.н., профессор

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГ МЕНЕДЖМЕНТА

Системный подход (метод) - это стиль научного мышления, научного познания и практики, в основе которого лежит исследование объектов как систем. Системный подход - это поиск простоты в сложном; это систематизация здравого смысла; это дисциплина мышления и практической деятельности; наконец, это определенный порядок решения задач над объектами с помощью комплекса системных понятий.

Системный подход, обусловленный требованиями диалектики, в свою очередь также системен, так как содержит в себе ряд аспектов, единство и взаимодействие которых дает глубокое и всестороннее представление о нем.

Чтобы познать систему, нужно изучить ее внутреннее строение, т.е. установить, из каких компонентов она образована, каковы ее структуры и функции, а также факторы, обеспечивающие ее целостность, относительную самостоятельность. Таким аспектом являются, системно-компонентный, системно-структурный, системно-функциональный и системно-интегративный.

Системно-компонентный аспект. Система обладает набором компонентов - структурных единиц, взаимодействие которых и обеспечивает присущие системе качественные особенности. В социальных системах это компоненты вещного, процессуального, идейного и человеческого порядков. Вещи, в связи с деятельностью людей, удовлетворяя их потребностям, становятся компонентами социальной системы, не

теряя при этом своих природных качеств, количества, меры. А человек является компонентом социального целого как существо общественное, социальное. Системностью обладают и компоненты системы. Поэтому компонент идейного порядка, научного познания также системен, т.е. можно представить качество, количество, меру как систему. (Практическим применением служит способ составления плана работы).

Системно-структурный аспект. Структура - внутренняя форма системы, представляющая собой способ взаимосвязи, взаимодействия образующих ее компонентов. Понятие структуры системы близко к понятию формы, но не тождественно ему. Оно охватывает только один аспект понятия формы - внутреннюю организацию содержания. Ведь форма выступает и как проявление, выражение содержания (меновая стоимость - форма проявлений стоимости) и как характеристика внешнего объема предмета (внешняя форма), и т.д. Структура играет большую роль в системе: связывает компоненты, преобразует их, придавая некую общность, целостность, она обуславливает возникновение новых качеств, не присущих не одному из них.

Системно-функциональный аспект. Всякая социальная система активна, деятельна, что проявляется прежде всего в ее функциях. Функция системы - это интерактивный результат функционирования ее компонентов, тогда как функции этих последних - во многом результат воздействия на них общественных функций. Функции выступают и как формы, способы проявления активности, жизнедеятельности системы и ее компонентов, формы поведения, способствующие сохранению компонентов и системы, как взаимосвязь, определяющая порядок включения компонентов, частей в целое. Функциональная зависимость имеет место между отдельными компонентами данной системы; между компонентами и системой в целом; между системой в целом и другой, более широкой системой. Функции компонентов по отношению к системе носят целесообразный характер, иначе компонент отпадает от системы. Функции «привязаны» к компонентам и осуществляются в рамках присущей системе структуры внутренней организации. Координация - согласование функций компонентов системы по горизонтали. Субординация - по вертикали, подчиненность функций одних компонентов другим и всех без исключения компонентов систем в целом.

Системно-интегративный аспект. Кардинальный аспект системного подхода - вопрос о факторах системности, о тех механизмах, которые обеспечивают сохранение качественной специфики систем, их функционирование и развитие. Социальные системы - самоуправляемые, поэтому им присущи механизмы управления, которые обеспечивают целостность. Есть два механизма управляющего действия - стихийный и сознательный, связанные целенаправленной деятельностью людей. Поэтому формируются субъекты управления, которые осуществляют сознательное воздействие на систему для достижения поставленных целей. Сознательное управление приобретает конкретно-исторический характер, то есть зависит от состояния общества.

УДК 640. 41 (477) (043)

Геращенко О. О., ассистент кафедры менеджменту

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

В останні роки спостерігався прискорений розвиток світової туристичної індустрії, яка стала глобальною за масовістю, формам і технологіям організації відпочинку. У міжнародному туризмі процеси глобалізації краще простежуються на прикладі сектора розміщення туристів, де швидкими темпами відбувається розширення і розвиток готельних мереж.

Готельна індустрія є однією з найбільш швидкозростаючих у світі. Тільки протягом другої половини ХХ ст. в цій області відбулися кардинальні зрушення, що змінили

розуміння готелю як тільки місця для ночівлі та вивели готельний сегмент на провідні позиції серед складових туристичної галузі.

Розширення ринку готельних послуг і незворотність інтеграційних процесів, збільшення витрат на маркетинг, скорочення життєвого циклу товарів і самих організацій, необхідність постійного оновлення власного продукту, формування категорії комерційної таємниці, впровадження ноу - хау - все це вимагає об'єднання зусиль організацій і створення системи кооперованих зв'язків у різних їх проявах і видах. Це й зумовило актуальність теми дослідження .

Метою статті є виявлення тенденцій розвитку світової готельної індустрії , аналіз сучасного ринку готельних послуг.

Оцінку стану підприємств готельного господарства в світі в цілому і в Україні зокрема здійснено в роботах таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як А. Гац , Н. Гаранін , А. А. Змієва , Г. А. Зінов'єв , Джон Р. Уокер , До . П. Максимець, Г. Б. Мунін , Х. І. Роглев , Є. В. Самарцев , В. Яковлев.

У світовому експорті туризм зараз посідає третє місце з часткою 7,4%. На першому місці - нафта і нафтопродукти (8,9 %) , на другому - автомобільна промисловість (7,7 %). Враховуючи стабільну позитивну динаміку туристичної галузі експерти СОТ зробили прогноз про те, що ця сфера економіки вже в найближче десятиліття вийде на перше місце за питомою вагою в обсязі світового експорту. У той же час, туристична індустрія , що демонструвала значний підйом за останні десятиліття , починаючи з 2008 р. , притерпіла певний спад, пов'язаний зі світовою фінансовою кризою. Він став причиною скорочення реальних доходів частини населення , а також посилення тенденцій серед домогосподарств до економії через невпевненість у майбутньому. Як наслідок , схильність людей до подорожей зменшувалася , туристичні маршрути все більше стали обмежуватися територією власної країни , що негативно вплинуло на розвиток індустрії туризму окремих країн.

Останні десятиліття в секторі туризму були відзначені поглибленням спеціалізації, наростанням процесів концентрації виробництва, переходом на нові технології. У готельному господарстві, як і в інших галузях економіки, спеціалізація стала важливим принципом організації роботи підприємств . Серед багатьох напрямків діяльності фірма виділяє для себе головні , концентруючи на них основні зусилля. Ці напрямки спеціалізації відповідають певним сегментам туристичного ринку, що складається з груп людей з відмінними характеристиками: демографічними, психографічними , поведінковими та ін.

В даний час туризм все більше набуває глобального характеру. Становлення загальносвітового туристичного ринку супроводжується потужними процесами транснаціоналізації, які знаходять вираження в міжнародному переплетенні приватних капіталів, посиленні зв'язків між монополіями різних країн і в широкому розвитку транснаціональних компаній у сфері туристичного бізнесу. Багато підприємств індустрії гостинності, об'єднуючись у великі господарські комплекси, долають рамки окремих держав і тягнуть за собою ломку національних бар'єрів. За короткий часовий інтервал вони перетворилися на помітне явище міжнародного життя і, мов нитки, обплутали світовий простір. Ці нові економічні утворення, відповідні більш високому рівню концентрації та централізації виробництва і капіталу, сприяють утвердженню та поширенню міжнародних стандартів туристичного обслуговування.

До тенденцій розвитку підприємств індустрії гостинності, в останні десятиліття, слід віднести:

- 1) поглиблення спеціалізації готельної та ресторанної пропозицій;
- 2) утворення міжнародних готельних та ресторанних ланцюгів ;
- 3) розвиток мережі малих підприємств;
- 4) впровадження в індустрію гостинності нових комп'ютерних технологій.

Однією з головних особливостей розвитку туризму є нерівномірний розподіл міжнародних туристських потоків у різних регіонах і країнах. Туристські потоки сконцентровані в декількох регіонах земної кулі, і їх рух має в основному інtrarегіональний характер. Найбільшими членами міжнародного туристичного обміну є Європейський регіон і Американський континент. Домінуюче положення Європи в міжнародному туризмі забезпечується тим, що майже 70 % її туристів - Результат туристичного обміну між європейськими країнами, і лише 30 % складають прибуття з інших регіонів. Це пояснюється тісними економічними, культурними та етнічними зв'язками між європейськими країнами, географічним положенням, наявністю розвиненої мережі транспортного сполучення, потужної туристичною індустрією. Найбільш відвідуваними є такі країни, як: Великобританія, Ірландія, Швейцарія, Франція, Німеччина. Останнім часом збільшилася кількість туристів в Іспанії, Туреччині, Греції та Кіпрі.

Готельний фонд європейських країн становить близько 45 % світового готельного фонду і може розмістити одночасно 20 млн. іноземців. У середньому готельний фонд зростає на 2-3 % щорічно. За розмірами готельної бази другим після Європи йде Американський континент (близько 5 млн. номерів). Питома вага Американського континенту в світовій готельній індустрії досягає 37 %. Найбільш цікавими для туристів є такі напрямки, як: США, Мексика, Карибські острови. Питома вага готелів Південно-Західної Азії та Тихоокеанського регіону в світовій готельній індустрії складає 15 % (3 млн. номерів). Туризм в Африці розвивається шляхом збільшення поїздок в національні парки і заповідники і елітного відпочинку на островах і узбережжях. Найкращі показники зростання демонструють Південна (ПАР) і Західна (Зімбабве, Танзанія, острови Індійського океану) Африка. Питома вага готелів Африки в світовому готельному господарстві становить близько 3 % (0,5 млн. номерів). Серед окремих країн лідерами світової готельної індустрії є: США (4 млн. номерів), Японія (1,7 млн.), Італія (більше 1,5 млн.), Німеччина, Франція, Іспанія та Англія (понад 1 млн. готельних місць кожна), Австрія, Канада і Мексика (700 тис. номерів).

Близько 400 тис. місць мають Греція, Хорватія і Чорногорія. Найбільші темпи готельного будівництва спостерігаються в Китаї, Туреччині, Марокко, Німеччині, Аргентині, Сінгапурі, Малайзії.

Сьогодні у світі налічується майже 360 тис. комфортабельних готелів різного рівня з номерним фондом 15 млн. одиниць. Найбільше їх у Європі та Північній Америці. Кількість номерів щорічно збільшується на 10-16 %.

Зростання міжнародного туристського ринку висуває підвищені вимоги до постачальників послуг в туризмі. Дослідження готельної індустрії показали, що:

- податковий тягар готелів буде збільшуватися, і частка туризму в загальному обсязі податків підвищиться з 10,4 до 11 % за останні 10 років;
- зростуть витрати урядів на пропаганду туризму;
- готельна індустрія змінює спосіб підрахунку своїх прибутків: з доходу на один номер - на дохід з одного клієнта;
- в готельній індустрії прискорюється процес злиття компаній, відзначається збільшення кількості договорів франшизи і зовнішніх інвестицій.
- стає вигідним і прибутковим бути "зеленим" готелем, тобто піклуватися про охорону навколишнього середовища. Відомо, що більшість організаторів конгресного та інсентив-туризму, вибираючи готель, надають велике значення екології.

Отже, сучасними тенденціями розвитку світового ринку туристичних послуг є: високий динамізм; розвиток нових форм транс націоналізації, зокрема вертикальної; подальша монополізація ринку, що обумовлена збільшення ролі ТНК; процес диверсифікації; висока інформатизація всіх учасників світового ринку туристичних послуг. Через це в умовах глобалізації світогосподарських процесів, яка зміщує акценти та співвідношення факторів, що визначають конкурентоспроможність, для отримання

максимального ефекту від туристичної діяльності на зовнішніх ринках необхідно всі новітні тенденції та здвиги на світовому ринку туристичних послуг.

Литература

1. Дюмюян И. И. Международная торговля услугами/ И. И.Дюмюян .– М.: Экономика, 2003.– 315 с.
 2. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)/ О. О. Любіцева.– К., 2004.– 436 с.
 3. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика. [навч. посіб]/ М. П. Мальська, В. В. Худо.– К.: Центр учбової л-ри, 2007.– 424 с.
 4. Кифяк В. Ф. Організація туризму: [навч. посіб]/ В. Ф. Кифяк.– Чернівці: Книги – XXI, 2008.– 344 с.
- Tourism Vision 2020. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://unwto.org/facts/eng/vision.htm>

УДК 338.26 (043)

Мацука В. Н., к.э.н., доцент

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПРОЕКТ И ХАРАКТЕРИСТИКА ЕГО ЦИКЛОВ

В международной практике план развития предприятия представляется в виде бизнес-плана, который, по существу, является структурированным описанием проекта развития предприятия. Если проект связан с привлечением инвестиций, то он носит название "инвестиционный проект". Обычно любой новый проект предприятия в той или иной мере связан с привлечением новых инвестиций. В наиболее общем понимании проект — это специальным образом оформленное предложение об изменении деятельности предприятия, преследующее определенную цель.

Проекты принято подразделять на тактические и стратегические. К числу последних обычно относятся проекты, предусматривающие изменение формы собственности (создание арендного предприятия, акционерного общества, частного предприятия, совместного предприятия и т. д.) или кардинальное изменение характера производства (выпуск новой продукции, переход к полностью автоматизированному производству и т. п.). Тактические проекты обычно связаны с изменением объемов выпускаемой продукции, повышением качества продукции, модернизацией оборудования.

Рассмотрим жизненный цикл реального инвестиционного проекта.

Любой инвестиционный проект имеет пять стадий жизненного цикла.

Первая стадия: передпроектные исследование, проектирование и освоение инвестиций (рождение проекта). Стадия характеризуется большими расходами собственных средств, возможно привлеченных и полученных в долг. На этой стадии проект подлежит разнообразным рискам. Прибыль отсутствует.

Вторая стадия: начало эксплуатации проекта. На этой стадии инвестор ощущает большие потребности в банковских займах или венчурном капитале. Конечно он не выплачивает дивидендов. Если прибыль имеет место, она реинвестируется. Начинают действовать риски, связанные с конкуренцией рынка.

Третья стадия: быстрый рост. Предприятие (компания) начинает диктовать собственные цены на продукцию, однако конкуренция растет. Уровень продажи растет и значительно покрывает затраты производства. Также характерным является высокий уровень прибыли, но существует потребность в больших расходах на маркетинг. Существует также большая потребность в инвестициях. Компания может осуществлять дополнительную эмиссию акций, но выплачивает небольшие дивиденды. Банк, если и предоставляет заем, то под высокие проценты.

Четвертая стадия: стабильное функционирование предприятия. На этой стадии компания возмещает собственные долги. Высокий уровень конкуренции не позволяет

диктовать цены, но невысокие расходы позволяют получать средние по отрасли прибыли. Это уже хорошо известная компания с хорошей репутацией. Она имеет большие возможности в получении займов и реализации акций. У нее хорошо диверсифицирован крупный инвестиционный портфель, выплачиваются солидные дивиденды, однако нет потребности в больших инвестициях. На этой стадии компания должна разрабатывать стратегию предотвращения упадка. Эти меры, как правило, связаны со значительным повышением инвестиционной активности. Стратегия "второго рождения" предусматривает очень разнообразные пути: покупка других компаний отрасли (вертикальное и горизонтальное слияние), покупка компаний других отраслей, инвестирование новых проектов.

Пятая стадия жизненного цикла проекта (упадок или второе рождение). На этой стадии продукция предприятия прекращает пользоваться спросом. Очень высокая конкуренция. Банки не заинтересованы в сотрудничестве, но если и дают кредит, то под высокие проценты. Акции компании перестают пользоваться спросом. Из-за постепенного снижения доходов нужно уменьшать дивиденды. Если на предыдущей стадии не была произведена стратегия возрождения и не были осуществлены солидные инвестиции, то компанию ожидают упадок и банкротство.

УДК 338.46 (043)

Осипенко К. В., аспірант

ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДІНДЕКСІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ГАЛУЗІ ПОДОРОЖЕЙ І ТУРИЗМУ

У світовій практиці використовуються різні рейтингові методики, які дозволяють працювати з обмеженим набором систематизування даних. З ростом ступеня впливу сфери туристичних послуг на світову економіку з'явилася необхідність у комплексному дослідженні туристичних ринків. Методика сегментації країн на підставі індексу конкурентоспроможності в галузі подорожей і туризму (The Travel and Tourism Competitiveness Index (ТТСІ)), розроблена в рамках досліджень Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), дозволяє оцінити привабливість країни для розвитку саме туристичної галузі [1].

На сьогодні, індекс конкурентоспроможності в галузі подорожей і туризму (ІКПТ) охоплює 140 національних економік. ІКПТ оцінює фактори та політику, які сприяють розвитку туристичного сектора в окремо взятій країні. ІКПТ розроблений Всесвітнім економічним форумом. Рейтинг ґрунтується приблизно на 80 показниках, згрупованих у 14 складових. Ці складові утворюють 3 субіндекси: регуляторне середовище в туристичному секторі; середовище та інфраструктура для бізнесу; людські, культурні і природні ресурси в секторі подорожей і туризму [3].

Загальний ІКПТ для кожної країни визначається як проста середньоарифметична з цих трьох субіндексів, кожен з яких, у свою чергу, ділиться на менші підіндекси. Характеристика цих показників представлена в табл. 1 [3].

Таблиця 1.

Характеристика підіндексів конкурентоспроможності в галузі подорожей і туризму

№ підіндекса	Назва підіндекса	Характеристика
1	2	3
1	Державне регулювання	Відображає наскільки політичне середовище сприяє розвитку туристичної та супутніх областей в національній економіці. Включає в себе: політику в галузі прямих зарубіжних інвестицій і

		забезпечення прав власності іноземних фізичних та юридичних осіб, візові обмеження, наявність двосторонніх домовленостей між авіакомпаніями і відкритість повітряного простору
2	Охорона навколишньої середовища	Заходи, пов'язані з обов'язковістю виконання державних заходів в області захисту навколишнього середовища, їх чіткість, прозорість і зрозумілість
3	Заходи з безпеки	Впливають на кримінальну ситуацію в країні і достовірність даних про терористичні напади, наскільки поліція здатна захистити громадян від насильства
4	Охорона здоров'я	Відбиває доступ до питної води, наявність і дотримання санітарних норм, забезпечення туристів у разі потреби якісними медичними послугами, епідеміологічний стан (останнім часом особлива увага звертається на загрозу поширення СНІДу та пташиного грипу)
5	Першочерговість туризму	Показує рівень бюджетного фінансування галузі і спеціальних проектів розвитку, залучення приватних інвестицій, участь у міжнародних виставках та маркетингові заходи, спрямовані на «просування дестинації»
6	Інфраструктура повітряного транспорту	Характеризує кількість і якість авіап перевезень: довжину покритих шляхів, кількість вильотів, щільність аеропортів, кількість аеропортів, якість інфраструктури повітряного транспорту, який забезпечує внутрішні та міжнародні рейси
7	Інфраструктура наземного транспорту	Відбиває кількість доріг з твердим покриттям, залізничних шляхів, портів, наскільки національна система шляхів сполучення забезпечує якісними доступними транспортними послугами переміщення до ключових бізнес і туристичним центрам усередині країни
8	Туристична інфраструктура	Характеризує інфраструктуру засобів розміщення (наприклад, кількість місць у готелях), наявність пунктів прокату автотранспорту, фінансова інфраструктура, необхідна для туристів
9	Послуги зв'язку	Показує наявність якісної сучасної інтерактивного середовища (комп'ютерних мереж) для здійснення операцій з бронювання та оплати туристичних послуг, наприклад, кількість Інтернет і телефонних ліній, використання глобальних мереж у підприємстві
10	Цінова політика в туристичній галузі	Включає: тарифи на авіап перевезення і аеропортове збори, вартість палива в порівнянні з іншими країнами, особливості податкової системи, паритет купівельної спроможності. Причому найбільш конкурентоспроможною вважається низька собівартість турпродукту
11		Характеризує ресурси, що дозволяють зростати національній економіці. Цей показник утворюють такі три групи факторів: рівень освіти (державні і приватні заклади, відповідність потребам ділового середовища); наявність кваліфікованої робочої сили; трудове законодавство і регулювання ринку праці; питання найму та звільнення працівників; складність залучення іноземної робочої

		сили ; стан здоров'я і добробут населення , яке визначається можливістю поширення певних захворювань і середньою очікуваною тривалістю життя в країні
12	Людські ресурси	Характеризує ресурси, що дозволяють зростати національній економіці . Цей показник утворюють такі три групи факторів : рівень освіти (державні і приватні заклади , відповідність потребам ділового середовища) ; наявність кваліфікованої робочої сили ; трудове законодавство і регулювання ринку праці; питання найму та звільнення працівників ; складність залучення іноземної робочої сили ; стан здоров'я і добробут населення , яке визначається можливістю поширення певних захворювань і середньою очікуваною тривалістю життя в країні
13	Сприйняття туризму в країні	Показує: наскільки суспільство відкрито для відвідування іноземними громадянами; бажання ділових кіл розвивати в'їзний туризм; частку туризму у ВВП країни
14	Природні та культурні ресурси	Характеризує історико-культурне надбання країни (кількість об'єктів, які входять до переліку фонду культурного спадщини ЮНЕСКО), екологічний стан та заходи щодо його поліпшення, частка територій, які знаходяться під державною охороною

Рейтинг дозволяє оцінити конкурентоспроможність країни в секторі подорожей і туризму на основі великого числа показників. Важливо відзначити, що була введена пряма залежність між доходами країни від міжнародного туризму та її показниками в балах за Індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму.

Література

1. Індекс конкурентоспроможності в галузі подорожей і туризму / Офіційний сайт Всесвітнього економічного форуму. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/index.htm>
2. Портер М. Э. Конкуренция / М.Э. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005.– 608 с.
3. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 / Editors Jennifer Blanke, Thea Chiesa.– Geneva, Switzerland: the publishing house of the World Economic Forum, 2007.– 517 р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf

УДК 331.108 (043)

Перепада Ф. Л., старший викладач

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ключовим аспектом розвитку соціального середовища в межах окремої організації виступає людський фактор, що є результатом участі людей у процесі створення матеріальних та духовних цінностей, здійснення соціально необхідних функцій. До динамічних складових елементів кадрової політики слід віднести інформаційні, адміністративні та операційні зв'язки, що забезпечуються шляхом організації роботи кожного окремого працівника, шляхом розподілу обсягів робіт та закріплення їх за робочим місцем, визначення алгоритму взаємодії працівника в системі трудових відносин та розподіл повноважень та відповідальності згідно із обрано Серед основних напрямків

реалізації кадрової політики можна виділити види робіт пов'язані із управлінням кадровим складом підприємства.

Проте, як свідчить статистичний аналіз середній вік працівників металургійної промисловості за останні роки перевищив 40 років, що свідчить про необхідність запобігання наслідкам природного старіння кадрового складу більшості промислових підприємств України. Також управління чисельністю кадрів включає такі процеси як пошук та відбір кадрів, що є важливим проявом зв'язку між кадровою політикою промислового підприємства та зовнішнім соціальним середовищем. Так, у більшості випадків промислові підприємства проводять роботу із пошуку та попередньої підготовки молодих працівників за допомогою інтеграції зусиль із провідними вищими та середніми навчальними закладами в процесі їх професійного формування. Дана практика є поширеною в Україні, майже 60% підприємств металургійної галузі використовують діючі договори з підготовки спеціалістів на замовлення, що є безперечно значним внеском до соціальних відносин із зовнішнім середовищем.

Сфери реалізації заходів кадрової політики промислових підприємств визначають проблемне поле задач, що вирішує кадрова політика спрямована на управління людськими ресурсами та кадровим складом. Серед основних задач кадрової політики можна виділити наступні:

1. Комплексний підхід до організації роботи кадрового складу підприємства на основі формування ефективної системи розподілу повноважень та відповідальності учасників діяльності організації, планування робочого місця та закріплення за ним функціональних обов'язків.
2. Визначення напрямів підготовки персоналу, планування його розвитку, програм навчання та підвищення кваліфікації.
3. Управління кадровим резервом підприємства.
4. Впровадження об'єктивної моделі оцінки персоналу, та на її основі створення ефективного механізму оплати праці, управління діловою кар'єрою та стимулювання працівників.
5. Формування засад корпоративної культури та етики професійних відносин в колективі, що мають сприяти подоланню комунікаційних бар'єрів та вирішенню проблем адаптації.
6. Реалізація механізму залучення працівників до розробки та прийняття управлінських рішень на колективній основі, управління соціальним мікрокліматом в структурних підрозділах підприємства.
7. Управління чисельністю кадрового складу, його професійними та особистими характеристиками згідно до потреб корпоративної стратегії розвитку підприємства.

Важливою ознакою сучасної кадрової політики промислових підприємств також виступає її здатність до трансформації, зміни курсу в процесі реалізації, що робить кадрову політику більш адаптивною до змін зовнішнього середовища, надає можливості для перерозподілу власних ресурсів, варіацію методів та інструментів реалізації кадрових програм. Таким чином, можна зробити висновок, що кадрова політика промислових підприємств на сучасному етапі переживає часи, коли нові умови ведення бізнесу вимагають широкомасштабного реформування її основних напрямків. Для забезпечення ефективності даних процесів необхідним є проведення стратегічної підготовки та розробки поетапних планів, що забезпечать ефективність заходів з урегулювання положень кадрової політики відповідно до вимог ринку.

Література

1. Аникин Б. А. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб. Пособие / Б. А. Аникин, И. Л. Рудая [2-е изд.], перераб. и доп. – М.:ИНФРА-М, 2009. – 320 с.
2. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг ; [пер. с англ.] – [10-е изд.] СПб. : Питер, 2009. – 848 с. – (Серия “Классика МВА”)

3. Травин В. В. Менеджмент персонала предприятия : учеб–практ. пособие / В. В. Травин, В. А. Дятлов – [5-е изд.] – М.: Дело, 2003. – 272 с.
4. Металлургия Украины. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://metallurgy.at.ua/>

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО, ЦИВІЛЬНОГО ТА
ТРУДОВОГО ПРАВА**

УДК 349.422(477)(045)

Василенко С.І., старший викладач

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ АГРОТОРГОВИХ ДОМІВ

На думку учених, насущною проблемою сучасного розвитку аграрного сектора економіки є формування цивілізованих прозорих каналів просування сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача через розвиток інфраструктури розвитку аграрного ринку [1].

Інфраструктура аграрного ринку передбачає наявність інституцій, які забезпечують постачання сільськогосподарських товаровиробників необхідними для виробництва ресурсами: насіннєвим і садивним матеріалом, племінними тваринами, технікою й пально-мастильними матеріалами, засобами захисту рослин і тварин, надають маркетингові й консультаційні послуги, забезпечують кредитування й страхування сільськогосподарського виробництва, його юридичне обслуговування, бухгалтерський облік та аудит, сертифікацію та експертизи, переробку сільськогосподарської продукції, меліоративні, транспортні, складські, охоронні, техсервісні та інші послуги, необхідні для здійснення сільськогосподарського виробництва. Інфраструктура аграрного ринку включає в себе також інституції, які забезпечують реалізацію виробленої продукції, її маркетинг та рекламу.

Одним із суб'єктів збуту сільськогосподарської продукції є агроторгові дома.

Створення системи агроторгових домів в Україні проходило без достатнього науково-методичного обґрунтування, тому не досягнуто передбачуваного економічного ефекту. Вони не стали поки що крупними конкурентоздатними операторами на оптовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства.

Нині агроторгові дома не забезпечують реалізацію належних обсягів сільськогосподарської продукції за прийнятними для сільськогосподарських товаровиробників цінами, недостатньо зменшують маркетингові витрати останніх.

Розвиток агроторгових домів стримує відповідне економічне середовище: оскільки нині сільськогосподарські товаровиробники не мають достатніх оборотних ресурсів, трейдери, постачаючи їм пально-мастильні матеріали та укладаючи компенсаційні форвардні угоди, наперед законтрактовують значні обсяги сільськогосподарської продукції. Тобто агроторгові дома працюють фактично по залишковому принципу.

Недостатнє законодавче регулювання є однією з причин неефективної роботи агроторгових домів. Уперше про таку організацію згадується в постанові Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» [2], у якому йому відводиться роль організатора районного аграрного ринку, забезпечення його взаємодії з міжрегіональними оптовими ринками і аграрними біржами. Правовий статус агроторгового дома був конкретизований в Типовому положенні про міжрегіональний і районний агроторговий дома [3], згідно з яким метою їх створення було прискорення і поглиблення аграрної реформи в Україні шляхом формування ринкового середовища, розвитку товарно-грошових стосунків, вигіднішої реалізації зробленої продукції і поліпшення матеріально-технічного постачання аграрних товаровиробників. Поставлена мета могла досягатися за рахунок того, що засновниками (співзасновниками) агроторгових домів повинні були виступати сільськогосподарські товаровиробники. Назване Типове положення втратило силу в 2008 році і досі організація і діяльність агроторгових домів спеціальним нормативно-правовим актом не врегульована.

Нині в Україні діє більше 800 агроторгових домів різних організаційно-правових форм, а їх правовий статус визначається загальними станами законодавства про суб'єктів господарювання. При цьому аналіз сучасного стану сільського господарства свідчить про те, що хоча в Україні створені і діють аграрні біржі, агроторгові доми, оптові продовольчі ринки, проте не сформований цивілізований посередник між безпосереднім виробником і споживачем. Тому разом з найбільшими агрохолдингами безліч фермерських господарств і інших середніх і дрібних сільгоспвиробників роз'єднані, піддаються великим підприємницьким рискам, є малоприбутковими [1].

Таким чином, для забезпечення досягнення агроторговими домами мети їх діяльності потрібне прийняття нового Типового положення про агроторговий будинок, в якому будуть закріплені мета і завдання їх діяльності, види агроторгових домів, їх організаційно-правові форми, обов'язкова присутність сільськогосподарських товаровиробників серед засновників. Прийняття такого нормативно-правового акту сприятиме тому, що при збуті сільськогосподарської продукції агроторговий дім, діючи як посередник, враховуватиме інтереси її виробників.

Література

1. Різак Л. Г. Формування ефективної системи збуту для сільськогосподарських підприємств України [Електронний ресурс] / Л. Г. Різак, О. О. Трохимець, Р. С. Білоусько // Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vkhnau_ekon/2011_12/pdf/19.pdf
2. Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку: постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. № 916 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>
3. Про затвердження Типового положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім: наказ Міністерства сільського господарства і продовольства України від 18 березня 1996 р. № 85/17 (втратив чинність) [Електронний ресурс] // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>

УДК 346.14

Гусейнова Г.М., асистент

СИСТЕМА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

Судова система господарських судів України пройшла складний шлях становлення та утвердження. Початком створення на території України арбітражних судів у сучасному розумінні можна вважати заснування комерційного суду в м. Одеса у 1807 році. Пізніше такі суди були створені у Феодосії (1819 р.) та в Ізмаїлі (1832 р.). Перехід від комерційних до арбітражних судів та комісій не змінював призначення цього органу – вирішувати спори, пов'язані з відносинами власності. Вважається, що днем утворення системи господарських (арбітражних) судів України є 21 листопада 1922 року, коли була прийнята Постанова Ради Народних Комісарів УСРР про затвердження Положення про порядок вирішення майнових спорів між державними установами та підприємствами. Відповідно до цього Положення було створено арбітражні комісії: Вища арбітражна комісія при Українській Економічній Раді та арбітражні комісії на місцях - при губернських Економічних Радах [1].

Однією з необхідних умов успішного функціонування всіх елементів створюваного в Україні ринкового механізму є законність і дисципліна в діяльності суб'єктів господарювання. У процесі здійснення господарської діяльності між суб'єктами цієї діяльності виникають, функціонують і припиняються різноманітні господарські відносини.

Здійснення господарської діяльності не може проходити без конфліктів, що призводить до суперечностей і відповідно до виникнення господарських спорів, які є предметом розгляду та вирішення господарського суду.

Господарський суд - одна з гілок судової влади, на яку Конституцією України і чинним законодавством покладено здійснення правосуддя в господарських відносинах. Утворення системи господарських судів відображає процес становлення в Україні незалежної судової влади.

В Україні сформовано систему господарських судів. Здійснюючи судочинство в господарських відносинах, господарські суди як спеціалізована ланка судової системи України покликані не лише розглядати справи у спорах із метою захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин, що охороняються законом, а й сприяти зміцненню законності в господарських правовідносинах. Тому цілком природно, що господарські суди відіграють значну роль у системі інститутів судової влади.

Система господарських судів України встановлена Законом “Про судоустрій і статус суддів”. Господарське судочинство ґрунтується на дотриманні встановлених законами правил судочинства, які вміщені в Господарському процесуальному кодексі України та інших законах. Господарські суди застосовують Конституцію України, Закони України, загальновизнані норми міжнародного права та міжнародних договорів.

Єдину систему господарських судів України становить Вищий господарський суд України, апеляційні господарські суди, місцеві господарські суди. Місцевими господарськими судами відповідно до Закону “Про судоустрій і статус суддів” є: господарський суд Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя.

Особливе місце у судово-господарській системі займає Вищий господарський суд України, який є вищим судовим органом господарських судів України. Вищий господарський суд України діє у складі колегій суддів, в його складі утворюються Президія, як консультативно-дорадчий орган при Голові Вищого господарського суду України, та Пленум Вищого господарського суду України.

Вищий господарський суд України у визначених законом формах:

1. здійснює нагляд за діяльністю апеляційних господарських судів та місцевих господарських судів і дає роз’яснення з питань судової практики;
2. розглядає у касаційному порядку справи;
3. забезпечує діяльність кваліфікаційної комісії суддів господарських судів;
4. веде і аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику;
5. надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції України та законів у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики, дає рекомендаційні роз’яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення господарських справ;
6. забезпечує підбір і підготовку кандидатів у судді, підвищення кваліфікації працівників господарських судів, а також здійснює інші повноваження, передбачені законом.

Місцеві господарські суди вирішують спори, віднесені до їх компетенції; переглядають за нововиявленими обставинами прийняті ними рішення; ведуть роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських правовідносин; вносять пропозиції Вищому господарському суду України, спрямовані на вдосконалення правового регулювання господарської діяльності та практики вирішення господарських спорів, а також здійснюють інші повноваження, надані їм законодавством.

Апеляційні господарські суди є судами апеляційної інстанції, які утворюються Президентом України за поданням Голови Вищого господарського суду України з обов’язковим визначенням території, на яку поширюються повноваження цих судів та їх місцезнаходження. Указами Президента України від 11 липня 2001 р., 30 травня 2002 р. та 25 червня 2003 р. в Україні утворено 11 апеляційних господарських судів.

Апеляційні господарські суди мають відповідні повноваження: переглядають в апеляційному порядку рішення місцевих господарських судів, які включені до території, на яку поширюється його повноваження; переглядають за нововиявленими обставинами прийняті ним постанови; проводять роботу, спрямовану на попередження правопорушень у сфері господарських відносин; подають пропозиції Вищому господарському суду України щодо вдосконалення правового регулювання господарської діяльності і практики вирішення господарських спорів, надають методичну допомогу у застосуванні законодавства місцевим господарським судам та виконують інші повноваження, передбачені законодавством.

Інститут підвідомчості, за загальним правилом, використовується для визначення кола справ, віднесених саме до ведення господарського суду, і дозволяє відмежовувати їх від справ, віднесених до ведення інших судових органів.

Підвідомчість господарських справ визначається в багатьох випадках нормативними актами господарського законодавства, які часто містять посилання загального характеру на те, що спори, які виникають з того чи іншого приводу, вирішуються “судом або господарським судом”. У цьому разі слід звертатись до спеціальних норм господарського процесуального законодавства, що визначають підвідомчість справ господарським судам.

Відповідно до ст. 12 ГПК господарським судам підвідомчі:

1. справи у спорах, що виникають при укладанні, змінні, розірванні та виконанні господарських договорів, в тому числі щодо приватизації майна, та з інших підстав, крім:

- спорів про приватизацію державного житлового фонду;
- спорів, що виникають при погодженні стандартів та технічних умов;
- спорів про встановлення цін на продукцію (товари), а також тарифів на послуги (виконання робіт), якщо ці ціни і тарифи відповідно до законодавства не можуть бути встановлені за угодою сторін;
- спорів, що виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів;
- інших спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання інших органів;

1. справи про банкрутство, які розглядаються у порядку провадження, передбаченого ГПК, з урахуванням особливостей встановлених Законом України від 30 червня 1999 року «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а стосовно банкрутства банків – також Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року;

2. справи за заявами органів Антимонопольного комітету, Рахункової палати з питань, віднесених законодавчими актами до їх компетенції.

3. справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який був, і також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств що пов’язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів.

Згідно ч. 4 ст. 12 ГПК підвідомчий господарським судам спір може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду (арбітражу), крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов’язаних із задоволенням державних потреб.

Література

1. Історичний нарис про становлення та розвиток арбітражно-судової системи в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://vgsu.arbitr.gov.ua/pages/125>
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.

3. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України 2003.- № 436-IV

4. Закон України «Про судоустрій у статус суддів» // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 2453-VI

УДК 349.23/24

Дмитрієва К.І., ст. викладач

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ

Відносини з надання часу відпочинку працівникам, його види, тривалість, особливості залежно від змісту трудової функції регулюються Кодексом законів про працю України (глава V «Час відпочинку», глава XI «Праця жінок», глава XIII «Праця молоді»), Законом України «Про відпустки», постановами Кабінету Міністрів України, актами Міністерства соціальної політики та інших центральних органів виконавчої влади. Важлива роль у правовій регламентації часу відпочинку належить колективним угодам та колективними договорами, локальним нормативно-правовим актам, якими передбачаються конкретна тривалість різних видів часу відпочинку, порядок їх надання та використання, а також пільги для працівників, наприклад, надання додаткових відпусток, спеціальних перерв у роботі та ін.

Час відпочинку як категорія трудового права вимагає насамперед чіткого визначення його поняття і видів на законодавчому рівні. У чинному Кодексі законів про працю України відповідні спеціальні норми відсутні. У науці трудового права час відпочинку визначається як час, протягом якого працівники відповідно до законодавства та трудового договору вільні від виконання своїх трудових обов'язків, тобто вони мають право переривати роботу і використовувати вільний час на свій розсуд, у тому числі необов'язково для відпочинку. Тому більш точними термінами були б терміни «позаробочий час», «час дозвілля», логічно поєднуються з робочим часом. Однак поняття «час відпочинку» склалося історично, виділилося як трудово-правова категорія. Воно вважається похідним від закріпленого ст. 45 Конституції України права кожного працюючого на відпочинок і відноситься до основних трудових прав працівника, проголошених у міжнародних актах про права людини і актах національного трудового законодавства. Термін «позаробочий час» не є правовою категорією, оскільки далеко не всі періоди внеробочого часу є і повинні бути об'єктом правового регулювання.

Ухвалений більше 15 років тому Закон України «Про відпустки» не залишається незмінним. Внесені в останні роки зміни і доповнення свідчать про посилення можливостей і гарантій реалізації конституційного права кожного на відпочинок. Так, ст. 4 Закону була доповнена кількома новими видами відпусток: пунктом 3-1 частини першої передбачені відпустки для підготовки та участі в змаганнях (ст. 16-1 цього Закону), а пунктом четвертим частини першої ст. 4 закріплений новий вид соціальних відпусток - відпустка у зв'язку з усиновленням дитини (ст. 18-1 цього Закону). З метою створення більш сприятливих умов для поєднання роботи з материнством була збільшена тривалість додаткової відпустки працівникам, які мають дітей, а також розширено коло осіб, яким надається зазначена відпустка. Відповідно до частини першої ст. 19 Закону жінці, яка працює і має двох або більше дітей віком до 15 років, або дитину - інваліда, або яка усиновила дитину, одинокій матері, батьку, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, чи одному із прийомних батьків надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів (ч. 2 ст. 19). Вітчизняні вчені

обґрунтовано звертають увагу на необхідність посилення юридичних гарантій права на відпочинок за трудовим законодавством України.

В даний час національне законодавство про час відпочинку в основному відповідає міжнародним трудовим стандартам. Законом від 14 вересня 2006 року Україна ратифікувала п.п. 1, 2, 4, 5 ст. 2 Європейської соціальної хартії (переглянутої), які стосуються і часу відпочинку. Зобов'язання стосовно відпусток передбачені п.4: «Усунути ризики, притаманні роботам з небезпечними або шкідливими умовами праці, а у випадках, коли усунути або достатньою мірою зменшити такі ризики ще видається неможливим, встановити для працівників, зайнятих на важких роботах, скорочену тривалість робочого часу або додаткові оплачувані відпустки». Зазначені положення повністю реалізовані у чинному законодавстві України. Разом з тим Україна не ратифіковано п.3 ст.2 Європейської соціальної хартії (переглянутої), в якому міститься зобов'язання встановити щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів.

У 2013 році народними депутатами України були внесені два законопроекти, що стосуються тривалості робочого часу і щорічної основної відпустки, на розгляд Верховної Ради України. Перший законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо тривалості щорічної основної відпустки)» був поданий у квітні і передбачає збільшення щорічної основної відпустки з 24 (згідно КЗпП України та Закону України «Про відпустки») до 28 календарних днів або чотирьох календарних тижнів. Другий законопроект «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України (щодо скорочення тривалості робочого часу)» був поданий у серпні і встановлює скорочення нормальної тривалості робочого часу, яка згідно з частиною першою ст. 50 КЗпП не може перевищувати 40 годин на тиждень, до 38 годин. Обидва законопроекти нині обговорюються в літературі і мають як прихильників, так і супротивників. З одного боку на підтримку законопроектів наводяться аргументи наступного характеру: Україна ратифікувала Європейську соціальну хартію (переглянуту), покликану захищати соціальні та економічні права людини. а це означає, що наша країна зобов'язана наближати своє законодавство до європейських соціальних стандартів і щодо тривалості робочого тижня, і щодо тривалості щорічної основної відпустки. З іншого боку вказує на необхідність досліджень наскільки можливо скорочення робочого часу без скорочення валового обсягу продукції або зниження продуктивності праці, а також чіткого визначення того, чи не буде це небезпечним для економічного розвитку, чи не спричинить за собою інфляційного тиску, що, як наслідок, може призвести до зниження реальних доходів працівників.

На нашу думку, перевагу слід віддати другій точці зору. Крім цього, слід враховувати ту обставину, що в даний час чинне трудове законодавство не перешкоджає як зменшенню нормальної тривалості робочого часу, так і збільшенню тривалості щорічної основної відпустки. Відповідно до частини другої ст. 50 КЗпП підприємства і організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу, ніж передбачено в частині першій цієї статті. Що стосується тривалості щорічної основної відпустки, то частиною першою ст.75 КЗпП та частиною першою ст. 6 Закону України «Про відпустки» передбачено, що щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менше 24 календарних днів за відпрацьований робочий рік, який обчислюється з дня укладення трудового договору. Тобто на законодавчому рівні встановлена мінімальна тривалість щорічної основної відпустки як один з державних соціальних стандартів, який може бути збільшений на договірному рівні - у колективних угодах і колективних договорах. Тому, на нашу думку, не представляється необхідним внесення зазначених вище змін на законодавчому рівні.

Разом з тим слід звернути увагу на те, що в проекті Трудового кодексу України, як і в чинному КЗпП, відсутні визначення поняття часу відпочинку. У даному випадку позиція розробників законопроекту не є послідовною, оскільки представляється цілком логічним, що одночасно із закріпленням поняття «робочий час» у статті 130, необхідно було б закріпити і поняття «час відпочинку» у ст.155. За нашою думку, доцільно було б

визначити у ст. 155 проекту Трудового кодексу України час відпочинку як встановлений законодавством період часу, протягом якого працівник вільний від виконання покладених на нього трудових обов'язків, і який він може використовувати на свій розсуд.

Чинним законодавством України встановлені і врегульовані такі види часу відпочинку: перерви протягом робочого дня (зміни); щоденний відпочинок (міжзмінна перерва); вихідні дні (щотижневий відпочинок); святкові та неробочі дні; відпустки.

Правове регулювання зазначених вище видів часу відпочинку здійснюється по-різному. Так, якщо перші чотири види визначені і врегульовані на централізованому рівні виключно КЗпП України, то відпустки ще додатково регулюються спеціальним Законом України «Про відпустки». На договірному рівні джерелами правового регулювання всіх видів часу відпочинку є колективні угоди та колективні договори, а на локальному рівні, крім колективного договору, інші локальні нормативно-правові акти (правила внутрішнього трудового розпорядку, графіки відпусток).

Передбачені в ст. 155 проекту Трудового кодексу України види часу відпочинку в основному аналогічні зазначеним вище. Йдеться про наступні види часу відпочинку:

- 1) перерви протягом робочого дня (зміни);
- 2) щоденний (міжзмінний) відпочинок;
- 3) вихідні дні (щотижневий безперервний відпочинок);
- 4) дні державних і релігійних свят, робота в які не проводиться;
- 5) відпустки.

Єдине розходження з положеннями чинного КЗпП полягає в назві четвертого виду часу відпочинку: у ст. 73 КЗпП закріплені святкові та неробочі дні, а в ст. 155 проекту Трудового кодексу України - дні державних і релігійних свят. З одного боку остання назва більш точно відображає суть даного виду часу відпочинку і дозволяє диференціювати державні свята від професійних. З іншого боку, викликає заперечення закріплення днів державних свят тільки в Трудовому кодексі України, оскільки вони повинні бути закріплені і в Конституції України. Як вже згадувалося, в ст. 45 Конституції України йдеться про святкові дні. У зв'язку з цим без внесення змін до Конституції України зміна назви даного виду часу відпочинку - святкові та неробочі дні - слід визнати неконституційним.

Зазначені вище види часу відпочинку за тривалістю можуть бути розділені на дві групи: короткострокові і тривалі. Перерви протягом робочого дня (зміни), щоденний (міжзмінний) відпочинок, щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні), святкові та неробочі дні, деякі види відпусток слід вважати короткостроковим відпочинком, а наприклад, щорічні відпустки, окремі види соціальних відпусток - тривалим відпочинком. Перевагою проекту Трудового кодексу України є більш детальне врегулювання короткострокових видів часу відпочинку порівняно з чинним КЗпП. Разом з тим в законопроекті, як і в КЗпП, також не визначаються поняття окремих видів часу відпочинку. Зокрема, доцільно було б закріпити поняття відпустки як виду часу відпочинку, який обчислюється в календарних днях встановленої тривалості і надається працівникам із збереженням місця роботи (посади) і заробітної плати (у передбачених законом випадках).

УДК 346.91 (477)(043.3)

Загородня Н.В., асистент

ЩОДО ПОРЯДКУ ОБЧИСЛЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Порядок обчислення процесуальних строків в господарському процесуальному праві безпосередньо пов'язаний з їх видами: процесуальними строками – періодами часу і процесуальними строками – моментами в часі.

Питання обчислення процесуального строку на практиці може спричинити багато труднощів. «Перебіг строку» - це послідовна плинність секунд, хвилин, годин тощо, тобто йдеться про час у філософському розумінні, а саме – про його об'єктивну ознаку, властиву лише часу, який неможливо зупинити, поновити, перервати. В теорії процесу під терміном «строк» завжди розуміється конкретний період часу, а не час узагалі, тобто строк, визначений нормами процесуального права, набуває властивостей, що не притаманні часу у філософському розумінні. Обчислення ж строку передбачає підрахунок часу і виражається конкретним числом.

В силу цих обставин законодавцем у ст.50 Господарського процесуального кодексу України визначено, що строки, встановлені законом або господарським судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка має неминуче настати. Часові межі дії процесуального строку визначають три категорії:

- момент, з якого починається процесуальний строк (початок строку);
- проміжок часу, протягом якого він продовжується (тривалість строку);
- момент, яким завершується процесуальний строк (закінчення строку).

Інтерес представляє обчислення процесуальних строків – періодів часу, оскільки саме в цьому випадку може йтися про обчислення як таке – на підставі властивого такого роду процесуальним строкам триваючого характеру. Навпаки, обчислення процесуальних строків – моментів в часі здійснюється значно простіше: так, процесуальні строки, що визначаються точною календарною датою (що, власне, і слідує з їх назви), обчислюються саме цією датою (днем).

Складнішим є обчислення процесуальних строків – періодів часу, які в національному господарському процесуальному праві за загальним правилом обчислюються: роками, місяцями і днями (ч. 3 ст. 50 ГПК України). Уявляється необхідним з'ясувати, чи завжди законодавець користувався названими вище одиницями обчислення строків у ГПК України.

Правила визначення закінчення перебігу процесуального строку – періоду часу деталізуються законодавцем залежно від того, яка з трьох одиниць (роки, місяці або дні) використовується для його обчислення. Так, процесуальний строк, що обчислюється роками, закінчується у відповідний місяць і число останнього року строку (ч. 1 ст. 51 ГПК України 2001 р.). Процесуальний строк, що обчислюється місяцями, збігає у відповідне число останнього місяця встановленого строку (ч. 2 ст. 51 ГПК). Виняток із цього останнього правила – якщо процесуальна дія, для якої встановлено строк, може бути вчинена до 24-ї години останнього дня строку. Якщо позовну заяву, відзив на позовну заяву, заяву про перегляд рішення та інші документи здано на пошту чи телеграф до 24-ї години останнього дня строку, строк не вважається пропущеним.

В той же час стосовно процесуальних строків – періодів часу, що обчислюються роками або місяцями, законодавець не конкретизує, який з двох днів (початок строку або початок його протікання) вважати цим відповідним днем (числом).

Два підходи до цього питання дають і декілька абсолютно різних рішень: в одному випадку процесуальний строк буде на один день коротшим, а в іншому – на один день довшим.

Наприклад, ухвала господарського суду, винесена 23 липня. На оскарження її законом відведений процесуальний строк тривалістю п'ять днів (ч. 1 ст. 93 ГПК України в редакції 2010 р.). Початок перебігу такого строку може бути названий – це 24 липня. Але коли такий строк збіжить? Є норма ч. 2 ст. 51 ГПК р., згідно якої він закінчується «у відповідне число останнього місяця встановленого строку». Якщо під цим «відповідним числом» розуміти число, що відповідає початку процесуального строку, тобто 23 липня, то останнім днем цього процесуального строку стане 23 серпня; але якщо в якості такого числа розглядати початок течії цього строку, тобто 24 липня, то в цьому випадку строк

збіжить 24 серпня. Різниця в один день може виявитися вирішальною для особи, що бере участь у справі.

Складнощі виникають переважно при обчисленні процесуальних строків – періодів часу роками або місяцями, оскільки саме відносно такого обчислення закон вказує на «відповідне» число (дні), не уточнюючи, якому саме дню (початку строку або початку його протікання) це число (день) повинне відповідати. Тому і виникає питання, як уникнути можливого некоректного тлумачення норм про закінчення процесуальних строків – періодів часу, що обчислюються роками і місяцями.

Представляється коректнішим виходити з того, що календарний рік починається 1 січня, а закінчується 31 грудня; початком місяця є 1-е число, а закінченням буде 30-е або 31-е (для лютого – 28-е або 29-е). Проте в жодному з цих випадків число (день) початку строку – періоду за своєю назвою не співпадає з числом (днем) закінчення його протікання; інакше одно і те ж число (день) враховувалося би двічі. Іншими словами, день закінчення протікання строку – періоду часу по числу місяця за загальним правилом передує числу місяця, що означає початок цього строку.

Слушним було зауваження, висловлене в першому вітчизняному коментарі до Арбітражного процесуального кодексу, укладеного авторським колективом на чолі з Д.Притикою відносно того, що ст. 51 діючого тоді Арбітражного процесуального кодексу не встановлювала, як бути у випадку, коли останній день строку виявиться неробочим днем не для всіх учасників арбітражного процесу (наприклад, для арбітражного суду – неробочий, а для сторін – робочий). Є підстави вважати, що тут йде мова про неробочий день саме для господарського суду. Якщо в суду цей день неробочий, то в такому випадку ні сам господарський суд, ні заінтересовані особи не мають можливості виконати в цей день будь-які процесуальні дії.

Тому є доцільним доповнити ч. 3 ст. 51 ГПК України зазначенням на «у випадках, коли останній день строку припадає на неробочий день для суду і сторін».

Література

1. Беяневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: (із змінами і допов. станом на 1 серпня 2007 р.): Наук.-практ. Комент. / В.Е. Беяневич– Видання третє. – К.: Видавництво „Юстиніан”, 2009. – 872 с.
2. Притика Д.М. Науково-практичний коментар до Господарського процесуального кодексу України. / Д.М. Притика– К.: Правова єдність, 2002. – С. 45.
3. Исаева Е.В. Процессуальные сроки в гражданском и арбитражном процессе. / Е.В. Исаева– М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 94.
4. Арбітражний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. Д. М. Притики, Н.О. Вихватенок, В.М. Гайворонського. – Х.: Консум, 1995. – С.115.

УДК 34 (477)

Іванюта Н.В., к.ю.н., доцент

ВЗАЄМОВПЛИВ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПОЗОВУ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПОЗОВУ

На сьогоднішній день у вітчизняній процесуальній науці існують три основні підходи до формулювання поняття позову.

Представники першого підходу (М.А.Гурвич, М.Б.Зейдер, З.Т.Новічкова, П.Ф.Єлісейкін) поділяють і визначають позов як категорію, притаманну двом галузям права - матеріальному та процесуальному і виділяють відповідно два самостійних поняття позову - в матеріально-правовому та процесуальному розумінні. З їхньої точки зору для кожної галузі права існує своє розуміння позову.

Під позовом у матеріальному сенсі розуміється саме матеріальне право у стані порушення, тобто в такому стані, в якому воно буде придатне для захисту або найбільш спрощеній формі – це вимога позивача до відповідача.

Позов у процесуальному сенсі – звернення до суду з вимогою про правосуддя. Такий підхід не відповідає вимогам єдності та універсальності позову як засобу судового захисту прав та законних інтересів. Тим самим протиставляються дві категорії суб'єктів, що звертаються до суду. Для осіб, що захищають чуже право, позов як самостійна категорія буде існувати лише у процесуальному сенсі. Для осіб, що захищають своє право, позов як самостійна категорія буде існувати у двох своїх різновидах: як інститут процесуального та матеріального права. В даному випадку порушується принцип єдності, оскільки для різних категорій суб'єктів пропонуються різні поняття позову і повністю ігнорується зв'язок між вимогами до суду та вимогами до відповідача. Виходить, що вимога до суду може з'явитися тільки тоді, коли матеріальне право знаходиться у стані порушення і придатне для судового захисту, проте цілком очевидно, що вимога позивача до суду з'являється завжди і лише у зв'язку з тим, що існує незадовільнена вимога позивача до відповідача. Питання тільки в тому, що первинне, а що вторинне, адже порушене матеріальне право можна відновити й шляхом застосування позасудових процедур, тоді ні про який позов не йдеться. Крім того, порушене матеріальне право може загалом залишитися без захисту, наприклад, у випадку мирової угоди [1]. Тому вважаємо, що не буде позовом вимога позивача до відповідача без одночасної вимоги до господарського суду.

Щодо забезпечення позову З.Т.Новічкова зазначила, що коли позивач просить забезпечити свій позов, то маються на увазі не вимоги позивача, адресовані до суду, які такого забезпечення не потребують, а саме заходи, прийняті для охорони матеріальної правової вимоги позивача до відповідача [2, с. 17]. С.О.Іванова також вважає, що правова природа забезпечення позову визначається правовою природою самого позову. Якщо під позовом розуміти тільки засіб порушення процесу, право на судовий розгляд, що виникає між позивачем і відповідачем спору, то такий позов забезпечення не потребує. Коли позивач просить забезпечити позов, то він, в першу чергу, просить забезпечити не своє право на процес, а свою матеріально-правову вимогу до відповідача, реалізація якої без прийняття заходів до забезпечення може виявитися неможливою.

Представники другого підходу (Д.М. Притика, В.С. Щербіна, М.К.Треушніков, О.Ф.Клейнман, А.О.Добровольський, С.О.Іванова) дві вимоги розглядають як рівнозначні та розуміють позов як єдине поняття, що поєднує матеріально-правову і процесуальну сторони. Позов, на їхню думку, це вимога позивача до суду, що містить вимогу до відповідача. Якщо немає вимоги позивача до відповідача про виконання його обов'язків, то немає й позову, а вимога до відповідача без звернення до суду також не є позовом. Причому в єдиному понятті позову акцент робиться на його матеріально-правову сторону. А.О.Добровольський писав, що сутність будь-якого позову як засобу захисту права, полягає саме в тому, що суд повинен перевірити законність і обґрунтованість матеріально-правової вимоги позивача до відповідача. Тільки наявність матеріально-правової сторони позову, тобто правової вимоги позивача до відповідача робить можливим існування таких інститутів процесу, як визнання позову, відмова від позову, судова мирова угода тощо. Отже, матеріально-правова сторона позову - це невід'ємна ознака для визначення сутності будь-якого позову [3, с.72]. Д.М. Притика, В.С. Щербіна, визначають позов як спрямовану через суд вимогу позивача до відповідача про захист порушеного або оспорюваного суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, яка здійснюється у визначеній законом процесуальній формі.

Представники третього підходу (К.С.Юдельсон, К.І.Комісаров, В.М.Семенов, Г.Л.Осокіна) розглядають позов як суто процесуальну категорію, самостійний інститут цивільного процесуального права. Відповідно позов - це вимога до суду про вчинення правосуддя. Саме ця вимога буде засобом реалізації вимог позивача до відповідача. Вимога позивача до суду тягне порушення судової діяльності в будь-якому випадку, чи

обґрунтована вимога позивача до відповідача чи ні. Відмітимо, що Г.Л.Осокіна також відстоює цю точку зору аргументами, якими оперують прихильники перших двох підходів. Не відповідає вимозі єдності й універсальності і так зване єдине поняття позову, що розглядається як єдність двох начал: матеріально-правового і процесуального. Зрозуміло, що поняття позову, яке містить в собі матеріально-правові та процесуальні елементи, за змістом ширше і багатше, ніж поняття позову в процесуальному або матеріальному сенсах, оскільки поряд з вимогою до суду має в якості обов'язкового складового елемента матеріально-правову вимогу позивача до відповідача. Причому, матеріально-правова вимога позивача до відповідача, як вже було зазначено, розглядається в якості головної особливої риси будь-якого позову. При такому розумінні позову, вимогу особи, що виступає від свого імені на захист прав і законних інтересів інших осіб, не можна називати позовом, бо ця вимога не містить і не може містити такої істотної ознаки будь-якого позову, як матеріально-правова вимога позивача до відповідача. Однак такий висновок суперечить чинному законодавству, що використовує термін «позов» стосовно осіб, що захищають чуже право чи інтерес. Поняття позову як засобу судового захисту прав і законних інтересів громадян і організацій має бути таким, яке б охоплювало всі передбачені законом випадки порушення справ у спорах про право або інтерес. Включення до поняття позову матеріально-правової вимоги позивача до відповідача в якості неодмінної, істотної ознаки будь-якого позову не відповідає вимозі універсальності та єдності позову як засобу захисту прав та інтересів. Таким чином, принципова суть розглянутої точки зору полягає в тому, що конструкція позову як матеріально-правової вимоги позивача до відповідача залишає відкритим питання про характер вимог так званих процесуальних позивачів, тобто осіб, які захищають від свого імені чужі права і законні інтереси.

Так, Н.М.Ткачева доходить висновку, що забезпечення позову неможливо, оскільки і позов, і інститут його забезпечення, у традиційному розумінні, є процесуальними засобами захисту права, а забезпечувати один засіб захисту права (позов) іншим (забезпеченням позову), з її точки зору, неможливо. У зв'язку з цим вона пропонує розглядати інститут не забезпечення позову, а забезпечення виконання майбутньої судової постанови, яка представляє собою процесуальний інститут, що регулює умови і порядок прийняття та скасування судом за заявою осіб, які беруть участь у справі, примусових заходів забезпечення з метою реального виконання майбутньої судової постанови. Вона виходить, насамперед, з того, що позов - це засіб захисту права, спрямований тільки до суду, а не до відповідача через суд. Таким чином, автор виключає наявність у позові будь-якої матеріально-правової вимоги і розглядає його як суто процесуальне явище. На підставі вищенаведеного Н. М. Ткачева робить висновок, що забезпечити позов - це зробити цілком можливим, дійсним, реально здійсненим засіб судового захисту права. Однак такий висновок, за її ж власною думкою, не відображає сутності досліджуваного інституту і являє собою безглуздий набір слів. Таким чином, аналізуючи назву глави 13 ЦПК РФ «Забезпечення позову», можна зробити висновок, що один процесуальний засіб захисту права (інститут «забезпечення позову») спрямовано на те, щоб зробити можливо дійсним, реально здійсненим інший засіб захисту права (позов).

На підставі проведеного аналізу наукових джерел, слід зазначити відсутність досліджень українських учених щодо розгляду взаємозв'язку та взаємовпливу категорії позову із правовою природою забезпечення позову.

На наш погляд, позов є процесуальним засобом захисту порушеного або оскарженого права, властивим позовній формі судочинства. Однак саме спірна матеріально-правова вимога однієї особи до іншої, що підлягає розгляду в певному процесуальному порядку, називається позовом. Саме про матеріально-правові вимоги однієї особи до іншої, про позовні вимоги неодноразово вказується у процесуальному законодавстві. Ні законодавство, ні судова практика не говорять про позов як про звернення позивача до суду. Позовна заява - важливий засіб порушення судочинства з конкретного спору.

Відповідно до закону будь-яка зацікавлена особа може звернутися до суду за захистом порушеного або оскарженого права. Таке звернення і прийнято називати пред'явленням позову. На нашу думку, позов – це процесуальний засіб захисту порушеного права або оскарженого права, який упроваджується матеріально - правовою вимогою до іншої сторони щодо розгляду справи у визначеному позовному порядку.

Література

1. Попов В. Встречный иск и его характерные особенности в арбитражном процессе [Електронний ресурс] / В.Попов. – Режим доступу: <http://www.yurclub.ru/docs/arbitration/article35.html>
2. Новичкова З.Т. Обеспечение иска в советском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук / З.Т.Новичкова. – М., 1972. – 208 с.
3. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права (основные вопросы учения об иске) / А.А.Добровольский. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1965. – 190с.

УДК 349.444(477)(043)

Колосов Р.В., к.ю.н., доцент.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ТА МЕТОДУ ЖИТЛОВОГО ПРАВА

Загальноприйнятим є положення, що галузі права відрізняються перш за все предметом правового регулювання, тобто певним видом суспільних відносин, на які спрямовано вплив норм даної галузі права. Серед юристів відсутнє єдине розуміння предмету житлового права. В теорії права під «предметом правового регулювання» розуміється якісно однорідна сукупність суспільних відносин, на яку впливають норми певної галузі права. Зазвичай, предмет регулювання є головним, чинником для виділення і розподілу норм між окремими галузями права. Іншими словами, предмет правового регулювання - це сфера на яку поширює свою дію та чи інша галузь права. Тобто, предмет правового регулювання є науковою категорією, покликаною об'єктивно розподілити правові норми за галузями права. Предмет правового регулювання галузі права - це відособлена область суспільних відносин, яка потребує врегулювання нормами цієї галузі.

Суспільні відносини, що є предметом житлового права є дуже динамічні й багатогранні, тому дуже часто виникають проблеми розмежування предмета правового регулювання для віднесення тієї або іншої групи суспільних відносин до конкретної галузі права.

У коло суспільних відносин, які становлять предмет житлового права (житлового законодавства) входять відносини, що складаються з приводу управління житловим фондом, обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов; володіння, користування і розпорядження житловими приміщеннями, наданими громадянам - наймачам та членам їх сімей для проживання; відносини з приводу експлуатації, збереження та ремонту житлових будинків і житлових приміщень. Специфічною рисою суспільних відносин, що регулюються нормами житлового права, є те, що вони виникають, існують і розвиваються, головним чином, з приводу особливого матеріального об'єкта - житла (житлового будинку, квартири, кімнати тощо), спеціально призначеного для проживання громадян. Отже, житлові відносини неоднорідні за змістом, більшість з них мають майновий характер і складаються з приводу об'єктів, що мають економічну цінність, а саме квартир, будинків чи приміщень, що відносяться до житлового фонду.

Так, П.С. Нікітюк вважає, що «предметом правового регулювання житлового права є відносини щодо забезпечення громадян житлом, які виникають у зв'язку з перебуванням громадянина на обліку, наданням йому житла, прийняттям у в житлово-будівельний кооператив, володінням, користуванням і розпорядженням житлом[1]. П.І. Седугін приходить до висновку про те, що «житлове право регулює відносини, що складаються в

процесі користування житловими приміщеннями, надання в користування жилих приміщень, управління та експлуатації житлових фондів, тобто суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації права на житло»[2] .

Таким чином, предметом житлового права є певна сукупність суспільних відносин, що виникають з приводу житла й в законодавстві та юридичній літературі отримали назву житлових. Коло цих житлових правовідносин є дуже широким, це може бути правовідносини з обліку громадян, забезпечення їх житловими приміщеннями, управління житловим фондом, приватизацією державного житлового фонду, користуванні чи обміну житловими приміщеннями; переведенні житлових будинків у нежитлові; користування службовими житловими приміщеннями та гуртожитками; утриманні житлового фонду; використання прибудинковою територією; виселенні громадян із житлових приміщень; захисту суб'єктивних житлових прав та законних інтересів суб'єктів житлових правовідносин, тощо. При цьому надати вичерпний перелік таких відносин, не уявляється можливим. Проте, можна визначити узагальнене поняття предмету правового регулювання житлового права – це сукупність суспільних відносин, спрямованих на задоволення потреб громадян у житлі, користування та розпорядження ним. Весь спектр таких відносин (адміністративні, земельні, кредитні, цивільні, тощо) складається і розвивається з приводу житла. Предмет житлового права має об'єктивний зміст і становить матеріальний критерій для поділу права на його структурні складові. У межах предмета правового регулювання галузі складається специфічний правовий режим взаємодії учасників і суб'єктів правовідносин

Якщо, предмет відповідає на питання, що регулюють право, то метод відповідає на питання яким чином здійснюється це регулювання. Кожна самостійна галузь має свій специфічний метод правового регулювання, під яким розуміються способи впливу галузі права, за допомогою яких проводиться регулювання певного виду суспільних відносин. Загалом поняття «метод» пішло від грецького «methodos» і означало шлях дослідження або пізнання, теорія, вчення або сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретної задачі.

В теорії права метод правового регулювання - це сукупність юридичних прийомів та способів впливу юридичних норм на суспільні відносини. Метод правового регулювання визначається способом створення прав і обов'язків учасників врегульованих правом суспільних відносин та характером взаємовідносин суб'єктів права. Тобто, метод правового регулювання - це прийоми і способи впливу юридичних норм на суспільні відносини.

Під методом житлового права слід розуміти спосіб регулювання житлових правовідносин. Регулювання житлових відносин відбувається шляхом застосування різних за своєю галузевої приналежності правових норм: державного, адміністративного, цивільного та інших галузей права. Житлове право запозичує методи правового регулювання, що є притаманними для інших галузей права, зокрема метод рівності сторін, що є характерним для цивільного права або метод влади і підпорядкування, що є основним в адміністративному праві. Наприклад за допомогою цивільно-правового методу регулюються відносини щодо користування житловими приміщеннями, а за допомогою адміністративно-правового – відносини з розподілу чи надання житла. Це означає, що у житлового права немає самостійного методу регулювання: його метод характеризується рисами властивими цивільному і адміністративному праву в цілому і характерними для цих галузей права способами правового регулювання.

Таким чином, метод житлового права — це сукупність закріплених у його нормах способів і засобів впливу на житлові відносини, які регулюють поведінку суб'єктів житлового права. За своїм змістом метод житлового права, є імперативно-диспозитивним. Можна стверджувати, що у житловому праві в різних видах житлових відносин діють обидва зазначених методу в різних варіаціях, своєрідність яких визначається конкретними способами регулювання: дозвіл (використовувати житлове

приміщення для проживання), заборона (наприклад, використовувати житлове приміщення не за призначенням), зобов'язання (наприклад, платити за житлове приміщення і комунальні послуги). У цілому, житлове право запозичує методи правового регулювання з інших галузей права, зокрема: метод рівності сторін і майнової самостійності (з цивільного права) або метод влади і підпорядкування (з адміністративного права), який використовується при розподілу чи наданні житла. Крім того, адміністративно-правовий метод використовується при управлінні, експлуатації чи ремонті житлового фонду у будинках державного житлового фонду. Але, якщо у будинку створено об'єднання співвласників багатопверхового будинку, то в його діяльності вже застосовується метод рівноправності суб'єктів, який є характерним для цивільного права.

Література

1. Никитюк П.С. Жилищное право. / П.С. Никитюк – Кишинев:, 1985. – 654с.
2. Седугин П.И. Жилищное право: Учебник для вузов. / П.И. Седугин. – М., Норма, 2005. -704с.

УДК 346.91

Ніколенко Л.М., д.ю.н., професор

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ АКТІВ, ЯК ЗАСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Необхідність здійснення особливої функції державою, а саме захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, обумовлює існування судової влади. Суд у процесі здійснення правосуддя повинен забезпечити захист усього комплексу соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини. У такому розумінні судовий захист уявляється як найвища гарантія забезпечення прав і свобод громадян та юридичних осіб, оскільки суд займає визначене конституційними приписами положення в системі органів державної влади. Тому право на судовий захист розуміється як забезпечення передбаченої законом можливості особи звертатися до судової влади за спеціальною послугою – захистом її прав і законних інтересів. З таким твердженням можна погодитись, з поправкою на те, що захист прав і законних інтересів з боку судової влади є її безумовним обов'язком, який як раз і кореспондується із можливістю особи звернутися до неї.

Сутність права на судовий захист полягає в тому, що воно відноситься до правового статусу осіб, закріпленого і гарантованого Конституцією України. Поняття права на судовий захист має комплексний характер і містить у собі основні елементи правосуддя, зокрема: 1) закріплену законом можливість особи звернутися до суду з вимогою про захист її порушеного права; 2) орган правосуддя, який здійснює судочинство у відповідній формі і в такий спосіб реалізує судову владу; 3) право здійснювати правосуддя належить тільки судовим органам, оскільки присвоєння функцій правосуддя ким-небудь іншим, а також делегування функцій судів не допускається; 4) необхідність встановлення юридичного і фактичного обґрунтування в суді заявленої вимоги шляхом реалізації конституційних та законодавчих приписів щодо змагальності.

Розкриваючи зміст права на судовий захист, можна дійти висновку, що право на судовий захист знаходиться в нерозривному зв'язку з правом (можливістю) перегляду судового акта, гарантованого державою: право на судовий захист не може бути повністю реалізоване, якщо відсутня можливість перегляду судового акта.

Судове рішення не може бути визнане справедливим і правосудним, а судовий захист – повним і ефективним, якщо допущена судова помилка, держава зобов'язана гарантувати захист прав і інтересів суб'єктів господарювання та громадян, що охороняються законом від судової помилки. Положення законодавства, що виключають

будь-який порядок перегляду за скаргами заявників на предмет перевірки відповідності законності та обґрунтованості судового рішення іншою судовою інстанцією, не відповідають ст. 55 Конституції України. Ґрунтуючись на загальнови́знаних принципах і нормах міжнародного права, керуючись Конституцією України, слід підкреслити, що зміст права на судовий захист має загальний характер і поширюється на всі види судочинства.

У той же час поняття «право на перегляд судового акта» і «право на судовий захист» розрізняються. Право на судовий захист може бути реалізоване в різних формах, наприклад, у формі звернення до суду першої інстанції з позовом, у формі звернення до суду вищої інстанції з відповідною скаргою. З точки зору міжнародних правових стандартів мова може йти про доступ до суду першої та другої інстанцій, який, на думку Європейського Суду, «має бути не лише формальним, але і реальним».

Реалізація та подальше здійснення права на судовий захист відбувається з використанням ефективних засобів правового захисту. Поняття «засіб правового захисту» використовується в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 13), у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (п. 3 ст. 2) і тлумачиться контрольними органами Конвенції (наприклад, ЄСПЛ) як «засіб підтвердження якого-небудь права».

У теорії держави і права вченими використовується поняття «правові засоби», під якими розуміються правові явища, фрагменти правової дійсності, використання яких призводить до практичного здійснення права. У процесуальному праві розглядалося питання про засіб захисту як вимогу (право вимоги) або конкретну дію «за допомогою волевиявлення (заяви) зацікавленої особи про необхідність здійснення заходів захисту», як елемент процесуальної діяльності.

Не заперечуючи проти висловлених думок, уявляється, що в галузі господарського процесуального права мова може йти про поняття «засіб судового захисту». У найзагальнішому виді це поняття можна визначити як сукупність процесуальних дій, здійснюваних учасниками процесу у встановленому законом порядку, направлених на відновлення порушеного права та інтересу, що охороняється законом, чи на запобігання його порушення.

Можливо виокремлення видів засобів судового захисту, серед яких можна назвати перегляд судових актів (у широкому сенсі), який здійснюється у встановленому законом порядку з використанням процесуальних гарантій, що забезпечує справедливе правосуддя. Гарантії судового захисту будуть ефективні лише тоді, коли держава забезпечить можливість перегляду справ вищим судом, визначить чіткий механізм виправлення судових помилок.

Перегляд судових актів як засіб судового захисту не може існувати сам по собі, поза зв'язком із діяльністю суду першої інстанції, що розглядає і вирішує судові справи. Відповідно до цього право на судовий захист спочатку реалізується у суді першої інстанції. Провадження у суді першої інстанції, як і провадження з перегляду судового акта, також може розглядатися як засіб судового захисту. Якщо законом передбачено право оскарження судового акта, то судовий захист продовжуватиме здійснюватися, але вже у суді другої інстанції, який переглядає законність і обґрунтованість судового акта, що не набрав законної сили. Подання відповідної скарги на судовий акт порушує інший засіб судового захисту – провадження у суді другої інстанції. Якщо скарга зацікавленої особи не буде задоволена, то реалізація права на судовий захист знову може бути продовжена шляхом оскарження судового рішення суду другої інстанції і судового рішення суду першої інстанції, яке набрало законної сили, до вищестоящого суду. Подання відповідної скарги порушує провадження у вищестоящому суді, яке також може розглядатися як самостійний засіб судового захисту.

Таким чином, судовий захист реалізується в різних формах за допомогою різних правових засобів. Без діяльності суду першої інстанції неможливе звернення до судів, які

здійснюють перегляд, оскільки у зацікавленій у судовому захисті особи не буде приводу для звернення до відповідного суду вищої інстанції – судового акта, який переглядається.

У зв'язку з цим навряд чи можна погодитися із твердженням, що відсутність можливості перегляду судового акта зменшує право кожного на судовий захист. Оскільки право на судовий захист було реалізоване у формі звернення до суду першої інстанції шляхом розгляду заяви і прийняття судового акта, то за відсутності можливості переглянути судовий акт можна говорити не про применшення, обмеження права на судовий захист, а про применшення, обмеження права на оскарження судового акта, виправлення судової помилки. Якщо розглянути обмеження права на оскарження судового акта на підставі критерію міжнародних норм, то можна зробити такий висновок. Вислови щодо недопустимості обмеження, применшення права на оскарження судового акта більшою мірою відносяться до кримінального судочинства, оскільки норми міжнародного права (ст. 2 Протоколів № 7 до Конвенції) і засновані на них положення Конституції України (ст. 55, 62) передбачають право засудженого на перегляд вироку судом вищестоящої інстанції.

Стосовно цивільного судочинства (господарське судочинство може називатися цивільним як некримінальне, із врахуванням тісних уніфікаційних зв'язків) ЄСПЛ вказав, що на відміну від кримінального судочинства Конвенція не встановлює абсолютного права на розгляд справ у суді вищестоящої інстанції у цивільному процесі, тому апеляція та касація можуть бути обмежені або виключені.

Слід підкреслити, що ні про яку однаковість «моделей» перегляду в цьому випадку не може йти мова, оскільки на відміну від цивільного процесу, який безпосередньою своєю метою має задоволення приватних інтересів, кримінальний процес прямо і безпосередньо здійснюється на користь загальнодержавних, публічних інтересів. У зв'язку з цим держава не може відноситися з однаковим індивідуалізмом, як і в цивільному суді, до способів і засобів дії осіб, які беруть участь у кримінальному процесі. Саме на користь публічних інтересів передбачена гарантія перегляду судових вироків, а не рішень суду з цивільних справ. Оскільки в цивільному судочинстві переважно здійснюється захист приватних прав, то і питання щодо можливості оскарження, перегляду судових актів у нормах міжнародного права, у практиці ЄСПЛ вирішується інакше, ніж у кримінальному судочинстві. ЄСПЛ вказав, що обмеження права на доступ до суду апеляційної, касаційної інстанції можливе тому, що дане право за своєю природою об'єктивно потребує регулювання державою, яка володіє в цих відносинах відомою свободою розсуду.

Аналогічна позиція висловлена і Комітетом міністрів Ради Європи. Згідно з п. 15 додатку до Рекомендацій Комітету міністрів № R (81) 7 від 14 травня 1981 р. відносно засобів полегшення доступу до правосуддя для спорів за позовами на незначну суму має бути встановлена процедура, що дозволяє сторонам звернутися до суду, не несучи витрат, які не відповідають грошовій сумі, що є предметом спору. У цих цілях можливо було б застосувати спрощене судочинство, уникати непотрібних судових засідань та обмежити право оскарження. Якщо буде визнано доцільним передбачити вилучення з права оскарження до суду другої інстанції судового акта суду першої інстанції, то Комітет міністрів у Рекомендаціях № R (95) 5 від 7 лютого 1995 р. відносно введення в дію і поліпшення функціонування систем і процедур оскарження з цивільних і торговельних справ відзначив, що будь-які такі вилучення мають бути засновані на законі та повинні відповідати загальним принципам справедливості.

Водночас Комітет міністрів Ради Європи також звернув увагу на те, що можливість контролю за будь-яким рішенням суду нижчестоящої інстанції («суд першої інстанції») з боку суду вищестоящої інстанції («суд другої інстанції») у принципі повинен існувати. ЄСПЛ, розділяючи це положення, вважає «право апеляційного оскарження судових рішень хоча й не обов'язковою, проте бажаною частиною концепції справедливого розгляду».

Сформульовані контрольними органами Конвенції правові положення дозволяють стверджувати, що можливість перегляду судового акта, який не набрав законної сили, в принципі, повинна існувати. Обмовка «в принципі» допомагає у визначених законом випадках передбачити обмеження реалізації цієї можливості, що не розглядатиметься як обмеження права на судовий захист. Інші засоби судового (правового) захисту у виді провадження з перегляду судового акта, який набрав законної сили, у вищому суді можуть бути обмежені або бути відсутні, що не свідчитиме про обмеження права кожного на судовий захист. Цей висновок ґрунтується також і на дії основоположного принципу в галузі процесу – принципу правової визначеності. Правова визначеність – не теоретичний постулат, а підтвердження того, що остаточне судове рішення буде поважатися. Коли рішення, що набрало чинності, суб'єктивно, необґрунтовано анулюється, то страждають не лише правова визначеність, ефективність, але і стає ілюзорним право на суд.

Викладене дозволяє констатувати, що засобами судового захисту є, серед інших, провадження з перегляду судового акта, яке не набрало законної сили, судом другої інстанції, провадження з перегляду судового акта, яке набрало законної сили. Існування першого з них уявляється необхідним, оскільки спрямовано на реалізацію концепції про повний, справедливий і ефективний судовий розгляд.

**СЕКЦІЯ
МАТЕМАТИЧНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА
В ОСВІТІ**

УДК 004.9 (043)

Дяченко О. Ф., старший преподаватель

**ПРИМЕНЕНИЕ FUZZY LOGIC TOOLBOX ДЛЯ ОЦЕНКИ
РЫБОПРОДУКТИВНОСТИ АЗОВСКОГО МОРЯ**

При описании объектов и явлений с помощью нечетких множеств используется понятие нечеткой переменной, которая характеризуется тройкой $(X, U, R(X, u))$, где X – название переменной, U – универсальное множество (конечное или бесконечное), u – общее название элементов множества, $U, R(X, u)$ – нечеткое подмножество множества U , представляющее собой нечеткое ограничение на значения переменной u , обусловленное X .

Нечеткая переменная u является для X базовой переменной [1]. Уравнение назначения для X имеет вид $x=u : R(X)$ и отражает то, что элементу x назначается значение u с учетом ограничения $R(X)$. Ту степень, с которой удовлетворяется это равенство, будем называть совместимостью значения u с $R(X)$ и обозначать ее через $c(u)$. По определению $c(u) = \mu_{R(X)}(u)$, $u \in U$, где $\mu_{R(X)}(u)$ – степень принадлежности u ограничению $R(X)$.

Интегральную оценку продуктивности P_p планктоноядных рыб предлагается определять при помощи следующей нечеткой модели:

$$P_p = \langle P, S, VIW, IZW \rangle,$$

где P – количество планктона;

S – соленость воды;

VIW – ежегодный объем притока воды в море;

IZW – индекс загрязненности воды.

Продуктивность P_b бентосоядных рыб можно описать при помощи следующей нечеткой модели:

$$P_b = \langle B, S, VIW, IZW \rangle,$$

где B – количество бентоса.

Лингвистические переменные P_p и P_b на интервале $[0-70]$ кг/га можно описать в виде терм-множества со значениями {Очень Малая (LE), Малая (LC), Средняя (CE), Высокая (RC), Очень Высокая (RE)} и соответствующих функций принадлежности треугольного вида, которые определяются согласно выражения:

$$\mu_{R(X)}(u) = \begin{cases} 1 - \frac{b-u}{b-a}, & a \leq u \leq b \\ 1 - \frac{u-b}{c-b}, & b \leq u \leq c \\ 0, & \text{в остальных случаях.} \end{cases}$$

Нечеткие высказывания применяются для построения *правил нечетких продукций* (далее просто правила) вида «ЕСЛИ... ТО ...», где в качестве условий и заключений используются нечеткие высказывания. Данные правила записываются в следующем виде:

$$\text{IF } (x_1 \text{ IS } \alpha_1) \text{ AND } (x_2 \text{ IS } \alpha_2) \text{ THEN } (y_3 \text{ IS } d_3).$$

Кроме «AND» может также использоваться логическая связка «OR».

Из 26 составленных правил сформирована нечеткая база знаний Мамдани, которую можно записать следующим образом [2]:

Если $(x_1 = \tilde{a}_{1j} \text{ и } x_2 = \tilde{a}_{2j} \text{ и...и } x_n = \tilde{a}_{nj} \text{ с весом } w_j)$, то $y = \tilde{d}_j, j = \overline{1, m}$,

где \tilde{a}_{ij} – нечеткий терм, которым оценивается переменная x_i в j -ом правиле, $i = \overline{1, n}$;

\tilde{d}_j – нечеткое заключение j -го правила;

m – количество правил в базе знаний;

$w_j \in [0, 1]$ – весовой коэффициент, отражающий адекватность j -го правила.

Базу знаний Мамдани, формируем при помощи редактора правил системы нечёткого вывода Rule Editor пакета Fuzzy Logic Toolbox, который является расширением интерактивной среды MatLab.

Удобный графический интерфейс пакета Fuzzy Logic Toolbox позволяет в интерактивном пошаговом режиме проектировать нечеткие системы. Пример получения нечеткого вывода при помощи программы просмотра результата Rule Viewer показан на рис.1.

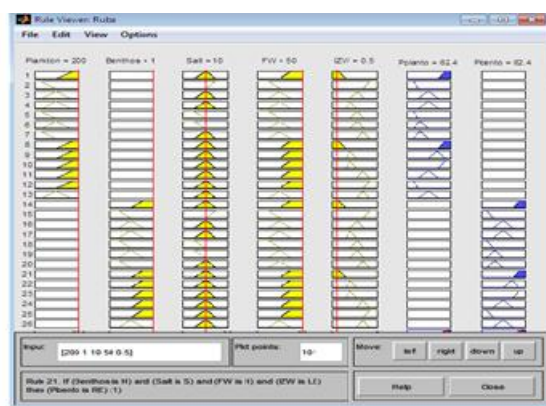

Рис. 1 Пример получения результата нечеткого вывода

График зависимости продуктивности плантофагов от индекса загрязненности воды приведен на рис. 2.

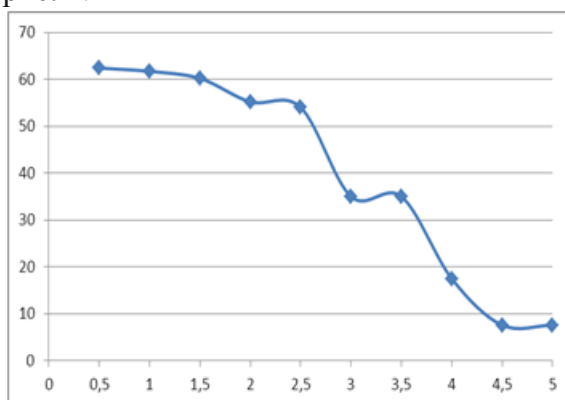

Рис. 2 График зависимости продуктивности плантофагов от IZW

На основании данного графика получен вывод о том, что при возрастании индекса загрязненности воды от 1 до 5 рыбопродуктивность уменьшается в 5 раз. Аналогичная зависимость получена для прогнозирования продуктивности бентофагов, при этом вместо количества планктона учитывалось количество бентоса.

Выполненные расчеты позволяет проводить количественную экологическую экспертизу любых других факторов, способных оказывать воздействие на экосистему моря.

Литература

1. Заде Л.А. Понятие лингвистической переменной и его применение к принятию приближенных решений. / Л. Заде. – М.: Мир, 1976. – 165 с.
2. Леоненков А.В. Нечеткое моделирование в среде MATLAB и fuzzyTECH / А. Леоненков. – СПб: БХВ-Петербург, 2003. – 736 с.

УДК 311.17:336.71(477)(043)

Коляда Ю.Е., доктор физ.-мат.наук., профессор,

Кириленко А.В., ассистент

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА БАЗЫ ДАННЫХ

Характерная особенность ведения бизнеса - принятие решений в условиях неопределенностей. Для принятия правильного решения необходимо владеть достоверной финансовой ситуацией. А во время экономической и политической нестабильности коммерческая деятельность чревата различными кризисными явлениями, результатом которых может стать несостоятельность или банкротство. Это в равной степени относится и к банкам, которые вынуждены постоянно совершенствовать свою деятельность. Поэтому современные условия требуют постоянного внедрения новых технологий и приемов ведения бизнеса, повышения качества конечных результатов деятельности и использование новых, более эффективных методов управления и организации деятельности банка. Основные методы основаны на использовании IT-технологий.

Одним из известных в Украине пакетов для прикладного статистического анализа базы данных является пакет Statistica [1]. Данный пакет имеет существенные преимущества по сравнению с другими программами, а именно:

- содержит многофункциональную систему для работы с данными;
- широкий набор статистических модулей, в которых собранные группы логично связаны между собой статистическими процедурами;
- специальный инструментарий для подготовки отчетов;
- мощную графическую систему для визуализации данных;
- систему обмена данными с другими Windows-приложениями.

Поэтому целью настоящей работы является построение модели для оценки эффективности работы банка на основе именно этого программного продукта.

Построения модели эффективности деятельности банка предусматривает несколько этапов:

1. Использование входных данных на основе финансовой отчетности банков Украины, которые публикуются на сайте НБУ [2]. Далее эти данные проходят начальную обработку методом естественной нормализации. Нормализация данных осуществляется по формуле:

$$N_F = \begin{cases} 0, K_i, \min(K_i), \\ (K_i - \min(K_i)) / (\max(K_i) - \min(K_i)), \\ (\max(K_i) - K_i) / (\max(K_i) - \min(K_i)), \\ 1, K_i, \max(K_i), \end{cases}$$

где N_F - мониторинговый показатель; K_i - начальные значения показателей;

$\min(K_i)$ - минимальное начальное значение каждого из показателей;

$\max(K_i)$ - максимальное начальное значение каждого из показателей.

После нормализации множество показателей $N_F \in [0, 1]$.

- 2) Совокупность нормализованных входных данных подвергается обработке при помощи факторного анализа. Затем определяется количество факторов, которые будут

использованы в дальнейших расчетах и выявляются скрытые факторы, которые ответственны за наличие линейных статистических корреляционных связей между наблюдаемыми переменными.

В данном анализе применяется метод главных компонент. В качестве критерия оптимальности используется минимум расхождения между ковариационной матрицей входных признаков и воспроизведённой, получаемой после оценки факторных нагрузок. Минимальное собственное значение равно 1, то есть, если собственные значения факторов окажутся меньшими, то они игнорируются.

Для принятия решения о количестве факторов, которые нужно выделять, применяется критерий Кайзера или критерий собственных чисел [3]. Отбираются лишь факторы с собственными значениями равными или большими 1. Это означает, что если фактор не выделяет дисперсию, эквивалентную, по крайней мере, дисперсии одной переменной, то он опускается.

В результате анализа получено 4 фактора, которые имеют собственное значение, больше 1. Другие факторы не подходят под этот критерий.

Проведена интерпретация полученных факторов. Оказывается, что выделенным факторам можно дать достаточно четкое объяснение:

- Первый из них характеризует величину банка.
- Второй фактор характеризует размер собственного капитала банка .
- Третий фактор характеризует объем прибыли банка.
- Четвертый фактор характеризует долговые обязательства банка.

3. На основе рассчитанных значений факторов проводится кластерный анализ, с помощью которого выполняется деление множества на три группы, элементы которой имеют качественно однородные характеристики.

4. По результатам кластеризации проводится дискриминантный анализ, который в результате позволяет получить классификационную функцию для каждой из группы банков.

В результате, в первую группу вошли банки, в которых финансовое состояние надежно во всех аспектах. Во вторую группу вошли банки, у которых финансовое состояние надежное, но имеет тенденцию к ухудшению, если условия в экономике или банковском секторе будут развиваться неблагоприятно. Банки третьей группы имеют признаки нестабильного положения, а также опасность потенциального банкротства.

Таким образом, разработанная модель эффективности деятельности банка позволяет выявить:

- финансовое состояние и надежность по всем показателям;
- устойчивость к изменениям, которые происходят в экономике или банковском секторе;
- комплекс мер, которые ещё позволят избежать нежелательных последствий;
- ухудшение показателей банка до такой степени, которая ставит под сомнение возможность его существования;
- опасность потенциального банкротства.

Литература

1. <http://www.statsoft.ru/> - Официальный сайт Stat Soft Russia;
2. http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm - Банківський нагляд. Фінансовий стан банків.
3. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: Пер.с англ./Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер, У. Р. Клекка и др.; Под ред. И. С. Енюкова. — М.: Финансы и статистика, 1989.— 215 с.

ФОРМУВАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ІНФОРМАТИКИ І МАТЕМАТИКИ

Сучасна освіта ставить своїм завданням формування особистості, готової до професійної, соціальної та інших видів діяльності, які передбачають системний світогляд, здатність вирішувати завдання в рамках навколишньої дійсності, із застосуванням знань, методів і навичок, сформованих у різних предметних областях [1]. Досягти цього можна за допомогою виявлення міжпредметних зв'язків під час навчального процесу.

У педагогічній літературі існують різні підходи до визначення поняття міжпредметних зв'язків, найбільш повним з яких можна вважати визначення, дане Г. Федорець: «Міжпредметні зв'язки є педагогічна категорія для позначення синтезуючих, інтеграційних відносин між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, що знайшли своє відображення у змісті, формах і методах навчально-виховного процесу і виконують освітню, розвиваючу і виховну функції в їх органічній єдності» [2, с. 25].

Донедавна питання про гуманітаризацію математичної освіти у світовій педагогічній науці практично навіть не ставилось. Настільки ця ідея представлялась недоречною в умовах майже півторастолітнього жорсткого протиставлення природничо-математичних і гуманітарних наук, реальної і класичної освіти [3].

На даний момент, одними з найбільш важливих навчальних дисциплін, як із загальноосвітньої, так і з професійної точки зору, є курси математики та інформатики, які вивчаються у всіх технічних і багатьох гуманітарних вишах [4]. Ці курси значно впливають один на одного, проте в більшості непрофільних ВНЗ вони викладаються автономно, без зазначення будь-яких міжпредметних зв'язків.

Міжпредметні зв'язки інформатики та математики базуються на теорії побудови математичних та інформаційних моделей. А це сприяє розвитку у студентів активізації пізнавальної діяльності, формуванню мотивації до навчання, застосуванню узагальнених прийомів мислення, розвитку творчих здібностей.

Застосування комп'ютера дозволяє ефективно вивчати багато розділів курсу математики і є одним із значних інструментів вирішення математичних завдань. При цьому змінюється мотивація всіх видів діяльності. У ході пізнавальної діяльності проявляється взаємозв'язок предметів і явищ навколишнього світу, системність знань. Так само під час вивчення інформатики необхідна математична основа. Завдання викладача інформатики на заняттях сформувати у студентів інформаційну (комп'ютерну) компетентність – один з основних пріоритетів у сучасній освіті, який носить загальнонауковий і загальноінтелектуальний характер. Це поняття включає в себе цілісне світорозуміння і науковий світогляд, що заснований на розумінні можливості математичного опису єдності основних інформаційних законів у природі і суспільстві, перетворення на практиці інформаційних об'єктів за допомогою засобів інформаційних технологій, і етичні, правові норми поведінки людей в інформаційному просторі, що також цілком узгоджується з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, в якій ставиться проблема інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Використання комп'ютера при проведенні розрахунків зміщує акценти в математичній підготовці фахівця [5]. Якщо раніше основна увага була зосереджена на математичних методах, які передбачали проведення розрахунків уручну, то тепер студентам необхідно, перш за все, розуміти основні математичні поняття і вміти застосовувати сучасне програмне забезпечення для вирішення математичних завдань.

Вивчення інформатики пов'язано, перш за все, з математикою. На основі знань з математики у студентів формуються загальнопредметні розрахунково-вимірювальні

вміння. Розв'язання рівнянь, нерівностей, готує студентів до сприйняття найважливіших понять курсу основ інформатики та обчислювальної техніки (алгоритм, програма та ін.). Змістовні модулі алгебри і початку аналізу на певних прикладах показують студентам універсальність математичних методів, демонструють основні етапи розв'язання прикладних завдань, що особливо важливо при роботі з комп'ютерами.

Успішна діяльність викладача з реалізації міжпредметних зв'язків вимагає спеціальних умов. До них можна віднести координацію навчальних планів і робочих програм, координацію підручників і методичних посібників, а також розроблену і експериментально перевірену методику навчання студентів перенесенню необхідної інформації з однієї дисципліни в іншу і ефективні способи перевірки цього важливого вміння.

Ці умови майже повністю реалізовані для студентів економістів, менеджерів та екологів, тому що математика вивчається цими студентами на першому курсі, починаючи з першого семестру. На першому курсі вивчаються і дисципліни, пов'язані з інформатикою. Це дає можливість використовувати систему міжпредметних задач в рамках цих дисциплін, і пізніше, під час вивчення курсів «Економіко-математичне моделювання» та «Економетрія». На курсах з математики у студентів формується понятійний апарат та вміння і навички роботи з матрицями, функціями, системами лінійних рівнянь. Паралельно на курсах з інформатики вони самостійно відтворюють ці знання фактичного та теоретичного характеру з суміжної математичної дисципліни для вирішення поставлених завдань на комп'ютері за допомогою розглянутих можливостей застосування програмного забезпечення, і потім залучають факти і уміння, засвоєні ними на заняттях з інформатики, для підтвердження знову засвоюваних знань на заняттях з математики.

Так студенти на заняттях з математики розглядають поняття матриці, її види, поняття визначника матриці, дії над матрицями, розв'язання системи лінійних рівнянь матричним способом та за допомогою методу Крамера. Паралельно, на заняттях з інформатики, користуючись функціями МОБР, ТРАНСП, МОПРЕД, МУМНОЖ табличного процесору Microsoft Excel, студенти знаходять обернені матриці, транспоновані матриці, визначники матриць, виконують операції перемноження матриць, а також розв'язують системи лінійних рівнянь типу $AX = B$, $A^2 A^T X = B$ і т.п. Отримані вміння паралельно використовують на заняттях з математики для порівняння результатів, отриманих у зошиті, та результатів, отриманих на комп'ютері.

На заняттях з математики студенти вивчають основні тригонометричні, логарифмічні, ступеневі, експоненціальні функції та їх графіки, властивості функцій, досліджують функції та вирішують тригонометричні рівняння. Паралельно на заняттях з інформатики студенти вивчають математичні функції Microsoft Excel COS, SIN, TAN, LN, EXP, ABS, КОРЕНЬ та ін. і будують графіки функцій у цьому середовищі, користуючись Майстром діаграм. Паралельно отримані вміння використовують на заняттях з математики, виконуючи практичне завдання з побудови графіка функції в MS Excel, досліджують функцію за допомогою отриманого графіка у зошиті, вирішують тригонометричне рівняння за допомогою графіка у зошиті та виконують перетворення графіків у середовищі Microsoft Excel. У курсі інформатики студенти вивчають, як, використовуючи регресійний аналіз, можна продовжити лінію тренду на діаграмі за межі реальних даних для передбачення майбутніх або для відновлення пропущених ретроспективних значень і потім використовують ці вміння під час вивчення курсів «Економіко-математичне моделювання» та «Економетрія».

Таким чином, актуалізація міжпредметних зв'язків у процесі навчання сприяє повторенню пройденого матеріалу, більш міцному його освоєнню. В результаті використання такої системи міжпредметних завдань для студентів нетехнічних спеціальностей досягаються виховна, освітня та розвиваюча цілі. Також формуються інформаційна (комп'ютерна) та аналітична компетенції.

Література

1. Миндзаева Э. В., Победоносцева М. Г. Многоуровневая система межпредметных связей информатики // Информатика и образование. 2011. №11 (229). С. 78-79.
2. Федорец Г.Ф. Межпредметные связи в процессе обучения / Г.Ф. Федорец, СПб.: изд-во СПбГУ, 1994. – 250с.
3. Миракова Т. Н. Математика, творчество, личность: практико-ориентированная модель гуманитаризации обучения математике в школе : монография. – Орехово-Зуево: Изд-во МГОГИ, 2013. – 228 с.
4. Кузнецова Л.Г. Проблемы теории и практики обучения студентов информатике и математике / Л.Г. Кузнецова // Инновационное образование и экономика. - 2007. - Т.1.- №12 (1). - С. 26-45.
5. Гельман В. Я. Решение математических задач средствами Excel: Практикум. СПб.: Питер, 2003. 237 с.

УДК 330.101.52(043)

Сирмамійх І. В. кандидат економічних наук, доцент

ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.

В сучасних умовах господарювання діяльність підприємств, фірм не може відбуватися без активного використання математичних методів моделювання. Послідовне використання методів дослідження операцій і їх реалізація на сучасній інформаційно - обчислювальній техніці дозволяє подолати суб'єктивізм, виключити вольові рішення, засновані не на строгому і точному обліку об'єктивних обставин, а на випадкових емоціях і особистій зацікавленості керівників.

Системний аналіз дозволяє врахувати і використовувати в управлінні всю наявну інформацію про об'єкт, яким керують, погоджувати ухвалені рішення з погляду об'єктивного, а не суб'єктивного, критерію ефективності.

Всі наукові дослідження, що проводяться, використовують загальнонаукові методи, такі як метод наукової абстракції, метод аналізу і синтезу, метод історичної і логічної єдності, позитивний і нормативний методи, а також специфічні методи дослідження, до яких можна віднести моделювання. У своїй діяльності економісти використовують різноманітні моделі, як спрощене відображення економічного явища або об'єкту або спрощеного опису реальності. Процес моделювання носить циклічний характер, і в кожному циклі виділяється декілька етапів. Для проведення якісних досліджень необхідно дотримуватися даної послідовності економетричного моделювання:

1) **Постановочний етап:** визначаються кінцеві цілі дослідження (моделювання), набір ознак, що беруть участь у моделі, проводиться якісний аналіз економічної сутності досліджуваного явища, формування і формалізація апріорної інформації і вихідних допущень, припущень, гіпотез на основі економічної теорії.

2) **Етап специфікації моделі:** власне моделювання, тобто вибір виду моделі, функції регресії, у тому числі, складу і форми вхідних у неї зв'язків між ознаками. Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних вчених показав, що на практиці використовуються наступні типи моделей:

- регресійні рівняння та системи;
- балансові моделі, що відображають відповідність наявності ресурсів їх використання;
- трендові моделі, в яких розвиток економічної системи, яка моделюється, відображається за допомогою тренда її основних показників;
- оптимізаційні моделі призначені для вибору якнайкращого варіанту з їх певної кількості;
- імітаційні моделі призначені для використання в процесі машинної імітації процесів, які вивчаються;

- статичні моделі відображають економічний процес на початку і в кінці певного періоду і не розглядають самого процесу переходу;
- динамічні моделі зображають економічні процеси з урахуванням чинника часу;
- детерміновані моделі, де використовують жорсткі функціональні зв'язки між змінними;
- стохастичні моделі, в яких існує чинник випадковості.

Для деяких складних об'єктів доцільно будувати декілька різноаспектних моделей, при цьому кожна модель виділяє лише деякі властивості об'єкту, а інші властивості враховуються приблизно. Виправдано прагнення побудувати модель, що відноситься до добре вивченого класу математичних завдань, що може зажадати деякого спрощення початкових передумов моделі, що не спотворює основних рис модельованого об'єкту. Проте можлива і така ситуація, коли формалізація проблеми приводить до невідомої раніше математичної структури.

3) Інформаційний етап: спостереження і збір необхідної інформації, статистичних даних, їх попередня обробка. Для моделювання економічних процесів використовують агреговані величини, тобто сукупність специфічних економічних одиниць як одного цілого. Математичне моделювання пред'являє жорсткі вимоги до системи інформації, при цьому треба брати до уваги не тільки принципову можливість підготовки інформації необхідної якості, але і витрати на підготовку інформаційних масивів. В процесі підготовки інформації використовуються методи теорії вірогідності, теоретичної і математичної статистики для організації вибіркового спостереження, оцінки достовірності даних і так далі. При системному економіко-математичному моделюванні результати функціонування одних моделей служать початковою інформацією для інших.

4) Етап ідентифікації моделі: статистичне оцінювання невідомих параметрів моделі по зібраним даним, статистичний аналіз моделі.

5) Етап верифікації моделі: зіставлення фактичних (реальних) даних і змодельованих (розрахункових), перевірка адекватності моделі, оцінка її точності та прогностичних властивостей. Якщо модель адекватна і статистично точна, то на її основі будується прогноз – точковий або (і) інтервальний, проводиться економічний аналіз.

Перераховані етапи економіко-математичного моделювання знаходяться в тісному взаємозв'язку, зокрема, можуть мати місце поворотні зв'язки етапів. Так, на етапі побудови моделі може з'ясуватися, що постановка завдання або суперечлива, або приводить до дуже складної математичної моделі; в цьому випадку початкова постановка завдання має бути скорегована. Найчастіше необхідність повернення до попередніх етапів моделювання виникає на етапі підготовки початкової інформації. Реалізація побудови моделей на практиці дуже різноманітна. Велика кількість учених цікавиться даною проблемою в розрізі дослідження економічних систем. Аналіз літературних джерел показав, що універсального інструменту для моделювання фінансово – економічних показників не існує, кожен вибирає своє рішення поставленої мети.

Досвід створення деяких показав, що кожна з моделей добре описує економічну систему для конкретної ситуації і не володіє універсальністю. Так, наприклад, моделі багаточинникового економічного зростання, розроблені П.Дугласом, Р.Солоу, Я. Тінбергеном і Дж. Мідом, трактуючи розвиток як похідну від економічного зростання, розкривають залежність динаміки обсягів виробництва в національному масштабі від витрат праці, капіталу і часу, від рівня технології і інтегрованого коефіцієнта пропорційності. Відповідно до цих моделей, шлях до рішення задачі досягнення стабільного розвитку полягає в подоланні перешкод для нарощування внутрішнього валового продукту за рахунок усунення негативних наслідків від спадів виробництва і пов'язаних з ними безробіттям, інфляцією і зростанням соціальної напруженості.

Основною передумовою побудови економетричних моделей є відсутність структурних змін в модельованій системі. Очевидно, що для побудови прогнозів динаміки макроекономічних показників в умовах трансформаційних процесів в економіці України

потрібно застосовувати моделі, що враховують можливості зміни як параметрів економічної системи в часі, так і її структури. Для такого роду досліджень представляється можливим використання різної кількості показників.

**СЕКЦИЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

УДК 504:628.33.034.2(477.62-2)(043)

Бутенко Э. О., к.т.н., доцент

**ЭКОЛОГИЧЕСКИ ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ УДАЛЕНИЯ СУЛЬФИДОВ
ИЗ ПРОМЫШЛЕННЫХ СТОКОВ**

Сероводород, в частности сульфиды относятся к высокоопасным веществам второго класса опасности. Они очень токсичны, вдыхание воздуха с содержанием сероводорода вызывает головокружение, головную боль, тошноту, а со значительной концентрацией приводит к коме, судорогам, отёку лёгких и даже к летальному исходу. При высокой концентрации однократное вдыхание может вызвать мгновенную смерть.

Металлургические предприятия производят в качестве отходов большое количество металлургических шлаков, которые складываются на полигонах-хранилищах. Полигоны для хранения металлургических шлаков комбината ОАО имени “Ильича”, город Мариуполь, расположены вблизи реки Кальчик.

Рис. 1. «Сероводородное озеро» шлакохранилища ОАО «ММК им. Ильича»

Везде, где расположены полигоны для хранения шлаков, в них образуются водоемы с чрезвычайно высокой концентрацией сульфидов (рис. 1), которые иногда прорываются в реки, что приводит сильнейшему загрязнению. Поскольку содержание кислорода в данных сульфидных водоемах становится равным нулю, это приводит к гибели живых организмов.

Реки и озера, протекающие вблизи шлакохранилищ, загрязнены и превращены в хранилища с загрязненной водой, в которой концентрация сульфидов достигает 1 г/дм^3 . Хотя вблизи реки Кальчик и расположены защитные дамбы, однако при аварийных прорывах часто происходит попадание загрязненных вод в реку Кальчик, что приводит к гибели обитателей реки.

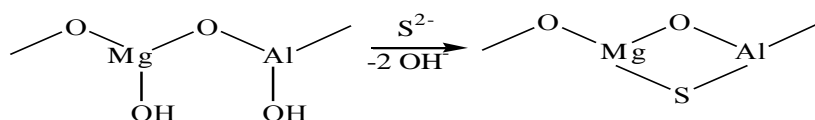
Защитные дамбы и окисление сульфидов кислородом воздуха снижают их концентрацию, однако на конечном этапе, при их попадании в природные водоемы, необходимо полное удаление сульфидов из стоков.

Для промышленной очистки русла реки Кальчик и очистки вод, находящихся вблизи хранилищ металлургических шлаков, использовали два вида СДГ, полученных в промышленных масштабах.

Первая использованная нами партия магний-алюминиевых сорбентов была выпущена на опытном производстве ВНИИ «Реактивэлектрон», город Донецк. Содержание $Mg/Mg+Al = 0,67$ моль/моль. Слоистые двойные гидроксиды представляют собой таблетки диаметром 8-12 мм, толщиной 5 мм.

Также использовалась партия промышленных сорбентов, выпущенная фирмой SASOL, Germany. Стоимость данных слоистых двойных гидроксидов составляет 50 евро за тонну. Данные сорбенты могут быть получены из отходов химических производств, содержащих соли магния и алюминия. Соотношение $Mg/Mg+Al$ составляет 0,72 моль/моль, удельная поверхность составляет 150-200 м²/г, таблетки диаметром 5 мм и толщиной 5 мм.

Исследования сорбции анионов S^{2-} на исследуемых сорбентах показали, что реакция анионного протекают по следующей схеме:

Для определения параметров протекающего процесса были проведены кинетические исследования сорбции. Исследование сорбции сульфид-ионов слоистыми двойными гидроксидами (СДГ) проводили в реакторе смешения с периодическим отбором проб, концентрацию сульфид-ионов определяли спектрометрически. Из полученных данных представленных на рис. 1, видно, что скорость сорбции сульфидов высока, система быстро приходит в состояние равновесия.

Расчетным путем были определены константы скорости первого порядка сорбции сульфид-ионов при различных массах сорбента. Полученная кинетическая зависимость сорбции говорит о первом порядке по массе сорбента.

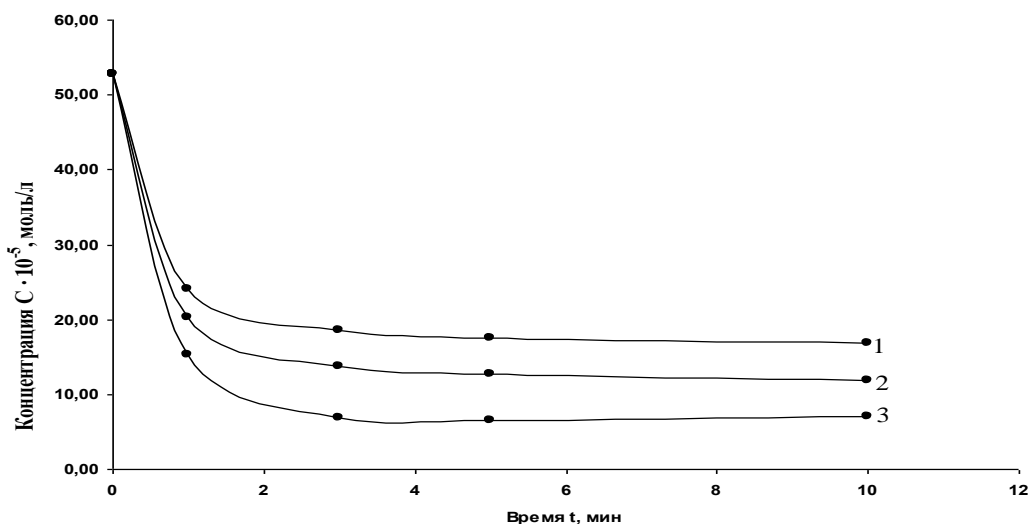

Рис.1. Изменение концентрации сульфид-ионов во времени при различной массе сорбента: 1 – 0,1 г; 2 – 0,15 г; 3 – 0,2 г.

Для определения активационных параметров сорбции сульфид-ионов на СДГ было изучено протекание ионного обмена при различных температурах. Были определены значения констант скорости сорбции сульфид-ионов для различных температур. Полученные данные представлены в таблице 1.

Таблица 1.

Значение констант скорости сорбции сульфид-ионов;
при различных температурах

T, K	293	313	328	338	348
k, c^{-1}	0,04	0,05	0,06	0,08	0,12
$E = 23,28 \text{ кДж/моль}$			$k_0 = 0,5 \cdot 10^3 \text{ л/моль} \cdot c$		

Полученное значение энергии активации говорит о том, что реакция протекает в диффузионной области, но уже значительно ближе к кинетической области, чем другие исследуемые сорбаты, что говорит о высокой кислотности сульфид-ионов.

Полное кинетическое уравнение для сорбции сульфид-ионов сорбентом $Mg/(Mg+Al)$ = 0,72 моль/моль имеет вид:

$$k = 0,5 \cdot 10^3 \cdot e^{-23280/RT} \quad (1)$$

$$g = 0,5 \cdot 10^3 \cdot e^{-23280/RT} \cdot C_{S^{2-}} \cdot C_{a.u.}$$

Исследованные сорбенты использовались для улавливания сульфидов в промышленном масштабе. Существуют два акта внедрения.

На основании полученных кинетических закономерностей по сорбции были рассчитаны технологические параметры установки по предотвращению загрязнений сульфидами окружающей среды. Эта установка реализована на шлакохранилищах ОАО «Металлургический комбинат им. Ильича», Мариуполь.

Кроме того, данные сорбенты использовались при расчистке русла реки Кальчик, когда, при нарушении герметичности дна при дноуглубительных работах в воду попадало большое количество сульфидов, концентрация достигала $5,2 \text{ мг/дм}^3$. Остаточное содержание сероводорода после очистки составляет менее $2 \cdot 10^{-2} \text{ мг/дм}^3$.

Отработанные слоистые двойные гидроксиды могут быть утилизированы, например, на полигонах для твердых отходов без каких-либо специальных технологий, так как в процессе десорбции сульфиды окисляются кислородом воздуха до экологически безопасных сульфатов.

Практические исследования подтвердили эффективное использование анионных глин для сорбционной очистки загрязненных сточных вод. Стоимость очистки составляет 0,2 €/тонну, что значительно меньше штрафных платежей предприятий за загрязнения окружающей среды сульфидами.

УДК 34:630*2(477.62)(043)

Кіндюк Б. В., д.г.н., д.ю.н., професор

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО МЕТОДУ У СФЕРІ ЛІСІВНИЦТВА

Дослідження еколого-правового механізму треба розпочати з визначення сутності та змісту цього поняття. Як вказує проф. В. В. Петров, еколого-правовий механізм – це самостійний інститут екологічного права, що представляє собою систему еколого-правових норм і екологічних правовідносин, спрямованих на виконання закріпленого в законі екологічного імперативу. З його допомогою держава, використовуючи свої матеріально-технічні, організаційні, ідеологічні засоби, забезпечує виконання еколого-правових приписів.

У сучасній доктрині екологічного права питання, пов'язані з еколого-правовим механізмом, розроблені досить повно, однак відсутні роботи щодо його використання у сфері відтворення штучних лісів.

При дослідженні еколого-правового механізму необхідно враховувати те, що формується він нормами не тільки екологічного права, а й багатьох інших галузей. Таким чином, для його ефективного функціонування потрібна узгодженість всіх відповідних галузей, безпосередньо або опосередковано орієнтованих на правове регулювання екологічних відносин. Така узгодженість досягається за допомогою: 1) визначення місця і ролі екологічного права в правовій системі; 2) поступове закріплення розроблених у доктрині цієї галузі правил, норм, інструкцій в інших галузях юридичної науки.

В українських реаліях наявність програм є лише першим кроком, на практиці більш важливим є ставлення держави до формування механізму правового регулювання екологічних відносин. Вирішення питання забезпечується насамперед за рахунок оптимального, науково обґрунтованого регулювання суспільних відносин з приводу природи, що знаходить своє відображення у правотворчій діяльності її конкретним проявом є процес прийняття відповідних нормативно-правових актів. Враховуючи ту обставину, що своїм змістом еколого-правовий механізм охоплює всі сфери діяльності публічної влади, а особлива роль в його реалізації належить державі.

Учений А. П. Гетьмана вважав важливим розробити такий механізм правового впливу на природоохоронні та природоресурсні процеси, що дозволяв би забезпечити поєднання економічної та екологічної складових. Використання такого підходу дозволяє використовувати концепції заощадливого, збалансованого, сталого використання лісів, які передбачають постійне їх відтворення.

До основних елементів цього механізму відносяться: екологічне нормування; еколого-технічна регламентація, стандартизація та сертифікація; оцінка впливу на навколишнє середовище і екологічна експертиза; ліцензійно-договірні основи спеціального природокористування; планування; аудит; економіко-правові заходи природокористування та охорони навколишнього середовища (плата за природокористування; страхування та ін.); організаційно-правові засоби інформаційного забезпечення раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища (моніторинг навколишнього середовища; державні кадастри природних об'єктів і ресурсів; статистичний облік; екологічний паспорт підприємства; звітність); контроль; духовно-культурні засоби (екологічне виховання, освіта, наука); відповідальність; управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища та ін.

При розгляданні конструкції “еколого-правовий механізм” треба розуміти, що крім нього існують інші подібні до нього такі, як механізм управління якістю навколишнього середовища, створення сприятливих умов проживання, забезпечення захисного режиму особливо охоронюваних природних територій, таких як заказники, парки-пам'ятники, біосферні заповідники і т.д.

На думку В. В. Петрова, найбільш значимий з них – еколого-правовий механізм, який утворює основу правового регулювання суспільних відносин з приводу охорони природи.

Потреба в ефективному еколого-правовому механізмі обумовлена специфікою об'єкта, в якості якого виступають штучні ліси. Як соціальні феномени людина і суспільство тісно пов'язані з природою, її ресурсами, станом, тому створення штучних лісів дозволяє істотно покращити стан навколишнього природного середовища.

У структурі еколого-правового механізму щодо відтворення лісів можна виділити чотири елементи: 1) лісоохоронні норми права, що закріплюють базові екологічні нормативи, 2) екологізовані правові норми і нормативи у сфері відтворення лісів, що конкретизують ці нормативи; 3) норми-гарантії; 4) еколого-правові відносини (рис. 3.1). Ця класична схема ЕПМ, запропонована В. В. Петровим, може бути вдосконалена за рахунок введення допоміжного блоку, у склад якого входить нормотворча робота над проектами документів та нормативно-правових актів.

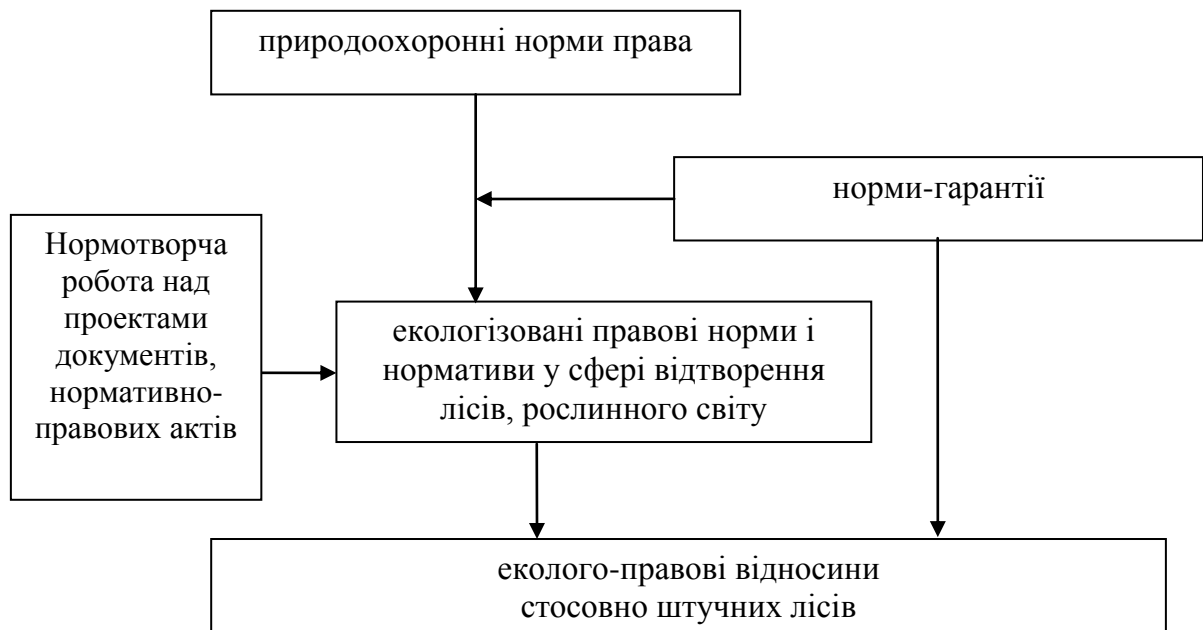

Рис. 3.1. Структура еколого-правового механізму в сфері розширеного відтворення лісів

Основними складовими економічного механізму у сфері охорони та використання лісів, рослинного світу є: а) плата за використання природних ресурсів, б) плата за забруднення навколишнього природного середовища; в) система фінансування і кредитування природоохоронних заходів. До цього процесу можуть бути залучені державний і місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні інвестиції і т.д. Згідно ст. 10 ЗУ «Про рослинний світ», здійснюються такі види спеціального використання природних рослинних ресурсів: збирання лікарських рослин, заготівля деревини під час рубок головного користування, заготівля живиці, заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо, збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо, заготівля сіна, випасання худоби. По кожному з цих видів користувань, згідно зі ст. 12 ЗУ «Про рослинний світ», встановлюється певна плата по природним рослинним ресурсам загальнодержавного значення, її розмір встановлюється Кабінетом Міністрів України, який видає відповідний дозвіл. Природні рослинні ресурси місцевого значення використовуються за дозволом, який видається органами місцевого самоврядування, які також встановлюють відповідний розмір оплати.

Порядок визначення плати та справляння плати за забруднення навколишнього середовища регламентується Постановою Кабінету Міністрів від 1.03 1999 р., а також Інструкцією про порядок обчислення та сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища за: а) викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними та пересувними джерелами забруднення; б) викиди забруднюючих речовин в водні об'єкти; в) розміщення відходів; г) утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); д) тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками.

На місцевому рівні ці питання регламентується, наприклад, розпорядженням Донецької державної адміністрації №422 від 29.06.2000 р. «Про такси (нормативи збору) та спеціальне використання лісових ресурсів місцевого значення та користування земельними ділянками лісового фонду».

Згідно з В. В. Петровим, ефективність еколого-правового механізму проявляється на статичній та динамічній стадіях його реалізаціях, однак загальний підсумок його використання може бути проведений на результативній стадії.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД М. МАРІУПОЛЬ НА ПРИКЛАДІ Р. КАЛЬМІУС

В результаті інтенсивного використання людством водних ресурсів відбуваються кількісні і якісні зміни гідросфери. Змінюється водний баланс, режим річок, склад води, що пов'язано із забрудненням природних водоймищ стічними водами, а також з внесенням забруднюючих речовин з поверхневим і внутрішньогрунтовим стоком і безпосередньо з повітря. В даний час всі водоймища на території України характеризуються високим рівнем забруднення.

Особливо гострого антропогенного впливу зазнають водоймища, які розташовані в Донбасі, де зосереджені крупні промислові підприємства гірничовидобувної, металургійної, коксохімічної, теплової і ін. галузей промисловості, які є одними з найбільших забруднювачів навколишнього середовища регіону. Таким чином, поверхневі водоймища, що знаходяться в зоні їх впливу, знаходяться під значним антропогенним впливом [1].

В результаті забруднення відбувається різке погіршення якості води у водних об'єктах, природні водоймища втрачають здатність до самоочищення. Забруднення природної води створює загрозу для життя і здоров'я населення, а також існуванню біосфери в цілому. Численні прояви негативного впливу господарської діяльності людства на водні об'єкти зумовили необхідність дотримання екологічних пріоритетів для того, щоб збалансувати вимоги до охорони водних екосистем – з одного боку, і вирішити задачі раціонального господарського використання їх водних і біологічних ресурсів - з іншого боку. Тому оцінка стану водних екосистем під дією антропогенних чинників є однією з найактуальніших задач для охорони поверхневих водних ресурсів [1].

Місто Маріуполь розташоване на двох річках – Кальчик та Кальміус, Азовському морі. Дуже важким залишається стан річок Кальчик та Кальміус, які є головним джерелом водопостачання міста. Якість води перед містом по місцевим показникам для води водойм рибогосподарського використання – 2 категорії. Це пояснюється тим, що в річки Кальчик та Кальміус скидаються промислові стоки багатьох промислових компаній Донбасу. Внаслідок протікання через густонаселений індустріальний Маріуполь гідрохімічний стан цих річок погіршується [2].

Річка Кальміус відчуває сильне антропогенне навантаження. У межах міста Маріуполь на якість води впливає декілька джерел забруднення: металургійний завод “Азовсталь”, автомагістраль і залізниця.

Вимоги до практичного втілення біомоніторингу для екологічної гідрогеології недостатньо відпрацьовані, а ті, що застосовуються зараз на підставі дотримання гранично припустимих концентрацій та вимог до аналітичних робіт, застарілі та коштовні. Навіть при малих концентраціях окремих речовин-забруднювачів можливі прояви токсичності водного середовища, а експресні біологічні методи дозволяють виявити реальну міру забруднення вод і загрозу розвитку цього явища [3].

Останнім часом все більшого значення набувають методи прямої оцінки токсичності водного середовища. Найбільш ефективним біохімічним методом оцінки можливої небезпеки тих чи інших джерел забруднення для водної флори та фауни є біотестування – експериментальне визначення токсичності води для гідробіонтів, заснованого на реєстрації реакцій тест-об'єктів, за допомогою якого можна встановити токсичну дію забрудненої води [3].

Живі організми здатні сприймати набагато нижчі концентрації, ніж будь-який датчик, у зв'язку з чим біота може піддаватися токсичним впливам, що не реєструються

технічними засобами. Основу біотестування становить визначення шкідливого впливу токсичних речовин на гідробіонтів. Відносна простота реалізації багатьох біотестів, їх експресність, висока чутливість і, найголовніше, можливість одержувати з їх допомогою інформацію, яку не можуть дати традиційні методи хімічного аналізу, роблять біотестування незамінним елементом контролю та запобігання забруднення [4].

Метод біотестування з використанням ракоподібних церіодафній *Ceriodaphnia affinis* рекомендований як першочерговий для контролю стічних вод у сталому режимі і виявлення потенційно небезпечних джерел забруднення водних об'єктів токсичними речовинами.

Церіодафнія, як живий організм, відповідає цілому ряду умов, які пред'являють до тест-об'єкта: доступність, швидкість отримання в масовій кількості і простота лабораторного культивування, невеликий, і в той же час достатній розмір тварини. До токсичних речовин молодь більш чутлива, ніж дорослі особини, тому як тест-об'єкт рекомендовано використовувати молодь церіодафній у віці менше ніж 24 години [4].

Дослідження відбувались протягом 2011–2013 рр, в якості об'єкту дослідження обрано річку Кальміус. Цей водний об'єкт особливо відчуває на собі вплив промислового потенціалу міста. Це пов'язано з тим, що підприємство «Азовсталь», в своїй діяльності використовують водні ресурси, при цьому в річку скидають вже використані, недостатньо очищені стічні води, які і є основними забруднювачами. Щороку 900,0 млн м³ стічних вод скидається у водойми (в тому числі 400 млн м³ забруднених), з них 87% припадає на Металургійний комбінат «Азовсталь» [2].

Всього було відібрано 24 проб води (які відбиралась у контрольних створах річок, розташованих на 500 м вище і на 150 м нижче скиду стічних вод, а також проба стічної води з підприємства "Азовсталь") у різні сезони року. У пробах води визначали гостру летальну (короткостроковий експеримент) і хронічну токсичність (довгостроковий експеримент) за допомогою методик біотестування з використанням в якості тест-об'єкту ракоподібних церіодафній.

Методика визначення гострої летальної токсичності ґрунтується на встановленні різниці між кількістю загинувших церіодафній у воді, що аналізується (дослід), та у воді, яка не містить токсичних речовин (контроль). Критерієм гострої летальної токсичності є загибель 50 і більше відсотків церіодафній у досліді порівняно з контролем за 48 годин біотестування.

Методика визначення хронічної токсичності ґрунтується на встановленні різниці між виживаністю і(або) плодючістю церіодафній у воді, що аналізується (дослід) та у воді, в якій церіодафнії утримуються (контроль). Критерієм хронічної токсичності є статистично значиме зменшення виживаності і (або) плодючості церіодафній у досліді порівняно з контролем впродовж біотестування. Тривалість біотестування становить (7 ± 1) діб (до появи в 60 % вихідних церіодафній трьох пометів).

Аналіз результатів досліджень показав, що стічна вода з підприємства «Азовсталь» виявляє гостру летальну токсичність, відноситься до 4 класу токсичності (рівень ОТг – 5.66) і є високотоксичною. Це означає, що стічна вода виявляє хронічну токсичність. Вода, яка була відібрана вище скиду стічних вод не виявила гостру летальну токсичність і відноситься до 1 класу токсичності (рівень ОТг – 1), є нетоксичною, але виявила хронічну токсичність і відноситься до 2 класу забрудненості – слабозабруднена. Вода, яка була відібрана нижче скиду стічних вод виявила гостру летальну токсичність і відноситься до 2 класу токсичності (рівень ОТг – 2.82), є слаботоксичною, виявляє хронічну токсичність.

Слід звернути увагу на те, що температура води на випуску 40 – 50 °С, що змінює температурний режим річки. Таким чином, дослідження показали, що якість води річки Кальміус істотно залежить від стану стоків, що надходять в річку.

Згідно результатів досліджень, можна зробити висновок, що річка Кальміус знаходиться в жахливому стані. Оскільки, всі відібрані проби річкової води за період дослідження не відповідають нормативу токсичності води. Процеси самовідновлення річки присутні, але мають невисокий ефект.

Такий стан річки можна пояснити тим, що поруч із рікою знаходяться : промислові підприємства, залізниця, автомагістраль.

З метою покращення санітарного та еколого - токсикологічного стану річки необхідно провести ряд заходів по ліквідації джерел забруднення, а саме:

1. Покращити систему очистки стічних вод на підприємстві МК "Азовсталь", щоб вони відповідали нормативам;
2. Обмежити температуру змішаної води та води, яка скидається (для зменшення розмірів зони підвищених температур, завдяки турбулентному перемішуванню), створення градієнтів (для охолодження теплої води);
3. Зменшити вплив від залізниці;
4. Зменшити вплив від автомагістралі;
5. Висаджування більш потужної санітарно - захисної зони.

Література

1. Лукашевич О.Д. Екологічні та технологічні аспекти оцінки якості поверхневих вод для виробничого та господарсько-побутового використання // Вода і екологія, 2007. – Т. 1, вип. 1. – С. 3–16
2. Щорічний звіт Приазовської регіональної госінспекції екобезпеки м. Маріуполя, 2007. – 74с.
3. Методы биоиндикации и биотестирования природных вод. Вып. 2.- Л.: Гидро-метеоиздат, 1989.
4. Еколого-токсикологічна оцінка якості поверхневих вод та донних відкладень: навчально-методичний посібник / А.М. Крайнюкова, О.М. Крайнюков. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 32с.

УДК 349.6(477:4)(043)

Темирова В. І., асистент

СПІВВІДНОШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПРАВОМ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Одним із важливих елементів інтеграції України в ЄС є приведення законодавства України у відповідність до стандартів права ЄС.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу полягає у поетапному прийнятті та впровадженні нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу.

Право ЄС звернене перш за все до держав – членів ЄС. Вони повинні неухильно дотримуватися правових установок директив, регламентів, рішень і інших актів ЄС, оскільки у момент вступу до цього об'єднання добровільно віддали йому частину свого суверенітету.

Одночасно немало держав Європи, які на сьогодні не є членами ЄС, висловили своє бажання в майбутньому вступити до цього Союзу. А однією з основних умов прийняття до ЄС нових членів є адаптація їх внутрішнього законодавства до права ЄС.

Цей заділ співдружності був відпрацьований в середині 90-х років для 10 держав Центральної і Східної Європи, а також Кіпру, з якими ЄС на той час встановило стосунки асоційованого членства [1, 2].

З метою адаптації законодавства України до європейських стандартів імплементується Угода про партнерство та співробітництво, укладаються галузеві угоди,

чинне законодавство України приводиться у відповідність до стандартів ЄС, створюється механізм приведення проектів актів законодавства України у відповідність до норм ЄС. [3, 4]

В Угоді про партнерство і співпрацю між Україною і Європейською Співдружністю і їх державами-членами від 14 червня в 1994 р. відносно України такі цілі і графіка їх досягнення не висувалися, що свідчить про те, що в середньостроковій перспективі ЄС не розглядає Україну як реального кандидата для вступу в ЄС. Проте з боку ЄС жодного разу не прозвучало офіційних заперечень можливості такого членства у віддаленій, довгостроковій перспективі. У Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 1998 року говориться про те, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні з сучасною європейською системою права. Це забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, який склався у державах — членах ЄС. А в Загальній стратегії Європейського Союзу відносно України, схваленої Європейською Радою 11 грудня в 1999 р., серед основних цілей відповідної стратегії ясно підтримку зміцнення співпраці між ЄС і Україною в контексті розширення ЄС [5].

Зусилля України відносно гармонізації законодавства, у тому числі екологічного, із заділом співдружності знаходить гарячу підтримку з боку ЄС і його окремих інституцій.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу розглядається нашою державою як поетапне прийняття і впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з врахуванням законодавства Європейського Союзу.

Останніми роками в Україні прийняті немало законодавчих і інших нормативно-правових актів по питаннях адаптації законодавства України до права ЄС. Так, Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 11 червня в 1998 р., співпраця в галузі охорони довкілля визнана пріоритетом державної політики і предметом підвищеної уваги громадськості в європейських державах, одним з головних напрямів діяльності ЄС і актуальною проблемою для України, зумовленої не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але і загальним станом довкілля, в Україні. Правовою основою співпраці в галузі охорони довкілля визнано, окрім Угоди про партнерство і співпрацю, також міжнародні договори і угоди відносно безпеки природного довкілля, сторонами яких є Україна і ЄС. У результаті співпраці в галузі охорони довкілля повинна привести до створення безпечному і сприятливому для людини загальноєвропейського екологічного простору [6].

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу, схваленої Указом Президента України від 14 вересня в 2000 р., визначено шляхи і темпи реалізації окремих пріоритетів на дорозі наближення України до ЄС.

Указом Президента України від 30 серпня в 2000 р. з метою координації діяльності органів державної влади по питаннях адаптації законодавства при Президентіві України створена Національна рада з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Важливим етапом реалізації процесу адаптації в Україні стало затвердження 27 листопада 2003 року Верховною Радою України Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Українсько-європейський консультативний центр із питань законодавства проводить експертну оцінку наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. Ним, зокрема, було проведено аналіз ситуації в Україні у відповідних галузях (зокрема вільний доступ до екологічної інформації, оцінка впливу на навколишнє середовище, захист навколишнього середовища від відходів, генетично модифіковані організми тощо) та визначено рівень наближення до відповідного нормативно-правового акту в Європейському Союзі, а також зроблено ряд рекомендацій у цій сфері. Ця робота є складною, але необхідною, тому що без проведення

інвентаризації законодавства у сфері забезпечення екологічної безпеки України та його аналізі не можна говорити про його адаптацію, гармонізацію та оптимізацію.

На думку вчених, узгодити цілу систему права, законодавства з міжнародним правом чи правом Європейського Союзу є завданням архіскладним, оскільки потребує перебудови не тільки юридичної форми, а й змісту правових зв'язків, тобто системи відносин, які врегульовані нормами права та відповідними нормативно-правовими актами [7].

На мою думку, найбільш інтенсивно національне і міжнародно-правове регулювання охорони навколишнього середовища здійснюється на європейському континенті, зокрема, в рамках Європейського Союзу. Європейські країни раніше за нас зіткнулися із загостренням екологічних проблем і, відповідно, раніше розпочали до їх вирішення. В цих державах розроблено досить дієвий ефективний механізм державно-правового регулювання охорони навколишнього середовища, в якому характер взаємодії природно-соціальних зв'язків виражається в законодавчих нормах.

Таким чином, діяльність ЄС, насамперед, нормотворча, зазнає значного впливу з боку міжнародного права охорони навколишнього середовища, тобто ЄС включено до процесу міжнародно-правової охорони навколишнього середовища. Більше того, ЄС займає у цьому процесі активну міжнародно-правову позицію, сприяючи, відповідно, удосконаленню механізму міжнародно-правового регулювання охорони довкілля у всьому світі

Література

1. Друзенко Г. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: досвід часткового прийняття *Acquis Communautaire* без чіткої перспективи членства в Союзі. // Юридична Україна. – №4. -2005. – С. 2-5.
2. Бабенко В. Ще запульсують джерела // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 114-115.- С. 12.
3. Костюк С, Істягіна Н. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС: стан, проблеми і перспективи // Дипломатичний вісник академії України при МЗС України. - 2001.- №3. - С.14-18.
4. Друзенко Г. Реформування механізму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в контексті підготовки проекту Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. // Юридична Україна. – №7. -2003. – С. 4-7.
5. Краснова М. Довкілля не прощає зверхності : науково-правові засади компенсації екологічної шкоди в контексті адаптації національного законодавства до законодавства ЄС / Журнал ВРУ Віче. – 2007. – N 13. – С. 40-42.
6. Морозова В.Н. Мировая экологическая политика и международное экологическое сотрудничество: Учебно-методическое пособие для вузов. - ИПЦ Воронежского гос.ун., 2007. – 126 с.
7. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища: навч. посіб. / М.М. Микієвич, Н.І. Андрусевич, Т.О. Будякова. – Львів: Екоправо-Львів, 2004. – 256 с.

УДК 351.777.6(477.6-2Mar)(043)

Терещенко С. И., к.б.н., доцент

ПРИРОДООХРАННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ, ПРОВЕДЕННЫЕ В ГОРОДЕ МАРИУПОЛЕ В 2012-2013 ГОДАХ

На современном этапе процессы деградации окружающей среды достигли таких масштабов, что под угрозой оказалось существование населения планеты Земля. На пороге третьего тысячелетия резко обострились глобальные и региональные экологические проблемы, осуществляются опасные преобразования в биосфере, которые

часто превышают границы устойчивости экосистем. Задача мирового сообщества – обеспечение продолжительного и поступательного существования человечества в условиях полноценной природной среды и гармоничных взаимоотношений как внутри обществ, так и между сообществами [1].

Мероприятия, направленные на улучшение экологической обстановки в городе-гиганте промышленной индустрии – Мариуполе, выполняются согласно утвержденной Программе охраны и оздоровления окружающей среды на 2012-2020 годы и на основе природоохранного законодательства Украины.

В 2013 году Мариуполь вышел из пятерки наиболее загрязненных городов Украины. По данным ежедневного экологического мониторинга в городе отсутствуют систематические превышения предельно допустимых концентраций загрязняющих веществ. По сравнению с прошлым годом, по свидетельству главного санитарного врача города Владимира Белицкого, качество воздуха значительно улучшилось, стало меньше пыли и оксида углерода. Из отобранных за первое полугодие 745 проб, только в 153 найдено превышение вредных веществ. Очевидно, что природоохранные мероприятия еще не выполняются на должном уровне, тем не менее в этом направлении отмечен существенный прогресс. Пока еще остается высокая рекреационная нагрузка на пляжи; из 62 проб морской воды 6 – не отвечали нормам. И, что в последнее время является положительным, и особенно важным – качество воды стало удовлетворительным, фактов эпидемических заболеваний не выявлено.

По свидетельству председателя общественного экологического совета горсовета Алексея Капустина, 2013 год – наиболее важный по экологическим мероприятиям. В Программе экономического и социального развития г. Мариуполя в 2013 году предусмотрено 84 мероприятия по улучшению состояния воздушного и водного бассейнов, санитарной очистки города на сумму 231, 8 млн. грн., большая часть которых уже выполнена. Самые значительные из них – реконструкция аглофабрики на ПАО «ММК им. Ильича». Были проведены капитальные ремонты агломашин № 9 и № 7, капитальный ремонт печей № 3 и № 4, на которые израсходовано 52 млн. грн.

Что касается хода выполнения природоохранного законодательства и природоохранной программы, то по свидетельству первого заместителя городского головы Мариуполя Геннадия Митрофанова, благодаря целенаправленным действиям городской власти, руководства меткомбинатов Мариуполя и активности общественности города в 2012 году удалось осуществить ряд важнейших природоохранных мероприятий (на общую сумму – 216,5 млн. грн.), что позволило снизить уровень загрязнения атмосферного воздуха на 17 %. К концу этого года предполагается решение всех намеченных экологических проблем города и контроль хода их выполнения.

На реализацию комплекса экологических мероприятий ПАО «ММК им. Ильича» в 2013 году выделено 119,4 млн. грн. Это ремонт производственных мощностей, пыле- и газоочистительных сооружений и, соответственно, снижение выбросов, особенно в период неблагоприятных метеоусловий. По свидетельству Генерального директора ПАО «ММК им. Ильича» Юрия Зинченко, в 2012 году снижение уровня выбросов составило 27 тысяч тонн. Главным объектом внимания на этом предприятии является недавно запущенная в эксплуатацию установка по вдуванию пылеугольного топлива в доменные печи (ПУТ). Строительство установки началось еще в 2006 году, а финансово-экономический кризис нарушил планы реализации проекта – он был заморожен. Осуществить задуманное комбинат смог после того, как вошел в «Метинвест холдинг». Особого внимания заслуживает замкнутый цикл циркуляции пыли и герметичность установки – оригинальное решение технического проекта, которое сводит выбросы практически к нулю. Для нейтрализации угольной пыли смонтированы современные аспирационные установки на базе фильтров польской компании «ЕКО INSTAL». Это обеспечивает выполнение наиболее жестких украинских норм по выбросам в

окружающую среду. Остаточная запыленность на выходе из фильтра не превышает 10 мг/м³, что в пять раз ниже допустимых показателей.

Еще на этом главнейшем предприятии города внедрена технология подавления пыли азотом на литейных дворах и проведена модернизация систем управления подачи газа на воздухонагреватели. Эти системы запущены в эксплуатацию одновременно с установкой ПУТ и позволяют в течение года сокращать выбросы пыли в атмосферу на 2 тысячи тонн. А выбросы монооксида углерода – до 6 тысяч тонн. Также в 2013 году восстановлена газоочистка миксера № 4. До конца года запланировано выполнение капитального ремонта конвертеров №№ 2 и 3 в комплексе с обновлением газоочистного оборудования. И последнее, что необходимо отметить – началась реализация стратегического инвестиционного проекта «Реконструкция существующих пылеочистных сооружений конвертеров №№ 1, 2 и 3 конвертерного цеха комбината им. Ильича». Он рассчитан на несколько лет и будет реализовываться поэтапно. Общая стоимость проекта – 37 млн. долларов. В 2013 году планируется освоить 100 тыс. долларов.

Основными мероприятиями ПАО «МК Азовсталь» являются досрочное выведение из эксплуатации трех коксовых батарей и аглофабрики, что по свидетельству генерального директора этого предприятия Энвера Цкитишвили значительно снизило уровень техногенной нагрузки на город. В 2013 году инвестиции меткомбината в природоохранные мероприятия составят 165 млн. грн. Особое внимание уделяется коксовому цеху – закрыты коксовые батареи №№ 5, 6 и 7. Это позволило сократить выбросы на 6 тыс. тонн в год и значительно улучшить качество воздуха в Мариуполе. Остальные три коксовые батареи №№ 1, 3 и 4 остаются в работе, их влияние становится все менее заметным для жителей. Для устранения пылевыведения при выдаче кокса из печей работают установки беспылевой выдачи кокса (УБВК). Содержание пыли в выбросах УБВК не превышает нормативов ПДВ. Так, содержание пыли в выбросах УБВК батареи № 1 составляет 22,7 мг/м³ при нормативе ПДВ 33,1 мг/м³. Основные элементы коксовых батарей интенсивно проверяются и ремонтируются. Так, в этом году на батарее № 1 выполнен ремонт 74 дверей камер коксования (57 % от общего числа) и замена 25 стояков (19 %). Выполнение ремонтов и внедрение системы контроля позволили снизить количество газований на коксовых батареях более чем в 10 раз (со 174 в день в ноябре 2012 г. до 16 в мае 2013 г.), что позволило значительно сократить неорганизованные выбросы загрязняющих веществ в атмосферу.

Народный депутат Украины Владимир Бойко отметил, что разработанная экологическая программа уже сегодня позволяет существенно улучшать экологическую ситуацию в городе, а первоочередная задача в настоящее время – выжить в условиях сложной экономической ситуации, и не следует забывать, что во многом это зависит именно от металлургических комбинатов Мариуполя.

Волонтерское движение в Мариуполе в этом году стало еще экологическим, превратившись в акции «Зеленый город» и «Зеленый центр Метинвест», в которых участвовали более 300 мариупольских предприятий и организаций, экологи-общественники, депутаты горсовета. В осенний период было убрано более 66 га территорий парков и скверов, 4,6 км железнодорожных путей, почти 500 тыс. м² улиц, тротуаров и придомовых площадок, ликвидировано 37 стихийных свалок, высажено 26-27 тысяч деревьев и кустарников [2].

Литература

1. Моніторинг і методи вимірювання параметрів навколишнього середовища: навч. посібник /В.М. Ісаєнко, Г.В. Лисиченко, Т.В. Дудар [та ін.]. – К.: Вид-во Нац. авіа. ун-ту «НАУ- друк», 2009. – 312 с.
2. Два предприятия Метинвеста получили награды за экологию: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecology@metinvest>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ЛІСІВ УКРАЇНИ

Ліси є національним багатством України. Вкриваючи близько 3870 млн. га, тобто третину суходолу Землі, вони життєво необхідні екологічній, економічній, соціальній, культурній та духовній сфері людства. Із 31 показника, за якими Організація ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) оцінює якість людського життя, п'ятнадцять, у тому числі забезпеченість киснем, водою і харчами, кліматичні умови, збереженість фауни та ґрунтів, наявність деревини, тісно пов'язані з лісами [1, с. 6].

Лісове господарство є однією з найбільш важливих сфер господарювання, спрямованою на вироблення деревини та іншої продукції, і при цьому - на забезпечення збереження сприятливої екологічної ситуації, задоволення рекреаційних та багатьох інших потреб суспільства.

В умовах України з її великою густотою населення та високим рівнем забруднення, спричиненого потужним промисловим та аграрним комплексом і катастрофою на Чорнобильській АЕС, проблеми охорони довкілля постали з особливою гостротою. Становище обтяжено ще й тим, що Україна залишається державою з екстенсивним типом розвитку економіки, який неминуче призводить до нераціонального вжитку природних ресурсів. Це загальне твердження повною мірою справджується щодо окремої галузі - охорони, використання та відтворення лісів.

На жаль, лісогосподарська галузь сьогодні неспроможна належно задовольнити ні екологічних, ні економічних запитів суспільства. Значна частина українських лісів потерпає від надмірного рубання й уже зазнала деградації - ліси надто зріджені, низькоповнотні, мають видовий склад, що не відповідає типам лісорослинних умов, уражені шкідниками і збудниками хвороб. Це згубно впливає на їх здатність виконувати екологічні функції. Водночас, і з економічного погляду господарювання провадиться неефективно: внесок лісового сектора в економіку країни мізерний; лісове господарство збиткове для власника лісів, Українського народу, оскільки бюджетні витрати на ведення лісового господарства майже вдвічі перевищують прибуток від плати за спеціальне використання лісових ресурсів [2].

Значною мірою через недооцінку суспільного значення лісової галузі слід визнати, що лісокористування в Україні все ще не досягло світових стандартів. Крім того, внаслідок антропогенної діяльності, виникли гострі проблеми, зумовлені насамперед зіткненням інтересів економічного зростання та цілості довкілля. Ліси, як винятково важливий елемент довкілля, перебувають у центрі цього зіткнення.

На національному рівні майже в усіх країнах світу найгостріші є суперечності між традиційним економічним та новим екологічним підходами в лісовому господарстві. Традиційний економічний підхід зорієнтований на експлуатацію лісів, щоб отримати як найбільше товарних продуктів. Новий екологічний підхід розглядає ліс як вразливу екосистему, яка, проте, за умови належного господарювання може задовольнити людські потреби і, водночас, успішно підтримувати належне функціонування біосфери.

З цієї точки зору, лісове право містить систему норм, які покликані забезпечити найповнішу охорону лісів, і водночас, інша сукупність норм цієї ж підгалузі права має на меті надавати поштовх економічному розвитку. У цьому криється суть найгострішої із суперечностей лісового права, яка в широкому аспекті є й основною причиною глобальних проблем. Закономірно, що завдання лісового права полягає в тому, щоб подолати ці суперечності, тобто підтримати рівновагу між інтересами економічного зростання та потребами охорони довкілля [3, с. 116].

При цьому важливо також врахувати, що ліси в Україні відповідно до законодавства мають переважно екологічне значення. Половина з них характеризується обмеженим режимом використання, значну їх частку, що має стійку тенденцію до збільшення, включено до складу територій природно-заповідного фонду.

Половина лісів України належить до штучно створених. Такі ліси потребують посиленого догляду. Близько 0,5 млн. га лісів, що належали колишнім колективним господарствам, тепер знаходяться на землях запасу і перебувають у незадовільному стані, їх часто самовільно вирубують, вони частіше гинуть від пожеж, шкідників тощо. Понад 0,4 млн. га полезахисних лісових, призначених для збереження та підвищення родючості майже 3 млн. га ріллі, не закріплені за землекористувачами.

Зазначена ситуація спонукала Уряд до розроблення та затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010-2015 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2008 р. № 977). Програмою визначено основні напрями та джерела забезпечення сталого розвитку лісового господарства держави, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів в умовах реформування економіки та земельного законодавства. Цей документ установлює найважливіші показники діяльності основних постійних лісокористувачів -Держкомлісгоспу, Мінагрополітики, Мінприроди, Міноборони, МНС України.

Згідно цієї програми серед пріоритетних напрямів подальшого розвитку галузі лісового господарства є збільшення площі лісових масивів, підвищення продуктивності та поліпшення якісного складу насаджень, нарощування природоохоронного потенціалу лісів, розширення робіт із захисного лісорозведення.

Базовим нормативним актом з питань довкілля є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Він є своєрідним стержнем навколо якого згуртовано й впорядковано інші правові акти, які мають охопити все різноманіття суспільних відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі й ті, що пов'язані з лісами. Таким чином, правові норми, які стосуються окремих складників довкілля, впливають із провідного в цій галузі закону про охорону довкілля і мусять узгоджуватись з ним.

Лісогосподарська галузь виникла й розвивалась, як протидія винищенню лісів. Тому незаперечним є той факт, що господарювання стало істотним кроком вперед порівняно з попередньою практикою добувної експлуатації в лісах, оскільки його основне завдання забезпечити невиснаженість лісових ресурсів.

Ліси України за екологічним і соціально-економічним значенням та залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

- 1) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- 3) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);
- 4) експлуатаційні ліси (лісові ділянки, які не зайнято лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами. Такі ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині та мають особливий режим лісокористування) [2].

Поділ лісів на групи та віднесення до категорій захищеності, переведення лісів з однієї групи до іншої, а також виділення особливо захищених земельних ділянок лісового фонду проводиться залежно від господарського призначення лісів, їх місця розташування та функцій, які вони виконують.

Охорона природи завжди була важливим складником лісового господарства. Саме в межах лісгосподарської галузі було створено перші заповідники та національні парки, а

також закладено організаційні та правові підвалини охорони природного навколишнього середовища.

Охорона лісів передбачає також виважену державну політику, яка в свою чергу передбачає систему заходів (законодавчих, адміністративних, організаційних, фінансових тощо) спрямованих на досягнення певних цілей у процесі охорони, використання та відтворення лісів відповідно до пріоритетів держави.

З метою здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів України від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, спрямованих на захист від шкідників і хвороб, на раціональне використання і відтворення, в державі забезпечується правова охорона лісів, яка полягає в нормативному регулюванні суспільних відносин в цій сфері.

Правові норми лісового права містяться у відповідних джерелах, що формують систему лісового законодавства. Такими джерелами є Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Лісовий кодекс України, Закон України «Про рослинний світ» та інші нормативні акти. Загальні норми законів розкрито і деталізовано підзаконними нормативними актами (правилами, положеннями, інструкціями тощо). Практично норми лісового права втілюють через акти застосування права, які видають, як спеціально уповноважені державні органи в галузі лісового господарства (Держкомлісгосп, Мінприроди), так і інші владні структури (центральні і місцеві органи державної виконавчої влади, місцевого самоврядування).

Чинниками, що забезпечать вирішення проблеми охорони лісів в Україні є удосконалення правового регулювання раціонального використання і охорони лісів, поєднане з беззастережним виконанням вимог лісового законодавства.

Таким чином, основним і найпершим заходом охорони лісів є створення міцної правової бази їхнього раціонального використання і охорони, а саме розробка і прийняття необхідних лісових законодавчих актів, а також їх своєчасне поновлення в залежності від потреб життя.

Література

1. Лісовий кодекс України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12>
2. Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=733-2007-%EF>
3. Непийвода В. Правове регулювання у галузі лісів: доба утвердження підтримного розвитку / Василь Непийвода - К. : АПНУ, НДІ приватного права і підприємництва, 2004. - 333 с.

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 330.341 (043)

Балабанова Н.В., к.н. з держ. упр., доцент

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

Дослідженню сутності, розвитку конкурентоспроможності, факторів та умов її формування на різних рівнях присвячено роботи багатьох вчених. М.Портером сформульовано детермінанти конкурентних переваг країни, визначено типові причини їх виникнення. Р. Фатхутдінов [4] досліджує конкурентоспроможність як здатність забезпечувати ефективну інтеграцію у світове господарство, ефективне і якісне функціонування всіх державних, комерційних та інших структур щодо забезпечення високої якості життя населення. Так, майже у всіх визначеннях невід'ємною характеристикою конкурентоспроможності країни є високий рівень життя і продуктивності використання наявних факторів виробництва [2]. Б.Губський наголошує, що традиційно конкурентоспроможність трактується як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке становище країни або товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах відкритої економіки вона також може бути визначена як здатність країни (фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках третіх країн. В. Петров приходить до висновку, що універсально (незалежно від рівня аналізу) конкурентоспроможність можна визначити як притаманну економічному суб'єкту (фізичній, юридичній особі або на агрегованому рівні – галузі, сектору, економіці країни, а на синтетичному – країни в цілому) властивість (становище) існувати в ринковій економіці за умов конкуренції, забезпечуючи зростання доходів, розширення виробництва, підвищення рівня і якості життя учасників економічного процесу [1].

Проте механізми та фактори забезпечення конкурентоспроможності є індивідуальними для кожної галузі, регіону, сектору економіки та країни (або їх сукупності) в цілому.

Більшість дослідників всю сукупність факторів, що забезпечують конкурентоспроможність, розділяють на фактори конкурентоспроможності продукції (товару або послуги), конкурентоспроможності фірми та конкурентоспроможності економіки в цілому. О.О. Горбашко, відмічаючи, що конкурентоспроможність є поняттям, яке застосовується лише до певного ринку, всю сукупність її факторів структурує у три основні групи: технологічні, економічні та організаційні [1]. Перша група факторів характеризує рівень технології і виражає техніко-технологічний потенціал конкурентоспроможності. Друга група виражає характер використання даного потенціалу, і містить також оцінку якості фактора праці. Третя група виражає ефективність управління виробництвом. В кожній групі передбачається використовувати низку показників, і на їх основі складати середньозважений індекс конкурентоспроможності.

Р.Фатхутдінов всі фактори конкурентоспроможності розподіляє на статичні (якість, ціна, сервіс, експлуатаційні витрати) та динамічні (якість управління, параметрами якого є: фактор часу, синергічність, адаптивність, мобільність, організаційність, наукова обґрунтованість тощо) [4].

Сукупність факторів формування конкурентоспроможності (залежно від рівня дослідження конкурентоспроможності) можна поділити на базові, агреговані та синтетичні. На індивідуальному рівні (на ринку праці) базові фактори конкурентоспроможності визначають якість робочої сили через освіту, професійну підготовку, фізичний стан, мотивацію до праці (ціннісні орієнтації).

Конкурентоспроможність на мікрорівні підприємства (базовий рівень виробника) визначається трьома основними факторами [1]:

- ресурсний (фізичні затрати ресурсів на одиницю готової продукції – зворотний зв'язок із окремими та загальним показниками ефективності);
- ціновий (рівень та динаміка цін на всі використовувані ресурси виробництва та готову продукцію);
- «фактор середовища» (економічна політика держави та ступінь її впливу на ринкового контрагента).

На мезорівні (галузь, сектор, підгалузь і т. ін.), де конкурентоспроможність виступає вже як агрегований показник і стосується інших галузей і секторів у межах країни, а також аналогічних виробників за її межами, фактори конкурентоспроможності мають ті ж самі три основні групи, вказані для базового рівня виробництва. Тому можна говорити про ефективність або продуктивність праці в галузі, про динаміку галузевих цін на сировину, напівфабрикати, заробітну плату і готову продукцію, про галузеве «середовище» у поєднанні з промисловою, зовнішньоторговельною політикою держави в межах державної стратегії національного розвитку. Галузева конкурентоспроможність може бути схарактеризована в цьому випадку такими показниками, як норма прибутку та динаміка економічного зростання в країні, а також баланс зовнішньої торгівлі відповідною продукцією у порівнянні з іншими країнами.

Я. Жаліло відзначає, що важливою складовою становлення конкурентоспроможності національної економіки є досягнення конкурентоспроможності галузі. Водночас, конкуренції між галузями не існує, конкурують між собою та із зарубіжними підприємствами окремі підприємства певної галузі. Тому саме ефективність кожного з сукупності підприємств галузі, для яких створені державою сприятливі економічні умови функціонування, формує її конкурентоспроможність як невід'ємної компоненти національної економіки та відображає привабливість галузі для міжгалузевого відпливу капіталів та імпорту зарубіжних інвестицій [2].

Чинники конкурентоспроможності на рівні регіону можна поділити на три групи: макроекономічного впливу, мезо- та мікрорівня. Причому об'єктами зміцнення конкурентоспроможності регіону передусім є чинники мезо- та мікрорівня, а макроекономічні, визначаються більшою мірою державною політикою і ринковим середовищем у країні.

Агрегація факторів конкурентоспроможності відбувається і на макрорівні економіки. У сучасних умовах на рівні країни конкурентоспроможність визначається можливістю сталого і якісного економічного зростання, в основному, за рахунок підвищення ефективності внутрішнього виробництва. Ціновий фактор на рівні всієї економіки – це, перш за все, співвідношення цін на товари, які споживаються і продаються країною. Більш розвинута структура економіки є більш стійкою до коливання цін на зовнішніх ринках.

На глобальному рівні конкурентоспроможність визначається для країни в цілому синтетичним шляхом з додатковим залученням широкого кола неекономічних показників. В цьому випадку мова йде про стан країни, маючи на увазі економіку, політичну систему, соціокультурні особливості, розвиток інфраструктури та іншу інформацію.

Отже, різноманітність конкурентних характеристик і факторів, що їх визначають, умовно можна поділити на: 1) мікрорівневі (якість та ціна продукції); 2) мезорівневі (стан галузей, що забезпечують стаке поліпшення показників ефективності використання наявних виробничих ресурсів, техніко-економічну динаміку їх продукції); 3) макрорівневі (загальний стан господарської системи, її збалансованість, інвестиційний клімат, податковий режим, стан національного науково-освітнього комплексу та технічної бази).

Література

1. Гончарук Т.І. Методологія конкурентоспроможності: досвід теорії і теорія досвіду: [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_TPE/Honcharuk_4.pdf

2. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія /Я.А.Жаліло. – К: НІСД, 2009. – 339 с.
3. Крючкова І.В. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення /І.В.Крючкова. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебник. – 2-е изд., испр.и доп.- М.: Изд-во Экспо, 2005. – 544 с.

УДК 339.922(043)

Беззубченко О.А., к.е.н., доцент

РІВНІ, ФОРМИ ТА МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Процес взаємного проникнення і зближення національних економік відбувається на різних рівнях. В даному аспекті також можна виділити декілька підходів. Зокрема, існує дворівнева (Лук'яненко Д.Г.), трирівнева (Новицький В.М., Козак Ю.Г.) та п'ятирівнева (Липов В.В.) модель інтеграції.

На мікрорівні вирізняють горизонтальну і вертикальну інтеграцію. Горизонтальна інтеграція виникає за злиттям фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку. Така інтеграція супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування. Вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах. Розрізняють три форми вертикальної інтеграції:

1. Інтеграція «вниз» (наприклад, приєднання заводу — виробника сировини чи напівфабрикатів до компанії, яка веде головне виробництво).
2. Виробнича інтеграція «вгору» (наприклад, придбання сталеливарною компанією заводу, що виробляє металоконструкції).
3. Невиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу [1].

На певному рівні розвитку мікроінтеграції виникають транснаціональні корпорації (ТНК). Умови розвитку і фактори ефективності мікроінтеграції в системі взаємовідносин ТНК розглядаються в теорії інтернаціоналізації. Концепція інтернаціоналізації, запропонована і популяризована П. Баклі і М. Кесоном, а потім значно доповнена А. Ругманом, в цілому відбиває підходи, покладені в основу горизонтальної та вертикальної інтеграцій.

На рівні національних економік інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн із тим чи іншим ступенем узгодження їх національних політик. Тут йдеться про явище економічного регіоналізму.

Логічним результатом розвитку інтернаціоналізації стане глобальна (світова) економічна інтеграція [1].

В свою чергу, Новицький В.М., Козак Ю.Г. у просторовому аспекті виокремлюють три рівні інтеграції: макрорегіональний, тобто об'єднання держав великого регіону (Західна Європа, Східна Європа, Центральна Азія, Північна Америка, Близький Схід, Південна Африка тощо), мезорегіональний – співпраця між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав (єврорегіони), мікрорегіональний – створення спільних спеціальних економічних зон [2, с. 285].

Липов В.В. доповнює трирівневу модель ще двома рівнями: міжрегіональним, тобто об'єднання держав кількох регіонів (АТЕС), та субрегіональним, який являє собою об'єднання держав частини регіону (ОЧЕС) [3, с.83].

Інтеграції, як вищої і порівняно нової форми міждержавної економічної взаємодії, історично й організаційно передують декілька етапів, які послідовно проходять держави, що вступають у процес тісної економічної взаємодії [4, с. 105]. Як теоретично обґрунтовані та практично апробовані розглядають такі основні форми регіональної

економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний та політичний союзи.

З огляду на це, на сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів можна говорити про створення нових форм регіональної інтеграції. Зокрема, можна виділити «ЗВТ+», під якою розуміють зону вільної торгівлі, в якій відбувається лібералізація торговельних відносин, що відповідає класичному визначенню ЗВТ, але також гармонізуються й інші сфери діяльності (вводяться екологічні стандарти для всіх країн-учасниць «ЗВТ+» [5]. Прикладом такої інтеграційної форми є Північноамериканська зона вільної торгівлі.

При цьому економічні інтеграційні угруповання можуть формуватися різними шляхами. «Знизу вгору» - коли домовленостям між країнами про створення ЗВТ, митного союзу або спільного ринку передують досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм і корпорацій. Та «зверху вниз» - коли інтеграційне угруповання створюється з різних політичних і соціально-економічних причин [6, с. 228-229]. На цій основі формуються дві моделі інтеграції.

Перший тип інтеграційної моделі – західноєвропейська інтеграція, яка має чітке інституційне оформлення на національному, на міжнаціональному рівнях, що припускає створення єдиного ринку та валюти. Другий тип – північноамериканська й азіатсько-тихоокеанська інтеграція, що ґрунтуються переважно на інтеграції транснаціональних корпорацій, без відповідного інституційного оформлення. Разом з тим, необхідно відмітити, що інтеграція ринків передбачена кожною моделлю, але здійснюється така інтеграція за різними схемами. Так, у моделі першого типу ініціатором галузевої інтеграції є наддержавні органи, а у другій моделі – компанії та банки [7, с. 140-141].

Таким чином, процес взаємного проникнення і зближення національних економік відбувається на різних рівнях, отже існує дворівнева, триврівнева та п'ятирівнева модель інтеграції. Розрізняють наступні форми інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний та політичний союзи. При цьому згідно з методологією ВТО угоди про створення зони вільної торгівлі та митних союзів визначаються як регіональні торговельні угоди. Також можна говорити про створення нових форм регіональної інтеграції. Зокрема, виділяють «ЗВТ+», під якою розуміють зону вільної торгівлі, в якій відбувається лібералізація торговельних відносин, що відповідає класичному визначенню ЗВТ, але також гармонізуються й інші сфери діяльності (наприклад, НАФТА). Існує дві основні моделі інтеграції: західноєвропейська та північноамериканська (разом з азіатсько-тихоокеанською). У моделі першого типу ініціатором є наддержавні органи, а в другій – компанії та банки.

Література

1. Лук'яненко Д.Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: [Монографія] / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
2. Терехов Є.М. Регіоналізація та глобалізація економічних світогосподарських відносин: [Електронний ресурс] / Є.М. Терехов. — Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vlca_Ekon/2011_34/51.pdf
3. Галіуліна А.Л. Сутність та принципи процесів міжнародної економічної глобалізації та інтеграції: [Електронний ресурс] / А.Л. Галіуліна. — Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2012_2/082.pdf
4. Горбач Л.М. Міжнародні економічні відносини: Підручник / Л.М. Горбач, О.В. Плотников. — К.: Колдар, 2005.
5. World Trade Report 2011: The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до матеріалу: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf
6. Макогон Ю.В. Міжнародні стратегії економічного розвитку: [Підручник] /

Ю.В.Макогон, Д.Г.Лук'яненко, Ю.М.Пахомов й ін. – К.:»Освіта України», 2009. – 420 с.

7. Шаповалов А.В. Теоретичні засади визначення поняття «інтеграція» : [Електронний ресурс]/ А.В.Шаповалов. – Режим доступу до статті: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsed/2009_35/35/139-143.pdf

УДК 339.922(043)

Булатова О.В., д.е.н., професор

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Держави світу, обираючи напрями розвитку власних інтеграційних стратегій, спрямовують зусилля на використання тих чи інших механізмів, ґрунтуючись на власний стратегічний вибір, конкретні соціально-економічні умови тощо. Відповідно, враховуючи появу нових факторів впливу, стратегічні інтереси можуть змінюватись. Вибір стратегії розвитку регіональної інтеграції залежить від багатьох факторів теоретично, можна передбачити, що країна може обрати таку стратегію розвитку, яка не переслідує ані регіональних ані багатосторонніх цілей розвитку (стратегія унілатералізму). У такому випадку держави залишають за собою власні інтереси та суверенітет, не залежно від інтересів інших держав. Посилення регіональних стратегій розвитку, за своєю суттю, визначає поглиблення інтернаціоналізації в певних межах певного регіону, який утворюють країни, що охоплені регіональними інтеграційними процесами (регіоналізм), тоді як мультілатералізм (багатосторонність) визначає реалізацію ідеології лібералізації ринку в межах всього світового господарства. Відтак, всі ці три напрямки можуть доповнювати одне одного, оскільки стосуються державної стратегії інтернаціоналізації.

Мотиви інтеграційної стратегії країни можуть бути різними, і залежатимуть від різних факторів та умов. Не виключно й наявність певних протиріч і зон конфліктів серед суб'єктів економічної діяльності як на національному, регіональному (міждержавному), так і на глобальному (міжрегіональному/трансконтинентальному) рівнях, на яких формуються певні мотиви та джерела конфліктів.

В умовах, коли на внутрішньому ринку є досить напруженою ситуація серед національних стейкхолдерів, використання стратегій регіоналізму та/або мультілатералізму стане важливим фактором дії на національну стабільність через вплив більш вагомого зовнішнього політичного актора. Перевага у використанні одностороннього регіоналізму можлива за умов достатньої єдності інтересів на національному рівні, її спрямованість буде пов'язана із забезпеченням міжнародної конкурентоспроможності, в тому числі й через використання заходів протекціонізму відносно національного ринку. Використання стратегії одностороннього регіоналізму може бути спрямовано на посилення впливу національної економіки, в тому числі через обмеження дії багатостороннього регулювання, за таких умов розвиток регіональних інтеграційних проектів може дійсно стати «каменем спотикання» у розвитку світової економічної системи. В умовах, коли між державами виникають спільні інтереси, стратегія може бути внутрішньої чи зовнішньої орієнтації. В першому випадку, вона буде спрямована на вибіркових проблем національного розвитку, що потребують спільних дій. У випадку зовнішньої орієнтації використання регіоналізму може стати важливим напрямом розвитку до багатосторонності, що дозволяє урядам (через вагу регіонального інтеграційного об'єднання) мати додатковий вплив у визначенні майбутнього вигляду багатосторонності. В сучасній практиці господарювання кожна країна визначає власний баланс внутрішньої та зовнішньої складової стратегії економічного розвитку.

Посилення та поширення регіоналізму в світовому господарстві дозволяє виділити дві основні течії його виникнення. Поглиблення торговельно-економічного співробітництва в рамках певної групи країн, який зумовлено певними умовами, стимулює розвиток відповідних стратегій і політик з боку державних інституцій (північноамериканська, азіатсько-тихоокеанські моделі інтеграції). З іншого боку, сукупність певних політичних ініціатив може сприяти появі регіональних інтеграційних об'єднань (європейська модель регіональної інтеграції), в рамках яких буде реалізовуватися відповідна інтеграційна політика, що створює додаткові стимули для поглиблення торговельно-економічної співпраці. Дослідження розвитку існуючих регіональних моделей регіональної інтеграції дозволяє визначити, що ці дві течії є односпрямовані, оскільки мають єдину мету розвитку регіонального інтеграційного об'єднання, яка досягається лише при одночасному поєднанні як економічних, так і політичних важелів розвитку інтеграції.

Поява в умовах багатополярного світу нового регіоналізму фактично доводить, що саме комплексне поєднання економічної, політичної, а також соціокультурної складової регіональних інтеграційних процесів призводить до розвитку більш складних і високих ступенів регіональної інтеграції на відповідному рівні. Крім того, регіональні блоки можуть конкурувати в створенні міжрегіональних стандартів (в першу чергу це стосується таких важливих питань, як інформаційні, біологічні, нанотехнології, права інтелектуальної власності, інші важливі аспекти розвитку нової економіки), що може призвести до погіршення майбутнього Світової організації торгівлі [1, с.83-84].

Мультилатералізм характеризують декілька ознак [2, с.403-436]: по-перше, розвиток багатосторонніх відносин має довготривалу перспективу, яка взагалі може характеризуватися як невизначена в часі взаємодія; по-друге, перевага універсалізму з чітко визначеними стандартами і нормами в розвитку взаємних відносин над партикуляризмом, що характеризується впливом конкретних умов та інтересів на характер співробітництва; по-третє, верховенство міжнародних норм в діях всіх суб'єктів міжнародних відносин; по-четверте, відсутність ієрархічного, дискримінаційного, привілейованого підходів в розвитку міжнародних відносин.

Розвиток системи багатостороннього співробітництва фактично залежатиме від ефективної роботи відповідних міжнародних інституцій, інших суб'єктів міжнародних економічних відносин. Однак слід враховувати, що важливою умовою є також й бажання підтримувати та розвивати цю систему з боку всіх її учасників, тобто країн світу, які підтримують загальні принципи поведінки (*generalized principles of conduct*) [3].

Якщо мультилатералізм можна визначити як політичні тенденції організації світового простору, то регіоналізм, відповідно, як відповідні ініціативи щодо організації простору в рамках певного регіону. Структурна трансформація глобального простору фактично пов'язана з посиленням регіоналізму в світі. Регіоналізм не зможе замінити мультилатералізм, оскільки саме регіональна обмеженість його визначення не дозволяє вирішити комплексно системні проблеми, з причин яких сьогодні Дохійський раунд переговорів розвивається дуже повільно. Це стосується визначення правил походження, субсидіювання, механізму вирішення спорів і т.п. Мультилатералізм виступає найбільш переважним засобом реалізації інтересів всіх суб'єктів міжнародних економічних відносин, оскільки забезпечує отримання переваг всіма учасниками ринку за рахунок перерозподілу влади через виключення дискримінаційних інструментів, відмову від ієрархічного підходу в розвитку економічної співпраці у довгостроковій перспективі.

Література

1. Global Trends 2025: A Transformed World [electronic resource]. – Washington: US Government Printing Office, 2008. – 99p. – URL: www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html
2. Ruggie J.G. Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form / Ed. by J.G. Ruggie. – Columbia University Press, 1993. - 479p.

УДК 338.48(495)(043)

Дубенюк-Панайотопулу Я.А., к.е.н., доцент

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ РЕСПУБЛІКИ ГРЕЦІЯ

Республіка Греція є однією з країн, де туризм традиційно відіграє надзвичайно важливу роль для розвитку національної економіки. Однак останнє десятиліття характеризується поступовим падінням частки Греції як у загальноєвропейському (частка Греції за підсумками 2012 р. становила лише 2,9% загальноєвропейського туристичного ринку), так і в загальносвітовому туризмі в результаті старіння туристичного продукту. Як наслідок, країна недоотримує значну частку валютних надходжень, переживає ряд соціально-економічних проблем. Однак сезон 2013 р. показав, що за активної політики уряду Республіки можливий вихід туристичної галузі із кризи.

За підсумками 2012 р. сфера туризму забезпичила 16,4% ВВП країни, більше 10 млрд. євро валютних надходжень, 18,3% зайнятості (у сфері туризму працює близько 690 тис. осіб).

Останні роки міжнародний туризм Греції розвивався досить нерівномірно та знаходився під впливом різноманітних негативних чинників. Динаміка в'їзних туристських потоків країни протягом 2005-2012 рр. представлена на рисунку 1.

Рис. 1. Динаміка в'їзних туристських потоків в Республіці Греція у 2005-2012 рр.

Середня кількість туристів за період 2005-2012 рр. становила 15,4 млн. осіб, що є вищим показником за кількість населення країни. Як видно з даних, наведених на рисунку 1, найбільший спад обсягу туристських потоків у Греції відбувся у 2009 р., коли від'ємне значення темпу приросту становило -6,3%. Падіння, починаючи з 2008 р., було спричинено наслідками світової фінансової кризи, однак надалі негативна динаміка стала відображенням внутрішньої економічної кризи в країні. Лише у 2011 р. вдалося незначно перевищити докризовий показник 2007 р. на 0,2 млн. осіб, хоча вже у 2012 р. позитивна тенденція була втрачена знову ж таки через внутрішні економічні проблеми.

Основними туристогенеруючими країнами для Греції виступають європейські країни, зокрема, країни ЄС, що підтверджується даними, наведеними на рисунку 2 та в таблиці 1.

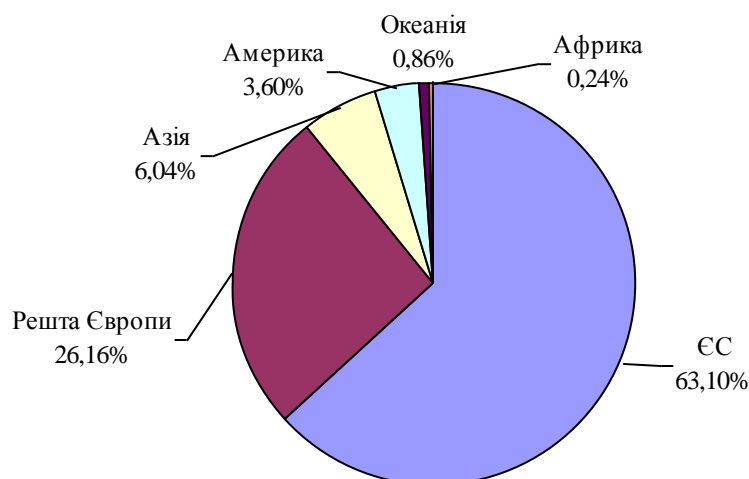

Рис. 2. Регіональна структура в'їзних туристських потоків Греції у 2012 р.

Як видно з даних, наведених на рисунку 2, туристичний ринок є надзвичайно залежним від європейських країн, тому подальша політика уряду має бути спрямована на популяризацію туристичного продукту країни серед країн інших регіонів світу, тобто необхідно досягти географічної диверсифікації туристських потоків.

Таблиця 1

Основні туристогенеруючі країни для Республіки Греція у 2012 р.

Місце в рейтингу	Країна	Кількість туристів, млн. осіб	Частка в загальному обсязі, %
1	Німеччина	2,11	13,6
2	Об'єднане Королівство	1,92	12,4
3	FYROM*	1,30	8,4
4	Франція	0,98	6,3
5	Росія	0,87	5,6
6	Італія	0,85	5,5
7	Сербія та Чорногорія	0,62	4,0
8	Туреччина	0,60	3,9
9	Болгарія	0,59	3,8
10	Нідерланди	0,48	3,1
	Разом за 10 країнами	9,72	62,7
	Інші країни	5,78	37,3

* Колишня Югославська Республіка Македонія

Дані, наведені у таблиці 1, підтверджують надзвичайно високий рівень концентрації основних туристогенеруючих країн на європейському ринку. Серед країн, що не належать до ринку ЄС, присутні лише Росія, Сербія та Чорногорія та Туреччина. За підсумками 2013 р. надзвичайно високі показники туристських потоків до країни забезпечила саме Росія, тому подальша політика уряду буде спрямована таким чином, щоб забезпечити задоволення потреб туристів саме країн СНД – Росії, України, Білорусі. В цілому, десятка туристогенеруючих країн забезпечує більше 60% туристських потоків країни.

Одним із важливих показників розвитку туризму для країни, особливо в умовах нестачі власних фінансових ресурсів, є показник валютних надходжень від міжнародного туризму. З більше, ніж 10 млрд. євро, що країна отримала за підсумками 2012 р., близько 70% припадає на першу десятку країн, що підтверджується даними, наведеними у таблиці 2.

Таблиця 2

Країни-лідери за валютними надходженнями від міжнародного туризму для

Республіки Греція у 2012 р.

Місце в рейтингу	Країна	Розмір валютних надходжень, млрд. євро	Частка у загальних надходженнях від міжнародного туризму, %
1	Німеччина	1,65	16,50
2	Об'єднане Королівство	1,42	14,16
3	Росія	0,94	9,42
4	Франція	0,76	7,62
5	Італія	0,54	5,42
6	США	0,43	4,25
7	Кіпр	0,31	3,14
8	Швейцарія	0,30	2,96
9	Нідерланди	0,28	2,77
10	Бельгія	0,26	2,59
	Разом за 10 країнами	6,89	68,83
	Інші країни	3,13	31,17

Порівняння даних, наведених у таблицях 1 та 2 дає підстави стверджувати, що країни, які генерують туристські потоки не завжди є країнами-лідерами за обсягом валютних надходжень. Так, у таблиці 2 з'являються такі країни як США, Швейцарія, Кіпр та Бельгія замість Колишньої Югославської Республіки Македонія, Сербії та Чорногорії, Туреччини та Болгарії

Для туристичного ринку Греції надзвичайно гостро стоїть проблема сезонності, зокрема, на три місяці – липень, серпень та вересень – припадає 56% загальних туристських прибуттів до країни. Найбільш проблемними місяцями для країни є період з листопада по квітень. Тому подальша політика уряду країни має бути також спрямована на зменшення впливу чинника сезонності на розвиток туристичного сектору завдяки розвитку альтернативних видів туризму, не залежних від сезону.

Література

1. SETE. Association of Greek Tourism Enterprises: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до звіту: <http://sete.gr/EN/TOURISM/Greek%20Tourism%20Basic%20Figures/>
2. Ελληνικός Τουρισμός: Στοιχεία & Αριθμοί [Електронний ресурс] / Συνδεσμός Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, 2013, - 12 σελ. – Режим доступу до звіту: http://sete.gr/fileuploads/tourism_Facts_Figures/FACTS%20%20FIGURES%202013.pdf

УДК 658(043)

Захарова О.В., к.е.н., доцент

ОСНОВНІ КОНКУРЕНТНІ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

Інтернаціоналізація економіки обумовлює посилення стратегічного напрямку у діяльності конкуруючих підприємств на світових ринках. В цих умовах для підприємств одним з ключових питань розвитку стає вибір та формування стратегії конкурентної поведінки, що забезпечували б довготривалу перемогу не лише на українському ринку, але і на міжнародних ринках.

Стратегії міжнародної конкуренції представляють собою моделі поведінки суб'єктів конкуренції (підприємств, галузей, регіонів, національних економік), спрямовані на досягнення довготривалої конкурентної переваги на міжнародному ринку за наявних ресурсів та умов середовища функціонування [1, с.156].

На вибір стратегії конкуренції впливає сукупність факторів, зокрема ринкові позиції фірми і динаміка її зміни, кількість конкурентів і характер конкуренції на ринку, рівень виробничого і технологічного потенціалу підприємства, виду продукції тощо. Так, у роботі [2, с. 33] зазначено, що на визначення конкурентної стратегії фірми та утримання конкурентної переваги впливають такі фактори:

1) цілі, до яких прагнуть управлінці; якщо в країні ці цілі співпадають із джерелами конкурентної переваги, то має місце значний ефект;

2) структура власності; цілком природно, що велика компанія має одні інтереси, а дрібна – інші;

3) індивідуальні цілі; важливу роль відіграє система винагород, заохочень, мотивів, соціальні цінності, орієнтація на працю, ставлення суспільства до багатства;

4) вплив національного престижу та національних пріоритетів; деякі галузі, завдяки наявній кон'юнктурі ринку, можуть бути негласно проголошені національними галузями, отже, сюди намагатиметься потрапити більш кваліфікована частина населення (національний престиж);

5) конкуренція на внутрішньому ринку; жодна фірма, що завоювала лідерство на світовому ринку, не досягла його, не перемігши, насамперед, на внутрішньому ринку.

Отже, стратегія – це визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, затвердження курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей. Стратегія виконує роль інтегрування цілей та можливостей. Конкурентні стратегії мають на меті досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства.

Розгляд найпоширеніших класифікацій конкурентних стратегій дає змогу зробити висновки, що в основі виділення їхніх видів різними науковцями лежать дещо різні підходи. Найчастіше за ознаку класифікації приймається спосіб здобуття конкурентних переваг (Г.Л. Азов, І. Ансофф, М. Портер, А. Стрикленд, А. Томпсон, А.П. Челенков, А.Ю. Юданов). Проте деякі науковці вважають за необхідне взяти за основу кінцеву мету реалізації стратегії – досягнення певних ринкових позицій (Ф. Котлер).

Слід зауважити, що зазначені підходи є взаємодоповнюючими, оскільки характеризують різні частини конкурентної стратегії. Перший – спосіб здобуття конкурентних переваг, другий – результат їх реалізації, який може бути різним, залежно від того, наскільки стійкими і сильними є переваги конкретного підприємства порівняно з основними конкурентами та якими є його вихідні ринкові позиції. Це слід брати до уваги при плануванні реалізації стратегії конкуренції.

В [3, с. 165] конкурентні стратегії запропоновано об'єднати за способом здобуття конкурентної переваги в чотири групи: мінімізація витрат; диференціація; досягнення інноваційної монополії; фокусування на ринковому сегменті.

П. Смоленюк всі конкурентні стратегії диференціює на три групи:

- стратегії формування конкурентних переваг (стратегія контролю витрат, стратегія диференціації та стратегія фокусування)

- стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства (ресурсно-ринкова стратегія, інвестиційна стратегія, технологічна стратегія, товарно-ринкова стратегія, управлінська стратегія, - інтеграційна стратегія, екологічна стратегія; соціальна стратегія)

- стратегії конкурентної поведінки (наступальні, оборонні, коопераційні) [4, с.87].

М. Портер виділяє три базові конкурентні стратегії, які мають універсальний характер, тобто можуть бути використані в будь-якому конкурентному середовищі будь-яким підприємством і забезпечити конкурентні переваги: лідерство за витратами (дає можливість знижувати ціни); диференціація (товару і ринку); фокусування.

Лідерство за витратами означає продажу масового стандартного товару (послуги) за нижчими ніж у конкурентів цінами за рахунок скорочення витрат або за рахунок реклами при незмінних цінах.

Диференціація - це зміна споживчих якостей товару даного підприємства по відношенню до продукції конкурента (диференціація товару) або зміна іміджу підприємства і його частки на тому ж ринку по відношенню до конкурентів (диференціація ринку). Іншими словами, диференціація - це пропонування товару кращої якості і дизайну ніж у конкурентів, розширення асортименту продукції або його звуження, ухилення від цінової конкуренції шляхом переходу в інший сегмент ринку, виготовлення чи модифікація існуючого товару для потреб певних груп споживачів тощо.

Фокусування - означає орієнтацію на вузьку спеціалізацію, зосередження зусиль підприємства на: а) одному із сегментів ринку; б) окремій групі покупців; в) певній групі товарів; г) низьких витратах [5].

Конкурентні стратегії складаються з ряду підходів і напрямів, що розробляються керівництвом підприємства з метою досягнення як найкращих показників роботи в конкретній сфері діяльності. Вони визначають засоби конкурентної боротьби підприємств на цільових ринках і виступають як: своєчасна реакція на зміни в галузі, в економіці в цілому, в політиці й інших значущих сферах; розробка конкурентоздатних заходів і дій, ринкових підходів, які можуть забезпечити міцну перевагу перед конкурентами; об'єднання стратегічних ініціатив функціональних відділів; вирішення конкретних стратегічних проблем, актуальних в даний момент [6].

Серед зазначених стратегій для металургійних підприємств України, що забезпечують найбільшу частку українського експорту, характерно формування конкурентних переваг на зовнішніх ринках за рахунок використання стратегії лідерства за витратами (стратегія мінімальних сукупних витрат), реалізація якої ґрунтується на цінових аспектах конкуренції та виробленні металопродукції з відносно низькими витратами за рахунок, преш за все, низької вартості трудових ресурсів та достатньої власної сировинної бази та транспортної інфраструктури. Саме ціновий фактор для українських металургійних підприємств був основним чинником конкурентних переваг і в умовах стабільної кон'юнктури зовнішніх ринків (до кризи 2008-2009 рр.) забезпечував українським підприємствам стабільне нарощування обсягів поставок та завоювання значної частки ринку (Україна входить в десятку найкрупніших виробників та експортерів сталі).

Щодо напрямків конкурентної стратегії діяльності металургійних підприємств, то серед основних слід зазначити такі: розвиток енергозберігаючих технологій, розвиток науково-технічних інновацій, диверсифікація та технічна модернізація і автоматизація виробництва.

Таким чином, використання стратегії лідерства за витратами не спроможне у довгостроковій перспективі забезпечувати збереження та розвиток конкурентних переваг, особливо в умовах нестабільності ринкової кон'юнктури та посиленні конкуренції з боку азійських країн. В основу конкурентної стратегії підприємств чорної металургії повинно бути покладено необхідність інноваційного оновлення галузі, підвищення екологічної безпеки та ресурсозбереження, оптимізації якості, номенклатури та обсягів поставок з урахуванням тенденцій та особливостей розвитку металоспоживаючих галузей як в межах національної економіки, так і світового господарства в цілому.

Література

1. Борисова Т.М. Конкурентна стратегія на міжнародному ринку: сутність, основні характеристики та види / Т.М. Борисова // Вісник Хмельницького національного університету. - 2010. - № 2, Т.1. – С.156-160.
2. Шнипко О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О. Шнипко С. – К. : Наукова думка, 2003. – 343 с.
3. Соколюк Г.О. Конкурентні стратегії виробничого підприємства: особливості вибору та умови реалізації / Г.О. Соколюк // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №8(110). – С.163-169.

4. Смоленюк П.С. Обґрунтування конкурентної стратегії підприємств / П.С. Смоленюк // Інноваційна економіка. – 2012. - №3(29). – С. 86-93.
5. Портер М. Конкуренція: пер. с англ. : уч. пос. / М. Портер. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
6. Ансофф И., Макдоннелл Э.Дж. Новая корпоративная стратегия : пер. с англ. / Ансофф И., Макдоннелл Э.Дж. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.

УДК 339.727(043)

Марена Т. В., к.е.н., доцент

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОЦЕСІВ ТРАНСГРАНИЧНОГО РУХУ КАПІТАЛУ

Серед форм, яких набувають міжнародні економічні відносини, найбільшою динамічністю на сучасному етапі глобального розвитку характеризується трансграничний рух капіталу. Трансграничні потоки капіталу пов'язують фінансові ринки країн та регіонів в інтегрований фінансовий ринок, масштаби операцій на якому сьогодні перевершують масштаби світового виробництва, міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародної міграції робочої сили.

Інтенсивність, спрямованість та форми міжнародного руху капіталу значною мірою обумовлюють стан світової фінансової системи та суттєво відрізняються у різні періоди функціонування світового господарства. Дослідження напрямів та форм трансграничного руху капіталу дозволяє виділити у процесі його еволюції кілька етапів:

I. З кінця XVII ст. до середини XIX ст. відбувається зародження процесу вивозу капіталу. Міжнародна міграція капіталу в цей період була досить обмеженою, мала випадковий характер та односторонню спрямованість, оскільки капітал переводився переважно з країн-метрополій до колоній.

II. З середини XIX ст. до середини XX ст. трансграничні потоки капіталу так само були представлені переважно його вивозом з метрополій до колоній, проте набули певного системного характеру. Серед найбільших експортерів капіталу домінуючі позиції займала Великобританія (станом на 1914 р. її чисті міжнародні активи вдвічі перевищували ВВП країни). Помітну роль в експорті капіталу відігравали також Франція та Німеччина.

III. З 50-х рр. до 70-х рр. XX ст. міжнародні потоки капіталу набувають двобічного характеру – країни стають одночасно і експортерами, і імпортерами капіталу. В основі трансграничного переміщення капіталу в цей період знаходиться проблема бюджетного дефіциту, з якою зіткнулися багато країн після Другої світової війни. США перетворюються на головного експортера капіталу, а європейські країни та Японія – на основних його імпортерів. Водночас, поглиблення інтеграційної взаємодії країн Західної Європи призвело до інтенсифікації внутрішньорегіональної міграції капіталу. Головною формою трансграничного руху капіталу виступають прямі інвестиції.

IV. У 70-80-ті рр. XX ст. світ переходить на переважно боргове фінансування, і значна частка трансграничних потоків капіталу приймає форму міжнародного кредиту. США поступово втрачають позиції провідного експортера капіталу.

V. У 90-ті рр. XX ст. розвинуті країни віддають перевагу фінансуванню через фондовий ринок. В цей час Японія перетворюється на найбільшого експортера капіталу (на неї припадало більше половини світового експорту). Ще близько 15% експорту капіталу забезпечували Тайвань, Гонконг та Китай. Явне домінування країн Південно-Східної Азії у вивозі капіталу було пов'язане з формуванням у них найбільших за розміром золотовалютних резервів. Одночасно найбільшими чистими імпортерами стають США, Великобританія та Канада, забезпечуючи понад 45% світового імпорту капіталу.

VI. Протягом першого десятиліття XXI ст. основна конкуренція в регіональній структурі трансграничних потоків капіталу точиться між азійськими країнами. До 2005 р.

Японія залишає за собою статус головного експортера капіталу: за даними МВФ, на неї припадало 20% світового експорту у 2001 р. і 14,4% у 2005 р. (за методикою МВФ, обсяги експорту капіталу з країни обчислюються на основі даних щодо профіциту балансу поточних операцій) [2]. Водночас, збільшується роль Китаю у трансграничному русі капіталу: якщо у 2001 р. його частка в експорті не перевищувала 4%, то вже у 2005 р. Китай за обсягами вивозу капіталу (13,9%) майже наздогнав Японію, а у 2006 р. став найбільшим експортером із часткою 17,3%. Під час світової фінансової кризи та в перші посткризові роки Китай зберігав свої позиції, нарощуючи частку в експорті капіталу до 24% у 2009 р. США в цей період залишаються найбільшим чистим імпортером капіталу, хоча питома вага їх імпорту у світовому ввезенні капіталу зменшилася з 69% у 2001 р. до майже 40% у 2010 р. (за методикою МВФ, обсяги імпорту капіталу в країну визначаються на основі даних щодо дефіциту балансу поточних операцій).

Головною причиною уповільнення міжнародного руху капіталу в перші посткризові роки стало різке скорочення трансграничного банківського кредитування. Протягом 2008-2009 рр. відбувається репатріація капіталу на внутрішні ринки країн-кредиторів. В цей період також формуються відмінності у стабільності руху капіталу в різних соціально-економічних групах країн, які проявляються у більшій волатильності потоків капіталу між розвинутими країнами та відносній їх стабільності в країнах, що розвиваються. Крім того, різняться форми руху капіталу в цих групах: якщо переважна частка капіталу, який ввозиться в країни, що розвиваються, спрямовується у пайові папери, то в розвинутих країнах трансграничний капітал приймає форму боргових паперів або банківського кредитування.

VII. Починаючи з 2010 р. почалося відновлення трансграничного руху капіталу, однак його масштаби ще далекі від рівня докризових 2006-2007 рр. [3]. Якщо з 1980 р. по 2007 р. трансграничні потоки капіталу зросли з 0,5 трлн. дол. до 11,8 трлн. дол., то станом на 2012 р. їх обсяг був на 60% нижче пікового значення [1]. Світовим лідером за обсягами експорту капіталу стає Німеччина (12,6% у 2011 р. і 14,8% у 2012 р.), а частка США як головного імпортера у світовому імпорті капіталу скорочується до 37,4% у 2012 р. Країни, що розвиваються, продовжують укріплювати свої позиції на світових фінансових ринках: у 2012 р. вони залучили 32% світових потоків капіталу (у 2000 р. – всього 5%).

Таким чином, за відносно невеликий проміжок часу спрямованість та форми трансграничного руху капіталу суттєво змінилися. Причинами таких змін стали як об'єктивні еволюційні трансформації світової фінансової системи, так і зрушення, викликані світовою фінансовою кризою. Помітно зросла роль у світовому перерозподілі фінансового капіталу країн, що розвиваються. Водночас, загальна частка цієї групи країн на світовому фінансовому ринку залишається відносно невеликою у зв'язку з досить високим ризиком несприятливих змін соціально-політичного та фінансово-економічного характеру в цих країнах, значними валютними ризиками, недостатнім розвитком підприємницького сектору та корпоративного управління, недостатньою прозорістю фінансового сектору тощо.

Зважаючи на неоднозначність сучасних тенденцій трансграничного руху капіталу, спеціалісти McKinsey вважають можливими два варіанти подальшого розвитку цих процесів – оптимістичний та песимістичний [1]. Відповідно до песимістичного сценарію, потоки трансграничного капіталу зростатимуть дуже повільно і досягнуть докризового рівня лише через багато років. За другим сценарієм, завдяки створенню архітектури глобального регулювання фінансової системи фінансові ринки стануть більш збалансованими і трансграничні потоки капіталу зростатимуть досить швидко.

У найближчій перспективі ситуація в сфері трансграничного руху капіталу буде визначатися такими чинниками, як стан національних та регіональних фінансових ринків, очікування головних експортерів та імпортерів капіталу, зміни в системі регулювання міжнародних фінансових операцій.

Література

1. Financial Globalization: Retreat or Reset? : Global Capital Markets 2013. - McKinsey Global Institute. – March 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mckinsey.com/insights/global_capital_markets/financial_globalization.
2. Global Financial Stability Report: Market Developments and Issues. – Washington: IMF. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/GFSR>.
3. Mapping global capital markets 2011: Summary. - McKinsey Global Institute. – August 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mckinsey.com/insights/global_capital_markets/mapping_global_capital_markets_2011.

УДК 330.34(043)

Мітюшкіна Х.С., к.е.н., доцент

Янюк Ю.О., спеціаліст ВБСЛ ПАТ «ПУМБ»

ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ Й КРАЇН ОКРЕМИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГРУПОВАНЬ

Зовнішня політика України має чітку спрямованість: одним із найважливіших її пріоритетів визначено інтеграцію в європейські структури, зокрема Європейський Союз. Разом з тим Україна повністю усвідомлює важливість гармонійних двосторонніх відносин з країнами єдиного економічного простору (ЄСП) та активної участі в регіональних організаціях.

Поряд з об'єктивною необхідністю інтеграції України у світове господарство і розвитку її зовнішньоекономічних відносин існують і об'єктивні можливості для таких процесів, до яких насамперед, належить економічний потенціал нашої країни.

Згідно з теорією міжнародної економічної інтеграції успішна реалізація інтеграційної політики можлива за дотримання двох обов'язкових умов: близькості рівнів розвитку економіки країн-партнерів і наявності високорозвинутих економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності країн, що інтегруються, інтенсивність яких усередині регіонального інтеграційного угруповання ще до інтеграційного процесу вища за зв'язки з іншими країнами та групами країн. У цьому аспекті слід зазначити, що в Україні стосовно її європейського інтеграційного вектора є істотні проблеми економічної сумісності (табл. 1, 2). Розрахунок показників диспропорцій розвитку (валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення; прямі іноземні інвестиції (ПП) на душу населення; експорт товарів та послуг; рівень безробіття) України та країн ЄС, ЄСП проведено за періоди: 2000 р. (ЄС-15), 2006 р. (ЄС-25), 2011 р. (ЄС-27).

Таблиця 1

Окремі показники диспропорцій розвитку економіки країн ЄС

	2000		2006		2011	
	мін	макс	мін	макс	Мін	макс
ВВП/д.н.	Португалія	Люксембург	Латвія	Люксембург	Болгарія	Люксембург
ПП/д.н.	Греція	Люксембург	Словенія	Люксембург	Фінляндія	Люксембург
Експорт	Іспанія	Німеччина	Мальта	Німеччина	Мальта	Німеччина
Рівень безробіття	Люксембург	Іспанія	Данія	Польща	Австрія	Іспанія

За рівнем ВВП на душу населення – найбільш узагальнюючим показником рівня економічного розвитку – Україна значно поступається країнам-учасникам Євросоюзу, але слід зазначити, що рівень розриву з максимальним, мінімальним й середнім значеннями з кожною хвилиною розширення зменшується (за середнім показником з 36,6 до 9,2 разів),

тобто рівень ВВП України у 2011 році майже вдвічі нижчий за мінімальний показник, що зафіксований у Болгарії (розрив з Україною складає 1,94 рази). У свою чергу, в порівнянні з країнами ЄС величина розриву рівня ВВП постійно збільшується за середнім показником з 2,1 рази у 2000 році до 2,71 рази у 2011 році.

В 2011 р. диспропорції в рівні ПП на одну особу між Україною та ЄС значно зменшилися (з 228,6 до 14,34 разів за середнім показником). Розрив у рівні ПП між Україною та ЄС у 2011 році збільшився у порівнянні з 2006 роком (1,81 до 3,32 рази). Найбільш близькою країною для України за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій на одну особу є Фінляндія, розрив складав у 2011 році лише 0,06 рази.

Таблиця 2

Окремі показники диспропорцій розвитку економіки України й країн ЄС та ЄС

	2000				2006				2011			
	ВВП/д.н., дол.	ПП/д.н., дол.	Експорт, млн. дол.	Рівень безробіття, %	ВВП/д.н., дол.	ПП/д.н., дол.	Експорт, млн. дол.	Рівень безробіття, %	ВВП/д.н., дол.	ПП/д.н., дол.	Експорт, млн. дол.	Рівень безробіття, %
Україна - ЄС												
розрив з максимальним показником, разів	72,8	726,8	31,99	1,0	39,51	569,8	26,31	2,0	31,25	213,7	20,32	2,75
розрив з мінімальним показником, разів	17,7	8,42	0,86	0,2	3,74	2,68	0,11	0,6	1,94	0,06	0,10	0,53
розрив з середнім показником, разів	36,6	228,6	9,75	0,6	12,83	33,97	4,54	1,1	9,20	14,34	3,17	1,26
Україна - ЄС												
розрив з максимальним показником, разів	2,8	7,17	5,85	1,1	2,98	3,42	6,66	1,2	3,49	5,01	6,48	0,9
розрив з мінімальним показником, разів	1,6	1,00	0,38	0,2	1,63	0,30	0,44	0,2	1,55	2,33	0,05	0,1
розрив з середнім показником, разів	2,1	3,22	2,25	0,7	2,30	1,81	2,64	0,8	2,71	3,32	2,53	0,5

Різниця в рівні експорту України та країн ЄС також постійно скорочується. За середнім показнику обсягів експорту розрив між Україною та країнами ЄС складав у 2011 році 3,17 рази (9,75 у 2000р.), проте розрив з країнами ЄС постійно збільшується. За рівнем безробіття Україна у 2011 році наблизилася до Росії, адже розрив склав 0,08 рази, за середнім показником рівня безробіття в країнах ЄС є тенденція до зменшення розриву, з країнами ЄС навпаки спостерігається тенденція до збільшення.

Отже, за досліджуваними показниками у 2011 році Україна була найбільш близькою за рівнем розвитку до Білорусі, адже розрив майже за всіма досліджуваними показниками є менш суттєвим, ніж з іншими країнами ЄС. Стосовно країн ЄС, слід констатувати, що найменший рівень диспропорційності розвитку України зафіксовано з такими країнами як: Болгарія, Фінляндія та Австрія, але навіть проте них, показники розвитку вітчизняної економіки є мінімум вдвічі меншими.

Так, однією з передумов успішної інтеграції країни є схожість у рівні економічного розвитку, адже за таких умов вірогідність взаємовигідності інтеграційної співпраці значно збільшується. Отже, для успішного розвитку міжнародної інтеграційної співпраці необхідно, щоб процес ґрунтувався на високому рівні інтернаціоналізації економічних процесів, з одного боку, та на відповідних процесах пріоритетного розвитку взаємних економічних зв'язків суб'єктів економічної діяльності країн, що інтегруються, - з іншого. Україна за абсолютним рівнем досягнутої інтернаціоналізації своєї економіки відстає від нинішніх членів Європейського співтовариства, проте ступінь її відкритості останніми роками значно збільшився, що відповідно має прояв у позитивній тенденції зниження рівня диспропорцій.

Література

1. United nations conference on trade and development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov/Pages/default.aspx>
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Unctadstat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>

УДК 330.341.1(100)(043)

Ніколенко Т.І., старший викладач

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

На сучасному етапі розвитку світової економіки інноваційний розвиток став пріоритетним напрямком економічної політики багатьох країн світу. Така тенденція простежується з початку 90-х років ХХ століття, і чим далі, тим все більше країн визнають правомірність та необхідність переходу на такий шлях розвитку в умовах зростання конкуренції держав на міжнародних ринках.

До країн і територій, які визнаються світовими лідерами інноваційної діяльності, за винятком 28 країн ЄС, належать Аргентина, Австралія, Бразилія, Канада, Китай, Гонконг, Індія, Ізраїль, Японія, Нова Зеландія, Республіка Корея, Мексика, Росія, Сінгапур, ПАР та США. Крім того, спеціалісти ЄС досліджують інноваційну діяльність ще в таких країнах, як Хорватія, Туреччина, Ісландія, Норвегія та Швейцарія.

Одним з основних індикаторів розвитку інноваційної сфери є показник витрат на НДДКР, що розраховується в абсолютному вимірі, а також в розрахунку до ВВП та чисельності населення. Слід зазначити, що у розвинених країнах прямі державні витрати на наукові інноваційні проекти становлять 1,6–3,7 % від ВВП (табл. 1). Таким чином, у розвинених країнах усвідомлюється залежність інноваційного розвитку економіки від обсягів витрат на НДДКР.

Як свідчать дані таблиці, лідером за абсолютними обсягами витрат на науково-дослідні роботи є США (415 млрд. дол., що складає 42% світових витрат). Загалом країни ЄС витрачають на НДДКР 318 млрд. дол., що складає 32% світових витрат. З країн ЄС лідерами за витратами на інноваційну діяльність є Німеччина (92 млрд. дол. або 29% від загальних витрат країн ЄС), Франція (52 млрд. дол. або 16%), Великобританія (39,6 млрд. дол. або 12%) та Італія (24,8 млрд. дол. або 7,8%). Японія витрачає на науково-дослідні роботи 141 млрд. дол. США, що складає 14,2% світових витрат [1].

Таблиця 1

Країни-лідери за обсягами витрат на науково-дослідні роботи

(за даними 2011 р.) [2]

Країна	Витрати на НДДКР, млн. дол. США у ППС	Витрати на НДДКР, % до ВВП	Витрати на НДДКР, дол. на душу населення
--------	---------------------------------------	----------------------------	--

США	415193	2,77	1330,6
Японія	140959	3,25	1100,7
Німеччина	91737	2,84	1121,8
Франція	51891	2,25	796,2
Великобританія	39627	1,77	631,7
Канада	24258	1,74	703,5
Італія	24812	1,25	408,4
Іспанія	19763	1,33	428,5
Фінляндія	7635	3,78	1417,1
Швеція	13216	3,37	1399,7
Данія	7052	3,09	1266,4
Країни ЄС (27)	318383	1,94	632,9
Ізраїль	9487	4,38	1223,8
Країни OECD	995732	2,38	807,2

Щодо частки витрат на НДДКР у ВВП, то лідерами за цим показником є Ізраїль (4,38%), Фінляндія (3,78%), Швеція (3,37%), Японія (3,25%) та Данія (3,09%). Показник частки витрат у ВВП, що є вищим за загальноєвропейський (1,94%) мають Німеччина (2,84%) та Франція (2,25%), інші країни ЄС мають показник нижчий за середній по країнах ЄС.

Щодо витрат на НДДКР у розрахунку на душу населення, то максимальне значення у Фінляндії (1417,1 дол.). Країнами, в яких цей показник є вищим за 1000 дол. є Швеція (1399,7 дол.), США (1330,6 дол.), Данія (1266,4 дол.), Ізраїль (1223,8 дол.), Німеччина (1100,7 дол.) та Франція (1121,8 дол.).

Щодо зростання частки витрат у ВВП, то серед аналізованих країн найбільшим середнім щорічним приростом характеризувалася динаміка у країнах ЄС (0,96%) та Японії (0,43%).

Результатом активізації інноваційної діяльності у всіх країнах світу стало значне збільшення ролі високотехнологічних галузей в економічному розвитку – обсяг доданої вартості, створеної у наукоємних галузях, за період 1992-2011 збільшився вдвічі й досяг майже 19 трлн. дол. США, що становить близько 30% світового валового продукту, проти 26% у 1992 році [1].

Найбільшу частку наукоємні галузі займають в валовому внутрішньому продукті США 40%, в країнах ЄС – 32%, Японії – 30%.

Крім прямого державного фінансування в розвинених країнах використовується цілий арсенал методів і фінансово-кредитних інструментів для підтримки інноваційного напрямку розвитку економіки, це:

- гарантування державних позик (у ФРН – створено Банк кредитних гарантій для управління грошовими коштами, у Великій Британії – діє «Програма гарантованої позики», у Канаді – діють місцеві центри розвитку, які гарантують повернення позик малими підприємствами, у Франції – створені товариства взаємного поручительства, для гарантування позик малому підприємству);
- пільгове кредитування інноваційного підприємництва (у Франції – використовують позики, які повертають у разі успіху та позики з пільговими процентами. В Японії – надають позики на пільгових умовах з метою стимулювання малих підприємств, які займаються інноваційною діяльністю);
- податкові пільги (в Японії промисловим компаніям зменшують податок на прибуток у розмірі 7% інвестицій у передову техніку та технології, у Канаді –7% - 20%, в Іспанії – податкові кредити в розмірі 20% видатків на НДДКР, у Бельгії – зменшують оподатковуваний прибуток на 13,5% інвестиційних витрат для малих і середніх компаній і у 100% обсязі інвестиційних витрат, пов'язаних із нововведеннями для всіх компаній) [3].

Кожна країна самостійно обирає співвідношення між масштабами застосування прямих та опосередкованих форм підтримки інноваційної діяльності, зазвичай віддаючи перевагу одній з них. Разом із тим, для всіх країн однаково принциповими є такі два постулати:

- фінансові преференції не повинні бути дискримінаційними, мати прозорі критерії та процедуру отримання, не надавати штучно конкурентних переваг для окремих підприємств і бути інструментом загальної дії, тобто стимулювати всі підприємства інвестувати у власний інноваційний потенціал;
- надання адресної допомоги окремим підприємствам, чиї проекти можуть мати виняткове значення для економіки чи безпеки країни, має відбуватись лише неподатковим шляхом (державне замовлення, кредити, гранти, прямі інвестиції, фінансові гарантії) і при цьому на основі реалізації програмно-цільового методу. [3].

До фінансових стимулів також висувається низка вимог, зокрема: простота доступу, низький рівень витрат на адміністрування фінансових преференцій з боку держави та підприємств, гарантованість отримання стимулів у разі виконання висунутих вимог, стабільність правил.

Таким чином, проаналізувавши світовий досвід, слід зазначити, що на вибір інструментів державного стимулювання інноваційної діяльності в країнах суттєво впливає структура національної промисловості та культурні особливості й традиції країни. В національних економіках, де взаємозв'язок між промисловими підприємствами та органами державного управління знаходиться на високому рівні, ризик неефективного розподілу бюджетних ресурсів через механізми прямого фінансування знаходиться на мінімальному рівні.

Література

1. Global Competitiveness Report 2011-2012: [electronic resources]. – URL: www.weforum.org
2. Science and Engineering Indicators 2012: [electronic resources]. – URL: www.nsf.gov.
3. Власова І. Особливості фінансування інноваційної сфери в розвинених країнах світу / І.Власова // Вісник КНТЕУ. – 2009. - №1. – С.36-46

УДК 338.001.76(477)(043)

Ткаченко К.І., асистент

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

Глобалізаційні процеси в сучасних умовах охоплюють всі країни світового господарства незалежно від досягнутого рівні розвитку і соціально-економічного типу. Провідним фактором економічного зростання і відповідного підвищення національної конкурентоспроможності за сучасних умов глобального середовища стає прискорений інноваційний розвиток економічних систем. Змінюючи характер економічного зростання і напрями розвитку порівняльних переваг, глобалізація призводить до того, що конкурентоспроможність економіки країни все більш визначається її інноваційно-інвестиційним розвитком. У зв'язку з цим за головну мету державної зовнішньоекономічної політики повинно бути формування умов розвитку довгострокових конкурентних переваг української економіки на основі впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національного господарства.

В структурі зовнішньоекономічних пріоритетів розвитку економіки України іноземне інвестування посідає особливе місце. На початок 2013 р. іноземними інвесторами було вкладено в економіку України 54,4 млрд. дол. США. Загальний обсяг прямих інвестицій з України в економіку інших країн світу на початок 2013 р. становив 6481,9 млн. дол. США, з яких 93% інвестовано до ЄС [1].

За географічною структурою ПІП в економіку України найбільший сегмент українського ринку займають інвестиції п'яти країн світу: Кіпр (32%), Німеччина (12%), Нідерланди (9%), Російська Федерація (7%) та Австрія (6%). Географічна структура міжнародного інвестування залишається достатньо стабільною.

Найбільш інтенсивно інвестиційні процеси відбуваються у високоприбуткових сферах, які не потребують значного вкладання капіталу при забезпеченні швидкої віддачі: харчова промисловість та торгівля та фінансова діяльність.

Прямі інвестиції з України в економіку інших країнкладаються переважно в операції з нерухомістю, орендою, інжинірингом та в послуги підприємцям, у фінансову діяльність, у торгівлю та промисловість.

Щодо інноваційної складової розвитку, частка України на ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється у 2,5-3,0 трлн дол. США, становить приблизно 0,1%. Зростання ВВП України за рахунок введення нових технологій оцінюється в 1%. Обсяги інноваційної продукції та чисельність підприємств, що її реалізовували, постійно знижувалися протягом 2000-2010 рр. У 2012р. зафіксовано найнижчий рівень її реалізації - 3,3% від загального обсягу реалізованої промислової продукції [2].

За розподілом обсягу фінансування інноваційної діяльності в промисловості України основним джерелом фінансування залишаються власні кошти підприємств (64% до загального обсягу). Впродовж останніх 5 років структура фінансування інноваційної діяльності в Україні залишалася незмінною.

Найактивнішими видами економічної діяльності у інноваційній сфері України є машинобудування, ремонт та монтаж машин та устаткування, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, хімічна та нафтохімічна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, а також металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів.

Стан інноваційного розвитку країн світу оцінюється за допомогою інтегральних показників, зокрема Глобального індексу конкурентоспроможності, в рейтингу країн за яким Україна у 2011-2012 рр. посіла 73 місце серед 144 країн; та Глобального інноваційного індексу, за яким Україна посідає 63 місце серед 141 країн. Сильні сторони Україні в глобальному інноваційному індексі пов'язані з розвитком знань (30 місце), якістю людського капіталу (48 місце), розвитком бізнесу (51 місце). Заважають же розвитку інновацій недосконалі інститути (117 місце), інфраструктура (98 місце), показники розвитку внутрішнього ринку (68 місце) і результати творчої діяльності (83 місце) [3].

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як незадовільний і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинутих країнах. Перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності в Україні нестача власних коштів; недостатня фінансова підтримка держави; високий економічний ризик; тривалий строк окупності нововведень; відсутність коштів у замовників; недосконалість законодавчої бази; відсутність попиту на продукцію; відсутність кваліфікованого персоналу та інші.

Світові тенденції розвитку свідчать, що за сучасних умов неможливо забезпечити процвітання країни та істотне підвищення добробуту її народу без впровадження інноваційної моделі розвитку національної економіки. Системний підхід до інноваційної діяльності являє собою єдино можливий спосіб подолання технологічного та економічного відриву України від розвинутих країн світу та забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Зараз в Україні треба сформулювати конкретні пріоритетні напрями як наукової, так і інноваційної діяльності. Необхідність виділення окремо пріоритетів наукової та інноваційної діяльності пов'язана, по-перше, з гострою необхідністю забезпечення конкурентоспроможності України вже зараз, а по-друге, із значним часовим лагом між

фундаментальними розробками та впровадженням їх результатів у виробництво. При розробці пріоритетів наукової діяльності необхідно орієнтуватися на більш тривалу перспективу, а пріоритети наукової та інноваційної діяльності необхідно чітко розмежовувати.

Література

1. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Реалізація інноваційної продукції : [Електронний ресурс]. – Вісник УкрІНТЕІ. – 2012. - №2(02). – Режим доступу: http://www.uinpei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=480
3. Дослідження INSEAD: Глобальний індекс інновацій 2012 : [Електронний ресурс] // Centre Corporate Social Responsibility Development. - Режим доступу: http://www.csr-ukraine.org/interes/dosludjennya_insead_global_undeks.html

УДК 339.92.001.76(043)

Чентуков Ю.І., д.е.н., професор

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ОБМІН В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Сучасний характер міжнародної співпраці відзначається значним розповсюдженням обміну високотехнологічними товарами та послугами. Технологічний розвиток випереджає зміни в інституційній сфері і впливає на розвиток економічних стосунків суб'єктів міжнародних економічних відносин, оскільки процеси інтернаціоналізації розповсюджуються і на сферу науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок.

Всі форми міжнародного науково-технічного обміну обумовлені сутністю технологій і відображають діалектичний процес їх зародження, розквіту, старіння і заміни новими знаннями. Зазвичай процес міжнародної передачі технологій містить в собі відбір і придбання технології, адаптацію і освоєння придбаної технології, розвиток місцевих можливостей після удосконалення технології з урахуванням потреб національної економіки.

Етапи життєвого циклу технологій включають чотири періоди. Для першого етапу характерна поява унікальної технології, що не має аналогів і що володіє найвищим технологічним рівнем. Дані технології мають новизну, володіють найвищим технічним рівнем, можуть бути використані у виробництві на умовах виняткової монополії. Другий етап пов'язаний з розвитком прогресивних технологій, тобто таких, що володіють новизною і техніко-економічними перевагами порівняно з технологіями-аналогами. Прогресивність тієї або іншої технології може знаходитися в межах окремих країн, різних фірм, в різних умовах її застосування. Третій етап життєвого циклу технологій пов'язаний з традиційними технологіями – розробками, що відображають середній рівень виробництва, досягнутий більшістю виробників на ринку. І, нарешті, на четвертому етапі технології стають морально застарілими, оскільки не забезпечують техніко-економічні показники, які досягаються більшістю виробників.

Високі темпи НТП в другій половині ХХ століття призвели до розширення міжнародного технологічного обміну. Основними каналами трансферу інновацій і технологій є: міжнародна торгівля інноваційною продукцією, ліцензійна торгівля, міжнародна міграція капіталу і робочої сили, різні інші форми міжнародної науково-технічної співпраці. Міжнародна співпраця в науково-технічній сфері грає активну роль у формуванні сучасної відкритої економічної системи. Така співпраця сприяє:

- підвищенню ефективності національного виробництва, процесів відтворення;
- забезпеченню більшої наукоємності національного виробництва, завдяки як технологічній спеціалізації, так і залученню іноземних технологій у вигляді товарів, ноу-хау тощо;

– підвищенню добробуту, вирішенню ряду соціальних проблем засобами технічного прогресу;

– поліпшенню екологічної ситуації завдяки впровадженню матеріаломістких і ресурсозберігаючих технологій, використанню альтернативних матеріалів і речовин.

Залежно від коефіцієнта технологічної ємкості слід розрізняти товари (аерокосмічне обладнання, комп'ютерна техніка, електроніка, ліки); середньотехнологічні (автомобілі, хімікати, різна промислова продукція) і низькотехнологічні товари (будівельні матеріали, продукти харчування, гірські метали, текстиль, одяг, взуття). Основна частина міжнародного високотехнологічного обміну припадає на високорозвинені країни (США, Японію, Великобританію, Німеччину, Францію). За останні десять років в США обсяги високотехнологічного експорту зросли в 1,5 рази (з 215,3 млрд.дол. у 2000 році до 325,1 млрд.дол. у 2010 році), в ЄС – в 1,9 рази (з 174,7 млрд.дол. до 335,2 млрд.дол.).

Активізація участі в системі міжнародного розподілу праці країн, що розвиваються, привело до того, що частка цих країн в експорті та імпорті наукоємної продукції постійно зростає. Так, активними експортерами і імпортерами наукоємної продукції виступають країни, що розвиваються (Сінгапур, Гонконг, Китай, Малайзія та ін.). В 5,4 рази зросли обсяги високотехнологічного експорту Китаю (з 88,8 млрд.дол. до 475,9 млрд.дол.). Питома вага цієї країни у загальносвітовому експорті високотехнологічної продукції зросла протягом 2000-2010рр. з 8% до 22%[2].

В середньому в світовому господарстві питома вага високотехнологічного експорту становить 17,5% від загального обсягу товарного експорту[1]. В регіональному розрізі найбільший обсяг високотехнологічного експорту в загальному обсязі товарного експорту припадає на країни Південно-Східної Азії – 26,4%, в країнах Північної Америки цей показник в середньому становить 18,7%, в ЄС – 15,3%

У сучасних умовах науково-технічний прогрес займає провідне місце серед факторів суспільного виробництва. Науково-технічна революція перетворила науку на провідний фактор розвитку суспільного виробництва. Так, зростання ефективності виробництва в розвинених країнах світу обумовлене на 15% змінами у використанні робочої сили, на 20% – змінами, пов'язаними з інвестиціями, і на 60% – зростання обумовлене новими наукоємними технологіями. Ось чому в умовах сучасної міжнародної конкуренції йде змагання не стільки за володіння капітальними ресурсами і матеріальними цінностями, скільки за здатність до розробки і впровадження інновацій, що вимагає відповідних фінансових витрат.

Під впливом інтернаціоналізації науки і техніки як особливих чинників в системі продуктивних сил суспільства, сформувалася сучасна система міжнародного розподілу праці, яка характеризується двома основними процесами – власне розподілом праці (спеціалізація) і його об'єднанням (кооперація). Сучасний розвиток спеціалізації промислового виробництва характеризується роллю спеціалізації, що зменшується, між галузями і посиленням внутрішньогалузевої спеціалізації, внаслідок чого активізується міждержавний обмін і посилюються інтеграційні процеси. Таким чином, розвиток світового ринку в сучасних умовах вплинув на інтенсифікацію міжнародного економічного обміну не тільки товарами, послугами, факторами виробництва, але і технологіями, інформацією, знаннями. Інтернаціоналізація обміну переростає в інтернаціоналізацію капіталу, виробництва і технологій, характер яких визначається місцем національної економічної системи в міжнародному розподілі праці. В умовах науково-технічної революції сформувалася єдина система «наука-техніка-виробництво», в якій основоположне місце належить науці. НТР як якісне перетворення продуктивних сил перетворює науку на провідний чинник розвитку суспільного виробництва, впливаючи на всі сторони життя.

Характер сучасного соціально-економічного розвитку окремих країн і в цілому цивілізації, особливості міжнародної конкуренції на ринках товарів і послуг, свідчать про те, що необхідною складовою стійкого економічного розвитку відтепер є зростання

інтелектуального потенціалу і науково-технологічні інновації. Таке зростання є одним з основних пріоритетів державної політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва, часткового перерозподілу національного доходу з напрямом засобів на розвиток науки, впровадження новітніх технологій.

Література

1. High-technology exports (% of manufactured exports) [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS/countries/1W-EU-Z4-Z7-ZJ-ZQ-8S?display=graph>
2. Science and Engineering Indicators 2012. – Arlington VA: National Science Foundation, 2012. – 591p.
3. The Global Innovation Index 2011 – INSEAD, 2011. – 358 p.
4. UNCTADstat [Official website]. – URL: <http://www.unctad.org>

СЕКЦІЯ ЕЛІНІСТИЧНІ СТУДІЇ І ПЕРЕКЛАД

УДК 372.881.1'25(043)

Алипа Р.А., старший преподаватель

ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ОШИБКА В ОБУЧЕНИИ ПЕРЕВОДУ

Проблема переводческих ошибок на слуху в кругах филологического и переводческого общества уже на протяжении многих лет. Переводческая ошибка часто занимает центральное место, может даже показаться, что в практике преподавания перевода роль преподавателя сводится к исправлению ошибок. Иногда боязнь совершить ошибку может вызвать стресс у студентов. В то же время ошибки в переводе могут стать бесценным источником педагогических находок, необходимо только помочь студенту понять причины ошибок и научиться их исправлять и предупреждать.

Большинство авторов понимают ошибку как необоснованное отступление от нормативного требования эквивалентности. В словаре Д.Н. Ушакова под ошибкой понимается «неправильность в действиях, поступках, высказываниях, мыслях. Ошибка понимается как погрешность» [6]. В качестве ошибки может рассматриваться только так называемое «смысловое искажение», т.е. искажение смысла, при котором соответствующее высказывание или отрывок текста будет понят неверно. Прочие недостатки текста воспринимаются лишь как стилистические погрешности, роль которых в смысловой структуре текста имеет весьма небольшое значение [1].

А.Д. Швейцер [7] рассматривает ошибку как отступление от содержательного соответствия перевода оригиналу, Р.К. Миньяр-Белоручев [5] – как меру несоответствия перевода оригиналу, В.Н. Комиссаров [2] – как меру дезинформирующего воздействия на читателя.

Выделяют содержательные, смысловые ошибки, которые делятся на два вида – буквализмы и вольности.

Буквализм – ошибка переводчика, заключающаяся в передаче формальных или семантических компонентов слова, словосочетания или фразы в ущерб смыслу или информации о структуре [6], передача коммуникативно-нерелевантных элементов оригинала, что приводит к нарушению нормы и узуса ПЯ, либо оказывается искаженным действительное содержание оригинала [2].

Вольность – передача ключевой информации без учета формальных и семантических компонентов исходного текста.

Во многих ВУЗах, занимающихся подготовкой переводчиков, используется следующая классификация ошибок, основанная на работах Л.К. Латышева [3]:

- 1) ошибки в трансляции исходного содержания;
- 2) искажения;
- 3) неточности;
- 4) неясности.

В.Н. Комиссаров выделяет следующие ошибки при переводе текста:

1. Ошибки, представляющие собой грубое искажение содержания оригинала.
2. Ошибки, приводящие к неточной передаче смысла оригинала, но не искажающие его полностью, как в предыдущем случае.
3. Ошибки, не нарушающие общего смысла оригинала, но снижающие качество текста перевода вследствие отклонения от стилистических норм ПЯ.
4. Нарушения обязательных норм языка перевода, не влияющие на эквивалентность перевода, но свидетельствующие о недостаточном владении переводчиком данным языком или его неумении преодолеть влияние языка оригинала [2].

Многие зарубежные исследователи (Делил, Лароз, Норд) утверждают, что не следует учитывать отклонения от лексических и синтаксических норм ПЯ в ходе оценки перевода студентов. То есть эти ученые выделяют переводческие и языковые ошибки. Языковые ошибки связаны с плохим знанием иностранного языка, недостаточным владением родным языком, сюда относятся, в частности, лексические и грамматические ошибки.

Они считают, что знание языка – это требование, которому студенты должны удовлетворять до начала занятий переводом [1].

Норд выделяет три вида ошибок:

1. Прагматические ошибки.
2. Культурологические.
3. Языковые ошибки [8].

А. Пим [9] выделяет однозначные, очевидные ошибки, которые педагог должен исправлять, и ошибки в переводе, которые не делают его неприемлемым. Это, возможно, не самые лучшие переводческие решения, но данный вид ошибок нельзя исправлять авторитарно, их необходимо обсуждать и находить компромиссное решение.

В то же время А. Пим отмечает, что достаточно легко выделить эти виды ошибок в теории, но сложнее классифицировать ошибки, совершенные студентами в ходе обучения, так как ошибки и их элементы смешиваются.

Традиционно переводческие ошибки рассматриваются как показатели сформированности переводческой компетенции и используются для оценивания качества перевода студентов. Однако причины их возникновения не менее важны для методики преподавания перевода.

Нам видятся три основные причины появления ошибок при переводе: пробелы в знаниях, недостаточное владение техникой перевода, слабая мотивация.

1. Недостаточное владение родным и иностранным языками и нехватка экстралингвистических знаний, что порождает проблемы в понимании, не связанные с вузовским курсом перевода. Способы исправления – дополнения, объяснения, которые могут сопровождаться советами по приобретению недостающих знаний.

2. Слабое владение техникой перевода из-за неполного понимания методологических принципов перевода, которые являются основными в обучении, требуют корректирующих методов, таких как повторение и объяснение.

3. Слабая мотивация требует специальных мер: привлечение внимания и воздействие при помощи оценок.

В статье, посвященной переводческим ошибкам, Норд [8] излагает 8 принципов, касающихся исправления ошибок и оценки перевода, цель которых – использовать ошибки для оптимизации обучения.

1) задачи, которые выполняют студенты, должны соответствовать их уровню (80 % студентов должны суметь выполнить задание удовлетворительно;

2) проектная деятельность в обучении переводу необходима;

3) студенты должны иметь доступ ко всем источникам информации;

4) необходимы четкие требования. Они должны быть четко прописаны и изучены студентом; что и почему является ошибкой, а также последствия ее совершения;

5) важно четко различать собственно переводческие ошибки от чисто языковых;

6) лучше, если студент умеет переводить, не владея при этом языком в совершенстве, чем наоборот;

7) лучше уметь извиняться, когда это требуется, нежели чем уметь спрягать глаголы во всех временах. Прагматичность намного важнее, чем языковое совершенство;

8) стакан наполовину пуст и стакан наполовину полон. Речь идет о принятии во внимание верных переводческих решений, а не только ошибок. Полезнее будет сказать студенту, что он сделал правильно 50 % задания, чем сказать, что 50 % его работы выполнены на неудовлетворительно.

Доводы Норда нам кажутся абсолютно обоснованными. Ошибка, прежде всего, является индикатором проблемы, с которой студент сталкивается в ходе обучения. Нам представляется, что анализу ошибок, совершенных студентами в ходе учебных переводов, не отводится должного места ни в практике преподавания перевода, ни в теоретическом осмыслении проблем оценки качества перевода.

Появление ошибки указывает на характер проблем, с которыми сталкивается студент, и служит сигналом для дальнейшего совершенствования работы преподавателя.

Таким образом, педагог может решить оценивать только один аспект, который позволяет рассмотреть прогресс у студентов по изученному разделу. Преподаватель, в зависимости от уровня подготовки студентов, может сам решать, что именно и в каком случае будет расцениваться как ошибка. Таким образом, очень важно, во-первых, знать то, что нужно оценить, и, во-вторых, предупредить об этом студентов. Такая практика представляется очень ценной с точки зрения методики преподавания.

Предлагается следующая схема анализа студенческих ошибок при обучении переводу:

1) необходимо выяснение причины ошибки, чтобы студент, зная их, мог достичь правильного переводческого решения;

2) необходимы дифференцированные прогнозирование и работа над ошибками, так как студенты часто делают разные ошибки;

3) необходимо учиться на своих ошибках. Студент должен знать ошибки, которые он часто совершает, понимать, почему он их совершает, и знать, как их избежать;

4) необходимо относиться к каждой ошибке по-разному и в плане работы над ошибками, и в плане оценивания;

5) необходимо последовательно применять критерии оценки с коэффициентами, которые в зависимости от уровня обучения дают приоритет тем или иным аспектам.

Хорошим источником примеров переводческих ошибок могут стать и учебные работы студентов. Мы рекомендуем каждому преподавателю перевода при проверке работ своих студентов составлять собственную базу ошибок. Подобная база чрезвычайно полезна для анализа качества и количества ошибок, допускаемых студентами, а также для последующего использования в учебных целях.

Делаем вывод, что оценка учебного перевода не должна служить только для исправления ошибок. Необходим тщательный анализ переводческих ошибок, который позволит прогнозировать сложности и предлагать студентам индивидуальные меры, чтобы их избежать.

Литература

1. Бузаджи Д.М. Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок / Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев. – Москва, 2009. – 118 с.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В.Н. Комиссаров. – Москва, 2001. – 424 с.
3. Латышев Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – Москва : Академия, 2008. – 317 с.
4. Максютин О.В. Переводческая ошибка в методике обучения переводу / О.В. Максютин // Вестник ТГПУ. – 2010. – С. 49-52. – (№ 1(91)).
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – Москва : Московский лицей, 1996. – 208 с.
6. Ушаков Д.Н. Толковый словарь русского языка: В 4 т. / [под ред. Д.Н. Ушакова]. – М. : Гос. ин-т «Сов. энцикл.» ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940. – 1239 с.
7. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика / А.Д. Швейцер. – Москва : Наука, 1988. – 415 с.
8. Nord C. Text Analysis in Translator Training, Dollerup C. et A. Loddegaard (eds), Teaching Translation and Interpreting, Amsterdam et Philadelphian, John Benjamins. 1992. – pp. – 274.

9. Pym A. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In *Defence of a Minimalist Approach*, Meta : Translators' Journal. Volume 48, № 4, 2003. – p. 481– 497.

УДК 811.14'06'255.4(043)

Бадасен Є.І., старший викладач

РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Проблема розуміння тексту розглядається в роботах Ю.М. Караулова, В.М. Комісарова, О.М. Леонтьєва, П.В. Соболева, С.С. Толстого, О.В. Федорова, В.П. Фурманової та інших. У перекладі присутні три елементи: мовне висловлювання на одній мові, розуміння перекладачем сенсу цього вислову - вже поза цієї мови – та інтерпретація цього сенсу на іншій мові. При цьому слід розмежовувати два поняття: інтерпретацію тексту та інтерпретацію сенсу. Інтерпретація тексту є обов'язковою умовою розуміння і перекладу, вона здійснюється для вилучення і точної передачі змісту. Під інтерпретацією сенсу розуміються його оцінка і можливі висновки і асоціації, пов'язані з ним. Вона може бути здійснена самим адресатом перекладу, якщо зміст оригіналу передано ясно і зрозуміло.

Розуміння є процесом і результатом людського спілкування, яке здійснюється в певній ситуації. Оскільки переклад являє собою складний інтерактивний процес, його не можна віднести лише до простого предметно - понятійного декодування інформації. Звідси випливає, що необхідно також враховувати різноманітні екстралінгвістичні фактори, що впливають на процес розуміння, включаючи індивідуально - особистісні характеристики реципієнта, рівень його знань та інформованості. Розуміння настає тоді, коли у відповідності зі своїми знаннями про світ, реципієнт сприймає і певним чином інтерпретує і оцінює ситуацію, здогадується про намір і інтенції мовця.

Переклад завжди передбачає розуміння тексту, що перекладається, оскільки будь-який переклад є інтерпретацією. Іншими словами, можна сказати, що будь-яке розуміння є інтерпретацією, яка здатна розгортатися у межах мовних структур. В.Ізер наголошує, що за допомогою слів ми здійснюємо й „інтерпретацію інтерпретації” [3]. Зв'язок світу та мови виявляється настільки близьким, що сама мова фактично стає своєрідним посередником світу і при цьому спрямовує сутність процесу розуміння та інтерпретації. Проте тут про себе заявляє суб'єктивний момент: „межі інтерпретації” коливаються залежно від самого інтерпретатора, його внутрішнього світу. В цьому плані рецепція і інтерпретація виявляються настільки взаємно залежними процесами, що лише їхнє органічне поєднання дозволяє перекладачу не відхилитися від можливих інтерпретаційних моделей самого оригіналу. Хоча і тут приховується низка небезпек, які важко уникнути перекладачеві. Йдеться про „конфлікт інтерпретацій” (вислів П. Рікьора) [1]. Метод інтерпретації художнього тексту, якого має дотримуватися перекладач, у цьому плані є інтенцією – „перемогти культурну віддаленість, дистанцію, яка віддаляє читача від чужого для нього тексту, щоб поставити його на один рівень із ним і у такий спосіб включити смисл цього тексту у сьогодинське розуміння, яке має читач” [2].

Розглядаючи процес розуміння можна помітити, що в результаті співвідношення інформації з загальними знаннями реципієнт повинен засвоїти більше інформації, ніж безпосередньо виражено спочатку [1]. Так, розуміння тексту пов'язане не з акумуляцією в пам'яті різних елементів, виведених з тексту, а з інтерпретацією подій, дій на основі умовиводів, відносин, використання знань різного роду. Зберігання навіть окремого слова в пам'яті пов'язане з асоціаціями. Тому модель розуміння неможливо побудувати без урахування бази знань, так як справжнє життя тексту нерозривно пов'язане з сприйняттям його людиною. Крім текстової інформації, що міститься в комунікативній ситуації, потрібно володіти знаннями про картину світу, враховуючи дані комунікативного

контексту, пов'язані з ситуацією спілкування, типами взаємодії. Розуміння іншомовного тексту тісно пов'язане з особливостями культури та традиціями країни, мовою якої він перекладається. Особливість художнього тексту відкривати різні смислові перспективи визначається як його полісемантичність, тобто множинність видінь тексту. Навіть при значних змінах в культурі країни, мовою якої здійснюється переклад і віддаленості від часу створення, художній текст залишається джерелом сенсів, які при кожному новому зверненні до нього розширюються.

Крім того, необхідно пам'ятати, що художній текст характеризується амбівалентністю, тобто неоднозначністю, а звідси впливає неясність і варіативність інтерпретацій. Він завжди містить у собі безліч всіх існуючих і потенційних тлумачень і не може мати одну єдино вірну інтерпретацію.

Так, передумовою будь-якого точного перекладу є повне і точне розуміння оригіналу, оскільки щоб перевести, необхідно насамперед зрозуміти, точно усвідомити, витлумачити самому собі перекладне, якщо оригінал представляє ту чи іншу складність, то потрібно також його проаналізувати, критично оцінити. Першою умовою точності художнього перекладу є правильне розуміння його ідеї, причому специфіка художнього перекладу полягає саме в тому, що ідея оригіналу може бути сприйнята тільки через образ. При перекладі художніх творів розуміння допомагає розкрити їх зв'язок з особистістю письменника, з його суспільним середовищем, епохою, дозволяє глибше вникнути в художній задум і в ідейну спрямованість автора і полегшує правильне сприйняття твору.

Література

1. Обучение художественному переводу как виду межкультурной речевой деятельности (Английский язык, языковой вуз) [Електронний ресурс] / Ю. В. Иванова - Режим доступу: <http://www.dslib.net/teoria-vospitania/obuchenie-hudozhestvennomu-perevodu-kak-vidu-mezhkulturnoj-rechevoj-dejatelnosti.html>

2. Світова література і глобалізація [Електронний ресурс] / І. Лімборський - Режим доступу: <http://do.rulitru.ru/v23633/>

3. Літературознавча компаративістика і художній переклад за доби глобалізації: сучасний стан, дискусії і проблеми [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://limborsky-66.ucoz.ru/publ/1-1-0-7>

УДК 81'255.4'373(043)

Бондаренко О.В., асистент

Сагірова О.М., асистент

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ВУЗЬКОГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ

Стрімкий розвиток науки та техніки став причиною появи не тільки нових приладів та технічних пристроїв, спрямованих на покращення та полегшення життя та побуту людини, а й причиною розвитку економічних та торгових відносин, появою нових професій та перехід вже існуючих на новий рівень. Все це не могло не внести певні зміни й в одну з наймолодших наук, а саме в перекладознавство. Однією з основних функцій перекладу є комунікативно-інформативна функція, адже переклад завжди спрямований на забезпечення можливості спілкування та інформаційного обміну між людьми різної національної та мовної приналежності.

Особливе місце в перекладознавстві займає науково-технічний переклад, який, іншими словами, являє собою переклад термінів, які належать до певної сфери економічної діяльності людини. Розглянемо детальніше, що собою являє поняття «термін». В основі будь-якого терміна лежить дефініція, тобто чітке та стисле визначення певної реальності людської діяльності. Кожній галузі знань притаманна власна термінологічна система, власні терміни, які, в свою чергу, можуть бути вираженими словами, які

використовуються одночасно в різних сферах людської діяльності. М. І. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення із історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва [3]. В. І. Карабан підкреслює, що наукові терміни є мовними знаками, які репрезентують поняття професійної галузі науки або техніки та становлять суттєву складову науково-технічних текстів [1]. Саме це визначення підкреслює специфічність терміну, яка полягає в тому, що терміни з'являються в ході виробничої або наукової діяльності та функціонують виключно серед людей, які володіють відповідними науковими та виробничими реаліями. Специфічність термінів проявляється й в їх однозначності, адже терміни не мають залежності від контексту або від певної ситуації – значення термінів, навіть якщо термінами виступають багатозначні слова, завжди чітко регламентується екстралінгвістичним макроконтекстом або лінгвістичним мікроконтекстом.

Виходячи з того, що об'єктом є науково-технічна термінологія, а предметом – морські терміни, доцільним буде навести класифікацію термінів морської тематики. Станом на сьогодні не існує чіткої класифікації терміносистеми морської справи, отже ми пропонуємо власну класифікацію морських термінів: 1) технічні морські терміни, які служать для позначення певних частин судна, технічного обладнання та кораблебудування; 2) терміни на позначення морських та внутрішніх водних перевезень; 3) терміни, які використовуються в морському праві; 4) терміни, що використовуються у військово-морській галузі.

Усі терміни морської галузі за своєю будовою можна поділити спираючись на класифікацію А. Я. Коваленко, а саме на

- прості, які складаються з одного слова (*agent – πράκτορας - агент*);
- складні, які складаються з двох слів та пишуться разом чи через дефіс: *amidships-engines - μεσαίο-μηχανές – мидель двигунів судна, longshoreman – λιμενεργάτης – докер; cargo-and-passanger – φορτηγό-και-επιβάτη - вантажно-пасажирський, course-changing - ὑπόδο-αλλαγή – курс, що міняється*. При перекладі терміну з англійської мови в новогрецькій мові зберігається форма складного терміну, а при перекладі українською використовується термін-словосполучення. Такий переклад є цілком виправданим, адже, незважаючи на те, що в українській мові існує такий спосіб словотворення як лексико-синтаксичний спосіб словотворення, за допомогою якого відбувається утворення нових слів у результаті стягнення в одне слово двох або більше, що виражають одне поняття, у випадку перекладу даного терміну варіант «мінливокурс» або «мінокурс» не будуть еквівалентними.

- терміни-словосполучення, які складаються з декількох компонентів (*antidumping duty - δασμός αντιντάμπινг - антидемпінгове мито*) Терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: *loyalty contract – σύμβαση τακτικού πελάτη - контракт лояльності; container terminal – τερματικός σταθμός εμπορευματοκιβωτίων – контейнерний термінал*. Терміни-словосполучення поділяються на три типи. До першого типу належать терміни-словосполучення, компонентами яких є самостійні слова, які можуть вживатися окремо і які зберігають своє значення: *dock - λιμάνι - док, ship – πλοίο - судно*. До другого типу відносяться такі терміни-словосполучення, які мають один із компонентів виражений галузевим терміном, а другий – словом загальноновживаної лексики. Компонентами такого типу можуть бути два іменники, або іменник і прикметник. Цей спосіб утворення науково-технічних термінів більш продуктивний, ніж перший, де два компоненти є самостійними термінами: *derrating certificate – πιστοποιητικό μωοκτονίας - дератизаційний сертифікат*. Характерною властивістю термінів-словосполучень другого типу є те, що другий компонент, тобто іменник, може приймати на себе значення всього сполучення та представляти в контексті самостійний термін. До третього типу відносяться терміни-словосполучення, обидва компоненти яких являються собою слова загальноновживаної лексики і тільки сполучення цих слів є терміном. Такий

спосіб утворення науково-технічних термінів непродуктивний: *free port* – *ελεύθερο λιμάνι* – вільний порт.

Головною умовою вірного перекладу термінів морської галузі є володіння перекладачем термінологією морської справи рідною мовою. Найпоширенішим прийомом для перекладу термінів морської галузі є переклад за допомогою лексичного еквіваленту, який задовольнятиме вимогам, що пред'являються до термінів. У випадках, коли підібрати еквівалент терміну морської галузі є неможливим, доцільним буде застосовувати прийом транскрипції (або транслітерації); прийом описового перекладу або добір загальновживаного слова з близьким значенням.

А. Я. Коваленко звертає увагу на те, що усі терміни об'єднуються в термінологічні системи, які виражають поняття однієї галузі знань. Переклад термінології здійснюється різними прийомами, а саме за допомогою таких міжмовних трансформацій як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. А. Я. Коваленко визначає два етапи у процесі перекладу терміну: перше – це з'ясування значення терміну у контексті, друге – це переклад значення рідною мовою [2].

Таким чином, переклад термінів морської галузі є доволі відповідальним завданням перекладача, який повинен не тільки обрати вірний перекладацький прийом, а й володіти певними професійними знаннями з галузі морської справи.

Література

1. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Навчальний посібник / В. І. Карабан – Вінниця. : Нова книга, 2001. – 303 с.
2. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : Навчальний посібник / А. Я. Коваленко – 2001. – 290 с.
3. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови. Підручник для студентів ін-тів і фак. іноземної мови / М. І. Мостовий – Харків : «Основа», 1993. – 255 с.

УДК 811.14'373.611(043)

Пічахчи О.В., старший викладач

Чубарець В.Г., асистент

АРХАЇЗАЦІЯ МОВИ ЯК ІСТОРИЧНА ЗМІНА У СЛОВНИКОВОМУ СКЛАДІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Загальновідомо, що історичні зміни залишають відбиток не тільки на розвитку людини, її діяльності, суспільства в цілому, але і на мові, зокрема на різних її рівнях: фонетичному, граматичному, словниковому та інших рівнях.

Для лінгвістичної науки важливим є дослідження та опис процесів, що визначають напрями розвитку сучасних лексичних систем. Розвиток словникового складу мови характеризують дві діючі, але протилежні тенденції: 1) застаріння лексичних одиниць та їх значень і 2) оновлення словникового складу новими лексичними одиницями і значеннями. Ці два процеси привертають увагу багатьох дослідників. На прикладі новогрецької мови процеси архаїзації та оновлення досліджують Н.Ф. Клименко, А. Анастасіаді-Сімеоніді, А. Хрістофіду, Х. Алексіаду, М. Тріандафілідис, Г. Бамбіньотис, А. Накас, З. Гавріїліді, Д. Томбаїдіс та інші.

На думку М. Кочергана, зміни у лексичній системі зумовлюються позамовними та внутрішньомовними факторами [Кочерган 2000, 225]. Позалінгвальні процеси спричиняють суспільні зміни, тобто поява або зникнення предметів, явищ або понять. Внутрішньолінгвальні зміни у лексиці зумовлено тенденціями до економії, уніфікації, системності мовних засобів та іншими [Кочерган 2000, 225].

Дослідження саме процесу архаїзації словникового складу новогрецької мови є важливим, оскільки формує фактичну базу для системного та всебічного аналізу новогрецької мови, що підкреслює актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження проблем, що пов'язані з вивченням процесу архаїзації та власне результату цього процесу, тобто архаїзмів новогрецької мови.

Фактичним матеріалом для дослідження окресленої проблеми слугують грецькі періодичні видання: грецькі газети *Ελευθεροτυπία*, *Έθνος*, *Βήμα*, *Καθημερινή*, *Καθημερινή της Κυριακής* та інші у хронологічному розрізі 90-х років двадцятого сторіччя та 10-х років двадцять першого сторіччя.

Отже, дослідження процесу архаїзації окреслює певне коло проблем, з якими стикаються дослідники [Νάκας, Γαβριηλίδου 2005, 67-75]:

1.аналіз факторів зникнення, або змінення застарілої згідно з потребами суспільства, надання лексичним одиницям відповідного статусу;

2.формування принципів відношення суспільства до «застарілих» лексичних одиниць, тобто прийняття мовцями одних та відмова від використання інших в різних сферах вживання;

3.вивчення словотвірного потенціалу, лексичних та синтаксичних особливостей архаїзмів;

4.лексикографічне фіксування результатів змін у словниковому складі новогрецької мови.

Зрозуміло, що архаїзація мовних одиниць викликана низкою історичних та соціально-мовних причин, які є майже універсальними для всіх мовних систем. На нашу думку до них відносяться [Маслов 1998, 196]: 1) втрата реалій і пов'язаних з ними процесів і дій; 2) зміни суспільних і соціальних потреб та відносин, можлива їхня перебудова.

За нашими спостереженнями, найбільш схильними до архаїзації є лексичні одиниці таких тематичних груп: 1) знаряддя праці та механізми, відповідні дії (наприклад, *βέλος*, *σίδηρος*, *κώδων* та ін.); 2) засоби пересування та їх частини, пов'язані з ними дії (наприклад, *άμαξα*, *διάγω*, *ίππος* та ін.); 3) одяг, взуття і тканини (наприклад, *εσθής*, *μάτιον* та ін.); 4) предмети побуту (наприклад, *κατόπτρον*, *κλείς*, *οικία* та ін.); 5) споруди та їх частини (наприклад, *δεσμοτήριον*, *διδασκαλείον* та ін.); 6) продукти харчування, страви, пов'язані з ними дії (наприклад, *ιχθύς*, *ύδωρ* та ін.); 7) абстрактні поняття та відповідні дії (наприклад, *ενθύμημα*, *εσθλός*, *μσέω* та ін.).

Архаїзація словникового складу новогрецької мови, як відомо, викликає окрім утворення архаїзмів, ще і утворення історизмів [Кочерган 2000, 226]. Крім того, дослідники виділяють актуальні та неактуальні історизми. Але хронологічні рамки нашого дослідження не надають нам достатню кількість прикладів, тому обмежмося дослідженням шару архаїзмів.

Сприйняття лексичної одиниці як архаїзму знаходиться в безпосередній залежності від її сприйняття самим носієм мови та суспільством в цілому. Власне архаїзмами можна вважати лексичні одиниці, що повністю вийшли з ужитку і лише іноді випадково збереглися в окремих випадках вживання в публіцистичних статтях, а також слова і стійкі сполучення, що вийшли з живого вживання, але ще залишаються в окремих стилістичних жанрах, а саме – в наукових, законодавчих, економічних, технічних текстах, в мові ділових паперів, наприклад: *εκ πρώτης όψεως*, *δια της βίας*, *εν πάση περιπτώσει*, *εις υγείαν*, *εν ισχύι*, *κατ'εξοχήν*, *προ των πυλών*, *προς δυσμάς*, *υπό αίρεσιν*, *μετά φανών και λαμπάδων* [Τομπαΐδης 1998, 88-95]. Окрему групу становлять авторські архаїзми, які зазвичай зустрічаються у літературному жанрі та вказують на приналежність цих лексичних одиниць до певного діалекту, що робить цікавим окреме вивчення цього питання.

Щодо словотвірного потенціалу архаїзмів результати дослідженого нами фактичного матеріалу дозволяють стверджувати, що схильність до дериваційних процесів не є притаманною «застарілій» лексиці і цей факт ще раз вказує на відсутність певних характеристик окремої лексичної одиниці з активного словникового складу, на нашому прикладі, відсутність здатності створювати дериваційний ряд лексики, вказує на втрату статусу «активного вживання» цієї лексичної одиниці, тому вважаємо, що такі лексичні

одиниці більш коректно розглядати як перехідну зону між активним і пасивним шарами лексичної системи мови.

Досліджуючи публіцистичні тексти, нами було виявлено тенденцію к навмисної архаїзації мови: наприклад,

5. на фонологічному рівні – вживання таких комбінацій приголосних, як -κτ-, -πτ-, -φθ-, -χθ-, -σθ-, -νδ-, -φσ- (-υσ-), -νθ- замість -χτ-, -φτ-, -φθ-, -χτ-, -στ-, -ντ-, -ψ-, -θ- (*δένδρο, φυλακτό, αγόρευσα, σκέφθηκα* та ін.) [Τομπαΐδης 1998, 88-89];

6. на граматичному рівні – вживання, або крім того, створення та вживання, апаремфату давньогрецької мови окремих дієслів: *το νοεῖν, το σκέπτεσθαι, το πράττειν, το άρχειν, το ζην, το ευ ζην* та ін.; вживання архаїзованих дієслівних форм, зокрема, форм минулого незавершеного часу (*παρατατικός*) *αρνείτο, έγκειτο* та ін.; вживання дієслів на - *λαμβάνω, -ίσταμαι, -τίθεμαι* та ін. та похідних від них дієслівних форм, іменників та прикметників [Τομπαΐδης 1998, 89-97];

7. на лексичному рівні – вживання архаїзованих лексичних одиниць: *κορμός, ύαλος, δάδα, βίος, ομιλία, διώκω, μηνύω, χρεωστώ* та ін. [Τομπαΐδης 1998, 92-95];

8. на синтаксичному рівні – вживання архаїчних конструкцій з поширеним використанням родового відмінку: *διαφεύγω της σύλληψης* замість *διαφεύγω τη σύλληψη, πλην του προέδρου, εκτός θέματος, άνω των σαράντα, άνευ αποδοχών, λόγω πένθους, αφενός – αφετέρου, περί αυτού πρόκειται* та ін. [Τομπαΐδης 1998, 62-65]

Щодо лексикографічного фіксування архаїзмів, «застаріла лексика» є зазначеною в словниках, якими широко користуються носії мови та іноземці (наприклад, в *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (Γ. Μπαμπινιώτη, 2008), *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (Μ. Τρουανταφυλλίδη, 1998) та *Μεΐζον Ελληνικό Λεξικό* (Τεγόπουλου-Φυτράκη, 1997)); в лексикографічних джерелах словникова дефініція зазвичай супроводжується спеціальними позначками (наприклад, *λογ., αρχ.*). Як було виявлено, у широкому масштабі архаїзми фіксуються в лексичних корпусах лише у випадках, коли презентують лексику окремою місцевості Греції, наприклад, *Οι Αρχαϊσμοί του Γλωσσικού Ιδιώματος της Ίμβρου, Οι Αρχαϊσμοί του γλωσσικού ιδιώματος της Σιάτιστας* та ін. Звичайно такі корпуси архаїзмів друкуються надзвичайно рідко та не оновлюються.

Отже, процес архаїзації словникового складу новогрецької мови є природною історичною зміною та відіграє важливу роль в організації лексичної системи, оскільки підтримує її статистику і динаміку розвитку, зберігаючи формуючу частину словникового складу і сприяючи його оновленню внаслідок історичних змін у суспільстві.

Література

1. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / М.П. Кочерган.- К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 368 с.
2. Маслов Ю.С. Введение в языкознание: учеб. для филол. спец. вузов / Ю.С. Маслов. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1998. – 272 с.
3. Νάκας Θ., Γαβριηλίδου Ζ. Δημοσιογραφία και Νεολογία / Θ. Νάκας, Ζ. Γαβριηλίδου. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2005. – 368 σ.
4. Ξυδόπουλος Γιώργος Ι. Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού / Γ.Ι. Ξυδόπουλος // Λεξικολογία. – Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2008. – 380 σ.
5. Τομπαΐδης Δ. Λεξιλογικά της Νέας Ελληνικής / Δ. Τομπαΐδης. – Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1998. – 241 σ.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 811.14'06'37 (043)

Гаргаєва О.В., старший викладач

Кобиленко Н.К., старший викладач

ПОНЯТТЯ ПРО ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ

Одним із актуальних теоретичних питань сучасної лінгвокультурології є обґрунтування статусу та з'ясування функціональної природи так званих прецедентних феноменів – складників концептуальної системи, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, вагомі й використовувані в когнітивному й комунікативному плані. Така дефініція ґрунтується на розробці поняття прецедентних феноменів російськими дослідниками Ю. Карауловим, Д. Гудковим, І. Захаренко, В. Красних та ін.

Теорія прецедентності була вперше запропонована Ю.М. Карауловим, який під прецедентними розумів тексти, що є значущими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному та емоційному відношенні, мають понадособистісний характер (добре відомі широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників), звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості [2, 216].

Прецедентні феномени належать до культурно-мовної компетенції – здатності носіїв певної етнічної культури й мови впізнавати в мовних одиницях і мовленнєвих продуктах культурно значимі настанови й норми, ціннісні орієнтири, культурні коди та символи й можливість їхньої переінтерпретації згідно з цими культурними знаннями. Культурно-мовна компетенція уможлиблює самоідентифікацію людини як представника певного етносу та носія відповідної культури, тобто визначає параметри етнічності й культурної ідентичності – усвідомлення людиною своєї належності до певної культури шляхом визнання її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій тощо, ототожнення себе з культурними зразками, що дає змогу орієнтуватися в певному соціокультурному середовищі, упорядковувати власну життєдіяльність, передбачувати її наслідки, обирати той чи інший тип, манеру й форму спілкування.

Складники мовно-культурної компетенції формують лінгвокультурологічне поле, міжрівневою одиницею якого, тобто мінімальним мовно-знаковим носієм дослідники вважають лінгвокультурему [3, 34-35]. Лінгвокультурема поєднує форму, мовне значення й культурний зміст. План форми лінгвокультуремою може відповідати лексемі, словосполученню, тексту. Планом її змісту є культурна інформація – сукупність культурно маркованих знань й уявлень носіїв певної етнічної культури.

Одним із типів лінгвокультурем є *прецедентні феномени*. Д.Б. Гудков розглядає прецедентні феномени як одиниці, які є знайомими більшості лінгвокультурної спільноти, зберігаються у її колективній пам'яті та регулярно актуалізуються в мові [4]. В.В. Красних переконана, що до числа прецедентних належать феномени, які є добре відомими всім представникам національно-лінгво-культурної спільноти, актуальні в когнітивному (пізнавальному і емоційному) плані, апеляція до яких постійно поновлюється в мовленні представників тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти [3, 170].

Ю.М. Караулов вважає, що прецедентні тексти можна було б назвати хрестоматійними, оскільки навіть за умови, що вони не входили до програми загальноосвітньої школи, ці зразки є відомими для мовців, які прочитали їх самостійно або почули від інших. Хрестоматійність і загальновідомість прецедентних текстів обумовлює їх реінтерпретацію: вони виходять за рамки того виду мистецтва, де споконвічно виникли, втілюються в інших сферах, стаючи фактом культури в широкому розумінні слова [2, 216-217].

Однією із головних характеристик прецедентного феномена є здатність виконувати роль еталона культури. Саме їх знання є показником належності до певної епохи, у той час як незнання є передумовою відторгнення від неї [2, 216]. Крім того, важливими особливостями прецедентних феноменів є спроможність функціонувати як згорнута метафора, виступати символом явища чи ситуації, взятих як сукупність певного набору диференційних ознак [2, 171].

Способи існування та функціонування прецедентних текстів в суспільстві є досить одноманітними. Ю.М. Караулов виділяє три типи:

- натуральний спосіб (текст у первинному вигляді, що доходить до читача/слухача як прямий об'єкт сприйняття, розуміння, переживання, рефлексії);
- вторинний спосіб (передбачає або трансформацію вихідного тексту в інший вид мистецтва, призначений для безпосереднього сприйняття, або вторинні роздуми з приводу вихідного тексту, представлені в критичних і літературознавчих (мистецтвознавчих) статтях, рецензіях, дослідженнях);
- семіотичний спосіб (звернення до оригінального тексту за допомогою натяку, відсилання, ознаки; у процес комунікації включається або весь текст, або співвідносні з ситуацією спілкування чи більш масштабною життєвою подією окремі його фрагменти) [2, 217].

І.В. Захаренко, В.В. Красних, Д.Б. Гудков, Д.В. Багаєва розрізняють чотири види прецедентних феноменів:

1) прецедентне ім'я (ПІ) – індивідуальне ім'я, пов'язане з широковідомим текстом (*Ζορμπάς, Οδυσσέας*), прецедентною ситуацією (*Καραγκιόζης, Προμηθέας*); це складний знак, при використанні якого в комунікації здійснюється апеляція не до безпосереднього денотату, а до набору диференціальних ознак цього ПІ; до складу ПІ може входити як один (*Οδυσσέας*), так і більше елементів (*Αλέξανδρος ο Μέγας*), що позначають при цьому одне поняття. Зазвичай, статус прецедентних імен набувають *антропоніми, міфоніми, імена казкових персонажів, імена біблійського походження, літературні і кінематографічні антропоніми*: *Ηρακλής* – Геракл – символ міці та мужності (*οι άθλοι του Ηρακλέους* – подвиги Геракла), *Οιδίποδας* – Едип, фіванський цар, який вбив батька та одружився з матір'ю (*Οιδιπόδειο σύμπλεγμα* – Едипів комплекс), *Ταντάλος* – Тантал – символ страждань (*τα μαρτύρια του Ταντάλου* – муки Тантала), *Θωμάς* – Фома – недовірлива людина (*΄Απιστος Θωμάς* – Фома невіруючий), *Κέρβερος* – Цербер – жорстока людина, *Πηνελόπη* – Пенелопа – символ подружньої вірності (*Ιστός της Πηνελόπης* – тканина Пенелопи), *Καραγκιόζης* – Карагіозіс – символізує хитрість (герой грецького театру тіней), *Πανδώρα* – Пандора – уособлення нещастя (*κουτί της Πανδώρας* – скринька Пандори);

2) прецедентна ситуація (ПС) – «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором певних конотацій, диференціальні ознаки якої входять до когнітивної бази; позначати ПС може прецедентне висловлювання та прецедентне ім'я;

3) прецедентний текст – закінчений і самодостатній продукт мовномисленнєвої діяльності; (полі)предикативна одиниця; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту; до числа прецедентних текстів належать твори художньої літератури, тексти пісень, анекдотів, політичні публіцистичні тексти тощо;

4) прецедентне висловлювання – репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту; до прецедентних висловлювань належать цитати з текстів, а також прислів'я [10, 83].

Крім того, В.В. Красних поділяє прецедентні феномени на вербальні (різноманітні тексти як продукти мовномисленнєвої діяльності) та невербальні (витвори живопису, архітектури, скульптури, музичні твори тощо) [3, 171].

За ступенем популярності розрізняють такі прецедентні феномени:

- соціумно-прецедентні – феномени, які є відомими середньому представникові того чи іншого соціуму і входять у колективно-когнітивний простір; цей різновид феноменів може не залежати від національної культури;
- національно-прецедентні – феномени, що є відомими середньому представнику того чи іншого національно-лінгво-культурного співтовариства і входять в національну когнітивну базу;
- універсально-прецедентні – феномени, які є відомими середньому сучасному homo sapiens і входять до «універсального» когнітивного простору [3, 173-174].

Слід зазначити, що останнім часом спостерігається тенденція до функціонування прецедентних феноменів не лише у первинному вигляді, а й у трансформованому. При цьому спостерігаються як незначні зміни вихідної структури, так і такі, що суттєво змінюють зміст висловлювання, ціннісні характеристики тощо. Розрізняють такі основні способи трансформації прецедентних феноменів: заміна лексичних компонентів; усічення лексичного компонента; максимальна трансформація; зміна морфологічних особливостей одиниці; додавання лексичного компонента; контамінація, що ґрунтується на одночасному використанні двох або декількох прецедентних текстів; зміна комунікативної настанови, що не супроводжується змінами вихідної структури [1, 7].

Отже, розгляд різноманітних підходів до визначення поняття прецедентності показав, що до числа прецедентних феноменів відносяться зразки, що є добре відомими більшості національно-лінгвокультурної спільноти, є значущими в пізнавальному, емоційному плані, апелюють до яких неодноразово поновлюється в дискурсі мовної особистості. Прецедентні феномени засвідчують належність мовної особистості до певної доби, її культури, слугують виразником особливостей епохи, нації, соціуму тощо.

Література

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология / В.В. Воробьев. – М., 1997. – 340 с.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.М. Караулов. – М., 1987. – 264 с.
3. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В.В. Красных. – М., 2002. – 284 с.
4. Красных В.В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В.В. Красных, Д.Б. Гудков, И.В. Захаренко. – М, 2010. – 214 с.

УДК 811.14'06'373.45(043)=14'06

Жабко К.О., асистент

ΤΑ ΡΟΜΑΝΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Στην ιστορική πορεία της ελληνικής γλώσσας, ένας σημαντικός αριθμός ξένων λέξεων ήρθε να προστεθεί στον κορμό της, μπολιάζοντας τη με την πρόσθετη εκφραστική δύναμη, εννοιολογική ακρίβεια και λεξιλογικό πλούτο. Ανάλογα με την εθνική κατάσταση των Ελλήνων και με τις γενικότερες συνθήκες σε κάθε εποχή της ιστορίας, λέξεις λατινικές, τουρκικές, ιταλικές, σλαβικές, αλβανικές, γαλλικές, αγγλικές και άλλες υιοθετήθηκαν, πρώτα από τον προφορικό και στη συνέχεια από το γραπτό λόγο, αποτελώντας από κει και πέρα οργανικό τμήμα του ενιαίου συνόλου της νεοελληνικής, δηλαδή ο δανεισμός είναι από τους βασικούς τρόπους ανανέωσης του λεξιλογίου μιας γλώσσας. Ο δανεισμός είναι το σημαντικότερο κοινωνιογλωσσολογικό φαινόμενο στις σχέσεις μεταξύ των γλωσσών και αποτελεί αξιόλογο παράγοντα της εξέλιξης των γλωσσών και του λεξιλογικού εμπλουτισμού μιας γλώσσας από κάποια άλλη, η οποία διαθέτει τα απαραίτητα στοιχεία για τη δήλωση νέων εννοιών ή πραγμάτων. Η επαφή των γλωσσών, η οποία μαρτυρείται από την αρχή της γραπτής παράδοσης, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το δανεισμό. Στην εποχή μας το φαινόμενο του δανεισμού έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις λόγω της διάδοσης των μέσων μαζικής επικοινωνίας και της συνεργασίας των λαών μεταξύ τους [1, σ.75].

Από τη χριστιανική εποχή στο μεσαίωνα και αργότερα ως το 1800 περίπου, οι Έλληνες είχαν σε διάφορες εποχές σχέσεις ειρηνικές, εμπορικές, εποικιστικές κτλ. ή και εχθρικές, πολεμικές με διάφορους λαούς που πέρασαν ή που εγκαταστάθηκαν στην ελληνική γη. Από τις σχέσεις αυτές έμειναν συχνά ίχνη ως τη σημερινή γλώσσα, όπως με όμοιο τρόπο δέχθηκαν και οι ξένες γλώσσες την επίδραση της ελληνικής, συχνά πολύ μεγαλύτερη. Τέτοια ίχνη είναι οι λέξεις από τις ρωμανικές γλώσσες, τη γαλλική, την ιταλική, την ισπανική και την ρουμανική που τα είχαμε εξετάσει με βάση του τύπου [2, σ.251].

Ο δανεισμός από τα γαλλικά είναι μάλλον όψιμος. Πρέπει να ξεκινήσει από την γαλλική επανάσταση και ύστερα με τον Ναπολέοντα και την πολιτιστική άνοδο της Γαλλίας, και συμπίπτει με την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας μέσα στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ασφαλώς, προωθείται και με την επανάσταση του '21 και διαρκεί ως το Μεσοπόλεμο και την αρχή του Β' Παγκόσμιου πολέμου.

Η επικοινωνία με τους ιταλούς, εμπορική, πολιτική, πνευματική, και η επίδραση από τη γλώσσα τους, που αρχίζει με τις σταυροφορίες, συνεχίστηκε ως τα χρόνια της τουρκοκρατίας, στις βενετοκρατούμενες ιδίως επαρχίες, αλλά δεν έλειψε ούτε στον τελευταίο αιώνα. Είναι σημαντικό ότι στα ιταλικά γλωσσικά στοιχεία περιλαμβάνουμε και τα βενετσιάνικα, επειδή η Βενετία με την ναυτική, εμπορική και πολιτική-πολιτιστική παρουσία της σε πολλές περιοχές του ελληνικού χώρου, ιδιαίτερα στα νησιά, άσκησε σημαντική γλωσσική επίδραση προπάντων στο ναυτικό λεξιλόγιο. Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι συχνά, είναι δύσκολο να ορίσουμε αν η λέξη προέρχεται από τα ιταλικά ή τα λατινικά και όχι από τα γαλλικά.

Όσον αφορά τα ισπανικά δάνεια δεν είναι βέβαιο πόσο άμεση μπορεί να θεωρηθεί η υιοθέτηση ισπανικών λέξεων, γιατί αυτές μπορεί να έφτασαν στην ελληνική γλώσσα με ενδιάμεση τη γαλλική ή ιταλική υιοθέτηση.

Τέλος μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα ρουμανικά δάνεια είναι μάλλον σπάνια. Περισσότερες από τις λέξεις που θεωρούνται τέτοιες είναι απλώς βλάχικες, μια που τα βλάχικα αποτελούν γλωσσικές νησίδες στην ορεινή Μακεδονία και Ήπειρο [3, σ.123].

Είναι γεγονός ότι τα δάνεια κατά κανόνα εισάγονται πρώτα σε ειδικά λεξιλόγια και στη συνέχεια κωδικοποιούνται ενδεχομένως στο γενικό λεξιλόγιο. Αφού και η Γαλλία και η Ιταλία είναι χώρες με μακραίωνη μαγειρική παράδοση, είναι φανερό ότι η Ελλάδα δανείστηκε τις λεξικές μονάδες από το λεξιλόγιο μαγειρικής (π.χ. το ζαμπόν < γαλλ. Jambon, το ζελέ < γαλλ. Gelée, τα спагкέτι < ιταλ. Spaghetti). Ήταν πάντα χώρες με αναπτυγμένη τέχνη γι' αυτό μπορούμε να διακρίσουμε και το λεξιλόγιο τεχνών (κινηματογράφου, θεάτρου, ζωγραφικής, λογοτεχνίας) (π.χ. ο αρλεκίνος < ιταλ. Arlechino, ο εξπρεσιονισμός < γαλλ. Expressionisme, η μινιατούρα < ιταλ. Miniatura). Αν και το λεξιλόγιο μουσικής ανήκει στην κατηγορία της τέχνης, το εξετάζουμε ως μια ξεχωριστή ομάδα που περιλαμβάνει τα μουσικά όργανα, τις ονομασίες των τραγουδιών και χορών, τους μουσικούς όρους (π.χ. το ακορντεόν < γαλλ. Accordéon, η άρια < ιταλ. Aria, το κανκάν < γαλλ. Cancan). Εκτός απ' αυτές τις κατηγορίες υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό των δανείων που ανήκουν στο λεξιλόγιο κομμωτικής – αισθητικής, στο αθλητικό και στο ναυτικό λεξιλόγιο.

Οι σχέσεις μεταξύ των λαών δεν ήτανε πάντα φιλικές, γι' αυτό δεν είναι καθόλου παράξενο που υπάρχουν τα δάνεια που αφορούν τη στρατιωτική ζωή (π.χ. η βόμβα < ιταλ. Bomba, ο εξτρεμιστής < γαλλ. Extrémiste, η χούντα < ισπαν. Junda).

Δεν είναι παράξενο ότι τα περισσότερα δάνεια είναι γαλλικής καταγωγής, αφού στα νεότερα χρόνια η γαλλική κατείχε αναμφίβολα σημαντική θέση. Όμως δεν είναι τυχαίο ότι και τα ιταλικά δάνεια είναι μεγάλου ποσοστού, αφού η Ιταλία συνορεύει με την Ελλάδα και εξάλλου υπερέχει στις τέχνες και τη μουσική.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι αν και ο αριθμός των δανείων είναι αρκετά μεγάλος στη ΝΕ γλώσσα, δεν θεωρούμε ότι τα δάνεια παριστάνουν απειλή για το γλωσσικό σύστημα της ΝΕ γλώσσας. Αντίθετα, τα δάνεια εμπλουτίζουν το λεξιλόγιο και δίνουν αφορμή για την εξέλιξη της γλώσσας.

Λίτερατυρα

1. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής / Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1994. – 298σ.
2. Τριανταφυλλίδης Μ. Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής / Μ. Τριανταφυλλίδης. – Θεσσαλονίκη: έκδοση ΟΕΣΒ, 1996. – 455σ.
3. Οδηγός της νεοελληνικής γλώσσας / Ομάδα φιλόλογων: επιστημονική επιμέλεια Άννα Ιορδανίδου. – Αθήνα, 1999. – 214σ.

УДК 81'373.7 (043)

Жарікова Ю.В., к.філол.н., старший викладач

ЗІСТАВНА ТА КОНТРАСТИВНА ФРАЗЕОЛОГІЯ

Не так давно у сучасному мовознавстві постало питання про те, чи ототожнювати поняття *зіставний* та *контрастивний*, хоча формування контрастивної (зіставної) лінгвістики як окремої галузі мовознавства відносять ще до 50-60 років ХХ ст. У лінгвістичних енциклопедіях наводиться таке визначення контрастивної лінгвістики: «це галузь мовознавства, що досліджує мовні явища шляхом зіставного вивчення двох (рідше кількох) мов на синхронічному рівні» [1, с. 272; 5, с. 239]. Отже, з пропонованого визначення зрозуміло, що поняття *зіставний* та *контрастивний* ототожнюються. Розгляду основного кола питань контрастивної лінгвістики присвячено XXV випуск збірки «Новое в зарубежной лингвистике» [1989], у якому В.Г. Гак пропонує не розмежовувати поняття *зіставна*, *конфронтативна* та *контрастивна* лінгвістика, аргументуючи це тим, що вони послуговуються однаковими методами дослідження мовних явищ [2, с. 9].

І.А. Стернін, навпаки, обстоює точку зору, згідно з якою слід розглядати контрастивну лінгвістику окремо від зіставної. Він виходить з того, що «у той час як зіставна лінгвістика вивчає одноіменні явища та підсистеми у різних мовах, контрастивна досліджує окремі явища та одиниці рідної мови у зіставленні з усіма можливими засобами їхньої передачі у мові, яка вивчається. У контрастивній лінгвістиці, на відміну від зіставної:

- 1) вивчаються не будь-які мови і не у будь-якій кількості, а тільки дві – рідна і та, що вивчається;
- 2) вивчаються не підсистеми, поля та інші структурні одиниці лексичної системи, а окремі мовні одиниці та явища у двох мовах, що зіставляються;
- 3) дослідження проводиться не автономно в кожній мові з подальшим зіставленням, а у напрямку від одиниці однієї мови до її можливих відповідників у іншій;
- 4) метою контрастивного дослідження є не встановлення спільності та відмінності мовних підсистем, а їх виявлення у семантиці та функціях однієї одиниці мови у зіставленні з її можливими відповідниками в іншій [4, с. 390–391].

Проаналізувавши існуючі погляди щодо понять *зіставний* та *контрастивний*, погоджуємося з думкою І.А. Стерніна та вважаємо, що на сучасному етапі ці два аспекти дійсно послуговуються різними методами дослідження. Зіставна фразеологія має на меті дослідження внутрішніх особливостей ФО, а контрастивна, використовуючи методи лінгвокультурологічного аналізу, виявляє національну специфіку однієї мови за допомогою її порівняння з іншою.

Дослідження саме фразеології у контрастивному аспекті є одним з нових напрямків у лінгвістиці, адже фразеологічні одиниці є берегинями культурної інформації, через них виявляється національна специфіка мови. Результати таких досліджень можуть бути використані у теорії та практиці перекладу, при викладанні іноземної мови, а також при укладанні двомовних контрастивних словників.

Зіставний та контрастивний аспект вивчення фразеологічного складу різних мов висвітлювалися у роботах О.Ф. Арсент'євої, Р.А. Аюпової, О.Д. Райхштейна, К.І. Мізіна та ін.

О.Д. Райхштейн акцентує увагу на декількох аспектах зіставного вивчення фразеології:

1) порівняльний, у межах якого аналізуються фразеологічні факти у споріднених мовах;

2) зіставний, у якому досліджуються неспоріднені мови та виявляються фразеологічні еквіваленти для перекладу з однієї мови на іншу, які також використовуються при викладанні іноземної мови. Він передбачає зіставне вивчення фразеології за семантичними групами;

3) структурно-типологічний, спрямований на дослідження особливостей будови фразеологічних образів як у споріднених, так і неспоріднених мовах. Його метою є виявлення спільних закономірностей образного переосмислення словесних комплексів;

4) ареальний аспект, у якому розглядаються взаємодія та взаємовплив фразеології декількох мов, які складають географічну мовну та культурно-історичну спільноту [3, с. 10].

Існують різні роботи із зіставлення ФО: порівнюються цілі фразеологічні системи, окремі фразеосемантичні поля, групи фразеологізмів з єдиним стрижневим компонентом, зіставляються структурні особливості ФО різних мов.

Отже, вважаємо, що при порівнянні фразеологічних одиниць будь-якої мови доцільно здійснювати їх аналіз і у зіставному, і у контрастивному аспектах, що, з одного боку, дозволить проаналізувати структурні та семантичні особливості ФО, а з іншого, допоможе виокремити культурно-специфічні явища досліджуваних мов.

Література

1. Ажнюк Б. М. Контрастивна лінгвістика / Б. М. Ажнюк // Українська мова : енцикл. – К. : Укр. енцикл., 2004. – С. 272–273.

2. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике: Контрастивная лингвистика / В. Г. Гак. – М., 1989. – С. 5–18.

3. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : учеб. пособие / А. Д. Райхштейн. – М. : Высш. шк., 1980. – 143 с.

4. Стернин И. А. Контрастивный анализ в современной лингвистике / И. А. Стернин // SLAVICA HELSINGIENSIA. – 2008. – № 35. – С. 390–400.

5. Ярцева В. Н. Контрастивная лингвистика / В. Н. Ярцева // Большой энциклопедический словарь: Языкознание. – М., 1998. – С. 239.

УДК 811.(477.7=14)'373.45.45(043)

Кіор Р.В., старший викладач

Кіор В.І., старший викладач кафедри українознавства ПДТУ

ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УРУМСЬКІЙ МОВІ

Загальновідомим є факт функціонування в єдиному грецькому етносі, який іменується назвою «приазовські греки», двох мов, що радикально відрізняються: румейської та урумської. Перша з них належить до індоєвропейської мовної сім'ї, друга – до тюркської. В науковій літературі цей факт має назву «двомовність греків Приазов'я». Вона склалась не в самому Приазов'ї і навіть, можливо, не в Криму, коріння двомовності ведуть в епоху занепаду Сельджукської імперії, коли вона розпалась на вісім еміратів, один із яких – Османський – започаткував саме турецький етнос. Саме тоді в цьому еміраті на добросусідських засадах функціонувало багато народностей (греки, вірмени, грузини, валахи тощо), мови яких зберігали свою самобутність, активно взаємодіяли між собою, з одного боку, і з давньотюркською мовою – з іншого.

Урумська мова Північного Приазов'я відноситься, як було зазначено вище, до тюркських мов і об'єднує чотири діалекти. Їх класифікація така: у селах Велика Новосілка, Старобешеве, Мангуш розповсюджені кипчацько-половецькі говори;

Старомлинівка, Богатир, Улакли – кипчацько-огузькі; Гранітне, Староласпа, Комар, Староігнатівка – огузько-кипчацькі; Маріуполь, Старий Крим – огузькі [3, с. 22]. Побутова мова жителів кожного урумського села має свої особливості та зберігає лексичні релікти, тому являє інтерес для дослідників етнічної історії приазовських греків та дослідників-мовознавців.

Професійне дослідження урумської мови триває понад 60 років. Вагомий внесок у збереження урумської мови, зокрема фольклору, був зроблений такими дослідниками, як С. Муратов, Ф. Оглух, О. Гаркавець, В. Бушаков, І. Пономарьова та інші. Особливо слід відзначити науковий доробок Олександра Гаркавця, в якому зібраний великий корпус зразків урумського фольклору [1]. Однак лексичний склад урумської мови залишається практично невивченим.

Окремий інтерес у сучасних дослідників викликає таке явище, як запозичення. Запозичення в мові є важливим свідомством контактів між різними етнічними групами, народностями, націями, що допомагає не тільки вивчати мовну систему останніх, але й відстежувати і розуміти етапи їх історичного розвитку, особливості культури, соціального устрою, менталітету.

Мовне запозичення являє собою процес інтеграції в контактуючих мовах одиниць або явищ однієї мови (мови-донора) в іншу (мову-реципієнта). При цьому запозичення може торкатися всіх рівнів мови – фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного. Однак в найбільшій мірі запозичення поширене у лексиці. Лексика, яка є найбільш рухомих компонентом системи мови, знаходиться у процесі постійного змінення.

Запозичення – це елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція та ін.), перенесений з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів, а також сам процес переходу елементів однієї мови в іншу [5, с. 158].

Співіснування протягом тривалого часу еллінофонів та тюркофонів не могло не позначитися на словниковому складі мови урумів. Аналізуючи лексику урумської мови, можна відзначити, що запозичення з грецької становлять приблизно 10-12 % урумської лексики. Грецькі запозичення – це, головним чином, іменники, які вживаються на позначення рослин: кестане – κάστανο – каштан, лимон – λεμόνι – лимон, дефне – δάφνη – лавр; будівель та матеріалів: таван – ταβάνι – стеля, мермер – μάρμαρο – мармур; предметів побуту: фенер – φανάρι – ліхтар, кроват – креβάτι – ліжко; частин тіла: огуз – ώμος – плече. Але слід зазначити, що у цьому тематичному розмаїтті переважна частина грецьких запозичень належить до теми християнської релігії та церковної лексики: християн – χριστιανός – християнин, кильсе – εκκλησία – церква, монастир – μοναστήρι – монастир, папаз – παπάς – поп, манах – μοναχός – монах тощо [2, с. 54].

Таким чином, дослідивши лексику урумської мови, можна дійти висновку, що грецькі запозичення становлять близько 10-12 % від загального обсягу її лексичного складу. Найбільша частина грецьких запозичень відноситься до релігійної теми, що є цілком закономірним, беручи до уваги той факт, що уруми Північного Приазов'я сповідують християнство.

Література

1. Гаркавець О. М. Уруми Надазов'я: історія, мова, казки, пісні, загадки, прислів'я, писемні пам'ятки / О.М. Гаркавець. – Алма-Ата, 1999. – 624 с.
2. Озенбашлы Э.М. Крымцы / Э.М. Озенбашлы. – Доля, 1997. – 62 с.
3. Пономарьова І. Історія та сучасне функціонування мови греків-тюркофонів / І. Пономарьова // Схід. – 2007. – № 10. – С. 22-25.
4. Українсько-грецький розмовник (Укр., румейськ., урум., мови) / Упоряд.: Г.А. Мороз та ін. – Донецьк : Донбас, 2003. – 112 с.
5. Энциклопедический словарь [Електронний ресурс] / [за ред. И.Е. Андреевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского]. – С.-Петербург, 1890-1907. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Η ανάλυση του αφηγηματικού λόγου αποτελεί μια βοηθητική μέθοδο η οποία χρησιμοποιείται στη σημειωτική ανάλυση κειμένου, τη γραμματολογία και τη κειμενογλωσσολογία. Η αφηγηματική πτυχή στις έρευνες του κειμένου αποβλέπει στην αποκάλυψη των σχέσεων στο εσωτερικό του περιεχομένου του κειμένου. Κατά την άποψή μας η χρήση των εννοιών της αφηγηματολογίας κατά τη μελέτη των λαογραφικών κειμένων θα συμβάλει στη διεύρυνση των ορίων της παραδοσιακής γλωσσολογικής έρευνας γύρω από τη λαϊκή προφορική παράδοση.

Η έννοια της αφήγησης (narrative) χρησιμοποιείται στη γραμματολογία, τη γλωσσολογία, τη σημειωτική, την κοινωνιολογία και αλλού (E. Benvenist, R. Bart, A. Greimas, G. Courtes, V. Labov κ.α.).

Τα αφηγηματικά κείμενα αποτελούν μια ειδική κατηγορία στην τυπολογία κειμένων, κατά την οποία, εκτός από τα αφηγηματικά υπάρχουν κείμενα περιγραφικά, επεξηγηματικά, επιχειρηματολογικά και διδακτικά (E. Verlikh). Τα αφηγηματικά κείμενα μπορούν να αντιπαρατεθούν στα υπόλοιπα τέσσερα είδη, σχηματίζοντας μ' αυτό τον τρόπο, δύο τύπους συνεχούς λόγου (discourse), τον αφηγηματικό και το μη αφηγηματικό. Οι γλωσσολόγοι Α. Γεωργακοπούλου και Δ. Γούτσος παρουσιάζουν τις διαφορές ανάμεσα σ' αυτά τα δύο είδη του λόγου μέσα σε έναν πίνακα.

Ο αφηγηματικός λόγος, κατά την άποψή τους, έχει στόχο να εμπλέξει τον αφηγητή και το ακροατήριό του σε μια ατμόσφαιρα της αλληλοκατανόησης, να ενισχύσει την οικειότητα και τη σχέση ανάμεσα στους μετέχοντες. Αντίθετα, ο μη αφηγηματικός λόγος σχετίζεται με την ανάγκη να πείσει, να αποδείξει ή να διαψεύσει κάτι, καθώς και να παρουσιάσει κάποιες πληροφορίες [1,54]. Αναλόγως, αυτοί οι δύο τύποι του λόγου έχουν διαφορετική δομή και μέσα της συνοχής. Ωστόσο, αυτή η πόλωση δεν εμποδίζει την αλληλεπίδραση του αφηγηματικού και του μη αφηγηματικού λόγου κατά τη ζωντανή επικοινωνία.

	Αφηγηματικός λόγος	Μη αφηγηματικός λόγος
Σειρά	χρονολογική σειρά	ποικίλλη (λογική, χρονολογική κ.α.)
Λεπτολογία	συγκεκριμένα γεγονότα	καθολικές αλήθειες
Κανονικότητα	διαταραχή και αποκατάσταση της ισορροπίας	εγκατάσταση (διαμέσου της επιχειρηματολογίας κ.α.) της νόρμας
Αναφορά	αναπαραστημένα γεγονότα	τα γεγονότα που μπορούν να επαναληφθούν
Άποψη	ενός προσώπου	απρόσωπη
Συμφραζόμενα	υπό διαπραγμάτευση	σταθερά

Οι μελετητές του αφηγηματικού λόγου προσδιορίζουν τα εξής χαρακτηριστικά του: ο αφηγηματικός λόγος έχει πολλαπλή οργάνωση του περιεχομένου, έχει υπόθεση, παρουσιάζεται ως τρόπος διερμηνείας του κόσμου και συγχρόνως ως τρόπος της παράστασης της δικής του πραγματικότητας (V. Propp, C. Levi-Strosse, C. Bremond, P. Riceur, R. Bart κ.α.). Το 1980 κυκλοφόρησε το βιβλίο του G. Genette "Narrative discourse". Η αφηγηματολογική σχολή ως μια από τις επιβλητικές μεθοδολογίες και θεωρίες αναπτύχθηκε από το δομισμό με ειδική έμφαση στην αφήγηση κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, όταν ανθούσαν οι θεωρίες που ερμήνευαν το κείμενο: η ρητορική, η ποιητική τέχνη, η υφολογία, η ερμηνευτική θεωρία, η σημειωτική, η ψυχολογολογία κ.ο.κ. Δηλαδή, η εμφάνιση της αφηγηματολογίας είχε ως προϋπόθεση μεγάλη εμπειρία της ερμηνείας του κειμένου από εκπροσώπους διαφόρων σχολών και θεωριών.

Η αφηγηματολογία μελετά τη φύση, τη μορφή και τη λειτουργία της αφήγησης. Η αφηγηματολογία ερμηνεύεται και ως μια απόπειρα της δημιουργίας ενός καθολικού μοντέλου των σειρών γεγονότων στην λαϊκή προφορική παράδοση και τη γραμματεία [2,92]. Κατά τον G. Genette που χρησιμοποιεί την όρο σε πιο στενή σημασία, η αφηγηματολογία είναι η μελέτη του γλωσσικού τρόπου της παράστασης των χρονικά οργανωμένων περιστάσεων και γεγονότων. Η έμφαση γίνεται στις ενδεχόμενες σχέσεις ανάμεσα στην ιστορία και στο αφήγημα (το αφηγηματικό κείμενο), την αφήγηση και το αφήγημα, την ιστορία και την αφήγηση (με την ιστορία (αγγλ. story) νοείται εδώ το σημαινόμενο στην αφήγηση κατά αντιδιαστολή προς το σημαίνον) [3].

Ο όρος *αφήγηση* χρησιμοποιείται σε αναφορά για όλα τα αφηγηματικά είδη. Είναι ιδιαίτερα εύχρηστος στις μελέτες που δε βασίζονται στην παραδοσιακή ταξινόμηση των λογοτεχνικών ειδών και ξεπερνάνε την παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα στα προφορικά και τα γραπτά είδη. Ο T. Todorov στη μονογραφία του “Genres in discourse” εξετάζει τις βασικές αρχές της αφήγησης, στις οποίες κατατάσσει τη σειρά και τον ανασχηματισμό [4].

Υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία μορφών αφήγησης. Πρώτον, λειτουργούν πολλά είδη, που το καθένα τους προσδιορίζεται από διαφορετικά μέσα. Ανάμεσα στα μέσα της μετάδοσης της αφήγησης αναφέρονται ο έναρθρος λόγος (προφορικός ή γραπτός), οι εικόνες (σταθερές ή κινούμενες), χειρονομίες και διάφορες καθιερωμένες σειρές αυτών των μέσων. Η αφήγηση υπάρχει στους μύθους, τους θρύλλους, τα παραμύθια, τα επικά έργα, την ιστορία, την τραγωδία, την κωμωδία, το δράμα, στις εικόνες, τα υαλογραφήματα, τις κινηματογραφικές ταινίες, τις ειδήσεις, τις συνομιλίες [5,39].

Παρ’ ότι ο όρος *αφήγηση* έχει χρησιμοποιηθεί με ποικίλλες έννοιες, η κυριότερη έμφαση δίνεται στη γλωσσικά διατυπωμένη αφήγηση. Οι αφηγηματολόγοι αναζητούν καθολικές δομές της αφήγησης, άσχετα από τον τρόπο της μετάδοσής της και το περιεχόμενό της. Τώρα υπάρχουν πολλές εργασίες στις οποίες αναλύεται η γραπτή λογοτεχνία. Ωστόσο και τα προφορικά κείμενα πάντοτε προκαλούσαν ενδιαφέρον στους μελετητές της αφηγηματολογίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι οι αφηγήσεις αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των περισσότερων ανθολογιών της προφορικής λογοτεχνίας. Επιπλέον, οι φημισμένες μελέτες για τα προφορικά αφηγηματικά είδη μύθο και παραμύθι «Η μορφολογία του παραμυθιού» του V. Propp και «The structural study of myth» του Lévi-Strauss επίσης συμπεριλαμβάνονται στη λίστα των κλασικών μελετών πάνω στην αφηγηματολογία. Σύγχρονοι Έλληνες μελετητές εφαρμόζουν τη θεωρία της αφήγησης στην ανάλυση των δημοτικών τραγουδιών [6, 207–232] και των μεσαιωνικών χρονικών [7].

Κατά κάποιον τρόπο, οι αφηγηματολόγοι μόνο επαναλαμβάνουν γνωστά πράγματα για την αφήγηση. Αλλά το κάνουν με μια νέα δυναμική, υποβάλλοντας πιο συγκεκριμένα ερωτήματα, με τη χρήση πιο αυστηρής ορολογίας και συγκριτικής προσέγγισης. Οι αφηγηματολόγοι αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον για τις αφηγήσεις, μερικές φορές μαζί με άλλες προσεγγίσεις, επηρεάζοντας μ’ αυτόν τον τρόπο τις νεότερες μελέτες αφιερωμένες στην ανάλυση προφορικών αφηγήσεων.

Στη μελέτη μας θα προσδιορίσουμε τις προοπτικές της μελέτης των λαϊκών παραμυθιών μέσα στα πλαίσια της θεωρίας της ανάλυσης της αφήγησης, θα συγκεντρωθούμε στην παρουσίαση των εννοιών και σημείων αναφοράς (concepts) χρήσιμων για την ανάλυση της οικοδόμησης των κειμένων των παραμυθιών καθώς και για την αποκάλυψη των κανονικότητων λειτουργίας του κειμένου του παραμυθιού.

Κατά την ουσία τους οι μελέτες της αφήγησης πιο πολύ συμφωνούν με τη σύγχρονη γραμματολογική θεωρία, αλλά οι έννοιες που προέρχονται από την αφηγηματολογία χρησιμοποιούνται και σε άλλους τομείς της φιλολογίας.

Η λογική της γλωσσικοκεντρικής προσέγγισης της αφήγησης βασίζεται στη μελέτη της λειτουργίας των γλωσσικών μονάδων και κατηγοριών που επιβάλλονται από τη συγκεκριμένη οπτική γωνία της αφήγησης και καθορίζουν σε τελική ανάλυση την αφηγηματική μορφή ενός έργου. Ουσιαστικά, πρόκειται για την ίδια άποψη που αποτελεί τη βάση της παραδοσιακής υφολογίας.

Είναι γεγονός ότι πολλές προγενέστερες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στα προβλήματα του κειμένου και της μορφής του, αλλά τώρα τελευταία η έμφαση μετατίθεται στα κοινωνικά συμφραζόμενα, την παράσταση της αφήγησης (performance) και το ακροατήριο, καθώς και στο ρόλο της αφήγησης, του αφηγητή και του ακροατηρίου του. Ορισμένοι μελετητές θεωρούν την αφήγηση ως πραγμάτωση της λεκτικής πράξης (speech act), τείνοντας έτσι προς τους οπαδούς της θεωρίας του συνεχούς λόγου.

Όπως μπορεί να προσέξει κανείς, οι σύγχρονες μελέτες της προφορικής αφήγησης έχουν συνάφεια με τις μελέτες των οπαδών της εθνογραφικής προσέγγισης στη μελέτη των λαϊκών παραμυθιών (A. Lord, L. Dégh, R. Bauman κ.α.) οι οποίοι επίσης επικεντρώνουν την προσοχή τους στο γεγονός της αφήγησης του παραμυθιού σε μια συγκεκριμένη κοινότητα. Οι βασικές έννοιες αυτής της μεθόδου είναι ο *αφηγητής*, το *γεγονός της αφήγησης* και τα *εξωγλωσσικά συμφραζόμενα*. Κατά τον D. Ben-Amos, η αφηγηματική παράδοση ενός πολιτισμού βασίζεται στην γλωσσική (επικοινωνιακή) δραστηριότητα κάποιων ατόμων και τους κοινωνικούς θεσμούς που υποβαστάζουν αυτή τη δραστηριότητα [8,111].

Συμπεραίνοντας, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι οι έννοιες της αφηγηματολογίας μπορούν να είναι εξαιρετικά χρήσιμες σε μια δεπιστημονική μελέτη της λαϊκής προφορικής παράδοσης.

Література

1. Georgakopoulou A. Discourse analysis: an introduction / A. Georgakopoulou, D.Goutsos. – Edinburgh : University Press, 1997. – 208 p.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т.1. / уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – 356 с.
3. Ткачук О. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
4. Todorov T. Genres in discourse : transl. from French / T. Todorov. – Cambridge university press, 1993. – 136 p.
5. Finnegan R. Oral traditions and the verbal arts: a guide to research practices / R. Finnegan. – London ; New York, 1996. – 284 p.
6. Κοροβέση Α. Εφαρμογή της θεωρίας της αφήγησης στα δημοτικά τραγούδια: ο αφηγητής / Α. Κοροβέση // Greek research in Australia: proceedings of the 4th biennial conference of Greek studies / Flinders university, 2003. – P. 207–232.
7. Anaxagorou N. Narrative and stylistic structures in the chronicle of Leontios Machairas. / N. Anaxagorou. – Nicosia : A.G. Leventis foundation, 1998. – 203 p.
8. Ben-Amos D. Folktale / D. Ben-Amos // Folklore, cultural performances, and popular entertainments / ed. R. Bauman. – New York ; Oxford, 1992. – P. 101–118.

УДК 821.14'06-3(043)

Потіпак Ю.А., заступник завідувача кафедри грецької філології, к.філол.н., доцент

ПРОЗАЇКИ САЛОНІКСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК ПРЕДСТАВНИКИ МОДЕРНІЗМУ В ГРЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Кінець XIX – початок XX століття в Європі ознаменувався загальною кризою, що охопила різні сфери життя. Однак ідейне бродіння умів, невпевненість у майбутньому, передчуття близьких історичних і соціальних перетворень, хоча і сповнювали тривогою душі людей, але заохочували до пошуків нових ідеалів у житті і творчості. Не задовольняючись засобами романтизму і реалізму, митці намагалися віднайти нові форми відображення змін, що відбулися передусім у людській свідомості, і вийти на новий рівень творення художніх цінностей.

У першій половині XX століття у літературі виникають модерністські напрями, яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до умовних засобів, антиреалістична спрямованість.

У Греції модернізм з'явився трохи пізніше, ніж у Західній Європі. Його розквіт припадає на так зване «покоління 30-х», до якого відносять усіх молодих письменників, розквіт творчості яких припадає на період 1930-1940 років [1].

Говорячи про творчість прозаїків-модерністів, передусім треба зосередитись на групі письменників, яка мала своїм осередком місто Салоніки та журнал «Македонські дні», заснований у 1932 році. Ці письменники були абсолютно байдужими до детального зображення дійсності і надавали перевагу дослідам, зверненим до внутрішнього світу, які були притаманні європейському модернізму 20-х років XX століття [2, с. 180].

Письменники, що належать до цієї групи, спостерігали на власні очі літературні процеси в Європі, але запозичили найновіший та найрадикальніший спосіб письма, з яким знайомилися під час свого навчання у Франції або Італії у 20-ті роки. Місто Салоніки, географічний центр цієї групи, на той час бурхливо розвивалося і поступово ставало другою столицею Греції. Вперше публікації, присвячені суто модернізму, з'явилися у журналі «Македонські дні», заснованому у 1932 році, і лише за кілька років питанням модернізму почали перейматися афінські письменники (журнал «Третє око», заснований у 1935 році). Серед іноземних письменників, твори яких були перекладені та обговорювались на сторінках цих журналів, були Едуард Дезарден (який вважається засновником у 1887 році «внутрішнього монологу»), Джеймс Джойс, Стефан Цвейг та Райнер-Марія Рільке [2, с. 195].

У 30-ті роки у Салоніках з'явилося об'єднання письменників, яке швидко (як це й очікувалось) одержало назву «Салонікська школа». Основними членами цієї групи стали: новеліст Алквіадіс Яннопулос (1896-1981), який у попереднє десятиліття під псевдонімом Alc Gian деякий час брав участь в італійському футуристичному русі, Георгіос Деліос (1897-1980), на думку якого обов'язок романіста ототожнюється з «таємною та безшумною внутрішньою драмою літератора, який прагне єдності себе» [2, с. 195], невтомний новатор Стеліос Ксефлудас (1901-1984) та Нікос Гаврііл Пендзікіс (1908-1992), єдиний з групи, слава якого перетнула вузькі рамки його кола. Тісно співпрацював з цим об'єднанням своєрідний письменник Янніс Скарібас (1893-1984), який жив і творив у Халкіді, а також Янніс Бератис (1904-1968), єдиний афінянин у групі, автор роману «Діаспора» (1930), важливість якого лише недавно почала визнаватися. Більш вільні зв'язки з цією групою можна помітити у незакінченому романі Йоргоса Сеферіса «Шість ночей на Акрополі», початок якого відноситься до 1926-1928 рр., і який, як і перша книга Ксефлудаса, має форму щоденника.

Дія в усіх цих романах та оповіданнях розвивається не у традиційному сільському оточенні і не у міському світі, що змінюється, а на друкованих сторінках. Традиційні зав'язки та сюжети поступилися місцем неконтрольованим розумовим заворушенням головного героя. Багато дослідників пов'язують появу внутрішнього монологу в грецькій літературі з іменами С. Ксефлудаса, Г. Деліоса, Алк. Яннопулоса [3, с. 256]. Хоча часто внутрішній монолог для письменників цієї групи вважається чимось на кшталт фірмового знаку, у дійсності ця техніка мала досить обмежене вживання у 30-ті роки.

Більш важливим за технічні прийоми, що впроваджувалися у твори, був той факт, що письменники явно відкидали традиційні канони романічної оповіді. Вони не вважали оповідь засобом для зображення жахливих подій або трибуною, з якої вільно порушуються сучасні суспільні та філософські питання. Навпаки, за допомогою оповіді вони намагаються створити альтернативну дійсність, утворену лише зі слів сторінки.

Два перші романи Ксефлудаса присвячені труднощам, які зустрічає при створенні роману романічне alter ego. Оповідач у «Діаспорі», першому романі Бератиса, розриває похмурі пейзажі фантазії, щоби знайти єдине потрібне слово, яке дозволили би йому закрити очі й «поринути у мовчання та безодню безбарвної нескінченності».

Подібними, хоч і вираженими зовсім по-іншому, є прагнення головного героя першого роману Пендзікіса «Андреас Дімакудіс». Дімакудіс – студент університету якогось іноземного міста, яке, хоч і не називається, але дуже подібне до Страсбургу. Він

закохується у француженку, але зовсім невинуватено її кривдить. Надалі він робить багато дивних вчинків, марно сподіваючись завоювати знову те, що тепер вважає ідеальним коханням. Проникає до її кімнати під видом рослини і впадає у відчай, коли вона його відштовхує. Більша частина оповіді зайнята думками героя та внутрішніми пошуками ідеалу, який знаходиться у цілковитому конфлікті з зовнішньої реальністю, у якій він вимушений жити. Намагання Дімакудіса, хоч і невдалі, знайти свій ідеал, створюючи власну реальність, – це прагнення самого автора і, в принципі, усіх письменників цієї групи.

Від усіх прозаїків «Салонікської школи», як і взагалі від усіх письменників «покоління 30-х», своїм геніальним талантом коміка відрізняється Янніс Скарібас. Оповідач у його першому романі «Боже козеня» – бродяга, що розмовляє французькою, знає про теорію Ейнштейна, хоча його мова і поведінка порушує як суспільні, так і літературні норми. Героїв Скарібаса часто підстерігають божевільня і самогубство. «Соло Фігаро» може бути сприйнятим як породження схибленого мозку, і у наступних виданнях цього роману Скарібас додав епілог, в якому запевняє, що оповідач був насправді закритий у божевільні [2, с. 197-198].

Переважає більшість прозаїків «покоління 30-х» створили свої найголовніші твори протягом довоєнного десятиліття. Для зарубіжних дослідників вони майже невідомі, а відтак, відкривають простір для подальших досліджень.

Література

1. Макридж П. Греческая литература в эпоху глобализации [Электронный ресурс]/ П. Макридж, Е. Яннакакис // Иностранная литература. – 2008. – № 2. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/2/ma16.html>
2. Beaton R. Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992 / R. Beaton. – Αθήνα: Εκδ. Νεφέλη, 1996. – 457 σ.
3. Vitti M. Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή / M. Vitti. – Αθήνα: Ερμής, 1995. – 355 σ.
4. Πολίτης Λ. Συνοπτική ιστορία της νέας ελληνικής λογοτεχνίας / Λ. Πολίτης. – Αθήνα-Γιάννινα: Εκδ. Δωδώνη, 1987. – 167 σ.

УДК 811.14'06'42:659.1 (043)

Рожкова І.Г., старший викладач

Ципоренко К.В., асистент

ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΤΟΥ ΝΕΥΡΟΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ (NLP). ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΗΣ

Ο νευρογλωσσικός προγραμματισμός είναι η λεκτική επίδραση στον καταναλωτή. Ανήκει στην σφαίρα της ψυχολογικής επίδρασης στον άνθρωπο. Η χρήση των κατάλληλων λέξεων, ήχων στο διαφημιστικό μήνυμα ασκεί επίδραση στον καταναλωτή, επιδρώντας στα κατάλληλα σημεία του νευρικού του συστήματος [1]. Η επιλογή των στοιχείων που θα συνθέσουν το διαφημιστικό μήνυμα, με σκοπό την επίδραση στο νευρικό σύστημα του καταναλωτή και μέσω αυτού τον καθορισμό της καταναλωτικής συμπεριφοράς, καθορίζεται από την ψυχογραφική κατηγορία στην οποία ανήκει ο καταναλωτής.

Στην ανθρώπινη εμπειρία δεν υπάρχει τίποτα άλλο εκτός από οπτικές μορφές, ήχους και αισθήσεις. Ο κάθε άνθρωπος έχει τον δικό του, μοναδικό τρόπο της δημιουργίας του «χάρτη» της πραγματικότητας, μέσω: εικόνων, ήχων, συναισθημάτων, αισθήσεων. Ο κάθε άνθρωπος έχει την δική του προσωπική άποψη για την έννοια της πραγματικότητας [4]. Παράλληλα όμως, ο καθένας αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα και το περιβάλλον στο οποίο ζει αναλόγως σε ποια από τις τρεις κατηγορίες ανθρώπων ανήκει:

1. Η πρώτη κατηγορία είναι *οπτική, ορατική*. Ο άνθρωπος που ανήκει στην ορατική κατηγορία αντιλαμβάνεται και οργανώνει τις σκέψεις του και τις εμπειρίες του με βάση τις

οπτικές μορφές. Τα άτομα της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι «θερμοί υποστηρικτές της φράσης : «μία εικόνα , όσο χίλιες λέξεις». Τα διαφημιστικά μηνύματα που απευθύνονται σε αυτήν την κατηγορία ανθρώπων είναι απαραίτητο για την επίτευξη αποτελεσματικότητας να χρησιμοποιούν λέξεις με οπτικές αποχρώσεις: ουσιαστικά, ρήματα, επίθετα, αντωνυμίες, τα οποία να έχουν περιγραφικό χαρακτήρα.

2. Η δεύτερη κατηγορία – *ακουστική*. Το άτομο που ανήκει στην κατηγορία αυτή αντιλαμβάνεται και περιγράφει το περιβάλλον στο οποίο ζει με ακουστικές μορφές. Το διαφημιστικό μήνυμα που απευθύνεται σε αυτήν την κατηγορία καταναλωτών πρέπει στο περιεχόμενό του να χρησιμοποιεί κάποιες συγκεκριμένες τεχνικές λόγου όπως: κρυφή ερώτηση, ιδέα-κραυγή, βουβό υπονοούμενο.

3. Τρίτη κατηγορία – *αισθητική*. Σε αυτήν την κατηγορία οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και αξιολογούν το περιβάλλον με βάση τις αισθήσεις και τα συναισθήματά τους. Το περιεχόμενο των διαφημιστικών μηνυμάτων που απευθύνεται στην κατηγορία αυτών των ανθρώπων στο περιεχόμενό του πρέπει να περιλαμβάνει: άμεσο ή έμμεσο ερώτημα, ισχυρή ιδέα, ξεκάθαρο υπονοούμενο.

Συνήθως τα διαφημιστικά μηνύματα χρησιμοποιούν συνδυαστικές τεχνικές που να καλύπτουν και τις τρεις κατηγορίες.

Η χρήση συνδυαστικών τεχνικών πραγματοποιήθηκε σε μία από τις διαφημίσεις της σοκολάτας Hershey's: «Γκοφρέτα, σοκολάτα, και θα αισθανθείτε την Αμερική, φυστίκια, καραμέλα και θα αντικρίσετε την Αμερική, καρύδα, αμύγδαλο και θα ακούσετε τους ήχους της Αμερικής!» [3].

Σύμφωνα με την μέθοδο NLP η αποτελεσματικότητα της διαφήμισης αυξάνεται με την χρήση τεχνικών που εξυπηρετούν και τις τρεις κατηγορίες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Για την επίτευξη της αποτελεσματικότητας του νευρογλωσσικού προγραμματισμού στον άνθρωπο, εκτός από την κατηγορία στην οποία ανήκει ο κάθε καταναλωτής πρέπει να ληφθεί υπόψη και η ψυχολογική ιδιότητα του ανθρώπου να εκλαμβάνεται την κάθε λέξη, την κάθε εικόνα, τον κάθε ήχο και όλα τα σύμβολα με δυο τρόπους:

→ με ορθολογικό, λογικό τρόπο και με

→ συναισθηματικό τρόπο [3].

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι και ο ορθολογικός και ο συναισθηματικός τρόπος περιλαμβάνουν το ίδιο στοιχείο αξιολόγησης: «καλό»-«κακό». Δηλαδή, η κάθε λέξη, για παράδειγμα, κατατάσσεται στην κατηγορία «καλό» ή «κακό», ανάλογα με τις εμπειρίες και τα βιώματα του ανθρώπου, ανάλογα με τις γνώσεις του. Αναλόγως με την κατηγορία στην οποία τοποθετήθηκε η λέξη, προκαλεί και τις ανάλογες αντιδράσεις, δηλαδή μία «καλή» λέξη προκαλεί θετικά συναισθήματα και ευνοϊκή στάση απέναντι στο διαφημιζόμενο προϊόν, καθώς ενισχύει και την επίδραση της διαφήμισης στον άνθρωπο. Αντίθετα μία «κακή» λέξη προκαλεί αρνητικά συναισθήματα και αρνητική στάση απέναντι στο προϊόν, έτσι εάν χρησιμοποιηθεί, η συγκεκριμένη «κακή» λέξη για ένα ανταγωνιστικό προϊόν ενισχύει την αποστροφή του καταναλωτή από το προϊόν αυτό. Υπάρχουν περιπτώσεις που με βάση τον ορθολογικό τρόπο μία λέξη θεωρήθηκε θετική και με βάση τον συναισθηματικό τρόπο αρνητική, ή το αντίθετο [2].

Μία άλλη τεχνική του NLP είναι η χρήση στρατηγικών πνευματικής επίδρασης στον καταναλωτή. Η τεχνική αυτή ονομάζεται *mental-προγραμματισμός*. Η ουσία της συγκεκριμένης τεχνικής είναι η χρήση φράσεων και λέξεων οι οποίες χωρίς να γίνουν αντιληπτές από τον καταναλωτή επηρεάζουν το υποσυνείδητο του, καθώς και την πνευματική του στάση απέναντι στο διαφημιζόμενο προϊόν.

Η τεχνική αυτή βασίζεται σε κάποιες επιθυμίες, συνήθειες και τάσεις των ανθρώπων:

1. Στην τάση του ανθρώπου να στοχεύει στην επιτυχία και να προσπαθεί να αποφύγει την αποτυχία .

2. Στην τάση των καταναλωτών να εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες και να ελκύονται από την πρωτοπορία και τις νέες επιλογές που συναντάνε.

3. Στην επιθυμία του ανθρώπου για ασφάλεια, διαύγεια, σιγουριά στον βίο του.

Ο mental-προγραμματισμός λαμβάνει πλήθος στοιχείων υπόψη προκειμένου να ασκήσει σημαντική και αποτελεσματική επίδραση στην πνευματική δράση του καταναλωτή, η οποία είναι ικανή – σε μεγάλο βαθμό – να καθορίσει και την καταναλωτική συμπεριφορά [3].

Ένα από αυτά τα στοιχεία είναι η σκεπτική στάση των καταναλωτών απέναντι στα μηνύματα της διαφήμισης. Οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν επιφυλακτικά την διαφήμιση, δημιουργώντας την εντύπωση πως πλέον καμία ψυχολογική επίθεση δεν τους επηρεάζει, αφού την αντιμετωπίζουν με καχυποψία και κρίση.

Με βάση την παραπάνω ισχύουσα καταναλωτική στάση ο mental-προγραμματισμός εφαρμόζει κάποιες τεχνικές με σκοπό την αποφυγή της επιφυλακτικής καταναλωτικής στάσης και την επίτευξη της άσκησης επίδρασης στον καταναλωτή, καθώς και της καθοδήγησης της καθημερινής αγοραστικής του δράσης. Οι τεχνικές αυτές είναι:

1. Η διαφήμιση να απευθύνεται όχι μόνο στην ορθολογική σφαίρα της καταναλωτικής συνείδησης, δηλαδή στην λογική, αλλά και στην συναισθηματική σφαίρα. Η τεχνική αυτή στηρίζεται στο γεγονός, ότι οι καταναλωτικές επιλογές είναι αποτέλεσμα τόσο της ορθολογικής όσο και της συναισθηματικής αντίληψης, αφού από τη φύση είναι δύο αχώριστες ιδιότητες της ανθρώπινης ψυχολογίας.

2. Δημιουργία διαφημίσεων που δεν περιλαμβάνουν μόνο πληροφορίες και δεν στοχεύουν μόνο στην ενημέρωση του καταναλωτή, αλλά διαφημιστικά μηνύματα που λειτουργούν ως μέσο ψυχολογικού προγραμματισμού του καταναλωτή.

3. Ενεργοποίηση της επιθυμίας του καταναλωτή για πλήρη και λεπτομερή ενημέρωση σχετικά με το προϊόν που θα ικανοποιήσει την ανάγκη του.

4. Χρήση ισχυρών ψυχολογικών μέσων επίδρασης στον καταναλωτή και ιδιαίτερα στην πνευματική σφαίρα [1].

Όμως ακόμα και μια τόσο πολύπλοκη, εξειδικευμένη και αρκετά αποτελεσματική μέθοδος όπως ο mental-προγραμματισμός δεν καταφέρνει να μεταπείσει κάποιους από τους καταναλωτές για τις εξής απόψεις τους: η διαφήμιση συχνά είναι η αιτία «βίαιης» διακοπής ραδιοφωνικών ή και τηλεοπτικών εκπομπών, το μήνυμα της διαφήμισης περιλαμβάνει συνήθως υπερβολή σχετικά με τις ιδιότητες τα χαρακτηριστικά και τα αποτελέσματα από την χρήση του προϊόντος ή και ψέματα, η διαφήμιση λειτουργεί προσβλητικά και έχει αρνητική επίδραση στα παιδιά κτλ [2].

Οι έρευνες έχουν αποδείξει πως εκτός από τις παραπάνω αρνητικές εντυπώσεις που διαθέτουν ορισμένοι καταναλωτές για τη διαφήμιση, αυτή είναι ικανή να δημιουργήσει και θετικά συναισθήματα στον καταναλωτή (χάρη στις τεχνικές του νευρογλωσσικού προγραμματισμού): διεγείρει την φαντασία, προκαλεί ενδιαφέρον, ερεθίζει την αίσθηση του χιούμορ, προσελκύει, διασκεδάζει [4].

Λοιπόν, συμπεραίνοντας θα σημειώσουμε το εξής. Η διαφήμιση μπήκε στην ζωή των ανθρώπων πριν πολλά χρόνια, αρχικά ως κάτι νέο, πρωτότυπο, προκάλεσε την περιέργεια. Στην συνέχεια έγινε μέρος της καθημερινότητας. Όμως ακόμα και το γεγονός ότι η διαφήμιση έγινε μέρος της ζωής του καταναλωτή δεν επέτρεψε στους ειδικούς του διαφημιστικού τομέα να αναπαυτούν. Η διαφήμιση συνεχώς εξελίσσεται, εφαρμόζει νέες τεχνικές επίδρασης στον καταναλωτή, χρησιμοποιεί πλήθος σύγχρονων γλωσσολογικών και άλλων τεχνολογιών κ.α. Η εφαρμογή ψυχολογικής επίδρασης στον καταναλωτή και η χρήση ποικίλων ψυχολογικών μεθόδων, όπως η μέθοδος “mental-προγραμματισμός” [3], αποτελεί ένα από τα ισχυρότερα επιτεύγματα του διαφημιστικού τομέα μέχρι σήμερα, διότι αποτελεί τον πετυχημένο συνδυασμό των γλωσσολογικών και ψυχολογικών τεχνικών επίδρασης στη λογική καθώς και το συναισθημα του ανθρώπου.

Βιβλιογραφία

1. Βουτσά Μ. Δημιουργικό της διαφήμισης / Μ. Βουτσά. – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, 2002. – 125 σ.
2. Κουρμούσης Γ. Διαφήμιση, από την θεωρία...στην πράξη / Γ. Κουρμούσης. – Αθήνα: Εκδόσεις ANUBIS, 1997. – 240 σ.

3. Ευθυμιάδου Α. NLP νευρο-γλωσσικός προγραμματισμός / Α. Ευθυμιάδου. – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2007. – 145 σ.
4. Коннор О. Введение в нейро-лингвистическое программирование. / О Коннор. Д. Сеймор – Челябинск, 1997. – 285 с.

УДК 811.131.1'0 (043)

Гавенко О.С., асистент

L'OPPOSIZIONE FRA ITALIANO E TOSCANO NEL CINQUECENTO

All'inizio del Cinquecento si discusse animatamente intorno ai diritti rispettivi del volgare e del latino. Già Dante nel *Convivio* aveva affermato la capacità del volgare a esprimere qualsiasi contenuto, anche scientifico, e sia il Petrarca sia il Boccaccio, pur grandi ammiratori in teoria del latino, nella loro opera di scrittori avevano usato ugualmente il latino e il volgare. Il culto del volgare ebbe invece un forte regresso nel periodo umanistico, quando molti umanisti proclamarono che la lingua volgare è indegna di venir usata nelle opere d'arte. Il latino rimase invece ancora la lingua comune delle scienze almeno fino a Galileo, che sentì la necessità di usare il volgare per diffondere la sua nuova visione dell'universo. Dispute intorno al latino e al volgare continuano però, per quanto assai meno aspre, anche nel Settecento. Il colpo più forte ai sostenitori del latino lo dà la nuova mentalità illuministica con le sue tendenze pratiche e divulgative.

La discussione fra sostenitori del latino e sostenitori del volgare si accentra intorno ad alcuni punti principali: l'ambito rispettivo delle due lingue, nel senso sia geografico, sia sociale, il loro pregio intrinseco, l'autonomia e la dipendenza dell'italiano dal latino e la sua "regolarità". Questi due ultimi punti hanno riferimento anche ai problemi discussi nella ulteriore e più importante fase della questione, quella che non riguarda più il rapporto fra latino e volgare, ma la natura stessa del volgare concordemente riconosciuto come lingua letteraria.

Generalmente la questione in questo senso è fatta risalire al *De vulgari eloquentia* di Dante, ma in realtà essa si pone in forma consapevole soltanto nel Cinquecento. Tuttavia l'opera di Dante va tenuta presente perché ad essa si riallacciano i controversisti del Cinquecento, sia per dedurne l'impostazione dei loro problemi, sia per addurla come autorità a conferma delle loro teorie oppure per combatterla come avversa, in genere però fraintendendone il significato. Il trattato dantesco è di difficile interpretazione, anche perché rimasto interrotto. In esso si intrecciano due ordini di problemi: linguistici e stilistici, senza una netta distinzione [1, c. 135]. Nella sua opera Dante delinea al principio un quadro di linguistica storica e comparata, risalendo alle origini del linguaggio umano per seguirne le divisioni fino a quella delle lingue europee in tre rami: il greco, il germano-slavo e il romanzo, il quale ultimo a sua volta si suddivide in francese, lingua d'oc (catalano, provenzale) e lingua del sì o italiano. Rispetto a questi tre linguaggi romanzi il latino è per Dante una lingua artificiale, che gli chiama la *grammatica*, dotata di stabilità e di regolarità, e determinata dal consenso di più genti. Dopo aver quindi diviso i dialetti italiani in quattordici gruppi, Dante inizia, esaminando questi dialetti uno per uno, la ricerca di quello che egli chiama il "volgare illustre", per concludere che esso non coincide con nessuno dei dialetti esaminati pur essendo contenuto un po' in tutti. In questa ricerca è chiaro che il problema non è più di carattere linguistico, ma stilistico. Infatti Dante giudica dei vari dialetti secondo criteri estetici di eleganza e di armonia e concepisce il suo volgare illustre come una lingua ideale che deve servir di norma a tutte le altre. Ciò si fa ancora più evidente nella seconda parte dell'opera, che assume le fisionomie di un trattato di arte retorica, dove Dante si occupa dei vari generi di componimenti e di argomenti e degli stili a loro convenienti, assegnando il volgare illustre unicamente ai più alti argomenti (armi, amore, moralità) e al più nobile componimento (la canzone). Una lingua adatta solo per certi argomenti e componimenti evidentemente non è una lingua, ma uno *stile*, cioè un modo particolarmente raffinato ed elegante di adoperare la lingua. Si tratta cioè di un ideale di lingua d'arte, che per Dante in concreto coincide poi con quella lingua che si era andata elaborando nella lirica d'arte del suo tempo dai Siciliani agli stilnovisti.

Invece nel Cinquecento il trattato fu in genere interpretato nel senso che Dante prononasse come lingua comune italiana una lingua risultante dal temperamento di elementi dei vari dialetti. Appoggiandosi a un'interpretazione di questo genere appunto, Gian Giorgio Trissino nel "Castellano" sostiene che la lingua si deve chiamare italiana e non toscana, e che non è vero che i più antichi scrittori abbiano adoperato il toscano; identifica il volgare illustre di Dante con la lingua italiana e ne allega come esempio la "Divina Commedia", dove s'incontrano vocaboli e modi di dire di tutta Italia e non solo toscani, interpretando l'ideale dantesco come quello di una lingua risultante dalla mescolanza di tutti i dialetti. Idee analoghe a quelle del Trissino sostennero Piero Valeriano e il Muzio. Ad essi si opposero i Toscani, tra i quali i più importanti sono Niccolò Machiavelli, Claudio Tolomei, Benedetto Varchi. Tra questi sono le manifeste due tendenze: quella che afferma la "fiorentinità" della lingua e quella di coloro, come il Tolomei, che si pronunziano piuttosto a favore di una tesi "toscana". È da rilevare che la maggior parte dei toscanisti non si riferiscono alla lingua arcaica, ma a quella viva. Il più acuto e vivace è il Machiavelli, il quale nel "Discorso ovvero dialogo in cui si esamina se la lingua in cui scrissero Dante, il Boccaccio e il Petrarca si debba chiamare italiana o fiorentina", si scaglia violentemente contro Dante, accusato di aver voluto infamare anche la lingua del suo paese e di aver contraddetto in pratica la sua teoria, e sostiene che la presenza di parole forestiere non cambia la natura di una lingua, perché essa le assimila a sé e quel che conta è che rimangano intatte le caratteristiche fonetiche e morfologiche (concetto questo che si trova anche in altri, come Ludovico Martelli e il Varchi) [1, c. 136]. L'opera dei difensori del toscano in questa prima fase della polemica si conclude con la fondazione dell'Accademia della Crusca e con la pubblicazione del suo Vocabolario, la cui prima edizione è del 1612 e che si ispira a un ideale di fiorentinismo arcaicizzante, assai vicino a quello del Bembo.

Per riassumere questa fase dello sviluppo della lingua italiana bisogna accentuare che fu il periodo dell'opposizione fra italiano e toscano e i fautori del primo hanno presente un ideale stilistico più che linguistico, cioè l'ideale di una lingua letteraria, che ogni scrittore si foggia liberamente secondo il proprio gusto svincolato da ogni norma, mentre i fautori del toscano considerano piuttosto la realtà concreta di una lingua nella sua struttura totale e organica. Perciò i primi si appoggiano di preferenza a considerazioni di carattere lessicale, mentre gli altri tengono presenti le caratteristiche fonetiche e morfologiche. Fra i più acuti sostenitori di una concezione strumentale, e non retorica, della lingua è da ricordare Vincenzo Borghini, membro della commissione deputata alla correzione del Decameron quale uscì nel 1573.

Un episodio di grande interesse è rappresentato, nella seconda metà del Cinquecento, dalle controversie intorno alla lingua del Tasso, le quali sono i documenti di una profonda crisi di gusto e di cultura: da una parte stanno i difensori del gusto rinascimentale della chiarezza luminosa e della musica armoniosa e fluente, quale si era realizzato supremamente nel Furioso, dall'altra i sostenitori del nuovo gusto del chiaroscuro e della musicalità più grave e spezzata e vistosa, che si era incarnato nella Gerusalemme e che era destinato a dominare nell'età successiva. Sul piano più specificamente linguistico, il contrasto fra la posizione degli avversari del Tasso, che criticano le sue innovazioni linguistiche della validità assoluta del canone del fiorentino parlato, e quella dei suoi difensori, che le giustificano appoggiandosi al criterio dell'autorità degli scrittori, significa, come ha osservato Mario Sansone, "crisi della lingua toscana verso la creazione della lingua "italiana", fondata per le vie della letteratura e della tradizione colta".

Al tempo di oggi, l'italiano è la lingua ufficiale dell'Italia e non solo, è anche la lingua ufficiale di San Marino, della Città del Vaticano, di Svizzera ed è una delle ventiquattro lingue ufficiali dell'Unione europea. Quindi, la formazione della lingua italiana è andata di pari passo con la realizzazione dell'unità nazionale, benché ci sia voluto oltre mezzo millennio perché il dialetto di Dante, Petrarca e Boccaccio, grazie alla forza dello Stato, venisse reso obbligatorio su tutta la penisola e ancora in più.

Література

1. Магушинець І.І. / La Questione della lingua / І.І. Магушинець. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 391 с.
2. Puppo Mario, Baroni Giorgio / Manuale critico-bibliografico per lo studio della letteratura italiana / M. Puppo, G. Baroni. – Torino: Società Editrice Internazionale, 1994. – 594 р.
3. Lanuzza S. / Storia della lingua italiana / S. Lanuzza. – Milano: Tascabili economici Newton, 1995. – 193 р.

УДК 811.1'373.7-115(043)

Сабадаш Ю.С., зав. каф., професор

ІТАЛІЙСЬКА ГУМАНІСТИЧНА ПЕДАГОГІКА: (ШКОЛИ ГУАРІНО ДА ВЕРОНА І ВІТТОРІНО ДА ФЕЛЬТРЕ)

Відродження є яскравим періодом в історії культурного розвитку Європи, який припадає на XIV - початок XVII ст. Від інших етапів у розвитку культури його відрізняє величезний інтерес до людини. Вірячи в добру природу людини і міцне соціальне начало у ній, гуманісти саме на людину покладали усі свої надії, але на людину належним чином виховану. Тому цілеспрямоване виховання розглядалося як найефективніший засіб удосконалювання самої людини, а через неї і довершеності суспільства, в якому людина живе.

Якщо ж говорити безпосередньо про педагогіку, то на кінець XIV-XV ст. припадає злет педагогічної думки. Саме в цей час була написана більшість трактатів з виховання, сформувалася педагогічна думка італійського гуманізму як суцільне явище, з'явилися і знамениті гуманістичні школи Гуаріно да Верона і Вітторіно да Фельтре, які прославили Італію.

Всі свої педагогічні теорії італійські гуманісти прагнули перевірити на практиці. Перші практичні досвіди почали Вітторіно да Фельтре, що заснував під Мантуєю школу «Casa Giocosa» («Радісний будинок») і Гуаріно да Верона. Ці італійські гуманістичні школи явили собою яскравий приклад творчого підходу до проблем виховання. Поєднуючи наукове та творче начало, розвиваючи як логічне, так і художнє мислення, воно орієнтувало дитину на земне активне життя.

В програму освіти шкіл входили такі предмети, як історія, моральна філософія, граматики, поезія, музика, арифметика, природознавство, медицина, право... Знайомство з усіма сферами знання, вважали вчителі, корисне кожному учню, але поглиблене вивчення тієї або іншої науки повинне передбачати особливу схильність до неї.

В школах величезну роль відводили природі, яка виступала то як служителька всемогутнього Бога, то як божественна природа, або Бог, то як творець всього сущого. Викладачі постійно зверталися до її доброти і мудрості (жодною мірою не заперечуючи релігію).

Дітям прищеплювалися благочестя, любов до батьків і батьківщини, повага до старших, шанування вчителів, любов, розуміння й смак до мистецтва.

Велику увагу приділялося праці, бо бездіяльність та лінивість дітей живлять дурні думки і розбещують їх.

Фізичне виховання розглядається як необхідний елемент виховання взагалі. Педагоги визначають адекватність навантаження, з огляду на особливості віку і природної будови тіла, аби не стомлювати надмірно учнів, тому що головне - виховання міцної душою і тілесно здорової людини, а не підготовка атлетів.

Школи мали високі вимоги і до вчителів, які повинні бути не тільки прекрасно освіченими професіоналами, але і людьми високоморальними, здатними розуміти і виховувати дитину.

В цілому дитина в гуманістичних школах являє собою особистість активну, всебічно освічену, соціально і суспільно орієнтовану, з почуттям власної гідності. Їй властиві мужність, фізична та духовна стійкість; спроможність проявляти себе в різних сферах діяльності, що й було доведено практикою гуманістичних шкіл Вітторіно да Фельтре і Гуаріно да Верона.

УДК 821.131.1'06-3.09(043)

Скрипнік Д.В., асистент

ІРОНІЧНА ГРА ПОСТМОДЕРНІЗМУ АБО РОЗГАДКА ПОЕТИЧНОГО СТИЛЮ АЛЕССАНДРО БАРІККО

Суперечки про постмодернізм почалися з моменту його виникнення і продовжуються до цих пір. Складність і неоднозначність цього феномена породжує вельми широкий спектр його оцінок – від визнання постмодернізму найактуальнішою частиною сучасної культури до його повного неприйняття і інтерпретації як вірусу, розкладаючого сучасну культуру [3, 26].

Постмодернізм - одна з кардинальних і актуальних проблем як сучасної інтелектуально-духовної та художньої культури, так і науково-дослідницької думки. Незважаючи на значущість дослідних робіт І.П. Іл'їна, Н.Б. Маньківської і статей Л.Г. Андрєєва, Д.В. Затонського, Н.А. Соловйової та інших, у вітчизняній критиці і монографіях увагу зосереджено головним чином на російському постмодерні, як, скажімо, в роботах М. Н. Липовецького, І.С. Скоропанової, М.М. Епштейна [1, 32].

Кожен процес має початок, певний розвиток, наслідки та вплив. Якщо аналізувати літературний процес у цілому, то ми можемо порівняти його розвиток з розвитком за спіраллю. Це стосується будь-якої літературної доби: скажімо, романтизм видавався хаосом на межі XVIII-XIX століть, так само як модернізм - на межі XIX-XX століть. Тож не випадково зараз, на початку XXI століття, до певної міри хаотичною видається література постмодерну. Публікацій про неї вистачає, кількісно вони вже перевершили саму цю літературу.

Звичайно, кожен із літературознавців пропонує свою «модель» або «карту-схему» «постмодерністського хаосу» [2, 22].

Реакцією постмодернізму на модерністську концепцію світу як хаосу стає освоєння цього хаосу, перетворення його на середовище існування людини. Якщо фундамент класичної традиції становили образність, ієрархія цінностей, суб'єктність, то постмодернізм спирається на зовнішню «зробленість», конструювання, антиієрархічність, об'єктність [2, 11].

Актуальність дослідження полягає в маловивченості постмодерністської італійської літератури, і, безпосередньо, творчості її яскравого представника, Алессандро Барікко. До того ж, навіть італійське літературознавство не володіє авторитетною дослідницькою роботою по творчості Алессандро Барікко.

Найвідомішими творами Алессандро Барікко визнані: *«Замки гніву»*, *«Море-океан»*, *«Легенда про піаніста»*, *«Шовк»*, *«City»*, *«Без крові»* і т.д. [2, 200].

Авторський стиль є своєрідною, історично обумовленою, складною системою засобів і форм словесного вираження, характерною для конкретного автора.

Індивідуальний авторський стиль в художніх творах визначається особливостями використання стилістичних засобів і прийомів разом із структурною організацією тексту і вибором лексичних одиниць. Авторський стиль - індивідуальний для кожного письменника, але не дивлячись на це, саме авторські стилі різних авторів формують літературні течії і стилі, в яких вже виявляються межі узагальненої творчої манери. Авторський стиль обумовлений суб'єктивними чинниками, він залежить від того, як автор виражає і підносить різні явища і описи.

Авторський стиль обумовлений суб'єктивними чинниками, він залежить від того, як автор виражає і підносить різні явища і описи.. Авторська індивідуальність виявляється в інтерпретуючих планах тексту, в його мовно-стилістичному оформленні.

Якщо визначити одним словом те, що пише Барікко, то швидше за все це «іроніко-філософсько-міфологічно-науково-художня белетристика» [3, 187].

Найчастіше белетристика розглядається як ланка масової літератури, а то й ототожнюється з нею. Нас же цікавить дещо інше значення цього слова - література «другого» ряду, неklasична, але в той же час має незаперечні гідності і принципово відрізняється від літератури низької якості - читива.

Багато хто визнає за Алессандро Барікко репутацію справжнього постмодерністського письменника. Інші ж повністю відмовляють йому в цьому, наводячи як приклад «хрестоматійного постмодерніста» Умберто Еко. У творах Барікко знайшли відображення деякі характерні риси постмодернізму [4, 104]. Граничний еkleктизм і поліфонія стилів і жанрів, децентрація композиції, розірваність сюжетних ліній, дискретність розповіді, багаторівневі відсилання, прагнення до знищення усіляких ієрархій, обмежень і кордонів, у тому числі відмінностей між «високим» («елітарним») і «низьким» («масовим») мистецтвом [3, 208].

За зовнішніми контурами його книги майже життєподібні, там є фабула, герої, відгомони злободенних проблем, але разом з тим розповідь утворює світ, підлеглий тільки законам власного внутрішнього руху.

Барікко любить прикордонних і «поза межних» персонажів. Його герої - це люди, зазначені долею. Дивні, жалюгідні, небезпечні, сміливі, забавні, сумні, що вселяють жаль і навівають смутку. Герої, які перемагають, програючи.

Серед персонажів Барікко виводить і реальних діючих осіб, переслідуючи тим самим різні цілі. У тому світі, який творить Барікко, такі персонажі виглядають досить дивно. Хоча, таким чином, виконується один з прийомів постмодернізму: поєднання не поєднуваного. У «Шовку» згадуються і Золя, і Лінкольн, і Пастер для передачі історичного контексту. У «Замках спраги», щоб підкреслити всю значущість і серйозність «залізничної авантюри» сеньйора Рейлі, Барікко докладно описує образ Джорджа Стефенсона і його паровоз «Ракета», а в «Cimi» постає образ Клода Моне і його «Латаття». Якщо в попередніх прикладах історичні персонажі були епізодичними, то в «Новеченто» антагоніст головного героя один з родоначальників класичного джазу, блискучий піаніст-віртуоз - Джеллі Ролл Мортон. Значущість і авторитетність цього персонажа ще сильніше підкреслюють талант «Новеченто» [3, 159].

Однією з сторін стратегії художньої типізації, без якої неможливо відтворити створену творчою уявою особистість, є пафос. Найчастіше Барікко використовує трагізм, драматизм, гумор та іронію: трагічний герой (Новеченто, Шетсі); драматичний герой (Ерве Жонкур, Джун); гумористичний (Барльтбум, Андерсон, Пекіш, Мондріан Кілрой); іронічний герой (Синьйор Рейлі, Гектор Хорґ) [4, 150].

Барікко вдалося поєднати в своїх творах: умонастрій - від ліричної прози; філософський, притчевий характер - від параболи, аналіз процесу розвитку і розв'язання суперечностей, поліфонізм - від романного мислення [2, 109]. Тому мовних шарів декілька: науковий стиль; професіоналізми; просторечна лексика; образна мова; запозичення; велика кількість метафор.

У плані індивідуальності творчості Барікко можна назвати самотньою, його можна порівняти з неогранованим алмазом, поки що не зовсім зрозумілим нашому читачеві, але який в майбутньому явно передбачає пустити глибоке коріння в серця і душі читачів.

Автор робить істотний акцент на матеріальну сторону людської суті. Письменник володіє досить своєрідним стилем письма: рядки та речення в романі підкоряються невідомому нам ритму. Описуючи героя, він не намагається загострити увагу на його біографії, не прагне розкрити внутрішній світ героя, не показує ситуацію, що склалася, в цей період, а як би залишає нам місце для польоту фантазії і для первинного

ознайомлення і оцінки ситуації і героя, він більше практикується на сухій констатації фактів. У цих характерних реченнях-абзацах автор демонструє легкий, дуже «поверхневий» стиль викладу. Вельми нехарактерний для літератури стиль викладу. Алессандро Барікко робить виводи короткими реченнями-абзацами і створюється таке враження, що автор дає нам час обдумати прочитане, задуматися, зрозуміти ваговитість, значущість кожного слова, відчувати особливу атмосферу романів.

Таким чином, серед основних рис поезики Алессандро Барікко можна відзначити багатожанровість творів та їх багаторівневу сюжетну структуру. На багатьох рівнях оповіді (змістовному, композиційному, стилістичному і мовному) присутня характерна автору музикальність. Незвичайна гра з часом і простором дозволяє відзначити елементи магічного реалізму у творчості Барікко. Автор використовує «класичних» персонажів, «класичні» мотиви і образи, але, завдяки оригінальній авторській концепції особистості і глибокій навантаженості образів, вони набувають нового звучання. У творах Барікко чуються відгомони сучасної культури: комікси, засоби масової інформації, кіно, - що впливає як на змістовну, так і на формальну сторону творів.

Література

1. Андреев А. Н. Культурология. Личность и культура/ А. Н.Андреев. – Мн.: Дизайн ПРО. - 1998. – 270 с.
2. Володина И. П. История итальянской литературы XIX – XX веков: Учеб. Пособие для филол. спец. Вузов/ И. П. Володина, А. А. Акименко, З. М.Потапова, И. К. Полуяхтова. – М.: Высш. шк.. - 1990. –287 с.
3. Bravo Scrittura creativa. Tutte le tecniche della narrazione/ Bravo. Bologna.: Calderini. - 1994. – 400 с.
4. AA.VV. I Quaderni di Panta. Scrittura creativa. La scrittura creativa raccontata dagli scrittori che la insegnano, a cura di Laura Lepri. - Milano.: Bompiani. -1997. –310 с.

УДК 372.881.131.1(=131.1)(043)

Ципоренко Л.Д., старший викладач

LA CULTURA NELL'INSEGNAMENTO LINGUISTICO

Alla base dell'analisi dell'interculturalita vi è la ricognizione di come le due culture (quella del parlante e quella dell'apprendente) siano simili e di come differiscano. Una simile analisi apre delle possibilità per l'insegnante nell'approccio dell'insegnamento di una seconda lingua. Bisogna stare attenti a non cadere nell'eccesso con gli stereotipi, ma un'informazione generale può essere molto utile per l'approccio, venendo a contatto con fattori culturali: in questo modo l'esperienza dell'insegnare e l'insegnamento diventano entrambi più piacevoli ed efficaci.

È necessario che ci sia una corretta informazione sui costumi e sugli usi di un popolo, analizzando la distribuzione del fenomeno, cercando di non dare degli stereotipi che potrebbero falsare l'interpretazione, ma fornendo piuttosto dei sociotipi (cfr. 3.1), secondo la definizione di Balboni (1999), e cioè delle caratterizzazioni che derivano da una generalizzazione razionale di stereotipi empiricamente verificabili.

Per fare questo si devono tenere in debito conto anche gli aspetti non verbali di una lingua, perche anch'essi fanno parte della cultura e possono essere diversi a seconda delle popolazioni: il linguaggio del corpo, la lingua oggetto, la lingua dell'ambiente.

Per linguaggio del corpo si intendono il movimento, la postura, la gestualità, l'espressione del viso, lo sguardo, il toccare e la distanza.

Per lingua oggetto si intendono i segni, i disegni, gli artefatti, il vestiario e l'adornamento personale.

La lingua dell'ambiente è quella fatta di colori, luci, architettura, spazio, direzioni ed elementi naturali che parlano all'uomo della sua natura.

Ogni parlante nativo assimila delle esperienze sociali individuali caratteristiche della propria cultura. Ogni società accumula delle regole secondo le quali alcune considerazioni concrete sono interpretate astrattamente e sono valide tra coloro che comunicano attraverso l'uso comune della stessa lingua.

Tra le società con strutture socioeconomiche molto diverse, le differenze interculturali giocano un ruolo significativo quando i membri di una cultura imparano la lingua dell'altra.

L'approccio in classe, quindi, è importante: una volta stabiliti quali valori e quali comportamenti devono essere insegnati, si deve vedere come ciò debba essere fatto da un punto di vista didattico [3]. Una volta che si è capito il legame tra pensiero, cultura e lingua, assieme alla conoscenza delle differenze culturali, distanze, somiglianze e come queste influenzino l'apprendimento di una lingua, l'insegnante ha inserito la cultura nel curriculum.

Per analizzare queste differenze culturali si possono usare vari metodi: la comparazione, la creazione di situazioni o di simulazioni, il chiarimento dei malintesi attraverso i giornali, i media o l'isola classe. Si tratta quindi di fare più che di parlare di valori culturali, fare secondo schemi diversi dalla propria cultura.

L'insegnante non deve tener conto solo della cultura che deve essere appresa, ma anche della cultura del nativo, le difficoltà che lui potrebbe avere, le problematiche che si trova ad affrontare, in modo che l'insegnamento diventi proficuo attraverso l'aggancio alla vita normale. Quello che è importante e che ci sia un contatto diretto fra l'ambiente e l'insegnamento.

La persona che apprende dovrebbe avere il seguente atteggiamento:

- conoscere gli altri, quindi non basarsi su stereotipi, ma entrare in diretto contatto con la nuova cultura;
- tollerare e rispettare le differenze, cioè rendersi conto che tali differenze possono esistere, senza rinunciare al proprio modello culturale;
- accettare una varietà di modelli, nel senso che ognuno è il migliore per quella cultura, ognuno è l'espressione di un popolo, arrivando a quello che Freddi [5] ha definito relativismo culturale. Secondo questo principio, non esiste una cultura migliore di un'altra, ma ognuna rappresenta in modo completo un popolo.

Apprendere una nuova lingua dunque significa imparare a vedere la realtà con gli occhi del popolo straniero e secondo i modelli culturali a cui la lingua straniera fa riferimento.

Questo permetterà di arrivare all'acquisizione delle abilità di comunicazione interculturale passando attraverso tre fasi:

- consapevolezza (l'essere coscienti che gli altri hanno un diverso software mentale);
- conoscenza (bisogna conoscere le altre culture per poter interagire);
- abilità (date dalla consapevolezza assieme alla conoscenza e all'esperienza personale).

Il valore educativo interculturale di un apprendimento della lingua straniera si può sintetizzare nei seguenti punti focali:

- educazione alla pace, al rispetto, e alla comprensione di culture e lingue diverse;
- educazione alle relazioni internazionali e interculturali;
- creazione di personalità bilingui-biculturali capaci di “amare su un piano universale”

Titone [6].

Vediamo in breve quali sono alcuni dei maggiori problemi che possono incontrare gli stranieri che entrano in contatto con gli Italiani e a cosa siano dovuti.

-Il volume e il tono della voce: normalmente gli Italiani adottano un tono della voce notevolmente superiore a quello degli altri popoli; per questo due Italiani che si stanno semplicemente scambiando delle formule di saluto o che stanno conversando del più o del meno vengono spesso scambiati per due litiganti.

-Il lessico: il problema lessicale riguarda prevalentemente la scelta di un termine fra vari sinonimi e l'utilizzo di terminologie specialistiche. Nel primo caso si tratta di una scelta legata al concetto di “politically correct”; nel secondo caso è invece legato alla precisa individuazione dell'ambito nel quale tali terminologie devono essere adottate. Nella comunicazione

interculturale il problema nasce quando il locutore non è ben conscio del livello a cui si pongono le parole che egli utilizza e quindi delle reazioni che esse possono provocare.

-La velocità d'elocuzione: è influenzata dagli usi linguistici delle diverse culture, dalla personalità dell'individuo, dal suo stato d'animo, dalla frequenza della ripetizione dell'enunciato. Nella conversazione con uno straniero che non padroneggia perfettamente la nostra lingua, la velocità sostenuta dell'eloquio può causare problemi di comprensione, oltre che irritazione nell'interlocutore che si sente inadatto alla situazione.

-La vicinanza dei corpi: lo spazio che ogni individuo ritiene suo ed invalicabile senza il suo permesso cambia da cultura a cultura. Gli italiani, come in genere i popoli latini, sono abituati a tollerare una distanza minima fra i corpi, e anche il contatto fisico (p.e. mano sulla spalla) è abbastanza frequente. Questo crea problemi agli stranieri abituati invece ad un maggior spazio vitale, come ad esempio i popoli nordici.

-La postura: ha caratteristiche diverse da cultura a cultura, a volte legata a momenti ben specifici (per esempio durante la preghiera). In un discorso interculturale è quindi importante individuare le posture da evitare perché connotate in qualche modo nell'altra cultura e capire in quali situazioni è necessario assumere una postura più formale e in quali una più informale.

-La gestualità: può rappresentare un rinforzo, un'involontaria smentita, una fonte di feedback. Caratteristica prettamente "latina" è la forte gestualità, che accompagna, sottolinea, mima gran parte del discorso italiano. Questi gesti, del tutto spontanei per noi, sono spesso incomprensibili per gli stranieri, o possono dar luogo a fraintendimenti con gesti simili delle altre culture.

-La puntualità: ogni cultura ha una propria gestione e concezione del tempo. Per alcune culture vige il principio che "il tempo è denaro" (e quindi è vietato sprecarne) mentre in altre il concetto che si ha di esso è molto più labile e indefinito. In ambito internazionale l'Italiano gode fama di persona poco puntuale o che comunque non è molto affidabile da questo punto di vista. In realtà, gli Italiani tollerano un ritardo che rimane nell'arco del quarto d'ora; anzi, in questo spazio di tempo non è nemmeno considerato ritardo.

-La flessibilità: per gli Italiani il fatto che una riunione abbia un ordine del giorno è un elemento utile ma non indispensabile: anche se poi si passerà la maggior parte del tempo a discutere di tutt'altro, ugualmente si lascerà la seduta convinti di aver impegnato utilmente la propria giornata, resolvendo problemi che comunque andavano affrontati, anche se non erano indicati nella scaletta.

-I dialetti e le inflessioni dialettali: gli Italiani, anche se ovviamente raramente se ne accorgono, danno alla loro parlata coloriture e accenti locali, che possiamo, a grandi linee, dividere in settentrionali, centrali e meridionali. Gli stranieri che studiano l'italiano (specialmente ai primi livelli) sono abituati ad una flessione più di tipo centro-settentrionale e sono quindi messi in crisi da pronunce.

Література

1. E. Morin, La testa ben fatta. Riforma dell'insegnamento e riforma del pensiero, Raffaello Cortina Editore, Milano, 2000. pp.138
2. G. Favaro, Il mondo in classe, Nicola Milano, Bologna, 2000. pp. 208
3. P.E. Balboni, Parole comuni, Culture diverse. Guida alla comunicazione interculturale, Venezia, Marsilio Editore, 1999. pp. 305
4. S. Di Carlo, Idee e proposte per una educazione interculturale, Tecnodid, Napoli, 2002. pp. 156

СЕКЦІЯ
МОВНІ ОДИНИЦІ РІЗНИХ РІВНІВ СУЧАСНИХ ГЕРМАНСЬКИХ,
СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ,
КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТИ

УДК 372.881.111.1(043)

Васильєва Ельза В'ячеславівна, кандидат педагогічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
“МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА”

З огляду процесу інтеграції України до Європейського та міжнародного соціально-економічного, культурно-інформаційного та освітнього простору, а також згідно з вимогами сучасного ринку праці існує нагальне соціальне замовлення на фахівців, які володіють іноземною мовою в різних сферах професійної діяльності. Особливої уваги набуває підготовка кваліфікованих спеціалістів у галузі міжнародної економіки, тому що для економістів-міжнародників іноземна мова (особливо англійська) є інструментом реалізації економічної політики країни та вирішення зовнішньоекономічних завдань країни.

Згідно з чинною програмою головною практичною метою викладання англійської мови для професійного спілкування є формування у студентів загальних та професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій (лінгвістичної, соціолінгвістичної і прагматичної) для забезпечення їхнього ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі [3]. Отже, предметом нашого дослідження є складові професійної комунікативної компетенції магістра з міжнародної економіки. Професійна комунікативна компетенція розглядається як мовна поведінка, що є специфічною для академічного та професійного середовища [3].

Серед рівнів, які запропоновані Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [1], вступний рівень студентів магістратури дорівнює B2 (Незалежний користувач). Цей рівень забезпечує їхню незалежну комунікативну компетенцію для того, щоб вони могли ефективно функціонувати в академічному та професійному середовищі. Спеціалізація “Міжнародна економіка” належить до, так званих, вербально вимогливих спеціалізацій (тобто тих, що вимагають від майбутніх фахівців більш складного вербального спілкування). Таким чином, при закінченні вищого навчального закладу студенти отримають рівня C1 (Досвідчений користувач).

Виходячи з вимог програми [3], майбутній фахівець з міжнародної економіки повинен бути здатним:

- обговорювати пов'язані зі спеціалізацією питання, для того щоб досягти порозуміння зі співрозмовником;
- готувати публічні виступи з широкої низки економічних питань та з застосуванням відповідних засобів вербальної комунікації і адекватних форм ведення дискусій і дебатів;
- відшуковувати нову інформацію (текстову, графічну, аудіо та відео), що міститься у англомовних матеріалах у галузі міжнародної економіки (як у надрукованому, так і в електронному вигляді), користуючись відповідними пошуковими методами та термінологією;
- аналізувати англомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень;
- писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки питань у галузі міжнародної економіки; перекладати англомовні професійні тексти на українську мову, користуючись двомовними термінологічними словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування.

На старшому ступені навчання у вищих навчальних закладах, коли актуалізується проблема подальшої професіоналізації студента, не можна залишити поза увагою також такий вагомий складник підготовки майбутнього фахівця-економіста як його фахова лінгвістична компетенція. Лінгвістична компетенція передбачає оволодіння студентами знаннями про системну організацію певної мови і закономірності її функціонування. Інакше кажучи, лінгвістична компетенція – це вміння добирати та вживати мовні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування. Лінгвістична (мовна) компетенція проявляється в таких характеристиках, як нормативність, правильність, адекватність, логічність, чистота, різноманітність мови. Мова виконує функції, які є важливими для окремих соціальних груп і окремих людей: комунікативну, експресивну, номінативну, гносеологічну, естетичну, ідентифікаційну, контактостановлювальну, демонстраційну та інші функції [2].

Мовний матеріал, яким повинен оволодіти магістр з міжнародної економіки, складається, перш за все, з англomовної економічної термінології, що позначає відповідні поняття цієї галузі. Від студента вимагається вміння надати відповідні термінологічні еквіваленти (на рівні слова, словосполучення) у межах кожної теми, яка вивчається.

Невід’ємною частиною лінгвістичної компетенції є мовленнєві вміння та посередницька діяльність (медіація). Для студентів з міжнародної економіки посередництво найчастіше має вигляд резюмування або переказу галузевих текстів, в окремих випадках – усного та письмового перекладу в ситуаціях професійного спілкування. Для успішної реалізації посередницької діяльності необхідна наявність фонових знань, відповідного мовного матеріалу й автоматизованих перекладацьких дій.

Знання, які отримують студенти під час вивчення спеціальних дисциплін у галузі міжнародної економіки, виконують водночас функцію фонових знань при перекладі. Коло професійних питань магістрів спеціальності “Міжнародна економіка” охоплює, наприклад, фінансовий та міжнародний менеджмент, міжнародні стратегії економічного розвитку, проблеми глобальної економіки, фінансову та монетарну політику ЄС, європейську інтегративну політику та ін.

Розвиток умінь студентів виконувати перекладацькі дії на рівні автоматизмів здійснюється в процесі виконання ними комплексу спеціальних вправ на заняттях з англійської мови професійного спрямування.

Таким чином, після приєднання України до Болонського процесу і, як результат, до європейського простору вищої освіти першочерговою стає підготовка українських студентів на рівні європейських освітніх стандартів. Пріоритетного значення набуває оволодіння майбутніми фахівцями англійською мовою для професійного спілкування та формування в них професійної мовної компетенції.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: Вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед.наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Колесникова И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И.Л.Колесникова, О.А.Долгина. – С-Пб.: БЛИЦ, 2001. – 224 с.
3. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок, В.О.Іваніщева, Л.Й.Клименко, Т.І.Козимирська, Т.І.Скрипник, Н.Ю.Тодорова, А.О.Ходцева. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.

ГРАМАТИЧНІ ЗАМІНИ У ДІЛОВОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Граматична трансформація - це зміна граматичних характеристик слова, словосполучення, речення у перекладі. У більшості випадків при перекладі з англійської мови на українську українське речення не накладається на англійське, не збігається з ним по своїй структурі. Часто структура українського речення в перекладі цілком відрізняється від структури англійського речення. У ньому інший порядок слів, часто інший порядок частин речень – головного і підрядного. У ряді випадків частини мови, якими виражені члени англійського речення, передаються відповідно іншими частинами мови. Стислість вираження вимагає додавання при перекладі – введення додаткових слів і навіть речень. Однак деякі розходження в звичному вживанні викликають вилучення окремих елементів англійського речення при перекладі українською мовою. Все це пояснює широке використання граматичних трансформацій при перекладі.

Розрізняють п'ять основних видів граматичних трансформацій: перестановка (або пермутація), заміна (або субституція), додавання, вилучення та комплексна трансформація.

Перестановка- це граматична трансформація, в результаті якої змінюється порядок слів у словосполученні або реченні. Наприклад, в українському реченні сполучне слово «проте» зазвичай стоїть на початку речення, в той час як його еквівалент *however* може буди як у середини, так і на початку речення.

Перестановки зазвичай супроводжуються замінами. Внаслідок замін змінюються ознаки словоформ, частин мови, членів речення та власне речень. При перекладі можуть застосовуватися заміни слова словосполученням, словосполучення-реченням, низки речень –одним складним реченням і навпаки:

These are the samples they discovered. – Ось які зразки вони віднайшли.

Додавання- граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі збільшується кількість слів, словоформ або членів речення:

We have an interesting and testable hypothesis.- Ми маємо цікаву гіпотезу, яку можна перевірити.

Вилучення- це така граматична трансформація, внаслідок якої в перекладі вилучається певний мовний елемент.

This issue is very difficult to tackle.-Це дуже складне питання.

Згідно з В. Комісаровим, граматичні трансформації або граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні може піддаватися граматична одиниця мови оригінала будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення, речення певного типу. Зрозуміло, що при перекладі завжди відбувається заміна форм мови оригіналу на форми мови перекладу. Граматична заміна, як особливий спосіб перекладу, має на увазі не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а відмова від використання форм мови перекладу, аналогічних формам мови оригінала, заміну таких форм на інші, відмінні від них за граматичним значенням. А.Д. Швейцер визначав граматичні трансформації як трансформації, при яких перетворюється формальна структура вислову і залишається незмінним сенс, що констатує його, набір сем. Граматичні трансформації полягають в перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу. Трансформація може бути повною або частковою залежно від того, чи змінюється структура речення повністю або частково. Зазвичай, коли замінюються головні члени речення, відбувається повна трансформація, якщо ж замінюються лише другорядні – часткова. Окрім замін членів речення можуть замінюватися і частини мови. Найчастіше це відбувається одночасно. Масштаб і глибина

перекладацьких трансформацій бувають різноманітними – від трансформацій, які спричиняють відносно невелику відмінність тексту мови перекладу з текстом мови оригінала, до випадків так званого парадоксального перекладу, коли зовнішня несхожість тексту оригінала і тексту перекладу така, що важко відразу ж визнати переклад, і лише поміркувавши можна дійти висновку, що рішення оптимальне, що перекласти ближче до тексту було просто неможливо, що перед нами переклад. До однієї низки відносять функції як лінгвістичного, так і журналістського напрямку; не простежена також градація функцій за ступенем їх актуальності.

Література

1. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
2. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук / А.М. Коваленко. – К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т. – 187 с.
3. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения / В.Н. Комиссаров Київськ. нац. лінгв. ун-т 1973. – 215с
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
5. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Высшая школа./ В.Н. Комиссаров Київськ. нац. лінгв. ун-т .– 215 с.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспекти перекладу). – Вінниця, 2003. – 448 с.
7. Ноздріна Л.А. Заглавие текста // Грамматика и смысловые категории текста: Сб. науч. тр. им. М. Тореца. / Л.А. Ноздріна. – М. - 1982. – 300 с.

УДК 811.111'33

Петрашина Людмила Аркадіївна, асистент кафедри англійської мови та перекладу

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ

Феномен концептуальної метафори займає одне з визначних місць у дослідженнях сучасних лінгвістів. Вивчення механізмів його формування та функціонування уможлиблює наближення до розуміння процесів творення та функціонування мовних та художніх концептів.

Власне термін метафора завдяки розвитку сучасної лінгвістичної науки сприймається вже не лише як троп, що базується на принципах похідності, тобто лише як літературний прийом, але й як певний засіб сприйняття дійсності, вид ментального процесу. Сучасна теорія метафори визначає останню як важливу ментальну операцію, яка має за мету пізнання, категоризацію, концептуалізацію, оцінювання та пояснення світу.

Дослідники Дж. Лакофф та М. Джонсон вперше почали розглядати метафору у когнітивному аспекті як певне розумове явище. [6] Дослідженням теорії когнітивної метафори займалися такі вчені, як Р. Бойд, Т.С. Кун, П. Рікер, Е. МакКормак, Н.Д. Арутюнова, В.М.Телія, В.Г. Гак та інші. Результати їх досліджень можна узагальнити наступним чином: базою для метафоризації стають процеси обробки знань, а останні представлені у вигляді фреймів (статичних досвідів) та сценаріїв (узагальнених динамічних досвідів взаємодії людини з навколишнім світом). Тобто основа метафори – це процес взаємодії між структурами знань двох концептуальних сфер - сфери-джерела (source domain) і сфери-мішені (target domain). Перша сфера, сфера джерела, є більш зрозумілою, конкретною й пов'язана з безпосереднім фізичним або просторово первинним досвідом [6, 230]. Під впливом метафоричних трансформацій, тобто перенесення певних якостей одного об'єкта або сутності на інший, часто не висловлюючи ці якості вербально, конституенти сфери-джерела формують більш абстрактну та менш зрозумілу сферу-

мішень. Сфера-джерело складається з мовних сутностей, що пов'язані семантично і мають певні відношення між собою у мисленні. В мові вони виражаються за допомогою споріднених слів та словосполучень, які лінгвісти вивчаються як організовані у класи «лексичні поля» або «лексичні ряди». Оскільки сфера-мішень є більш абстрактною, вона переймає структуру сфери-джерела за допомогою метафоричного зв'язку. Тому вважається що зв'язки між конституантами сфери-мішені мають відношення аналогічні тим, що пов'язують конституенти сфери-джерела. [5] Використовуючи метафоричне висловлення для пояснення самого явища когнітивної (концептуальної) метафори, можемо сказати, що вона виконує роль призми, за допомогою якої людина розглядає, вивчає або отримує певний досвід про новий концепт крізь знання, що вже були отримані, або іншими словами це «спосіб творення нових концептів з використанням знаків, що вже використовувались у даній семіотичній системі» [1: 48].

Дж. Лакофф і М. Джонсон у своїх працях описують концептуальну (когнітивну) метафору як перетинання знань про певну концептуальну сферу у іншій концептуальній сфері. На їх думку, вона проявляється не лише у мові, але й у мисленні та діях індивідуума взагалі. Як вважає Е. Маккормак, поява метафори зумовлюється зіставленням семантичних концептів, що досі не були зіставлені. При цьому метафора має подвійну природу: у наявності повинні бути певна подібність концептів, що зіставляються, інакше вона не буде зрозуміла, а також певна відмінність, бо головним завданням метафори є продукування нового значення, або його нового аспекту. [2] Згідно Г.Г. Молчанової, відмінність когнітивного підходу до вивчення метафори полягає саме в новому підході до самого механізму її творення – обов'язкова наявність як загального семантичного компоненту двох об'єктів, що зіставляються, так і, що більш важливо, їх відмінні компоненти, взаємопроникнення концептуальних сфер. [3]

Загальноприйнятим є той факт, що метафори не однорідні за своєю природою. Існує безліч моделей, за якими творяться концептуальні метафори. Механізми творення цих моделей зумовлюються не лише певними особливостями мислення індивідуума, але й загальним досвідом та знанням того суспільства, у якому він існує. Це, звісно, ставить питання про класифікацію концептуальних метафор. У сучасній лінгвістиці базовою вважається класифікація концептуальних (когнітивних) метафор, запропонована Дж. Лакоффом та М. Джонсоном [6]. За цією класифікацією концептуальні метафори можуть бути поділені на:

- *структурні* метафори, основною характеристикою яких стає метафоричне формування одного поняття (концепту) в термінах іншого;
- *орієнтаційні або просторові* – процес творення базується на категоріях простору;
- *онтологічні* – відмінною рисою цієї категорії метафор є відношення до певних абстракцій, почуттів, подій як до матеріальних сутностей і об'єктів.

На нашу думку категоризація концептуальних метафор та їх подальше дослідження сприятиме не лише розумінню природи самої концептуальної метафори, а й глибшому проникненню в концептосферу, кращому розумінню світосприйняття, виокремленню загальних універсальних та відмінних рис, притаманних концептосферам різних культур та народів у певні історичні епохи.

Література

1. Телия В. Н. Вторичная номинация и её виды / В. Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 202 с.
2. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры / Эрл Мак Кормак // Теория метафоры : сборник : пер. сангл., фр., нем., исп., пол. яз. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358–386.
3. Молчанова Г. Г. Некоторые языковые механизмы вариативной интерпретации действительности (эволюция метафоры – метафора эволюции?) / Г. Молчанова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2002. 2. С. 7-12.

4. Хорошун О. О. Концептуальна метафора: актуальні засади дослідження / О. О. Хорошун // Наук. вісн. Волин. нац. ун- у ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – No 9 : Філологічні науки : Мовознавство. – С. 222 – 225.
5. Deignan Alice. Conceptual Metaphor Theory [Електронний ресурс] / А. Deignan – Режим доступу до статті <http://creet.open.ac.uk/projects/metaphor-analysis/theories.cfm?paper=cmt>.
6. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. - Chicago: University of Chicago Press, 1980. - 242 p.

УДК 811.111'33

Романюк Сергей Григорьевич, старший преподаватель кафедры английского языка и перевода

ИСТОРИЯ МАШИННОГО ПЕРЕВОДА

Впервые мысль о возможности машинного перевода высказал Чарльз Бэббидж, разработавший в 1836-1848 гг. проект цифровой аналитической машины - механического прототипа электронных цифровых вычислительных машин, появившихся через 100 лет. Идея Ч. Бэббиджа состояла в том, что память объемом 1000 50-разрядных десятичных можно использовать для хранения словарей. Ч. Бэббидж привел эту идею в качестве обоснования для запроса у английского правительства средств, необходимых для физического воплощения аналитической машины, которую ему так и не удалось построить.

Фактически история машинного перевода начинается с "Джорджтаунского эксперимента". В январе 1954 г. состоялась первая публичная демонстрация машинного перевода с русского языка на английский, осуществленного на машине ИБМ-701. Первое поколение систем машинного перевода базировалось на алгоритмах последовательного перевода "слово за словом", "фраза за фразой". Возможности таких систем определялись доступными размерами словарей, прямо зависящими от объема памяти компьютера. Перевод текста осуществлялся отдельными предложениями, смысловые связи между ними никак не учитывались. Такие системы называют системами прямого перевода. На смену им со временем пришли системы последующих поколений, в которых перевод от языка к языку осуществлялся на уровне синтаксических структур. В алгоритмах перевода использовался набор операций, позволяющий путем анализа переводимого предложения построить его синтаксическую структуру по правилам грамматики языка входного предложения (так же, как учат детей языку в средней школе), а затем преобразовать ее в синтаксическую структуру выходного предложения и синтезировать выходное предложение, подставляя нужные слова из словаря. Такие системы называются Т-системами (Т - от английского слова "transfer - преобразование").

Наиболее совершенным считается подход к построению систем машинного перевода на основе получения некоторого, независимого от языков, смыслового представления входного предложения путем его семантического анализа. Затем производится синтез выходного предложения по полученному смысловому представлению. Такие системы называют И-системами (И - от слова "интерлингва"). Считается, что следующие поколения систем машинного перевода будут относиться к классу И-систем.

Первые коммерческие продукты машинного перевода, нашедшие практическое использование, появились в середине 80-х годов. Они были реализованы на персональных компьютерах и являлись системами прямого перевода, возможности которых базировались на огромных (по сравнению с первыми системами) словарях, а не на умении анализировать и синтезировать тексты.

С практической точки зрения, имея в виду качество результирующего текста и его соответствие исходному, программы машинного перевода подразделяют на три

категории: полностью автоматический перевод; автоматизированный машинный перевод при участии человека; перевод, осуществляемый человеком с использованием компьютера. Программы машинного перевода первой из названных категорий являются делом далекого будущего, поскольку в общем виде не решены проблемы автоматического понимания, перевода и синтеза текстов. Программы второй категории разработчики называют МТ-программы (от Machine translation - машинный перевод). Реально автоматизированный (с участием человека) машинный перевод возможен только в условиях искусственно ограниченного, как по словарному запасу, так и по грамматике, языка. Программы третьей категории разработчики называют ТМ-программы (от translation memory - память перевода). Эту категорию программ применяют профессиональные переводчики, осознавшие выигрыш от автоматизации их работы с помощью компьютеров. Основу ТМ-программ составляют специализированные словари, соответствующие тематике переводимого текста. При переводе используются конструкции и значения слов и устойчивых словосочетаний, выбранные профессиональным переводчиком и занесенные в словари системы, а полученный текст подвергается интенсивному редактированию. Словари и уже переведенные фрагменты текстов, запоминаемые в ТМ-системе, могут быть повторно использованы в больших коллективных проектах, ими можно обмениваться. Поэтому ТМ-системы представляют собой важное средство автоматизации труда профессиональных переводчиков. Часто ТМ-программы используют в сочетании с МТ-программами. Наиболее популярным в мире ТМ-инструментарием является Translation's Workbench фирмы Trados (для краткости часто также называемый Trados).

История машинного перевода насчитывает немногим более 50 лет. За это время сменилось несколько поколений систем машинного перевода - от первых программ, использовавших ограниченные ресурсы универсальных компьютеров первого поколения до современных коммерческих продуктов, использующих мощные ресурсы серверов и персональных компьютеров, включая ПК, в которых можно размещать карманные словари, а также компьютерные сети. По мере снятия технических ограничений, налагаемых возможностями компьютеров по производительности и памяти, становилось ясно, что проблема перевода текста с одного естественного языка на другой принципиально не сводится только к перекодировке слов. Для преодоления основных трудностей проблемы машинного перевода должны быть решены задачи автоматизированного представления контекста, смыслового содержания переводимого текста, знаний о понятиях предметной области, к которой относится переводимый текст.

Вместе с тем современные достижения в области вычислительной техники, информационных технологий и технологий телекоммуникаций позволяют выдвигать на перспективу практические задачи поиска и выбора требуемой информации, представленной на разных языках, из разнородных источников, находящихся в корпоративных и глобальных информационно-телекоммуникационных сетях. В качестве примера такой перспективной задачи можно привести системы запросов к информационным ресурсам сетей, например к базам данных, с возможностью формирования ответов по телефону в виде устной речи. Для этого требуется сочетание систем машинного перевода с системами распознавания и синтеза речи.

Литература

1. Кулагина О. С. Исследования по машинному переводу. М., Наука, 1979.
2. Молошная Т. Н. Алгоритм перевода с английского языка на русский. Проблемы кибернетики, 1960, вып. 3.
3. Кулагина О. С. Машинный перевод: современное состояние. В сб.: Семиотика и информатика. Вып. 29. М., ВИНТИ, 1989.
4. Компьютерра, 2002, № 21. Тема номера: "Ты меня понимаешь?" Проблемы машинного перевода, с. 26-37. Статьи: Жигалов В. Тестер Тьюринга; Жигалов В.

Отложенный разговор; Ножов И. Синтаксический анализ; Сокурко А. Будущее машинного перевода.

УДК: 811.111'255.4(043)

Святна Олена Олександрівна, асистент кафедри англійської мови та перекладу

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ

Питання про функції заголовка є предметом багатьох дискусій, єдиної думки щодо кількості функцій та їх характеру не існує. До однієї низки відносять функції як лінгвістичного, так і журналістського напрямку; не простежена також градація функцій за ступенем їх актуальності [8, с. 26].

Функції заголовків трактувалися спершу як питання про вимоги, розроблялися співробітниками газет та журналів і зводилися до техніки складення та загальної характеристики заголовків. Головним чином ці вимоги стосуються лаконічності, стислості, яскравості та виразності.

Одним із перших, хто звернувся до заголовка з точки зору комунікативної ролі мови, був Григорій Йосипович Винокур, який зазначав, що зміст заголовка повинен бути у такій мірі насичений комунікацією, щоб сама ця комунікація звертала на себе увагу. Основною функцією заголовків є інформативна: завдання заголовка дати ясне розуміння про зміст повідомлення [5, с. 53]. Другою, на його думку, є рекламна: ця інформаційна установка газетного мовлення ще різкіше підкреслюється тим, що вона ускладнюється специфічною стилістичною тенденцією, що характеризує газетні заголовки, дає чітке розуміння про зміст повідомлення і звертає на нього увагу. Таким чином, визначається домінуюча роль інформативної та рекламної функцій.

Пріоритетність інформативної функції заголовків визнається більшістю вчених. Стосовно рекламної функції існує розбіжність думок. Так, Олександр Іванович Попов зазначає, що рекламна функція властива не кожному заголовку [4, с. 232].

Також заголовки виконують рекламно-експресивну функцію. Назви матеріалів мають бути цікавими, у міру інтригуючими, привертати увагу. Як різновид рекламної функції виділяють інтригуючу функцію і зазначається, що інтригуючу функцію виконують заголовки, які своєю стилістичною визначеністю привертають увагу читача, але не містять інформації, що дозволяє заздалегідь робити висновок про зміст статті [6, с. 54].

Прагненням до рекламності пояснюється тенденція газет вживати заголовки з фамільярною конотацією, тобто лише імена (іноді навіть зменшувальні) відомих особистостей політичного та культурного життя, оскільки такі заголовки завжди привертають увагу, задовольняючи зацікавленість масової аудиторії до життя знаменитостей. Наприклад: *Ala Bashir: Being Saddam's Doctor (The Times, March 28, 2010)* [9, с. 23].

Номінативна функція вважається деякими дослідниками за вихідну; зазначається зокрема, що заголовок покликаний визначити статтю, назвати її, виділити серед інших. У зв'язку з цим висловлюється думка, що з розвитком літератури та журналістики призначення заголовка змінилося, його функції розширилися; назва перестає бути лише характерною ознакою. Заголовок дає уявлення про статтю, допомагає краще усвідомити ідею автора.

Стосовно номінативної функції (назвати, виділити статтю) можна стверджувати, що сфера її впливу дуже обмежена. Існує дослідження, яке показує, що ця функція була властивою заголовкам перших газет і з часом стала витіснятися інформативною функцією (визначити основний зміст повідомлення). З цією думкою можна цілком погодитися, якщо пояснити зростання інформативності заголовка величезним потоком інформації в сучасних умовах, водночас беручи до уваги значну роль заголовка як репрезентанта

текстової інформації. Згадані властивості дозволяють надати пріоритет інформативній функції [3, с. 38]. Тому заголовок газетної статті стає не стільки ім'ям тексту, скільки його стислою анотацією.

Експресивна функція виражає суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення, але проти самостійності цієї функції висловлюються заперечення на тій підставі, що вона лише підсилює інформативну та рекламну функції [2, с. 48].

Виконуючи експресивну функцію, заголовок емоційно впливає на читача, агітує, спонукає до певного тлумачення змісту. Водночас виділяються такі різновиди експресивної функції: а) функція переконання, яка полягає в тому, що заголовок дає читачеві основний концепт тексту, його висновок; б) апелятивна функція – використання в заголовку мовних засобів, які привертають увагу читача.

Визначається також графічно-вокремлювальна функція, або декоративна, коли заголовок відокремлює один матеріал від іншого. Однак, цю роль успішно можуть виконувати різні друкарські засоби, а не тільки заголовки.

У зв'язку з установкою газети на масову читачську аудиторію виділяється директивна функція заголовків, яка іноді називається спонукальною. Її виконують заголовки, в яких експліцитно виражається заклик до дії [7, с. 6].

Під час визначення лінгвістичної сутності заголовків газетних заголовків та їхніх структурних особливостей нами врахувалися такі функції: **інформативна, оцінна, спонукальна та інтригуюча** [8, с. 41].

Інформативна функція. Заголовок виконує інформативну функцію, коли у стислій формі дає чітке уявлення про зміст повідомлення. Іноді цю функцію називають комунікативною, оскільки вона пов'язана з повідомленням про зміст тексту. У дослідженні повідомляємо точку зору більшості лінгвістів, які визначають зазначену функцію як інформативну.

Так, заголовок *How Runaway Slaves Found the Path to Freedom (January 25, 1999)* інформує читачів про те, яким чином раби, які тікали з півдня Америки, знаходили шлях до Канади, щоб звільнитися від рабства. Заголовок *How to Combat Teen Pregnancy (June 21, 1999)* торкається проблеми ранньої вагітності серед підлітків. У статті із заголовком *School Tests Peppermint Aroma to Help Students Concentrate (The Guardian, April 25, 2010)* мова йде про нововведення в одній із американських шкіл, в якій почали розповсюджувати у коридорах аромат перцевої м'яти, що, на думку лікарів, може допомогти учням концентрувати увагу [1, с. 95].

Оцінна функція. Оцінне судження – це суб'єктивний образ об'єктивної дійсності тому, що реальна інформація відбивається в свідомості суб'єкта оцінки, співвідноситься з його уявленням про гарне / погане, приємне / неприємне і набуває суб'єктивної форми. Причиною породження оцінних суджень є потреба людини виразити своє ставлення до означуваного в процесі комунікації. Оцінність розглядається як мовна категорія, здатна кваліфікувати означуваний предмет з точки зору „гарне” / „погане”. Оцінність висловлювання визначається взаємодією багатьох факторів: соціальних ролей, соціальних статусів комунікантів, типу мовленнєвої ситуації та ін. Розрізняють експліцитну та імпліцитну оцінність, де критерієм виступає наявність / відсутність оцінних мовних засобів у лексико-граматичній структурі висловлювання [8, с. 47].

Спонукальна функція. Враховуючи установку на масового читача, деякі заголовки виконують спонукальну функцію, тобто, у них виражається заклик до дії. Структурно такі заголовки є наказовими реченнями, у кінці яких може бути знак оклику [8, с. 51]. Наприклад: *Don't Look This Tiger in the Eye (September 11, 2000); Keep the Politicians Out Of the NHS (The Daily Telegraph, April 25, 2010)*.

Найчастіше в ініціальних реченнях тексту пояснюється ситуація та те, чому необхідно виконати дію [50, с. 199]. Наприклад:

Paint It Black ... No, Pink! No, Blue!

Fashionistas spent the '90s trying in vain to persuade women to wear something other than black (February 22, 1999).

Інтригуєча функція. Інтрига визначається як складне і напружене сплетення дій персонажів, що переслідують свої цілі за допомогою витончених хитрощів і прихованих намірів. Інтригуєчу функцію виконують заголовки, які привертають увагу читача, спонукають його до певного тлумачення змісту, але не дозволяють заздалегідь зробити висновок про зміст повідомлення [8, с. 57].

В ініціальних реченнях після таких заголовків, як правило, пояснюється зміст, а в основній частині повідомлення описується або проблема в цілому, або конкретна ситуація. Наприклад:

Strictly Stricter

Strictly Come Dancing judge Alesha Dixon has vowed to be harder on contestants after show bosses told her: "Get tough – or we will." (The Daily Mirror, April 26, 2010)

Даний заголовок побудований на грі слів з метою привернути увагу читача, але він не повідомляє, про що бути йти мова, навіть не дає натяку. Проте, з першого речення статті стає зрозумілим, йдеться про суддю одного з танцювальних шоу Америки та його суддю, яку продюсери проекту просять бути більш строгою з конкурсантами.

Центральною проблемою комунікативно-функціональної теорії перекладу З.Д. Львовської є розмежування й співвідношення понять мовного значення й мовленнєвого значення. "Суть діяльності перекладача визначається його ключовим положенням у ланцюжку багаторазового перекодування інформації, що складає основу процесу двомовної комунікації: зміст - значення - зміст - значення - зміст. У процесі перекладу необхідний облік об'єктивних і суб'єктивних факторів, які формують конкретну мовленнєву ситуацію мовленнєвого спілкування. Взаємодія мотиву й мети автора висловлення визначає *комунікативне завдання* автора. Мотив і мета - це результат взаємодії всіх формантів мовленнєвої ситуації: особистості автора тексту, предмета мовлення, місця й часу спілкування, особистості партнера по комунікації.

Література

1. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову / В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
2. Коваленко А.М. Заголовок англomовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук / А.М. Коваленко. – К.: Київськ. нац. лінгв. ун-т. – 187 с.
3. Кузенко Г.М. Теорія та практика перекладу (The World of Interpreting and Translating) / Г.М. Кузенко. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 232 с.
4. Ноздріна Л.А. Заглавие текста // Грамматика и смысловые категории текста: Сб. науч. тр. им. М. Тореца. / Л.А. Ноздріна. – М. - 1982. – 300 с.
5. Осветимская Н.М. Особенности семантической интерпретации глагольных фразеологизмов в газетном тексте : [на материале англ. газ.] // Сб. науч. тр. / Н.М. Осветимская. – М.: Моск. гос. ин-тиностр. яз.им. Мориса Тореца, 1989. – Вып. 334. – 534 с.
6. Семейн Л.Ю. Заголовки в журнале "Time" или как "цивилизованно" очертить политика : (стратегия и тактика дискредитации в полит. дискурсе) / Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков / Л.Ю. Семейн. – Омск.- 2000. – 302 с.
7. Скороходько Э.Ф. Лингвистические вопросы перевода научно-технических терминов с английского языка на русский / Э.Ф. Скороходько. – Л. – 1961. – 22 с.
8. Сухачева А.Н. Особенности заголовков газетных статей современной британской и американской прессы / А.Н. Сухачова. – Ярославль: Вестн. студ. науч. о-ва, 2005. – № 3. – 185 с.
9. Arnold V.I. Stylistics. Modern English. / V.I. Arnold. – М. – 2002 – 365 p.

РЕЛИГИОЗНЫЙ ДИСКУРС: КОММУНИКАТИВНЫЕ И ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Своеобразие религиозных текстов состоит в том, что они содержат знаки (слова, словесные формулы, высказывания, последовательности высказываний и т.д.), которым в коммуникации верующих нередко приписываются те или иные трансцендентные свойства - такие, как магические способности, чудесное (божественное или демоническое) происхождение, святость или греховность, открытость потусторонним силам.

Н.Б.Мечковская предлагает обозначить все проявления веры в сверхъестественное термином *фидеизм* (от лат. *fides* – вера) [3, 45].

Существуют особенности, которые отличают фидеистическое общение от любого другого. Фидеистическое слово включено в важнейшие, нередко критические ситуации в жизни верующего человека. Особый драматизм и напряженность в коммуникации, включающей фидеистическое слово, связаны с тем, что здесь человек обращается к высшим силам. Фидеистическая коммуникация противостоит земному межчеловеческому общению - бытовому, повседневному, служебному, праздничному и проч.

Специфика религиозного дискурса, как отмечает В.И.Карасик, состоит в том, что целью религиозного общения является приобщение к вере в рамках определенной конфессии. Причем при религиозном общении имеет место открытое утверждение ценностей, "такие, как, например, признание Бога, понимание греха и добродетели, спасение души, соблюдение обрядов. Религиозные ценности определяют смысл жизни человека" [1, 9].

Своеобразие общения в мифолого-религиозной сфере и элементы неконвенционального отношения верующих к знаку обусловили некоторые общие жанровые особенности фидеистических текстов, устных и письменных.

Для текстов фидеистических жанров характерна более высокая, чем в бытовой речи, формально-смысловая организованность, искусность. Этим обусловлены такие общие черты фидеистической поэтики, как звуковые повторы разных видов (анаграммы, звукоподражания, аллитерации, метрическая упорядоченность, рифма), семантический параллелизм и образность (иносказательность, метафоричность, символизм), принципиальное наличие "темных" выражений, в той или иной мере непонятных слушателям, а иногда и исполнителям, часто встречающаяся значительная архаичность сакрального языка, общая "таинственность" фидеистического слова, его предполагаемая смысловая неисчерпанность, принципиальная противопоставленность обычному языку.

Для многих фидеистических текстов (таких как заговор, молитва, церковная служба) характерна высокая степень **клишированности**: они не порождаются каждый раз заново, но воспроизводятся в качестве готовых словесных произведений (иногда с небольшими вариациями), существующих в памяти социума в качестве устойчивых знаков с заданными функциями.

С древнейших времен до наших дней фидеистическое слово произносилось особым образом: заговоры шептали, гимны пели, проклятия выкрикивали, гадания, шаманские камлания произносились "нутряным" голосом (чревовещание), тексты Писания в православном храме читаются в особой распевно-речитативной манере и пр.

Особой **ритмикой** отмечено произношение буддийских мантр. Чаще всего молящиеся не понимают языка, на котором произносятся мантры (например, точный перевод классической буддийской мантры «Ом-мане-падме-хум» был забыт еще в Средневековье). Соответственно, возрастает сакральный вес интонационного рисунка, и

он несет для медитирующих основной смысл мантры, создавая возвышенный религиозный настрой.

Богослужение в русских православных храмах идёт на церковнославянском языке, в целом понятном верующим, но значительно отличающимся от языка повседневного общения. Поэтому для посещающих храмы людей обращение к Богу ассоциируется именно с этим, привычным интонационным рисунком (нараспев, без пауз, без выделения отдельных слов). Сама интонационная модель воспринимается как относящаяся к сфере сакрального.

Общей чертой всех устных фидеистических жанров является их самая органическая связь с невербальной (паралингвистической и поведенческой) коммуникацией. Как отмечает В.Карасик, место религиозного дискурса семиотически распределено и закреплено практикой богослужений. "В храме противопоставляются места, где могут находиться священнослужители и прихожане, действия, сопровождающие речь как пастыря, так и паствы, ритмически организованы, выделяются и специально обозначаются одеяния, аксессуары, ритуальные действия, части храма" [1, 9].

Фидеистическое слово зарождалось как вербальная часть ритуала и поныне сохраняет эту близость. Достаточно указать на такие семиотически значимые телодвижения, позы и жесты, как поклоны, воздетые к небу глаза и руки, определенные позы молящихся, особые жесты благословения, в некоторых христианских обрядах - крестное знамение, омовение рук, ритуальное целование руки, каждение и т.п., также строго определенное одеяние клира и ограничения в одежде приходящих в храм мирян.

Говоря о жанрах религиозной литературы, нельзя не заметить, что XX век внёс некоторые дополнения в сложившуюся иерархию жанров. Жанром, получившим широкое распространение в XX веке, является литература миссионерской направленности, посвященная пропаганде религиозных или сугубо конфессиональных идей среди неверующих или инаковерующих лиц.

Все большую роль в структуре миссионерской деятельности начинает играть письменный текст - литература миссионерского направления. Этому способствует ряд причин, таких как распространение новых культов в странах Запада, увеличение количества автономных церквей, религиозных конфессий и сект, расширение контактов с носителями разных религиозных мировоззрений и проч. Без преувеличения можно сказать, что роль миссионерской литературы в современном потоке информации трудно переоценить. Именно на нее делается ставка руководителями многих религиозных общин, свидетельством чего служат многочисленные религиозные тексты, которые мы видим вокруг себя каждый день.

Внутри всей массы религиозной литературы миссионерского направления возможно выделить несколько жанров, хотя подобная классификация будет страдать некоторой условностью, так как далеко не всегда эта литература может быть ограничена строгими рамками жанра.

Тем не менее, просматриваются такие виды прозы как **трактат**, представляющий из себя выдвижение ряда положений и перечисления набора аргументов для их доказательства. Трактат оперирует логическими построениями и апеллирует к разуму и логике читателя. Стиль его научно-публицистический, лексика соответствует стилю, тон повествования сдержанный, не особенно эмоциональный, хотя автор разными средствами пытается добиться определенной степени "вовлеченности" читателя в читаемый текст. Блестящим мастером этого жанра является писатель и проповедник Клайв Стейплз Льюис, англиканин по вероисповеданию [2].

Эссе тоже используется для религиозной проповеди, представляя из себя менее формализованное, чем трактат, размышление на определенную тему. Тон повествования может быть динамичным или лиричным, обычно он несколько более эмоционален по сравнению с трактатом, приводимые автором доказательства своих посылок апеллируют не столько к логике, сколько к эмоциям читателей.

Письменные **проповеди**, представленные единым сборником или порознь, могут быть выделены в отдельный жанр, отличительные характеристики которого, кроме формальной организации текстов, весьма трудно определить, так как жанр проповеди предоставляет широкие возможности для импровизации и позволяет автору придерживаться набора тем, стилистики и композиции, которые лично ему импонируют. Одной из форм письменной проповеди может быть комментарий к какому-либо другому, чаще всего сакральному тексту.

В рамках миссионерской литературы выделяется также такой распространенный жанр, как **монография**, авторская или коллективная, т.е. книга, целиком посвященная исповеданию веры, проповеди вероучения той или иной Церкви или мировоззрения. Можно привести огромное количество примеров подобного рода книг, написанных авторами, придерживающимися традиционных или нетрадиционных религий, равно как и тех, кто не относит себя к одной из существующих религий или религиозных движений, а излагает собственную религиозную систему.

Помимо перечисленных видов письменного текста, XX век, расширив жанровые рамки религиозных текстов миссионерского направления, добавил к ним особый жанр - **миссионерскую публицистику**. Это разного рода периодика - газеты, журналы, альманахи, отдельные газетные и журнальные статьи, буклеты, брошюры, иллюстрированные листовки, тексты, публикуемые в газетах "на правах рекламы" и пр. [4, 14].

Таким образом, своеобразие фидеистической коммуникации обуславливает сходные черты в тех речевых произведениях (устных или письменных), в которых такая коммуникация реализуется. Это позволяет видеть в конфессионально-религиозных текстах определенную жанровую общность.

Литература

1. Карасик В.И. Религиозный дискурс // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 5-19.
2. Льюис К.С. Просто христианство. Бог под судом / К.С. Льюис. – М.: Гендальф, 1994. – 272 с.
3. Мечковская Н.Б. Язык и религия / Н.Б. Мечковская. – М.: Агентство ФАИР, 1998. – 352 с.
4. Саракаева Э.А. Психолингвистический анализ миссионерских текстов: дис. ... канд. филол. наук / Э.А. Саракаева. – Краснодар, 2000. – 173 с.

УДК 372.881.111.1(043)

Тарапатов Михайло Миколайович, старший викладач кафедри англійської мови та перекладу

ПОБУДОВА ТА ЗМІСТ ПОСІБНИКУ «ПРАКТИКУМ ПЕРЕКЛАДУ ДІЛОВОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ (АНГЛІЙСЬКА)»

Підготовка перекладачів на сучасному етапі вимагає, по-перше, розширення (в розумних межах) галузевих блоків, з якими знайомляться студенти під час навчання, а по-друге, оптимізації системи вправ для підвищення ефективності навчання за рахунок його інтенсифікації. Хоча перші кроки на цьому шляху вже зроблено (див. перелік літератури наприкінці передмови), проте коло проблем залишається досить широким. Однією з найважливіших з них є забезпечення процесу навчання перекладачів посібниками, зміст, структура та система вправ яких відповідали б сучасним вимогам.

Спроба вирішення цієї проблеми здійснюється в рамках спільного проекту кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка і кафедри кафедри теорії і практики перекладу англійської

мови Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, метою якого є розробка, апробація, публікація та розповсюдження матеріалів для навчання практики перекладу в різних галузях людської діяльності. Видання таких матеріалів здійснюється у серії DICTUM FACTUM (назва утворена від латинського прислів'я, яке можна перекласти, як "Сказано – зроблено", що є прийнятним гаслом для перекладачів). До реалізації згаданого проекту залучаються й фахівці інших вищих закладів освіти, які займаються підготовкою перекладачів. Зокрема, даний посібник підготовлений фахівцями кафедри перекладу та англійської мови Маріупольського державного університету. Залишаючи за межами обговорення комплекс питань, пов'язаних з організацією підготовки перекладачів взагалі (див. Зорівчак 1983, Карабан 2003, Кияк 2006; Коптілов 2003, Корунець 2000, Мірам 1999, Радчук 1997, Чередниченко та Коваль 1995, Черноватий 2002, Швачко 2002), зосередимося тут лише на проблемі вправ. Компетенція професійного перекладача становить собою систему, що включає усі необхідні передумови: знання (фонові, теми, контексту), матеріал (мовний, зокрема термінологічний) та перекладацькі дії, доведені до рівня автоматизмів. Відповідно, система вправ для навчання перекладу має забезпечити наявність у свідомості студента: 1) відповідних фонових знань; 2) термінологічних еквівалентів з відповідної тематики; 3) здатність виконувати перекладацькі дії на рівні автоматизмів (див. докладніше: Черноватий 2002). Конкретний вигляд комплексу вправ для навчання спеціальних видів перекладу може варіюватися в залежності від конкретної ситуації. Варіант, запропонований у посібниках серії, включає низку циклів. Цикл 1 (Text 1): парна робота. Введення та тренування іншомовної термінології за темою на рівні тексту (для створення мікро- і макроконтексту) з одночасною її семантизацією у правій частині аркуша.

Вправа 1 (ознайомча) – студенти вголос (по одному реченню) читають текст 1 і перекладають його українською мовою, користуючись українськими відповідниками у правій частині аркуша. Вправа 2 (цілісна, рецептивно-продуктивна, на рівні тексту, для попереднього запам'ятовування термінології, проводиться в парах): закрийте праву частину аркуша і перекладіть виділені в тексті слова (дозволяється підглядати у праву частину аркуша у випадку виникнення труднощів). Вправа 3 (цілісна, рецептивно-продуктивна, на рівні слова та словосполучення, для попереднього запам'ятовування термінології, проводиться в парах): закрийте ліву частину аркуша і перекладіть українські слова і словосполучення англійською мовою (дозволяється підглядати у ліву частину аркуша у випадку виникнення труднощів). Вправа 4 (див. вправу 1А у посібнику, проводиться в парах) Текст 1 вводиться у вигляді "розрізаних" фрагментів, які подаються у таблиці з двох колонок. У лівому стовпці таблиці подаються (але не у тій послідовності, в якій вони йдуть у тексті) фрагменти тексту англійською мовою, а у правому – українською. При цьому послідовність подачі різномовних фрагментів також не збігається. Завдання студентам: прочитайте англійський фрагмент тексту у лівому стовпці, знайдіть і прочитайте його переклад у правому стовпці.

Вправа 5 (цілісна, рецептивно-продуктивна, на рівні абзацу, для закріплення навичок розпізнавання термінів та знаходження відповідників: див. вправу 1А у посібнику, проводиться в парах). Завдання студентам: закрийте праву частину аркуша і по черзі перекладіть текст кожного англійського фрагменту тексту у лівому стовпці українською мовою. Вправа 6 (цілісна, рецептивно-продуктивна, на рівні абзацу, для закріплення навичок розпізнавання термінів та знаходження відповідників: див. вправу 1А у посібнику, проводиться в парах). Завдання студентам: закрийте ліву частину аркуша і по черзі перекладіть текст кожного українського фрагменту тексту у лівому стовпці англійською мовою. Вправа 7 (операційна, рецептивно-продуктивна, на рівні термінологічних відповідників, словосполучень та синтагм: див. вправу 1В у посібнику, проводиться в парах): Завдання студентам: перекладіть англійські терміни та словосполучення українською мовою. Вправа 8 (операційна, рецептивно-продуктивна, на рівні термінологічних відповідників, словосполучень та синтагм: див. вправу 1С у

посібнику, проводиться в парах): Завдання студентам: перекладіть англomовні терміни та словосполучення українською мовою.

Вправа 9 (цілісна, рецептивно-продуктивна, на рівні тексту): Завдання студентам: прослухайте текст, запишіть його перекладацьким скорописом і перекладіть (див. вправу 1D в посібнику). Студенти сприймають на слух (з компакт-диску, що входить до комплекту з посібником, або з голосу викладача, незначною мірою модифікований англomовний варіант тексту 1 (див. текст 1D у розділі *Tapescripts* «Книги для викладача»), записують його перекладацьким скорописом і перекладають українською мовою. Цикли 2-5: парна робота. За змістом відповідають вправам 4-9 циклу 1. Навчання проводиться з використанням текстів 2-5). Для усного перекладу у вправах 2D, 3D, 4D, 5D (за нумерацією в посібнику) використовуються тексти 2D, 3D, 4D, 5D, що містяться у розділі *Tapescripts* «Книги для викладача». Перед початком кожного із циклів 2-5, проводиться вправа для попереднього засвоєння слів і словосполучень, з якими студенти зустрінуться у відповідних текстах. Для цього студенти по черзі читають вголос по одному слову (або словосполученню), які подані в словнику перед відповідним текстом (*Vocabulary 2, Vocabulary 3, Vocabulary 4, Vocabulary 5*), та їх переклад. Потім студенти в парах працюють із згаданими словниками за тією ж методикою, що й у вправах 2 і 3 циклу 1, тобто закриваючи переклад, і намагаючись згадати його по пам'яті. Цикл 6: парна або фронтальна робота. Комплексне тренування вживання термінології текстів 1-5 (вправи 6A-6B за нумерацією у посібнику). Вправа 1 (вправа 6A за нумерацією у посібнику – операційна, рецептивно-продуктивна, на рівні термінологічних відповідників, словосполучень та синтагм): Перекладіть англійські терміни та словосполучення українською мовою. Вправа 2 (вправа 6B за нумерацією у посібнику – операційна, рецептивно-продуктивна, на рівні термінологічних відповідників, словосполучень та синтагм): Перекладіть українські терміни та словосполучення англійською мовою.

Цикл 7: парна або фронтальна робота. Комплексне тренування вживання термінології текстів 1-5: заповнення пропусків на рівні тексту (вправа 7 за нумерацією у посібнику), диференціація синонімів (вправа 8 за нумерацією у посібнику), попереднє засвоєння тематичної термінології за дефініціями (вправа 9 за нумерацією у посібнику), диференціація синонімів (вправа 8 за нумерацією у посібнику), диференціація омонімічних лексичних одиниць (вправа 10 за нумерацією у посібнику), активізація тематичної термінології за дефініціями (вправа 11 за нумерацією у посібнику), закріплення тематичної термінології шляхом заповнення пропусків на рівні тексту (вправа 12 за нумерацією у посібнику). Цикл 8: самостійна робота. Переклад реальних листів за темою уроку з англійської (вправа 13 за нумерацією у посібнику) та української (вправа 14 за нумерацією у посібнику) мов. Перевірка та обговорення здійснюються на наступному занятті.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: Вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед.наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Колесникова И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков / И.Л.Колесникова, О.А.Долгина. – С-Пб.: БЛИЦ, 2001. – 224 с.
3. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок, В.О.Іваніщева, Л.Й.Клименко, Т.І.Козимирська, Т.І.Скрипник, Н.Ю.Тодорова, А.О.Ходцева. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМВІДНОШЕННЯ ПРИЙМЕННИКА І ВІДМІНКА

Одним з центральних питань є питання про взаємовідношення прийменника і відмінка в складі прийменниково-відмінкової конструкції. В лінгвістиці й досі немає одностайного погляду стосовно розв'язання цієї проблеми. О.О. Шахматов і В.В. Виноградов вважають, що зв'язок прийменника з відмінком залежить від відповідності значень прийменника і відмінкової форми іменника [11: 504].

На думку К.О. Рейман, прийменник зменшує ступінь узагальненості значення іменника. Дослідниця пропонує розглянути речення-номінації типу: В полі., На світанку. Прийменник в підкреслює локальний аспект семантики іменника поле, демонструючи в яких територіальних межах розташовані факти, про які буде йти мова у наступному повідомленні. Вживання прийменника на підкреслює темпоральний аспект семантики слова світанок і демонструє в якій часовій площині відбувається подальша розповідь. Отже, приходить до висновку дослідниця, семантика кожного є результатом взаємодії смислів прийменника та іменника в результаті якої жоден з елементів не втратив своєї смислової самостійності [10: 189-190].

Я. Оравець наголошує, що найважливіше у прийменниковій системі протиставлення “динамічне – статичне” пов'язується також з відмінками, оскільки значення місця виражають первинні прийменники, що пов'язуються з місцевим і орудним відмінками, а динамічне значення виражають прийменники, які комбінуються із знахідним, давальним і родовим відмінками [14: 9; 15: 42].

Для окремих граматистів характерною є недооцінка семантики прийменника у складі прийменниково-відмінкової форми, розуміння прийменників як “прийменних субординантів” [9: 168], як “подовженої руки” категорії відмінка [8: 322]. В протизагальному цьому висловлюється Р. Якобсон, який вважає, що не можна змішувати систему прийменникових сполучень із флективним відмінюванням, оскільки мови, які мають ці обидві категорії “по-перше, протиставляють одне одному синтаксичні вживання відмінка з прийменником та без прийменника (опосередкований – безпосередній зв'язок) та, по-друге, чітко розрізняють значення відмінка та прийменника як два різних типа значень: один і той же самий відмінок охоплює декілька прийменників, ті ж самі прийменники можуть вимагати різних відмінків [13: 138].

Останнім часом висловлюються думки, що прийменник відіграє двояку роль, щодо відмінкової форми: у формально-синтаксичному аспекті прийменник керує відмінком, з функціонально-синтаксичного боку залежність стає зворотною – прийменник модифікує значення відмінка, є детермінантом його функції [3: 13].

Однією з центральних проблем взаємовідношення прийменника і відмінка є з'ясування можливості або неможливості керування відмінком з боку прийменника. Але й досі аспект домінування прийменника, або відмінка у складі прийменниково-відмінкової форми не набув єдиного висвітлення. Л.В. Щерба називає формальною ознакою прийменників – керування відмінком [12: 79].

В протизагальному такої точки зору деякі дослідниці заперечують можливість керування відмінковою формою іменника з боку прийменника, підкреслюючи, що прийменниково-відмінкова форма являє собою єдиний, нерозкладний у граматичному плані компонент [5: 66-67].

Обґрунтовується думка про те, що зв'язки прийменника з тим чи іншим відмінком зумовлені відповідністю значень прийменника і відмінкової форми. При цьому часто прийменник розвиває, доповнює, посилює значення відмінкової форми, або уточнює, спеціалізує, ускладнює її [4: 21-22]. Завдяки своїй семантиці прийменники остаточно

“дооформлюють” увиразнюють синтаксичні відношення і синтаксичну функцію відмінка, деталізуючи значення, що виражаються відмінковою флексією [2: 7].

В протиставу цьому інші, навпаки, зазначають, що відмінкові форми в усіх випадках вживання прийменників завжди їх доповнюють і часто уточнюють [7: 124]. І навіть більше, висловлюється точка зору, що основою для вибору того чи іншого прийменника, тобто для визначення тих чи інших відношень, служить не стільки семантика окремих одиниць словосполучення, скільки семантичне ціле, що створюється в результаті семантичної взаємодії всіх елементів висловлювання, як основних, так і уточнюючих [10: 220].

Р. Якобсон та А.В. де Гроот у своїх працях, присвячених відмінкам поділяють прийменниково-відмінкові групи на прийменник та відмінкову форму, відзначаючи прийменник керуючим елементом: прийменник (керуючий елемент) + відмінкова форма (керуємий елемент) [13: 133-175]. Таку точку зору різко критикує Є. Курилович, наголошуючи, що таке розділення порушує морфологічну єдність прийменника та залежного від нього відмінкового значення [6: 175].

Аргументуючи свою позицію дослідник порівнює зворот *extra urbem* (поза містом) з сполученням *facere a liquid* (робити що-небудь), підкреслюючи, що останню групу, яка є сполученням двох самостійних слів, можна розділити на головний та підпорядкований йому елемент, а розділення *extra urbem* на *extra* + *urbem* – це “дихотомія помилкова”. На думку Є. Куриловича сполучення на зразок латинського *extra urbem* мають складну морфологічну структуру: самостійна (“автосемантична”) морфема – корінь *urb-*; несамостійні синсемантичні морфеми – прийменник (*extra*) і закінчення акузатива (*em*). Отже, прийменник трактується як основна “субморфема”, яка разом із додатковою морфемою (відмінковим закінченням) утворює складну морфему [6: 175, 180].

В протиставу цьому погляду висловлюється Л.С. Колодяжний, який, аналізуючи походження прийменників, відзначає, що всі вони утворилися від повнозначних слів. Причому походження прийменників від повнозначних слів відчувається і в сучасній мові – коли прийменник зберігає свою конкретну лексичну вагомість. В сучасній українській мові один і той самий прийменник може зберігати свою лексичну вагомість в деяких конструкціях, а в деяких майже втрачає її, граматикалізується. В семантичній системі прийменників спостерігається внутрішнє розшарування. Деякі прості прийменники майже повністю зберігають свої лексичні значення, в той час як інші в окремих випадках значно послаблюють, а іноді й зовсім втрачають їх. Але, як підкреслює дослідник, в українській мові прийменники ще не зовсім втратили лексичну самостійність і не перетворилися на відмінкові префікси [4: 16-17].

Ступінь граматичної абстрагованості українських прийменників різний. Однак жоден прийменник української та російської мов не досяг тієї граматичної абстрагованості, яка властива слабким прийменникам англійської та французької мов [1: 556].

Навпаки, в деяких випадках прийменники зберігають всю свою лексичну вагомість і навіть утворюють у сполученнях з іменниками відокремлену синтагму, яка виявляє певну самостійність і лише прилягає до інших членів речення [1: 557].

Таким чином, складна форма, що утворюється прийменником і відмінковою формою іменника, визначає семантико-синтаксичні функції іменної групи

Література

1. Виноградов В.В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов / [Под ред. Г.А. Золотовой]. – 4-изд. – М.: Рус. яз., 2001. – 720 с.
2. Добош В.І. Синтаксис українських південно-карпатських говорів: Прийменникові конструкції (Текст лекцій) / В.І. Добош. – Ужгород, 1972. – 48 с.
3. Засорина Л.Н. Грамматика локативных сочетаний русского языка: Проблема синонимии предлогов и наречий: автореф. дис. ... докт. филол. наук / Л.Н. Засорина. – М., 1977. – 43с.

4. Колодяжний А.С. Прийменник / А.С. Колодяжний. – Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1960. – 165с.
5. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры., 1962. – С. 66-77.
6. Курилович Е. Проблема классификации падежей / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 175 – 181.
7. Мельничук О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові / О.С. Мельничук // Слов'янське мовознавство. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – Вип.3. – С. 124-194.
8. Мико Фр. Характер предложной системы в словацком языке / Фр. Мико // Языкознание в Чехословакии, 1956-1974 / Под ред. А.Г. Широковой. М.: Прогресс, 1978. – С. 321-344.
9. Плоткин В.Я. Строй английского языка: [учеб. пособие для ин-тов и фак. ин. яз.] / В.Я. Плоткин. - М.: Высш. шк., 1989. – 239с.
10. Рейман Е.А. Предлоги в английском языке: Значения и функции / Е.А. Рейман. – Л.: Наука, 1982. – 240с.
11. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А.А. Шахматов. – 2-е изд. – Л.: Учпедгиз, 1941. – 620 с.
12. Щерба Л.В. О частях речи в русском языке / Л.В. Щерба // Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1957. – С. 63-84.
13. Якобсон Р.К. К общему учению о падеже: Общее значение русского падежа / Р.К. Якобсон // Якобсон Р.К. Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 133-175.
14. Oravec J. Slovenske predložky v praxi. – Bratislava: Sloven. ped. nakl., 1968. – 229 s.
15. Oravec J. Významová štruktúra prvotných predložiek. – Jazykovedný časopis, 1968. – 19. - № ½. – S. 41-49.

**СЕКЦІЯ
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОДИНИЦІ:
ЇХ ЗАРОДЖЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В МОВЛЕННІ (НА
МАТЕРІАЛІ ГЕРМАНСЬКИХ, РОМАНСЬКИХ, СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ)**

УДК 811,112.2'367 – 13(043)

Бережна Людмила Григорівна, асистент

**ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОДАЛЬНИХ
ЧАСТОК У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

Визначення часток донині залишається дискусійними у спеціальних наукових дослідженнях. Не завершеним є встановлення лінгвістичного статусу модальних часток (МЧ). Тому, тлумачення терміну “частка” залишається неоднозначним, у зв'язку з чим ускладнюється визначення корпусу (або складу) часток та їх належності до відповідних частин мови.

Аналіз історії дослідження модальних часток в різних мовних системах, проведення порівнянь, визначення подібностей, урахування розбіжностей у поглядах на визначення та значення модальних часток, їх переклад різними мовами є дійсно важливою лінгвістичною проблемою, що і зумовлює мету цієї статті – проаналізувати історію дослідження часток в мовній системі, критерії виділення модальних часток поміж інших частин мови, що в подальшому дозволить провести порівняльний аналіз чинних модальних часток та можливі варіанти перекладу німецькою та українською мовами.

У німецькій граматиці термін “частка” вперше використав І. Бедикер у 1690 році, розуміючи під цим всі незмінні частини мови [3, с. 2].

У вітчизняній лінгвістиці проблемі часток увагу стали приділяти в першій половині 20 ст. Значний внесок у розв'язання даної проблеми зробили В.О. Богородицький (1935) та О.О. Шахматова (1941), чії наукові погляди послужили основою для визнання за частками лінгвістичного статусу окремої частини мови. У германістиці в самостійну частину мови частки відокремлювали О.І. Москальська (1958), В.Г. Адмоні (1955), Є.Й. Шендельс (1952) та визначили їх як незмінні слова, що не мають властивості виступати у ролі самостійного члена речення, служать для привнесення додаткових смислових відтінків у висловлювання.

Таким чином, об'єктом численних досліджень учених частки стають у другій половині 20 ст. Завдяки специфічному значенню та різноманітним комунікативно-прагматичним функціям МЧ німецької мови впродовж останніх сорока років викликали справжній дослідницький бум [2, с. 2].

Аналіз наукової літератури з проблем МЧ свідчить про непростий шлях становлення даного розряду часток та про існування розбіжностей у поглядах на значення, функції та можливості перекладу модальних часток.

Розбіжності починаються вже з назви розряду. Назви першої фази досліджень красномовно засвідчували недооцінювання лінгвістами значення МЧ, напр.: “слова-паразити”, “слова-латки” (Flickwoerter), “спеції” та “забарвлювачі” («Farbeworter»), “наповнювачі” (“Fullworter”), “слова-приправи” (Wurzworter), “слова-начинки” (Redefullsel), “слова-супроводжувачі” („Beiworter“), “частки, впливають на все речення цілком” („Satzpartikel“), частки, що передають ставлення мовця („Einstellungspartikeln“), „діалогічні частки“ („Dialogpartikeln“) “непоказні слівця” (“unscheinbare Kleinworter“), яких слід уникати в мовленні. Довгий час МЧ вважалися периферійними лексичними елементами [2].

Підвищена увага до класу часток і МЧ зокрема в 60-70-х роках обумовлена тим, що в цей час виникає підсилений інтерес до розмовної мови, до комунікативно-дискурсивної сторони мови. В цей період починають активно розвиватися прагматичні напрямки в

лінгвістиці (теорія мовних актів, теорія пресупозицій та ін.). Інший важливий фактор, який спонукав вчених до вивчення МЧ – це їх безпосередній зв'язок з категорією модальності, яка вважається однією з найскладніших категорій у мові.

Велика увага до МЧ в усіх галузях лінгвістики почалася з робіт О.Т. Кривоносова та Г. Вайдта. Через те, що інтерес до знакової системи мови змінився інтересом до її функцій у комунікації, модальні частки виступили на передній план.

Причиною посиленої уваги до МЧ у рамках останнього підходу є їхня здатність чітко виражати соціальні моменти, міжособистісні та кооперативні аспекти, що присутні у будь-якій комунікації, а також взаємовплив комунікантів (Г. Вайдт) [6, с. 46]. Саме ці компоненти мовленнєвої ситуації, які характеризують адресата тексту мови оригіналу та його інтенції, найлегше втрачаються при перекладі (К. Норд) [5, с. 48].

МЧ і дотепер не мають у німецькій лінгвістиці єдиного загальновизнаного найменування, хоча дослідники останнім часом надають перевагу терміну *modale Partikeln* чи *Modalpartikeln* (О. Кривоносов, Г. Хельбіг та ін.) Поряд з цим можна зустріти також терміни *Abtonungspartikeln*, *Wurzwörter* та деякі інші (Й. Буша) [4].

Дослідники останніх років 20 – початку 21 ст. вважають, що МЧ відіграють важливу роль у процесі комунікації, створюючи модальний план висловлювання. Як розряд службових слів МЧ надають додаткових смислових або емоційних відтінків реченням і окремим словам, тобто за їх допомоги мовець виражає своє ставлення до змісту висловлювання. МЧ вважають лексичними підсилювачами, виділяють їх прагматичні функції, завдяки яким мовець досягає певного комунікативного ефекту [2, с. 5].

Німецькі МЧ є виразниками прагматичних установок: користуючись МЧ співрозмовник дає зрозуміти, яким чином він оцінює своє висловлювання щодо достовірності його змісту та обставин ситуації спілкування. МЧ допомагають зрозуміти цілі та наміри мовця, його емоційну оцінку змісту висловлювання, його очікування, тобто виявляють прагматичну спрямованість висловлювання [2, с. 6].

Порівняння:

a - Es klopft an der Tür. Das ist Afra. *Стукають у двері. Це Афра.*

b- Es klopft an der Tür. Das ist wohl Afra. *Стукають у двері. Мабуть, це Афра.*

Оскільки модальні частки утворюються шляхом граматикалізації, то окремі модальні частки можуть розглядатися як різні рівні граматикалізації. Розглядаючи ж їх як елементи, що виражають суб'єктивність висловлювання, провести межі між ними та модальними словами надзвичайно складно.

Отже, існуюча література про частки досить суперечлива, методи опису різноманітні, позиції дослідників розходяться у питаннях про значення МЧ, про його залежність від контексту та ситуації мовлення. Різні погляди існують на граматичний статус МЧ та на можливості перекладу іншими мовами. Незалежно від концепції, всі автори погоджуються, що опис значення МЧ є складним завданням, їхня лексикографічна презентація у словниках незадовільна, а володіння не носіями та передача іноземними мовами – недостатні та проблематичні. Це питання потребує більш глибокого подальшого дослідження.

Література

1. Кривоносов А. Т. О модальных частицах в немецком языке // Уч. записки Иркутского гос. пединститута. – Иркутск: Изд-во госпединст-та, 1963. – С. 65–78.
2. Кучма О. І. Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою (на матеріалі українських перекладів сучасної німецької прози) / О. І. Кучма : Автореферат дис. канд. філ. наук. 10.02.06/ Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.
3. Никифорова І. В. Просодична організація висловлювань з модальними частками в німецькій мові (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі діалогічного мовлення) / І. В. Никифорова : Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Одеса, 2007. – 20 с.

4. Helbig G., Buscha, J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. – Leipzig u.a. : Enzyklopadie / Langenscheidt, 1991. – 294 S.
5. Nord Ch. Textanalyse und Übersetzen. – Heidelberg : Groos, 1995. – 284 S.
6. Weydt H. Methoden und Fragestellungen der Partikelforschung // Weydt, H. (Hg.) Partikeln im Deutschunterricht. Abtönungspartikeln für Lerner des Deutschen. – Heidelberg : Julius Groos, 1981. – S. 45-67.

УДК 372.881.111.22(043)

Воеводина Нина Михайловна, кандидат филологических наук, доцент

ФОРМИРОВАНИЕ АНАЛИТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ СТУДЕНТОВ ПРИ РАБОТЕ НАД ИНОЯЗЫЧНЫМ ТЕКСТОМ

При обучении иностранному языку чтение рассматривается как самостоятельный вид речевой деятельности. Особая роль принадлежит результату чтения, то есть извлеченной информации. Однако и сам процесс чтения, предполагающий анализ, синтез, обобщение, умозаключение и прогнозирование, имеет важное значение.

Для решения вопроса об эффективной и рациональной системе обучения чтению нужно четко сформулировать конечную цель и уточнить задачи.

В зависимости от целевой установки различают просмотровое, ознакомительное, изучающее и поисковое чтение. Остановимся более подробно на изучающем чтении. Оно предусматривает максимально полное и точное понимание всей содержащейся в тексте информации и критическое ее осмысление. Этот вид чтения предполагает целенаправленный анализ содержания читаемого с опорой на лексические и логические связи текста.

При обучении изучающему чтению у студентов можно формировать такие аналитические качества, как:

- умение анализировать информацию: выделять главную мысль и основные мысли повествования, сопоставлять задания и полученную информацию с ранее известной или дополнительно найденной, делать соответствующие выводы по поставленной проблеме;
- умение обобщить информацию, полученную из разных источников;
- умение оценить информацию и сделать соответствующие аргументированные выводы для решения обсуждаемой проблемы.

Для формирования аналитических умений студентов необходимым условием является усвоение основных мыслительных операций, таких, как сравнение, обобщение, классификация и ряд других. Чтобы сформировать эти умения, необходимо так построить работу над иноязычным текстом, чтобы она способствовала решению мыслительных задач, а именно умению анализировать, сопоставлять, делать умозаключения.

Аналитические умения формируются в процессе специально организованной деятельности преподавателя и студента. В учебном процессе, как известно, большая роль отводится преподавателю, именно он стимулирует и направляет мыслительную деятельность студентов, выбирая наиболее эффективные способы деятельности, которые реализуются в ходе всего учебного процесса.

Для формирования аналитических умений необходимо использовать поэтапную работу над иноязычным текстом: предтекстовый, текстовый и послетекстовый этапы. На каждом этапе решаются задачи, соответствующие характеру переработки информации, с помощью определенных упражнений.

На предтекстовом этапе целесообразно давать упражнения на соотнесения значения слова и темы, на выделение в предложении ключевых слов, темы и ремы, упражнения на языковую догадку, на прогнозирование содержания читаемого. На этом этапе можно использовать упражнения для активизации мыслительной деятельности студентов со следующими заданиями:

- заполните пропуски в предложении одним из указанных слов;
- прочтите текст, догадайтесь, какие слова или части слов пропущены;
- прочтите заглавие и скажите, о чем/ком будет идти речь в тексте.

На текстовом этапе предполагается работа студентов над упражнениями, направленными на деление текстового материала на смысловые части, выделение смысловых опор в тексте, изложение основных мыслей текста более экономными способами. Студентам можно предложить такие упражнения, как:

- прочтите текст, разделите его на смысловые части, подберите названия к каждой из них;
- прочтите два текста, посвященных одной проблеме. Выясните, что в них общего и чем они отличаются друг от друга;
- прочтите текст и расположите пункты плана согласно логике повествования;
- прочтите текст и передайте его основную идею несколькими предложениями;

На послетекстовом этапе выполняются упражнения на контроль понимания основного содержания прочитанного текста, на развитие умения выражать оценочные суждения о прочитанном, умение делать сопоставительный анализ полученной информации делать определенные выводы и обобщения. На наш взгляд, здесь целесообразно выполнять такие упражнения, как :

- прокомментируйте следующие положения, взятые из текста;
- составьте аннотацию к тексту;
- скажите, какое заглавие можно дать тексту еще, и объясните, почему вы так считаете;
- прокомментируйте часть текста, которая вам показалась наиболее интересной;
- соотнесите смысловые части текста и его функции (сообщение, оценка, убеждение).

Как показывает практика, целенаправленное и планомерное использование выше перечисленных заданий и упражнений при обучении изучающему чтению способствует развитию аналитических умений студентов. Успешное формирование у студентов аналитических умений в процессе работы над иноязычным текстом является залогом успешного формирования других умений, а именно, диагностических, организационных, коммуникативных, что в дальнейшем поможет будущему специалисту осуществлять свою практическую деятельность.

УДК 811.112.2'373.7 (043)

Ганжело Светлана Николаевна, ассистент кафедры немецкой филологии МГУ

ДЕФРАЗЕОЛОГИЗАЦИЯ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В современном немецком языке наблюдается не только фразеологическая устойчивость (совокупность основных признаков фразеологических единиц), но и фразеологическая изменчивость, приводящая к различным стилистическим эффектам. Речь идет о прагмалингвистических трансформациях в содержательном и формальном планах. Трансформация фразеологизмов широко используется в жанрах, имеющих установку на выразительность, эмоциональность, убедительность. Ей придается статус функционально - стилевого признака языка.

Широко известным является преобразование фразеологизмов, пословиц, поговорок, афоризмов. Однако не существует четкого определения самого лингвистического явления, к результатам которого и относятся обновленные, преобразованные фразеологизмы, каламбуры, шуточные афоризмы, несистемные паремии, антипословицы, дефразеологизация, актуализация, прагмалингвистическая модификация, деформация,

трансформация фразеологизмов, индивидуально- авторская обработка, структурно-семантическое преобразование, искажение, творческое обновления).

Следует отметить, что явление дефразеологизации было выявлено исследователями на примере некоторых приемов преобразования, но не определено и не квалифицировано как важная стилеобразующая составляющая языка. Существует несколько трактовок этого явления.

Дефразеологизация – это восстановление реального смысла устойчивого сочетания и реальных связей его компонентов в определенной ситуации с привычным лексическим окружением при сохранении или обогащении образно-переносного значения фразеологизма. Это двуплановость устойчивого сочетания, совмещение, органическое соединение двух значений – прямого (воскрешенного) и образно-типизированного, переносного [3, с. 115].

Дефразеологизация – творческая актуализация внутренней формы и раздельнооформленной структуры ФЕ путем нарушения фразеологической нормы в речевой практике. Лингвокреативный потенциал явления дефразеологизации, в результате которого ФЕ приобретают новый функциональный признак – изменчивость лежит в варьировании узуальной формы и значения ФЕ, продуцировании интерпретационной неоднозначности фразеологических единиц немецкого языка. По нашему мнению, «дефразеологизация» - обобщающее понятие, составляющее оппозицию явлению фразеологизации и включающее в себя частные случаи приемов индивидуально-авторских преобразований ФЕ, структурно-семантических, прагмалингвистических модификаций. В результате явления дефразеологизации формируется пласт языкового материала, пополняемый единицами, которые целесообразно обозначить как «дефразеологизированные единицы» (ДЕ).

Существует также мнение, что дефразеологизация – это процесс дестабилизации, нарушения внутренних семантических и структурных связей определенных устойчивых словесных комплексов в речевой практике. Данный процесс характеризуется тенденцией к утрате устойчивыми сочетаниями слов элементов фразеологической нормы: раздельнооформленность, образно-метафорическая переосмысленность, устойчивость, воспроизводимость. Под фразеологической нормой мы понимаем закрепленное языковой практикой употребление ФЕ, принятое в данный период времени и осознанное как правильное и образцовое [2, с. 90].

Языковая норма (устойчивость) и индивидуальное употребление (разрушение нормы) – две противоположные тенденции, создающие динамический аспект современной немецкой фразеологии, в котором вторая сторона (разрушение нормы) принимает все более активный характер, имеет разностороннее развитие. Экспрессема (т.е. единица, способная обнаруживать выразительно-конструктивные «приращения») легче всего образуется в результате нарушения общеязыковой литературной нормы словоупотребления. Автора, говорящего в его индивидуальном словотворчестве привлекают именно экспрессивные семы фразеологизма, а не его компонентный состав. Неэкспрессивные, строго номинативного характера устойчивые единицы, примкнувшие к сфере фразеологии, как правило, не дефразеологизируются, поскольку они в наименьшей степени обладают потенциалом для творческой интерпретации, выражения авторской индивидуальности [4, с. 278].

Названные выше признаки фразеологизма (образность, экспрессивность, оценочность) лингвисты признают абсолютными выразительными свойствами узуальных (т.е. общеязыковых) ФЕ. Но фразеологизмы обладают и потенциальными выразительными свойствами, которые при использовании различных видов творческих преобразований. Поскольку ФЕ мыслится как устойчивая и семантически неразложимая, реализация потенциальных семантических возможностей одного или нескольких из составляющих ее компонентов воспринимается как «нарушение» ФЕ. Трансформация семантики фразеологизмов возможна и вследствие того, что они обладают внутренней

формой. А эта особенность позволяет автору «реставрировать» в той или иной степени стершийся образ и приспособить обобщающий, метафорический смысл к конкретным условиям текста. Преобразование структуры фразеологизмов предопределено самой их природой, объединяющей два противоположных признака: узкую структурно-семантическую устойчивость и актуально-функциональную вариантность.

Речевое варьирование фразеологизма – это актуализация его внутренней формы и раздельнооформленной структуры, что отражает основной механизм явления дефразеологизации.

Выявление творческого начала дефразеологизации требует ее рассмотрения через призму «лингвокреативного мышления» – «тип словесного мышления, при котором, используя различные ассоциативные связи, человек довольствуется уже имеющимися звуковыми комплексами, реализуя тем самым ассоциативный потенциал языкового знака в области связи между формой и содержанием. Обычное, стандартное использование языка индивидом предполагает общепринятый для коллектива код, перевод с собственного языка на язык общепринятой семантики. Лингвокреативное мышление с неизбежностью порождает возможность творческого отхода от стандартных способов выражения самосознания языковой личности» [1, с. 10].

Следовательно, явление дефразеологизации характеризуется креативностью мышления адресата / адресанта (оригинальность, способность продуцировать отдаленные ассоциации), стремлением к реализации потенциала языка в области конструирования и варьирования узких форм и значений; интенциональностью – установкой на творчество, эксперимент над устойчивым словесным комплексом на основе различных лингвистических приемов его трансформации и интерпретации.

Очевидно также, что движущая сила механизма дефразеологизации заключена в языковой игре. Данное понятие было всесторонне проанализировано Т. А. Гридиной: «...в основе языковой игры лежит стремление достичь определенного эффекта эстетического воздействия (чаще всего комического) путем нарушения нормативного канона восприятия языковых единиц, творческого нестандартного использования языковых средств. Творческий характер языковой игры и ее специфику усматривают также в порождении структур, имеющих более одной интерпретации, в создании множественности одной из сторон знака: формы или содержания. Такая интерпретация нарушает закон функционирования знака в речи, согласно которому в разных контекстах знак должен быть формально равен самому себе (тождественен по форме), реализуя только одно из возможных значений. Различные примеры смысловой двуплановости знака, спровоцированной контекстом, являют собой распространенный вид языковой игры» [2, с. 5].

Творческое употребление ФЕ – богатое и весьма разнообразное речевое явление. Анализ ФЕ в немецком языке продемонстрировал динамичный характер фразеологии, определил тенденции к различным структурно-семантическим, фонетическим и другим изменениям. Оказиональные трансформации фразеологических образов осуществляются с различной степенью сложности. Фразеологический образ языковой ФЕ может трансформироваться в двух направлениях: в направлении буквализации и в направлении усложнения, изменения отдельных фрагментов, а часто всего образа в целом.

Литература

1. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т. А. Гридина – Екатеринбург : Наша книга, 1996. – 214 с.
2. Куклина И. Н. Явления фразеологизации и дефразеологизации в языке современной прессы : Дисс. канд. филол. наук / И. Н. Куклина – М. : Рус. яз., 2000. – 251 с.
3. Попова Л. В. О дефразеологизации устойчивых сочетаний // Проблема устойчивости и вариативности фразеологических единиц / Л. В. Попова – Тула : Выпуск, 2007. – С. 115-120.

4. Burger H. Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. – Berlin : Erich Schmidt, 1998. – 224 S.

УДК 811.112.22

Гутнікова Алла Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології

ЗАСОБИ УТВОРЕННЯ АФІКСНИХ ІМЕННИКІВ ІЗ АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

За допомогою мови здійснюється складна діяльність мислення, бо вираження конкретних речей детерміновано безпосереднім сприйняттям дійсності, у той же час, вираження абстрактних понять пов'язано із формуванням образів реальності, але, на відміну від конкретного, це відбувається шляхом абстрагування від ознак речей та узагальнення уявлень про властивості, якості, стани та явища.

Питання про те, що являють самі по собі абстрактні іменники ставиться вже не вперше, але існують різні погляди до рішення проблеми та аналізу абстрактних слів. У “Словнику лінгвістичних термінів” О. С. Ахманової [1, с. 465], абстрактними називаються ті іменники, які виражають поняття, дію чи ознаку у абстрагуванні від діяча чи носія ознаки, і через це протистоять конкретним іменникам.

Корпус афіксних похідних у німецькій мові складає 620 одиниць, де 615 утворені за допомогою суфіксів: *die Verzweiflung* ‘розпач’, *die Wichtigkeit* ‘важливість’; а префіксні деривати становлять тільки 0,8% та належать до середнього роду: *das Gebrüll* ‘ревіння’, *das Gefühl* ‘почуття’.

Префіксний засіб утворення іменників в німецькій мові не є продуктивним, де, як правило, мотивуючою основою виступають дієслова, а також іноді має місце умлаут у корені: *tümmeln* ‘товктися’ – *das Getümmel* ‘метушіння’, *rauschen* ‘шуміти, журчати’ – *das Geräusch* ‘шум, гомін, шелестіння’.

Суфіксні деривати наліковують 12 моделей іменникового словотвору, де за основу виступає дієслово (66,7%) та прикметник (33,3%), що утворюють похідні з абстрактним значенням за допомогою 6 словотворчих морфем.

Серед суфіксних похідних з абстрактним значенням найбільш продуктивну групу складають деривати на *-ung* (59,8%), де переважна більшість містить основу дієслова, що дорівнює 58,5% загальної кількості суфіксних дериватів: *erziehen* ‘виховувати’ – *die Erziehung* ‘виховання’, *verbreiten* ‘поширювати’ – *die Verbreitung* ‘поширення’, *drohen* ‘погрожувати’ – *die Drohung* ‘погроза’, що співпадає з даними Г. Вельмана [2, с. 211].

Корпус відад’єктивних утворень значно менше та складає тільки 8 одиниць: *klar* ‘ясний’ – *die Klärung* ‘пояснення’, *dünn* ‘тонкий’ – *die Dünnung* ‘ніжність’. Усі деривати мають характеристику жіночого роду.

Другий за продуктивністю структурний тип утворює група іменників жіночого роду на *-keit* (17,6%), де мотивуючою основою є основа прикметника: *langsam* ‘повільний’ – *die Langsamkeit* ‘повільність’, *bieder* ‘чесний’ – *die Biederkeit* ‘чесність’, *schwierig* ‘важкий’ – *die Schwierigkeit* ‘важкість’.

Наступна група абстрактних іменників з суфіксом *-heit* складає 13,8% усіх похідних (86 одиниць), де 9% становлять відад’єктивні деривати жіночого роду: *frei* ‘вільний’ – *die Freiheit* ‘свобода’, *berühmt* ‘відомий’ – *die Berühmtheit* ‘відомість’, *dumm* ‘дурний’ – *die Dummheit* ‘дурість’; а група похідних від дієслова майже в два рази менш (4,8% - 30 лексем): *entschließen* ‘вирішити’ – *die Entschlossenheit* ‘рішучість’, *unterscheiden* ‘розрізняти’ – *die Unterschiedenheit* ‘різниця’, *verwirren* ‘заплутувати’ – *die Verworrenheit* ‘заплутанність’.

Кількість похідних жіночого роду на *-e* складає 40 лексем, що дорівнює 6,4% суфіксних утворень, де 33 деривати мають основу прикметника, а в основах на *-o* та *-a*

має місце умлаут у корені: *streng* ‘суворий’ – *die Strenge* ‘суворість’, *groß* ‘великий’ – *die Größe* ‘велич’, *nah* ‘близький’ – *die Nähe* ‘близькість’; значно меншу групу складають віддієслівні утворення, де відсутні фонологічні зміни кореню (1,1%): *reisen* ‘подорожувати’ – *die Reise* ‘подорож’, *suchen* ‘шукати’ – *die Suche* ‘пошук’, *anklagen* ‘звинувачувати’ – *die Anklage* ‘звинувачення’.

Низька продуктивність характеризує віддієслівні іменники жіночого роду з суфіксом *-t*, які становлять 1,1% суфіксних похідних слів: *fahren* ‘їхати’ – *die Fahrt* ‘поїздка’, *ansehen* ‘дивитися’ – *die Ansicht* ‘погляд, думка’; де у дериватів від сильних дієслів 3 ряду також спостерігається явище переломлення голосної.

У ході дослідження була встановлена найнепродуктивніша група віддієслівних дериватів на *-nis* з різницею у роді: *verstehen* ‘розуміти’ – *das Verständnis* ‘розуміння’, *unkennen* ‘не знати’ – *die Unkenntnis* ‘необізнанність’.

Література

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 606 с.
2. Wellmann H. Das Substantiv // Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache. Forschungsquelle Innsbruck. - Düsseldorf: Schwann Verlag, 1975. – 487 S.

УДК 81'42(043)

Даниленко Оксана Сергеевна, ассистент

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ЛИНГВИСТИКЕ

В настоящее время отмечается возросший интерес лингвистов к проблемам дискурса активных социальных групп, и прежде всего – политиков.

Лингвополитология, или политическая лингвистика – отрасль лингвистики, возникшая на стыке двух самостоятельных наук – лингвистики и политологии – и тесно связанная с другими современными лингвистическими дисциплинами (в особенности – с прагмалингвистикой, коммуникативной и когнитивной лингвистикой).

Как отмечает А. П. Чудинов, для современной политической лингвистики в полной мере характерны ведущие черты современного языкознания: антропоцентризм (языковая личность становится точкой отсчета при изучении языковых явлений), экспансионизм (включение в область исследования лингвистики ряда смежных проблем, то есть ее расширение), функционализм (изучение языка в действии, в функционировании), экспланаторность (стремление не только описать языковые факты, но и дать им объяснение) [4].

Ряд интересных работ в этом направлении (Колесникова 2007, Литвинова 2006, Чудинов 2002, Карасик 2000, Шейгал 1998, 2000; Алтунян 1993, 1999; Проскуряков 1999 и др.) как раз и определили развитие политической лингвистики на ближайшее десятилетие.

Центральным понятием политической лингвистики является политический дискурс, который представляет собой особую разновидность дискурса и имеет своей целью завоевание и удержание политической власти.

В лингвистической литературе термин "политический дискурс" употребляется в двух смыслах: узком и широком. В широком смысле это понятие включает такие формы общения, в которых к сфере политики относится хотя бы одна из его составляющих – субъект, адресат либо содержание сообщения. Такой точки зрения придерживаются, в частности, Е. И. Шейгал и А. Н. Баранов. Так, А. Н. Баранов определяет политический дискурс как "совокупность дискурсивных практик, идентифицирующих участников политического дискурса как таковых или формирующих конкретную тематику политической коммуникации" [1, с. 245–246].

Е. И. Шейгал рассматривает политический дискурс в двух измерениях – реальном и виртуальном, при этом в реальном измерении он понимается как "текст в конкретной ситуации политического общения, а его виртуальное измерение включает вербальные и невербальные знаки, ориентированные на обслуживание сферы политической коммуникации, тезаурус прецедентных высказываний, а также модели типичных речевых действий и представление о типичных жанрах общения в данной сфере" [5, с. 16].

При таком подходе исследование политического дискурса предполагает анализ всех семиотических систем, а языковым материалом выступают заявления политиков, политических обозревателей и комментаторов, публикации в СМИ, материалы специализированных изданий, касающиеся различных аспектов политики.

Как видим, общепринятого определения политического дискурса на сегодняшний день не существует, однако, мы можем его рассматривать как вербальную коммуникацию в определенном социально-психологическом контексте, в которой отправитель и получатель наделяются определенными социальными ролями согласно их участию в политической жизни, которая и является предметом коммуникации. Политический дискурс как вид институционального общения располагает системой конститутивных признаков и наделяется рядом функций.

Как отмечает В. З. Демьянков, общественное предназначение политического дискурса состоит в том, чтобы внушить адресатам – гражданам сообщества – необходимость "политически правильных" действий и/или оценок, поскольку это выгодно тем, кто стремится к власти [3]. Таким образом, политический дискурс можно отнести к особому типу общения, для которого характерна высокая степень манипулятивности.

Исходя из широкого понимания политического дискурса, можно выделить следующие его разновидности:

- институциональный политический дискурс (предвыборная агитация, парламентские дебаты, официальные выступления руководителей государства и его структур, рассчитанные на массовую аудиторию, интервью политических лидеров и др.);
- масс-медийный (медийный) политический дискурс, в рамках которого используются тексты, созданные журналистами и распространяемые посредством прессы, телевидения, радио, Интернета; примерами могут служить интервью, аналитическая статья в газете, написанная журналистом, политологом или политиком (часто при помощи специалиста по СМИ). Журналисты в рассматриваемом случае привлекают внимание аудитории к проблеме, предлагают пути ее решения, сообщают об отношении к ней политических организаций и их лидеров, помогают политикам в осуществлении их целей;
- официально-деловой политический дискурс, в рамках которого создаются тексты, предназначенные для сотрудников государственного аппарата;
- тексты, созданные "рядовыми гражданами" (письма и обращения, адресованные политикам или государственным учреждениям, письма в СМИ и др.);
- "политические детективы", "политическая поэзия" и тексты политических мемуаров;
- посвященные политике тексты научной коммуникации.

Границы между шестью названными разновидностями политического дискурса не вполне отчетливы, нередко приходится наблюдать их взаимное пересечение.

По объему среди жанров политической речи различаются малые (лозунг, слоган, речевка), средние (выступление на митинге или в парламенте, листовка, газетная статья и др.) и крупные (партийная программа, политический доклад, книга политической публицистики и др.).

При исследовании функционирования языка в политическом дискурсе с неизбежностью встают две проблемы – язык власти и власть языка. Различаются они следующим: язык власти – это то, как говорит, какими языковыми средствами и приемами пользуется нынешняя власть, и это предмет исследования "чистой" лингвистики. А власть

языка – то, как воздействуют на массовое сознание эти языковые средства и приемы – должна исследоваться политической лингвистикой.

Однако власть языка противоречива. С одной стороны, она, казалось бы, должна быть очевидна любому мыслящему человеку. Ни для кого не секрет, что споры, которые разворачиваются в политике по поводу слов, иногда бывают не менее острыми, чем споры по поводу дел.

Итак, политический дискурс представляет собой специализированную разновидность общения, обусловленную социальными функциями партнеров и регламентированную как по содержанию, так и по форме. Актуальность данного вопроса, интерес к теории и практике политической коммуникации, а также недостаточная разработанность данной проблемы обуславливает необходимость дальнейшего исследования в данном направлении.

Литература

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику: Учеб. пособие / А. Н. Баранов. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.
2. Гаврилова М. В. Политический дискурс как объект лингвистического анализа / М. В. Гаврилова // Полис. – 2004. – № 2. – С. 127–139.
3. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43. – Режим доступа: <http://www.infolex.ru>.
4. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А. П. Чудинов. – Москва: Флинта, 2006. – 254 с. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-03a.htm>.
5. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.

УДК 81'373.7(045)

Дорменев Виктор Стефанович, старший преподаватель

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В РОМАНЕ Г. БЁЛЛЯ «НЕ СКАЗАВ НИ ЕДИНОГО СЛОВА»

Одной из ведущих тенденций развития лингвистики XXI в. является теоретическое осмысление языка как антропоцентрического феномена. Антропоцентрический подход к исследованию языковых явлений позволяет рассмотреть человека во всем многообразии его личностных качеств, психических и эмоциональных состояний, чувств и приблизить решение общетеоретических проблем [5].

Данная тема находится на стыке психологической и лингвистической наук. Лингвистический и стилистический аспекты данной проблемы нашли отражение в работах Г. А. Багаутдиновой, Н. В. Луговой и др. Слова и фразеологические единицы сферы психоэмоционального состояния человека и их стилистические особенности составляют отдельное фразеосемантическое поле [1, с. 72].

Цель работы состоит в изучении стилистических свойств слов и фразеологизмов, обозначающих психологическое состояние человека.

Изучение фразеологизмов фразеосемантического поля «Психоэмоциональное состояние человека» является актуальным с точки зрения антропоцентрической направленности данных единиц, т.к. в них наиболее ярко проявляется специфичная для устойчивых оборотов характеристика внутреннего состояния человека, его чувств и эмоций, положительных и отрицательных душевных переживаний [4, с. 34].

По этому поводу высказывается мысль, что если «лексика в своей совокупности отражает всю сумму явлений, фактов, процессов действительности, то фразеология

охватывает в первую очередь сферу переживаний и чувств, психологических состояний индивидуумов, тем чувств, печали, радости, любви, дружбы, конфликта и борьбы, качественную характеристику» [4, с. 35-36].

Психическое состояние — это целостное проявление психики человека, которое проявляется в повышенной или пониженной активности личности. Психические состояния являются относительно устойчивой интеграцией всех психических проявлений человека при определенном его взаимодействии с действительностью [1, с. 75].

Важную составляющую психического состояния человека формируют эмоции. В психологии под эмоциями понимаются состояния, связанные с оценкой значимости для индивида действующих на него факторов и выражающиеся прежде всего в форме непосредственных переживаний, удовлетворения или неудовлетворения его актуальных потребностей, а под чувствами — высший продукт развития эмоций человека, эмоциональные переживания человека, в которых отражается устойчивое отношение индивида к определенным предметам или процессам окружающего мира [3].

При рассмотрении психических состояний человека можно выделить следующие группы: 1) физическое состояние человека — болезнь, усталость, голод, холод, опьянение: *Hunger haben, besoffen/betrunken sein, erschöpft sein*; 2) психологическое и моральное состояние человека — радость, печаль, любовь и др.: *sich in Lächeln auflösen, in einem Lächeln dahinschmelzen, ein anderes Gesicht aufsetzen*.

Узкий подход к категории состояния позволяет под термин «состояние» подводить понятия с семантическим компонентом «испытывать нечто». Способность же «испытывать нечто» присуща лишь живому существу. Поэтому к предикатам состояния мы относим предикаты физиологического и психологического состояния представителей животного мира (антропонимов и зоонимов). Денотатами этих предикатов являются состояния, испытываемые живым существом [1, с. 73].

Отдельные слова и фразеологизмы, показывающие психическое состояние человека характеризуются различными стилистическими свойствами. Условно их можно разделить на три группы: межстилевые, разговорно-бытовые и книжные [4, с. 38-39]. Межстилевые слова и фразеологические обороты употребляются во всех стилях языка. Межстилевые фразеологизмы, как и межстилевые слова, являются, таким образом, простыми наименованиями явлений объективной действительности без какой-либо их оценки: сдержать слово, принять решение, потупить взор, хранить молчание, произвести эффект.

Они экспрессивно не окрашены и общеупотребительны, а поэтому в ряду синонимичных слов и фразеологизмов выступают как стилистически нейтральные: *sich Mühe geben* - „**Gib dir Mühe**, Kind, du weißt, wie schwer es mir wird, dich zur Schule zu schicken — und die Stunden kosten Geld.“ *Das Kind gab sich Mühe, ich gab mir Mühe, und die ganze Stunde lang flüsterten wir uns lateinische Vokabeln. Ich sah für einen Augenblick den schmutzigen Bahnhof von Winiza vor mir, voller rostiger Traktoren - blickte die Frau an, und sie nahm sich plötzlich ein Herz und sagte das, was sie schon lange hatte sagen wollen: „Darf ich Sie bitten zu warten mit dem Geld, bis ...“ und ich sagte ja, noch bevor sie den Satz beendet hatte. ...aber immer wieder treibt es mich Dinge zu tun, Anstrengungen auf mich zu nehmen, ...*

Разговорно-бытовые слова и фразеологические обороты — это слова или устойчивые сочетания слов, преимущественно или исключительно употребляемые в устной речи. Фразеологизмы разговорно-бытового характера отличаются от межстилевых фразеологизмов, с одной стороны, более узкой сферой употребления, а с другой — своей «сниженной» экспрессивно-стилистической окраской (ласкательный, бранный, иронический, презрительный, шуточный, фамильярный и др.). Почти все разговорно-бытовые фразеологические обороты имеют образный характер [4, с. 43].

Они вносят в речь оттенок непринужденности, простоты, даже некоторой «вольности»: *(sich) mit dem Finger über die Lippen fahren* - *Er nahm die Nägel aus dem Mund, fuhr mit dem Finger über seine rauen Lippen um zu prüfen, ob nicht ein Nägelchen haften geblieben war; Ich nickte, ging an den Spiegel und fuhr mir mit den Händen übers Haar.*

Раскрытию семантики части фразеологизмов, входящих в данную подгруппу способствуют компоненты-соматизмы *голова, пальцы, губы, руки, волосы*. *Dora saß von mir abgewandt und jedes Mal wenn ich mich drehte sie anzusehen, zeigte ihr Gesicht einen steinernen Ausdruck, der sich sofort in Lächeln auflöste, wenn mein Blick sie traf. Aber wir schwiegen weiter, sagten ab und zu ein Wort und jedes Mal, wenn ich Dora anblickte, löste sich ihr steinernes Gesicht in einem Lächeln auf...* Frau Franke ist mit sechzig noch eine schöne Frau..., *flößt mir Schrecken ein*.

Книжные слова и ФО употребляются преимущественно или исключительно в письменной речи, в основном в строго нормированной литературной речи, публицистических и научных произведениях, художественной литературе и т. д. [4, с. 63]. Поэтому наиболее крупные группы образуют книжные фразеологизмы терминологического, публицистического и поэтического характера: *ausdrücken – zum Ausdruck bringen; berücksichtigen – zur Rücksicht nehmen; beeinflussen – auf etw. Einfluss ausüben; kritisieren – der Kritik unterwerfen, unterziehen, Kritik ausüben; sich erkälten – sich eine Erkältung zuziehen; reden – Rede halten, jnd. ansprechen – Ansprache halten; predigen – Predigt halten; Dann wandte er sich um, ... und erteilte mit einer fast lächerlichen Feierlichkeit den Segen über das Mädchen und den blöden Jungen; „Ich werde gleich etwas Feuer machen“, sagte sie.*

Отбор автором слов и фразеологических единиц, характеризующих состояние человека, зависит от идейной тематической направленности произведения, они разнообразны по семантике, стилистической и историко-генетической характеристике [2, с. 84]. Некоторые фразеологические единицы использованы Г. Бёлем неоднократно, но каждый раз в новом контексте они звучат по-иному, так как автор не только цитировал тот или иной оборот в его стандартной форме, но и видоизменял его, подчиняя определенной задаче.

Литература

1. Багаутдинова Г. А. Отражение внутреннего мира человека во фразеологических единицах антропоцентрической направленности / Г. А. Багаутдинова // Человек во фразеологии и лексике славянских языков: Материалы VIII Междунар. науч. конф. – Щетцин, 2005. – С. 72 – 77.
2. Васючков А. Е. Экзистенциальные мотивы в романе Г. Белля «И не сказал ни единого слова» / А. Е. Васючков // Взаимопонимание культур и проблемы национальной идентичности. – Уфа, 2006. – С. 81 — 85.
3. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць / М. В. Гамзюк. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 256 с.
4. Луговая Н. В. Национально-культурные особенности фразеологических единиц сферы психоэмоционального состояния человека: диссертация ... кандидата филологических наук / Н. В. Луговая. – Краснодар, 2007. - 179 с.
5. Телия В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1996 – 267 с.

УДК 371.134:811.112.2

Кажан Юлія Миколаївна, к.п.н., старший викладач кафедри німецької філології

РЕАЛІЗАЦІЯ МОДЕЛІ «ESRIA» В ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ СЕМІНАРІВ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Однією з форм підвищення кваліфікації викладачів іноземної мови є науково-методичні семінари, проведення яких є обов'язковим і внесено до річного плану роботи кафедри. Їхньою метою є удосконалення інтелектуально-пізнавальної, мотиваційно-ціннісної та практико-діяльної сфер діяльності викладачів шляхом реалізації завдань, спрямованих на удосконалення, оновлення знань і умінь з методики викладання іноземної

мови. Діяльність під час проведення методичного семінару ґрунтується на вже існуючому педагогічному досвіді викладачів і досвіді керівника семінару, який здатний надати допомогу у творчій самореалізації учасників семінару.

Виходячи із зазначеного, основними принципами проведення науково-методичних семінарів можна виділити наступні:

1. Пріоритет самостійного навчання (самостійне здійснення викладачами організації процесу свого навчання).
2. Принцип спільної діяльності (з іншими викладачами з планування, реалізації, оцінювання й корекції процесу навчання).
3. Принцип опори на досвід викладача (життєвий та професійний).
4. Індивідуалізація навчання.
5. Системність навчання.
6. Контекстність (навчання, з одного боку, передбачає дотримання конкретних життєво важливих для слухачів цілей, а з іншого боку, ґрунтується на професійній, соціальній, побутовій діяльності викладача).
7. Принцип актуалізації результатів навчання (передбачає безпосереднє застосування на практиці набутих слухачем знань, умінь, навичок).
8. Принцип розвитку освітніх потреб.
9. Принцип свідомості навчання [2, с. 25–27].

Одним із шляхів реалізації зазначених принципів є проведення методичних семінарів за моделлю **ESRIA** [3], яка передбачає наявність у структурі семінару певних фаз, а саме:

E (Erfahrungsaustausch) – введення в тему з опорою на досвід учасників, його усвідомлення з метою використання у наступних фазах;

S (Simulation) – симуляція (практичне виконання окремих вправ чи їхніх елементів);

R (Reflexion) – рефлексія (спонування до роздумів над тим, яку мету мала вправа, які способи та прийоми було використано для досягнення мети);

I (Information) – інформація (теоретичні та наукові імпульси з сучасної методичної літератури);

A (Anwendung) – використання (практична розробка власних вправ чи фрагментів занять з подальшою презентацією та обговоренням).

Для кожної фази існує певний репертуар форм та прийомів організації роботи, які наведені далі у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Реалізація моделі **ESRIA** в науково-методичних семінарах

	Фази	Форми та прийоми роботи
E	Введення в тему	Круглий стіл, заповнення асоціограми, бесіда, рухомі шеренги, карусель, інтерв'ю, відповіді на запитання анкети тощо
S	Симуляція	Виконання завдань, вправ, ігор
R	Рефлексія	Мозковий штурм, дискусія, робота в групах, обговорення в пленумі, змінні трійки, світлофор, акваріум тощо
I	Інформація	Використання статистики, тексту з інформацією, презентація Powerpoint, доклад з візуалізацією, використання Mind-Map тощо
A	Використання	Планування власних занять, розробка фрагментів уроків, окремих вправ та завдань

Одним з найважливіших етапів підготовки семінару є етап його планування, на якому керівник має врахувати конкретні умови проведення семінару та відповісти на певні запитання щодо його організації, які наглядно зображені в таблиці 2.

Таблиця 2

Планування науково-методичного семінару

Умови проведення семінару	Запитання
Цільова група	Для кого?
Які теми відбираються для семінару	Чому?
Які цілі мають бути досягнені	Для чого?
Який зміст відповідає поставленим цілям	Що?
Які методи доцільно використовувати	Як?
Які засоби навчання є необхідними	За допомогою чого?
Де відбудуватиметься семінар	Де?
Дата та час, тривалість	Коли?

Значну увагу керівник семінару має надавати його аналізу. Ґрунтовний та змістовний аналіз, чіткі висновки, прогнозування перспективи, уміле включення учасників семінару до його обговорення складають педагогічну майстерність керівника. Серед основних вимог до аналізу науково-методичного семінару виділяємо такі:

1. Керівника має цікавити не суто емоційне сприйняття явища, сподобалося чи ні, а яким бачать учасники продуктивний семінар: Як зробити його краще? Що для цього потрібно? Навіщо ми це робимо?
2. Аналіз має бути доброзичливим, викликати бажання і прагнення слухачів стати його активним учасником.
3. Аналіз не повинен висловлюватися лише загальними фразами, розмова має бути конкретна, принципова, без самозадоволення про успіхи.
4. У підготовці та проведенні аналізу мають бути визначені чіткі завдання і цілі [1, с. 60-61].

Одним із методів проведення аналізу може бути групова дискусія, результативність якою значною мірою залежить від умінь керівника семінару створювати бажання обговорювати, сперечатися з даної теми. Початок дискусії можна спровокувати, запропонувавши двом учасникам викласти точки зору, які одна одній суперечать, а потім мають підключитися інші. Кінцевим результатом групового обговорення може бути єдина, усереднена думка, яку поділяють усі, тобто завдання керівника – наблизити позиції, актуалізувати думки, які торкаються загальних інтересів.

Отже, проведення науково-методичних семінарів за моделлю ESRIA є ефективним засобом вдосконалення професійної компетентності викладачів німецької мови. Репертуар форм та прийомів роботи, що використовуються у кожній із фаз, може бути значно розширений і доповнений, в чому ми бачимо перспективи наших подальших досліджень.

Література

1. Гриценко І. А. Виїзні заняття як форма організації навчання з підвищення кваліфікації керівних і педагогічних кадрів на основі компетентнісного підходу / І. А. Гриценко // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Психолого-педагогічні науки : збірник наукових трудов / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2011. – № 1. – С. 57–61.
2. Змеев С. И. Технология обучения взрослых: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / С. И. Змеев. – М. : ИЦ «Академия», 2002. – 128 с.

3. Schmidjel A. Dramaturgie einer Lehrveranstaltung : Strukturierung des Lehr- und Lernprozesses. Didaktische und methodische Hilfen zur Seminarplanung / Annegret Schmidjell. – München : Goethe-Institut. – 56 S.

УДК 811.112.2'373.611(043)

Каріда Олександр Ілліч, старший викладач кафедри німецької фліології

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ

Абревіація – це новітній засіб утворення слів, який виник та розповсюдився в європейських мовах. Його поява і розвиток пов'язаний насамперед з раціоналізацією мови, як загальною тенденцією мовного розвитку з прагненням до економії мовних засобів. Поняття економії не є новим для мовознавства, але відсутність визначення понять „збагачення мови“ і „економія мовних засобів“ виявляє недостатню міру досліджень даної проблеми. Під економією вчені розглядають прагнення зберегти встановлене вживання чого-небудь і неможливість це зробити, невираженість яких-небудь елементів ситуації у поверхневій структурі відображаючого її висловлення, формальну економію або економію в області морфології.

Причинами інтересу фахівців до поняття економії послужила проблема ентропії та надмірності як з технічної сторони, так і з лінгвістичної точки зору. Спочатку інтерес до розгляду цього питання був викликаний виключно практичними міркуваннями: при спробі створення штучної мови і знаходження засобів полегшити вивчення такої мови. Ця мова повинна була мати одну відміну та один засіб словотворення. Більшість вчених бачила проблему економії у скороченні довжини складу або довжини речень, деякі в співвідношенні мови та дійсності. На думку Г. Пауля та О. О. Потєбні, економія не зводиться до підрахунку одиниць мови, а до підрахунку формальних відтінків значення. Г. Пауль допускає всякого роду надмірності в літературній мові, не допускаючи її у загальнонародній мові. Саме у загальнонародній мові гинуть дублетні утворення, і встановлюється диференціація між паралельними формами [1, с. 49]. Найбільш повно питання економії спробували освітити в 80 роки XIX віку такі вчені як П. Пасси, І. А. Стернін, О. Есперсен, І. О. Бодуен де Куртене.

Інтерес до проблеми мовної економії зріс, коли було застосовано поняття теорії інформації. Одним з перших мовну економію почав розглядати А. Мартіне. Він зводить всякого роду економію до економії бережливості і називає це принципом економії або принципом найменшого зусилля. На думку А. Мартіне принципу найменшого зусилля підлегла поведінка людини. Людина витрачає свої сили лише у тій мірі, у якій це необхідне для досягнення певної мети. Іншими словами, при звичайному людському спілкуванні у висловлюванні відбиваються лише деякі значущі в даний конкретний момент елементи. Інші елементи в зв'язку з їх ясністю можуть опускатися. Відбір даних елементів визначається властивими даній мові тенденціями [2, с. 75]. І. О. Бодуен де Куртене вказує дві таких тенденції 1) звичка; 2) прагнення до зручності, що виражається переходом звуків більш важких у більш легкі, спрощенням форм і переходом конкретного в абстрактне для полегшення відверненого рушення думки. Говорячи про мовну економію, потрібно згадати поняття надмірності. Коли підіймається питання про невідповідність структури висловлювання і ситуації розуміється економія, коли ж в структурі міститься декілька елементів, які співвідносяться з цим елементом, мова йде про надмірність. А. Мартіне розуміє надмірність у присутності практично в будь-якому висловлюванні одиниць, які не є необхідними для комунікації, але, які, враховуючи умови, просто необхідні для ефективності і скорочення розумової енергії. Приблизно так само визначає поняття надмірності Б. Потєє. Для Б. Потєє – це більша кількість інформації, ніж вимагає проста передача повідомлення. Більш детально полярність економії і марнотратства були представлені Х. Вундерліхом. Полярність економії і

надмірності він представляє декількома синонімічними поняттями: мовна економія - надмірність. Необхідність того або іншого пояснюється складністю інформації, яка може задовольнятися або поверхневим поясненням, що дає можливість існувати мовній економії, або ж містити додаткові мовні елементи, без яких зрозуміти істотне було б неможливо. У будь-якому випадку необхідність у цих мовних поняттях виникає внаслідок природної необхідності при спілкуванні. Мовець витрачає стільки енергії і мовних одиниць, скільки потрібно для сприйняття інформації. Виникає тенденція передати інформацію з найменшими витратами мовних зусиль, що веде до раціоналізації в мові. Рівнозначні елементи або диференціюються згодом, або зникають. Однак економія не повинна містити елементи звуження або оцінки мови, так як це не свідчить про кращу або гіршу організацію системи мови [2, с. 80], а повинна забезпечувати розширення ресурсів мови більш економним засобом, усуваючи надмірності [1, с. 31]. Т. Х. Каде дає чітке визначення суті мовної економії як недопущення надмірності автоматичним регулюванням вартості одиниць [3, с. 44].

Однією з важливих груп економії лексичного рівня на основі словотворення є скорочення або аббревіатури. Е. Різель позначає, що скорочення вживаються, головним чином, з метою мовної економії [4, с. 83]: нім. *Der Infostand – Informationstand* 'інформаційний рівень', *die' Uni - Universität* університет'. М. П. Брандес вважає скорочення одним з продуктивних засобів словотворення, який виникає з тією ж самою метою [4, с. 47]. Потрібно уявити причину, чому виникає необхідність у вираженні одного значення через цілюформлені аббревіатури, і чому можна пояснити безперервну зміну плану вираження одного і того ж змісту? Пояснення знаходяться у структурній і семантичній єдності, яка здібна до аббревіації. Стійкі словосполучення, які допускають аббревіацію, являють собою в основному атрибутивні словосполучення та служать цілям номінації. За своєю семантикою вони є географічними назвами, термінами, назвами: нім. *die UW – ultrakurze Wellen* ультракороткі хвилі', *die FHZ – Freihandelszone* 'зона вільної економічної торгівлі', *die VS - Vereinigte Staaten* 'Об'єднані Штати'. Специфікою даних одиниць у порівнянні зі скороченнями є їх розрізнена оформленість, яка створює обмеження до подальшого словотворення.

Цим пояснюється безперервність розвитку аббревіації. У сучасний період в німецьких текстах зафіксовано більше за 60 000 скорочених одиниць, а за деякими даними - не менше 90 000 актуальних аббревіатур. Популярність вживання аббревіатур пояснюється їх можливістю здійснювати номінацію через єдині звукові комплекси різних структур: нім. *der Nirosta – nichtrostender Stahl* 'неіржавіюча сталь'. Цілюформлені аббревіатури широко використовуються як мотивуючі основи: нім. *der US-Film – der amerikanische Film* 'американський фільм, американська плівка', *der US-Dollar – der amerikanische Dollar* 'амери канський долар'. Сьогодні аббревіатури у більшості випадків претендують на роль самостійних одиниць. У більшості випадків відбувається повне затемнення семантичної мотивованості аббревіатур при їх відриві від твірної основи, оскільки значення міцно укоріняється за певним планом змісту (тобто звуковим комплексом). Д.І.Алексєєв доводить, що сам процес аббревіації свідчить про тенденцію до відриву аббревіатур від їх початкової бази - повних найменувань. Мовці, звичайно розуміють, що ДДТ – це аббревіатура, можливо, і деякі чули її розшифровку (*дихлордифенілтрихлорметилметан*). Однак, значення слова (вигляд дуста), закріплене за даним звуковим комплексом (дз-дз-тз), цілком замінюється внаслідок знайомства із самим предметом. Та обставина, що аббревіація безперервно збагачує словниковий склад мови новими одиницями доводить її важливу роль у законі мовної економії.

Розглядаючи питання економії мовних засобів, не можна забувати про первинну функцію мови у повній мірі відображати красу світу. Кожна мова – своєрідний шедевр мистецтва, спосіб розуміння світу і універсальний спосіб відображення і вираження внутрішнього світу людини. Характерною ознакою взаємодії між мовою і внутрішнім світом людини (мисленням) є те, що мова стає безпосереднім відображенням тих

процесів, які відбуваються на рівні мислення. Потрібно розуміти, що непомірність у мові завжди призводить до негативних наслідків. Надмірне вживання аббревіатур може привести до поступового знищення літературних форм мови, перетворюючи його у мову цифр і фактів. Також економія може стати причиною нерозуміння. Так, кажучи про *E-Musik* і про *U-Musik* (не електрична музика, а не підводна музика), мають на увазі *die Ernste Musik* 'серйозна музика' і *die Unterhaltungsmusik* естрадна музика'. Цей жарт підкреслює недоліки скорочених слів, які роблять для нетямущого процес розуміння нерозв'язним.

При вживанні аббревіатур потрібно постійно брати до уваги, що значна їх частина швидко втрачає свою актуальність, так як і їх повні варіанти або прототипи, оскільки довговічність цих назв залежить від історичного розвитку. Велика кількість скорочених одиниць може збіднити мову. Аббревіатури не повинні вживатися там, де вони заважають розумінню, порушують значення сказаного, не належать до теми і невідомі комуніканту. З іншого боку, лаконічність, тобто відсутність в мові зайвих слів або нагромаджених конструкцій не можна також заперечувати. М. М. Михайлов називає витонченістю стилю вираження думки найменшою кількістю слів, так як мова знаходиться у постійному розвитку і врівноважує процеси раціоналізації надмірності [1, с. 49].

Литература

1. Будагов Р. А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирования языка / Р. А. Будагов // Вопросы языкознания. – 1972. – № 1. – 30 с.
2. Гизатулин С. Л. Семантическая экономия и избыточность в речи. / С. Л. Гизатулин // Филологические науки. – 2001. - № 2. – С. 75-83.
3. Ризель Э. Стиль немецкой обиходно-разговорной речи. / Э. Ризель. – М. : Высшая школа, 1964. – 315 с.
4. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка. / М. П. Брандес . – М. : Высшая школа, 1983. – 288 с.

УДК 821.112.2'05 Шам. 09(043)

Кожухова Галина Ореовна, старший преподаватель кафедры немецкой филологии

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭТИКИ «УДИВИТЕЛЬНОЙ ИСТОРИИ ПЕТЕРА ШЛЕМИЛЯ» А. ШАМИССО

Известный немецкий романтик Новалис во «Фрагментах» высказал мысль о том, «что состояние своей души я наилучшим образом могу выразить в сказке. Все является сказкой» [4, с. 72]. Жанр сказки был востребован в литературе романтизма как в фольклорном, так и в литературном варианте. Стремление романтиков к синтезу в рамках одного произведения разных жанров породило новеллу-сказку. По этому поводу в фундаментальном исследовании Н. Я. Берковского «Романтизм в Германии» сказано следующее: «И что в особенности отличает новеллу романтиков – это ее связь со сказкой, начавшаяся еще у Тика. Они были привержены к сказке фольклорной и литературной, сочиняли собственные сказки, как Брентано например, и вводили сказку в свои новеллы и повести как элемент иной раз преобладающий. Сожительство новеллы и сказки имело свои внутренние основания. Новелла охотно идет навстречу эксцентрике, а та может развиться до фантастики, и тогда есть повод для союза со сказкой. При этом новелла не изменяет своей реалистической природы, фантастика вмещается в нее на правах странной игры, которая взялась из почвы реальных отношений, нередко из быта самого заурядного, - так у Шамиссо, так у Гофмана» [2, с. 115].

К числу лучших произведений в жанре новеллы-сказки принадлежит «Удивительная история Петера Шлемиля» Адальберта фон Шамиссо, которая при жизни автора была четыре раза переиздана и переведена на многие европейские языки. Остановим наше внимание на некоторых особенностях поэтики этого произведения.

Начнем с имени главного героя – «Шлемиль». Это имя происходит от „Schelumiel“, что с еврейского значит „любящий бога“. В начале XIX века в разговорной речи оно употреблялось в значении „растяпа“, „бедолага“. В немецких народных сказках, собранных братьями Гримм, есть герой счастливый Ганс. Ганс – честный, простоватый, добрый малый. То, что он счастливый, это скорее ирония, чем отражение реального положения вещей. Потому что Ганс не счастливчик, а, наоборот, он – неудачник. И Петер Шлемиль у Шамиссо тоже неудачник. Неудачи героя Шамиссо следуют не от того, что он бестолков, не имеет необходимых в жизни человеческих качеств. Причина его неудач – благородство и честность. И неудачи Шлемиля компрометируют не героя, а показывают порочную основу жизненного строя.

Шамиссо объединяет в своем произведении мотивы многих сказок, легенд, народных книг (в частности о докторе Фаусте, о Фортунате) о пагубности обогащения нечестным путем, о власти денег над человеческой душой, что является важной темой для литературы романтизма.

Шамиссо ставит эксперимент над природой человека, пытается проявить движущее начало человека, лишенного социального статуса. Результатом эксперимента является вывод о том, что природа человеческая искажается дурными социальными условиями. Этим автор кладет начало теме, важной не только в позднем романтизме, но и в литературе XIX века: современный социальный мир, со всеми своими законами, – это призрачный мир, в котором упразднены подлинные реальности. Человек, как таковой, деятельность человека, его дарования ничего не значат. Значат только деньги. Это и есть настоящий смысл сказки Шамиссо о человеке, потерявшем тень и поэтому потерявшем всякие права на существование в этом мире. Он пытается прожить без тени там, где тени господствуют [3, с. 71-72].

Шамиссо, раскрывая историю своего героя, дает интересное развитие темы странничества. Эта тема появилась на первом этапе развития немецкого романтизма. Герои романов Тика и Новалиса, Франц Штернбальд и Генрих фон Офтердинген, странствуют с целью познания мира для духовного самосовершенствования, для самопознания и творческого совершенствования, один как художник, другой как поэт. Это творческие натуры, которые, по мнению ранних романтиков, и могли «постигнуть природу лучше, чем разум ученого». А Шлемиль у Шамиссо, порвав с прежней жизнью, становится ученым-естествоиспытателем. И наука становится содержанием его странничества. Рукописи с результатами научных исследований, связанных с изучением флоры Старого и Нового Света, Петер Шлемиль собирается переслать в Берлинский университет. Таким образом, Шамиссо интерпретирует тему творческой личности как личности, чей творческий потенциал служит науке, а не искусству. И получается, что не только Поэт, но и Ученый способен идти по пути познания истины и поисков идеала.

Еще в начале творческого пути Шамиссо привлекла фаустовская тема: среди ранних произведений есть драматический набросок «Фауст» (1803 г.). В «Удивительной истории Петера Шлемиля» эта тема получает своеобразное развитие.

Так, герой Гете заключает сделку с дьяволом как представитель человечества, универсальная личность. Цель Фауста – разрывание своих творческих возможностей, расширение познания, осуществление преобразовательных планов. И поэтому Фаусту чуждо сознание греховности. Шлемиль действует как частное лицо, его цели намного уже. Он ограничен в своих поступках, но в большей степени отвечает за них. Если Шлемиль способен необдуманно расстаться с тенью ради кошелька с неиссякаемым золотом, то поставить подпись под договором о продаже души он не может. Причина этого – понимание, что продажа души – это акт нравственного самоуничтожения. Таким образом, концепция Шамиссо отличается от концепции Гете [см. 1, с. 47-50].

В «Удивительной истории Петера Шлемиля» Шамиссо представлена новая стадия романтизма. Это романтизм обращенный к современной жизни, к ее основным

конфликтам, правам, отношениям. Шамиссо открывает тему, которая была очень важной для поздних романтиков, - фантастика самой реальности. Это тема, которая будет доминирующей в творчестве Гофмана.

Литература

1. Бент М. И. От философской повести к новелле-сказке: «Необыкновенная история Петера Шлемиля» А. Шамиссо. / М. И. Бент // Филологические науки, № 1, 1992. – С.44-51.
2. Берковский Н. Я. Романтизм в Германии. / Н. Я. Берковский. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 512 с.
3. Берковский Н. Я. Статьи и лекции по зарубежной литературе. / Н. Я. Берковский. – СПб. : Азбука-классика, 2002. – 480 с.
4. Зарубежная литература XIX века: Романтизм: Хрестоматия историко-литературных материалов / Сост.: А. С. Дмитриев, Б. И. Колесников, Н. Н. Новикова. – М. : Высшая школа, 1990. – 367 с.

УДК 811.133.1'373.46:778.5(043)

Лоскутова Наталия Николаевна, ассистент кафедры немецкой филологии

ПРО АББРЕВИАЦИЮ В ТЕРМИНОСИСТЕМЕ КИНЕМАТОГРАФА ФРАНЦУЗСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

Требование краткости, выдвигаемое к терминам, обуславливает актуальность широкого использования аббревиации как одного из средств наименования терминов. Сущность аббревиации заключается в сокращении компонентов словосочетания и их объединении в одно слово. При этом новое слово не создается, поскольку данные сокращения сосуществуют параллельно с развернутыми многокомпонентными словосочетаниями [1, с. 70]. Полученная аббревиатура является вторичной сокращенной номинацией определенного понятия.

Большинство лингвистов трактуют аббревиацию как одно из проявлений закона языковой экономии, позволяющую оптимизировать выразительные средства языка путем лексической компрессии, и называют аббревиацию проявлением «закона и конденсации многословных названий в однословные» [3, с. 72]. Необходимость образования аббревиатуры возникает тогда, когда термин-словосочетание является слишком громоздким, неудобопроизносимым, что порождает определенные трудности в его использовании. Аббревиатура позволяет минимизировать сложность знаков, создав цельнооформленное слово вместо описания понятия [5, с. 212].

Способ терминообразования при помощи аббревиации является довольно продуктивным в терминосистеме кинематографа французского языка и малопродуктивным в терминосистеме кинематографа украинского языка. Модели сокращенных терминов составляют 10 % во французском языке и 2,5 % в украинском.

Термины-аббревиатуры терминосистемы кинематографа французского и украинского языков по своему составу подразделяются на инициальные, усечения и аббревиатуры-сложносокращенные слова.

Инициальные аббревиатуры являются немотивированными, изолированными единицами, которые могут быть поняты лишь рядом с полным наименованием. К ним относятся буквенные сокращения, звуковые сокращения и инициально-звуковые аббревиатуры.

Буквенные сокращения представляют собой аббревиатуры, созданные из начальных букв терминоконпонентов, где каждая буква читается как в алфавите. Во французском языке буквенные сокращения носят название альфабетизмов. Среди них преобладают сокращения, состоящие только из согласных букв: *CNC* '*Centre National de la*

Cinématographie’, *CNPC* ‘*Centre national de production cinématographique*’, *FFCV* ‘*Fédération Française de Cinéma et Vidéo*’, *SFR* ‘*Syndicat Français des Réalisateurs*’.

Буквенные сокращения в украинском языке представлены следующими единицами: *АПУ* ‘*Асоціація продюсерів України*’, *АРК* ‘*Асоціація Револьюційної Кінематографії*’, *ВТДРК* ‘*Всеукраїнське товариство друзів радянської кінематографії*’, *НСКУ* ‘*Національна спілка кінематографістів України*’, *ТДРК* ‘*Товариство Друзів Радянського Кіно*’. Все украинские буквенные аббревиатуры созданы на национальной основе.

Звуковые сокращения – это аббревиатуры, которые произносятся как обычное слово благодаря наличию гласных в их составе. В. П. Даниленко называла подобные аббревиатуры «словоидами», поскольку созданная единица по звучанию напоминает слово национального языка, но при этом словом в общепринятом понимании не является [2, с. 131].

Подобные аббревиатуры носят название акронимов. Так, О. О. Селиванова называет акронимами «аббревіатури, утворені із початкових звуків слів або сполук, що вимовляються як єдине слово» [4, с. 19]. Под акронимами мы будем понимать слова, совпадающие по своему звучанию со словами национального языка.

Акронимические сокращения, совпадающие по звучанию со словами национального языка, представляют собой единицы с двойной мотивацией и обладают такими положительными качествами как удобопроизносимость и запоминаемость.

Звуковые сокращения преобладают среди аббревиатур французской кинотерминологии и представлены 21 единицей: *APFIS* ‘*Association pour la Recherche et la Formation en Image et Son*’, *FEMIS* ‘*Fondation Européenne des Metiers de l’Image et du Son*’, *ISCA* ‘*Institut Spécialisé du Cinéma et de l’Audiovisuel*’, *SOFICA* ‘*Société pour le financement du cinéma et de l’audiovisuel*’, *UNIATEC* ‘*Union internationale des associations techniques cinématographiques*’. Аббревиатуры *ACID* ‘*Association du cinéma indépendant pour sa diffusion*’, *BLOC* ‘*Bureau de Liaison des Organisations du Cinéma*’ и *DIRE* ‘*Distributeurs Indépendants Réunis Européen*’ являются акронимами, поскольку по звучанию они совпадают с лексическими единицами *acide* (f) ‘кислота’, *bloc* (m) ‘блок’, *dire* ‘говорить, сказать’.

Количество звуковых сокращений в украинском языке равняется пяти (*БУК* - ‘*Бюро української кіножурналістики*’, *ВУФКУ* – ‘*Всеукраїнське кінофотоуправління*’, *УКА* – ‘*Українська кіноасоціація*’, *яуф* – ‘*ящик для упаковки фильмов*’, *ФІПРЕССІ* – ‘*Міжнародна федерація кінопреси*’), из которых одна аббревиатура – это акроним – *БУК*. Аббревиатура *ФІПРЕССІ* заимствована из французского языка и употребляется параллельно с терминоточечением ‘*Міжнародна федерація кінопреси*’.

Усечения представляют собой сокращение, отбрасывание нескольких звуков в конце слова (апокопа) или в выпадении нескольких звуков в середине слова (синкопа). Во французском языке усечение именуется *truncation*. Усечения во французской терминосистеме кинематографа представлены двумя единицами. Аббревиатуры *achromat* (*achromatique*) и *cinéma* (*cinématographe*) образованы при помощи апокопы, а термин *fantascope* является сокращенной формой от *fantasmascope* (синкопа).

В украинской терминосистеме кинематографа только термины *кіно* и *стерео* представляют собой усечения от *кінематограф* и *стереоскопічний*, соответственно. В обоих языках усечения *cinéma* и *кіно* успешно вошли в лексический состав языка, а в разговорной речи они практически полностью вытеснили их полные формы.

Аббревиатуры-сложносокращенные слова во французском языке именуется телескопизмами. Телескопия заключается в контаминации лексических единиц с целью образования единого целого слова. Путём телескопии во французском языке образовано пять терминологических единиц. По своей структуре термины-телескопизмы представляют собой соединение начального элемента первого слова и конечного элемента второго слова (*comescope* ‘*camera* + *magnetoscope*’, *catadioptrique* ‘*catoptrique* +

dioptrique, *Cinérama* 'cinéma + panorama', *magoptic* 'magnétique + optique', *scénarimage* 'scénario en images').

Помимо вышеупомянутых типов аббревиатур среди французских кинематографических терминов можно выделить комбинированные аббревиатуры.

Так, термин *Louma* обозначает 'лума-кран, операторский кран с телескопической стрелой', который был создан в октябре 1970 г. операторами Ж. М. Лавалу [J.-M. Lavalou] и А. Массероном [A. Masseron]. Путем соединения «обломков» их фамилий и был образован термин *Louma*. *IMAX* представляет собой сокращение английского словосочетания *Image maximum* и обозначает широкоформатную кинематографическую систему для киноплёнки шириной 70мм с продольным расположением кадра. Данная система, созданная Канаде и впервые продемонстрированная в Японии на всемирной выставке в 1970 г., имела большой успех и со временем была модернизирована и усовершенствована. Все достижения кинопрогресса нашли отражение в терминологии: были созданы термины *IMAX 3D*, *IMAX HD*, *IMAX Dome* и т.д.

В украинской кинематографической терминологии был выявлен один телескопизм *кінок* и четыре сложносокращенных слова: *ФЕКС* 'Фабрика Эксцентричного Актора', *метол* 'метил + амінофенол', *мультиверстат* 'мультиплікація + верстат', *соц.-арт* 'соціалістичний + арт'.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что аббревиатурные образования являются удобным способом сокращения многокомпонентных терминологических единиц и выступают проявлением закона языковой экономии. Создание аббревиатур позволяет устранить такие недостатки терминов-словосочетаний как избыточная длина или неудобопроизносимость. В то же время в процессе сокращения слов не создается новая единица, а лишь сокращается материальная оболочка уже имеющегося термина. Процесс аббревиации гораздо более продуктивен во французской терминосистеме кинематографа. В украинской кинематографической терминологии количество аббревиатур в четыре раза меньше, чем во французском, что можно объяснить недостаточной нормированностью и унифицированностью данной терминосистемы а также стремлением более точно отобразить необходимые признаки понятия, что достигается в использовании терминологических словосочетаний.

Литература

1. Гриш О. Скорочення як засіб номінації англійських терміноодиниць / О. Гриш // Філологічні науки : наук. пр. Кам'янець-Подільського ун-ту ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2011. – Вип. 26. – С. 69–72.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 247 с.
3. Лингвистический аспект стандартизации терминологии / В. П. Даниленко, И. Н. Волкова, Л. А. Морозова, Н. В. Новикова. – М. : Наука, 1993. – 127 с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Тупахіна О. В. Когнітивно-дериваційний аспект скорочення як механізму неологізації німецької мови кінця ХХ - початку ХХІ століття / О. В. Тупахіна // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – № 56. – С. 212-215.

РОЛЬ СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ ПРИБЛИЗИТЕЛЬНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ (попытка теоретического осмысления)

Лингвистику XXI столетия, так же, как общество в целом, характеризуют как определенный рубеж и одновременно новый этап развития. Вследствие интеграции различных наук возникают новые направления, к которым с полным правом можно отнести дискурсивную лингвистику, ускоренное и плодотворное развитие идей которой «в определенной степени является следствием актуализации в языкознании научных парадигм когнитивной лингвистики, прагмалингвистики, социолингвистики, психолингвистики, т.е. парадигм антропоцентрического содержания или ориентации» [6, с. 38]. При этом сосуществующие парадигмы не исключают друг друга, а взаимообогащаются и совместными усилиями задают общую линию развития гуманитарного познания. В данном случае традиционный и дискурсивный анализ текста не противопоставлены друг другу, а выступают как взаимно ассимилирующие направления исследований [5, с. 114-115].

Языковеды отмечают обычно двойственность понятия «дискурс»: во-первых, это «речь, погруженная в жизнь» (Н. Д. Арутюнова), во-вторых, движение информационного потока между участниками коммуникации [7, с. 56].

Заслуживает внимания точка зрения Т. В. Милевской о том, что эти идеи не исключают, а скорее, дополняют друг друга: «представление о процессах порождения и понимания текста невозможно без опоры на коммуникативную ситуацию («погружение в жизнь»); представление о дискурсе как процессе опирается и на мнение французских исследователей о ведущей роли субъекта высказывания» [7, с. 56]. Автор предлагает понимать дискурс как «совокупность речемыслительных действий коммуникантов, связанную с познанием, осмыслением и презентацией мира говорящим и осмыслением, реконструкцией языковой картины мира продуцента реципиентом. Такое представление лежит в русле динамического (on-line) подхода к языку; ключевые для определения девербативы (действие, познание, презентация, реконструкция) достаточно полно отражают многообразие операций самой высокой степени сложности, совершаемых участниками коммуникации» [7, с. 56].

Точкой сопряжения разнонаправленных, но конгруэнтных по своей природе действий, совершаемых коммуникантами, является текст, отражающий статический (off-line) подход к языку.

Интересным представляется в этой связи изучение роли языковых средств выражения философских категорий, в частности, категории приблизительности (аппроксимации), занимающей важное место в семантическом пространстве языков, и ее репрезентантов – аппроксиматоров (АП).

В самом общем виде определение приблизительности выглядит следующим образом: «аппроксимация (лат. *approximare* – приближаться) – приближенное выражение каких-либо величин через другие, более простые или более известные величины» [4, с. 41]. Приблизительность, нечеткость, размытость проявляются во всех сферах жизни и деятельности человека, их осознание присуще самому мыслительному процессу.

Под лингвистической аппроксимацией, в отличие от логической, понимается «семантический процесс окказиональной модификации значения слова, в результате которого имеет место частичная актуализация языкового знака» [12, с. 4].

Таким образом, объектом исследования является языковая категория приблизительности (аппроксимации) и ее репрезентанты – лексические АП. Выбор АП лексического уровня не случаен: этот уровень самый репрезентативный, поскольку

отличается разнообразием языковых средств и играет наиболее важную роль в организации высказывания и текста [8].

В центре высказываний с АП находится человек в его статическом и динамическом аспектах. Об употреблении этих ЛЕ можно говорить, когда «при именовании говорящим отдельного элемента внеязыковой ситуации наблюдается некоторая оценка номинации со стороны говорящего: например, говорящий сомневается в достоверности номинации или номинация не нравится говорящему, или же говорящий не хочет нести ответственности за номинацию» [9, с. 72].

По мнению ученых, в оценке постоянно взаимодействуют субъективный и объективный факторы. Так, субъект выражает оценку на основании своих чувств и эмоций, а также с учетом социальных стереотипов [1, с. 60]. При этом, чем аффективнее оценка, тем теснее она связана с индивидуальной позицией субъекта, тем меньше опирается на социальные стереотипы: в мире оценок действует не истинность относительно объективного мира, а истинность относительно концептуального мира участников коммуникации [1, с. 62].

Чаще всего АП тяготеют к употреблению с экспрессивно-оценочными элементами высказывания, передающими всевозможные оттенки чувств, ощущений и эмоций человека, а «значение оценки резко возрастает, когда она касается мира людей или событий, связанных с людьми. При этом приобретают оценочный смысл и те слова, которые сами по себе оценки не выражают» [3, с. 205].

Этими факторами можно объяснить невозможность сочетаний типа **presque un bébé*, **presque belle*, **presque le Dieu* и мн. др. в случаях прямой номинации. Как правило, семантически некорректным будет высказывание «Почти красивая девушка вошла в комнату». Однако в определенных контекстных условиях высказывание «Она казалась ему почти красивой» вполне корректно. Помимо этого, большое значение имеют контекстные условия, отражающие определенную экстралингвистическую ситуацию, например: «Она казалась почти красивой в лучах восходящего солнца», а также тип номинации – прямой или косвенной. При косвенной номинации с помощью, например, АП *presque* можно выразить любые оттенки мысли: *des couleurs presque agressives*; *presque une voix de l'Au-Delà*; *je peux presque affirmer que*; *je souhaiterais presque* и т.п.

Интересным представляются случаи семантической сочетаемости противоположных по значению элементов конструкции с АП, например, фр. *un émerveillement (une douceur) presque triste*, *un instant de joie presque douloureuse*, *une mélancolie presque agréable*, *une expression triste, mais presque sereine*, и т.п. Компоненты, полученные в результате подобной сочетаемости несочетаемого, получили название «экспрессивные аномалии» [11].

Прием контраста часто используется французскими авторами в случаях приблизительного именовании с АП *presque*. Иногда высказывание с АП служит средством контраста на уровне текста. АП, в частности *presque*, могут выполнять важные текстообразующие функции, не ограничиваясь отдельными предложениями и текстовыми отрезками.

Подобные примеры можно обнаружить в украинском и в русском языках. Однако во французском языке количество экспрессивных аномалий преобладает по сравнению с русским и украинским. Этот факт может объясняться, по нашему мнению, тем, что во французском языке качественный и количественный состав лексических АП значительно меньше по сравнению с исследуемыми восточнославянскими языками. Там, где в украинском и русском языках для передачи разной степени экспрессивности повествования существуют различные АП (например, в укр.: *майже* – *мало не* – *ледве (ледь) не* – *трохи не*, в рус.: *почти* – *едва (ли) не* – *чуть (чуть, ли, было) не* и т.п.), в аналитическом французском существуют только *presque* и *à peu près*. Тогда на лексические АП ложится гораздо бóльшая функционально-семантическая нагрузка: язык

использует имеющиеся в наличии средства, компенсируя их незначительное количество, разнообразием лексико-семантической сочетаемости и позицией АП [8].

Цель такого значимого отклонения от нормы – «создание высокоэкспрессивных средств, прагматическое воздействие на читателя. Достигается это нарушением автоматизма восприятия речи, создающим впечатление необычности, неожиданности и непредсказуемости; такое нарушение предполагает сопротивление восприятию высказывания, а преодоление этого сопротивления требует усилия со стороны читателя, чем и повышается сила экспрессивного воздействия на него» [2, с. 4].

Таким образом, можно говорить об АП как об интенсификаторах высказывания и текста. Интенсификаторы рождаются, формируются и функционируют в тесном взаимодействии трех фундаментальных функций: номинативной, коммуникативной, прагматической. По своему номинативному статусу они – результат вторичной номинации и употребляются чаще всего с целью стимулирования нового значения, для которого нет адекватного языкового выражения.

Литература

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Беручашвили И. Г. Особенности употребления системных интенсификаторов английского языка в неузуальном контексте (Лекция по спецкурсу «Лингвостилистика») / И. Г. Беручашвили. – Тбилиси : Изд-во Тбилис. гос. ун-та, 1986. – 21 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
4. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1971. – 656 с.
5. Кунцевич С. Семантико-синтаксическое моделирование текста-дискурса / С. Кунцевич // Актуальні проблеми філології : мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін : зб. наук. статей / за заг. ред. д.пед.н., проф. Соколової І. В. – Т. І. Мовознавство. – Маріуполь : Бізнес-ціль, 2010. – С. 113-118.
6. Кусько Е. Я. Дискурс, дискурсная лингвистика, дискурсоведение: тенденции развития / Е. Я. Кусько // Форма, значение и функции единиц языка и речи: М-лы докл. Междунар. науч. конф. : В 3-х ч. – Ч.1. – Мн. : МГЛУ, 2002 – С. 37-39.
7. Милевская Т. В. Дискурс и связность: проблема дефиниции / Т. В. Милевская // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць. – Вип. 6. – Донецьк : ДонНУ, 2002. – С. 55-58.
8. Морєва Г. Г. Структурно-семантичні особливості апроксиматорів французької мови (у зіставленні з українською) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17 / Г. Г. Морєва. – Донецьк, 2000. – 22 с.
9. Сахно С. Л. О приблизительных номинациях / С. Л. Сахно // Иностр. яз. в высш. шк. – 1982. – Вып. 17. – С. 72-80.
10. Шейгал Е. И. Градация в лексической семантике : учеб. пособие к спецкурсу / Е. И. Шейгал. – Куйбышев : Куйбышев. гос. пед. ин-т им. В. В. Куйбышева, 1990. – 96 с.
11. Шендельс Е. И. Градация грамматичности / Е. И. Шендельс // Иностр. яз. в шк. – 1970. – № 1.
12. Шкот И. Л. Апроксиматоры в современном английском языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.04. – М., 1990. – 23 с.

УДК 811.111'255.4(043)

Николаенко Виктор Владимирович, ассистент кафедры немецкой филологии

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ ПЕРЕВОДА

Гендерная лингвистика, или, как ещё её называют, лингвистическая гендерология — научное направление в составе междисциплинарных гендерных исследований, при

помощи лингвистического понятийного аппарата изучающее гендер, то есть социокультурный пол, который следует понимать как конвенциональный конструкт, относительно автономный от биологического пола. Понятие «гендера» вошло в современную лингвистическую парадигму гораздо позже, чем в другие гуманитарные науки, а именно во второй половине этого столетия. что связано с развитием постмодернистской философии и сменой научной парадигмы в гуманитарных науках.

Первоначально работы в данной области возникли на Западе и первые системные описания мужских и женских особенностей речи и языка были сделаны на базе языков из германской и романской языковых групп. Относительно восточно-славянской лингвистики, первые более или менее регулярные исследования по этой тематике стали проводиться только в конце 80-х — начале 90-х годов двадцатого столетия. И где-то уже с середины 90-х стали развиваться бурными темпами. На сегодняшний день этот процесс происходит столь оживлённо, что сейчас уже можно говорить с достаточной степенью уверенности о появлении ещё одной новой отрасли нашего языкознания — лингвистической гендерологии или гендерной лингвистики. В самом общем плане гендерная лингвистика изучает две группы вопросов: 1) **отражение гендера в языке**: номинативную систему, лексикон, синтаксис, категорию рода и ряд сходных объектов. Цель такого подхода состоит в описании и объяснении того, как манифестируется в языке наличие людей разного пола, какие оценки приписываются мужчинам и женщинам и в каких семантических областях они наиболее распространены, какие лингвистические механизмы лежат в основе этого процесса; 2) **речевое и в целом коммуникативное поведение мужчин и женщин**: исследуется, при помощи каких средств и в каких контекстах конструируется гендер, как влияют на этот процесс социальные факторы и коммуникативная среда (например, Интернет). В этой области до настоящего времени конкурируют теория социокультурного детерминизма и теория биодетерминизма.

Понятие *гендер* (gender), пришедшее в науку из английского языка и обозначающее грамматическую категорию рода, было перенесено в исследовательское поле других наук. Термин *гендер* признается большинством исследователей как термин, который подчеркивает социокультурную причину межполовых отношений, а не природную. Занимаясь гендерными исследованиями в языкознании, следует говорить не только о том, как пол человека влияет или может влиять на коммуникативное поведение и использование языка, но и о том, какими средствами обладает язык для отображения гендерной идентичности. Как утверждает А. И. Томилова в своём докладе «К вопросу о гендерном факторе в лингвистике и переводоведении», «...в основе гендерного подхода лежит идея о первостепенности не биологических или физических различий между мужчинами и женщинами, а того культурного и социального значения, которое придает общество этим различиям». (Интернет-ресурс <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>)

Лингвистические исследования в гендерном аспекте языкознания затрагивают весьма широкий круг вопросов и трактуют конструирование женской или мужской идентичности в качестве одного из параметров говорящего индивидуума.

Гендерные особенности перевода – еще недостаточно изученный вопрос, вот почему он и представляет для нас наибольший интерес.

Любой переводчик, даже самый талантливый, сталкивается с трудностями перевода, потому что ему необходимо ввести текст в другую культурную среду с другим запасом фоновых знаний. Переводчику при этом необходимо воссоздать стиль оригинала и не утратить свою стилистическую манеру.

Переводчик, являясь основным звеном в процессе межкультурной коммуникации, «создает в своем собственном гносеологическом континууме модель исходной мысли, причем ее адекватность будет зависеть от множества факторов: от степени информированности переводчика, от расстояния между автором исходного текста и

переводчиком, а также от характера мышления переводчика». На наш взгляд, в теории перевода гендерные аспекты исследованы недостаточно. Недооценка значения гендерного фактора при переводе часто является причиной отторжения тексту перевода культурой языка, неприятие его носителями. Как отмечают В. Горбань и О. Побережной, гендерный фактор чаще всего является решающим при выборе тех или иных языковых средств переводчиками. Например, авторы считают, что, согласно гендерным стереотипам, женщины склонны к кооперативной беседе, что отражается и на построении предложения: вводные слова, отсутствие императива и т. д. Мужской же тип коммуникации – менее гибкий, но более динамичный. А самое большое количество гендерных особенностей обнаруживается на лексическом уровне. Например, поскольку у женщин правое полушарие мозга развито больше, чем у мужчин, для них характерна образность восприятия и мышления, фантазирование, гиперболизация. Довольно часто в женских вариантах подбираются слова с коннотацией, несмотря на отсутствие таковой в оригинале. Однако следует заметить, что многие исследователи обращают внимание на консерватизм женщин в употреблении ими лексических единиц, приверженность языковой норме, частому использованию речевых клише. В ином направлении рассматривает гендерный фактор в переводе И. В. Денисова – как структурообразующий элемент художественного произведения и его перевода, а также влияющий на воплощение художественных образов и сюжетных линий. По мнению автора, недооценка гендерной составляющей при переводе приводит к прагматическим ошибкам, которые считаются в художественной литературе наиболее значимыми. Анализ автором сказки Л. Кэрролла «Алиса в стране чудес» (L. Carroll «Alice's adventures in Wonderland», 1864) подтвердил тот факт, что невнимание к гендерному аспекту имени персонажа может сказаться на правильном восприятии персонажа, а также связанных с ним характеристик. И. В. Денисова приводит интереснейшие аргументированные примеры гендерного сдвига при переводе имен четырех персонажей мужского пола: Mouse (Мышь), Caterpillar (Гусеница), Dormouse (Соня), Mock Turtle (Черепаша) [1].

Мнение И. В. Денисовой разделяет также О. А. Бурукина, по мнению которой, недооценка гендерного фактора при переводе может иметь самые неприятные последствия, вплоть до отторжения текста перевода культурой данного языка и неприятия его носителями.

Автор уделяет внимание ошибкам переводчиков из-за сохранения иноязычной метафоры, которая в ряде случаев может иметь гендерную маркированность. Например, в романе «A Shaft of Sunlight» В. Картленд использует следующее поэтическое сравнение, весьма распространенное в рамках англоязычной культуры: «... *her eyes were the transparent blue of a thrush's eggs*». Переводчица Н. Рамазанова, стремясь передать всю прелесть оригинала, сохраняет данную метафору, чуждую русской языковой культуре, никак не учитывая при этом необычайную значимость гендерного аспекта в данном конкретном случае. В итоге мы имеем нелепое, даже неприличное сравнение: «...голубизна глаз, сравнимая лишь с нежнейшей голубиной яич дрозда».

“Женское” языковое сознание, отличаясь от “мужского”, проявляется в отличающихся женской и мужской языковых возможностях, что и проявляется в определённых частотных закономерностях употребления мужчинами и женщинами тех или иных языковых средств, особенностях мужского и женского языкового поведения. Как сказано было выше, в отечественной лингвистике первые регулярные исследования были начаты лишь в конце 80-х – начале 90-х годов прошлого столетия и базировались на трудах В. Гумбольдта, А. А. Потебни, Е. Верещагина, В. Костомарова, создавались трудами таких учёных, как Е. Горошко, В. Маслова, Ю. Сорокин, Ю. Степанов, Н. Толстой. В последнее время наметилась тенденция к увеличению количества исследований и изучения лексики, паремиологии с целью выявления гендерных ассиметрий и изучения степени андроцентричности языка. Увеличилось количество работ, посвящённых изучению кросскультурных гендерных расхождений. Единственным

направленням, почти не представленим в українській гендерній лінгвістиці, є дослідження проблем маскуліності. Тем не менше в мовній картині світу представлені обидва початки. Кожен мовний код має особливу картину світу, і мовна особистість зобов'язана організовувати висловлювання відповідно до неї. В цьому проявляється специфічне людське сприйняття світу, зафіксоване в мові.

Література

1. Денисова І. В. Вплив гендерного фактора на переклад імен художніх персонажів. «Вісник Челябінського державного університету» 2011. № 10 (225). Філологія. Мистецтвознавство. Вип. 52. С. 42–47.
2. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного мовлення в англійських драматичних творах кінця ХХ століття. : автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук : 10.02.04. – Київ, 2003.
3. Осіпова Т. Ф. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету. – Випуск № 7. – С. 109.
4. Кирилина А. В. Гендер: Лінгвістичні аспекти / А. В. Кирилина. – М. : Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 180 с.

WEB-ресурси

5. http://www.confcontact.com/2009fil/7_dozhuk.php<http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>
6. http://www.confcontact.com/2009fil/7_dozhuk.php

УДК 811.112.2'36-13(043)

Петренко Оксана Василівна, асистент кафедри німецької філології

МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРАДИГМАТИЧНОЇ ЛАКУНАРНОСТІ

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується міждисциплінарним підходом до вивчення різних мовних явищ. Лакунарність залишається одним із об'єктів дослідження учених гуманітарної науки.

В умовах суспільної та особистісної комунікації на шляху одержання інформації з'являються різні бар'єри. При цьому мікробар'єри, пов'язані із зовнішнім середовищем, у якому здійснюється комунікативний процес, виявляються в інформаційному перевантаженні (бар'єром стає занадто велика кількість інформації); у різноманітності носіїв інформації (газети, телебачення, конференції, звіти консультантів і под.); умінні користуватися інформацією (ексклюзивні дані дозволяють використовувати їх для впливу на інших; доступ до джерел обмеженої інформації, тобто тієї, яка призначена для внутрішнього користування, розширює владні повноваження індивідів). Мікробар'єри мають соціальний або психологічний характер.

Одним із виявів існування таких бар'єрів стало явище, яке в сучасній лінгвістиці отримало назву лакунарність. Першими це явище дослідили канадські вчені Ж. П. Віне та Ж. Дарбельне. Вони визначили лакунарність як «явище, яке має місце завжди, коли слово однієї мови не має відповідника в іншій мові» [8, с. 10]. У сучасній українській та російській лінгвістиці вживається термін лакунарність. До нього зверталися Ю. Сорокін, Г. Бикова, Т. Стеклова, С. Швачко тощо.

Англомова лінгвістика віддає перевагу словосполученню *lexical gap* (J. Cvilikaite, M. Janssen, M. Vendrell), яке можна перекласти як «лексична прогалина, лексичний пропуск». У російській лінгвістиці поряд з терміном лакуна також використовуються й інші терміни – анτισлова, білі плями на семантичній мапі світу (Ю. Степанов), безеквівалентна лексика (Л. Бархударов, Є. Верещагін, В. Костомаров), темні місця,

неперекладна лексика, змістова шпарина (В. Комісаров) та інші. Але всі ці терміни означають одне й те саме явище – «відсутність в даній мові слова іншої мови» [2, 6].

Значний внесок у дослідження зазначеної проблематики зробили представники різних течій та шкіл, праці яких мають важливе значення у філософії (Т. Ю. Данильченко), лінгвістиці (Н. Д. Арутюнова, Г. В. Бикова, І. В. Корунець, М. П. Кочерган, З. Д. Попова, І. А. Стернін), культурології (М. М. Бахтін, В. В. Іванов, О. Ф. Лосєв, Ю. М. Лотман, Ю. В. Рождественський, В. М. Топоров), етнопсихолінгвістиці (І. Ю. Марковіна, Ю. О. Сорокін) та теорії міжкультурної комунікації (Д. Б. Гудков, С. Г. Тер-Мінасова) [5].

До сьогодні залишається дискусійним питання щодо доцільності визнання явища лакуарності лише мовним фактом. Її традиційно розглядають як відсутність однослівного еквівалента у зіставляній мові, що у бінарному зіставленні кваліфікується як лакуна. Передусім цей термін фіксує національно-культурну специфіку порівнюваних/контактуючих мов і/або культур, введений у мовознавчу термінологію канадськими лінгвістами Ж.Г. Віне та Ж. Дарбельне. Підґрунтям у вивченні лакун є концепція зумовленості багатьох номінативних одиниць мови розвитком культури народу-носія [3].

У сучасному українському мовознавстві лакуни розглядають як базові елементи національної специфіки лінгвокультурної спільноти, які ускладнюють переклад текстів і сприйняття їх іншокультурними реципієнтами через відсутність у зіставляній мові відповідників мовних одиниць різних рівнів, позначення понять, категорій, асоціативних реакцій, а також паравербальних засобів мовлення [6, с. 243]. Проте більшість лінгвістів не користуються цим терміном, застосовуючи його лише за відсутності в одній із мов прямих відповідників лексичних одиниць іншої, що ускладнює його загальноприйняте формулювання.

Питання таксономії лакун обговорюється і досліджується уже давно. Створенням їхньої універсальної класифікації займалося чимало учених-лінгвістів, кожен з яких (В.Г. Гак, В. І. Жельвіс, І. Ю. Марковіна, Л. В. Муравйов, Ю. О. Сорокін, І. В. Томашова та інші) пропонує власний підхід до характеристики лакун. Здійснений лінгвістами аналіз таксономії лакуарних одиниць засвідчує несформованість концептуально-методичного механізму вивчення цього явища [4].

Серед відомих класифікацій лакун простежується поділ на *системні (мовні)* та *функціональні (мовленнєві, мовні та культурологічні)*. Системні виявляються при зіставленні одиниць різних рівнів мовної системи, тоді як функціональні лакуни - у мовленні (О. О. Селіванова) [7].

За принципом співвідношення слова з концептом (З. Д. Попова, І. А. Стернін) виокремлюють лакуни *лексичні* - за умови відсутності слова чи сполуки в іншій мові та за наявності концепту; *семантичні* - за відсутності семми, але за наявності концепту; *концептуальні* (когнітивні) – за відсутності концепту і слова.

Аналіз досліджень із лакунології засвідчує факт превалювання у мовознавчих студіях класифікацій культурологічних лакун (В. І. Жельвіс, І. Ю. Марковіна, Ю. О. Сорокін), тоді як мовні лакуни залишаються поза увагою. У низці наукових досліджень спостерігається протиставлення лінгвістичних та культурологічних лакун (К. В. Берднікова, С. М. Верещагін, В. Г. Костомаров); в інших працях помітна тенденція до поєднання їхніх видів (М. П. Кочерган) [1]. Деякі дослідники виключають із типології культурологічні лакуни, зважаючи на їхню екстралінгвальну сутність (Л. С. Бархударов, І. В. Корунець).

Серед нових аспектів дослідження лакуарності простежується антропоцентрично зумовлений тендерний аспект (А. М. Махоніна, М. А. Стерніна), когнітивно зорієнтований (С. Г. Проскурін) та підхід, який дозволяє розглядати лакуни з огляду на структуру мовної особистості (К. О. Ейнуллаєва) [5].

Огляд літератури з досліджуваної теми та аналіз класифікацій лакуарних одиниць дав змогу визначити лінгвальну природу парадигматичної лакуарності (ПЛ) – це система засобів відтворення відсутнього однослівного відповідника за допомогою одиниць різних

мовних рівнів; елімінація лакун у зіставляній мові відбувається переважно шляхом синтаксичної об'єктивації, тобто за допомогою словосполучення чи назви-опису. П.Л. детермінована відмінностями в організації та функціонуванні контактуючих мов на рівні передусім словотвору, її лінгвістична сутність пояснюється через системні властивості мови.

Методика дослідження ПЛ англійської та української мов має комплексний характер і здійснюється у п'ять етапів.

Перший етап – інвентаризація, передбачає виокремлення лакунарних одиниць методом суцільної вибірки лексичних відповідників/ невідповідників у зіставляній мові з двомовних словників. За частиномовним критерієм дібрано субстантиви, для яких характерна відсутність однослівної номінації у зіставляній мові. На цьому етапі використано *метод суцільної вибірки*, що уможливило укладання картотеки мовного матеріалу. Оригінальний англійський і український тексти характеризуються високою частотністю лакунарних одиниць. Тому застосування *аналізу паралельних текстів* – оригіналу та його перекладу – дає змогу розглядати виключно об'єкт дослідження, а саме лакуни – безеквівалентні лексичні одиниці у фоновій мові.

На *другому етапі* здійснено систематизацію досліджуваних системних лакунарних одиниць за критерієм відсутності однослівного еквівалента у досліджуваній мові на позначення словотвірних категорій *nomina acti* та *nomina attributiva*, *nomina loci* та *nomina temporis*, *nomina resultatis* та *nomina instrumentalis*. а також словотвірного категоріального значення *nomina collectiva*, *singularia* та *pluralia tantum* у зіставляних англійській та українській мовах. За критерієм тендерної належності позначуваних денотатів тендерні лакуни класифіковано на *корелятивний* та *пункторелятивний* типи.

Третій етап – таксономія – спрямований на характеристику структурних і семантичних особливостей лакун за критерієм еквівалентності внутрішньої форми та компонентів лексичного значення слова, що уможливило виокремлення п'яти типів ПЛ у зіставляних мовах.

Четвертий етап – узагальнення – передбачає синтез результатів, отриманих унаслідок таксономії системних лакунарних одиниць, зокрема, визначення найпоширеніших типів ПЛ залежно від лінгвальних та екстралінгвальних чинників виникнення лакун в англійській та українській мовах.

Останній, *п'ятий етап – зіставлення*, у ході якого відбувається контрастивний, зіставно-перекладацький аналіз із залученням контекстуальних кореляцій лакунарних одиниць. На цьому етапі за допомогою зіставного методу порівнюються результати, отримані внаслідок аналізу лакунарних одиниць на матеріалі англійських та українських художніх текстів та їхніх перекладів [4].

У дослідженні інтралінгвальної ПЛ на етапі системно-структурного опису лакунарних одиниць *tertium comparationis* слугують словотвірні категорії іменника. Проте на етапі контрастивного аналізу для виявлення типів ПЛ за еталон порівняння взято внутрішню форму слова лакунарних одиниць та структурні характеристики лексичного значення слова.

Література

1. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5– 6. – С. 12–22.
2. Муравьев В. Л. Лексические лакуны (на материале лексики французского и русского языков) / Муравьев В. Л. – Владимир : ВГПИ, 1975. – 96 с.
3. Онищук М. І. Лакуни в національній картині світу / М. І. Онищук // Мова, освіта, культура в контексті євроінтеграції : матеріали наук.-прагм. конф. (21–23 квіт. 2010 р.) – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – С. 131–133.
4. Онищук М. І. Методика дослідження парадигматичної лакунарності: системно-структурний аспект / М. І. Онищук // Наукові записки Кіровоградського педагогічного

університету. Серія : Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 95. – С. 526–529.

5. Онищук М. І. Міжмовні лакуни як об'єкт міжкультурної комунікації / М. І. Онищук // Філологія і освітній процес: 21 століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вер, –2 жовт. 2010 р.) – Одеса : КП_ОМД, 2010. – С. 34–35.

6. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: Підручник / О.О. Селіванова / Рекомендовано МОНМС України. – Черкаси : Чабаненко Ю.А., 2011. – 350 с.

7. Селіванова О. О. Функціонально-комунікативна еквівалентність та ономасіологічна відповідальність перекладів / О.О. Селіванова // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. – Вип. 5 / відп. ред. Кочерган М.П. – К. : КДЛУ 2001. – С. 348–350.

8. Vinay J. P., Darbelnet J. Stylistique comparee du fraicais et de l'anglais / J.P.Vinay, J.Darbelnet. – P., 1958. – 315 p.

СЕКЦІЯ
ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ, ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 371.135(043)

Задорожна-Княгницька Леніна Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ У
МАГІСТРАТУРИ: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Пріоритетом державної політики України в умовах глобалізації, демократизації, становлення ринкових відносин у країні, є підвищення ефективності управління освітою, що передбачає: наукове обґрунтування нової системи управління освітою, її гуманізацію, відпрацювання інноваційних управлінських моделей, механізмів, нової етики управлінської діяльності; демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; виховання лідерів у сфері освіти. Реальне упровадження окреслених напрямів модернізації управління освітою пов'язане зі зміною суспільних цінностей та свідомого переходу суспільства до нового історичного типу культури – антропоцентричного.

У сучасному культурно-освітньому та науковому поступі антропоцентризм стає провідною тенденцією. У світоглядному плані філософія людиноцентризму витупає як головний засіб усвідомлення сутності особистості (В.Андрущенко, А.Бойко, І.Зязюн, В.Кремень); у межах сучасного культурологічного концепту ідея антропоцентризму трансформується в тенденцію «тріумфу особистості» (Г.Драйден, Дж.Вос); в контексті освітологічного дискурсу антропоцентризм розглядається як концепція сучасного педагогічного знання, науково-методологічна основа гуманістичного світогляду й гуманізації в цілому, теоретичне обґрунтування освітніх новацій, інновацій і наукових педагогічних досліджень (І.Аносов); у теорії освітнього менеджменту антропоцентризм виступає новою управлінською парадигмою, яка передбачає кардинальні зміни традиційних поглядів не тільки на змістовий аспект управління, а й на вирішення питань технологій управлінської діяльності (Г.Єльнікова, Ю.Конаржевський, Т.Шамова, В.Шепель).

З позицій культурології управління виступає як «світ людини» й одночасно як «людська якість», що обумовлює неможливість розгляду антропоцентризму поза культурологічним аспектом. Культурологічні засади професійної підготовки менеджерів освіти є сукупністю науково-теоретичних ідей, що базуються на закономірностях педагогіки, управлінської антропології та культурології. У зв'язку з цим розробка культурологічної моделі підготовки керівника закладу освіти базується на фундаментальних положеннях про сутність управління як культурологічного явища, у межах якого особистість менеджера розглядається як детермінанта ефективності функціонування освітнього закладу.

Складний характер сутності підготовки менеджера освіти в умовах магістратури на засадах культурології зумовлює обґрунтування концептуальних ідей дослідження на різних рівнях: методологічному, теоретичному та практичному.

Методологічний рівень відображає взаємозв'язок та взаємодію наукових підходів до вивчення проблеми підготовки менеджерів освіти: культурологічного, антропологічного, особистісного, синергетичного, компетентісного.

Культурологічний підхід до підготовки менеджерів освіти виявляє, що: культура виступає важливим критерієм якості управління закладом освіти, оскільки соціокультурні зміни в освіті зумовили важливість проблем культури управлінської діяльності суб'єктів внутрішкільного управління як однієї з визначальних складових нової антропоцентричної концепції управління, що розглядає соціальне управління як важливу складову

загальнолюдської культури. Упровадження культурологічного підходу в теорію та практику вищої педагогічної освіти України має ґрунтуватися на аналізі й урахуванні закономірностей та суперечностей фахової підготовки менеджерів освіти на традиційній основі та орієнтації на наукові розробки з теорії й методології професійної підготовки керівників освітніх закладів на культурологічних засадах.

У межах антропологічного підходу основу підготовки менеджера освіти складає управлінська антропологія як система інтегрованих людинознавчих знань (людинознавча освіченість), що є умовою самовиявлення інтелектуально-творчого потенціалу керівника, та людинознавчої технології як сукупності вмінь та навичок, завдяки яким антропологічні знання реалізуються у практичних діях керівника.

Особистісний підхід застосовується як методологічний інструментарій дослідження при аналізі становлення та розвитку особистісних властивостей керівників навчальних закладів, їх особистісного досвіду; забезпеченні врахування потреб, мотивів, здібностей, активності, інтелекту, індивідуально-психологічних та функціональних особливостей; спрямовує культурологічну підготовку менеджерів освіти на вмотивоване оволодіння основами управлінської майстерності.

Синергетичний підхід у дослідженні застосовується з точки зору наукових уявлень про світ як взаємодію складних систем, здатних до самоорганізації. Культурологічна модель підготовки менеджера освіти залежить не лише від зовнішніх факторів, а й від рівня сформованості у магістрів здатності до саморозвитку й самоуправління за рахунок організації професійної підготовки на основі інтеграції знань з різних дисциплін, врахування сучасних соціально-економічних особливостей розвитку як суспільства в цілому, так і особистості зокрема. Синергетичний підхід, що дає можливість обґрунтувати новий спосіб мислення в організації процесів управління школою, пов'язаний з уявленнями про самоорганізацію, саморозвиток педагогічних та управлінських систем, які ґрунтуються на законах синергетики і є спільними для усіх систем. Синергетика допомагає зрозуміти як діють механізми розвитку системи через зміну управлінських структур та зміну освітнього середовища (гуманізація, психологізація освітніх процесів тощо).

Компетентнісний підхід використовується у дослідженні процесу формування професійних компетенцій менеджерів освіти з урахуванням специфіки їх діяльності, відображення загальних та спеціальних професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, професійних прагнень.

Теоретичний рівень упровадження культурологічного підходу до підготовки менеджерів освіти визначає систему дефініцій, вихідних параметрів, оцінок, які покладені в основу розуміння сутності, змісту й структури професійної підготовки менеджерів освіти на засадах культурології, а також моделювання її системи у професійній магістратурі.

Практичний рівень передбачає перевірку ефективності культурологічної моделі підготовки менеджера освіти у професійній магістратурі, визначення відповідних педагогічних умов, критеріїв і показників результату.

Наукове обґрунтування технології підготовки менеджера освіти в умовах магістратури на засадах культурології містить у собі комплекс вихідних теоретичних положень:

1. Система підготовки менеджерів освіти у магістратурі трактується як різновид педагогічної системи, оскільки вона має всі ознаки, властиві такій системі: слугує основою теоретичного осмислення і побудови педагогічної діяльності; включає певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів та процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями; забезпечує виконання ціннісно-змістових, нормативних, технологічних і процесуально-результативних функцій педагогічної діяльності; сприяє досягненню поставлених цілей.

2. Підготовка менеджерів освіти ґрунтується на філософському вченні про людину як культуротворчу істоту, суб'єкта розвитку і саморозвитку в інтегрованій єдності

антропоцентричних і соціоцентричних даних її характеристики. Воно конкретизується в теоріях управлінської антропології, діалогічної парадигми, адаптивного управління, гететичного й рефлексивного моделювання складних систем та об'єктів, самоменеджменту та когнітивної мобільності менеджера освіти.

3. Формування культурологічних знань, антропо-технологічних вмінь та навичок менеджерів освіти є необхідною складовою підготовки нового покоління керівників освітніх закладів, спроможних забезпечити ефективне функціонування освітніх систем засобами найповнішого використання потенціалу педагогічних працівників.

4. Культурологічна модель сучасного керівника навчального закладу враховує специфіку його управлінської діяльності; відображає загальні й спеціальні професійні знання, вміння, навички; комплекс взаємопов'язаних блоків властивостей та якостей (загальних, конкретних, специфічних).

Отже, новий тип фахівця з управління освітою означає не просто засвоєння суми знань та умінь, але й засвоєння смислів та кодів культури для забезпечення власної культуровідповідної діяльності. Відповідно культурологічна спрямованість підготовки майбутніх менеджерів освіти перетворює її на процес оволодіння особистістю не тільки сумою знань, умінь та навичок, а й культурними смислами та цінностями майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Болгаріна В. Культура управління як складова модернізації професійної освіти / В.Болгаріна. – М. : Наука. – 2008. – 110 с.
2. Гонторовська Н.Б. Концепція культурологічного розвитку особистості / Н.Б. Гонторовська // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – №4. – С. 22-26.
3. Иконникова С.Н. Векторы и ориентиры культурологии в пространстве глобализации / С.Н. Иконникова // Вопросы культурологии. – 2008. – № 1. – С. 4–8.
4. Хоруженко К.М. Культурология: Структурно-логические схемы / К.М.Хоруженко. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 336 с.
5. Чередниченко Г.А. Культурологічний підхід до формування особистості майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки / Г.А.Чередниченко, Н.Т. Тверезовська // Педагогічні науки. 5 Сучасні методи навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.rusnauka.com/14_NPRT_20011/Pe](http://www.rusnauka.com/14_NPRT_20011/Pe).

УДК 81.272(564.3)(043)

Короткова Юлія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

МОВНА ОСВІТА У РЕСПУБЛІЦІ КІПР: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Прагнення України до рівноправного світового партнерства, вступ до міжнародних організацій, підписання ряду угод, конвенцій у галузі освіти посилюють роль мовної освіти для суспільно-економічного, політичного, особистісного розвитку суспільства, піднімають статус мовних дисциплін у системі вітчизняної освіти. Вивчення розвитку мовної освіти у різних країнах сприяє визначенню спільних і відмінних тенденцій її розвитку, розробці єдиних підходів до прийняття рішень щодо її удосконалення.

З огляду на вищесказане, метою статті є аналіз мовної освіти у Республіці Кіпр.

Однією з головних особливостей мовної ситуації в Республіці Кіпр є співіснування новогрецької мови та кіпрського діалекту, який вважається одним з найдавніших варіантів грецької мови.

Як зазначає грецький науковець С. Мосхонас, діалект вивчається природнім шляхом як рідна мова з вуст матері, в той час, як новогрецька є мовою викладання і вивчається на всіх рівнях освіти. Новогрецька мова починає вивчатись після засвоєння дітьми діалекту,

її навчання здійснюється штучним шляхом за допомогою підручників і вчителів для задоволення переважно потреб писемного мовлення.

Науковець підкреслює, що новогрецька мова і кіпрський діалект вживаються в Республіці Кіпр залежно від ситуації спілкування та виконують різні функції, при чому функціональний розподіл може варіюватись відповідно до соціального статусу та ідеологічних переконань мовців. Проте можна виділити й стабільні сфери та жанри використання мови і діалекту. Так, у писемній традиції діалект вживається в тих жанрах, які перебувають під впливом усної традиції, а саме в поезії і драматургії. Іноді може зустрічатись і в художніх прозових творах, проте ніколи діалект не вживається для написання есе [2]. Кіпрський науковець А. Панайоту-Тріантафіллопулос додає, що діалект також може зустрічатись і в телевізійних серіалах, рекламах, особливо тих, що стосується побутової сфери, як наприклад, харчування та розваги [3, с. 287].

Мовою офіційних і законодавчих документів є виключно новогрецька, іноді – англійська. Також новогрецька є мовою засобів масової інформації. Отже, новогрецька мова панує в більшості жанрах писемного мовлення, а також в освіті та управлінні (читання лекцій, звернення до народу, політичні промови тощо). В усному мовленні навпаки переважає кіпрський діалект, особливо в повсякденному неофіційному спілкуванні.

Як стверджують кіпрські вчені, новогрецька мова має статус стандартизованої організованої мови (широко вживаються такі вирази, як «прекрасна/правильна грецька»), однак поряд з цим її доволі часто називають штучною мовою, яка підходить лише для офіційних ситуацій. Кіпріота, який завжди спілкується лише новогрецькою, нерідко вважають зарозумілим і пихатим.

З іншого боку, діалект також характеризують як негативними, так і позитивними висловлюваннями на кшталт: «мова безграмотних, «сільська», «нижча», «недосконала», «без граматики» з одного боку, та мова «домашня», «невибаглива», «природна» з іншого. Такі висловлювання щодо мови набувають особливої гостроти, коли ними послуговуються політики задля досягнення своїх політичних цілей [2]. Звідси деякі науковці (Е. Папанікола) співіснування кіпрського діалекту та новогрецької мови називають соціальною диглосією (κοινωνική διγλωσσία) [4, с. 623].

Щодо вживання кіпрського діалекту дійсно існують певні упередження. Так, значна частина кіпріотів вважають, що діалектом послуговуються ширше в сільських місцевостях, і це, в свою чергу, свідчить про низький рівень освіти і соціальний статус особи. Звідси вживання кіпрського діалекту протягом багатьох років обмежувалось, він не розвивався, а навпаки поступово збіднювався. Широке розповсюдження на острові англійської мови також не сприяло розвитку діалекту.

Цей факт значно непокоїть свідому громадськість острова (науковців, політичну еліту), які вважають, що англійські слова витісняють грецькі, і це може призвести до того, що в недалекому майбутньому країна позбудеться свого унікального діалекту. Проблема зникнення діалекту і засилля англійських слів стала предметом обговорення на засіданнях парламентського комітету з питань освіти на початку XXI століття. Так, було констатовано, що в останні десятиліття в живій мові майже не вживається ряд ідіом і фразеологізмів кіпрського діалекту, використання яких, без сумніву, збагатило б новогрецьку мову. Більше того, використання виразів з кіпрського діалекту в ході телевізійних програм вважається ознакою неосвіченості. На думку голови комітету з освіти, депутата від партії DISY Нікоса Торнарітіса, постійне використання іноземних слів, особливо з англійської мови, негативно позначається на результатах випускних іспитів з новогрецької мови. За даними Міністерства освіти, у 2008 році з 9589 випускників шкіл 524 особи не змогли скласти іспит з новогрецької мови. Середньостатистичний бал з іспиту становив 9,8 з 20 можливих. Лише два випускники в масштабах Республіки Кіпр отримали вищу оцінку – 20 балів, і тільки три особи – 19. З огляду на це, депутати вирішили звернутися до глави парламенту Республіки Кіпр

Маріосу Карояну з проханням організувати спеціальні заходи, присвячені збереженню кіпрського діалекту. Народні обранці запропонували збільшити в шкільному розкладі кількість годин, відведених на вивчення творів кіпрських поетів і письменників, а також проводити курси з кіпрського діалекту для вчителів новогрецької мови та літератури [1].

Так, на початку ХХІ століття вчителі шкіл почали заохочувати дітей висловлювати свої думки на кіпрському діалекті, проте в писемному мовленні учні мають вживати лише новогрецьку мову. На думку вчених, необхідно дослідити можливості вживання кіпрського діалекту і в писемному мовленні, вивчати його в шкільній та вищій освіті, а також використовувати в літературі [5, с. 121-122; 4].

У той час, коли наукова та політична еліта Республіки Кіпр вбачають у факті співіснування на острові двох мов серйозну проблему, пересічні громадяни, у тому числі учні, студенти, педагоги особливої шкоди в цьому не виділяють. Кожен громадянин сам обирає один з двох мовних кодів відповідно до ситуації спілкування.

Не можна не наголосити на тому факті, що поруч з грецькою мовою та кіпрським діалектом, на острові надзвичайно поширеною є англійська мова. Цьому сприяло насамперед тривале британське правління островом, а також і той факт, що грецька і турецька громади не бажали вивчати мову одна одної. Тому для спілкування між представниками двох спільнот почала використовуватись англійська мова, яка на той час широко використовувалась в управлінні, законодавстві, освіті. Англійська почала використовуватись в якості лінгва-франка переважно представниками вищого класу, котрі, як правило, отримували освіту англійською мовою в школах Кіпру та згодом в університетах Великої Британії.

Зазначимо, що англійська переважала в Республіці Кіпр до середини 80-х років ХХ століття, доки наукова та політична еліта не почала порушувати питання про захист новогрецької мови. Так, з 1989 року англійська мова припинила вживатись у судочинстві та було введено обов'язкове вивчення новогрецької мови навіть на іншомовних факультетах вищих навчальних закладів. У 1996 році завершився переклад кіпрського законодавства з англійської мови на новогрецьку, в цей же період відбулось упровадження грецької мови замість англійської у видавництві (як художньої літератури, так і всієї документації).

Однак, слід зазначити, що в Республіці Кіпр англійська і до сьогодні посідає міцні позиції: вона викладається як перша іноземна мова в останніх класах початкової школи (з 2011 р. почали застосовуватись пілотні програми з англійської мови, вивчення якої починається з першого класу), є мовою навчання в більшості приватних вищих навчальних закладів та деяких державних. На сьогодні розповсюдження англійської мови, особливо в таких галузях, як туризм та економічні послуги, підтримується на державному рівні.

Загалом, мовна ситуація, що склалася в Республіці Кіпр наприкінці ХХ – початку ХХІ століть, є такою: усвідомлено цінність кіпрського діалекту (і місцевих говірок) в культурі Кіпру та потреба в його збереженні як живої мови в усній і писемній формі; підкреслюється потреба в навчанні новогрецької мови як головного засобу усної та писемної комунікації; визначається нагальна потреба вивчення іноземних мов для задоволення комунікативних потреб у кіпрському полікультурному суспільстві; усвідомлюється потреба соціальної підтримки емігрантів, які виявили бажання проживати на території Кіпру. Ці громадяни мають якнайшвидше увійти до повноцінного життя в новому для них суспільстві, не втрачаючи при цьому зв'язку зі своєю власною культурою.

Література

1. Исчезает кипрский диалект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.t-link.ru/about/industry/item/1927.htm>.

2. Μοσχονάς Σ. Κοινή νέα ελληνική & κυπριακή διάλεκτος: τι ελληνικά μιλάνε στην Κύπρο; / Σ. Μοσχονάς [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://abnet.agrino.org/htmls/D/D004.html>.

3. Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου Α. Η νεοελληνική στη σύγχρονη Κύπρο / Α. Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου // Πρακτικά συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα, 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 1996. – Αθήνα, 1996. – Σ. 286-289.

4. Παπανικόλα Ε. Η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλότητας στο γλωσσικό μάθημα / Ε. Παπανικόλα, Σ. Τσιπλάκου [Εлектронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.pek.org.cy/Proceedings_2008/pdf/i7.pdf.

5. Το Μέλλον της Γλώσσας στην Κύπρο (Πρόγραμμα: ΠΕΝΕΚ - Δράση: Ένταξη - Αρ. Πρωτοκόλλου Έργου: ΕΝΤΑΞ/0505/35). – Μερος III. Συμπεράσματα και εισηγήσεις [Εлектронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cceia.unic.ac.cy/gr/images/pdf/lingua%20%20chapter%20iii.pdf>.

УДК 378.037(043)

Лисецька Олена Яківна, асистент кафедри фізичного виховання

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ МОЛОДІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Соціально-економічні перетворення в Україні, глобальна екологічна криза актуалізували проблему збереження фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я молоді. Це поставило перед вищими навчальними закладами завдання створення таких умов розвитку молоді, які б сприяли утвердженню здорового способу життя, гармонізації їх взаємин з довкіллям, формуванню ставлень та виробленню навичок, які потрібні для захисту власною здоров'я.

Проблема формування здорового способу життя охоплює широкий спектр питань. Але необхідність збереження здоров'я і запобігання його руйнації потребує всебічного і комплексного вивчення всіх можливих форм вкорінення в систему освіти формування здорового способу життя.

Незадовільний стан здоров'я молоді обумовлений падінням суспільної моралі, значним соціальним розшаруванням населення, складною криміногенною ситуацією, комерціалізацією статевих стосунків, раннім початком статевого життя, негативним впливом засобів масової інформації [1, с. 72]. Світова спільнота вже давно зарахувала проблеми, пов'язані зі станом здоров'я людини до кола глобальних проблем людства.

Всесвітня організація охорони здоров'я визнає, що здоров'я – це «складний феномен глобального значення, який включає комплекс соціальних, економічних, біологічних, медичних аспектів і виступає як об'єкт споживання, вкладання капіталу, індивідуальна і суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з навколишнім фізичним і соціальним середовищем». Відповідно, вважається, що стан системи охорони здоров'я визначає лише 10 % усього комплексу впливів на здоров'я людини, а решта 90 % обумовлюється: станом екології (20 %), спадковістю (20 %) і найбільше – способом життя (50 %). Спосіб життя формується під впливом соціального оточення людини та залежить від рівня, якості та стилю її життя [2, с. 33].

Отже, людство почало розуміти, що на сьогодні неможливо подолати захворювання, якщо серйозно не займатися вирішенням проблеми формування здорового способу життя, адже лікування дає в кращому разі лише обмежений ефект, поглинаючи при цьому значну частку державного чи сімейного бюджету.

Здоров'я є складним динамічним процесом, який тісно пов'язаний зі способом життя людини. Взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям найбільш повно відображає поняття «здоровий спосіб життя».

Здоровий спосіб життя являє собою біологічно і соціально доцільні, адекватні потребам і можливостям людини форми та способи життєдіяльності, які свідомо реалізуються і забезпечують формування, збереження та зміцнення здоров'я, досягнення активного довголіття. Складові здорового способу життя містять елементи, що стосуються всіх аспектів здоров'я – фізичного, психічного, соціального і духовного. Всі вони міцно

взаємопов'язані та у сукупності, визначають стан здоров'я людини. Найважливіші з цих елементів – усвідомлення цінності власного здоров'я; відсутність шкідливих звичок; доступ до здорового харчування; задовільні умови побуту та праці; рухова активність [3, с. 85].

Здоровий спосіб життя доцільно розглядати як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов життєдіяльності людського організму, за яких усі органи та системи працюють ефективно, оптимально і гармонійно, а також залучення сукупності раціональних методів, що не лише сприяють зміцненню здоров'я, але й підвищують якість життя в цілому.

Збереження й зміцнення здоров'я молоді є актуальною проблемою і турботою будь-якої сім'ї, держави і справедливо вважається багатством нації, яка покладає надії у подальшому прогресивному розвитку на своїх нащадків. Але значення здорового способу життя, незважаючи на його безсумнівну актуальність для всіх і кожного, у нашій країні все ще залишається на узбіччі масової свідомості.

Зміст здорового способу життя має бути таким, щоб особистість змогла виконати своє громадське призначення, зберігши при цьому здорове трудове довголіття. Відтак здоровий спосіб життя має включати всі фактори, що позитивно впливають на фізичне, соціальне, психічне й духовне здоров'я молоді як найбільш соціально перспективного прошарку населення України. Саме тому обґрунтування даної проблеми саме в середовищі молоді є актуальним науковим і практичним завданням.

Література

1. Міхеєнко О.І. Валеологія: Основи індивідуального здоров'я людини : [навчальний посібник] / О.І. Міхеєнко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2009. – 79 с.
2. Оржеховська В.М. Духовність і здоров'я : [навчально-методичний посібник] / В.М. Оржеховська. – К., 2004. – 102 с.
3. Титаренко Т.М. Формування в молоді настанов на здоровий спосіб життя : [методичні рекомендації] / Титаренко Т.М., Лепіхова Л.А., Кляпець О.Я. – К. : Міленіум, 2006. – 86 с.

УДК 378.14:371.13

Проценко Олена Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ

Розвиток сучасної системи вищої освіти зумовлюється впровадженням інноваційних процесів, що викликано невідповідністю старих методів навчання, виховання й розвитку особистості новим умовам життя; незадоволенням педагога станом викладання і бажанням пошуку нових методів навчання.

Беззаперечним є той факт, що головний ціннісний орієнтир в діяльності вищого навчального закладу – особистість студента-майбутнього викладача, її помітні зрушення в процесі індивідуальної діяльності, розвиток і формування власного потенціалу: інтелектуального, творчого, соціального, морального, духовного, естетичного, фізичного. Базуючись на традиційних методах, формах, прийомах навчання та виховання студентів, вдало коригуючи та застосовуючи їх залежно від педагогічних ситуацій, ґрунтовно поповнюючи свої знання про сучасні технології в освіті, вдосконалюючи свої вміння та навички викладач виходить на вищий рівень педагогічної діяльності – рівень впровадження інновацій у процес підготовки майбутніх фахівців.

Сучасний етап інноваційної педагогічної діяльності визначається запровадженням нової освітньої парадигми й умовами сучасної соціокультурної ситуації, що зумовило значне зростання педагогічних інновацій: з'явилися нові концепції навчання, експериментальні методики, новаторські технології. Учені розглядають інновацію в освіті

як процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому, як результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем, як актуальні, значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток [4, с. 137].

Узагальнюючи різні підходи, визначимо такі ознаки інновацій (І. Дичківська):

- новизна (несхожість новоствореної, новосформованої, щойно відкритої системи на інші);
- актуальність (важливість, нагальність, суттєвість нового для певного часу);
- результативність (засвідчує об'єктивну можливість за допомогою новацій розв'язувати завдання, заради яких вони були створені);
- оптимальність (свідчить про найвищу економічність і ефективність створення нового засобу або способу діяльності);
- стабільність (свідчить про єдність, цілісність, повторюваність основних елементів нового протягом певного проміжку часу);
- змінюваність (новий засіб, який апробується в педагогічній діяльності, постійно доопрацьовується, модифікується, видозмінюється).

Створення, утвердження, буття нового як цілісного феномену є ядром інноваційного процесу, базовий компонент якого становить інновація. Отже, поняття «інновація» можна визначити як окремі нововведення, зміни, в системі чи повне її оновлення, створення якісно нового або вдосконалення відомого, що призводить до більшої результативності та ефективності функціонування системи, її розвитку, є стійким у часі та має потенціал для подальшого удосконалення [2, с. 178].

Підготовка майбутнього викладача до інноваційної педагогічної діяльності передбачає розвиток його творчого потенціалу. При цьому, слід додати, що інновація стосується не лише створення та поширення новизни, а й змін у способі діяльності, стилі мислення, формуванні інноваційної компетентності майбутнього викладача вищого навчального закладу. М. Бойко, Є. Бондаренко трактують інноваційну компетентність як систему мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, що забезпечують ефективність використання сучасних інновацій у роботі зі студентами [1].

Розглянемо детальніше перший компонент інноваційної компетентності – мотиви до інноваційної діяльності. Поняттям «мотивація» у психолого-педагогічних науках позначається процес, внаслідок якого певна діяльність набуває для індивіда необхідне особистісне значення, створює стійкість його інтересу до неї і перетворює зовні задану мету діяльності у внутрішню потребу особистості. Провідними мотивами інноваційної діяльності є особистісні мотиви, що обґрунтовано у дослідженнях Н. Кузьміної, В. Андреєва, З. Ісаєвої, Л. Кондрашової, О. Ярошенко. Особистісні мотиви – це впевненість у власній причетності до справ суспільства, у необхідності активної участі в прискоренні його соціально-економічного й духовного процесу; наявність особистісних рис викладача-новатора; усвідомленість суспільної та індивідуальної значущості та необхідності здійснення інноваційної діяльності; прагнення досягти певного рівня розвитку професійної діяльності.

На формування мотиваційної основи готовності майбутніх викладачів до впровадження інновацій, крім того, значною мірою впливає позитивне ставлення студентів до викладача, його особистісних і професійних якостей, до його інноваційної діяльності, а також і до навчальної дисципліни [4, с. 139].

Формування інноваційної компетентності у майбутнього викладача передбачає вивчення навчальної дисципліни «Інноваційна діяльність викладача вищого навчального закладу». Мета дисципліни полягає у формуванні уявлення магістрантів щодо значення, сутності та особливостей інноваційної діяльності у сучасних умовах розвитку вищої освіти;

актуалізації розуміння ролі окремого науково-педагогічного працівника освіти у плані забезпечення і підтримки інноваційної діяльності; у визначенні власного інноваційного потенціалу.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати: принципи та методи навчання у вищому навчальному закладі; сутність поняття «інновація», «педагогічна інноватика», «інноваційна діяльність», «інноваційний потенціал»; алгоритм упровадження інновацій в галузі освіти; класифікацію педагогічних нововведень; класифікацію технологій навчання (освітні, педагогічні технології); інноваційні педагогічні технології (технології кооперативного, інтерактивного, проектного, інтенсивного, модульного навчання тощо); сучасні форми організації навчання у вищому навчальному закладі; поняття готовності до інноваційної діяльності та її складові; особливості організації сучасної лекції (семінарсько-практичного, лабораторного заняття).

На семінарських заняттях у майбутніх викладачів формуються вміння: розробляти інноваційні технології навчання у вищій школі; розробляти і проводити лекції, семінарські та практичні заняття з дисциплін спеціальності, використовуючи інноваційні технології; надавати критичну оцінку інноваціям, вказувати позитивні і негативні сторони; вести дискусію з обговорення будь-якої нової ідеї.

Вищеописані знання та вміння майбутні викладачі демонструють під час виконання творчих завдань, презентації портфоліо викладача, що містить розроблені студентами плани-конспекти лекцій, семінарських та практичних занять із застосування інноваційних технологій навчання. Особливий акцент при цьому зроблено на використанні інтерактивних технологій навчання, зокрема «модерації», «мозкового штурму», «броунівського руху», «мозаїки».

Немаловажним для здійснення інноваційної діяльності в процесі викладання певної дисципліни є наявність у майбутніх викладачів низки особистісних якостей, які слід враховувати в процесі їх професійної підготовки. До таких якостей можна віднести: прагнення до пошуку нової інформації; уміння аналізувати, інтегрувати і синтезувати інформацію; уміння використовувати комп'ютерну, аудіо-, відео- та копіювальну техніку; здатність до продукування гіпотез, оригінальних ідей; розвинута уява, фантазія; пошуково-перетворювальний стиль мислення; позитивна Я-концепція; здатність до дослідницької діяльності; прогностичність педагога; уміння довести розпочату справу до кінця [3, с. 280].

Рівень сформованості інноваційної компетентності у майбутніх викладачів визначається за такими показниками:

- 1) усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці;
- 2) інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи;
- 3) зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність;
- 4) готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності;
- 5) володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових.

Таким чином, підготовка майбутнього викладача до інноваційної діяльності полягає у формуванні в нього інноваційної компетентності. Компонентами інноваційної компетентності викладача є поінформованість про інноваційні педагогічні технології, належне володіння їх змістом і методикою, висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі, особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій.

Література

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навч.

посібник / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352с.

2. Інноваційна діяльність вчителя інформатики : метод. посібник / укл. Л.Р. Остапчук. – Луцьк, 2010. – 40 с.

3. Макагон Е.В. Развитие инновационной культуры педагога в условиях последипломного образования: учебно-методическое пособие / Е.В. Макагон. – Севастополь : Рибэст, 2011. – 178 с.

УДК 796.015.1(043)

Павленко Євген Анатолійович, старший викладач кафедри фізичного виховання

МЕТРОЛОГІЧНИЙ КОНТРОЛЬ У НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Удосконалення системи управління тренувальним процесом на основі об'єктивізації знань про структуру змагань і фізичну підготовленість майбутніх спортсменів з урахуванням загальних закономірностей становлення їх спортивної майстерності у вибраному виді спорту є одним з перспективних напрямів вдосконалення системи фізичного виховання.

У зв'язку з цим найважливіше місце в системі управління фізичною підготовкою спортсменів посідає метрологічний контроль, сутність якого полягає у проведенні організаційних заходів для оцінки різних сторін підготовленості спортсменів, реакцій організму на фізичні навантаження, ефективність тренувального процесу тощо.

На сучасному етапі розроблені загальні положення метрологічного контролю фізичної підготовки майбутніх спортсменів, а саме: система контролю тренувальних навантажень [2], теорія і методика педагогічного контролю в спорті [3, с. 13], система комплексного контролю в окремих циклічних видах спорту [4]. Зазначені положення висувають підвищені вимоги до організації заходів щодо забезпечення комплексного контролю та управління тренувальним процесом, визначають необхідність розробки нових засобів, методів і технологій, що дозволяють тренеру одержати і обробити великий обсяг різноманітної інформації з метою оперативного прийняття рішення [1].

Предметами спортивної метрології як частини загальної метрології є вимірювання і контроль у спорті, що широко використовуються для вирішення найрізноманітніших завдань управління підготовкою спортсменів. Ці завдання стосуються безпосереднього вивчення педагогічних та біомеханічних параметрів спортивної майстерності, діагностики енергофункціональних параметрів спортивної працездатності, обліку анатомо-морфологічних параметрів фізіологічного розвитку, контролю психічних станів тощо.

Основними вимірюваними і контрольованими параметрами в спортивній медицині, тренувальному процесі і в наукових дослідженнях зі спорту є фізіологічні («внутрішні»), фізичні («зовнішні») і психологічні параметри тренувального навантаження та відновлення; параметри якостей сили, швидкості, витривалості, гнучкості і спритності; функціональні параметри серцево-судинної і дихальної систем; біомеханічні параметри спортивної техніки; лінійні та дугові параметри розмірів тіла [5].

Як і будь-яка жива система, спортсмен виступає складним, нетривіальним об'єктом вимірювання, що має ряд відмінностей: мінливість, багатовимірність, квалітативність, адаптивність, рухливість.

Мінливість визначається як непостійність змінних величин, що характеризують стан спортсмена та його діяльність. Безперервно змінюються фізіологічні (споживання кисню, частота пульсу і ін.), морфоанатомічні (зростання, маса, пропорції тіла і т.п.), біомеханічні (кінематичні, динамічні і енергетичні характеристики рухів), психофізіологічні показники підготовленості спортсмена. Мінливість вимагає багатократних вимірювань з подальшою обробкою їх результатів методами математичної статистики.

Багатовимірність — велика кількість змінних величин, які потрібно одночасно вимірювати, для того, щоб точно охарактеризувати стан і діяльність спортсмена. Разом з «вихідними змінними», що характеризують спортсмена, слід контролювати і «вхідні змінні», що відображають вплив зовнішнього середовища на спортсмена. Роль вхідних змінних при цьому відіграє інтенсивність фізичних та емоційних навантажень, концентрація кисню у вдихуваному повітрі, температура навколишнього середовища і т.ін. Прагнення зменшити кількість вимірюваних змінних є характерною особливістю спортивної метрології, яке обумовлене організаційними труднощами, що виникають у спробах одночасно зареєструвати декілька змінних.

Квалітативність характеризується відсутністю точної кількості вимірювань. Фізичні якості спортсмена, властивості індивіду і колективу, якість інвентарю і багато інших чинників, що впливають на досягнення бажаного спортивного результату ще не піддаються точному вимірюванню, проте повинні бути оцінені якомога точніше. Відсутність такої оцінки ускладнює подальший розвиток масової фізичної культури та спорту.

Адаптивність, під якою розуміємо властивість людини пристосовуватися (адаптуватися) до навколишніх умов надає спортсмену можливість освоювати нові елементи рухів і виконувати їх як в звичайних так і в ускладнених умовах (спека, холод, емоційна напруга, стомленість, гіпоксія і т. ін.). Але одночасно адаптивність ускладнює завдання спортивних вимірювань: при багатократних дослідженнях спортсмен звикає до процедури «бути досліджуваним» і у міру такого навчання починає демонструвати інші результати, хоча його функціональний стан при цьому може залишатися незмінним.

Рухливість визначається як особлива характеристика стану спортсмена, яка пов'язана з безперервними переміщеннями та супроводжуються додатковими змінами реєстрованих кривих та деякими помилками у вимірюваннях [6].

Таким чином, метрологічний контроль виступає інструментом управління навально-тренувальним процесом, що надає достовірну інформацію про готовність спортсмена до змагань, про рівень його спеціальної фізичної підготовки на різних етапах тренувань.

Література

1. Булкін В.А. Теоретичні концепції управління тренувальним процесом в спорті вищих досягнень. Тенденції розвитку спорту вищих досягнень / В.А. Булкін : сб. науч. тр. – М. : ЦНИИС. – 1993 – С. 57–62.
2. Годік М.А. Контроль тренувальних і змагань навантажень / М.А. Годік. – М. : ФИС, 1980. – 165 с.
3. Комплексний педагогічний контроль в процесі управління спортивним тренуванням // сб. наук. ст. – Л. : ЛНПФК, 1984. – 125 с.
4. Основи управління підготовкою юних спортсменів / під ред. М.Я. Набатникової. – М. : ФИС, 1982. – 280 с.
5. Желєзняк Ю.Д., Петров П.К. Основи науково-методичної діяльності у фізичній культурі і спорті / Ю.Д. Желєзняк, П.К. Петров. – М. : Видавничий центр “Академія”, 2001. – 264 с.
6. Максименко Г.Н. Управління тренувальним процесом юних бігунів. / Г.Н. Максименко. – К. : Здоров'я, 1978. – 144 с.

УДК 378.147:004 (043)

Ромашенко Вікторія Євгенівна, аспірант, асистент кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

МЕТОД ПРОЕКТІВ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ БАКАЛАВРІВ ФІЛОЛОГІЇ

Серед основних функцій, які буде виконувати бакалавр філології у складі ІКК,

працюючи учителем у школі, на першому місці стоїть моделююча (або проектувальна), яка полягає в побудові інформаційних моделей навчального процесу, алгоритмів педагогічної діяльності. Успішне виконання зазначеної функції спирається на розвинені навички активної самостійної діяльності вчителя, отже, вміння самостійно здобувати і поповнювати знання вважається однією з основних ознак підготовки випускника сучасного освітнього закладу. Усі світові і пропоновані останнім часом національні стандарти різних рівнів освіти за основу беруть самостійну, творчу роботу тощо, на цьому ж принципі базуються і новітні педагогічні технології навчання. Практична реалізація цього принципу може бути втілена у проектній діяльності студентів.

За метою виділяють наукові, навчальні і соціальні проекти: мета наукових проектів – дослідницька діяльність, спрямована на відкриття нових знань; головною метою і результатом навчального проекту є інтелектуальний продукт, що встановлює ту або іншу істину в результаті процедури дослідження і представлений в стандартному вигляді; соціальний проект має практичну значущість, оцінюється за показниками соціального ефекту дослідження, переслідує інші цілі – соціальні, напрацювання соціальної практики засобами дослідницької діяльності [1, с. 200-206].

Комплексне застосування ІКТ в проектній діяльності можливе в роботі над навчальним телекомунікаційним проектом – спільною навчально-пізнавальною творчою або ігровою діяльністю студентів-партнерів, організованою на основі комп'ютерної телекомунікації. Ця робота має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності й спрямована на досягнення спільного результату діяльності. На сьогодні у вітчизняній методиці розроблено значну кількість типів телекомунікаційних проектів, головними типологічними ознаками яких є ті самі, що й для звичайних проектів: домінуючий метод, характер координації, характер контактів, кількість учасників, тривалість проекту.

Ефективність застосування методу проектів залежить від рівня підготовки суб'єкта навчання [2, с. 18], який має володіти такими вміннями: інтелектуальними (працювати з інформацією, аналізувати, систематизувати, узагальнювати, встановлювати асоціації з раніше вивченим, робити висновки; творчими (висувати ідеї, знаходити варіанти розв'язання проблеми, передбачати можливі наслідки рішень); комунікативними (відстоювати власну точку зору, знаходити компроміс, прогнозувати свій результат); соціальними (відповідати за результати своєї праці, розуміти і поважати точку зору інших).

На нашу думку, основними вимогами до використання методу проектів у процесі формування інформаційно-комунікаційної компетенції бакалаврів філології є, по-перше, наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку; по-друге, практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; по-третє, сформованість знань, умінь і навичок на певному рівні – фахових на достатньому або високому (згідно з системою оцінювання, прийнятою «Державним стандартом освіти 2011»), ІКК на репродуктивному або продуктивному.

Розглянемо докладніше типологію проектів, які ми використовуємо для формування інформаційно-комунікаційної компетенції майбутніх учителів-бакалаврів філології, що навчаються за спеціальностями «Мова і література (англійська)», «Мова і література (німецька)» у Маріупольському державному університеті. Дисципліни, зазначені в робочому навчальному плані обраних нами спеціальностей ми розподілили на базовий, варіативний і підтримуючий компоненти змісту формування ІКК, для реалізації якого нами були розроблені основні, підтримуючі, організаційні, комунікативні та переносні змістові модулі. Ми дійшли висновку, що у викладанні визначених предметів доцільно органічно поєднувати традиційні та інноваційні організаційні форми навчання, які обумовлюють відповідно використання комплексу традиційних та інноваційних методів.

Метод проектів застосовний для реалізації базового, варіативного та підтримуючого змісту у складі різнотипних змістових модулів.

Базовий компонент змісту формування ІКК складає основні змістові модулі, включені в дисципліни «Основи інформатики та комп'ютерних технологій» та «Основи інформатики та комп'ютерних технологій в філології», при вивченні яких одним із методів є виконання проект-завдання, що має на меті закріпити і творчо розвинути *інформатичні* знання, уміння і навички. Такі проект-завдання носять навчальний характер, за домінуючою діяльністю можуть бути прикладними, інформаційними на початкових етапах навчання, потім пошуковими, дослідницькими, творчими. За предметно-змістовою складовою при вивченні дисципліни «Основи інформатики та комп'ютерних технологій» застосовні монопроекти, а при вивченні дисципліни «Основи інформатики та комп'ютерних технологій в філології» – міжпредметні проекти. Така робота завжди буде відкрито координована викладачем, за кількістю учасників прийнятнішими є парні та індивідуальні, рідше групові проекти, за тривалістю – короткотривалі (заняття) і середньої тривалості (до місяця).

Формально такі проект-завдання близькі до звичайних практичних робіт, але відрізняються набагато більшою самостійністю виконання, свободою вибору форми і структури кінцевого продукту, способів дій, добору й використання інформації. Тематика проект-завдань співвідносна з тематичним наповненням предметних змістових модулів: 1) інформаційні технології обробки текстів (наприклад, створення візитівок, буклетів, брошур тощо); 2) робота з програмами створення й обробки звуку (пошук, створення, збереження, редагування, монтаж, зміна типу файлу); 3) робота з програмами створення й обробки зображень (малюнки, схеми, діаграми, корекція фотографій, електронні презентації); 5) робота в мережі, візуальні веб-конструктори (створення блогів, сайтів, пробних вебінарів тощо).

Для дисциплін варіативного компоненту змісту формування інформаційно-комунікаційної компетенції бакалаврів філології розроблені підтримуючі, інформаційні, організаційні, комунікаційні, спеціалізовані та переносні модулі.

Підтримуючі змістові модулі для дисциплін «Філософія», «Соціологія», «Педагогіка», «Психологія», «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» формують інформаційну і комунікаційну складові ІКК і можуть бути доповнені завданнями проектного характеру. Такі завдання за метою навчальні або соціальні (для дисциплін «Філософія», «Соціологія», «Педагогіка», «Психологія»), за домінуючою діяльністю проекти можуть бути прикладними, інформаційними на початкових етапах навчання, потім пошуковими, дослідницькими, творчими, а для «Педагогіки» і «Психології» також рольовими. За предметно-змістовою складовою застосовні монопроекти, відкрито координовані викладачем, а при вивченні дисциплін «Педагогіка» і «Психологія» – з прихованою координацією, за кількістю учасників прийнятнішими є парні та індивідуальні, рідше групові проекти, за тривалістю – короткотривалі (заняття) і середньої тривалості (до місяця).

За формою реалізації проекту можна виділити такі пробні телекомунікаційні проекти, як: он-лайн диктанти, он-лайн опитування чи тестування. Крім того, доцільними при вивченні вказаних дисциплін є рольові проекти: моделювання та імітаційні ігри.

Переносні модулі, які забезпечують трансляцію здобутих теоретичних знань на практику (курсів роботи за профілем, педагогічна практика), пропонуємо доповнити такими проектами: за метою навчальні або соціальні (у процесі виховної діяльності бакалавра-практиканта); за домінуючою діяльністю прикладні, інформаційні, пошукові, дослідницькі, рольові, творчі; за предметно-змістовою складовою міжпредметні; за характером координації відкрито координовані викладачем та з прихованою координацією; за кількістю учасників – парні та індивідуальні, рідше групові; за тривалістю – короткотривалі і середньої тривалості (для навчальної практики), довготривалі (для виконання курсових робіт).

Педагогічна практика надає можливості для застосування широкого спектру проектів: розробка і проведення уроків (аудиторні заняття із застосуванням ІКТ, он-лайн уроки, вебінари, конференції); позакласна робота з предмету, виховна робота (розробка і проведення навчально-виховних заходів із застосуванням ІКТ; дистанційна виховна робота з батьками через шкільну мережу локальну, «Щоденник», «Відкритий світ»; дистанційне навчання і контроль, розробка і використання дидактичних матеріалів із застосуванням ІКТ тощо).

Висновки. Використання методу проектів у процесі формування інформаційно-комунікаційної компетенції бакалаврів філології сприяє розвитку її інформатичної, інформаційної та комунікаційної складових на творчому рівні. Успішність виконання проектів залежить від рівня знань студентів, отже, проектна діяльність є одним з показників сформованості ІКК на творчому рівні. Проаналізовано класифікаційні ознаки проектів, подано їх класифікацію. Розглянута типологія і тематика проектів, застосованих у процесі формування ІКК бакалаврів філології, виходячи із запропонованих змісту, форм і методів.

Література

1. Генкал С.Є. Індивідуальні освітні проекти як засіб реалізації пізнавальних потреб учнів профільних класів / С.Є. Генкал // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : ДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. – Ч. II. – С.200-206.

2. Палаева Л.И. Метод проектов в обучении английскому языку учащихся среднего этапа обучения общеобразовательной школы: автореф. дис. на здобуття наук. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (иностраный язык)» / Л. И. Палаева. – М., 2004. – 24 с.

УДК 378.4(100)(043)

Соколова Ірина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітнього менеджменту та педагогіки

СВІТОВІ РЕЙТИНГИ УНІВЕРСИТЕТІВ

Адаптацію вищої школи до міжнародних стандартів не можна розглядати відірвано від інших сфер, зокрема, економічної та суспільної інтеграції, інтеграції ринку праці і виробництва, а також культури. Системи ранжирування університетів різняться своєю методологією, рівнем агрегації даних (глобальні, національні, спеціалізовані, регіональні дані), цільовою аудиторією.

«Академічний рейтинг світових університетів», ARWU (або Шанхайський рейтинг) розроблено фахівцями Інституту вищої освіти Шанхайського університету (Shanghai Jiao Tong University) і видається щорічно, починаючи з червня 2003 року. Початковою метою складання рейтингу було оцінити рівень відставання китайських університетів від провідних університетів на світовому рівні. Після оприлюднення цей рейтинг отримав безліч схвальних відгуків і наразі вважається одним із найбільш авторитетних і виважених світових рейтингів вищих навчальних закладів. Визначено індикатори за 6 параметрами: якість освіти (загальна кількість випускників, які отримували Нобелівську премію або інші престижні премії); якість професорсько-викладацького штату (загальна кількість викладачів, які отримували Нобелівські премії з фізики, хімії, медицини або економіки, або Філдсівську премію з математики; цитованість наукових робіт викладачів за переліком із 21 основних наукових дисциплін за версією ISI Highly Cited); результативність наукових досліджень (кількість статей, опублікованих в журналі Nature та Science за попередні 5 років, кількість посилань на статті в інших наукових роботах (підрахунок за SCIE, SSCI та AHCI); розмір навчального закладу (оцінка академічної роботи по відношенню до розміру установи. Розраховується як сума балів за попередніми чотирма критеріями, поділена на кількість штатних викладачів) [1].

Рейтинг університетів світу QS (QS World University Rankings) компанії Quacquarelli Symonds публікується щорічно починаючи із 2004 року (до 2010 року – у партнерстві із «Таймс»), і на сьогодні має славу одного із найбільш авторитетних і широко цитованих міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів. Рейтинг QS прагне оцінити різні аспекти роботи університетів: якість наукових досліджень, кар'єрний потенціал випускників, міжнародну орієнтацію, якість викладання. Оцінка частково базується на результатах масштабного опитування науковців і роботодавців із різних країн світу, і частково – на статистичних даних. Найбільшу вагу в рейтингу (40%) має репутація університету серед представників академічної спільноти, що визначається за результатами глобального Інтернет-опитування науковців з усіх куточків світу: у 2011 році при побудові рейтингу було враховано відповіді більш ніж 33 тисяч науковців із 140 країн. Під час цього опитування респонденти могли назвати до 30 університетів (окрім власного), що, на їхню думку, можуть вважатися найкращими у світі. В середньому, опитані називали близько 20 закладів, тобто в дослідженні було зібрано майже 500 тисяч оцінок.

Інші критерії, що враховувалися при побудові рейтингу, – репутація серед роботодавців (10%), цитованість праць викладачів (30%), співвідношення кількості викладачів і студентів (20%), відсоток іноземних студентів (5%) та іноземних викладачів (5%). На сьогодні рейтинг QS оцінює майже 3000 університетів і публікує перелік 700 найкращих. Перші сходинки рейтингу 2012 року традиційно зайняли університети Сполучених Штатів (Massachusetts Institute of Technology, Harvard University, California Institute of Technology, Yale University, Princeton University, University of Chicago) та Великої Британії (University of Cambridge, University College London, University of Oxford, Imperial College London). За рейтингом QS визначаються також кращі вищі навчальні заклади у певній галузі знань (по 30 спеціальностям): «Мистецтво і гуманітарні науки», «Інженерія і технології», «Природничі науки», «Науки про життя і медицина», «Соціальні науки» [2].

Рейтинг Інтернет-присутності Вебометрікс (Webometrics) складається компанією Cybermetrics Lab (Іспанія) із 2004 року і публікується двічі на рік. Він був ініційований задля заохочення кращої представленості академічних та дослідницьких установ в Інтернет-мережі та стимулювання вільного доступу до наукової інформації. У найбільш загальному вигляді концепцію цього рейтингу можна сформулювати словами Біла Гейтса: «якщо вас немає в Інтернеті, значить, вас не існує». Університет не може на світовому рівні приваблювати талановитих студентів і викладачів (а, отже, готувати високоякісних фахівців), не будучи ефективно представленим в Інтернет-просторі. Відповідно, оцінка Інтернет-присутності може бути одним із можливих вимірів ефективності діяльності університетів у світовому масштабі.

Рейтинг Вебометрікс ґрунтується на аналізі офіційних веб-сайтів навчальних закладів, тому до рейтингу включені лише ті університети, які мають власний незалежний веб-домен. При аналізі враховуються різні індикатори, які характеризують обсяг, помітність та вагомість Інтернет-присутності університетів. Загальний показник веб-впливу (Web Impact Factor, WIF) включає дані щодо кількості зовнішніх посилань на ресурс і характеристик сайту університету: розмір, помітність, «вагомі файли» та індекс цитованості. Вага цих компонентів при розрахунку рейтингу є такою: 50% складає оцінка зовнішніх посилань на ресурс («помітність»), 30% – наукові публікації в Google Scholar і Scimago, 10% – розмір сайту, 10% – кількість розміщених на сайті текстових документів (файлів у форматі pdf, doc+docx, ppt+ppts and ps+eps).

Відповідно до рейтингу Вебометрики станом на липень 2013 року топ 10 найкращих університетів світу увійшли 10 університетів США: Гарвардський університет, Массачусетський технологічний інститут, Стенфордський університет, Університет Каліфорнії (Берклі), Мічиганський університет, Вашингтонський університет, Університет

штату Мічиган, Корнельський університет, Університет Мінісота, Пенсільванський університет [4].

Рейтинг науково-дослідних організацій SCImago (SIR) відображує масштаби дослідницької роботи університетів та інших наукових установ, що вимірюється шляхом аналізу обсягів і резонансу наукових публікацій, виданих цими установами протягом останніх п'яти років. Як наголошують автори проекту, це – не зовсім рейтинг у звичному розумінні цього слова. Його основне завдання – надати інформацію щодо результатів наукової діяльності різних установ і за різними параметрами, а не визначити ієрархію установ. У звіті, що готується дослідниками, установи ранжовані за показником кількості публікацій, проте користувачі самі можуть обрати інший, більш релевантний для них критерій порівняння.

Звіт за 2011 рік пропонує оцінку наукових установ за шістьма показниками: наукова продуктивність (кількість статей у наукових журналах), міжнародна співпраця (відсоток наукових статей, написаних у співавторстві із зарубіжними дослідниками), впливовість (нормована оцінка цитованості у відповідній науковій галузі), високоякісні публікації (відсоток статей, що були опубліковані у найбільш авторитетних наукових журналах світу), спеціалізованість (міра предметної зосередженості / різноманіття наукових публікацій), висококласність (відсоток публікацій, що належать до 10% найбільш цитованих публікацій у галузі). У 2012 році було додано ще один індикатор – Leadership, який відображає кількість наукових статей установи – наукові праці, які опубліковані кожним автором, що тут працює.

Джерелом інформації для складання рейтингу слугує наукометрична база Scopus. У 2012 році до рейтингу SCImago було включено 3290 науково-дослідні організації зі 104 країн світу. Перша трійка організацій у рейтингу: Centre National de la Recherche Scientifique (Франція; 215261 стаття), Chinese Academy of Sciences (КНР; 157814 статей) і Російська академія наук (97105 статей). Перша трійка університетів: Harvard University (США; 80467 статей), University of Tokyo (Японія; 51796 статей) та University of Toronto (Канада; 48944 статті). У 2013 році Національна академія наук України посіла 120 місце (19884 статей) [3].

Рейтинг університетів світу «Таймс» (The Times Higher Education World University Rating) як спільний проект авторитетного британського журналу Times Higher Education і дослідницької компанії Thomson Reuters виник наприкінці 2009 року, коли, розірвавши стосунки із Quacquarelli Symonds, у «Таймс» вирішили розпочати все з початку і розробити нову рейтингову систему, яка б, на їхню думку, краще відповідала сучасним потребам та запитам галузі вищої освіти. Методологія нового рейтингу «Таймс» була сформована після тривалих консультацій із експертами з усього світу і вперше апробована у 2010 році. Із незначними змінами ця ж методологія була використана при складанні рейтингу «Таймс» у 2011 році. Для оцінки вищих навчальних закладів використовуються тринадцять індикаторів, що характеризують якість викладання (30% підсумкового балу), дослідницьку діяльність (30%), цитованість праць викладачів (30%), трансфер технологій (2,5%) і міжнародну взаємодію (7,5%). Джерелами для побудови рейтингу слугують результати всесвітнього опитування вчених, проведеного компанією Thomson Reuters, а також інформація, надана або підтверджена самими університетами.

Перші сходинки рейтингу «Таймс» за 2012 рік посіли Каліфорнійський технологічний інститут, Гарвардський університет, Стенфордський університет, Оксфордський і Принстонський університети. Загалом американські університети продовжують залишатися найкращими у світі – університети США отримали 76 місць у топ-200, а також 7 місць у першій десятці. Слідом за США і Великою Британією, які представлені у рейтингу 76 і 31 університетом відповідно, значну кількість місць у топ-200 отримали Нідерланди – 12 навчальних закладів та Німеччина – 11. П'яте місце за присутністю у топ-200 World University Rankings поділяють між собою Австралія та Канада – по 8 університетів [6].

U-Multirank – проект нового багатовимірного рейтингу університетів світу, що був ініційований і фінансується Європейською комісією. Розробником методології і виконавцем дослідження виступає об'єднання дослідницьких організацій під назвою *CHERPA network* (Consortium for Higher Education and Research Performance Assessment – Консорціум для оцінки ефективності роботи закладів вищої освіти і дослідницької діяльності). Відповідно до завдань, поставлених Європейською комісією перед розробниками методології рейтингу, *U-Multirank* має оцінювати університети всього світу; охоплювати різні виміри діяльності університетів; включати як загальний рейтинг університетів, так і рейтинг за напрямками підготовки; оцінювати усі типи вищих навчальних закладів і дослідницьких установ; відповідати потребам різних зацікавлених сторін. Базові методологічні принципи цього рейтингу передбачають, що його результати не будуть підсумовуватися у загальний бал, а даватимуть багатовимірну оцінку за різними критеріями. Також не буде фіксованих ваг для окремих індикаторів, і, відповідно, рейтинги будуть інтерактивними, тобто користувач сам зможе обрати показники, які для нього є найбільш значимими, і дізнатися, які університети найкращою мірою відповідають цим вимогам. Оскільки будь-яка оцінка допускає певну неточність, а різниця між університетами може бути незначною, аби не перебільшувати відмінності між закладами результати рейтингу представлятимуться не у вигляді переліку університетів із чітко визначеними місцями, а у вигляді груп із більш-менш схожими показниками. *U-Multirank* оцінює університетську діяльність за п'ятьма основними напрямками: викладання і навчання; дослідницька активність; передача знань; інтернаціоналізація; регіональна включеність [5].

Проект ЕЗМ (European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission) фінансується Європейською комісією у рамках Програми навчання впродовж життя і розробляється за участі університетів із восьми європейських країн. Цей проект націлений на створення всеохоплюючого інструменту для визначення, вимірювання та порівняння діяльності університетів, що виходить за рамки традиційних функцій навчання (як передачі знань) та науково-дослідницької діяльності (як створення нових знань). Йдеться про так звану «третю місію» університетів – їхню суспільну функцію (участь у житті громади, передача знань і технологій тощо). Перш за все, у рамках цього проекту планується створити систему індикаторів для вимірювання трьох основних форм реалізації третьої місії – навчання впродовж життя, трансферу технологій та інновацій і соціальної включеності. По-друге, у рамках цього проекту має бути розроблена методологія ранжування університетів відповідно до успішності виконання їхньої соціальної ролі. Цей проект має надати інформацію про успішність університетів у здійсненні їхньої третьої місії, продемонструвати найбільш успішні практики та посилити відносини із іншими інституціями, що надають послуги суспільству [7].

Література

1. The Academic Ranking of World Universities (ARWU) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.shanghairanking.com/index.html>.
2. QS World University Rankings – 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.topuniversities.com/university-rankings>.
3. SCImago Research Group [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.scimagoir.com> : <http://www.scimagolab.com>.
4. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.webometrics.info.
5. U-Multirank [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.u-multirank.eu/>
6. World University Rankings 2013-2014 top 400 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>.
7. European Indicators and Ranking Methodology for University Third Mission – Режим доступу : [Електронний ресурс] <http://www.e3mproject.eu/>

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру; спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості.

Спорт є органічною частиною фізичної культури, особливою сферою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей у певних видах фізичних вправ, технічної, інтелектуальної та іншої підготовки шляхом змагальної діяльності. Соціальна цінність спорту визначається його дійовим стимулюючим впливом на поширення фізичної культури серед різних верств населення.

Основними завданнями фізичної культури і спорту є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердження міжнародного авторитету України у світовому співтоваристві.

Сферами впровадження фізичної культури є виробнича, навчально-виховна, соціально-побутова сфери. Основними напрямками впровадження фізичної культури є фізкультурно-оздоровча діяльність, фізичне виховання та розвиток масового фізкультурно-спортивного руху. Фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

Діяльність у галузі фізичної культури має і матеріальні, і духовні форми вираження. Впливаючи на біологічну сферу людини комплексом засобів і методів, фізична культура неминуче впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості в силу єдності та взаємообумовленості функціонування матеріального і духовного в людині.

З матеріальною культурою фізична культура пов'язана процесом рухової діяльності, яка є її головним змістом, що матеріалізується у фізичних якостях людини. Крім того, вона спирається на матеріальну базу (спортивні снаряди, інвентар, майданчики, зали, палаци та ін.).

Оздоровчі заходи спрямовані на:

- забезпечення оптимального розвитку властивих людині фізичних якостей і на їх основі вдосконалення фізичного розвитку. «Фізичними» прийнято називати вроджені (передані за спадковістю) морфофункціональні властивості, завдяки яким можлива фізична (матеріально виражена) активність;
- зміцнення і збереження здоров'я. Завдання із зміцнення здоров'я вирішуються у процесі фізичного виховання на основі вдосконалення властивих кожній людині фізичних якостей, особливо тих, розвиток яких призводить до піднесення загального рівня функціональних можливостей організму. Зокрема, завдання із загартування та виховання навичок дотримуватись здорового способу життя мають самостійне оздоровче значення, і його реалізація передбачає спеціальну систему фізкультурно-гігієнічних заходів;
- удосконалення будови тіла і формування постави. У комплексі поставлених завдань з метою оптимізації індивідуального фізичного розвитку передбачаються і конкретні завдання із вдосконалення будови тіла. Досконалі форми тіла певною мірою виражають досконалість функцій організму;
- забезпечення творчого довголіття як наслідок вирішення попередніх завдань.

Основні напрями щодо організації фізкультурно-оздоровчої діяльності у соціально-побутовій сфері визначаються в державній програмі розвитку фізичної культури і спорту в Україні. Кабінет Міністрів України за участю громадських організацій розробляє систему заходів щодо підтримання та зміцнення здоров'я різних категорій населення в соціально-побутовій сфері та забезпечує умови для її впровадження в життя, використання фізичної культури і спорту як засобу профілактики і лікування захворювань.

Створення умов для занять фізичною культурою населення за місцем проживання та в місцях масового відпочинку населення покладається на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування за рахунок коштів відповідних бюджетів. Вони надають громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості та фізкультурно-спортивним закладам допомогу у виділенні місць для фізкультурно-оздоровчих занять в жилих районах, в парках культури і відпочинку, використанні для цих цілей спортивних споруд незалежно від їх належності.

У навчально-виховній сфері (дошкільних виховних закладах, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних, вищих навчальних закладах) фізкультурно-оздоровча робота здійснюється в поєднанні з фізичним вихованням дітей та молоді, з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку. Органи виконавчої влади, підприємства, установи та організації, у віданні яких перебувають дошкільні виховні заклади, забезпечують необхідні умови для проведення щоденних фізкультурно-оздоровчих занять з дітьми, морально і матеріально заохочують педагогічні колективи та фахівців фізичного виховання, які досягли успіхів у збереженні і зміцненні здоров'я дітей.

Фізичне виховання військовослужбовців є складовою частиною загальної системи навчання та виховання особового складу Збройних Сил України, органів внутрішніх справ, інших військових формувань і здійснюється у формі спеціальної фізичної підготовки. Центральний орган виконавчої влади з фізичної культури і спорту разом з національним Олімпійським комітетом забезпечує підготовку та участь інвалідів у Параолімпійських іграх та міжнародних іграх інвалідів.

Фізкультурно-оздоровча діяльність у виробничій сфері здійснюється на основі встановлених законодавством вимог щодо режиму праці і відпочинку шляхом проведення реабілітаційних та професійно-прикладних занять в режимі робочого дня, після трудового відновлення, профілактичних занять, спортивно-масової роботи, в тому числі організації спортивно-оздоровчого туризму.

Кабінет Міністрів України затверджує систему програмно-оціночних нормативів і вимог щодо фізичного розвитку і підготовленості різних вікових груп населення. Органи охорони здоров'я за рахунок виділених їм коштів визначають рівень фізичного розвитку населення.

Отже, оздоровча фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру.

Література

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.
2. Ведмеденко Б.Ф. Теоретичні основи і практика виховання молоді засобами фізичної культури / Б.Ф. Ведмеденко. – Київ, 1993. – С. 74.
3. Фізична культура на виробництві / за ред. Семенова В.І. – М., 1986. – С. 5–23.
4. Бойко О.В. Становлення та розвиток поняття «здоровий спосіб життя» / О.В. Бойко // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : зб. наук. праць. Книга I. – К., 2000. – С. 117 – 124.

5. Гріневич І.І. Сутність здорового способу життя: історично-педагогічний аналіз проблеми / І.І. Гріневич // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2001. – № 1. – С. 92 – 99.

6. Копельчук Я.В. Виховання в учнівській молоді здорового способу життя / Я.В. Копельчук // Наукові записки. Психолого-педагогічні науки. – Ніжин, 2002. – № 3. – С. 92 – 93.

7. Кузьменко В.Ю. Проблеми самоактуалізації особистості в контексті виховання здорового способу життя / В.Ю. Кузьменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Книга І. – К., 2002. – С. 153 – 158.

УДК 378.037(045)

Хандога Яна Владимировна, ассистент кафедры физического воспитания

СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ УКРАИНЫ, РОССИИ И БЕЛАРУСИ: РЕЗУЛЬТАТЫ КОМПАРАТИВНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Проблема здоровья молодого поколения является одной из глобальных проблем современности. Она неотделима от проблемы человека, возникает вместе с человеком и видоизменяется соответственно движению человеческой культуры. Здоровье – это состояние полного физического, душевного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических недостатков. Такое определение этого понятия содержится в преамбуле устава Всемирной организации здравоохранения. Одним из важнейших показателей состояния здоровья является уровень функционального развития ведущих адаптивных систем организма человека [3]. Здоровье является процессом сохранения и развития физиологических, биологических и психических функций оптимальной трудовой и социальной активности при максимальной продолжительности активной творческой жизни [6]. Максимальный уровень здоровья человека – это цель, достижение которой должно обеспечить каждому члену общества современное государство. Однако не секрет, что современная система охраны здоровья, медицина направлены в основном на разработку новейших технологий лечения [4]. Но больных не становится меньше, а наоборот, в мире распространяется эпидемия хронических неинфекционных заболеваний, причем среди населения самого активного возраста. Эти заболевания являются и основной причиной смерти. Такая ситуация наблюдается и в Украине, она представляет угрозу национальной безопасности государства [1]. Именно медико-социальный статус студенческой молодежи в будущем определит качество трудового, экономического, репродуктивного и оборонного потенциала страны. Здоровье молодежи Украины характеризуется высоким уровнем заболеваемости и распространенности заболеваний, инвалидности и смертности. Заболеваемость студентов 17–18 лет в период 2009–2011 гг. увеличилась в 1,6 раза и достигла 8521,4 случаев на 10 тыс. населения. Распространенность болезней за этот же период выросла в 1,8 раза, что составляет 14,9 тыс. болезней на каждые 10 тыс. молодых людей [9]. Исследователи отмечают, что учебные нагрузки возросли, существующие формы физического воспитания не применяются или используются неэффективно, наблюдается повсеместное свертывание профилактического направления из-за недостатка финансирования [10; 11; 12]. Разнообразные аспекты здоровья студентов различных образовательных учреждений были и остаются предметом пристального внимания исследователей [2; 7]. Но на сегодняшний день очень мало сравнительных и обобщающих работ о состоянии здоровья и самосохранительного поведения учащейся молодежи разных государств. Данные положения объясняют актуальность темы исследования, которая связана с необходимостью решения проблемы по оздоровлению молодежи Украины, что имеет важное теоретическое и практическое значение.

Опираясь на современную парадигму здоровья, можно констатировать, что здоровье – это целостная многомерная динамическая система определенной структуры. Здоровье нации показывает уровень качества жизни, которое определяется многими параметрами: материальными, социальными, психо-эмоциональными, развитием физкультуры и спорта.

Анализ научных публикаций за последнее время убедительно показывает, что проблема здоровья молодежи находится в поле зрения многих учёных. Так, российские исследователи [2] отмечают, что уровень распространенности заболеваний по данным обращаемости в 2010 г. у студентов средних специальных образовательных учреждений в возрасте 15–21 года составляет 1445,2 %. На четвертом курсе, по сравнению с первым, происходит достоверный рост обращаемости по поводу болезней системы кровообращения в 2,4 раза, нервной системы – в 2,0 раза, болезней органов пищеварения – в 1,8 раза, уха и сосцевидного отростка – в 1,5 раза. Изучая состояние сердечно-сосудистой системы у студентов колледжа, авторы [13] установили, что за трехлетний период обучения у подростков (15–17 лет) как в состоянии покоя, так и при физических нагрузках наблюдается тенденция к тахикардии, развитию гипотензивных реакций, снижению мышечной работоспособности. Это объясняется недостаточным материальным обеспечением, низким уровнем знаний и навыков по организации своего быта, чередованию труда и отдыха, организации рационального режима дня и питания.

Удельный вес студентов, включенных в специальные медицинские группы, составляет от 15 до 30 % [8]. Совершенно очевидно, что в состав этих групп включаются не все студенты, имеющие те или иные формы патологии. Поэтому общая заболеваемость студентов в различных вузах колеблется от 50 до 75 % от общего их числа. У студентов, регулярно занимающихся физическими упражнениями, общая заболеваемость в 1,5–2 раза ниже, чем у лиц контрольных групп. Аналогичные тенденции в состоянии здоровья и заболеваемости наблюдаются и у студентов Республики Беларусь [9]. Несмотря на высокий уровень общего показателя качества жизни по основным компонентам (социальное и эмоциональное функционирование, удовлетворенность жизнью, здоровье), около 30 % студентов вузов Беларуси к завершению учебы состоят на диспансерном учете, причем преобладают такие заболевания, как хронический гастрит, бронхиальная астма, язва двенадцатиперстной кишки. Изучение заболеваемости студентов Белорусского государственного медицинского университета показало, что первое место в структуре заболеваемости занимают болезни органов дыхания (33,4 %), второе – заболевания нервной системы и органов чувств (27,4 %), третье – мочеполовой системы (10,3 %). На долю болезней органов пищеварения, костно-мышечной системы и соединительной ткани приходится приблизительно по 5,0 %. Проведенное исследование состояния лор-органов у студентов 1-го и 2-го курсов обучения всех факультетов Минского государственного медицинского института показало, что у 25,3 % из числа обследованных имеются хронические заболевания лор-органов: тонзиллиты и фарингиты выявлены соответственно у 41,0 и 31,3 % от числа всех больных. Распространенность ринитов среди студентов составила 17,5 % [7]. Установлено [3], что среди студентов вузов Украины основными факторами, которые способствуют развитию сердечно-сосудистых заболеваний, являются: избыточное питание, низкая двигательная активность, нервно-эмоциональное перенапряжение, вредные привычки.

В современных социально-экономических условиях состояние здоровья студенческой молодежи остается одной из наиболее острых медико-социальных проблем. Негативные тенденции в состоянии здоровья в значительной мере обусловлены поведением, не способствующим его сохранению и укреплению. Авторы утверждают, что только 4,5 % украинских студентов находятся в зоне безопасного уровня здоровья. Средний украинский студент на 5–7 лет старше своего биологического возраста – феномен старения украинцев [5; 8]. Анализ научной литературы показывает, что в начале XXI ст. основную угрозу для здоровья составляют хронические неинфекционные

заболевания, которые являются основными причинами инвалидизации и смертности взрослого населения Украины [1].

Литература

1. Айстраханов Д.Д. Узагальнені тенденції змін стану здоров'я дорослого населення України / Д.Д. Айстраханов, Г.В. Курчатова, М.Ф. Гаврилюк // Україна. Здоров'я нації. – 2008. – № 1(5). – С. 12–19.
2. Антонова Е.В. Здоровье российских подростков 15–17 лет: состояние, тенденции и научное обоснование программы его сохранения и укрепления: автореф. дис. докт. мед. наук: 14.00.33 / Е.В. Антонова. – М., 2011. – 42 с.
3. Апанасенко Г. Л. Индивидуальное здоровье: теория и практика. Введение в теорию индивидуального здоровья / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова. – К. : Медкнига, 2011. – 107 с.
4. Архангородский З.С. Физическая культура, как неотъемлемая составляющая часть здорового образа жизни / З.С. Архангородский, Л.Д. Востокнутов, В.В. Ерёмченко, Л.В. Канунова // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2010. – № 1. – С. 173–175.
5. Благій О. Аналіз захворюваності студентів гуманітарних ВНЗ / О. Благій, Є. Захаріна // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 4. – С. 8–12.
6. Гримблат С.О. Здоровьесберегающие технологии в подготовке специалистов / С.О. Гримблат, В.П. Зайцев, С.И. Крамской. – Харьков : Коллегиум, 2005. – 184 с.
7. Исютина-Федоткова Т.С. Социально-гигиенические проблемы здоровья студентов: исторический аспект и современное состояние / Т.С. Исютина-Федоткова // Медицинский журнал. – 2008. – № 4. – С. 31–34.
8. Козлова А.Ю. Оценка состояния здоровья студентов 1 курса строительного университета, отнесенных к специальной медицинской группе / А.Ю. Козлова // Физическое воспитание студентов. – 2012. – № 6. – С. 61–65.
9. Намаканов Б.А. Здоровьесозидающие технологии при обучении студентов высших учебных заведений / Б.А. Намаканов, М. М. Расулов // Здоровьесберегающее образование. – 2011. – № 2. – С. 98–110.
10. Футорный С.М. Современные инновационные подходы к организации физкультурно-оздоровительной работы по формированию здорового образа жизни студентов / С.М. Футорный // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2011. – № 2. – С. 28–33.
11. Чепель В.А. Медико-гигиенические основы реабилитации здоровья студентов в условиях образовательного процесса (на примере медицинского колледжа): автореф. дис. канд. мед. наук: 14.00.07; 14.00.05 / В.А. Чепель. – Омск, 2006. – 16 с.
12. Чермит К.Д. Университетская среда и здоровье участников образовательного процесса / К.Д. Чермит // Высшее образование в России. – 2011. – № 2. – С. 60–65.

УДК 371.037(043)

Циолковська Алевтина Іванівна, асистент кафедри фізичного виховання

ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ: МЕТА І РЕЗУЛЬТАТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Проблема збереження здоров'я дітей, позитивна мотивація на здоровий спосіб життя як цінності в учнів та їхніх батьків, учителів. Здоров'я дітей – одне з основних джерел щастя, радості і повноцінного життя батьків, вчителів, суспільства в цілому. Для України головною проблемою, яка пов'язана з майбутнім держави, є збереження і зміцнення здоров'я дітей та учнівської молоді. Турботу викликає різке погіршення стану фізичного та розумового розвитку підростаючого покоління, зниження рівня народжуваності й тривалості життя, зростання смертності, особливо дитячої. Вступаючи до школи, 85% дітей мають ті чи інші порушення соматичного та психічного характеру, зростає кількість

дітей, які мають психоневрологічні захворювання. За даними моніторингового дослідження можна побачити, що з кожним роком кількість здорових дітей зменшується. Так у 2007 - 2008 навчальному році було зафіксовано 42,7% здорових дітей, у 2008-2009 навчальному році кількість практично здорових дітей не перевищує 30%. Також дані показують, що з кожним роком зростає показник надлишку ваги [1, с. 21]. Це свідчить про недостатню культуру харчування підлітків, батьків та не правильний вибір батьками їжі для школярів. Якщо в школі за раціональним харчуванням учнів слідкує адміністрація, робітники їдальні та медичний персонал, то вдома діти, зазвичай, не дотримуються правил раціонального харчування. Все це не може не хвилювати педагогів та медиків, тому що діти, приходячи до 1 класу, вже мають відхилення у здоров'ї. Тому головним завданням у діяльності педагогічних колективів навчальних закладів на сучасному етапі повинно бути збереження і зміцнення здоров'я дітей, формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у вчителів, учнів та їхніх батьків.

Метою нашого дослідження було визначення та обґрунтування підходів щодо збереження здоров'я школярів.

Велику роботу, спрямовану на збереження та зміцнення здоров'я здійснює вчитель фізкультури. Пріоритетним напрямком такої роботи він вважає пропаганду здорового способу життя. Навчає учнів вправ для розвитку усіх фізичних якостей, всіх органів і систем, ознайомлює з руховим режимом, дає домашні завдання, які ні в якому разі не шкодять, а, навпаки позитивно впливають на здоров'я. Більшість уроків фізичної культури, якщо дозволяють погодні умови, відбуваються на свіжому повітрі.

Фізична культура сприяє вихованню витривалості, спритності, поліпшує координацію рухів, прискорює процеси відновлення функцій окремих органів. Фізкультура – важливий елемент усебічного, гармонійного розвитку людини.

У школі запроваджено фізкультхвилинки під час навчальних занять у 1-9 класах. Вони спрямовані на відновлення працездатності, уваги, запобігають захворюванням опорно-рухового апарату, зору. Для цього розроблено спеціальні комплекси фізичних вправ для учнів різного віку. В 1 класі на кожному уроці вчитель двічі проводить фізкультхвилинки, в 2-4 класах – одну хвилинку-здоровинку. Діти виконують динамічні вправи під музику, читають веселі віршики, фантазують. Для учнів середніх та старших класів фізкультхвилинки передбачають вправи для відпочинку рук, очей, постави, дихальна гімнастика.

З метою збереження й стабілізації зору школярів під час навчальних занять діти виконують зорову гімнастику. Її використання поліпшує гостроту зору, знімає зорове напруження під час писання та читання, сприяє психологічному розвантаженню, а водночас і втоми. Дві-три хвилини таких вправ виробляють в учнів звичку постійно дбати про зір, приділяти увагу збереженню свого здоров'я, формують усвідомлення необхідності щоденної гімнастики [2, с. 53].

Вправи поєднують рухи очима, головою та тулубом, їх виконують стоячи. Результатом таких вправ є розвиток відчуття загальної та зорової координації та їхня синхронізація, орієнтація в просторі, поліпшення реакції на екстремальні ситуації (дорожньо-транспортні тощо). Всі ці вправи займають 2-3 хвилини уроку. Розвитком мовлення та інтелекту перебуває в прямому зв'язку з розвитком рук. До того ж добре координованої роботи дрібних м'язів рук потребує розвиток письма. Ми допомагаємо дитині оволодіти нею, використовуючи пальчикову гімнастику.

Важлива роль у просвітницькій валеологічній роботі виховання навичок здорового способу життя належить класному керівнику, його співпраці з батьками учнів. На батьківських зборах відбувається обговорення матеріалів медичного обстеження школярів, рівня фізичної підготовки учнів, батьки обмінюються досвідом сімейного фізичного виховання дітей.

Ефективною формою підвищення фізкультурної просвіти батьків є педагогічні консультації-практикуми, вчителі ознайомлюють батьків з системою домашніх завдань

шкільного курсу «Фізична культура» з урахуванням індивідуальних особливостей фізичного розвитку кожного школяра; моделюють комплекси спеціальних і підготовчих вправ, які сприяють вихованню фізичних якостей.

Робота педколектива з формування в учнів вміння збереження здоров'я, виховання навичок безпечної поведінки дає помітні результати:

- ✓ Відсутність збільшення хронічних патологій за період навчання;
- ✓ Знизився рівень інфекційних захворювань (застуд, гострих респіраторних вірусних інфекцій);
- ✓ Гармонійне й своєчасне задоволення потреб фізичного розвитку сприяє духовному оздоровленню та в складній життєвій ситуації вчить школяра робити правильний вибір;
- ✓ Негативне ставлення учнів до шкідливих звичок;

Результати опитування учнів школи свідчать, що 86% респондентів вважають необхідним дотримуватися здорового способу життя; 50% - бажають ознайомитися з додатковою спеціалізованою літературою по даній темі.

Діти повинні зрозуміти, що вони мають право бути здоровими та жити у вільному від наркотиків та насильства світі. А відповідальність за реалізацію цього права лежить і на них, і на найближчих дорослих. В основі формування компетентностей щодо здорового способу життя лежить звичайний дитячий інтерес. «Як зробити так, щоб дітям було цікаво вчитися?» Переконана, що різноманітні форми, методи та прийоми активного навчання – мозковий штурм, робота в парах, мозаїка, карусель, галерея, кутки – шлях до успіху в роботі з дітьми [3, с. 31]. Принцип активного навчання забезпечує інтерес дітей до знань, запобігає перевтомі. За допомогою активних методів навчання діти отримують важливу для себе інформацію, що сприяє формуванню знань, умінь та навичок щодо здорового способу життя та позитивного уявлення про себе, через визнання сильних якостей своєї особистості, співчуття та поваги до інших людей, визнання поведінки, яка вважається прийнятною в суспільстві, визначення цінностей. Діти набувають навичок здорової міжособистісної комунікації, критичного мислення для розв'язання складних проблем, пошуку альтернатив, вчать висловлювати свою думку, відкрито говорити про свої почуття, приймати рішення в ситуаціях, які загрожують здоров'ю. Ми, дорослі, повинні навчити дитину робити вибір, що не зашкодить життю та здоров'ю, бо всі ми хочемо бачити дітей здоровими та успішними.

Література

1. Формування в молодших школярів потреби збереження здоров'я і життя // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL :<http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=84253&pg=1>.
2. Коваль М.С. Основи здоров'я / М.С. Коваль // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 25–27.
3. Колотило Н.М. Навички заради здоров'я. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, школи, що підтримує здоров'я / Н.М. Колотило. – К. : ВООЗ, ЮНІСЕФ, 2004. – 31 с.

**СЕКЦІЯ
МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

УДК 81'42-115(043)

Балабан О.О., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології
Тімоніна А.Ю., асистент кафедри англійської філології

**ПАРАЛЕЛЬНІ СИМВОЛИ В ОБРЯДОВІЙ ПІСНІ (НА МАТЕРІАЛІ
УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ)**

Весільні пісні в художньому відношенні являють собою дивовижний, складний та яскравий світ поетичних образів. За простими наспівами цих пісень ховаються дуже багаті на вербальному рівні тексти, повний їх зміст не може відкритися пересічному слухачеві, який не знає мову народних символів що притаманні фольклорним творам.

В системі обряду весільні пісні є найважливішим компонентом, одним з головних інструментів для створення магічного акту переходу молодих людей до іншої вікової групи, а нареченої – до нового роду. Вони наповнені важливою інформацією щодо сутності обряду, створюють особливий емоційний стан та атмосферу, драматургію переживань для усвідомлення важливості обряду [4].

Слід визначити, що найбільше поширення в обрядовій (весільній) пісні має такий спосіб розшифровки поетичних символів, який отримав назву психологічного (точніше, сюжетно-образного) паралелізму. Перша паралель такої пісні завжди є символічною, а друга – реальною.

Саме весільні пісні є одним з найважливіших джерел для вивчення паралельних символів. Прикладом може слугувати весільна пісня «Хилилася береза» в якій «вітронько» символізує парубка, а «береза» - дівчину.

Обізвався вітронько:

"Не хвалися, березо...

Бо я вітром повію!"

Обізвався парубок:

"Не хвалися, дівчино...

Бо я тебе сам візьму!" [5]

Наведемо приклад російської народної пісні «Де був, де був». Пісню цю співають нареченому і нареченій, коли по приїзді від вінця їх саджають за весільний стіл. В даному випадку наречений уподібнюється до «селезня», а наречена - до «утиці».

Где был, где был,

Да сизой селезень?

Где была, где была,

Сера утица? ...

Где был, где был,

Да Василий господин,

Где был, где был,

Да Григорьевич?

Где была, где была,

Да Ульянушка,

Где была, где была,

Да Филатьевна?[3]

Значення використання символів у такій паралельній композиції полягає в тому, що вони тим чи іншим думкам надають поетичну форму вираження, передають емоції, певне ставлення до тих чи інших людських образів. Тобто вони, по суті, створюють поетичність. Так, якби наведена вище пісня складалася лише з другої паралелі, то це була б не поезія, а суха інформація, прозова констатація факту. Перша (символічна) паралель опoетизувала другу, висловила до нареченого і нареченої ласкаве ставлення. Ті люди, які співають чи слухають цю пісню сприймають другу (людську) паралель, але вона сприймається опoетизованою, емоційно забарвленою завдяки першій паралелі.

У піснях, побудованих за принципом паралелізму, перша, символічна, картина завжди виконує функції своєрідного емоційного вступу. Вона створює певний настрій і в загальних рисах натякає на реальний зміст пісні. У другій, умовно кажучи людській, картині розкривається основний реальний зміст пісні, виражаються конкретні почуття і думки того чи іншого ліричного героя (або героїв) [2]. За тонким спостереженням Гоголя, природні картини пісні, укладені в її першій, символічній, паралелі, не мають будь-якого самостійного значення, а сприяють лише посиленню емоційної виразності її другої паралелі, слугують «тільки для того, щоб сильніше висловити почуття душі, і тому явища природи слухняно слідуєть у них за виникненням почуттів»[1].

За принципом образного символічного паралелізму побудовано багато обрядових пісень. Наприклад, такі російські весільні пісні, як «Перед нашими широкими воротами», «На горе дубочек пошумливает», «Журилась галушка в саду», «Просилась галушка у ясна сокола» тощо та українські пісні «Летять галочки у три рядочки», «Друга весільна пісня», «Де ти, калино, зросла такая», «Летів голуб з голуб'ятком в гороховім вінку» тощо. Зауважимо, що для українських весільних пісень характерним та частіше вживаним є символічне опoетизування нареченої, на відміну від російських пісень, в яких наречений також часто символізується за допомогою паралельних конструкцій. Наведемо декілька прикладів зображення дівчини у весільних піснях:

Да летять галочки да у три рядочки
Зозуленька попереду
Да всі галочки да по луку сіли
Зозуленька на калині
Да усі галочки защебетали
Зозуленька закувала

Да ішли дружечки да у три рядочки
Марусенька попереду
Да усі дружечки да по лавкам сіли
Марусенька на посаді
Да чого ж Ти плачеш да по чім жалкуєш
Молодая Марусенько?
Да чи жаль Тобі панотченька свого
Чи подвір'ячка його? [5]

Як бачимо наречену традиційно порівняно з «зозулею», а її незаміжніх подружок – з «галочками». Окрім назв птахів жіночими символами можуть виступати певні дендроніми (ліщина, груша, калина):

Шуміла ліщина,
Як ся розвивала,
Плакала дівчина,
Як ся віддавала. [5]

Береш мою сестру,
Як зо саду грушку...
А в садочку грушку
Треба підливати,
А мою сестричку
Треба шанувати. [5]

... Там Маруся воду брала,
Калину поливала,
Калину підливала,
Свої неньки питала:
- Ой ненько моя ж, ненько,
Чи буду я така,
Чи буду я така,
Як калинонька ця? [5]

У досліджуваній поезії дійсність часто осмислюється за допомогою психологічного паралелізму, який вважається художнім, поетичним, а внаслідок багатовікової повторюваності – ще й символічним засобом. Особливість застосування цієї фігури в народних піснях полягає в тому, що між двома картинами: символічною і реальною існує тісний зв'язок. Перед нами постає міцна поетична асоціація, той чи інший поетичний образ, в якому перша паралель пісні завжди символічна, а друга – реальна. Використання в паралельних конструкціях символів дозволяє передати певні емоції, посилює образно-експресивну функцію поетичного твору, дозволяє уникнути прозового констатування факту.

Література

1. Гоголь Н. В. Полн. собр. соч. Л., 1952. – т. 8. – С. 94.
2. Лазутин С. Г. Поэтика русского фольклора : Учеб пособие для филол. спец. ун-тов. -М.: Высш. шк., 1981. – 223 с.
3. Песни, собранные П. В. Киреевским. Новая серия / Изд. О-вом любителей рос. словесности при Имп. Моск. ун-те. – М., 1911 –1929. – Вып. I – II. Вып. I. (Песни обрядовые). – М.: Печатня А. И. Снегиревой, 1911. –356 с.
4. Сисоева Г. Музыкальный стиль мамонских свадебных песен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vantit.ru/wedding-songs/653-muzykalnyj-stil.html>
5. Українські народні пісні [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pisni.org.ua>

УДК 39(043.2)

Бумбур Ю.М., к.філол.н., доцент кафедри англійської філології

АНГЛІЙСЬКІСТЬ ТА АНГЛІЙСЬКИЙ ХАРАКТЕР

Дослідники неодноразово звертали увагу, що на рівні побутового мислення індивідуальна й колективна психіка має властивість творити стереотипи – звичні стійкі уявлення стосовно різних сфер життя, в тому числі й міжнаціональних взаємин. Про німців звичайно говорять, що вони акуратні й пунктуальні, іспанців вважають гордими і палкими, а французів влюбливими і легковажними. Фраза «типовий німець» чи «типовий француз» зрозуміла співрозмовникам і не потребує додаткових пояснень, тому що ґрунтується на стереотипах, які приписують тому чи тому етносу певний набір характерних рис.

На цих умовних етнічних атрибутах засновано багато анекдотів, жартів, історій; від них відштовхується чимало літературних етнообразів, використовуючи стереотипний матеріал для створення певного естетичного ефекту. Наприклад, в «Енеїді» Івана Котляревського зі стереотипних уявлень вибудовано комічну модель тодішньої багатонаціональної Європи у вигляді острова Цірцеї, на якому ця чарівниця перетворює прибульців на тварин відповідно до етнічного походження: працюючого хохла – у вола, впертого ляха – у барана, бородатого москаля – у козу, хитрого пруса – в лиса, вимуштруваного австрійця – у журавля, артистичного італійця – в мавпу, войовничого француза – в собаку і т. д.

Хоча стереотипи є спрощеними образами, вони неминучі. Адже, як зауважив Джоел Лірсен, ми як приватні особи знаємо переважно іноземні культури не безпосередньо, а з їхньої репутації, усталеної громадської думки про них, їхнього розголосу. Можна мати «образ» певного національного характеру, навіть ніколи не спілкуючись особисто з жодним представником цього етносу, не прочитавши жодної «їхньої» книжки й не бачивши жодного фільму.

Дослідник В. Земськов дає таке визначення: «Стереотип – засіб формування картини світу інших, найдревніший засіб імагологічної культуротворчості. Механізм формування стереотипу полягає у редукції, спрощенні, схематизації прототипу, його зведенні до категоричного шаблону. Це первинна імагологічна форма, яка може слугувати для будування іміджів та образів [2].

Національний стереотип – це посередник між нами та іншими культурами, їх неповноцінний еквівалент, своєрідний розпізнавальний знак, який має дуже умовний зв'язок з тими реаліями, які в етнопсихології називають національним характером.

На стадії свого початкового формування він може закріплювати якісь результати пізнання, але потім, абсолютизуючи ці відносні результати, стає на заваді пізнанню і може деформувати людську свідомість та людські відносини.

Такі стійкі уявлення формуються та еволюціонують упродовж тривалого історичного процесу міжнаціонального і міжкультурного спілкування, коли етнічне «Ми» самоідентифікується, зіставляючи себе з іншими етносами. З часом національні стереотипи перетворюються на спрощені трюїзми, невиправдані узагальнення або й шовіністичні упередження.

Категорія «англійськості» в останні десятиліття XX століття набуває все більшого літературознавчого характеру, що потребує теоретичного переосмислення та включення в літературознавчий понятійний контекст.

Під англійськістю М.Г. Меркулова розуміє національний менталітет англійців, спробу виокремити англійську культуру з культури Сполученого Королівства Англії та Північної Ірландії

За словами дослідниці, «англійськість» потрібно розглядати в соціокультурному аспекті національної ідентичності, що в свою чергу складає національний менталітет, національне культурне надбання. Образний контекст даного поняття пов'язаний з появою в характері персонажів якостей англійського національного характеру [4].

У першу чергу, М. Меркулова розглядає парадигму «англійськість» в соціокультурному контексті національної ідентичності. Під «національною ідентичністю» як історичною категорією провідний англіст Н. Соловйова пропонує розуміти «сукупність особливостей національної ідеї, менталітету та взаємовідносин із суспільством». Тоді соціокультурний контекст національної ідентичності англійського народу буде укладати національну концептосферу, національний менталітет, національні традиції, спадщину.

Поняття «англійськість» означає характеристику національного менталітету Англії/англійців, є концептом «англійського». У найбільш змістовній на сьогодні статті «Англійське (English)» М.В. Цветкова виокремлює й описує особливо значущі концепти «англійського культурного світу»: будинок, свобода, приватне життя (приватність),

здоровий глузд, почуття гумору, джентльменство, чесна гра, стриманість, традиція, спадщина [4].

Специфіку поняття «англійськість» як літературознавчої категорії необхідно також осягнути і в системі сформованих бінарних опозицій «своє – чуже», «національне – інонаціональне», «своєрідність – інакшість» [4].

В основі опозицій лежить розроблений М. Бахтіним принцип діалогу культур. Діалог культур в художньому творі може вибудовуватися на умовах початкової конфліктності, або толерантності. Це залежить від ставлення суб'єкта творчості до Іншого – «основоположного концепту сучасного європейського принципу самосвідомості» (І.П. Льюїс).

«Англійськість» як характеристика ментальності культурного поля «своє – національне – Я» також може бути способом відображення в художньому творі зовнішнього і внутрішнього буття. Парадигма «англійськості» буде представлена через наступні опозиції: «своє – чуже», «національне – інонаціональна», «Я англієць – Я Інший національності», «Я англієць як іноходець – Я іноходець як англієць» [4].

Однак умовно говорити про «зовнішню» і «внутрішню» «англійськість» у літературі, на погляд М. Меркулової, недостатньо, оскільки мова йде про вираження національної ментальності в художніх творах різних авторів: англійців, іноходців – жителів Великобританії, іноземців. Тоді в парадигму «англійськості» необхідно додати наступну опозицію: «Я мешканець Англії – Я мешканець Великої Британії – Я іноземець» [4].

Самоідентифікація як основа літературознавчої категорії «Англійськість» репрезентується в художньому творі за допомогою вираження національної ментальності «Я». З часів епохи Відродження «Я» може містити в собі мікрокосм (своєрідний «егоцентризм») і макрокосм («Я серед Інших»). Як парадигма кінця XX – початку XXI ст. «Англійськість» частіше стверджується через національне «Я серед Інших». При вивченні концепції «англійськості» в літературному творі, на наш погляд, необхідно враховувати наступні моменти: характер авторського бачення (національність, світогляд, творчий метод), багатоаспектність прояву «англійськості» (на жанровому, ідейно-тематичному, сюжетно-композиційному, конфліктному, образному, мовному рівнях тексту), ступінь читацького сприйняття і оцінки (національний, особистий, літературознавчий та інший досвід).

Література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Земсков В.Б. Образ России «на переломе времен» [Електронний ресурс] / В.Б. Земсков. – Режим доступу: http://www.nrgumis.ru/articles/article_full.php?aid=37
3. Лірсен Д. Імагологія: історія і метод / Д. Лірсен // Літературна компаративістика. – Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. – Ч. II. – К.: ВД «Стилос», 2011. – С. 362 – 375.
4. Меркулова М. Г. «Английскость» в отечественном литературоведении: теоретическое осмысление и изучение понятия [Електронний ресурс] / М. Г. Меркулова, Е. Г. Сатюкова // Гуманитарные исследования – 2010 – № 4 (36). — Режим доступу: <http://www.aspu.ru/nauka/3059.html>

УДК 372.881.111.1(043)

Васильева Н. Б., старший преподаватель кафедры английской филологии

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОЙ ГРАММАТИКЕ В СОПОСТАВЛЕНИИ С РОДНЫМ ЯЗЫКОМ

В процессе обучения иностранным языкам используются разнообразные методы, в основе которых лежит учет особенностей родного языка. Положительный опыт родного

языка служит опорой при изучении иностранного. Как отмечал Щерба Л.В. «... опыт показал, что можно изгнать родной язык из процесса обучения, но изгнать родной язык из голов учащихся в школьных условиях – невозможно...» [1, 56]. А требование обходиться без родного языка «делает совершенно невозможным объяснить учащимся более тонкие языковые явления, что ведет к обесценению изучения иностранных языков с образовательной точки зрения», ведет к неточному или неправильному пониманию фразы или текста и «к дурной привычке довольствоваться таким неточным пониманием» [2, 28]. По мнению Жинкина Н.И., «самое существенное состоит в том, что обучение иностранному языку всегда будет происходить на родном языке, так как от родного языка учащийся никогда не сможет «отделиться», он будет мыслить на родном языке до тех пор, пока не усвоит иностранного» [3, 34].

Сопоставление любой пары языков вскрывает их сходства и различия. При этом общего оказывается больше, чем разного, особенно в речевых механизмах и в пользовании языком как средством общения.

Однако несовпадение системы, нормы и узуса родного и иностранного языков может привести к переносу отрицательного опыта из родного языка в иностранный, к искажению формы и содержания. Существует также возможность скрытой интерференции – неупотребления языковых единиц из-за отсутствия идентичных в родном.

Выготский Л.С. указывал на то, что «... усвоение иностранного языка идет путем прямо противоположным тому, которым идет развитие родного языка... Ребенок усваивает родной язык неосознанно и ненамеренно, а иностранный – начиная с осознания и намеренности.» [4, 265] Поэтому сопоставление языков способствует пониманию того, как функционирует механизм овладения вторым языком, в чем проявляется интерференция родного языка, как осуществлять отбор языкового материала и выбирать методы и приемы обучения. Важным является также сопоставление экстралингвистических средств общения.

Сопоставлению грамматических систем английского и русского языков уделяется внимание в учебниках практической грамматики английского языка таких авторов, как Барабаш Т.А. «Пособие по грамматике современного английского языка», Ганшина М.А., Василевская Н.М. «Практическая грамматика английского языка», Гордон Е.М., Крылова И.П. «Грамматика современного английского языка» и ряде других.

Проведенный анализ позволяет выделить наиболее проблематичные, в плане изучения, грамматические явления такие как пассивный залог (практически отсутствует на морфологическом уровне в русском языке), условное наклонение (характерна жесткая синтактико-семантическая привязанность в английском языке), формы будущего времени (наличие в английском языке специальной формы для косвенной речи), притяжательные местоимения (неполное совпадение ситуаций употребления в сопоставляемых языках), артикли (как многозначные слова английского языка), прилагательные в функции предикативов (краткие прилагательные русского языка), существительные-определения (в составе многокомпонентных атрибутивных словосочетаний) и другие.

При этом необходимо учитывать, что «язык как учебная дисциплина – беспредметен. Он только носитель информации, форма ее существования в индивидуальном и общественном сознании. В области преподавания иностранных языков возникает специальная задача определения того, чему (из области культуры, этики, истории, искусства и т.д.) учить средствами иностранного языка. [5, 33]

Литература

1. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе / Лев Владимирович Щерба. – М.-Л.: Издательство АПН РСФСР, 1947 – 96 с.
2. Щерба Л.В. Преподавание языков в школе: Общие вопросы методики / Лев Владимирович Щерба. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 160 с.

3. Жинкин Н.И. Механизмы речи / Николай Иванович Жинкин. – М.: Издательство Академии педагогических наук, 1958. – 370 с.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. в 6-ти томах / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / Ирина Алексеевна Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.

УДК 821.111.1-31.09 (043)Лод

Грузевич Н.І., ст. викл. кафедри англійської філології

ДИХОТОМІЯ «КУЛЬТУРА – РЕЛІГІЯ» У ТВОРЧОСТІ Д. ЛОДЖА

У сучасному літературному просторі, який є відображенням усіх актуальних проблем людства та суспільства, значуще місце займають питання культури і релігії, зображення особисто національного, та загально людського. Питання, які століттями хвилювали покоління, в сучасній літературі залишаються також актуальними, оскільки торкаються цінностей здобутого людського досвіду у галузях людської життєдіяльності, тобто культури взагалі. Показовою з боку культурно-релігійних питань, на нашу думку, є творчість англійського письменника сучасності – романіста, літературного критика та теоретика літератури ХХ – ХХІ століть Девіда Лоджа.

Матеріалом для вивчення проблеми дихотомії «культура – релігія» були обрані такі романи письменника як “ChangingPlaces” («Академічний обмін») (1975), “HowFarCanYouGo?” («Як далеко ти можеш зайти?») (1980), “ParadiseNews” («Райські новини») (1991), “Thinks...” («Думають...») (2000). Гадаємо доцільним перш за все довести присутність дихотомії у наведених творах автора. Для цього спочатку розглянемо поняття «дихотомії», яке має декілька трактувань у сучасних тлумачних словниках. Отже, словникове опрацювання терміна дає такі значення: послідовний розподіл цілого на дві, як правило однаково розвинуті частини; послідовний розподіл на два; засіб розподілу цілого з вирізненням двох самостійно значущих складових; розподіл об'єму поняття на дві взаємовилучальні складові; розподіл одного цілого на два рівнозначних. В.К. Журавльов, наприклад, визначає дихотомію як феномен парності [1].

З нашої точки зору дихотомію «культура – релігія» є обґрунтованим вивчати як засіб розподілу цілого поняття з вирізненням двох самостійно значущих складових, в якому «ціле» - це загальнолюдська спадщина - нескінченна взаємодія культури і релігії в різних сферах людської діяльності.

Осмислення поняття культури приводить до визнання того факту, що вона безпосередньо пов'язана з розвитком людської цивілізації, є продуктом самого людського суспільства, містить у собі все, що напрацьовувало людство впродовж свого існування. І.О. Попова-Бондаренко визначає термін «культура», який сьогодні налічує більш п'ятисот визначень, як такий, що передбачає початок культури там, де виникають ухвалені правила, норми, накази, що регулюють життя та поведінку того чи іншого людського товариства [5, с. 7]. Отже спираючись на ці визначення, можна стверджувати, що впродовж багатьох століть правила та норми поведінки людського товариства регулювали у великій мірі також і релігійні вірування людей. З цього можна вивести, що вивчення взаємодії пари «культура – релігія» у вищезазначеному сенсі є право на існування.

Вивчаючи проблематику творів Д. Лоджа, слід зазначити, що вона безперечно охоплює питання культури і релігій, які розгортають картину розвитку англійського суспільства середини – кінця ХХ століття у площині їх взаємодії та суперечностей, відображених у міркуваннях та діях героїв романів автора. Виправданим є і той факт, що вплив моралі католицької церкви ще мав рішуче значення для розвитку держави, відбивався на поведінці людей та продовжував віддзеркалюватися у культурі кількох поколінь англійського суспільства. Малюючи представників покоління 60-х, автор

зосереджує увагу на питаннях впливу католицьких табу на духовно- моральне виховання героїв роману «Як далеко ти можеш зайти?» а також простежує їх моральний розлад з собою та втрату віри у духовну цнотливість впродовж всього роману. Справедливість цього ствердження яскраво демонструють назви глав роману.

Взаємодія бінарного співвідношення «культура – релігія» у романі Д. Лоджа «Як далеко ти можеш зайти?» набуває своєї значущості вже на перших сторінках твору. Наприклад, автор зображує одну зі своїх героїнь Анжелу як суто католицьку дівчину, яку навчили сприймати, що таке «добре», а що таке «погане» без зайвих питань. Ось чому вона є завжди присутньою на католицьких месях у маленькій, холодній церкві у байдужому серці Лондона [6, р. 3]. Відношення до добра і зла з католицької точки зору постійно дискутується Д. Лоджем. Автор загострює проблему дещо аморальної поведінки своїх героїв, безперервно підкреслює їх релігійне виховання, та протиставить їх життєві реалії ідеалам католицького світу. Католицьку інтерпретацію гріха “venialsin” та “mortalsin”, що також має свою дихотомію – «незначний гріх» та «смертний гріх», Лодж полемізує у кожній главі роману. Отже нескінченні думки героїв роману про розуміння що є той чи інший гріх, та який з них приведе їх до Пекла, яскраво зображує картину католицького виховання покоління Англії 60-х років XX століття.

Картина світу, яку здобули герої роману завдяки католицькому вихованню, відбивається у дитячій грі під назвою «Вічне блаженство» або «Порятунок душі», де наверху – Рай, а внизу – Пекло. Граючий повинен добігти до Раю, уникаючи Пекла, для цього у нього є дробини та гадюки, які допомагають або уникнути покарання, або понести кару за учинений гріх багатьма відомими людству засобами. Установлені правила цієї гри, символічні визначення понять ще багато років будуть мати свої наслідки у дорослому житті героїв та будуть транслювати їх значення у всі галузі життєдіяльності.

Зрозуміння своєї причетності до культурного досвіду, успадкованому від попередніх поколінь, примушує героїв бути слухняними у питаннях релігійного виховання, однак розвиток суспільства, вплив історичних подій, технічний прогрес ставлять під сумнів непорушність здобутих уявлень про канони католицької віри. Для багатьох людей, як зазначає Д.Лодж, десь у 60-х роках XX століття Пекло зникло завдяки переосмисленню подій, які похитнули світову свідомість. У главі «Як вони втратили страх перед Пеклом» письменник описує процеси, які передували усвідомленню цих змін в розумі людей. Отже друга світова війна, нацизм, Гітлер, як фігура, яка була ідентифікована з Сатаною, Черчіль, який здобув образ Архангела Михаїла, політика холодної війни, зрада країн – союзниць, марш у Гайд-Парку у підтримку угорських патріотів, питання контрацепції та контролю народжуваності [6, р. 49] – все це сприяло тотальній зміні у релігійних та соціальних настроях англійського суспільства. Отже Пекло зникло, за ствердженням героїв роману, як ідея покарання за злочинність, гріхопадіння. Однак на уламках віри набували силу паростки нової культури. Зміни у розумінні релігійної доктрини спричинили зміни акцентів у свідомості людей. Таким чином у романі «Як далеко ти можеш зайти?» автор намагається довести людствуважливість покаяння за злочин, котре допоможе духовно встояти на ногах наступним молодим генераціям людей.

Роман Д. Лоджа «Академічний обмін» (“ChangingPlaces”) у меншій мірі торкається питань релігії, однак питання культур різних народів, а саме англійського та американського, висвітлюються автором у повній мірі. Дослідив ідею автора зобразити в романі професійний обмін викладачами, є всі підстави стверджувати, що цій обмін має ще й характеристики діалогу двох культур. Кожен з героїв роману «носить» своє «етнокультурне обличчя», що включає такі складові як звички, реакції, сімейний стан, сферу інтересів, коло спілкування, рід діяльності, факти з особистого життя, відношення до інституту шлюбу і родинних взаємовідносин і багато іншого як представник обумовленого соціуму. Можна стверджувати, що в романі «Академічний обмін» найбільш яскраво втілена перша складова дихотомії «культура – релігія». Друга ж складова – «релігія» має дещо специфічне звучання, оскільки торкається питання сексуальної

революції та її впливу на релігійні устої європейського соціуму. Наприклад, картина перельоту Моріса Цаппа з Америки до Англії супроводжується бесідою героя з попутницею на тему легалізації абортів та відношення до цього католицького світу: «Уж если католики пошли косяком делаться аборты, то на что может надеяться остальное человечество?» [4].

Однак окрім характеристик етнокультурного обличчя героя, у романі автора спостерігається і співвідношення «культура – релігія», яка в даному випадку обґрунтовує зрозуміння досліджуваної дихотомії як засобу розподілу цілого поняття (загально людської спадщини) на взаємодію його складових в різних сферах людської діяльності починаючи з побутової рутини і закінчуючи релігійними уподобаннями.

Тема релігії також звучить в іншому романі Д. Лоджа «Думають...» (“Thinks...”) Головна героїня роману Хелен Рид – представниця покоління англійців більш вільних від релігійних догм, однак народжених у католицькій родині і тому маючих зобов’язання перед своїми батьками у питаннях виконання деяких ритуалів та моральних устоїв. Героїня знаходиться під впливом цих устоїв, будучи вже дорослою жінкою. Для неї питання релігії все ще мають велике значення, тому вона вважає, що має в них повну плутанину. Роблячи спроби розібратися у віро уподобаннях членів своєї родини, вона згадує як росли її діти і які байдужі вони були до питань релігії. Однак вона вважає, що: «благодаря католицизму они все-таки получили неплохое представление об этике, литературе и искусстве двух последних тысячелетий» [4, с. 49]. Продовжуючи розмову про зміни у відношенні до релігії молодшого покоління, героїня згадує католицьку традицію притримуватися Великого поста, що також демонструє наявність накопиченого досвіду поколінь, що регулює життя та поведінку людей, а тому і утворює поняття «культури» - культури католицького світу англійського суспільства: «Пост! Какая гамма забытых эмоций! Воздержание от еды в Пепельную среду... «Отказ» от конфет и чая с сахаром... Объедание шоколадом в Пасхальное воскресенье... Бывают странные радости самоотречения, которых многие современные молодые люди никогда не познают» [4, с. 51].

З нашої точки зору наведені цитати переконливо доводять наявність нескінченного діалогу, який присутній у дихотомії «культура – релігія» в романах англійського письменника сучасності Девіда Лоджа. Отже, здійснений аналіз романів автора дозволяє стверджувати, що спроба простежити в них взаємодію діади «культура - релігія» привела до результатів, які підкреслюють справедливість відношення до дихотомії як до розподілу цілого поняття (загальнолюдська спадщина) з якого вирізняються дві самостійно значущих складові - «культура» та «релігія».

Література

1. Журавлёв В.К. Прогноз и проект дихотомического развития общества, науки и образования [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pozdneyakov.tut.su/Seminar/a0102/a021.htm>;
2. Литература Англии XX век / под ред. К.А. Шаховой / Н.Д. Билык // Искусство и художник в английском реалистическом романе (1950-1980 гг.)
3. Лодж Д. Академический обмен / Д. Лодж; пер. з англ. О. Макаровой [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.LitPortal.Ru>;
4. Лодж Д. Думають... / Д. Лодж. - М.: Эксмо, 2003. - 493 с.;
5. Попова-Бондаренко И.А. Культурология : учебно-методическое пособие / И.А. Попова-Бондаренко. - Донецк: ДонНУ, 2010. - С. 5 – 9; 72 – 78;
6. Lodge D. How Far Can You Go? / D. Lodge. - London: Penguin Books, 1980. - 244 p.;
7. Lodge D. Paradise News / D. Lodge. - London: Penguin Books, 1991. - 369 p.

ІСТОРІЯ ГЕРМЕНЕВТИЧНИХ ВЧЕНЬ

Актуальність дослідження. Сучасне літературознавство являє собою широкий спектр наукових досліджень у різних галузях, важливе місце серед них займає вивчення читацького сприйняття. Воно відіграє важливу роль у сьогоденній науці, тому що спрямоване на дослідження процесу спілкування, що відбувається між автором та читачем, зважаючи на різницю в культурному, історичному та суспільному сприйнятті оточуючого світу.

Існує велика кількість наукових напрямів, що досліджують та розробляють проблеми читацького сприйняття, одним з них є філологічна герменевтика. Взагалі, герменевтика – це назва для багатьох діяльностей: існують герменевтика філологічна, педагогічна, політична, та ін. Всі ці діяльності мають практичну спрямованість на поліпшення розумової роботи. Історично філологічна герменевтика посідає перше місце серед цих діяльностей, адже вона завжди виконувала функцію теоретичного забезпечення практичної сфери, так званого, спілкування автора з читачем.

Мета роботи – розглянути найважливіші етапи розвитку герменевтичних вчень.

Античний період розвитку герменевтики почався з трактування сакрального змісту. Це було першочерговим для людини з міфічним уявленням про світ, яка намагалася декодувати важливу для неї зашифровану через символи, означену «темними» місцями інформацію, якою володіли оракули в Дельфах або в Епірі. Досвід жерців перейняли поети, які, за спостереженням Платона ("Іон"), стали інтерпретаторами діянь богів, запроваджували пізнання як спогад про ідею, а також давні філософи, ритори та письменники, які намагалися у своїх творах розтлумачити події минувшини та сучасності, з'ясувати глибинний сенс довілля й людського ества, розв'язати загальні проблеми комунікації, закладаючи основи герменевтичного типу мислення [4, 50].

Теоретичні аспекти теорії розуміння розглядав у трактаті «Про тлумачення» і поглиблював в «Аналітиках» Аристотель. На його погляд, будь-яка інтерпретація здійснюється не шляхом перекладу з однієї мови на іншу, а на підставі того, що перша мова забезпечує цей процес через знаки опосередкування людського зв'язку з речами, на основі домовленості, тобто лексика «є конвекціонально санкціонованими знаками речей, вони щось означають, але не є ані істинними, ані хибними», тому під час спілкування слід «точно визначити їхнє значення» [1, 168].

Головним об'єктом розуміння залишалося душевне життя, що не тільки охоплювало священну історію від створення світу до містерії Ісуса Христа, а й вивершувалося у фабулах богослужіння, спиралося на «тропологічне тлумачення» Св. Письма, яке «передбачало інтерпретацію описаних у ньому подій як вираз того чи того стану людської душі» [4, 56]. Таким чином, текст Старого і Нового Завітів ставав внутрішнім, особистісним, засвідчував єднання кожного, зокрема вірянина, з божественним космосом.

Першу серйозну кризу у Європі екзегетика пережила за доби Ренесансу, але остаточного удару їй завдали не гуманісти, а протестанти, які радикально заперечували панування католицької екзотики, монополію Ватикану на тлумачення й розуміння Біблії. Цей рух, починаючи з 1517 р., активізував М. Лютер, вимагаючи доступності Св. Письма для простолуду, що зумовило процес деканонізації тлумачення сакрального тексту, запровадило практику релятивної герменевтики, що полягала в осягненні Біблії через свідомість і серце кожного вірянина.

Нова, або новочасна герменевтика формувалася на початку XIX ст., спираючись на переосмислений досвід екзегетики, набувала ознак наукового знання, хоча тривалий час зберігала за собою значення мистецтва розуміння, поступово виробляла власний термінологічний апарат. Ф.-Д.-Е. Шлеєрмахер надав поняттю «розуміння» нового сенсу,

звернувшись до «глибшого, первіснішого» від попередніх теологів і філологів «розуміння думок», що стосувалося вже «не змістової єдності традиції», а «далекої від будь-якого змістового відокремлення єдності способу дій», байдуже, яким чином вони виражені – «письмово чи усно, чужою чи рідною сучасною мовою» [1, 39]

У ХХ ст. герменевтика простувала «від пошуків об'єктивного розуміння закладених у тексті ідей до розуміння як суб'єктивного екзистенційного процесу людського пізнання і способу існування в світі» [3, 78], набула остаточного визнання як теорія та філософія буттєвісної інтерпретації і розуміння, якій надається особливе значення нині, у часи релятивних тенденцій екзистенційного сенсу, що зумовлює підвищений інтерес науковців до гуманітарної сфери людського життя, до філології, особливо до її семантичних і семіологічних концепцій тлумачення знакової системи. В. Дільтей переглянув концепцію універсальної герменевтики Ф.-Д.-Е. Шлегеля, що спиралася на романтичну теорію неординарної індивідуальності.

Міркуючи над проблемою розуміння, В. Дільтей лишався у річищі романтичної герменевтики, яку він намагався поєднати з набутками позитивізму, застосовував прийоми емпіризму, використовуючи реальні факти психічного життя [3, 54]. На його думку, постаті інтерпретатора й автора вже не протистоять одна одній. Їх поєднує спільна людська природа, адже «всі індивідуальні відмінності врешті-решт зумовлені не якісною відмінністю осіб, а відрізняються лише ступенями їх душевних процесів», індивіди наділені спільними властивостями почуття суб'єкта (читача) у предмет пізнання (твір).

Шлях В. Дільтея від герменевтики як гуманітарного знання до онтології підхопили й розвинули М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, звертаючись і до феноменології, без якої годі собі уявити не лише філософію і теорію розуміння ХХ ст., а й екзистенціалізм, аналітичну психологію, феноменологічну соціологію, літературознавство тощо. Із легкої руки Е. Гуссерля феноменологія стала філософською течією ХХ ст., в основу якої був покладений дескриптивний (описовий) метод. Вона мала великий вплив на подальший розвиток герменевтики, зокрема позначилася на працях М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, Р. Рікера й ін.

Із погляду феноменології людського буття М. Гайдеггер розглядав проблему герменевтики під новим кутом зору, виявляв умови, завдяки яким людське буття ставало тим, чим воно є, вважалося від початку герменевтичним. Водночас М. Гайдеггер не відкидав теологічної традиції, на яку завжди спирався, починаючи від перших своїх наукових студій, прагнучи осмислити співвідношення логіки й божественної сутності [2].

Екзистенціальна герменевтика М. Гайдеггера здійснила семантичне переакцентування поняття «розуміння» як важливого складника людської свідомості в онтологічному аспекті, як особливий спосіб людського буття та його інтенцій, а не проектування чи екстраполяція вольових імперативів, чи упорядкування речей. Розуміння виявляє глибинний рівень того буття через його «схоплення» у межах життєвого світу, розкритті можливостей кожного моменту існування, що можуть реалізуватися у майбутньому, забезпечуючи єдність знання з об'єктом знання [4, 126].

Онтологія розуміння М. Гайдеггера безпосередньо позначилася на поглядах Г.-Г. Гадамера, який називав герменевтику «філософською» [4, 147]. Г.-Г. Гадамер, на відміну від попередніх дослідників, змінив свою наукову стратегію, зосередивши спілкування не з текстами, а з людьми, соціумом, епохами, які втратили взаєморозуміння, тому виникла нагальна потреба відновлення «спільної мети», порозуміння між ними. На погляд дослідника, герменевтичне розуміння, що поширюється не лише на тексти, а й на соціум, є історичний і діалектичний сенс, слід вважати наслідком автентичного діалогу між минулим і сьогоденням.

Герменевтика обґрунтована у вченні «наук про дух» В. Дільтея, яке спирається на засади феноменології Е. Гуссерля, вважається однією із форм сьогоденного екзистенціалізму в буттєвісній концепції М. Гайдеггера, в онтологічній теорії розуміння Г.-Г. Гадамера, у латентній герменевтиці П. Рікера й ін.

П. Рікер наголошував, що герменевтика – не що інше, як «теорія операцій розуміння в їхньому співвідношенні з інтерпретацією текстів», або «послідовне здійснення інтерпретацій», навіть вважав її «дисципліною другого ряду», застосовувану для «загальних правил тлумачення» [5, 289]. Йому вдалося узгодити суперечливі дискурси лінгвістики, психології, трансценденталізму, феноменології, психоаналізу, структуралізму, до яких часто апелювала теорія розуміння, подолати крайнощі суб'єктивного екзистенціалізму, реабілітувати практику біблійної екзегетики, поєднати з методиками сучасних тлумачень.

Аналіз наукової літератури, яка присвячена проблемам філологічної герменевтики, дозволяє зробити низку висновків про те, що герменевтика перейнята з'ясуванням сенсів і значень усних чи писемних знакових систем, вважається онтологією та епістемологією розуміння й інтерпретації власної та іншої (чужої) мови.

Слід зазначити, що герменевтика, спочатку як частина філософії, почала існувати ще в античні часи. Люди намагалися зрозуміти важливу для них інформацію, якою володіли лише оракули. У добу Ренесансу і постренесансу з гуманістичними та протестантськими візнями герменевти присвячували свої дослідження проблемі розуміння Біблії.

Новочасна герменевтика почала формуватися в XIX ст. Завдяки роботам Ф.-Д.-Е. Шлеєрмахера, В. Дільтея, М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера та П. Рікера герменевтика отримала свою теоретичну основу і, як результат, стала самостійною наукою.

Література

1. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики : У 2 т / Г.-Г. Гадамер. – К. : Просвіта, 2000. – 207 с.
2. Гайдеггер М. Навіщо поети? / М. Гайдеггер. – Львів : Логос, 1996. – 136 с.
3. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в мировоззренческих системах / В. Дильтей. – СПб. : Алетейя, 1995. – 169 с.
4. Ковалів Ю.І. Літературна герменевтика / Ю.І. Ковалів. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 192 с.
5. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій / П. Рікер // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. [за ред. М.Зубрицької]. – Львів: Літопис, 2001. – С. 288–305.

УДК 372.881.1'243(043)

Михайличенко Лилия Леонидовна, ст. преподаватель кафедры английской филологии

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВУЗЕ. ИНТЕНСИФИКАЦИЯ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Необходимость обновления системы обучения иностранному языку в высшей школе не вызывает сомнений в настоящее время ни в отечественной, ни в зарубежной практике. Проблема совершенствования обучения в высшей школе ставит перед преподавателями вузов задачи: повышение интенсивности учебного процесса; развития интереса к изучаемому предмету; активация учебной и самостоятельной деятельности студентов; повышение коэффициента полезного действия – эффекта всех учебных видов работы, в тесной связи с научными, воспитательными и профессиональными задачами обучения.

Главным направлением в деятельности преподавателя высшей школы является всемерное повышение качества подготовки выпускаемых специалистов и укрепление связи преподавания с передовой наукой, производством и общественной практикой. На современном этапе только совместные коллективные усилия ученых психологов, педагогов, методистов позволяют выработать наиболее действенную систему обучения, основанную на определенных требованиях к видам речевой деятельности: говорению, аудированию, чтению и письму:

а) свободное владение говорением, достижение необходимой коммуникативной компетенции в наиболее типичных ситуациях общения – установление и поддержание контакта в разговоре, выражение своего мнения и побуждение собеседника к ответной реакции. Речь выпускника должна быть четкой и интонационно правильно оформленной с точки зрения фонетических особенностей иностранной речи. Выпускник должен владеть навыками монологического и диалогического высказывания.

б) навыки аудирования предполагают полное понимание прослушанного текста для адекватного реагирования на услышанное, умение извлечь значимую информацию.

в) уровень владения чтением на иностранном языке предполагает достижение выпускником необходимой компетенции, обеспечивающей ему умение читать аутентичные тексты разных функциональных стилей языка. Чтение должно осуществляться с полным пониманием содержания текста, выделением основной мысли и идеи. Темп чтения должен соответствовать темпу чтения на родном языке. При необходимости выпускник языкового вуза может овладеть навыками скорочтения на иностранном языке.

г) владение письмом у выпускника должно быть на уровне достижения необходимой компетенции, обеспечивающей умения: заполнять анкеты, писать письма, эссе, доклады, лекции, переводить тексты без существенных искажений.

Проблема заключается в том, что в настоящее время не выполняется ни одно из выше предъявленных требований в полном объеме. Это подтверждается результатами экзаменационных сессий в языковых вузах, утверждениями преподавателей иностранного языка в высшей школе, публикациями по этому вопросу ученых и педагогов, практикой работы студентов – выпускников вузов, а также результатами проведенных констатирующих экспериментов. Все перечисленное выдвигает необходимость разработки новых методов и подходов, среди которых – интенсивное обучение и оптимизация процесса обучения.

Согласно энциклопедическому определению слово «интенсификация» определяется как – напряженный, усиленный, дающий высокую производительность. «Интенсификация» означает усиление, увеличение напряженности, производительности, действенности.

Интенсивный метод обучения проектируется, как правило, следующим образом - в традиционный метод обучения вводятся какие-либо новшества, позволяющие добиться за один и тот же отрезок времени более высоких результатов. Или, в ином случае, традиционный метод обучения полностью или частично заменяется более совершенным методом обучения. При интенсивном обучении используются наиболее важные достижения психолого- педагогической и других наук. Среди этих новшеств могут быть – грамотное научно-обоснованное построение процесса обучения иностранному языку по этапам, периодам, циклам, модулям, широкое применение различных, и в первую очередь, технических средств, использование активных игровых форм и методов, что способствует развитию стремления обучающихся к творчеству, самообразованию, непрерывному совершенствованию; развитию и использованию способности учащихся к обучению с учетом их индивидуальных запросов и психологических характеристик. Для достижения поставленных целей интенсификация должна быть научно-обоснована и управляема. С внедрением в учебно-воспитательный процесс интенсификации каждый педагог нуждается в специальной психолого-педагогической подготовке, так как в его профессиональной деятельности реализуются не только специальные предметные знания, но и современные знания в области педагогики и психологии, методики обучения и воспитания. Педагог должен выступать в качестве автора, разработчика, исследователя, пользователя и пропагандиста новых идей, теорий и концепций.

Необходимость интенсификации учебного процесса в современных условиях развития общества, культуры, образования определяется рядом обстоятельств, среди которых:

- Социально-экономические преобразования, вызывающие потребность коренного обновления системы образования, методологии и метода организации учебно-воспитательного процесса в высшей школе;

- Усиление гуманитаризации содержания обучения, непрерывное изменение объема, состава учебных дисциплин и их составных частей, введение в программу обучения новых дисциплин;

- Предоставление педагогу определенной самостоятельности в выборе новых программ, учебников, приемов и способов педагогической деятельности, проведение экспериментов и исследований (при постоянном их анализе и оценке);

- Вхождение вузов в рыночные отношения и создание реальной ситуации их конкурентноспособности.

Основными факторами, определяющими социально-экономические приоритеты в профессиональной подготовке высшей школы, являются: а) возрастание роли квалифицированного труда в обществе, что обуславливает стимулирование процесса овладения знаниями, т.е. интенсификацию этого процесса, расширяет и углубляет систему высшего образования и, как следствие, приводит к необходимости количественных и качественных преобразований в подготовке корпуса специалистов в интересах обеспечения жизнеспособности страны и конкурентноспособности ее продукции; б) увеличение объема научно-технической информации, т.к. динамизм прогресса требует от современных специалистов быстро и на высоком профессиональном уровне осваивать новые области знаний, оперативно менять специализацию; в) интенсивное формирование новых направлений в науке, преобладание интеграции над дифференциацией в различных областях знаний, системного взгляда на различные явления, объекты, процессы, преобладающие в сознании окружающего мира; г) совершенствование средств труда, широкое использование персональных компьютеров в процессе обучения ведет к возрастанию удельного веса творческих задач в деятельности специалиста, в его общей культуре и личностных качествах; д) системное мышление специалиста, когда каждое явление рассматривается как часть широкой системы со всеми выходящими отсюда закономерностями; е) усиление межпредметных связей, построение всего процесса по специальности как единой системы, по которой наилучшим образом можно построить целостную систему подготовки специалистов; ж) направление всех средств деятельности на самого человека, изменение его взглядов на научную и профессиональную деятельность.

Литература

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания иностранных языков) / Э.Г. Азимов. - Санкт-Петербург.: 1999.- 471с.
2. Андреева И.А. Обучение иностранному языку с использованием разножанровой музыки / И.А. Андреева. - Армавир.: 2005. -60с.
3. Бурдешок Г.М. Ритмопедия в обучении иностранным языкам / Г.М. Бурдешок. - Кишинёв.: 1985. - 130с.
4. Дмитренко Т.А. Теоретические основы исследования интенсификации процесса обучения в высшей школе / Т.А. Дмитренко. - М.: 2000. - 131с.
5. Дмитренко Т.А. Профессионально-ориентированные технологии обучения / Т.А. Дмитренко. - М.: 2003.-327с.

ХРОНОТОП ПРОВІНЦІЇ В РОМАНІ Д. ОСТЕН «ЕММА»

Джейн Остен (1775-1817) – одна з великих англійських романістів, і разом з тим вона майже єдина видатна авторка, яка, як здається, не цікавилася політичними, інтелектуальними та художніми течіями своєї доби. У своїх творах письменниця реалістично віддзеркалила те, що знала найкраще – життя провінційного дворянства. На відміну від її сучасників, ХХ та ХХІ століття відновили життя творів Д.Остен, які становлять великий інтерес для літературознавчої думки зокрема. Це зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета роботи — дослідити та проаналізувати хронотоп англійського провінційного суспільства у романі Д. Остен. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: вивчити стан літературно-критичної рецепції творів Д. Остен у вітчизняному літературознавстві; означити особливості топосу провінції у творчості англійської романістки; виявити основні принципи побудови хронотопу.

Процес освоєння в літературі реального історичного часу і простору і реального історичної людини, який розкривається в них, протікав ускладнено та уривчасто. Освоювалися окремі сторони часу і простору, доступні на даній історичній стадії розвитку людства, вироблялися і відповідні жанрові методи відображення і художньої обробки освоєних сторін реальності.

Істотний взаємозв'язок часових і просторових відносин, художньо освоєних у літературі, прийнято називати хронотопом, що означає в дослівному перекладі «часопростір». Термін цей вживається в математичному природознавстві і був введений та обґрунтований на ґрунті теорії відносності Ейнштейна. Для літературознавства не важливий той спеціальний сенс, який він має в теорії відносності, важливо вираження в ньому нерозривності простору і часу (час як четвертий вимір простору). Хронотоп розуміється М.М.Бахтінім як формально-змістовна категорія літератури [1, 375-407]. М.М.Бахтін стверджував, що саме хронотоп є організаційним центром основних сюжетних подій у романах [1, 234].

Як формально-змістова категорія, часопростір визначає образ людини в літературі і дозволяє розглядати поетику художнього твору, досліджувати манеру авторської оповіді та особливості художньо-стильових засобів.

У літературно-мистецькому хронотоп має місце злиття просторових і часових візьме в осмисленому і конкретному цілому. Час тут згущається, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір ж інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом. Цим перетином рядів і злиттям прикмет характеризується художній хронотоп [1, 375-407].

Хронотоп у літературі має істотне жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме хронотопом, причому в літературі провідним початком у хронотопі є час. Хронотоп як формально-змістовна категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі; цей образ завжди суттєво хронотопічний.

Художня система Джейн Остен – явище унікальне, де поєдналися пошуки та відкриття письменників XVIII – XIX ст. Творчість цієї талановитої англійської миткені знаходиться на перехресті просвітницької, романтичної та реалістичної естетики.

Д.Остен цікавить життя англійської провінції. Дія її романів рідко виходить за межі поміщицької садиби. Візити, невеликі подорожі, бали, прогулянки складають коло занять персонажів. Але при цьому письменниця піклується про відтворення достовірної картини життя англійського провінційного дворянства, акцентуючи роль станових і майнових інтересів у взаєминах між людьми.

Провінція - функціонування якихось проміжних, несамотійних і в той же час дуже активних елементів буття. Тому в художній свідомості топос провінції, топос «межової ситуації» посів виняткове місце [1, 234-407]. На сьогодні вельми плідною є літературознавча концепція просторової форми, яка полягає в утвердженні такого способу існування художньої структури, при якому смислова єдність розкривається не в хронологічному, а в просторовому вимірі. Художній простір при цьому розглядається не лише як категорія тексту, а і як метод його аналізу.

В основі ментально-географічного простору романів Дж. Остен лежить ідея дихотомічного світу, побудованого на опозиції центр / периферія, де центр – провінційний мікросвіт (власний дім, маєток), а периферія – увесь інший світ (столиця, будь-яке велике місто). Проте слід зазначити, що провінційне середовище Остен не є абсолютно ізольованим. Цей простір відкритий для зовнішнього впливу, особливо столичного. У романі представлена смислова опозиція "провінція / столиця": селище Хайбері / Лондон. В Лондоні мешкає у родині своєї тітки Френк Черчіл, син одного з найбагатших мешканців Хайбері містера Вестона. Усі сусіди дуже хочуть побачити містера Ф.Черчілла, який, коли нарешті, приїхав уперше з коротким візитом, зачарував усе товариство. Лондон як друга складова вказаної просторової опозиції не є омріяним простором щастя, а скоріше місцем важких моральних випробувань.

Іншою суттєвою ознакою ментально-географічного простору провінції, відтвореного Дж. Остен, є динамізм, що досягається активними переміщеннями героїв всередині цього топосу. Протягом усього роману відбуваються роз'їзди молодого хлопця по маршруту Лондон – Хайбері. Причиною цього є не лише бажання бачити батька, а й міс Фейрфакс, з якою він таємно обручився. В Лондоні живе заміжня сестра головної героїні Емми Вудхаус, містер Елтон, представник поважної родини у суспільстві Хайбері, часто їздить до столиці у своїх справах. Розмикаючи простір провінції, Дж. Остен долає враження ізольованості і актуалізує ціннісно-смілові категорії: ізольованість / широта, відкритість / закритість, свій / чужий, рідний/ нерідний, дружній / ворожий. Адже для героїв Остен провінція - це передусім батьківський дім, який традиційно наділений конкретними ціннісними асоціаціями, і сімейний затишок, захист від ворожості зовнішнього світу, можливість безпечного існування, надійний притулок, розуміння, любов близьких та ін. Образ Дому семантично багатозначний і здатен породжувати велику кількість додаткових смислів, які розкриваються через опозиції свого / чужого, далекого / близького.

Ціннісно-сміслові наповнення хронотопу роману «Емма» пов'язані з такими просторовими параметрами, як відкритість (закритість), захищеність (незахищеність), близькість до природи (віддаленість від природи), окультуреність (дикість), організованість (хаотичність). Ці параметри тісно пов'язані з ціннісними орієнтирами: культом Дому і родини, традиційністю способу життя, теплом домашнього вогнища, відчуттям безпеки, прагненням до стабільності та консерватизмом – тим, що вважається провідними категоріями англійської ментальності. В творах Джейн Остен відтворена панорама характерів, поданих і в статичному середовищі, і в складній системі людських стосунків. В її романах при наявності зовнішнього динамізму, світ провінції стає статичним. Активні переміщення дозволяють героям пізнати життя, набути особистісного досвіду і врешті дійти певної індивідуальної істини. При цьому англійська провінція виступає умовним простором, в межах якого відбувається коливання між справжніми і ілюзорними цінностями. "Емма" вважається вершиною творчості Джейн Остен.

Література

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1975. – 487 с.
2. Вулф В. Джейн Остен / В. Вулф; пер. с англ. Е. Гениевой // Вулф В. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 507-514.

3. Михальська Н.П. Джейн Остен / Н. П. Михальська // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. / [За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського]. – Тернопіль: Богдан, 2005. – Т. II. – 2005. – 824 с.

4. Остен Дж. Чувство и чувствительность. Эмма: романы / Дж. Остен; [пер. с англ. И. Гуровой, М. Кан]; [предисл. и коммент. Е.Гениевой]. – М.: Эксмо, 2008. – 864 с.

УДК 811.111:81'37 (043)

Пефтиева Елена Федоровна, к.филол.н., доцент кафедры английской филологии

ОБРАЗНЫЙ СПОСОБ НОМИНАЦИИ ЧЕЛОВЕКА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Образная лексика является особым средством языковой номинации и представляет собой специфический способ вербализации различных представлений, зафиксированных в концептуальной картине мира языкового сообщества. Образность определяется как лексико-семантическая категория, обобщающая структурно-семантическое свойство единиц лексического уровня языка, проявляющееся в способности обозначить определенное явление внеязыковой действительности в ассоциативной связи с другим явлением, не тождественным обозначаемому, на основе их реального или мнимого сходства посредством метафорической внутренней формы языковой единицы.

Существует сфера номинативной деятельности, в которой субъект заинтересован не в объективном отображении мира или нормативно-ценностного отношения к нему, а в достижении определенного воздействия на адресата путем выражения своего отношения к миру, к выделению в нем образности. Иначе говоря, в номинативном инвентаре имеются слова, которые способны по самому характеру своего значения нести информацию не только о том, что обозначено ими, но, прежде всего, о том эмоциональном состоянии субъекта речи, которое он переживает в момент говорения. Это находит свое выражение в выборе им того или иного слова, на это состояние указывающего. Именно это чувство лично переживаемого, субъективного отношения к обозначаемому в высказывании и составляет образность значения. Например: mushroom / mushrump 'гриб' any fungus having a fleshy fruiting body, regarded as the type of rapid growth //fig: a person who has suddenly sprung into notice; a nup start 'любой гриб, имеющий мясистую и сочную массу, известен своим быстрым ростом //перен. человек, внезапно ставший известным; выскочка'. C.MARLOWE A night grown mushrump, such a one as my Lord of Cornewall is 'Выросший за ночь гриб, такой как мой лорд из Корнуолла'. S.BRETT He was one of those showbiz mushrooms who spring up overnight 'Он был одним из тех грибов шоу-бизнеса, которые вырастают за ночь' [SOED]. В данном случае значение образного слова гриб реализует метафорическую когнитивную модель, позволяющую осуществить концептуализацию онтологического явления по аналогии с уже сложившейся системой понятий, и выражает типовое образное представление – устойчивый ассоциативный образ метафорического характера. Образность слова гриб выражает представление, основанное на переосмыслении признака «быстро появляться». Способность гриба быстро появляться, быть обнаруженным на утро там, где его не было вчера, ассоциируется с незаслуженной славой человека и имеет в основном отрицательную коннотацию.

Материалом исследования послужили 1567 образных имен существительных-наименований лица, полученных методом сплошной выборки из словаря «Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles» под редакцией Уильяма Трамбла и Ангуса Стивенсона. Критерием отбора языкового материала явилось наличие в словарной статье маркера person of, a person who, a person like, a person with, adjective+person, а также помет fig, transf, fig&transf.

Исходя из того, что образный компонент имени существительного-наименования лица есть результат отражения в семантике слова отношения говорящего к именуемому объекту, обеспечивающий способность образного имени сообщать дополнительную

информацию, связанную с участниками акта коммуникации, следует признать, что образный компонент является частью коннотативного аспекта лексического значения. Одним из аспектов рассмотрения языковой образности может быть интерпретация образности как одного из компонентов структуры лексического значения слова.

Изучение различных подходов к определению языковой образности, позволяют сделать вывод о том, что образность является семантическим компонентом в структуре лексического значения, закрепляясь в нем в результате освоения узусом образной номинации. Такой компонент несет в содержании значения дополнительную информацию о восприятии говорящим именуемого объекта. Такой компонент по своему статусу в структуре значения является частью коннотативного аспекта.

Литература

1. ShorterOxfordEnglishDictionaryonHistoricalPrinciples. - New York., 2002.

УДК 371.54:372.881.111.1(043)

Підько Людмила Василівна, старший викладач кафедри англійської філології

CONTEMPORARY REQUIREMENTS TO A FOREIGN LANGUAGES TEACHER

For both pedagogical and educational reasons it is crucial to know what makes good language teaching. Surveys have been conducted to find out what the good language learner does; it would be wonderful to have a corresponding top-ten list of what the good language teacher does. But language teaching and language acquisition are complex entities and it is difficult to point to what exactly it is in teaching that leads to the results in learning. All language teachers have experienced activities being a success in one class but an absolute failure in the next. Good language teaching in practice is, then, to a great extent a series of relative processes. It is only good if it is constantly adapted to particular students' needs, potential and situation. On the other hand, there are also certain principles that underline practice. For language teaching to preserve its dynamic nature and to become, and remain, good language teaching, the language teacher must constantly work dialectically with principles and practice: convert principles into concrete teaching activities and use the concrete activities to adjust the principles. Thirdly, the good language teacher must be able to develop principles and practice in the light of the theories underlying both principles and practice and therefore be able to reflect what view of language, acquisition, culture and human beings is the driving force behind given principles and activities.

There are several qualities that a good language teacher must have. To pass on knowledge to students, a teacher must be competent with the knowledge that she has. Secondly, a teacher must be willing to explore other types of learning styles to pass on knowledge and be ready to try different methods when one does not work. A good language teacher must be passionate about teaching language. Finally, a good language teacher should be able to assess the learning that her students have done and make changes based on those assessments.

Competent

1. A good language teacher must be competent. This requires a lot of study on the part of the teacher. If you are a foreign language teacher, you must have mastered the language you are teaching and the skills it takes to teach that language. As an English language teacher, you need to have a handle on the elements of English as well as having a background in education.

Exploratory

2. A good language teacher realizes there are several different learning methods. Some learn by hearing, some by seeing and some by speaking. Therefore, a good teacher will create a course that weaves together all of the various learning techniques.

Passion

3. People do not teach for money or fame. People teach because they have a passion for their chosen subject and for passing on their knowledge to students. A passion for teaching is an important part of the teaching process.

Assessment

4. A good language teacher is not only skilled at creating assessments for her class, but she can also use those assessments to figure out how successful her teaching methods are.

Benefits

5. A good language teacher is going to be a benefit to her students because she will provide them with a path to knowledge. A teacher who is good at her job will guide a student toward the most comprehensive understanding of which he or she is capable.

References

1. AGARD, Fredrick B. and DUNKER, Harold B. An investigation of second-language teaching. Boston. Ginn and Company, 1999
2. Coleman, Algernon. The teaching of modern foreign languages in the United States. New York: McMillan, 2001
3. Wilson J. Making ends meet in the classroom: The attributes of the good language teacher. New York: McMillan. 2002

УДК 372.881.111.1(043)

Плотникова Елена Валериевна, ст. препод. кафедры английской филологии

БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРЕПОДАВАНИЯ В СИСТЕМЕ INTESOL. КОММУНИКАЦИЯ ИЛИ КОРРЕКЦИЯ

В данной статье излагаются размышления после прочтения текста лекций и рассматриваются основные принципы подходов к преподаванию английского языка как иностранного в рамках всемирной системы подготовки учителей английского языка INTESOL, а также и то, как несоблюдение данных принципов может повлиять на результаты обучения в рамках преобладающего в этой системе коммуникативного подхода.

Итак, главным принципом вышеназванной системы является успешность студентов, достичь которой удастся в случае соблюдения некоторых факторов, а именно, все студенты без исключения должны быть активно вовлечены в процесс изучения языка на уроке, чувствовать себя мотивированными и не слишком перегруженными домашним заданием. Существует много разнообразных подходов к изучению языка: структурный, понятийный, коммуникативный и т.д. В процессе обучения ни один из вышеназванных подходов не действует эффективно по одиночке, результативным является лишь комплексное их применение. Однако, процесс обучения делает успешным не только применяемый на практике метод или подход, включается также фактор психологического значения, фактор взаимоотношений преподавателя и студентов. Учитель, заинтересованный в успешности своих студентов, которые просто обязаны захотеть учиться, чувствовать свой прогресс и быть постоянно поощряемыми своим преподавателем, является центральной фигурой в процессе обучения. В системе TESOL большое внимание уделяется внутренним ощущениям процесса познания и овладения иностранным языком.

Так какими же методами и приемами можно увлечь студентов и сделать их заинтересованными в собственном успехе? Ответ лежит в личностном, индивидуальном подходе, в интересе учителя к увлечениям студентов, их проблемам и каждодневным заботам. Благодаря этому на уроке предлагаются актуальные и интересные темы для обсуждения, темы, касающиеся их интересов и жизненного опыта.

Ролевые игры, диалоги, актерские зарисовки, инсценировки рожают как исполнителей, так и слушателей, вовлекая в действие говорение и восприятие на слух как

виды речевой деятельности. Студенты выбирают комфортную для себя роль в предложенной ситуации, избавляясь от страха говорить на иностранном языке. Поддерживая студентов в их желании участвовать в различных видах упражнений на занятии, необходимо постоянно работать над укреплением их самооценки и уверенности в своих возможностях.

Поощряется использование реалистичного английского языка, примеры и ситуации из жизни должны быть использованы как можно чаще и в определенном контексте. Речь в аудиозаписях должна представлять различные диалекты и акценты англоговорящего населения, чтобы приучить учащихся к реальному жизненному языку, увести их от представления о существовании только правильного аудиторного английского языка.

Следующий принцип кроется в ответе на вопрос: как же поддержать высокий уровень интереса к уроку и уверенность студентов. В обязательном порядке предлагается постоянная вариативность заданий и тем для обсуждения при соблюдении основополагающего принципа работы преподавателей, принципа ограничения времени говорения учителя. Студенты научатся говорить на английском языке при условии говорения на нем в максимально возможном объеме в течении урока.

Замечательным подходом к руководству преподавателя речью учащихся является принятие даже полностью неправильных ответов. В данном случае оценивается не столько правильность, сколько даже самая слабая попытка высказать свой взгляд, свое мнение. Однако, существует целый ряд способов сказать, что ответ был неправильным, не лишая студента желания повторить свою попытку снова. Во время проверки письменных работ считается неправильным и отбивающим всякое желание учиться у студентов выдать работу, всю помеченную красными чернилами. Если в работе множество ошибок, рекомендуется не исправлять каждую ошибку, а только самые грубые из них. В таких случаях опять-таки оценивается старание и усилия студентов при выполнении письменного задания. Очень важно при этом знать, что студенты понимают исправления учителя. Для выполнения этой цели возможно использовать ряд условных обозначений однотипных ошибок, то есть выработать совместно или предложить свою систему обозначений-аббревиатур, что облегчит студентам труд работы над ошибками.

В процессе обучения студентов в ключе принципов системы INTESOL не рекомендуют использовать избыточное количество наглядных средств обучения. Считается, что при переизбытке они рассеивают внимание, перестают выполнять свою основную функцию – помогать студентам учиться, усваивать и отрабатывать языковой и речевой материал.

И, наконец, к вопросу о коррекции и коммуникации, между которыми необходимо выработать определенный баланс с целью эффективного общения студентов как с англоговорящими, так и с изучающими язык собеседниками. Преподаватель, однако, обязан показать, что была сделана ошибка, и если даже ее не исправлять, то не поощрять ее дальнейшее употребление. Ошибки, как известно, неизбежны, даже у самых продвинутых студентов, но если все время повторять, что была сделана ошибка, это может негативно повлиять на процесс коммуникации.

Технологии работы со студентами в аудитории чрезвычайно важны для качественного эффективного коммуникативного обучения, и найти удачное равновесие между достижением коммуникации и исправлением ошибок бывает весьма сложно. Принимая во внимание нижеизложенные положения, можно эффективно достигать коммуникативных целей на занятиях. Первое, коммуникация есть передача информации собеседнику. Второе, коммуникация это высказывание того, что нужно сказать самому собеседнику, а не того, что от него требуется сказать. Третье, коммуникация это высказанное правдивое и значимое, больше чем лингвистически корректное сообщение. Четвертое, коммуникация это производство настоящего жизненного языка, а не взятого из

учебника, и, наконец, пятое, коммуникация это то, что обращает внимание на содержание высказывания, а не на то, каким образом выражается говорящий.

Эти черты, выработанные и исследованные на протяжении последних десятилетий, ни в коей мере не исключают всех остальных традиционных постулатов методики преподавания английского языка, а наоборот, помогают правильно выработать систему коммуникативных упражнений с целью передачи неизвестной слушателю информации.

Литература

1. <http://www.tefl.net/teaching/>
2. <http://www.intesolinternational.com/>
3. <http://www.intesoltesoltraining.com/>

УДК 82.09 (045)

Рыбалка Ирина Сергеевна, к.филол.н.,ст. препод. кафедры английской филологии

КНИГА КАК СИМВОЛ В РОМАНЕ У. ЭКО «ИМЯ РОЗЫ»

Роман У. Эко «Имя розы» открывает перед нашими глазами мир темных веков во всех его проявлениях: от мелких бытовых деталей (описание монастырской кухни и пищи монахов) до глобальных вопросов, связанных с понятиями истинности, веры, власти. Наличие авторского комментария («записки на полях 'Имени розы'») в сочетании с глубокими знаниями автора средневековой философии и заявленным автором желанием показать «настоящие» Средневековье, поднимает закономерный вопрос о возможности сквозь призму текста этого романа ясно увидеть культуру средневековья и определить в нем роль книги как символа.

Главные герои романа «Имя розы» пытаются разгадать серию загадочных убийств в аббатстве. Расследование приводит их к выводу, что причиной и мотивом совершения этих преступлений, так или иначе, является книга. Вильгельму Баскервильскому и его помощнику Адсону кажется, что только лишь одно название этой книги позволит им вычислить хитроумного убийцу. Книга является своеобразным ядром сюжета романа, что служит подтверждением особой, по мнению У. Эко, роли книги в жизни общества того времени.

Причиной всех бедствий, постигших тихое бенедиктинское аббатство где-то на северо-западе Италии, является желание слепого монаха Хорхе уберечь от еретической книги головы молодых послушников и монахов, которые готовы (в буквальном смысле) на все, чтобы прочитать недозволенный труд. Этой загадочной книгой оказывается вторая часть «Поэтики» Аристотеля, которая посвящена смеху. Смех, по мнению Хорхе, недозволителен во всех его проявлениях, так как развращает души, убивает стремление к высшему разуму. Таким образом, борьба за овладение Истиной, в центре которой оказывается текст, написанный, как минимум, за полторы тысячи лет до развернувшихся событий, приводит к смерти четырех человек.

Вильгельм, как носитель более прогрессивных идей, считает полезным орудием «истину» как некую абстрактную величину, в то время как, для его оппонента, таким орудием – без кавычек – становится материальный носитель истины = смысла – книга: «Я представил более сложное устройство. Отравленный шип или что-то в этом духе. Должен сказать, что твое решение – идеальное. Жертва отравляет себя сам. Именно в той мере, в какой она интересуется книгой» [3, с. 588]. Такое описание дает Вильгельм хитроумному устройству, погубившему нескольких монахов. Именно степень интереса к книге, сила желания читать – обуславливает «меру» отравления жертвы, то есть книга, как объект материальный, способна убить: чтение, как овладение запретной информацией, оказывается смертельным для персонажей романа. В таком свете становится ясно, что эта нить романа является метафоричной.

Еще одним подтверждением того, что в контексте романа книга являлась своеобразной метафорой, соединяющей в себе понятия абсолютного истинного знания и, как следствие, власти является библиотека. Библиотека – это хранилище и вместилище книг, и, следовательно, всех известных человечеству знаний. Вход в нее был дозволен лишь библиотекарю – даже его помощник не знал всего о тайне этого места. Именно библиотекарю было дано решать кому, когда и что дозволено познать; настоятель монастыря не мог влиять на его мнение. На пути в секретную комнату посетителей, рискнувших проникнуть туда тайно, ждали встречи с чудовищами, которым поручено было охранять знания. Лишь библиотекарь знал, как можно побороть этих чудовищ. Таким образом, устройство библиотеки подтверждает, что знания, хранящиеся в книгах, были доступны лишь избранным.

Поведенческий пафос Вильгельма заключается не в приобретении подлинного понимания, а в стремлении к центру, к источнику замысла: «< ... > по мере того, как гипотеза о книге и ее ядовитой силе отодвигалась, отодвигалась и гипотеза об апокалипсической схеме. И все же я никак не мог понять, почему и от книги, и от семи апокалипсических труб следы ведут к тебе. Немного лучше я начал разбираться в истории с книжкой только после того, как пошел по апокалипсическим следам и снова нашел там тебя с твоей борьбой против смеха» [3, с. 586]. Это обращение Вильгельма к Хорхе в беседе, которая разъясняла логические размышления, позволившие найти злоумышленника, еще раз подчеркивает роль книги в интриге романа, чем снова наводит нас на мысль о возможности книги стать источником гибели и спасения. Таким образом, становится понятно, что именно книга, вернее сказать, заключенная в ней информация, способная побудить человека к активным действиям такого рода. Так, Вильгельма она побудила вести главную борьбу (в контексте романа предметом схватки становится книга), которую можно назвать борьбой за Знание.

Интересным кажется и выбор книги, вокруг которой развиваются события – «Поэтика» Аристотеля, вернее сказать ее вторая утраченная часть. Чтобы яснее представить причины выбора, нужно обратиться к высказываниям У. Эко по поводу авторитетов: «Средневековый ученый все время делает вид, что ничего не изобрел, и постоянно ссылается на авторитетного предшественника. Будь то отцы Восточной церкви, будь то Августин, будь то Аристотель, или Священное писание, или ученые, жившие всего столетие назад, но никогда не следует утверждать что-то новое, не представляя это как уже сказанное кем-то, кто нам предшествовал» [1, с. 260]. Появление книги, где обосновывается необходимость смеха, могло привести к решению спора о бедности церкви в пользу сторонников богатой церкви, так как смех является источником удовольствия, которое также может подарить владение и использование различных ценностей. Книга – это еще и авторитет, на который можно сослаться, отстаивая свои позиции в дискуссиях о бедности или богатстве церкви.

Таким образом, в конце романа становится ясно, что понятие «книга» в тексте выходит за рамки метафоры и приближается к символу. Это символ истины, обладание, которой превращает владеющего ней в авторитет и наделяет его властью над другими несведущими.

Литература

1. Эко У. Средневековья уже начались / У. Эко // Иностранная литература. – 1994. – № 4. – С. 258–267.
2. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» / У. Эко ; вступ., примеч. Е. Костюкович // Иностранная литература. – 1988. – № 10. – С. 88–104.
3. Эко У. Ім'я рози : роман / У. Еко ; пер. з італ., передм. та глосарій М. І. Прокопович. – Х. : Фоліо, 2006. – 575 с.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗНАНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Комп'ютерні засоби навчання дозволяють: індивідуалізувати і диференціювати процес навчання; здійснювати контроль з діагностикою помилок, здійснювати зворотний зв'язок; проводити самоконтроль і самокорекцію учбової діяльності; вивільняти учбовий час за рахунок виконання комп'ютером рутинних обчислювальних робіт; візуалізувати учбову інформацію; моделювати та імітувати процеси, що вивчаються; формувати уміння приймати оптимальне рішення в різних ситуаціях; розвивати певний вид мислення (наприклад, наочно-образного, теоретичного); посилювати мотивацію навчання (наприклад, за рахунок образотворчих засобів програми або вкраплення ігрових ситуацій); формувати культуру пізнавальної діяльності [1, 44].

Окремо розглянемо завдання автоматизації процесу контролю рівня знань і умінь, корекції результатів учбової діяльності учнів. Часто в підручниках і навчальних посібниках розділи закінчуються питаннями для самоконтролю, тобто якоюсь подібністю діалогу автора з читачем. Цей діалог комп'ютерними засобами можна вивести на дуже високий рівень, розробивши контроль не лише у вигляді питань з варіантами відповідей, але і складніший діалог, який буде включати різні види тренажерів. Виділяють п'ять загальних вимог до контрольних тестів:

- валідність;
- визначеність (загальнозрозумілість);
- простота;
- однозначність;
- надійність.

Валідність тесту – це його адекватність. Розрізняють змістовну і критерійну (функціональну) валідність: перша – це відповідність тесту змісту контрольованого учбового матеріалу, друга – відповідність тесту рівню діяльності який оцінюється.

Виконання вимоги визначеності (загальнодоступності) тесту потрібне не лише для розуміння кожним учнем того, що він повинен виконати, але й для виключення правильних відповідей, що відрізняються від еталону.

Вимога простоти тесту означає, що тест повинен мати усі завдання приблизно одного рівня складності, тобто він не має бути комплексним і складатися із завдань різного рівня складності.

Однозначність визначають як подібність оцінки якості тесту різними експертами. Для виконання цієї вимоги тест повинен мати еталон.

Вимога надійності полягає в забезпеченні стійкості результатів багатократного тестування одного і того ж студента [1, 47].

Під час реалізації систем комп'ютерного тестування необхідно дотримуватися саме цих п'яти вимог до створюваних тестів. Проте реалізація описаних вище умов до тестів ще не означає того, що створений комплекс відповідатиме усім вимогам, які висуваються до систем тестування.

Слід розрізняти два основні підходи до розробки тестів для конкурсного (професійного відбору) і для атестації студентів: нормативно-орієнтований і критерійно-орієнтований. Перший підхід дозволяє порівнювати учбові досягнення (рівень знань і умінь) окремих студентів між собою на основі різниці балів. А критерійно-орієнтований підхід дозволяє оцінювати, в якій мірі студент опанував необхідний для професійної діяльності учбовий матеріал. Обидва ці підходи в рівній мірі потрібні для створення діагностичних тестів в інтелектуальних навчальних системах [2, 56].

Між нормативно-орієнтованими та критерійно-орієнтованими тестами існує ряд

відмінностей, які полягають не в самих тестових завданнях, а в інтерпретації індивідуальних балів. Перша відмінність – мета створення тесту. Нормативно-орієнтовані тести дозволяють оцінити відповідність знань та умінь студента певній нормі: підходить – не підходить. Критерійно-орієнтовані тести дають можливість оцінки рівня знань студента та ефективності програми навчання. Друга відмінність – рівень деталізації області змісту. Від критерійно-орієнтованих тестів найчастіше вимагається високий рівень деталізації. Третя відмінність – статистична обробка. Оброблені бали за результатами нормативно-орієнтованого тестування базуються на статистичних даних нормативної групи, тобто специфічній досить великій вибірці випробовуваних, для чого застосовуються спеціальні нормативні шкали. Крім того, існує і ряд інших відмінностей.

Нині найбільшого поширення набули наступні форми тестових завдань :

- закрита, яка припускає вибір одного правильного варіанта відповіді з числа запропонованих;
- форма на встановлення відповідності між двома запропонованими множинами;
- відкрита форма з обмеженнями на відповідь, яка припускає введення як відповідь одного або декількох чисел, слів або формул;
- форма на встановлення правильної послідовності.

Використання в тесті завдань з багатоваріантними відповідями розвиває потребу в пошуку різних шляхів рішення задачі, що є необхідним для досягнення основної мети навчання – уміння самостійно вибрати спосіб виконання поставленого завдання.

Під час вивчення будь-якої учбової дисципліни є особливо важливі теми, без знання яких неможливе засвоєння складнішого матеріалу в процесі навчання або які будуть потрібні в роботі за фахом. Важливість яких-небудь розділів курсу можна врахувати, збільшивши долю питань за ними в загальній кількості питань. Проте найбільш важливі розділи не завжди містять найбільшу кількість матеріалу [3, 105].

Під час складання завдань тесту слід дотримуватись ряду правил, які необхідні для створення надійного, збалансованого інструменту оцінки знань. В першу чергу, необхідно проаналізувати зміст завдань з позиції рівної представленості в тесті різних учбових тим, понять, тощо. Тест не має бути навантажений другорядними термінами, несуттєвими деталями з акцентом на механічну пам'ять. Завдання тесту мають бути сформульовані чітко, коротко і недвозначно, щоб все студенти розуміли сенс того, що у них питається. Важливо прослідкувати, щоб жодне завдання тесту не могло служити підказкою для відповіді на інше.

Варіанти відповідей на кожне завдання повинні підбиратися так, щоб унеможлиблювалося простої здогадки або відкидання свідомо невідповідної відповіді.

Важливо вибрати найбільш прийнятну форму відповідей на завдання. Враховуючи, що питання, що ставиться, має бути сформульоване коротко, бажано також коротко і однозначно формулювати відповіді. Наприклад, зручна альтернативна форма відповідей, коли учень повинен підкреслити одне з перерахованих рішень "так-ні", "TRUE-FALSE".

Завдання для тестів мають бути інформативними і відпрацьовувати одне або декілька понять, визначень і так далі. При цьому тестові завдання не мають бути занадто громіздкими або занадто простими. Варіантів відповідей на завдання повинно бути, по можливості, не менше п'ять, а як невірні відповіді бажано використовувати найбільш типові помилки.

Для атестації учнів можна використовувати критерійно-орієнтовані тести. При цьому необхідно вирішити завдання виміру рівня студента для великої кількості знань, умінь та навичок, враховуючи міри важливості та обсягу матеріалу, який вивчається, в розділах курсу. Для цього необхідно:

- визначити область та мету тестування, провести аналіз учбової дисципліни і відібрати матеріал для тесту;
- задати обмеження та вибрати підходи до процесу розробки, створити план тесту і його специфікацію;

- створити завдання та провести їх аналіз експертами для оцінки відповідності області змісту і цілям тестування;
- провести пробне тестування та проаналізувати його результати;
- вибрати стандарти оцінювання;
- оцінити надійність та валидність тесту;
- остаточне доопрацювання тесту та його паралельних форм [4].

Вимоги, перераховані вище, відносяться до розробки самих тестових завдань, але так само спільно з цими вимогами слід врахувати ряд технічних вимог, які сформувалися після роботи так званими програмами "Тестові оболонки", які мають велике поширення в Інтернеті, представляють з себе програму в якій у визначеній файл користувач вводить питання з відповідями, таким чином формується база тестових завдань.

Тому виходячи з цього первинні технічні вимоги відносяться до працездатності і захищеності від несанкційованного вторгнення до бази тестових завдань.

Література

1. Алексейчук І. С. Про технологію створення системи тестування / І. С. Алексейчук // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – К. : НМЦВД, 2000. – С. 43–92.
2. Дорошенко Ю. Педагогічна діагностика та оцінювання результатів тестування / Ю. Дорошенко, П. Ротаєнко, Н. Семенюк // Завуч. – 2005. – № 20-21. – С. 56–60.
3. Дуженков В. Д. Деякі аспекти методики складання тестових завдань / В. Д. Дуженков, Т. І. Панасюк // Організація навчально-виховного процесу. – 2006. – Вип. 8. – С. 104–109.
4. Тестовий контроль як засіб оптимізації навчального процесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://conferences.neasmo.org.ua/node/767>

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТИКОЗНАВСТВА

УДК 007 : 304 : 001

Брадов В. В., кандидат экономических наук, доцент

СМК КАК СУБЪЕКТ МЕДИАРЫНКА: ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

Проблематика трансформации отечественной медиасистемы безусловно требует рассмотрения непосредственно в тесной связи с различными организационными изменениями социальной жизни – политическими, экономическими, культурными. Особую актуальность данный подход обретает, когда вопрос касается зарождения, как институциональной формы социально-коммуникативных отношений, украинского медиарынка. На этом совершенно обоснованно делают ударение в своих работах многие отечественные и зарубежные исследователи О. Гоян, И. Демина, Е. Зернецкая, В. Иваницкий, Е. Костилова, Н. Тимошик, В. Цвик и др.

Конститутивное воздействие на особенности трансформационного процесса в отечественной медиасфере изначально оказала ориентация молодого независимого государства на внедрение рыночной модели экономики. Медиарынок не может функционировать без достаточного количества участников, обладающих правом вести полноценную профессиональную деятельность, самостоятельно вырабатывать программные и производственные цели, определять стоимость своего информационного товара или услуги, вступать в партнерские отношения с субъектами рыночных отношений и по своему усмотрению распоряжаться полученными доходами [1, с. 142]. В то же время, существование в реальности такого производителя, заинтересованного и мотивированного, невозможно без законодательной гарантии равноправного присутствия в медиасфере различных форм собственности и доминирования среди них частной, что обусловлено ее преимуществами – созданием условий для самореализации личности, стимулированием творческого подхода к решению возникающих проблем, демократичным характером взаимозависимостей.

Создание предпосылок зарождения отечественного медиарынка началось с формирования в государстве правовой основы строительства национальной экономики нового типа [2]. Понятно, что принимаемые законодательные акты не создавали автоматически, в обязательном порядке, профессионально и финансово независимые СМК, но они делали это возможным, оказывая прямое влияние на процесс развития необходимых условий их появления. Через утверждение порядка государственной регистрации, установление процедуры получения необходимых лицензий, определение прав и свобод субъектов информационной деятельности, введение ограничений с целью недопущения монополизма и защиты национального информационного пространства принятые законы закрепляли социальные, организационные нормативы функционирования отечественных средств массовой коммуникации.

Приходу в медиасферу экономически самостоятельных производителей медиапродукции и установлению равноправия различных форм собственности содействовали два закона – «О предпринимательстве» и «О собственности». В первом из них под предпринимательством подразумевалась самостоятельная, систематическая, на свой собственный риск деятельность, связанная с производством и оказанием услуг, целью которой является получение прибыли [3]. Во втором законе закреплялось существование и равноправие в Украине различных форм собственности [4].

В контексте приведенных законодательных актов принятый вскоре Закон «О предприятиях в Украине» определял организационно-правовые формы и порядок регистрации предприятий; устанавливал сам механизм предпринимательской

деятельности; закреплял за ее участниками самостоятельность в принятии финансовых, производственных решений, равно как и ответственность за полученные в итоге результаты; содержал ряд положений, регулирующий отношения субъекта хозяйствования и государства [5].

Важным аспектом внедрения предпринимательских начал в функционирование отечественных СМК стало признание на законодательном уровне информации в качестве товара, имеющего свою цену и предназначенного для удовлетворения информационных потребностей граждан, предприятий, организаций, государственных органов. Из субъекта сугубо информационных отношений, связанных с ее получением, использованием, распространением и хранением, информация при определенных обстоятельствах трансформировалась в субъект товарных отношений, а ее стоимость (цена) устанавливалась на договорной основе в зависимости от спроса [6, с. 63-64, 76].

В значительной мере детализировали организационно-правовые основы профессиональной деятельности различных по типу и специфике СМК законы «О печатных средствах массовой информации (прессе) в Украине», «О телевидении и радиовещании», «Об информационных агентствах» [6, с. 83-99, 100-127, 128-138]. Предоставляя в них право гражданам и юридическим лицам выступать учредителями печатных изданий, телерадиоорганизаций, информагентств, законодатель в корне изменял не только порядок формирования структурных единиц подсистем масс-медиа, но и характер их внутренних взаимоотношений – в медиасфере создавался новый субъект – «институт учредителей».

Государственная регистрация печатных СМК, исходя из сформированной законодательной базы, давала право непосредственно на выпуск издания определенной тематики, но не делала новосозданные средства массовой коммуникации легитимными для существования в качестве юридического лица. В случае же направленности информационной деятельности на получение дохода, таковая признавалась предпринимательской и для ее осуществления, согласно принятым законам, редакции газеты достаточно было дополнительно пройти регистрацию в качестве основного организационного звена экономики – предприятия [7]. Юридически это регулировалось, в частности, законами «О печатных средствах массовой информации (прессе) в Украине», «О предпринимательстве» и «О предприятиях в Украине» и с момента регистрации в качестве юридического лица деятельность редакции подпадала под хозяйственное право.

Нельзя сбросить со счетов такой источник количественного пополнения рядов экономически самостоятельных в своих решениях субъектов медиасферы как приватизация государственного имущества начале 90-х. Поголовная перерегистрация партийно-советской и комсомольской прессы, оказавшейся в переломный момент без парткомовской опеки и поддержки, проблему их адаптации к новым реалиям решала лишь частично. Для продолжения выпуска изданий, учредителями которых теперь стали трудовые коллективы и первичные журналистские организации редакций, требовались помещения, которые находились на тот момент на балансе государства, а также необходимая оргтехника и полиграфическая база. Напрямую включиться в приватизационный процесс редакциям печатных изданий позволил закон о малой приватизации, под действие которого подпадали объекты социально-культурного назначения. В результате до конца 1996 года трудовым коллективам определенной части бывших партийных «печатных органов» удалось стать собственниками редакционных помещений, а в некоторых случаях поучаствовать и в приватизации местных типографий и издательских комплексов [8].

Сформированная законодательная база, рост числа производителей медиапродукта и представителей частного капитала среди них, углубление специализации информационного производства, интенсивное внедрение рекламной составляющей в деятельность СМК, ориентация большинства субъектов информационных отношений на

получение прибыли в целом привели к увеличению объема и ассортимента предложения контента, к первым проявлениям конкурентных отношений между различными по типу средствами массовой коммуникации внутри самой информационно-коммуникативной системы. Созданные таким образом объективные предпосылки зарождения отечественного медиарынка задали общее направление процессу трансформации медиасферы, послужили стимулом для активного включения субъективного фактора, совпадение же в целом характера деятельности акторов преобразований с логикой социально-политического развития способствовало прогрессивному векторному движению.

Литература

1. Ажнюк М. О. Основи економічної теорії: Навч. посіб. / М. О. Ажнюк, О. С. Передерій. – К.: Знання, 2008. – 368 с. – (Вища освіта ХХІ століття)
2. Декларація про державний суверенітет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
3. Закон України «Про підприємництво» / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 14, ст. 168. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>
4. Закон України «Про власність» / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N20, ст. 249. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/697-12/page>
5. Закон України «Про підприємства в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/887-12>
6. Українське законодавство: засоби масової інформації / Ред.-упор. Т. Котюжинська, Л. Панкратова. – К.: IREX У-Медіа, К., 2004 – 368 с.
7. Цивільний кодекс України від 19.06.2003 № 980-IV // Відомості ВР України. – 2003. – №48. – 650 с.
8. Скарнина Е. Реформирование государственной и кооперативной прессы: украинский опыт / Е. Скарнина // Журналистика-2007. Мат-лы IX науч.-практ. конф-ции, 2007. – Минск, БГУ.

УДК 070.23(1-2)(043)

Вялкова І. О., старший викладач

ФОРМУВАННЯ СЕГМЕНТУ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ В РЕГІОНАЛЬНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Територія сучасної Донецької області завжди вважалася своєрідним перехрестям, де проходили шляхи великого переселення народів, знаходилися транспортні вузли «схід – захід». Саме таке унікальне розташування зумовило постійний розвиток області та стало його міцною основою.

За підсумками єдиного з часів незалежності Всеукраїнського перепису населення 2001 року, Донецька область є самим густонаселеним регіоном країни: загальна кількість наявного населення – 4 млн. 841 тис. осіб, що складає близько 10% мешканців України [1]. За даними Державної служби статистики України, на 1 січня 2012 року чисельність населення області зменшилася до 4 млн. 403,2 тис. осіб, але продовжує залишатися найбільшою по Україні [2]. Окрім цього «...Донецька область є одним з лідерів інформаційної сфери в країні. В регіоні зареєстровано 1 450 періодичних видань місцевої сфери розповсюдження. Серед них 83% від загальної кількості становлять газети, 13% – видання журнального виду, 4% – збірники та дайджести. За кількістю зареєстрованих видань (8,7% від загальної кількості) та за річним тиражем газетних видань (12,1% від

загальної кількості) область знаходиться на другому місці в Україні» (дані представлені станом на 1 січня 2012 року) [3].

Як один з провідних промислових регіонів країни, Донецька область вміщує на своїй території багато крупних підприємств. Тут розташовано близько 2000 промислових підприємств гірничовидобувної, металургійної, хімічної галузей, енергетики, важкого машинобудування і будівельних матеріалів. Структура промислового виробництва складається здебільшого з металургійного та паливно-енергетичного комплексів. Найбільшими промисловими центрами є Донецьк та Маріуполь. Не менш потужним є агропромисловий комплекс області.

Все це сприяє створенню досить розвинутої виробничої, наукової і соціальної інфраструктури. Окрім цього, соціально-економічний стан в регіоні безпосередньо впливає на формування інформаційної сфери та надає їй та її аудиторії особливих рис.

Цікавою з цього приводу є думка Ю. Фінклера, який аналізує діяльність мас-медіа на територіальному рівні залежно від соціальних характеристик аудиторії. Він пропонує виділяти три типи соціуму: 1) соціум великих урбаністичних територіальних структур, 2) соціум із домінуючим сільськогосподарським населенням, 3) мішаний соціум. Якщо спиратися на таку класифікацію, то Донецька область належатиме до третього типу соціуму, до якого входять області «...з провідними обласними містами із населенням від 300 до 850 тисяч мешканців, які мають доволі розвинену промислову структуру, але не перетворюються на регіон суцільної урбанізації» [4, с. 172]. Саме в такому соціумі, на думку дослідника, «...спостерігається підвищений інтерес до полегшено розважальних жанрів у періодиці...», «...нерідко преса за типологічними ознаками наближається до набору найлегковажніших, часом примітивних видань, у яких домінують гумор, кримінальна хроніка, побутово-господарська інформація тощо» [4, с. 173].

Аналіз друкованих видань Донецької області дозволяє зробити висновки щодо становлення та розвитку преси області, яка формувалася під впливом як загальносвітових та загальноукраїнських тенденцій, так і суто регіональних факторів:

1) загальносвітові та загальноукраїнські тенденції:

–в перші роки незалежності друковані медіа зазнають радикальних змін, але в них залишаються й деякі риси радянських видань, що називають «пострадянськість»;

–збільшення кількості нових газет та журналів, урізноманітнення їх тематичного наповнення;

–поява видань, заснованих приватними особами, громадськими та комерційними організаціями, державними структурами, установами, великими промисловими підприємствами, що роблять ЗМІ рупором власних інтересів;

–зменшення накладів;

–тенденція до спрощеного стилю в подачі матеріалів, збільшення обсягу реклами та ілюстрацій – таблоїдизація, інфотеймент;

–інтеграція традиційних ЗМІ з Інтернетом;

2) регіональні фактори:

–насиченість регіону крупними промисловими підприємствами підвищує частку виробничо-практичних та корпоративних видань, які виходять в містах розташування заводів, шахт; ці ж міста стають видавничими центрами області;

–в сільській місцевості більшої популярності набувають видання, спрямовані на висвітлення стану справ в аграрній галузі та сільському господарстві, сфера їх розповсюдження обмежується невеликими містами та сільськими районами;

–наявність морського потру в області зумовлює вихід спеціалізованих «морських» видань;

–поліконфесійність та поліетнічність відбивається на невпинному зростанні кількості релігійних видань та видань національних меншин;

–підвищення уваги до спортивного життя регіону з боку влади та бізнесу зумовило створення спортивних видань;

–екологічна проблематика посідає значне місце, з’являються екологічні видання;

–більшість видань є російськомовними, хоча серед зареєстрованих найбільше двомовних;

–більшою популярністю користуються передплачувані видання, але серед них небагато вузькотематичних спеціалізованих, переважають інформаційно-рекламні та загально-політичні;

–за сферою розповсюдження превалюють обласні видання, міські поступаються їм кількістю (хоча часто видання, зареєстровані в якості обласних, на практиці залишаються міськими чи міськрайонними);

–тематика та проблематика матеріалів представлена здебільшого інформаційними повідомленнями, розважальними матеріалами;

–представлені всі види видань: альманахи, бюлетені, газети, дайджести, довідники, журнали, календарі, каталоги; особливою популярністю користуються газети та журнали; найбільші тиражі мають 2-3 видання в межах одного міста, журнали поступаються накладом газетам;

–кількісні показники видів видань за цільовим та читацьким призначенням розподіляються нерівнозначно: переважають інформаційні, інформаційно-рекламні, загально-політичні видання, натомість спеціалізовані, вузькотематичні представлені невеликою кількістю; залишаються вільними окремі тематичні ниші та типи аудиторії;

–найпопулярніший формат газет – А3, А2; журналів – А4, газетно-журнальних видань – А4, А5.

Загалом можна відзначити, що преса Донецької області протягом 20 років (1991-2012 рр.) формувалася та розвивалася як під впливом загальносвітових та загальноукраїнських тенденцій, так і суто регіональних факторів.

Література

1. Державний комітет статистики України. Всеукраїнський перепис населення 2001. Про кількість та склад населення Донецької області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/estimated/donetsk/>

2. Державна служба статистики України. Чисельність населення на 1 січня 2012 року та середня чисельність за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Донецька обласна державна адміністрація. Інформаційний простір області. Управління інформаційної політики та з питань преси Донецької облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua:81/main/ua/199.htm>

4. Фінклер Ю. Є. Регіональна преса України в контексті соціального замовлення аудиторії / Ю. Є. Фінклер // Наукові записки Інституту журналістики. – 2003. – Т. 11. – С. 170-174.

УДК 070(477)“196/198” (09)

Мельникова О. С., аспірант

ДИСИДЕНТСЬКА КОМУНІКАЦІЯ В СОЦІОСИСТЕМІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Крім домінуючої картини світу в соціосистемі держави виникають альтернативні знання та інформація. В УРСР при тоталітарному режимі носіями забороненої інформації були представники інтелігенції та дисиденти: художники, письменники, філософи, журналісти, критики, літературознавці, театрознавці, працівники культури, освіти і науки.

Як ефективні комунікатори – публіцисти – вони користувалися різними методами поширення інформації. Під тиском цензури дисиденти пішли в самвидав, передавали повідомлення про переслідування з боку КДБ, арешти, репресії проти представників української інтелігенції на радіо «Свобода», «Голос Америки», до інформаційного агентства «Рейтор», до преси країн Західної Європи та США. Їх інформаційна діяльність перебувала у конфлікті з домінуючою в СРСР масово- інформаційною сферою, тому ізолювалася від радянського суспільства. «СРСР контролював процес поширення знань як шляхом цензури, так і шляхом посиленого друкування «правильних» текстів. Але, як показує подальший розвиток, прихід інтернету все одно зруйнував би цю монополію, тримати її було б складно. Загибель СРСР можна чітко прив'язати до майбутнього появи інтернету», – вважає Г. Почепцов [1].

Об'єктом дослідження виступають самвидавні матеріали (інформаційні повідомлення, публіцистичні виступи, правозахисні документи) з приватного архіву В. Чорновола та архівні джерела ГДА СБУ. Відповідно предметом дослідження є особливості дисидентської комунікації в соціальній системі Радянської України (1960-1980-і рр.).

За мету поставимо визначити роль та результативність дисидентської комунікації у публічній сфері тоталітарного суспільства. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- узагальнити науковий доробок дослідників з дисидентства, інакомислення, альтернативної комунікації;
- дослідити умови створення та функціонування дисидентської комунікації, зокрема під час цензури та переслідувань з боку влади;
- розглянути дисидентську комунікацію у радянській соціосистемі;
- проаналізувати наслідки інформаційно-комунікаційної діяльності дисидентів.

Дисидентську комунікацію торкалися вчені з різних галузей знань. Зокрема, проблему інакомислення та цензури в соціосистемі розглядали А. Грамші, Г. Лукач, Т. Адорно, М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Р. Барт, Г. Моска, М. Фуко, Р. Мертон, А. Турен, Е. Ноель-Нойман, Х. Арендт, Ю. Габермас, А. Гоулднер, С. Давидов, І. Суслов. Історики також приділяли увагу комунікації в контексті дисидентського руху Л. Алексєєва, І. Майстренко, І. Клейнер, Б. Кравченко, І. Лисяк-Рудницький, В. Баран, Г. Касьянов, А. Русначенко, О. Бажан, Б. Захаров, В. Деревінський.

С. Тєроу і Г. Кітчелт розглядали критику соціального порядку як форму колективної дії або політичного акта у вигляді громадських рухів, що були направлені не перебудову суспільства. Так, Рух Опору дисидентів активно діяв під час так званої «перебудови» М. Горбачова.

Х. Арендт, Ю. Габермас дослідили, що у закритому суспільстві дисидентський або опозиційний рух приводить до репресій з боку влади у публічному просторі. Найчастіше комунікація велася з боку дисидентів в інформаційному просторі, а влада або відповідала наклепами в офіційній пресі, або репресіями у фізичному. Проте дисидентський рух створювався у приватно-публічній сфері. Ю. Габермас в комунікативній теорії називає такі рухи феноменом політичного відродження. У тоталітарній державі спрацьовувала цензура проти альтернативних знань. М. Лібікі розробив модель замку і модель базару по відношенню до зовнішніх інформаційних шумів. Причому в першому випадку держава захищається від інформаційних атак, споруджуючи «стіну», у другому – інформація сприймається суспільством і не вважається небезпечною. У СРСР використовувався перший варіант, що прославився як «залізна завіса». Для підтримки інформаційної політики в державі, на думку Г. Почепцова, повинні використовуватися такі типи рішень: 1) управління інформаційної порядком денним, 2) створення і утримання домінуючої картини світу в освіті та інших інформаційних потоках стратегічного характеру, 3) утримання альтернативи від інформаційного мейнстріму. [2]

А. Гоулднер створив концепцію «критичного дискурсу», основними носіями якого є інтелектуали. Інтелігенція відігравала значну роль у поширенні альтернативних інформації і знань у соціосистемі [3]. У період хрущовської «відлиги» і брежнєвського «застою» незгодних з політикою панівної комуністичної влади більше було серед представників творчої, наукової інтелігенції. Перш за все, відбувався духовний ідеологічний опір радянській системі з боку інакодумців.

Серед дисидентських комунікацій, створених представниками інтелігенції, можна виділити самвидав, нелегальне радіомовлення станцій «Свобода», «Голос Америки», організація заборонених арт-виставок, театральних вистав, клубів (Клуб творчої молоді в Києві), «кухонні» розмови. Поширення художньої літератури, публіцистики, документалістики відбувалося без контролю авторів-дисидентів. Однак у 1970-х рр. набули популярності листи-протести, документи політичного характеру. Крім анонімних листівок дисиденти писали відкриті листи до керівництва країни. Після «кухонного» протесту української інтелігенції в 1980-х рр. організовувалися мітинги, демонстрації як ЗМК, створювалися правозахисні організації та фонди фінансової допомоги політв'язням.

Перш за все, відбувався духовний, ідеологічний спротив радянській системі з боку інакодумців. «Тоталітарні держави, як це не парадоксально, краще керували духовним світом людини. Можливо, це пов'язано з тим, що вони краще уявляли своє майбутнє, ставили перед собою цілі і йшли на їх виконання» [4].

Серед «незгодних» у 1960-і рр. були представники студентської, робітничої, селянської молоді, працівники культури, науки, освіти. Також були «вторинна» аудиторія дисидентської комунікації, яка брала участь у разових політичних акціях, підтримувала контакти з репресованими, дисидентами. Більшість з них перебували під наглядом КДБ, обшукувались, або були заарештовані чи засуджені. Серед попереджень з боку КДБ були використані наступні методи: профілактичні бесіди, використання ЗМІ (публічні виступи інакодумців, як повинні були спростувати ідеї дисидентства), морально-психологічний тиск не тільки на представників руху, але й на їх близьких, членів сім'ї, притягнення до адміністративної відповідальності від імені державних установ і громадських організацій. За створення та розповсюдження дисидентської комунікації використовувались репресії, арешти, заслання, ув'язнення у психлікарню, інкримінували моральний розлад.

Особливу увагу працівники КДБ приділяли тим представникам інтелігенції, хто зберігав, друкував на машинці та розповсюджував листівки, твори самвидаву, часопис «Український вісник», заборонену інформацію, зокрема праці І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», збірки В. Чорновола, «Репортаж із заповідника імені Берії» тощо. Однак хвилі арештів не винищили протести дисидентів. Так, з'являлися не тільки заклики до української незалежності, а й компрометація радянської символіки та популяризація національної, пошкодження портретів, бюстів членів більшовицької партії, агітаційно-пропагандистських стендів, заклики до українців, щоб не брали участі в комуністичних мітингах, демонстраціях, виборах тощо. Також були зафіксовані крайні форми протесту – самоспалення Василя Макуха у Києві. У 1967 р. співробітники КДБ зафіксували випадки розповсюдження біля 500 листівок (в деяких випадках до 1000 примірників) «націоналістичного» змісту серед студентської молоді [5, 19]. Метою цієї інформаційної кампанії було організувати Український національний фронт, боротися за громадські права, українську мову, свободу думки й творчості, відродження національної духовності й культури.

Література

1. Почепцов Г. Социокommunikation и социосистемы [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/24715>
2. Почепцов Г. Информационная политика и безопасность современных государств [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/3856>

3. А. Гоулднер «Будущее интеллигенции и становление нового класса» [Электронный ресурс] / А. Гоулднер. – Режим доступа: <http://phil-o-sophy.ru/articles/1078>
4. Почепцов Г. Від ворогів народу до дисидентів: чужі голоси в соціосистемах [Электронный ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступа: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/20290>
5. Політичні протести й інакودумство в Україні (196 –1990): документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко. – К.: Смолоскип, 2013. – 736 с.

УДК 811.161.1'36:070.41(045)

Нетребя М.М., кандидат филологических наук, старший преподаватель

ОФОРМЛЕНИЕ КВАЛИФИКАТИВНЫХ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ В ГАЗЕТНЫХ ТЕКСТАХ

В современном языкознании большое внимание уделяется изучению проблем прагматики. Прагмалингвистические исследования, осуществляемые в рамках коммуникативно-функционального подхода к изучению языка, ориентированы на анализ функционирования языковых единиц в процессе общения, особого внимания заслуживают модусные категории – субъективные смыслы, отражающие отношение субъекта высказывания к диктуму (объективной информации об окружающем мире) и к адресату сообщения.

Актуальность исследования состоит в необходимости определения роли модусных категорий в смысловой организации высказывания, анализа их состава и языкового оформления на разных уровнях иерархии языка, выявления соотношения диктумной и модусной частей лексико-грамматических единиц и способов связи между ними.

Современный автор-публицист не просто информирует читателей о значимых для общества проблемах, но и старается убедить аудиторию в необходимости определенного отношения к излагаемым фактам. Через установление позиции автора, квалификации им своей точки зрения читатели пытаются соотнести высказываемое с действительностью в рамках того или иного публицистического жанра [1, с. 56].

Классификация публицистических жанров основана на определенном наборе признаков, основными из которых являются предмет отображения, целевая установка (функция) отображения и способ отображения.

В формировании набора характеристик публицистических текстов, предопределяющих их жанровую принадлежность, значительную роль играет способ отображения действительности. В лингвистике существует три основных способа наглядно-образного отображения действительности: фактографический способ нацелен на фиксацию неких внешних, очевидных характеристик явления, на получение кратких сведений о предмете (что, где и когда произошло?); аналитический способ нацелен на проникновение в суть явлений, на выяснение скрытых взаимосвязей предмета отображения; наглядно-образный способ нацелен не только и не столько на фиксацию внешних черт явления или рациональное проникновение в суть предмета, сколько на эмоционально-художественное обобщение познанного. Нередко это обобщение достигает такого уровня, который называется публицистической (или даже – художественной) типизацией, что сближает публицистику с художественной литературой.

На основе перечисленных способов наглядно-образного отображения действительности выделяются три группы публицистических жанров: информационные, аналитические и художественно-публицистические.

Перед каждой группой жанров стоят свои задачи и, естественно, разным жанрам присущи различные способы представления информации и подбора языковых средств, наиболее подходящих для решения стоящей перед автором проблемы.

Информационные жанры нацелены на оперативное информирование читателей об

общественно значимых фактах. Прагматический смысл данного информирования заключается в том, что автор, сообщая сведения о каком-либо явлении, способствует формированию у адресата максимально точной картины окружающей его реальности.

Для аналитических жанров характерно стремление найти причины происходящих событий, выявить их взаимосвязи, объяснить читателям смысл происходящих событий, оценить влияние на жизнь общества решений власти или заявлений политиков. В данном случае речь идет о реализации взаимодействия автора с реципиентом в оценке, прагматический смысл которой заключается в том, что автор, выражая свое отношение к какому-либо явлению, пытается вызвать адекватное отношение у адресата. Аналитические жанры предполагают не только серьезное и глубокое содержание, но и большее разнообразие языковых средств, более высокий уровень владения стилистическими средствами, чем информационные жанры.

В рамках художественно-публицистических текстов журналист «опосредует» действительность в эмоционально-образной форме, передает аудитории свое представление об актуальной реальности с помощью художественной типизации, осуществляя ее таким образом, чтобы не исказить реальное положение дел, которого касается эта типизация. Прагматический смысл художественной типизации актуальной реальности заключается в том, что автор пробуждает общественное мнение и формирует понимание права выдвигать и отстаивать передовые мысли, сочетая объективную оценку действительности с субъективным мнением.

Рассмотрев квалификативные модусные категории в 750 публицистических текстах, мы определили, что среди информационных жанров наиболее употребительными были репортаж, заметка, комментарий, беседа; из аналитических жанров – корреспонденция, рецензия, статья; художественно-публицистические жанры были представлены зарисовкой и проблемным очерком.

В информационных жанрах отмечается большая встречаемость квалификативных модусов – 384 публицистических текста (51,2% от всех текстов). В большинстве случаев автору удается увидеть, отобразить, оценить, прокомментировать и оперативно отреагировать на новые общественно значимые факты.

В аналитических жанрах квалификативные модусные категории охарактеризованы в 225 публицистических текстах, что составляет 30% от всех текстов. В сфере данных жанров эффективность обеспечивается масштабностью взгляда на сущность жизненных явлений, комплексным подходом к анализу проблем действительности, расширением тематики за счет обозрений по широкому кругу вопросов, интересующих читателей.

В художественно-публицистических жанрах квалификативные модусы отмечены в 141 публицистическом тексте (18,8% от всех текстов). Находясь в рамках данных жанров, автор должен раскрыть новые грани общественных отношений в их диалектической сложности, многосторонний показ человека в самых значительных проявлениях личности, психологическая и нравственная глубина оценки противоречий. Все это – большое профессиональное мастерство, которым отличается не каждый журналист.

Статистические данные об использовании лексико-грамматических средств выражения квалификативных модусных категорий в современных публицистических текстах представлены в таблице.

Жанры		Лексико-грамматические средства выражения квалификативных модусных категорий			
		лексические	морфологич.	синтаксич.	всего
Информационные жанры	репортаж	8 (7,6%)	52 (49,5%)	45 (42,9%)	105 (100%)
	заметка	5 (5,2%)	49 (50,5%)	43 (44,3%)	97 (100%)

	коментарий	7 (5%)	63 (47%)	65 (48%)	135 (100%)
	беседа	10 (21,3%)	20 (42,5%)	17 (36,2%)	47 (100%)
Аналитич. жанры	корреспонденция	5 (5%)	45 (45%)	50 (50%)	100 (100%)
	рецензия	2 (11,8%)	10 (58,8%)	5 (29,4)	17 (100%)
	статья	7 (6,5%)	49 (45,4%)	52 (48,1%)	108 (100%)
художественно-публицистич. жанры	зарисовка	2 (12,5%)	10 (62,5%)	4 (25%)	16 (100%)
	проблемный очерк	5 (4%)	58 (46,4%)	62 (49,6%)	125 (100%)

Самыми распространенными средствами выражения квалификативных модусных категорий в современных публицистических текстах являются морфологические средства (356 публицистических текста, 47,5%). Немного уступают им по статистическим параметрам, но также активно используются синтаксические средства (343 публицистических текста, 45,7%) . В оформлении квалификативных категорий модуса меньше всего задействовано лексических средств языка (51 публицистический текст, 6,8%).

Литература

1. Большакова Н.И. Языковое оформление модусных категорий (на материале переписки М. Цветаевой и Б. Пастернака): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Большакова Наталья Ивановна. – К., 1993. – 235 с.

УДК 323.019.51: 654.19 (477) (043)

Орехов В.В., кандидат філологічних наук, старший викладач

СУЧАСНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕВІЗІЙНОГО КОНТЕНТУ

Вивченням питання впливу ЗМІ і, зокрема, телебачення, на широкі маси населення в тому чи іншому аспекті займався цілий ряд вчених – представників різних наукових напрямків. Основу досліджень із зазначеної проблематики складають роботи Г. Почепцова, В. Іванова, Б. Потятиника, С. Кара-Мурзи, В. Шейнова та ін.

Вияв посиленої уваги дослідників до зазначеного питання мотивується передусім тим, що телебачення, в силу синкретичного характеру впливу на реципієнта, є найпотужнішим засобом масової комунікації у плані формування громадської свідомості. І, хоча зараз все більш потужну конкуренцію телебаченню як чиннику впливу складає Інтернет, за масовістю та широтою охоплення населення на теренах України телеаудиторія, у порівнянні з аудиторіями інших ЗМК, залишається найчисельнішою. Тому і сьогодні ступінь впливу телебачення на культурний, естетичний і навіть інтелектуальний рівень суспільства важко переоцінити, і постійний моніторинг стану медіаконтенту, визначення шляхів його оптимізації та спрямування його впливу в корисне для суспільства русло є одними з найбільш актуальних питань сьогодишньої науки. На жаль, посили, що спрямовуються сьогодні на маси через екрани телевізорів, далеко не завжди є корисними для морально-етичного, інтелектуального розвитку особистості.

Причин такої ситуації можна назвати декілька, і однією з перших – комерціалізацію телеканалів, їх орієнтацію «на прибуток», через що всі інші пріоритети, на зразок культурного, просвітницького, виховного характеру, відходять на другий план. Головним для комерційного каналу є отримання коштів за проданий медіапродукт, яким може бути реклама, створення іміджу певної особистості, піар якихось кампаній і т.д. І весь контент телеканалу (або його переважна частина) підбирається згідно з визначеним пріоритетом, дотримуючись чітко визначеної мети – залучити максимальну кількість аудиторії, тобто потенційних покупців свого медіапродукту. Як наслідок – більшість аудіовізуальних мас-медіа втрачають якісний рівень і перетворюються на «жовту журналістику». Насилля, секс, скандали, злочини, повідомлення про стихійні лиха і катастрофи забирають більшість ефірного часу. Криваві сцени, сцени смерті заповнили екрани телевізорів, і на позначення цього явища навіть виник спеціальний термін «насильство в медіа» (*Violence in the Media*), який у сучасній комунікативістиці вживається на позначення дедалі зростаючого числа насильницьких сцен (документальних чи зіграних акторами), які з другої половини ХХ ст. стали об'єктом наукового зацікавлення та причиною стурбованості психологів, педагогів, медиків і батьків [1].

Особливо небезпечним вплив такого телепродукту може бути для дітей, підростаючого покоління. Для них телебачення – одне з основних джерел знань про навколишній світ, норми поведінки, моралі. А, враховуючи час, який проводить дитина перед телевізором, тим паче, коли це не контролюється дорослими, можна сказати, що вона формується, не в останню чергу, на зразках побачених на телеекрані норм поведінки, прищеплюваних через мультиплікаційні та кінематографічні стрічки. У результаті, як зазначає Б. Потятиник, маємо звикання до цих сцен, уявлення, що основний шлях вирішення більшості проблем – насильницький, та формування вельми дивних ідеалів чи взірців для наслідування (позитивний герой бойовика, на загал, стріляє чи вбиває вчетверо більше, ніж герой негативний). Адже й *happy end* у фільмах, як правило, досягається через насильство, причому насильство якесь легке, аж навіть веселе – *happy violence*, як його називають американські психологи [2]. Це дає викривлене уявлення про моральні цінності, стандарти поведінки у цивілізованому суспільстві. І, що найбільш тривожно, ці оманливі стандарти «зразкової» поведінки глибоко вкорінюються у свідомість молодії людини. Так, дані соціологічного дослідження О. Ю. Дроздова зазначають, що 58% молоді прагнуть копіювати поведінку телегероїв, здебільшого з іноземних фільмів, а 37,3% молоді взагалі готові вчинити протиправні дії, наслідуючи телегероїв [3, с. 58].

Іншим засобом досягнення успішності для сучасних мас-медіа і, зокрема, телеканалів, є гонитва за сенсаційними матеріалами, за інтимними подробицями з життя відомих людей, що нерідко висувуються на перший план і якими замінюється дійсно актуальна і важлива, але не така гостра й інтригуюча інформація. Тобто, йдеться про профанацію самого підходу щодо виготовлення інформаційного продукту. Це стосується практично будь-якої інформації, навіть суто новинної, яка, здається, мала би бути максимально об'єктивною і незаангажованою. Значна увага тут приділяється політиці, при чому увага зосереджується не стільки на дійсно суспільно важливих, актуальних питаннях, скільки просто на гострих, нехай навіть особистісних. Політичні оглядачі дедалі частіше розповідають своїй аудиторії про інтриги і менше звертаються до важливих для пересічного громадянина проблем.

Окрім певної однотиповості домінуючої кінопродукції, слід відзначити й такі негативні моменти, як, по-перше, гостру нестачу художніх фільмів вітчизняного виробництва; по-друге, переклад художньої кінопродукції іноземного виробництва в основному російською мовою, що є руйнівним для формування національного соціокультурного простору.

Як бачимо, з огляду на переважну частину медіаконтенту, яким наповнений український телеефір, телебачення практично не виконує (або виконує у незначній мірі) одну із функцій, які покладаються на телевізійні медіа як складову вітчизняної

журналістики, а саме – виховну. Передачі, мультиплікаційні й художні фільми, що розміщуються в телеефірі й адресовані підростаючому поколінню, за радянських часів спрямовувались саме на виховання у глядачів позитивних якостей, зараз, можна сказати, перебувають в інформаційній асиметрії із зазначеною виховною функцією. А виховання підростаючого покоління, в тому числі й засобами мас-медіа – безпосередня сфера опіки держави. Тому держава має піклуватись, щоб медіаінформація, що спрямовується на дітей та молодь, сприяла, а не шкодила їхньому становленню як повноцінних, освічених і високоморальних громадян своєї держави. Це має бути пріоритетним завданням як для науковців, які мають запропонувати конкретні й максимально реалістичні варіанти виходу з ситуації, з урахуванням існуючих на сьогодні реалій, так і для можновладців, що мають практично вирішувати зазначену проблему. Завдання ускладнюється, звичайно, приватною власністю на більшість телеканалів, що працюють в українському медіапросторі. Але державі, мабуть, слід більш активно, на законодавчому рівні, намагатися регулювати контент, спрямований на підростаюче покоління, оскільки від того, як впливатиме трансльована інформація на дітей та підлітків, не в останню чергу, залежить формування нового покоління, а значить, і майбутнє держави. Окрім того, на нашу думку, варто, щоб у країні було хоча б декілька державних телеканалів, які б виконували зазначену вище виховну функцію, несучи патріотизм та гуманістичні ідеали для своїх молодих громадян. Причому за змістовим наповненням ці канали мають бути дійсно цікавими, що забезпечило б їм конкурентоспроможність у боротьбі за глядача, а значить, і реальну можливість для виконання названої вище функції. Не другорядну роль у цьому плані мала б відводитись і громадському телебаченню, якщо воно буде таким не лише за назвою, а й за своєю сутністю.

Література

1. Шейнов В. П. Манипулирование сознанием / В. П. Шейнов. – Минск: Харвест, 2010. – 768 с.
2. Потятиник Б. Філософія масової комунікації / Б. Потятиник [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.lnu.edu.ua/mediaeco/biblioteka/filos-potjt.htm>.
3. Дейнегіна Т. О. Руйнація та деформація нації як наслідок впливу телебачення / Т. О. Дейнегіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 8 (219), Ч. II. – С. 55–61.

УДК 316.61:371.048.4(043)

Попова В.В., аспірант

ЧИННИКИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ ВИРОБЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО САМОІМІДЖУ

Процес входження юнацтва у соціальну спільність супроводжується низкою соціальних, культурних та психологічних чинників. Формування професійно важливих якостей, вибір професії, соціальна направленість, складання поглядів на життя відбувається в оточенні сім'ї, однолітків, друзів та однокласників, вчителів та знайомих. Усім цим детермінується вибір молодого людиною як особистих, так і професійних вподобань.

У психології, розглядаючи чинники вибору професійного шляху особистістю, говорять перш за все про *професійне самовизначення* – «самостійне усвідомлення, узгодження професійно-психологічних можливостей людини зі змістом та вимогами професійної діяльності, а також пошук сенсу праці у конкретній соціально-економічній ситуації» [2, с. 21]; «провідна діяльність у ранній юності» [7, с. 164]; «діяльність людини, що набуває того чи іншого змісту залежно від етапу її розвитку як суб'єкту праці» [3, 40]; «багатовимірний та багатоступеневий процес, який можна розглядати як самоактуалізацію, самореалізацію особистості у трудовій діяльності» [5, с. 25]. Це явище розглядається переважно з позицій трьох підходів: соціологічного (орієнтація на запити

суспільства), диференціально-психологічного (орієнтація на власні здібності) та соціально-психологічного (узгодження соціального та диференціально-психологічного).

Процес професійного самовизначення відбувається залежно від вікових особливостей розвитку особистості у період оптації. Д.І. Фельдштейн [10, с. 187-189], вивчаючи вікові психологічні особливості розвитку особистості періоду оптації (13-17 років), говорить про нові психологічні та соціальні чинники, що визначають її поведінкові реакції. Так, зокрема, названий вік відрізняється більш усвідомленим входженням юнака у суспільне життя, у нього з'являються нові ролі та обов'язки, складається нова структура взаємовідносин. Увага особистості характеризується не лише значним об'ємом та стійкістю, а й специфічною вибірковістю. Вибірковим, ціле направленим та аналітичним стає і сприйняття. При значному прагненні до романтизму, уява юнаків набуває більш реалістичного та критичного характеру. Л.В. Виготський вказує на виникнення у юнацькому віці ще двох новоутворень – розвиток рефлексії та на її основі самопізнання [7, с. 138]. Виникає значна потреба у самопізнанні, визначенні власних якостей та шляхів їх реалізації у практичній діяльності. Не випадково предметом пізнання цього віку стають якості особистості, пов'язані з різноманітними видами діяльності. Саме вони, за дослідженнями Г.О. Собієвої, стоять на першому місці, а домінантним мотивом поведінки юнаків стає «прагнення дітей знайти своє місце в суспільстві» [10, с. 189].

Вибір майбутньої сфери діяльності складає «ядро процесу самовизначення» [7, с. 164]. Дослідниця вікової психології О.О. Сорокоумова звертає увагу на встановлення у більшості старшокласників зв'язку між професійними та навчальними зацікавленнями: вибір майбутньої професії спричиняє формування навчальних зацікавлень, коли школярі починають цікавитися профільними щодо майбутнього фаху предметами. Тобто «вибір професії змінює ставлення до навчальної діяльності та приводить до формування пізнавально-професійної направленості особистості» [7, с. 165]. Сьогодні цей процес інтенсифікується також за рахунок створення профільних середніх навчальних закладів – гімназій, ліцеїв, завдяки чому з'явилася певна свобода вибору освіти на свій смак. О.О. Сорокоумова спирається також на дослідження М.С. Пряжникова, який робить висновок про роль чинника престижності професії та тих благ, які вона може надати. Молоді люди обирають професії, які популярні у межах їх референтної групи, при чому така «стадність підвищує можливість появи у майбутньому великої кількості людей зі зламаною долею» [7, с. 165]. Дослідниця В.С. Лукіна висунула гіпотезу про виділення декількох стадій позиції професіонала. Перша стадія характеризується позитивним емоційним ставленням до своєї майбутньої професійної діяльності. Звертаючись до запропонованої С.Л. Рубинштейном ідеї про співвідношення понять «хочу» - «можу» - «буду», В.С. Лукіна стверджує, що на цьому етапі яскраво виражений саме перший компонент, тобто бажання оволодіти професією, проте ще слабо виражене уявлення про свої здібності та про потребу суспільства у спеціалістах цієї професії. Що стосується третього компоненту, то можна припустити, що останнім часом молодь при виборі в останню чергу звертає увагу на суспільну потребу у тій чи іншій професії та її престижність, а іноді керується лише нею. Наступна стадія розвитку внутрішньої позиції характеризується тим, що з'являється усвідомлення своїх можливостей та здібностей, формується орієнтація на власні змістові моменти своєї діяльності. І лише на третій стадії виникає адекватне уявлення про професійну діяльність, про свої здібності. В.С. Лукіна припускає, що визначені стадії відповідають типам внутрішньої позиції професіонала [6, с. 26].

Як узагальнення психологічного та соціологічного підходів у працях психолога Е.Ф. Зеєра зустрічається термін «професійна соціалізація», під якою він розуміє входження в професію, пошук свого місця в професійній стратифікації, формування рольової поведінки та професійної ідентифікації [2, с. 21].

Серед досліджень з реклами та паблік рілейшнз також чимало уваги приділяється чинникам, що впливають на поведінку цільових груп. Виходячи з погляду на аудиторію як

на споживачів продукції, що рекламується, вчені та рекламісти-практики (чи практики PR), вивчаючи умови праці та відпочинку своїх цільових груп, визначають їх потреби та мотивацію дій. Таку ж схему можна використати і при вивченні формувань професійної мотивації. Так, у практичному посібнику «Реклама: принципи та практика» У. Уеллса, Дж. Бернета та С. Моріарті [9] виділяються культурно-соціальні та психологічні чинники впливу на споживача. Поняття, цінності, правила поведінки, які створюють культуру, засвоюються та передаються від одного покоління іншому. Межі поведінки, які встановлюються культурою, називаються нормами, а джерелом норм є цінності. Самореалізація є однією з головних цінностей, що присутня у житті кожної людини, а професія – інструмент самореалізації. Поряд із культурою на поведінкові реакції особистості впливають також соціальний клас (визначається такими чинниками, як прибуток, добробут, освіта, робота, сімейний престиж тощо), референтні групи (групи людей, на які особистість орієнтується у певних ситуаціях) та сім'я як найбільш стабільна референтна група. Сім'я є критерієм розвитку особистості, становить для своїх членів два види ресурсів – економічний та емоційний, що у рівній мірі визначає і професійний вибір [3, с. 53]. До соціальних особливостей, що визначають поведінку аудиторії, автори посібника з реклами відносять також демографію (вік, гендер, освіта, професія, прибуток, раса та етнічна приналежність, географічне положення). Тут говорячи про професію, американські дослідники зазначають, що «в останні три десятиліття відбулося зміщення популярності професій від «синіх комірців» (фізична праця) до «білих комірців», технічних спеціалістів та адміністративних працівників» [9, с. 162]. Говорячи про популярність професій в суспільній свідомості, слід процитувати дослідника психологічної мотивації професійного вибору І. Кона [4, с. 140]: «Традиційно престиж тієї чи іншої професії у суспільній свідомості знаходиться у зворотному відношенні до її масовості. Соціологічні дослідження 60-х років виявили різке зміщення зацікавлень молоді в сторону професій розумової праці та недооцінку фізичної; особливо низькі оцінки отримали заняття у сфері обслуговування».

Узагальнюючи вищесказане, можна виділити наступні чинники, якими визначається професійна орієнтація молоді та які впливають на її поведінку у період оптації: фізичні (можливості організму як біологічної системи), психічно-фізіологічні (психомоторні функції, якості психічних процесів тощо), психологічні (самооцінка, рівень притягання, мотивація дій суб'єкта, когнітивні можливості тощо), соціальні (вік, стать, соціальний клас тощо), референтно-групові (найближче оточення, сім'я, чия думка є важливою), культурні (культурні норми, рівень розвитку особистої культури особистості як національного, етнічного, суспільно-політичного суб'єкта; сюди відносимо й мистецькі та масовокомунікаційні вподобання) та інші. Слід зауважити, що рівень пріоритетності кожного з вищезазначених чинників вибору професії носить суб'єктивний характер, є індивідуальним для кожного суб'єкта самоідентифікації.

Література

1. Возрастная психология: личность от молодости до старости: учебное пособие / М.В. Гомезо, В.С. Герасимова, Г.Г. Горелова, Л.М. Орлова. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 272 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: учебное пособие для студентов вузов / Э.Ф. Зеер. – 2-е изд., перераб., доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М.: Академия, 2004. – 304 с.
4. Кон И.С. Психология старшеклассника: пособие для учителей / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1980. – 192 с.
5. Кривошаева Г. Обери своє майбутнє! тренінг професійного самовизначення / Г. Кривошаева // Психолог. – 2006. - №11 (203). – С. 25-27.

6. Лукина В.С. Исследование мотивации профессионального развития / В.С. Лукина // Вопросы психологии. – 2004. - №5. – С. 24-32.
7. Сорокоумова Е.А. Возрастная психология: краткий курс / Е.А. Сорокоумова. – СПб: Питер, 2006. – 208 с.
8. Соціологія: підручник для студентів ВНЗ / За аг. ред. В.Г. Городяненко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 560 с.
9. Уэллс У. Реклама: принципы и практика / У. Уэллс, Дж. Бернет, С. Мориарти; пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. – СПб.: Питер, 2001. – 800 с.
10. Фельдштейн Д.И. Возрастная и педагогическая психология: избранные психологические труды / Д.И. Фельдштейн. – М.: Издательство психолого-социального института; Воронеж: НПО «МОДЕК», 2002. – 432 с.

УДК 659.123.1

Рогожина В.В., старший викладач

МОВНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ТА МОВНИЙ КОМПРОМІС ЯК ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО НЕЙМІНГУ

Думка про те, що в світі давно торгують не товаром, а його назвою, принаймні, про те, що *назва – невід'ємна частка товару*, не є новою. Одним із перших науково обґрунтував її Ж.-М. Дрю [1; с. 2]. Якщо спробувати перекласти цю думку на мову математики, то можна її сформулювати наступним чином: сам матеріальний товар – це необхідна, але не достатня умова для вирішення бізнес-завдання, проте бренд (як назва, ідея, універсалія, нейм) – часто і необхідна і достатня умова; підтвердженням тому сотні компаній по всьому світу, що торгують не речами, а саме ідеями, втіленими в слова. Це стверджують багато дослідників, такі як Дж. Ріфкін [3], Клод Хопкінс [4] та ін.

Наша мета розглянути вплив мовного балансу регіону на нейми (рекламні імена) як регіональні рекламно-комунікативні маркери товару.

У сучасних умовах глобального простору нейми стають чи не єдиним і, однозначно, найважливішим, маркером, який одразу дозволяє ідентифікувати і оцінити товар з погляду споживача, однак маркетингологи, рекламісти поки що не достатньо усвідомлюють цей факт.

Реклама, як і будь-яке явище національної культури, має свою специфіку не тільки в кожній країні, але й у кожному регіоні великої поліетнічної та полікультурної країни. Особливого значення набуває ця проблема у сучасних умовах глобального інформаційного простору, коли реклама породжує одноманітність, гомогенність потреб, просуваючи однотипні, одноманітні товари у всіх куточках світу.

У складі України можна виділити декілька регіонів, кожен з яких вирізняє специфічна регіональна ментальність, в тому числі – споживча. Виходячи з цього, ми припускаємо, що регіональні параметри цільової аудиторії є абсолютно специфічними, і вони не завжди співпадають з географічними, а тим більш адміністративними.

Значною мірою регіональна специфіка обумовлена мовним балансом регіону. Інтенсивність і якість соціально-культурної комунікації, в тому числі – і рекламної, залежать від історично сформованого в межах регіону мовного балансу. Характерною особливістю регіонального мовного балансу, на відміну від мовного балансу на державному рівні, є більш інтенсивне тяжіння до пошуку компромісних інструментів соціальної комунікації на всіх рівнях. У сфері рекламного іменування це тяжіння проявляється з тим більшою виразністю, що комерційна комунікація, за визначенням, повинна ігнорувати неспоживчі характеристики залучених до неї суб'єктів і об'єктів (продавців, покупців і товарів/послуг).

Назва товару або послуги (нейм), на наш погляд, може впливати на збудження у споживача емоцій, які у змозі або сприяти, або перешкоджати здійсненню покупки так

само, як за твердженням маркетологів це відбувається при знайомстві споживача із зовнішнім виглядом товару.

Саме на цьому рівні – першого знайомства споживача з товаром – є можливість відстежити регіональні відмінності у споживчій «ментальності», оскільки коли споживач орієнтується на свій власний досвід «спілкування» з товаром або фірмою, включаються так звані загальнолюдські чинники: властивий кожній людині індивідуальний набір ціннісних пріоритетів, а також стереотипи сприйняття, що історично склалися у кожному регіоні.

Зміст первинної споживчої реакції представляє собою спонтанну оцінку товару/послуги з точки зору співвідношення ціна/якість. Наше дослідження показало, що вербальний компонент бренду (назви товару, фірми та ін.) надає потужний і, як правило, не контрольований свідомістю споживача вплив на характер цієї оцінки: спонтанний споживчий прогноз якості товару і прийнятності ціни є результатом вирішення конфлікту між мовою назви і мовою, пріоритетною (рідною) для споживача. Відповідно, у кожному регіоні формування такого прогнозу підпорядковується специфічним для даної місцевості – і для кожного конкретного товару/послуги – чином.

Об'єктивну залежність неймінгової політики в регіональній рекламі від мовного балансу того чи іншого регіону ми визначили терміном мовна локалізація. Залежно від історико-культурних обставин формування «мовної карти» регіону формується і специфічна парадигма мовної локалізації: сукупність ціннісних пріоритетів, які регулюють «зчитування» споживчих характеристик у процесі сприйняття рекламного імені.

В ситуації полі етнічного регіону на малих хронотопах актуалізується міжмовне напруження: у регіонах, де географічне відокремлення тієї чи іншої громади, формальне або неформальне є проблематичним. Відповідно, у кожній ситуації, пов'язаній з мовним вибором, – у нашому випадку, з вибором назви, – актуалізується в числі інших у тенденції до мовного компромісу.

Виходячи з робочої гіпотези, згідно з якою регіональний неймінг у випадку Приазов'я підпорядковується тенденції до установа мовного компромісу, ми проаналізували особливості найбільш поширеного типу рекламного імені – ергогнімів. Були виділені кілька принципових різновидів ергонимів Приазов'я:

а) «регіоналізми», б) рекламні імена, що містять в собі назви вулиць або конкретних, добре відомих місцевим мешканцям об'єктів, с) «плеоназми», d) міфоніми, е) аббревіація (у всіх різновидах, що зустрічаються на рівні регіонального неймінгу Приазов'я), f) рекламні імена, що складаються з комбінації слів та цифр, g) імена, створені із використанням іншомовної лексики та латинської літерації для написання російських або українських слів.

Ми бачимо всі підстави вважати, що перелічені тенденції є похідними від стійкої глибинної домінанти рекламного імятворення, яку ми пов'язуємо з феноменом мовного компромісу. Під мовним компромісом ми розуміємо відображення тенденції до нейтралізації міжмовного напруження, що викликається порушенням мовного балансу в ситуаціях присвоєння імені, у нашому випадку – рекламного.

Отже, у сучасному світі кордони зникають, глобалізація економічних процесів є безперечною, але рекламисти поки що слабо реагують на ці процеси. Неймінг - одна з очевидних проблем у цьому сенсі. Поки що вкрай мало матеріалу для описання і дослідження цих явищ, але є «полігони» - такі місця, як Приазов'я.

Література

1. Дрю Ж.- М. Ломая стереотипы: Разрыв: Рекоама, разрушающая общепринятое / Ж.- М. Дрю // Серия: Маркетинг для профессионалов. (Пер. с англ. Д. Раевской).– СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
2. Dru, Jean-Marie. Disruption. Overturning Conventions and Shaking Up the Marketplace / Jean-Marie Dru. – New York, 1996.

3. Rifkin, Jeremy. The Age of Asses / Jeremy Rifkin. – New York, 1987.
4. Hopkins, Claude. My life in Advertasing / Claude Hopkins. – Lincolnwood, Illinois, 1987.

УДК 316.77(043)

Рудницька Г. В., кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО ВЕКТОРА СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Визначення зовнішнього вектора соціальної комунікації удосконалює подальші дослідження процесів міждержавного обміну інформацією, яка за сучасних умов характеризується доступністю (її рівень залежить від інформаційно-технологічного розвитку окремої країни), невичерпністю, легкістю в обробці, високою швидкістю розповсюдження, нерівномірністю розподілу, слабким ступенем контролю тощо. Міжнародна інформація має інтеграційний характер, проникає в усі сфери життєдіяльності суспільства. Процеси циркуляції міжнародної інформації здійснюються за двома потоками – екстраспрямованим (з країни за кордон) та інтраспрямованим (в країну з-за кордону). Проте ці напрямки слід відрізнити від внутрішнього та зовнішнього векторів соціальної комунікації. Обмін інформацією в межах одного соціуму здійснюється за внутрішнім вектором. У процесі обміну інформацією між різними соціумами (державами) реалізується зовнішній вектор соціальної комунікації. Під вектором розуміємо цілеспрямований обмін інформацією. Зовнішній вектор у нашому розумінні не може дорівнюватись лише до екстраспрямованого потоку циркуляції міжнародної інформації. Він об'єднує обидва напрямки. Головним є те, що зовнішній вектор забезпечує рух інформації між соціумами. Наприклад, інформація, яка йде за екстраспрямованим потоком з однієї країни до іншої, реалізує зовнішній вектор соціальної комунікації, так само, як й інформація, що надходить до країни з-за кордону. Таким чином, під зовнішнім вектором соціальної комунікації ми розуміємо цілеспрямований обмін інформацією між соціумами (державами) або їх учасниками щодо інших соціумів (держав) або їх учасників [1].

Зосередившись на ЗМК – активних акторах сучасних міжнародних відносин, основою діяльності яких є інформація – ми дійшли висновку, що у сфері функціонування мас-медіа зовнішній вектор соціальної комунікації реалізується в подачі міжнародних новин. При цьому новини про події в світі, подані в ЗМК певної країни, реалізують зовнішній вектор соціальної комунікації, так само як і новини про події в країні, висвітлені в світових ЗМК [2].

Особливості реалізації зовнішнього вектора соціальної комунікації в сфері функціонування мас-медіа прямо пов'язані згейткіпінгом – процесом фільтрації новинних повідомлень на шляху від події реального життя до її медіа репрезентації. Він враховує наявність комплексу факторів, до яких належать внутрішні (зумовлені особливостями функціонування новинної організації) та зовнішні (національні). В межах внутрішніх факторів враховують критерії цінності новин; підходи до збору інформації (власні кореспонденти, інформаційні агентства, прес-релізи та інші джерела); власну позицію репортерів, редакторів; розмір новинної організації; джерела фінансування новинної організації; рентабельність діяльності новинної організації; кількість представництв за кордоном; технічні способи передачі повідомлень; інтереси аудиторії; кількісний та якісний склад аудиторії. Серед національних чинників, які стосуються життя певної країни та знаходяться поза новинними організаціями, розглядають соціальний, культурний, економічний, політичний, ідеологічний.

Література

1. Рудницька Г. В. Розвиток теорії гейткіпінгу в контексті вивчення процесів фільтрації новинного інформаційного потоку / Г. В. Рудницька // Актуальні питання масової комунікації. – 2012. – Вип. 13. – С. 17 – 20.

2. Рудницкая А. В. Внешний вектор социальной коммуникации в сфере функционирования масс-медиа [Електронний ресурс] / А. В. Рудницкая // Материалы 52-й международной научно-практической конференции «Средства массовой информации в современном мире. Петербургские чтения» (Санкт-Петербург, 2013).[Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://rus.jf.spbu.ru/conference/3090/3112.html>.

УДК 007 : 304 : 070

Ягчук О. М., аспірант

ОГЛЯД СВІТОВОГО ТА ВІДЧИЗНЯННОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕЛЕАУДИТОРІЇ

Розвиток та удосконалення телевізійного мовлення, його технологій неможливо розглядати без урахування численних параметрів, якими визначається глядач – адресат усіх телевізійних програм. Одним із вагомих чинників вивчення телевізійної аудиторії стала поява комерційного мовлення, що потребувало докладної інформації про цільову аудиторію кожної програми.

Велика Британія є першою країною у Європі, що стала на шлях комерційного мовлення (середина 50-х років), інші провідні європейські країни приєдналися до цього руху лише у 80-х роках [1]. Вивчення аудиторії почалося з щотижневих оглядів (Daily Surveys), коли інформацію отримували за допомогою інтерв'ю з випадковою вибіркою аудиторії (30-40-і роки у Великій Британії). Перші електронні пристрої (з 1956 року у Великій Британії) та розвиток технології reoplemeter, що дозволяє не тільки фіксувати перемикання телеприймача, але й встановлювати зворотній зв'язок за телефоном, вимагали належного рівня розвитку технічної бази телеканалу. На початку 90-х років минулого століття цю технологію використовували по всій Європі, в Україні включно [1].

Велика Британія і нині має найскладнішу та найточнішу систему дослідження глядацької аудиторії, а саме [2, с. 309-323]:

- функціональні телелічильники, що встановлені у кожному окремому господарстві і забезпечують інтегрування даних з декількох телевізійних приймачів у родині; персоніфікацію за допомогою індивідуального номера, що має кожний член родини та активує його перед початком перегляду; розвинутість системи, що може фіксувати інформацію по 255 каналам та 8 користувачам водночас;

- спеціальну установу, що займається оцінкою телепрограм - Research Services Limited, - і забезпечує щотижневі контакти з членами глядацької панелі (не менше 3000 глядачів) для отримання даних із заповненого буклету про загальні та конкретні питання щодо перегляду за тиждень; аналіз показників, що дозволяють оцінити якість програми та її пророчі значення, особливо щодо серіалів та циклових програм.

Але ще на початку ХХІ століття, враховуючи досвід телемовлення Великої Британії, дослідники визначили, що ситуація на телевізійному ринку під впливом комп'ютерних технологій вимагає нових консолідованих рейтингів для інтеграції звичайних рейтингів та «відео за запитом»: «...в епоху цифрового телебачення, відео за запитом, інтерактивного телебачення та інших способів перегляду існуючі телелічильники застаріють. Їм на зміну йдуть нові системи, що зможуть працювати зі звичайним телебаченням BBC та комерційними станціями, а також із супутниковим, кабельним, цифровим та інтерактивним телебаченням, системами «відкладеного» відеоперегляду та технологією DVD» [2, с. 315].

Нині, коли Україна переходить до цифрового мовлення, а в ресівері DVB-T2 існує внутрішній канал інтернет-зв'язку для оновлення програмного обладнання та програми

телепередач, можливо спрогнозувати ймовірність використання даних з ресіверів цифрового телебачення для нового, деталізованого вивчення аудиторії. На відміну від обмеженої кількості домогосподарств, що використовують систему reoplemeter, дані можуть збиратися майже по всій території країни від підключених до цифрової мережі телеприймачів.

Для українського регіонального телебачення існує специфічна, проте актуальна проблема, пов'язана з вивченням власної аудиторії: обмежена кількість домогосподарств у містах з населенням більше 50 тисяч мешканців, де встановлені лічильники reoplemeter, може впливати на загальні дані стосовно українських телеканалів, але результати спостереження не дають інформації щодо виключно регіонального мовлення. Незалежна асоціація мовників України (НАМ) пропонує вивчати регіональну аудиторію за допомогою вимірювання за методом CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing), що дозволить розширити інформацію про аудиторію для потенційних рекламодавців [3].

"Сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології (ІТТ) істотно змінюють не тільки те, що ми виробляємо продукти та послуги, але й те, як ми проводимо дозвілля, реалізуємо свої громадські права, виховуємо дітей" [4, с. 7] Сучасний світ, на думку багатьох науковців перейшов на стадію розвитку, яку називають «інформаційним суспільством». Зростання технічних можливостей призводить до різкого зростання швидкості циркуляції інформації у суспільстві. Змінюються функції журналістики, і, як відзначає В. Іванов, «інтерактивність, що, з одного боку, дає можливість користувачеві активно відбирати інформацію для перегляду, з іншого - позбавляє журналістів функцій геткіперів, тому що інформацію можна розповсюджувати і без посередництва мас-медіа" [5, с. 339]

Взаємодію з глядачем під час контактних, інтерактивних програм можна розглядати як форму, що вже стала традиційною в світі і в Україні. Проте її можливості далеко не вичерпані, потенціал цієї сучасної технології для розвитку і вдосконалення системи ТБ вимагає докладного вивчення. Проте очевидно, що головну роль тут відіграє рівень розвитку технічної бази як системи ТБ загалом, так і окремого телемовника: покращення якості зв'язку, впровадження цифрового телебачення та широкополосного Інтернету. Українське телебачення, що довгий час розвивалося як складова радянського телепростору, останнім часом демонструє високий рівень національної самоідентичності, поєднуючи кращі традиції національної журналістської школи з досвідом європейських та світових лідерів у сфері телебачення. Покращення технічних умов українського ТБ в останнє десятиліття відбувається у двох напрямках:

- для отримання даних щодо глядацької активності у національному та регіональному телепросторі;

- для підвищення ефективності використання можливостей мобільного зв'язку та Інтернету, що дозволяє покращувати зворотній зв'язок під час інтерактивних програм.

Впровадження цифрового телебачення та розвиток мережевого забезпечення зворотнього зв'язку може вплинути на економічну ситуацію на телевізійному ринку, як національному, так і регіональному та місцевому. Саме тому аналіз традиційних і новітніх форм і технологій знаходиться в центрі уваги в сучасних дослідженнях соціальних комунікацій. Дослідження телеконтенту повинно враховувати і вивчення телеаудиторії, як результат взаємодії між виробником та глядачем.

Література

1. Gane R. Television audience measurement in Europe: a review and comparison / R. Gane // *Measuring Media Audiences*. – London: Routledge, 1994. – P. 22-41.
2. Медиа. Введение / Под ред.. А. Бриггза, П. Коблт; [Пер. с англ. Ю.В. Никуличева]. – 2-е изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 550с.
3. Катерина М'ясникова: «Ми очікуємо появи системи вимірювання регіональних телеканалів, над якою наразі працюємо» // Телекритика 29.12.2012 р.

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : [//www.telekritika.ua/tebachennya-region/2012-12-29/77851](http://www.telekritika.ua/tebachennya-region/2012-12-29/77851).

4. Мелюхин И. С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденция развития / И. С. Мелюхин. – М.: Издательство МГУ, 1999. – 208 с.

5. Иванов В. Ф. Аспекты массовой коммуникации. Ч. 4. Информационное общество: монография / В.Ф. Иванов. – К.: ЦВП, 2010 – 425 с.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.2.03(043)

Брежнєва О.Г., кандидат педагогічних наук, доцент

СУТНІСТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО ДИТИНСТВА В КОНЕКСТІ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні тенденції, пов'язані із забезпеченням пізнавального розвитку дітей дошкільного віку потребують переосмислення сформованих в науці понять «дитинство», «дитячий розвиток», «розвивальне навчання». Питання розвитку та становлення дитинства складають основний зміст дошкільної освіти. До проблем сучасного дитинства звертаються багато вчених (Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревська, Б. Братусь, В. Мухіна, І. Кон, М.Каган, О.Кучерова, В.Кудрявцев, В.Петровський, Е.Рибінський, В. Осоріна, Д. Фельдштейн, Р.Чумічова та інші). *Дитинство* - етап онтогенетичного розвитку індивіда, що починається з народження дитини і завершується її безпосереднім включенням у доросле життя (Є. Рапацевіч) [4,161].

На думку вчених, розвиток людини відбувається шляхом засвоєння (присвоєння) досвіду, накопиченого попередніми поколіннями (А. Леонтьєв, Н.Тализіна та інші). Людина не народжується з готовим логічним мисленням, з готовим знаннями про навколишню дійсність, про устрій світобудови і т.д. Разом з тим, вона не відкриває заново ні логічних законів мислення, ні законів природи. Засвоєння досвіду попередніх поколінь - це природний історично сформований шлях розвитку кожної людини від початку зародження людського суспільства до наших днів. Учені єдині у визнанні дитинства як ціннісного періоду в розвитку дитини, де закладаються основні особистісні смисли, набуваються способи діалогу зі світом, і присвоюється досвід попередніх поколінь (М. Мід, Д. Фельдштейн, В. Кудрявцев, та інші). Головна соціальна функція дитинства, яка полягає у підготовці до самостійної дорослої праці, визначає специфіку вікової диференціації, тривалість і своєрідність дитинства.

Аналіз досліджень. Проблема створення дитячого розвиваючого простору багатоаспектна, неоднозначна і характеризується наявністю різних точок зору, часом прямо протилежних. Для вчених і практиків системи дошкільної освіти стає ясным, що моделюючи освітнє середовище для дитини, педагог повинен усвідомлювати, що він не тільки використовує і добирає педагогічні методи, технології навчання, а насамперед, створює умови для росту і розвитку маленької особистості. Таким чином, на фоні дитинства, що змінюється, змінюється роль і функція педагога - вихователя. У сучасних умовах суть цієї функції вже не зводиться до ролі передавача безособової інформації за жорстко затвердженими програмами і планами, методичними вказівками в рамках адаптивно-дисциплінарної моделі освіти. Основна функція педагога якраз полягає в організації життя дитини. Реалізувати це завдання можна, якщо переорієнтувати педагогів дошкільної освіти, відвести їх від адаптивно - дисциплінарної моделі, націленої на засвоєння дитиною суми знань, умінь і навичок у поле забезпечення пізнавального розвитку дитини. Сучасний педагог повинен усвідомлювати, що він не просто наставник, скоріше «орієнтатор дитячого розвитку» (Л. Виготський, С.Фукуяма) [3;5]. Отже, він створює умови для освоєння дитиною навколишньої дійсності, допомагає через спільну діяльність формувати уявлення про образ світу. Роль орієнтуючої функції педагога дуже добре відображає вислів Ш. Амонашвілі: «Дитина не може чекати на щастя. Вона нетерпляча. Вона хоче бути щасливою тут і зараз ... І який же я педагог, якщо кожна секунда спілкування зі мною не робить її щасливою і радісною, і звичайно розумною і освіченою» [1]. Саме в цей період вибудовуються відносини між світом дорослих і дітей.

Ця взаємодія передбачає визнання права дитини на рівноцінний розвиток. У цьому контексті актуалізується центральне положення культурно - історичної теорії психічного розвитку дитини – зони найближчого розвитку. Уявлення Л. Виготського про зону найближчого розвитку дозволяє усвідомити, що навчання веде за собою розвиток. Виходячи з положення про зону найближчого розвитку, відбувається перегляд завдань дошкільної педагогіки. У цьому сенсі ми підтримуємо точку зору А. Асмолова і Г. Ягодіна, які стверджують, що педагогіка не повинна фіксувати те, що у дитини вже дозріло, наприклад, наочно - образне, словесно - логічне мислення або ж механічне запам'ятовування у шестирічних дітей [2]. Вона повинна орієнтуватися на завтрашній день дитячого розвитку. Відомо, що рівень актуального розвитку, тобто тільки те, що дитина вміє і знає на сьогоднішній день, дозволяє судити про розумовий вік або пізнавальні здібності дитини. Порівнюючи уявлення про зону найближчого розвитку, запропоноване Л. Виготським [3], і розуміння процесу профорієнтації в концепції С. Фукуями [5], стає помітним їх світоглядна близькість. Л. Виготський і С. Фукуяма не обмежуються миттєвою фотографією вже сформованих інтелектуальних і професійних здібностей дитини. Обидва автори вірять, що в процесі співпраці з дорослим (за Л. Виготським) або наставником (за Фукуямою) дитина зуміє розширити свої можливості. Саме такий підхід до розвитку дитини і таке розуміння ролі та функції педагога в цьому розвитку дають основу для формування пізнавальної мотивації дитини. Головне завдання - забезпечити природний процес засвоєння дитиною досвіду людства. Процес осмислення і присвоєння досвіду не відбувається механічно за формулою: «вихователь дає - дитина бере». За такого підходу пізнавальна активність дитини зводиться поступово до нульового рівня. У результаті й відбувається, за влучним зауваженням А. Леонтьєва, «зубожіння душі при збагаченні інформацією».

Одне з важливих завдань дошкільної освіти - розвинути у дітей інтерес до пізнавальної діяльності. Важливим компонентом дошкільної освіти є *сенсорно - пізнавальне простір дитини*. Зміст цього компонента передбачає формування доступних для дитини дошкільного віку уявлень, еталонів, що відображають ознаки, властивості і відносини предметів і об'єктів навколишнього світу, оволодіння способами пізнання дійсності, розвиток у неї наочно - дієвого, наочно - образного, словесно - логічного мислення. Отже, сенсорно - пізнавальна освітня лінія спрямована на інтеграцію змісту навчальної діяльності, формування у дітей пошуково- дослідницьких, логіко - математичних компетенцій, створення початкової світоглядної позиції. Вирішення цих важливих завдань, на наш погляд, можливо за умови створення сенсорно-пізнавального простору завдяки оптимальним педагогічним технологіям, які забезпечують інтелектуально - пізнавальну діяльність дитини і припускають різні шляхи накопичення інформації про світ: спонтанний шлях, шлях прямого навчання і опосередкований. Дійсно, залучення дитини до сенсорно - пізнавальної області в ігровій, цікавій формі допомагає їй осмислювати й усвідомлено засвоювати поняття в подальшому (у початковій школі). Дитині потрібні не стільки знання, заради знань (знання, як інформація), а перш за все, вміння користуватися цими знаннями, прагнення самотійно їх здобувати й удосконалювати. У зв'язку з цим стає життєво необхідним удосконалювати підходи до інтелектуального розвитку підростаючого покоління, особливо дітей дошкільного віку. Вчені ставлять запитання: Як організувати дитячий розвиваючий простір, щоб, пізнаючи математику, природу, культуру, дитина самовдосконалювалася, розвивалася її пізнавальна мотивація? Розвитку пізнавальної мотивації, на думку вчених (А. Асмолов, Г. Ягодин та інші) перешкоджає технологія навчання за формулою «відповіді без питань». Ця технологія реалізується у навчальних та методичних посібниках, в яких переважають типові завдання, тобто стандартні завдання з повним і достатнім для одного варіанта рішення набором умов. При такому навчанні реальне життя дитини ніяк не пов'язується з інформацією, знаннями, отриманими від вихователя. У реальному ж житті завдання - це мікромоделі життєвих ситуацій, можливостей вибору у невизначених ситуаціях у

поєднанні з пізнавальною мотивацією. Вирішення таких завдань допомагає дитині знайти себе у світі людей.

Дитяча особистість набагато масштабніше, випукліше, ніж наше уявлення про неї. Тому слід розглядати пізнавальний розвиток дитини дошкільного віку як розширення можливостей розвитку особистості в цілому. Саме така особистісно-орієнтована освіта допомагає дитині здійснити в житті найважчий вибір - вибір бути соціально - активною, самостійною, мислячою людиною.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Гуманно-личностный подход к детям / Ш.А. Амонашвили. - М.: «Институт практической психологии», 1998. - 544 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности / А.Г. Асмолов. - М., 1990. – 367 с.
3. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л.С.Выготский // Вопросы психологии: - 2006. - № 6.
4. Современный словарь по педагогике / Сост. Е.С. Рапацевич. - Мн.: «Современное слово», 2001.- 928с.
5. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации / С. Фукуяма. М., 1989.- 139 с.

УДК371.134:373.211.24(043)

Бухало О.Л., кандидат педагогічних наук, старший викладач

СУТЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТИЛІВ ПІЗНАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проблема перебудови вищої освіти з метою підвищення якості підготовки фахівців для різних галузей є однією з актуальних у теорії та практиці педагогіки вищої школи. Вирішення цієї проблеми передбачає перехід від індустріального суспільства до інформаційного, в якому процеси створення, поширення знань мають стати ключовими та повинні спиратися на використання і розвиток освітніх систем.

Пріоритети освіти, що визначають модернізацію суспільства, передбачають забезпечення соціальної мобільності молоді, шляхом засвоєння ними можливостей швидкої зміни соціальних і економічних ролей, підтримки нових поколінь при залученні до глобалізованого світу, відкритого інформаційного суспільства. Освіта повинна надати можливість вибору для кожної особистості, бути замовленням не лише держави, а й виходити з інтересів людини.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначаються шляхи реформування вищої освіти, одним із напрямів передбачає «перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, яка дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей» [1, с. 27]. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки – документ, що визначає стратегію розвитку вітчизняної освіти, акцентує увагу на необхідності створення демократичної освітньої системи, що гарантує необхідні умови для повноцінної освіти кожної особистості. Вирішальна роль у досягненні поставлених завдань належить гуманізації освіти, що передбачає таку організацію навчального процесу, яка спрямована на розвиток особистості; формування у неї механізмів самовиховання і самонавчання, шляхом задоволення її потреб у психологічно комфортних міжособистісних відносинах; реалізацію творчого потенціалу особистості, згідно з індивідуальними можливостями, здібностями, потребами [2].

Основною умовою гуманізації освіти є індивідуалізація освітнього процесу з урахуванням різноманіття видів і форм освітніх установ та програм, що враховують індивідуальні особливості особистості. Проблеми індивідуалізації навчання у ВНЗ, з

урахуванням індивідуального стилю діяльності, висвітлено в працях педагогів і психологів: А. Адлера, Д. Белухіна, П. Блонського, Н. Борисової, В. Буряка, З. Ветрової, І. Дубровіної, Л. Гапоненко, П. Каптерева, Є. Климова, Л. Кондрашової, Н. Мойсеюк, І. Унт, І. Якиманської та інших. Також вивчалися прояви індивідуального стилю в різних видах діяльності: навчальній (Б. Вяткін, Г. Дикопольська, Є. Ільїн, Є. Клімов, О. Конопкін), спортивній (Н. Приставкіна, Л. Соколова, В. Толочек), комунікативній (І. Шкуратова), пізнавальній (К. Абульханова-Славська) тощо.

Саме перехід до особистісно зорієнтованої парадигми розвитку особистості сприяв появі напряду, в центрі уваги якого є вже не діяльність, а сама людина, поведінка якої опосередкована несвідомими процесами. У контексті теорії стилю індивідуальності (Г. Берулава) та її розвитку в дослідженнях С. Печерської, Т. Решетова, Т. Сафонової, Н. Фролової стиль індивідуальності розглядається як процесуальна характеристика поведінки суб'єкта, детермінована образом світу, який відображає особливості особистісно обумовленої його суті.

Характеристики всіх рівнів індивідуальності проявляються у способі взаємодії зі світом, що виробляється у людей для позначення якого в науці використовується поняття «стиль». Варто зазначити, що вчені (А. Адлер, Г. Віткіна, Є. Клімов, Ф. Хольцман, Х. Шлезінгер та інші) першими застосували методи наукового аналізу для вивчення стильових проявів, що відображають відмінності у способах взаємодії людей із навколишнім світом і один з одним. Визнають, що першорядне значення має аналіз закономірностей психологічної природи феномену стилю як властивості людської індивідуальності.

Стиль – це свідчення певної унікальності, відмінності від безлічі інших людей, наявність якої беззастережно характеризує власника стилю (в одязі, манері поведінки, художній майстерності або науковій творчості) як людину з певним рівнем душевної організації. В енциклопедичних словниках стиль розглядається як: індивідуально-специфічний спосіб (манера, прийоми) поведінки, тобто характеристика процесу діяльності; сукупність рис творчості певного автора, тобто характеристика продукту діяльності.

У своєму дослідженні А. Адлер, який вперше використав поняття «стилю», наголошує на існуванні індивідуальних стратегій поведінки, які виробляються особистістю для подолання комплексу меншовартості [3]. Для цього людина несвідомо вдається до різних форм компенсації своїх фізичних і психічних недоліків у вигляді формування індивідуального життєвого стилю.

За визначенням Є. Климова, «індивідуальний стиль – це індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно звертається людина з ціллю оптимального співвідношення своєї індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності» [4, с.75].

Загальновизнаними ознаками індивідуального стилю можна вважати такі:

- стійка система прийомів і способів діяльності;
- система обумовлена певними особистісними якостями;
- система як засіб ефективного пристосування до об'єктивних вимог

[4].

Отже, у численних визначеннях стилю відображено насамперед передусім установку самих дослідників на розуміння проблеми індивідуальності, а також їх погляди на характер взаємодії людини зі світом. Поширеною є думка, згідно з якою стиль – це індивідуальність особистості, при цьому наголошується на домінуючій ролі особистісного чинника в процесі формування стилю і його структури. Дослідження зарубіжних вчених доводять, що індивідуальний стиль тісно пов'язаний з особистісним підходом до проблеми розвитку людини. Натомість, у дослідженнях вітчизняних вчених розглядалася залежність індивідуального стилю від вимог оточуючого середовища, своєрідності діяльності, простежується зворотний вплив діяльності, життєвих умов на формування особистості.

В основі формування певного індивідуального стилю повинні бути формальні індивідуальні особливості, функція яких – організація індивідуальних відмінностей різних рівнів в певні види, утворення індивідуально-типологічного стилю особистості як системи. Взаємодіючи з оточуючим світом, відбувається його індивідуальне пізнання особистістю.

Індивідуальний стиль пізнання може формуватися цілеспрямовано або стихійно, усвідомлено чи без усвідомлення передумов щодо його формування. Стихійне формування індивідуального стилю пізнання не завжди ефективне, тому існує необхідність його формування в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Адже, якщо стиль – це завжди індивідуальні відмінності, то індивідуальні відмінності не завжди є стилями.

Беручи до уваги той факт, що будь-яке сприймання і засвоєння матеріалу в процесі навчальної діяльності лежить в полі пізнавальних можливостей кожної людини, слід звернути увагу на поняття пізнавального стилю – тобто індивідуального способу пізнавальної можливості індивіда, через призму якого відбувається сприймання, обробка, аналіз і опрацювання інформації.

Людина, свідомо або стихійно мобілізуючи свої цінні для роботи якості, одночасно компенсує або долає ті, які перешкоджають досягненню успіху. Унаслідок цього формується індивідуальний стиль діяльності – неповторний варіант типових для певної людини прийомів роботи у звичних для неї умовах.

На наш погляд, досить перспективною є можливість індивідуалізації навчальної діяльності студентів з урахуванням їхніх пізнавальних стилів. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом розроблення навчально-методичних матеріалів принципово нового типу та вдосконалення організаційних форм навчання, які дозволили б кожному студенту сформувати і ефективно реалізувати свій особливий стиль навчання. Такі нововведення сприятимуть професійному зросту студента та формуванню його індивідуального стилю діяльності як майбутнього фахівця.

Крім того, знаючи, як функціонує процес засвоєння певного навчального предмету, тобто сприймання та обробки його інформаційних складових, можна скоригувати навчальний процес таким чином, щоб поліпшити результати навчання. Також відбувається реалізація особистісно-орієнтованого підходу, шляхом орієнтації не на весь колектив, а на пізнавальні можливості окремого студента, беручи до уваги його спосіб когнітивного функціонування.

Література

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) – К., 1994. – 34 с.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nmu.edu.ua/legis2.php>
3. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – Киев: Port-Royal, 1997. – 288 с.
4. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы./ Е.А. Климов – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1969. – 278 с.

УДК 372.36 (043)

Демидова Ю.О., кандидат педагогічних наук, доцент

КОНСТРУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ІНТЕГРАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАДАЧ

У реальному процесі навчання дітей старшого дошкільного віку конструювання, як і заняття з малювання, ліплення, аплікації, традиційно належить до естетичного виховання.

У науці конструювання визначається як засіб інтелектуального розвитку, тоді як у практиці цей вид діяльності частіше використовується для вирішення практичних задач та забезпечення естетичного виховання.

Конструювання як предметно-практична діяльність дитини створює необхідні умови для розвитку пізнавальної, а саме головної, інтелектуальної сфери. У процесі конструювання дитина значно розширює свій досвід – пізнає навколишню дійсність, розповсюджує та популяризує отримані знання [2].

На сучасному етапі в освіті з'являються тенденції до інтеграції у змісті та структурі навчального процесу. При цьому принцип інтеграції, який дозволяє формувати у дітей цілісні уявлення про навколишнє є одним з найважливіших принципів навчального процесу. У дошкільній педагогіці інтеграція розуміється як найбільш глибока форма взаємозв'язку та взаємопроникнення різноманітного змісту виховання та навчання.

Велике значення у розумовому вихованні та розвитку дітей старшого дошкільного віку надається інтеграції різних функцій конструктивної діяльності, перш за все пізнавальної та продуктивної.

Реалізація інтеграції цих функцій найефективніше здійснюється у навчальному процесі на заняттях, де педагог стимулює бажання дітей створювати конструкції та вправляє в умінні використовувати різноманітні матеріали, планувати та контролювати свої дії, об'єктивно оцінювати відповідність досягнутого запланованому.

Таки чином, взаємодія пізнавальної та продуктивної функцій конструктивної діяльності забезпечує процес від засвоєння знань до їх застосування.

Цей процес спостерігався нами протягом всього експериментального дослідження. Відбувалась трансформація пізнавальної діяльності у практичну, тобто змінювався не тільки один провідний тип діяльності іншим, але й змінювались мета, дії, операції та результат.

У пізнавальній діяльності, як відмічає О.М. Леонтьєв, на здобуття знань та вмінь дитина спрямовує свою активність на предмет цієї діяльності. Практична діяльність матиме інший предмет: у момент переходу від пізнавальної діяльності до практичної знання з предмета діяльності перетворюються на засіб її реалізації [3]. Таке розуміння дозволяло нам розглядати кожний вид конструювання як самостійну діяльність.

По мірі збагачення практичної діяльності новим змістом, способами і прийомами у дітей формується здатність створювати нові оригінальні вироби. Цей факт позитивно позначається як на розвитку мислення і уяви, так і на самій діяльності конструювання.

У відповідності з вимогами сучасних програм навчання та виховання у старшій групі діти навчаються оцінювати надійність, міцність, виразність і оригінальність конструкцій, гнучко змінювати завдання, тобто ускладнювати тематику, способи конструювання, шукати різні варіанти завдань тощо. Визначені вміння та навички з конструювання нами було віднесено до трьох груп (конструктивні, пізнавальні, творчі). Нижче надається характеристика основних вмінь та навичок за кожним видом конструювання.

При роботі з будівельним матеріалом необхідно формувати такі *конструктивні вміння та навички*: використовувати різноманітні за формою і розміром пластини, бруски, арки; об'ємні геометричні форми, площини; вміння узагальнювати способи конструювання (створення цілого з деталей комбінування, надбудовування і прибудовування, заміною одних деталей іншими); створювати різні конструкції одного і того самого об'єкта з урахуванням певних умов; уявляти схему майбутньої конструкції; споруджувати колективні будівлі, працювати разом, поєднувати свої будови відповідно до єдиного задуму і використовувати під час гри; виготовляти з деталей будівельного конструктора макети технічних об'єктів; орієнтуватися у формах пластин (довгі та короткі, товсті та тонкі, плоскі, прямокутні, овальні, круглі, трикутні; бруски, циліндри); у розмірах деталей (високі, низькі, довгі і т.д.); конструювати за зразком із даних деталей, за зразком із самостійно вибраних деталей, за малюнком, фотографією, за власним задумом;

об'єднувати споруди одним задумом, створювати колективні будівлі або моделі за опорними схемами тощо [4].

До *пізнавальних* належать наступні *вміння та навички*: самостійно аналізувати зразки будівель, виділяти частини, встановлювати їх призначення і просторове розміщення; на основі аналізу знаходити окремі конструктивні рішення і планувати етапи створення споруд; уміти помічати обриси майбутньої будови; вміти знаходити залежність конструктивних властивостей деталей від їх форм; оцінювати надійність, міцність, зовнішню привабливість, оригінальність конструкцій; досліджувати способи поєднання окремих частин для пристосовування їх для потреб гри; вміти обмінюватись та обговорювати ігрові задуми та визначати послідовність будівництва; самостійно аналізувати задані умови і відповідно до них створювати власні конструкції.

Для стимулювання *творчості* необхідно вчити дітей самостійно вирішувати конструктивні завдання, замінити одні деталі іншими; застосовувати елементи гри у процесі конструювання; користуватися кубиками, цеглинками для втілення власних ігрових задумів; спільно знаходити найкраще рішення створення будови, погоджувати свої дії у процесі будівництва та завершення його; шукати способи та на цій основі творчо змінювати будови; підкреслювати формою, деталями, оформленням характерні ознаки певної конструкції; будувати споруди й конструкції для потреб власної гри; об'єднувати будови до єдиного задуму і використовувати під час ігор.

Робота з папером передбачає формування таких *конструктивних вмінь*: удосконалювати уміння в роботі з папером: закріплювати уміння складати прямокутний аркуш паперу вдвоє, складати аркуш прямокутної чи квадратної форми вчетверо, згинати по діагоналі, у різних напрямках; виготовляти іграшки з готової викрійки; робити з поролону нескладні іграшки; створювати колективні роботи; розвивати уміння згинати, складати, розгладжувати лінії згину, клеїти папір, виготовляти з нього як плоскі, так і об'ємні вироби естетичного привабливого вигляду; виготовляти вироби за шаблоном, вирізувати деталі по контуру; виготовляти рухомі іграшки-гойдалки із картонних конусів, циліндрів; виробляти вміння складати смужку гофруванням і вирізати з неї кілька однакових фігур; складати квадратні форми по діагоналі для виготовлення різних предметів, іграшок;

Для збагачення *пізнавальної* діяльності необхідно вчити: порівнювати предмети навколишньої дійсності, які мають виражені ознаки геометричних фігур; аналізувати іграшки з геометричних фігур (круг, овал, трикутник, прямокутник, квадрати різних розмірів і кольорів); самостійно вибирати деталі; порівнювати оформлення, зроблене різними дітьми; досліджувати можливі зміни паперу і картону; осмислювати мету і послідовність своєї роботи.

До *творчої* групи відносяться такі *вміння та навички*: різними способами і прийомами створювати художній образ; впізнавати образи, додумувати їх, творити самостійно, багатофункціонально використовувати один і той самий матеріал; різноманітно оздоблювати іграшки (наклеїти мордочку тощо); виготовляти різні фігурки з паперових циліндрів, об'єднуючи у невеликі композиції;

Робота з природним (шишки, жолуді, гілки, насіння, листя, черепашки, солома тощо) та підручним (коробки, дріт у кольоровій обмотці, поролон, пінопласт, гудзики тощо) матеріалами потребує формування у дітей таких *конструктивних вмінь*: виготовляти іграшки, сувеніри, предмети для оформлення інтер'єру з природного й інших матеріалів; виготовлювати вироби з зібраного та засушеного природного матеріалу; конструювати із готових форм різноманітні вироби, іграшки; вміти використовувати способи та прийоми створювання художнього образу [1].

До групи *пізнавальних вмінь та навичок* належать наступні: помічати у природному матеріалі обриси майбутньої конструкції; експериментувати з пропонованим природним матеріалом; на основі аналізу самостійно створювати власні задуми; знати властивості піску, глини.

Для здобуття *творчих вмінь* дітям необхідно навчитися: самостійно обирати тему, обдумувати образи персонажів; вміння творчо застосовувати набуті знання; виявляти винахідливість; використовувати одну і ту саму іграшку, з деякими доповненнями, для іншого призначення (коробка – чемодан, корабель, машина тощо).

Як бачимо, у процесі навчання конструювання паралельно з формуванням конструктивних умінь та навичок діти оволодівають пізнавальними та творчими вміннями. Взаємодія (інтеграція) трьох груп вмінь на заняттях з конструювання забезпечує формування однієї з найважливіших якостей особистості – пізнавальної самостійності.

Література

1. Ждан В.Ф. Формирование у детей дошкольного возраста навыков и умений изготовления поделок из природных и других материалов: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ В.Ф. Ждан. – К., 1986.
2. Кобитина И.И. Игра – сказка: Как использовать игрушки из бумаги в работе с детьми: Пособие для педагог. дошкол. Учреждений/ И.И. Кобитина. – Мн.: Нар. Асвета, 1998.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность/ А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304с.
4. Парамонова Л.А. Теория и методика творческого конструирования в детском саду: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/ Л.А. Парамонова. – М.: Издательский центр «Академия», 2002.

УДК 373.21:34(477)(043)

Доманова О.О., старший викладач

НОВІ ТИПИ ДНЗ ЯК НАПРЯМКИ ОНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Однією з ознак сьогодення стала поява освітніх закладів нового типу, зокрема дошкільних навчальних закладів, ініціатором відкриття яких виступають приватні особи або організації недержавної форми власності.

Проблема надання статусу нового типу дошкільних навчальних закладів розглядалася на республіканському семінарі «Організація нетрадиційних дошкільних закладів та використання новітніх технологій у педагогічному процесі з дітьми дошкільного віку», який відбувся в Луганській області 1995 року. Результатом семінару було умовне визначення трьох напрямків оновлення системи дошкільної освіти, які визначають механізм диференціації і форми педагогічної роботи і є основою для оновлення дошкільної мережі [1, с. 4-5].

Відповідно до *першого напрямку* передбачається розширення функцій традиційних загальнорозвивальних дошкільних закладів, надання їм пріоритетного спрямування (гуманітарне, естетичне, фізкультурно-оздоровче тощо). У практиці їх називають профільними. При виборі пріоритетного напрямку вони враховують потреби та можливості мікрорайону в здійсненні наступності між дошкільними, шкільними та позашкільними закладами. Діє принцип, що будь-яка розпочата в дошкільному закладі робота повинна тривати і далі, щоб дитина не втратила перших навичок, вмінь, інтересів, яких вона набула в дошкільні роки, щоб мала можливість у подальшому розвивати та вдосконалювати свої здібності.

Такі традиційні дошкільні навчальні заклади можуть вводити декілька додаткових освітніх послуг, які не є обов'язковими для всіх дітей. Залучення проходить з врахуванням бажань та здібностей дітей, а також з матеріальних міркувань закладу та амбіцій батьків.

Одним з форм додаткових освітніх послуг є проведення гурткової роботи в дошкільному закладі. Зазвичай її ведуть спеціалісти-професіонали: спортсмени,

художники, хореографи, вчителі іноземної мови та ін. Це можуть бути гуртки точних наук, природничого або мистецького напрямку, театральні гуртки тощо. Відповідальність за якість діяльності цих спеціалістів покладається на завідувача та методиста дошкільного навчального закладу.

Шлях оновлення змісту освіти в цих нових типах дошкільних закладів відбувається як спеціалізація або профільність закладу, що використовується як основний шлях у вихованні та навчанні дошкільників, тобто цій меті підпорядкована вся робота закладу. Акценти при цьому робляться на розширенні додаткових послуг у вигляді гуртків, студій, секцій тощо. У цьому разі позитивним є те, що задовольняються бажання батьків розвивати певні здібності дітей на місцях і їм не доводиться шукати ці послуги поза дошкільним навчальним закладом, який відвідує дитина.

Провідна мета такого профільного дошкільного навчального закладу нового типу є в здійсненні загального природного розвитку дитини, її духовності, зберігається принцип індивідуалізації, вдається уникнути перевантаження. Наприклад, якщо йдеться про художньо-естетичне спрямування роботи закладу, то засоби естетичного виховання (образотворче мистецтво, музика, природа, художня праця, естетика побуту, відносин) мають пронизувати весь педагогічний процес, усі види занять, життя і побут дітей.

Другий напрямок оновлення системи дошкільної освіти передбачає створення шкіл-садків, центрів розвитку, сімейних та прогулянкових установ, які раніше не функціонували. Формуються вони за віковим принципом та тривалістю перебування дітей. За призначенням ці заклади можуть бути загальнорозвивальними, профільними, комбінованими.

Центр розвитку дитини функціонує для дітей віком від двох до шести (семи) років, які виховуються вдома чи відвідують інші заклади, і де забезпечується їх фізичний, розумовий і психологічний розвиток та оздоровлення, а в разі потреби – корекція фізичного (або) розумового розвитку. Такі центри можуть існувати як на базі традиційного дошкільного навчального закладу, так і самостійно, відрізняючись від традиційних багатофункціональною діяльністю загальнорозвивального та спеціального напрямку.

Однією з форм другого напрямку є організація прогулянкових груп як розвиток єдності родинного та суспільного дошкільного виховання. Така форма організації навчально-виховного процесу є ефективним засобом охоплення дітей дошкільною освітою на основі вивчення потреб батьків певного мікрорайону чи сільської місцевості. Режим роботи прогулянкових груп встановлюється за бажанням батьків, і тривалість перебування дітей може бути від двох до п'яти годин. Прогулянкові групи – це групи, де забезпечується програма урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку.

Особливого підходу до організації вимагає діяльність суботніх та недільних груп. Ця форма організації забезпечення дошкільною освітою є актуальною в тому регіоні, де більшість батьків в ці дні зайняті. В такі групи також залучаються діти, які не відвідують традиційний дошкільний навчальний заклад, де робота з ними проводиться диференційовано. Ця форма роботи охоплення дітей дошкільною освітою найбільш доступна для міста та вкрай необхідна в сільській місцевості, особливо під час польових робіт.

Третій напрямок оновлення системи дошкільної освіти передбачає створення дошкільних закладів, які працюють за альтернативними методиками виховання та навчання дошкільників (Марії Монтессорі, Софії Русової, Роберта Штейнера, Фридріха Фребеля та ін.). Протягом багатьох років вони були в забутті, а сьогодні набули право на існування в результаті модернізації та переосмислення основних їх положень.

Основою для роботи цих закладів стали Монтессорі-педагогіка, вальдорфська педагогіка, програма розвитку дитини за С. Русовою, Ф. Фребелем тощо. У закладі проводяться навчальні заняття, що тривають від 2-4 годин до повного дня і включають

основні види діяльності, які сприяють мовному, психологічному, фізичному розвитку дітей. Окрім груп загального розвитку проводяться групові заняття із розвитку спеціальних навичок: мистецьких, математичних тощо. Індивідуальні заняття, які проводяться з дітьми та їх батьками, зорієнтовані на підвищення батьківської компетенції, вирішення проблем у педагогічному, психологічному плані.

З попереднього аналізу логічно виокремити ще *четвертий напрямок* оновлення системи дошкільної освіти, який передбачає створення приватних дошкільних установ, що мають ліцензію на надання освітніх послуг дітям дошкільного віку, які також відрізняються за змістом освітньої діяльності, організаційно-методичними умовами.

У даному випадку розглядаються приватні дошкільні навчальні заклади, як загальноосвітня установа, організована в приватному порядку (фізичною або юридичною особою), що діє згідно із законодавством, але при цьому, керується своїми правилами й нормами і зареєстровано як приватний підприємець з правом надання освітніх послуг дітям дошкільного віку.

Останнім часом вибір недержавних дошкільних установ значно розширився. Підвищення пропозиції, згідно з законами ринку, викликане підвищенням попиту. Все більше і більше батьків вважають за краще віддавати своїх чад у приватні дитячі сади. Мотивація у кожного різна: від більш високого рівня дошкільної освіти до прагнення відповідати престижному стилю життя.

Приватні дошкільні заклади налаштовані на тісніше співробітництво з родинами вихованців. Організація навчально-виховного процесу в такому дошкільному закладі зорієнтована на запити і потреби сім'ї, зокрема на забезпечення розвитку творчої, життєвокомпетентної особистості. Ритм сучасного життя вимагає нових форм організації роботи з дошкільнятами, які дають можливість переходити на більш гнучкий режим, зручний для батьків.

Як відмічають О. Лобас, Г. Лаврентьева, А. Бурова та ін., батьки, які віддають дітей до приватних дошкільних закладів, дуже зацікавлені в тому, чому і як навчають їх дитину, і який результат має навчально-виховний процес. Таке ставлення батьків має свої плюси і мінуси. Надзацікавленість батьків зумовлює їх активне включення до педагогічного процесу, прагнення до надання допомоги педагогічному колективу. Водночас з'являється нетерплячість до результатів, завищені вимоги до власних дітей, намагання формувати навчання на шкоду розвитку особистості дитини, її вихованню [2, с. 27-28].

Важливим фактором є і добра репутація закладу, на яку великою мірою впливає відповідність новим освітнім вимогам: гуманістичний, особистісно орієнтований моделі навчання і виховання, орієнтації на всебічний розвиток особистості, широкому залученню батьків до педагогічного процесу [3, с. 3-4].

За зазначеними напрямками оновлення системи дошкільної освіти відповідним дошкільним навчальним закладам надається статус «нового типу».

Література

1. Бурова А. Не все те золото, що блищить. Про оновлення системи дошкільної освіти на сучасному етапі / А. Бурова, О. Долинна // Дошкільне виховання. - 2002. - №5. - С.4-5.
2. Організаційно-педагогічні аспекти діяльності нових типів дошкільних закладів : Методичні рекомендації / Укл. О.Я. Лобас, Г.П. Лаврентьева, А.П. Бурова. - К. : ІЗМН, 1997. - С.27-28.
3. Буркуна Н. Дошкільний заклад очима батьків: за результатами моніторингового дослідження / Н. Буркуна, В. Чорноморець // Дошкільне виховання. - 2009. - №10. - С 3-4.

СТЕРЕОТИПИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Специфіка організації професійної підготовки в університеті зумовлює внесення змін у стереотипи навчальної роботи, що сформувалися у студентів першого курсу за роки їхнього навчання у школі. Адже, як зауважує І. Г. Єрмаков, вища школа відрізняється від середньої не лише спеціалізацією підготовки, рівнем складності й великим обсягом навчального матеріалу, а, насамперед методикою навчальної роботи, яка має творчий характер, особливостями організації самостійної роботи студентів [1].

Багаторічний досвід викладацької діяльності у вищій школі, особливо в нових умовах кредитно-модульного навчання, дає підстави говорити про складність процесу переходу вчорашніх школярів від класно-урочної системи навчання до організації професійного навчання з великою питомою вагою самостійної роботи. Переважна більшість першокурсників не вміють правильно організувати свою навчально-пізнавальну діяльність, не відразу розуміють як треба навчатися в університеті. Недостатня психологічна й практична готовність більшості випускників школи до сприйняття університетських форм і методів навчання приводить не лише до їхньої неуспішності, а й до прояву відчуття розгубленості, незадоволеності, а іноді й страху і, як наслідок, провокує прояв негативного ставлення до навчання в цілому. Наші спостереження свідчать про те, що у деяких першокурсників процес адаптації до нових умов навчання протікає надто повільно й болісно, що аж ніяк не сприяє формуванню у них відповідального ставлення до професійного навчання [2; 3]. На думку вчених (В. П. Кондратова, І. К. Щерба, О. А. Сіренко та ін.) труднощі у пристосуванні до нових умов помітно знижують рівень розумової працездатності, накопичується розумова і психологічна втома, що негативно впливає на самопочуття студента, його мислення, пам'ять, волю, мовлення, без оптимального стану яких унеможливорюється успішна навчальна діяльність. Але ці явища – цілком закономірні й мають наукове пояснення з позиції науки фізіології, зокрема вчення про динамічний стереотип.

Відтак постає питання: які ж стереотипи пізнавальної діяльності студентів першого курсу, що були сформовані у школі, ускладнюють навчання у виші й потребують змін? Відповідь знаходимо у дослідженні Е. В. Пузирева [5], наукову позицію якого поділяємо й доповнюємо характеристики виявлених ним стереотипів пізнавальної діяльності студентів-першокурсників своїми спостереженнями. Йдеться про таке.

Організація педагогічного процесу в університеті суттєво відрізняється від шкільного навчання: студенти входять у кредитно-модульну систему професійної підготовки з провідною лекційно-семінарською формою організації навчальних занять, що незвично для них. Великою проблемою першокурсників стає їхня неготовність водночас сприймати лекцію зі слів викладача, вести записи конспекту її змісту у зошит й вступати у діалог з лектором за змістом теми, яка розглядається. Як відомо, лекція не виступає основним джерелом знань (але саме так зачасти вважають студенти), а лише спрямовує самостійну навчально-пошукову діяльність студентів як суб'єктів навчального процесу. Паралельно з лекційним курсом здійснюється самостійна робота, яка вимагає опрацювання великої кількості наукових і навчальних джерел інформації. На жаль такі навички у вчорашніх учнів – сьогоднішніх студентів, не сформовані. Цим власне і пояснюється невміння переважної більшості першокурсників самостійно працювати з літературою, готуватися до семінарських і практичних занять, поглиблювати й розширювати свої знання.

Наступний стереотип ми пов'язуємо з труднощами сприйняття та осмислення студентами матеріалу, який вивчається. В школі цим процесом щоденно керували вчителі,

використовуючи широкий арсенал методів і прийомів, які розтлумачували зміст навчального матеріалу, забезпечували його розуміння і засвоєння учнями. Великий обсяг нового матеріалу в університетському навчанні, без звичного багаторазового роз'яснення, спонукає студентів до механічного його запам'ятовування без усвідомленого розуміння.

Вплив стереотипів шкільного навчання у значній мірі проявляється і в організації навчальної роботи щодо повторення і закріплення лекційного матеріалу. Як відомо система шкільного навчання побудована у такий спосіб, що пояснення нового матеріалу і його закріплення поєднуються в одне ціле самою структурою уроку. В університеті така синхронність між повідомленням нових знань та їх закріпленням здебільшого відсутня. Більш того, виклад нового матеріалу на лекції та його опрацювання на семінарських та практичних заняттях може бути розділено значним проміжком часу.

Ще один стереотип ми пов'язуємо з контролем знань студентів, здобуттям сукупної оцінки (кількість балів з навчальної дисципліни за виконання різних видів навчальної роботи, що не було типовим для школи. У школі контроль знань здійснювався на кожному уроці, за кожную чверть. В університеті система контролю знань студентів має свою специфіку, яка не відразу сприймається ними через не розуміння особливої значущості у цьому процесі самоконтролю. Студенти отримали у цьому сенсі більшу свободу для дій, адже їхні знання у повному обсязі (за змістовими модулями) оцінюються епізодично. Почуваючи себе достатньо вільними від постійного викладацького контролю, більшість першокурсників замінюють регулярну систематичну роботу з вивчення того чи іншого предмету епізодичними, безсистемними, хаотичними заняттями, що веде до помітного їх відставання у засвоєнні програмового змісту навчальних дисциплін.

Особливе місце у організації університетського навчання посідає самоосвітня робота студентів щодо розширення та поглиблення своїх знань. Справа в тому, що університетська лекція, як одна із форм навчальних занять, носить установчий, орієнтовний характер. Її основна дидактична мета не в повідомленні усієї наукової інформації з пропонованої теми, яку повинні засвоїти студенти, а в тому, щоб забезпечити первинне сприйняття навчального матеріалу, сформувані початкові уявлення з питань, які розглядаються й зорієнтувати студентів на подальше самостійне опрацювання додаткового науково-пізнавального матеріалу.

У зв'язку із значним збільшенням обсягу наукової інформації, яка повинна бути засвоєна студентами, в університеті значно зростає роль самостійної навчальної діяльності студентів, зовнішня регламентація якої фактично відсутня. Але ж „індивідуальний пошук знань – найхарактерніша риса роботи студента вищого навчального закладу” [4]. Задля того аби ритмічно працювати впродовж семестру, студенту необхідно власними зусиллями регламентувати свою позааудиторну навчальну роботу. Однак до такої самоорганізації готовий далеко не кожен студент.

Як бачимо, недоліки, які мають місце у навчанні першокурсників, у плануванні їх аудиторної та позааудиторної навчальної роботи, у значній мірі зумовлені впливом стереотипів шкільного навчання. Які ж шляхи подолання зазначених стереотипів в організації професійного навчання студентів першого курсу спеціальності „Дошкільна освіта”? Їх ми бачимо такими:

- широке використання дидактичного ресурсу навчальної дисципліни „Вступ до спеціальності” для роз'яснення студентам першого курсу специфіки університетського навчання, опанування ними необхідними навчальними навичками (розподіл часу для різних видів навчальної роботи, засвоєння алгоритму навчальної роботи студента, запис лекції, робота з першоджерелами, конспектування, пошук необхідної наукової інформації тощо);
- створення викладачем кожної навчальної дисципліни досконалого методичного супроводу її вивчення, який був би зрозумілим студентам й зручним для користування;

- передбачення робочим навчальним планом для викладачів, які працюють з студентами першого курсу, додаткових годин для самостійної роботи з ними з метою формування у них навичок навчальної роботи у вищому навчальному закладі.

Література

1. Імідж сучасної школи / За ред. І.Г.Єрмакова. – К.: Просвіта, 1997. – 187 с.
2. Косенко Ю. М. Педагогічна взаємодія викладача і студентів у процесі професійної підготовки. Актуальні проблеми науки і освіти: Зб. матеріалів XIV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг.ред. К.В.Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2012. – 418 с. – С.273-275.
3. Косенко Ю.М. Ступенева підготовка кадрів дошкільної освіти: організаційний підхід. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Сучасна освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика”, 7-8 жовт. 2010 р. – Одеса, Букаєв Вадим Вікторович, 2010. – С.48-50.
4. Педагогічна професія і особистість учителя: Методичні рекомендації/ Укл. Н.В.Гузій. – К.: НПУ, 2000. – 19 с.].
5. Пузырев Е.В. Специфика вузовского обучения и активизация познавательной деятельности студентов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [archive.rbuu.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2007-3-1/10_Puzireva.pdf]

УДК 372.2.032.5(043)

Мякенька О.П., асистент

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Збереження життя і зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя підростаючого покоління нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу. Відтак виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку – один із пріоритетних напрямків у роботі дошкільних навчальних закладів. На жаль, з кожним роком збільшується кількість дітей, травмованих внаслідок несформованих навичок поведінки на вулиці, вдома, у спілкуванні з незнайомими людьми, в різних небезпечних ситуаціях. Сьогодні, коли оточуюче середовище може становити загрозу для життя і здоров'я дитини, виникає потреба в глибокому осмисленні та систематизації роботи з дітьми в дошкільних навчальних закладах по вихованню в них свідомої позиції щодо безпечної поведінки. Головна мета виховання безпечної поведінки у дітей - дати кожній дитині основні поняття про небезпечні для життя ситуації та особливості поведінки в них.

Дитинство - це унікальний період в житті людини. Досвід дитинства багато в чому визначає доросле життя. Завдяки любові і турботі батьків, емоційної близькості і підтримки, дитина росте і розвивається, у неї виникає довіра до світу і оточуючих її людей.

Різними аспектами проблеми виховання свідомого ставлення до власного життя і здоров'я у дітей в дошкільному навчальному закладі займається багато науковців (О. Булгакова, В. Нестеренко, В. Приходько, Є. Чернишова та інші). Ці дослідження проведені в контексті наукового обґрунтування проблеми збереження життя і здоров'я підростаючого покоління у соціальному середовищі. У наукових працях О. Аксьонової, Н. Будної, Н. Денисенко, В. Діхтяренка, Л. Лохвицької [2, с 5]. висвітлюються шляхи організації навчання дітей особистої безпеки та зміст роботи з формування у них активної позиції щодо власного життя і здоров'я.

Вивченню засобів збереження власного життя, здоров'я, допомоги іншим у разі небезпечних ситуацій займалися Г. Навроцька, Н. Авдєєва, З. Плохій, В. Діхтяренко та інші.

Істотний внесок у вивчення досвіду особистості мають праці Б.Ананьєва, Л. Божович, Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна та інших. Науковці відзначають, що дошкільний вік є важливим етапом у становленні особистісного досвіду дитини з осмислення нею цінності життя. Саме в цей період починає складатися і досвід безпечної поведінки. Встановлено, що поведінка особистості в небезпечній ситуації залежить від багатьох чинників: психофізіологічних властивостей і загального стану організму (А. Березовський, К. Гуревич, А. Захаров), від вроджених форм поведінки - безумовних рефлексів (З. Фрейд), від ціннісних орієнтацій, прагнень, потреб особистості (І. Бех, О. Кононко, Т. Пироженко), а також від вміння керувати поведінкою в небезпечних ситуаціях (Н. Денисенко, О. Лоза, П. Статмен та інші). Так, можна сказати, що ціннісне ставлення до свого життя й здоров'я, володіння правилами безпечної поведінки дозволяють дитині приймати правильне рішення під час реальної небезпеки.

Аналіз наукових досліджень засвідчив наявність різних підходів до визначення змісту поняття "безпечна поведінка особистості". Сучасні дослідники, наприклад, П. Статмен розглядає безпечну поведінку особистості як необхідну складову її життєвої компетентності. Специфіка виховання безпечної поведінки дітей полягає в урахуванні їх вікових (підвищена рухова активність, довірливість, безпосередність, емоційність, наслідуваність, навіюваність) та індивідуальних особливостей розвитку на різних етапах дошкільного дитинства [4, с 16].

Вивчаючи дану проблему, ми звернули увагу на те, що останнім часом в освітні процеси широко впроваджуються комп'ютери і нові інформаційні технології. Персональний комп'ютер вже зараз використовується як один із засобів формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до власного життя і здоров'я й навичок безпечної поведінки. Розробляються навчальні програми за різними напрямками, метою яких є розвиток психічних процесів дітей дошкільного віку. Доводиться, що чим раніше людина у своїй практичній діяльності зіткнеться з комп'ютером, тим успішніше будуть вирішуватися в майбутньому проблеми автоматизації та комп'ютеризації.

Застосування комп'ютера у навчальній діяльності розглядається під кутом зору розробки нових навчальних програм і розвиваючих методик. При цьому, на нашу думку, недостатньо уваги приділяється створенню умов в організації навчання з використанням комп'ютера.

Однією з таких умов, важливих для нашого подальшого дослідження, є використання комп'ютерних ігор у роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку (О. Тихомиров, Е. Лисенко, С. Новосьолова та інші). Науковці вказують на те, що специфіка комп'ютерних ігор дозволяє розглядати їх як особливий засіб розвитку дітей. Є дослідження (Ю. Горвіц, Д. Данилов, О.Лутовінов та інші), які присвячені саме впливу комп'ютеризації навчальної діяльності на розвиток у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до життя.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що спілкування дітей з комп'ютером створює багато можливостей для розвитку внутрішнього світу дитини. Використання комп'ютерної техніки дозволить принципово по-новому організувати педагогічний процес, забезпечуватиме сформованість навичок безпечної поведінки.

Отже, розширення уявлень дитини про небезпечність довкілля повинно відбуватися не лише на інформаційному рівні, а й зачіпати емоційно-чуттєву і поведінкову сферу. При цьому, необхідно враховувати, що процес виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку потребує постійної психологічної допомоги, засобами діагностики і корекції психічного стану дитини, який істотно пов'язаний з її поведінкою в небезпечних ситуаціях.

Література

1. Денисенко Н.Ф. Формування свідомого ставлення до здоров'я // Дошкільне виховання/ Н.В. Денисенко. – 2008.- № 9. - С.68-85.

2. Лохвицька Л.В. Дошкільниками про основи здоров'я: Навчально-методичний посібник/ Л.В. Лохвицька, Т.К. Андрющенко. – Черкаси: Відлуння-плюс, 2004ю –197 с.

3. Лоза О. Особиста безпека дитини: Посібник для батьків та вихователів з курсу «Захист життя та здоров'я дітей, норми поведінки у надзвичайних ситуаціях»/ О.Лоза. – Суми: ВВП „Мрія – 1” ЛТД, 1999. – 84 с.

4. Пола Статмен «Безопасность вашего ребенка: Как воспитать уверенных и осторожных детей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universalinternetlibrary.ru/book/7329/ogl.shtml>.

УДК 371.134(043)

Щербакова К.Й., кандидат педагогічних наук, професор

ФАХОВА ГОТОВНІСТЬ ВИХОВАТЕЛЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

В останні роки місце і роль математики у сучасній системі наук значно змінилися: розширилося поле її використання, а головне відбулися суттєві глибокі зміни у змісті самої математичної науки і її особливому значенні в загальній культурі людства. М. В. Ломоносов ще у XVIII ст. говорив про математику так: «Математику вже тому слід вивчати, що вона ум у порядок приводить». Ми всі, особливо педагоги, згодні зі справедливістю цього висловлювання, але не завжди користуємося цим принципом розвивального призначення математики під час організації навчально-виховного процесу в безпосередній роботі з дошкільниками.

В останні 10-15 років на Україні все частіше навчання елементам математики розглядається як логіко-математичний розвиток дошкільників (Н. Баглаєва, О. Брежнева, Л. Гайдаржийська, Л. Зайцева, О. Кононко, Л. Плетенецька, С. Татарінова та інші). У сучасній теорії навчання дошкільників елементам математики основними дефініціями є «логіко-математичний розвиток» і «логіко-математична компетентність».

Елементарна математична компетентність старших дошкільників розглядається як одна з важливих характеристик математичного розвитку дитини, яка включає позитивне ставлення до математичної діяльності, елементарні математичні знання про кількість, форму, розмір, простір і час та уміння використовувати їх у життєвих ситуаціях, прояв самостійності, самооцінки, самоконтролю, пізнавального інтересу (Л. Зайцева, К. Щербакова).

Логіко-математичний розвиток дошкільника визначається як якісні зміни у формах розумової (пізнавальної) діяльності дитини, які відбуваються у результаті засвоєння елементів математичних знань, формування математичних умінь, а також умінь, які пов'язані із логічними операціями.

Але це теорія проблеми і вона не завжди реалізується у педагогічній практиці. І перш за все це залежить від професійної підготовки вихователів. На жаль, і дотепер педагогами дошкільних навчальних закладів логіко-математичний розвиток частіше розглядається як формування у дітей елементів математичних знань та деяких математичних дій. При цьому недостатньо уваги приділяється формуванню логічних структур мислення, зв'язку математичного розвитку з розвитком пізнавального інтересу, пізнавальної активності дитини і її практичним досвідом.

Як свідчать наші спостереження традиційний діяльнісний аспект накопичення математичних знань у педагогічній практиці не завжди поєднується з розвитком логічного мислення, як це повинно бути. Можливість і необхідність встановлення єдності теорії і практики доведено у дослідженнях О. Вонсович, С. Дендебери, О. Кононко, О. Фунтікової та інших. Науковці звертають увагу педагогів на значущість переходу від конкретних

емпіричних математичних знань до понять наукового характеру. В основі засвоєння цих понять є різні математичні та логічні дії у єдності.

Вихователю важливо усвідомити, що таке логіка, логічні операції і як це пов'язано з математичним розвитком дітей. Практично всі психологічні дослідження, присвячені аналізу способів і умов розвитку мислення дитини, доводять, що методичне керівництво цим процесом не тільки можливо, але й є високоефективним. Під час організації спеціальної роботи з формування й розвитку логічних прийомів мислення у дітей спостерігається значне посилення результативності цього процесу незалежно від початкового рівня їх інтелектуального розвитку (Л. Венгер, Г. Костюк, М. Под'яков та інші).

Наші дослідження довели, що діти старшого дошкільного віку можуть осмислювати свої розумові дії, наприклад, у рамках розв'язання арифметичних задач. Дитина може зрозуміти і висловитися, *як і чому саме так* вона діє у певній ситуації. Але, як вважав Г. Костюк, розуміння своїх мисленевих дій виникає не само по собі, а в процесі правильно організованого навчання.

Вихователю у своїй діяльності повинен керуватися тим, що багатовекторна спрямованість логіко-математичного розвитку інтегрується з усією дитячою життєдіяльністю: під час занять, підготовки до них, розглядання та опису предметів, використання форм для ліплення та аплікації, малювання й конструювання, виготовлення схем, моделей або макетів, участі у творчих, настільних і конструктивних іграх, іграх-головоломках тощо.

Професійні вміння педагога можна схарактеризувати так:

1) правильно формулювати цільову настанову будь-якого заняття (колективне, групове, індивідуальне): сприймати, перелічувати предмети, факти, явища, відзначати їх особливості, осмислювати, запам'ятовувати все те, що підлягає засвоєнню, звертати увагу на новизну виучуваного матеріалу, прогнозувати подальший розвиток дитини тощо;

2) запроваджувати різні за цілями і формою види контролю, щодо сприйняття і засвоєння знань, умінь дітей;

3) поступово, поетапно, не прискорюючи, підвищувати темп уявних (мисленевих) операцій, звертати увагу на чіткість їх усвідомлення, виділяти головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, можливість узагальнення тощо.

Готовність вихователя до забезпечення логіко-математичного розвитку дітей пов'язана, з одного боку, з рівнем його професійної логіко-математичної компетенції, яка включає загально-педагогічні та спеціальні знання, з другого, – із сформованістю і досконалістю професійних умінь.

Професійні знання про виконання конкретних логіко-математичних операцій та про механізми діяльності, осмислення її структури, правил виконання будуть сприяти формуванню у дітей умінь моделювати послідовність власних розумових дій, адекватно відбирати засоби навчання та досягати відповідного результату.

Професійні вміння вихователя умовно можна розподілити в залежності від етапів навчально-пізнавального процесу: *планування*, в якому виявляються аналітично-діагностичні, проєктивні, конструктивні вміння; *організація* педагогічного процесу (дидактичні, комунікативні та рефлексивні вміння) та *контрольно-оцінні* вміння. Але на кожному етапі вихователю виконує конкретні дії, які стимулюватимуть логіко-математичні дії дітей.

Так, *на етапі планування* вихователю має розробляти діагностичні програми для виявлення рівня логіко-математичного розвитку дітей; створювати конкретні педагогічні ситуації, які допомагають визначити можливості дітей; застосовувати набуті знання і вміння в самостійній діяльності; прогнозувати динаміку в логіко-математичному розвитку кожної дитини; виділяти і точно формулювати конкретні завдання в різних сферах життєдіяльності дітей; проєктувати можливі реакції дітей у процесі пізнавальної діяльності; попереджати можливі труднощі і помилки дітей у вирішенні логічних і

математичних задач; відбирати методи і прийоми, що забезпечують логіко-математичний розвиток дітей; визначати зміст кожного заняття відповідно до його цілей; враховувати рівень логіко-математичного розвитку дитини; забезпечувати задоволення пізнавальних інтересів дітей; здійснювати педагогічне керівництво різними видами дитячої діяльності в аспекті їх логічного і математичного розвитку.

Під час організації педагогічного процесу вихователь прагне забезпечувати активність і самостійність кожної дитини; швидко знаходити доцільні способи педагогічного впливу на дитячий колектив і кожну окрему дитину; забезпечувати педагогічну підтримку і супровід його логіко-математичного розвитку; чітко, лаконічно і доступно пояснювати дітям логіко-математичний матеріал, формулювати логічні і практичні завдання; переносити раніше засвоєні знання і вміння в нові нестандартні ситуації; вибудовувати навчальний процес відповідно до дидактичних принципів; установлювати гуманні взаємовідносини з дітьми; знаходити індивідуальний підхід до кожної дитини; володіти вербальними і невербальними способами спілкування з дітьми (емоційна мова, виразні жести, міміка та інше); у процесі організації різних видів дитячої діяльності розподіляти увагу на усіх дітей; проявляти мобільність відповідно до реакцій дітей на методичні прийоми; постійно і об'єктивно аналізувати отримані результати спільної діяльності з дітьми.

Контрольно-оцінні дії вимагають від вихователя вміння аналізувати сутність досягнень і недоліків у власній професійній діяльності щодо здійснення логіко-математичного розвитку дітей; постійно погоджувати власний педагогічний досвід з інноваційними технологіями та результатами прогресивної педагогічної практики; на основі аналізу результатів ретельно відбирати та формулювати нові завдання; забезпечувати досягнення з логіко-математичного розвитку кожної дитини.

Отже, математика дійсно може забезпечувати розумовий (логіко-математичний) розвиток дитини. Але для цього весь навчально-виховний процес у дошкільному навчальному закладі слід організовувати таким чином, щоб діти постійно могли вправлятися у виконанні математичних і логічних операцій, щоб кожна дитина мала можливість реалізувати свої інтереси і здібності в повній мірі і була впевнена, що вона все зможе і всього досягне. А це в основному залежить від рівня фахової готовності вихователя до забезпечення логіко-математичного розвитку дитини.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Баглаєва Н.І. Діагностика логіко-математичних умінь дитини /Н.І. Баглаєва// палітра педагога, 1998, — №3.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості/ За ред. Л.М. Проколієнко. —К.: Рад.школа. —1989.
4. Щербакова К.Й. Методика формування елементів математики в дошкільників: Навч.посібник/ К.Й.Щербакова. — К.: Вид-во Європейського університету. — 262с.

ОЦІНКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО РОБОТИ З МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Метою цієї статті є представлення методики та окремих результатів констатувального дослідження з вивчення готовності майбутніх вихователів дошкільних закладів до роботи з морального виховання дітей дошкільного віку.

Попередніми науково-теоретичними дослідженнями та досвідом практичної роботи з дошкільниками доведено, що впровадження в життя оновленого змісту, методів морального виховання дітей дошкільного віку потребує від вихователя педагогічної і психологічної грамотності, професійної майстерності, активності і ініціативності, інноваційної спрямованості мислення, високого рівня особистісної культури. Саме тому, у визначенні критеріїв і показників ми виходили з розуміння поняття **«готовність майбутніх вихователів дошкільних закладів до морального виховання дітей дошкільного віку»** як багатокomпонентного утворення, цілісної системи характеристик, що структурно можна відобразити сукупністю компонентів: комунікативно-мовленнєвим, когнітивно-аксіологічним, організаційно-методичним та соціально-психологічним.

Комунікативно-мовленнєвий компонент пов'язаний з визначенням сформованості у майбутнього фахівця вмінь: налагоджувати позитивні взаємини з дітьми, самому глибоко розуміти, а потім вміти пояснювати дітям сутність основних загальнолюдських цінностей та морально-етичних категорій; будувати діалоги та полілоги з дітьми; на основі роботи з літературними творами формувати морально-етичні переконання; здійснювати аналіз вчинків та поведінки дітей; використовувати комунікативні засоби впливу на моральну свідомість та поведінку дітей; володіти морально-етичною лексикою; здійснювати індивідуальний підхід та проявляти доброзичливість у спілкуванні.

Когнітивно-аксіологічний компонент включає в себе загально професійні та спеціальні знання, які є необхідними для ефективної реалізації завдань морального виховання дітей дошкільного віку: знання основних закономірностей й особливостей морального розвитку та морального виховання дітей; сучасних підходів у визначенні змісту та основних форм, методів та засобів формування морально-етичних понять у дітей дошкільного віку тощо.

Організаційно-методичний компонент включає систему умінь і навичок, які необхідні вихователю для здійснення морального виховання дітей, а саме: з добору доцільних методів, засобів та форм роботи та ефективного їх використання, розробки змісту занять морально-етичного спрямування тощо.

Соціально-психологічний компонент у структурі готовності вихователя до морального виховання дошкільників утворює основу для реалізації інших структурних компонентів. Даний компонент визначає професійно-психологічну спрямованість особистості, характер ставлення майбутнього вихователя до роботи з морального виховання дітей дошкільного віку, особисті моральні цінності та переконання. Соціально-психологічний компонент передбачає усвідомлення студентами значущості формування морально-понятійної логосфери майбутніх вихователів, необхідності реалізації завдань щодо морального виховання дошкільників.

У відповідності до завдань першого етапу експериментальної роботи та з метою вивчення рівня знань і уявлень студентів про сутність основних моральних категорій та методів їх формування у дітей дошкільного віку було проведено анкетування 200 студентів з другого по п'ятий курс денного та заочного відділень спеціальності „Дошкільна освіта” МДУ та ЛНУ та здійснено дослідження, метою якого було виконання

студентами завдання на виведення морального висновку за змістом казок (на прикладі казок М. Пляцковського).

Аналіз анкетування дозволив визначити, що у більшості студентів не сформовані чіткі уявлення про сутність таких морально-етичних понять, як чесність, доброта, милосердя тощо.

Тільки 20 % респондентів розглядають чесність як моральну якість особистості; близько 45 % розглядають її як вчинок, дію, поведінку; 10 % - як правило; інші – як відвертість, відповідальність за свої дії.

10 % респондентів доброта розглядається як готовність і здатність особистості свідомо творити добро, як сукупність душевних і інтелектуальних якостей. У визначенні доброти студенти здійснювали або звуження поняття (бути ласкавим, вміти прощати), або його розширення (хороше відношення до людей та тварин), розглядали її як правило або настанову (треба любити).

Совісність як вищий морально-психологічний регулятор особистості, як усвідомлення своїх вчинків з точки зору прийнятних у суспільстві і перетвореними на внутрішні переконання норм моралі розглядається 25% респондентів, інші розглядають совісність у широкому розумінні (відкрита душа, не зроби поганого іншому тощо).

Милосердя як готовність особистості допомогти тим, хто цього потребує, розглядається 30 % респондентів. Більшість розглядають милосердя на рівні співчуття та жалості, які є пасивними якостями.

Не мають чітких уявлень студенти про те, які моральні категорії і поняття доступні для усвідомлення дітьми дошкільного віку, серед яких називали науки (психологія, природознавство, народознавство тощо), ум, культуру, здоров'я, навчання, сім'ю.

У визначенні методів та прийомів морального виховання 15 % респондентів не змогли назвати жодного або висловились узагальнено. Казку як один з основних засобів морального впливу на свідомість та поведінку дітей назвали 10 % студентів, гру – 1 %, повчання – 20 %.

Наступний етап дослідження був спрямований на вивчення вмінь студентів робити моральні висновки за змістом літературної казки (на прикладі казок М. Пляцковського).

Студентам давалося завдання зробити морально-етичний висновок казки та виділити моральні якості, які можна формувати у дітей під час виховної роботи над казкою.

На основі отриманих результатів були виділені параметри рівнів підготовленості студентів до здійснення морального виховання дітей дошкільного віку: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень характеризується глибоким і повним баченням сутності морально-етичних понять, володінням змісту навчального матеріалу, використанням доцільних і ефективних засобів та методів морального виховання дітей.

Студенти, які віднесені до цього рівня, мають глибокі та усвідомлені переконання щодо необхідності та важливості здійснення роботи з морального виховання дошкільників, розуміють та вміють пояснити сутність морально-етичних категорій, володіють методикою роботи з морального виховання дітей дошкільного віку.

Достатній рівень характеризується глибоким і повним баченням сутності морально-етичних понять, володінням змісту літературного та дидактичного матеріалу, використанням сучасних і ефективних засобів та методів морального виховання дітей. Допускаються незначні неточності у розумінні та формулювання сутності морально-етичних понять.

До достатнього рівня ми віднесли студентів, які змогли дати чітке визначення основних моральних понять, назвати засоби, методи і прийоми морального виховання дітей дошкільного віку, у запропонованому практичному завданні змогли вивести морально-етичний висновок і виділити моральні якості та риси, які можливо формувати засобами даного художнього твору, могли спланувати подальшу роботу з дітьми у контексті запропонованого літературного матеріалу.

Середній рівень характеризується знанням студентами сутності основних моральних понять і категорій, володінням методами і засобами їх формування. Але відповіді студентів неточні, потребують пояснень, доповнень.

До середнього рівня ми віднесли студентів, які змогли дати визначення основних моральних понять на рівні власного розуміння, яке не завжди відповідало істинному їх значенню, змогли окреслити коло засобів та методів морального виховання дошкільників, але не мали чіткого уявлення про їх зміст та сутність. Студенти, віднесені до середнього рівня, змогли зробити морально-етичний висновок казки, але на рівні декларацій про те, що можна робити, а чого не можна, не змогли спланувати подальшу роботу з використанням наданого літературного матеріалу.

Низький рівень характеризується відсутністю розуміння сутності основних морально-етичних понять, володіння засобами і методами морального виховання дітей дошкільного віку.

До низького рівня ми віднесли студентів, які не змогли дати визначення основним морально-етичним поняттям або давали визначення, не занурюючись в основу та сутність поняття, серед засобів морального виховання змогли назвати декілька. У роботі за змістом казок не змогли зробити головного морального висновку.

Аналіз результатів засвідчив, що високого рівня професійної компетентності за вказаними показниками виявлено не було. Достатній рівень показали 10 % студентів. Середній рівень був зафіксований у 35 % студентів. Низький рівень професійної компетентності був виявлений у 55 % студентів.

Аналіз анкетних даних та результати виконання завдання щодо визначення морально-етичного правила казок дає можливість зробити висновок, що рівень знань і уявлень студентів про сутність основних моральних категорій та методів їх формування у дітей дошкільного віку у більшості середній та низький, студенти не орієнтуються у системі понять: мораль, морально – етичні категорії, формування моральних якостей тощо.

Проведений етап роботи довів необхідність досліджувати нові підходи у пошуку змісту та методів професійної підготовки майбутніх вихователів щодо морального виховання дошкільників.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 821.161.2 – 92 (045 Хвильовий)

Грачова Т. М., кандидат педагогічних наук, доцент

ПАМФЛЕТ «АПОЛОГЕТИ ПИСАРИЗМУ» М.ХВИЛЬОВОГО ЯК ВИЯВ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО НОВІТНЬОГО ПИСЬМЕНСТВА

Літературні полеміки ХХ ст. – об'єкт посиленої уваги сучасних науковців, що мотивується потужним впливом основних культурологічних тенденцій минулого століття на новітній літературний дискурс. Серед відомих учених, що концептуально займалися літературними дискусіями початку ХХ століття, слід виділити В.Агєєву, В.Дончика, М.Жулинського, О.Ільницького, Ю.Коваліва, Г.Костюка, Ю.Лавріненка, Ю.Смолича, Ю.Шереха, М.Шкандрія.

М.Хвильовий – постать, значення якої у літпроцесі початку ХХ ст. важко переоцінити. Відповідно, цей аксіоматичний факт має адекватну критичну рецепцію у філологічній науці. Однак, є деякі питання, що на думку автора статті, донині не мають остаточного вирішення. Зокрема, стаття М.Хвильового «Апологети писаризму» (1926 р.), поява якої спричинила хвилю ідейно-емоційних реакцій на початку ХХ століття, можливо, потребує ретельного потрактування з огляду на її важливу функцію у контексті доби у межах постмодерного літературознавства ХХІ ст.

Початок памфлету "Апологети писаризму (До проблем культурної революції)" ("Культура й побут", 1926, № 3—13) повністю відповідає загальній стилістиці автора та чітко виокреслює основні вектори ідейно-естетичних інтенцій М.Хвильового на цьому історичному етапі, коли «боротьба на літературному фронті вступає в нову фазу свого розвитку і набирає суто політичного характеру» [2, 515], а літературна дискусія, на думку памфлетиста, «підійшла вже до одного із своїх логічних етапів» [2, 515]. Йдеться, перш за все, про бажання письменника, не звертаючи уваги на дрібниці, «бити в саму суть» [2, 515].

У памфлеті автором задекларована дуже важлива теза стосовно сутності митця як такого. Трактування С.Пилипенка, який у цьому питанні ховався за авторитет (тільки не для М.Хвильового) Шмідта, категорично не задовольняло автора полемічної статті. У даному питанні хибність теорії керівника плужан була очевидною, бо диференціювати твори професіональних митців і профанаторів від мистецтва тільки за кількісним показником - не коректно. Щоб довести хибність позиції С.Пилипенка, М.Хвильовий саркастично зауважує, що за логікою опонента, «Пилипенків памфлет відрізняється від якогось памфлета Вольтера «тільки кількісно, а не якісно» [2, 530]. У черговий раз М.Хвильовий, вболіваючи за якість вітчизняного письменницького арсеналу, проголошує: «митець неодмінно і принаймні мусить бути талановитою чи то геніальною людиною» [2, 530].

Наступна концептуальна теза памфлетиста стосувалася адресата мистецтва (реципієнта за сучасною термінологією). В одному з своїх ранніх памфлетів М.Хвильовий вже декларував орієнтацію мистецтва на «розвинених інтелектуалів», що викликало непорозуміння з боку С.Пилипенка, який, цитуючи Леніна, пропонував мистецтву «належати народу» і «входити у саму гущу працюючих мас» [2, 530]. Безперечно, комуніст М.Хвильовий сперечатися з авторитетним «теоретиком літератури» в особі Леніна не наважився, однак вважав за потрібне зауважити, що у даному питанні «не помиляється й Хвильовий» [2, 530]. Пояснюючи свою позицію, автор виголошує чіткі критерії, вимоги до «споживачів» витворів мистецтва, серед яких «активний» «інтелект»,

тобто «той інтелект, який намагається стати на рівень соціально-побутових можливостей своєї доби» [2, 530].

Прагнення М.Хвильового підвищити рівень суспільної активності та загальної культури адресатів мистецтва є правомірними та своєчасними. Слід констатувати, що, на жаль, це питання донині залишається актуальним у сучасному загальнокультурному просторі.

У черговий раз М.Хвильовий б'є на спалах з приводу відсутності «культурної атмосфери», «культурного оточення» [2, 539], сумною альтернативою чого виступає масовізм: «Ми маємо тисячі драм по різних редакціях, ми маємо «драморобочі технікуми», а театри шукають п'єси...» [2, 539].

Серед критеріїв класифікації митців, коли йдеться про організаційну диференціацію, Хвильовий пропонував домінуючим «мистецько-формальний»: школи, течії і т. д.» [2, 539]. При цьому полеміст слушно уточнив, що «письменники... не галушки, їх поділяти не можна» [2, 539], вони повинні зробити свій вибір самостійно, «самі» виходити «з цього «критерію». [2, 539]. Отже, М.Хвильовий виступив за добровільну, в залежності від художніх уподобань та естетичних орієнтирів самовизначеність творчої кагорти, без будь-якого стороннього керування. На жаль, сам автор скоро переконався (у жахливо переконливій формі) в утопічності своєї цілком справедливої, однак крамольної на той період концепції.

На момент написання памфлету «Апологети писаризму» М.Хвильовий ще наївно сподівався на те, що мудра «ленінська партія» не допустить розповсюдження тотального контролю за літпроцесом і не буде насаджувати «легалізованих бойових організацій» [2, 546]. Митець щиро вірив, що класовий критерій не буде у майбутньому домінуючим в організаційному перерозподілі літературних сил, однак вже передчував наявність тих негативних тенденцій, що були пов'язані з потенційною появою агресивних класових організацій (на зразок ВУСПП), і підкреслював на сторінках памфлету: «ми, як тактики, вважаємо за шкідливе ділити мистецтво на бойові класові організації» [2, 546].

Одним з найзапекліших програмових питань літературної дискусії 1925-28 рр. ХХ ст., найяскравіше репрезентованих у «полілозі» М.Хвильового з плужанами, зокрема С.Пилипенком, була проблема масовізму. У памфлеті «Апологети писаризму» автор називає її «причиною всіх причин» [2, 547].

Активним пропагандистам масовізму (Загулу, Савченку) М.Хвильовий протиставляє М.Зерова, якого Донцов зневажливо називає представником «імпотентного угруповання» неокласиків, що «не підпорядковують своє «я» громадським мотивам» [2, 569], а Щупак номінує «попутником», підкреслюючи його меншовартність у загальномистецькому процесі. Для памфлетиста неокласики загалом і М.Зеров зокрема, не зважаючи на їх аполітичність, залишалися висококультурними, кваліфікованими фахівцями, що за умови грамотної ідеологічної «обробки» змогли б стати надзвичайно корисними на шляху організації літературних сил у складних історичних умовах.

Остання частина памфлету з провакаційною назвою «Московські задрипанки» з'явилася як відповідь на брошуру «Європа чи Росія – про шляхи розвитку сучасної літератури» К.Буревія. XIII розділ памфлету починався епіграфом В.Белінського, який у типовій для відомого російського критика зневажливій манері висловився щодо української поезії. М.Хвильовий сприйняв цей вислів за образу всієї української літератури і запропонував Буревію («москвофільствующому «європенку») припинити ідолопоклоніння Москві. Негативну оцінку з боку М.Хвильового одержала порівняльна характеристика К.Буревія економічного, соціального і культурного життя України та Росії, де автор брошури побачив «паралелі».

М.Хвильовий рішуче відмовляється від «допомоги» москвофілів в опануванні зарубіжної класики, яку вони «прекрасно» перекладали: «Перекладами не заманите. Не заманите навіть оригінальною літературою, бо сьогодні, коли українська поезія сходить на цілком самостійний шлях, її в Москву не заманите ніяким «калачиком» [2, 572].

Не відмовляючись від політичного союзу з Росією, М.Хвильовий пропонує українській поезії «якмого швидше тікати» [2, 573] від стилів російської літератури, яка «тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування» [2, 573]. Визнаючи російську літературу однією з «найкваліфікованіших літератур» [2, 574], автор бере на себе відповідальність стверджувати: «Але наш шлях не через неї» [2, 574]. Альтернативою для орієнтації памфлетист пропонує західно-європейське мистецтво, яке допоможе українській культурі максимально реалізувати свій творчий потенціал, «освіжити його від задушливої атмосфери позадняцтва» [2, 575].

М.Хвильовий вже дуже скоро відчув на собі неадекватну, з точки зору здорового глузду, однак абсолютно очікувану з огляду на ідеологічну кон'юнктуру доби реакцію на свою чесну і відверто продемонстровану позицію. Сміливість М.Хвильового, що проголосив 1926 р.- «Україна є самостійна одиниця» [2, 573], «Дайош» свій власний розум!» [2, 575] можна об'єктивно оцінити лише з позиції сьогодення.

Література

1. Двадцять років: літературні дискусії, полеміки. Літературно-критичні статті. Упоряд. В. Г. Дончик. – К.: Дніпро, 1991. – 366 с.

2. Хвильовий М. Твори: У 2 т. / Микола Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 925 с.

3. Шевельов Ю. Про памфлети Миколи Хвильового // Хвильовий М. Твори: У 5 т. – Нью-Йорк, Балтімор, Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово» і Українське видавництво «Смолоскип» ім. Симоненка, 1983. – Т. 4 / Заг. ред. Г. Костюка. Вст. ст. Ю. Шевельова. Упоряд., комент. та прим. П. Голубенка і Г. Костюка.

УДК 811.161.2'373

Дворянкін В.О., кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ “ЕКСПРЕСИВНІСТЬ” ТА “ЕМОЦІЙНІСТЬ”

Сучасне розуміння експресивності як семантичної категорії пов'язане безпосередньо з її інтерпретацією у плані взаємодії таких субкатегорій, як емоційна оцінка, інтенсивність, образність, що становлять разом або в різних поєднаннях експресивне значення лексичних одиниць. Експресив як вербальний засіб передавання емоцій, оцінок, ставлень і думок мовців належить до експресивного фонду мови на тлі власне номінативного фонду.

Учені переважно не виділяють експресиви в окремий відносно самостійний клас чи підсистему, а розглядають у межах тих самих лексико-граматичних категорій, що й лексичні найменування; тому ці явища не дістали достатнього висвітлення, крім окремих розрядів (напр., іменників із суфіксами суб'єктивної оцінки, зообразів, іменників спільного роду та ін.) [10, с. 6–7]. Експресивне слово звичайно протиставлене неекспресивному, номінативному, бо містить у ролі конотативних елементів емоційність, експресивність, оцінність [див.: 5].

Традиційно в системі повнозначних слів розрізняють одиниці номінативно нейтральні та номінативно експресивні, які звичайно називають експресивними або експресивно забарвленими. Цей поділ ґрунтується на властивостях слів: перші можуть лише називати явища дійсності, другі – поєднувати функцію найменування з експресивністю [5, с. 3–4].

У семантичній структурі слова І.В. Арнольд виділяє чотири основні конотативні компоненти – емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний, які часто супроводжують один одного в мовленні. Через те їх нерідко сплутують, а терміни на їх позначення вважають синонімічними. Наявність одного із зазначених вище компонентів не

передбачає обов'язкової наявності всіх інших, вони можуть виявлятися в різних поєднаннях, тому важливо вміти їх розмежовувати. Для цього дослідниця намагалася визначити специфіку кожного компонента. На думку І.В. Арнольд, слово має емоційний компонент семантичної структури, узуальний чи okazіональний, якщо воно виражає емоцію або почуття. До того ж вираження емоції та почуття звичайно пов'язане з бажанням не тільки повідомити про них, але й передати їх іншим. Слово має оцінний компонент, якщо воно виражає позитивне або негативне ставлення до того, що воно називає, тобто схвалення чи несхвалення. Слово має експресивний компонент, якщо посилює те, що називає, або підкреслює інші синтаксично зв'язані з ним слова. Слово має стилістичний компонент або стилістичне забарвлення, якщо воно типове для деяких сфер мовлення, із якими воно асоціюється, навіть за умови використання в нетипових для нього контекстах [1, с. 88–89].

Такий погляд І.В. Арнольд на експресивність та емоційність поділяють О.В. Загоровська і З.Є. Фоміна: дослідниці вважають, що розмежувати емоційний та оцінний компоненти важко, оскільки найчастіше вони виступають одночасно й тісно пов'язані. Оцінка предмета ґрунтується звичайно на людських емоційних переживаннях, через те поняття “оцінка” та “емоція” (почуття) не завжди можна розмежувати. Ураховуючи цю особливість, О.В. Загоровська і З.Є. Фоміна пропонують виділяти серед конотативних компонентів емоційно-оцінний [3, с. 36].

Поняття “експресивність” та “емоційність” розрізняє також Н.О. Лук'янова. Експресивність як властивість слова та лексико-семантичних варіантів може супроводжуватися або не супроводжуватися емоційністю. Це дає підстави виділити в експресивній лексиці власне експресивну, тобто емоційно нейтральну, та емоційно-експресивну. Н.О. Лук'янова критерієм розмежування цих двох розрядів слів вважає перевагу емоції над експресією, первинність емоції (емоційна лексика) або, навпаки, експресії (інтенсивності) над емоцією (власне експресивна лексика). У цьому разі первинний компонент і визначає категорію слова [5, с. 5].

Узагалі, експресивність та емоційність слова деякою мірою протилежні: експресивність – це вираження якісно-кількісних характеристик явищ (об'єктів, осіб, дій тощо), емоційність – вираження почуття суб'єкта, який або сприймає експресивне явище, або сам “породжує” експресію. Емоційність пов'язана і з оцінністю: емоційність може поставати на ґрунті оцінності. Отже, можна говорити про співвідношення в семантичній структурі слова трьох компонентів – експресивності, емоційності та оцінності [5, с. 6].

Як бачимо, серед учених переважає думка, що емоційність, експресивність, оцінність – це різні аспекти конотації; останню ж у мовознавчій літературі трактують неоднозначно [див.: 6]. Разом з тим підкреслимо, що згадане поняття дедалі більше висвітлюють у наукових працях, включають до лінгвістичних енциклопедій.

В.М. Телія у своїй праці “Коннотативный аспект семантики номинативных единиц” стверджує, що конотація – це “семантична сутність, що узуально або okazіонально входить до семантики мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне та стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності при її позначенні у висловлюванні, яке отримує на основі цієї інформації експресивний ефект” [8, с. 5].

“Лингвистический энциклопедический словарь” (автором статті є також В.М. Телія) подає широке й вузьке значення поняття “конотація”. У широкому розумінні – це будь-який компонент, що доповнює предметно-понятійний (або денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці й надає їй експресивної функції на основі відомостей, співвідносних з емпіричним, культурно-історичним, світоглядним знанням тих, хто говорить даною мовою, з емоційним чи ціннісним ставленням мовця до позначуваного або зі стилістичними реґістрами, які характеризують умови мовлення, сферу мовної діяльності, соціальні стосунки учасників мовлення, його форму й т. ін. У вузькому розумінні – це компонент значення мовної одиниці, що виступає у вторинній для неї функції найменування, який доповнює її об'єктивне значення асоціативно-образним

уявленням про позначувану реалію на основі усвідомлення внутрішньої форми найменування, тобто ознак, співвідносних із буквальним значенням тропа або фігури мовлення, що мотивують переосмислення даного виразу [9, с. 236].

Енциклопедія “Українська мова” пропонує таке визначення терміна: “конотація – додаткові семантичні й прагматичні особливості (“співзначення”) лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова” [7, с. 278–279].

Зауважимо, що існує чимало визначень конотації як на основі семантичних властивостей (“співзначення”, “додаткове значення” тощо), так і з урахуванням системних властивостей мовного виразу, які виявляються в синонімії, антонімії, у належності до певних форм існування мови (літературної, діалектної і т. ін.), або з урахуванням звукової оболонки виразу [9, с. 236].

У сучасному мовознавстві виділено групи конотацій, існування яких зумовлене різними причинами: 1) ситуативно-психологічними (конотації іронічності, евфемістичності, меліоративності, пейоративності, посилення); 2) соціально-лінгвістичними (конотації жаргоністичності, розмовності, книжності); 3) локальними (конотація діалектності); 4) культурними (конотації ідеологічності, культури); 5) власне мовними (конотації новизни, іншомовності, архаїчності, термінологічності) [2, с. 71].

Л.А. Лисиченко звертає увагу на зв’язок конотації з прагматикою – функціонуванням мовного знака в різних комунікативних сферах; дослідниця підкреслює: “Емоційно-експресивний компонент лексичного значення, як і його предметно-понятійна віднесеність, зумовлений позамовними факторами, оскільки він залежить від оцінки, що виробилась у суспільстві” [4, с. 16].

Залишається актуальним питання про визначення природи оцінного значення. На думку В.М. Телії, “оцінне значення – це інформація, що містить відомості про ціннісне ставлення суб’єкта мовлення (того, хто використовує дане слово або вираз) до якоїсь властивості позначуваного, виділеної стосовно того чи іншого аспекту розгляду деякого об’єкта” [8, с. 54].

Вдячним матеріалом для дослідження оцінних назв, зокрема номінаційних процесів, є лексика на позначення рис людини в українських східностепових говірках. У подальшій роботі, крім понять “оцінна” / “емоційно-оцінна лексика”, будемо вживати й терміни “емоційно-експресивна” / “конотативна лексика”, адже функції експресивних та емоційних елементів не завжди можна чітко розмежувати: вони органічно зливаються в зазначеній вище лексичі.

Література

1. Арнольд И.В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты лексического значения / И.В. Арнольд // XXII Герценовские чтения : материалы межвуз. конф. – Л., 1970. – С. 87–90.
2. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) / В.И. Говердовский // Вопр. языкознания. – 1985. – № 2. – С. 71–79.
3. Загоровская О.В. Экспрессивные и эмоционально-оценочные компоненты значения слова (к изучению оснований семантических процессов) / О.В. Загоровская, З.Е. Фомина // Семантические процессы в системе языка : сб. науч. тр. – Воронеж, 1984. – С. 31–40.
4. Лисиченко Л.А. Лексико-семантическая система української мови / Л.А. Лисиченко ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 1997. – 131 с.
5. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность, оценочность / Н.А. Лукьянова // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования : сб. науч. тр. – Новосибирск : НГУ, 1976. – Вып. 5. – С. 3–21.

6. Мельник Л.В. Конотація / Л.В. Мельник // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : філол. науки. – 1998. – № 9. – С. 100–104.

7. Тараненко О.О. Конотація / О.О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський (співголова), О.О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М.П. Бажана, 2007. – С. 278–279.

8. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

9. Телия В.Н. Коннотация / В.Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 236.

10. Тодор О.Г. Експресиви в аспекті синонімії (структурно-семантичний та психолінгвістичний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.Г. Тодор ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1995. – 20 с.

УДК 821.161.2КОР(043)

Євмененко О. В., кандидат філологічних наук, доцент

ЧАСОПРОСТОРОВІ КОРЦЕПТИ У ТВОРЧОСТІ ДАРИ КОРНІЙ

Нове тисячоліття засвідчує зміни культурних орієнтирів суспільства, спостерігаємо формування нового світогляду, іншої буттєвої орієнтації. В українській літературі з’являються нові жанри, нові імена, розмаїття художніх орієнтирів. Серед помітних постатей української літератури останніх років маємо відмітити постать Дари Корній (справжнє ім’я Мирослава Замойська), яка заявила про себе романом «Гонихмарник», що інтерпретує українську міфологію, звертаючись до образу дворушника Гонихмарника, з’ясовує, за що варто боротися в житті. Варті уваги також наступні романи письменниці «Тому, що ти є» та «Зірка для тебе». Так само, як і багато інших представників сучасного письменства Дара Корній відмовляється від традиційної часо-просторової моделі, орієнтується на індивідуальне відчуттям часу та відтворення власного простору.

Розглядаючи художній світ Дари Корній, спостерігаємо яскраво виражене вільне оперування часовими і просторовими вимірами. У її прозі постійно стикаються теперішнє і минуле, існують паралельні часові виміри. Це особливий часопростір, в якому події розгортаються, з одного боку, у конкретному просторі й часі, з іншого – поза ними, в суб’єктивному часопросторі героїв.

Письменниця створює своєрідну «зустріч крізь час». Життя персонажів Дари Корній малює окремо одне від одного. Так, у романі «Зірка для тебе» існує світ Зоряни і світ Сергія; долі головних героїв роману «Тому, що ти є» Олександра і Оксани зійшлися у дитинстві, та потім розлучили на ціле життя. М. Епштейн, розглядаючи феномен часу, виділяє декілька типів подій, зокрема події, що визначає сила певної закономірності, детермінованої вчинками людини, отже, виявляють дію долі. Дара Корній моделює своєрідне часове коло, даючи шанс своїм героям зробити головний вибір, виправити найбільшу помилку.

Ю. Кушнір, спираючись на думку М. Бердяєва, відзначає, що у перспективі людського світовідчуття існує два ставлення до часу теперішнього: переживання без рефлексії про майбутнє та досягнення вічності. «Пам’ять є творча сила, перетворююча сила, вона зовсім не є пасивність. Ми повсякчас наштовхуємось на парадоксальність часу» [1, с. 331]. Один з персонажів Дари Корній розмірковує, «що таке час - лишень фізична величина, і то далеко не стала, навіть вчені підтверджують відносність часу, матерії, простору. Ба таки так! Все в тому світі відносне».

«Годинник показує 00:00. Нулі. Час безчасся. Здається, все на мить завмирає. Немає болю, немає світу, немає неба, зір, місяця, сонця, немає Бога. Є тільки круглі нулі

перед початком. Час безчасся? Але ж і часу нема. Лишень ефір. І тут з'являється Бог, несучи, мов Атлант, на раменах час, і...» [3] Час безчасся – це той момент, коли людина може повернути час назад, момент, коли людина може зрозуміти, коли в своєму житті став не на той шлях. Цю мить дарує Числобог Сашкові: «Цифри змінилися на нулі – 00:00, перестрибнувши в безчасся. Від того ляскоту рука чоловіка, що лежала на столі, враз стрепенулася та зачепила цифро-сірничка, котрі показували дату та рік. Вони змішалися. Зупинка... <...> І раптом пригадав слова старого зі сну чи не зі сну – про можливість усе виправити, бо «ангели не сплять ніколи». Вже знав, що має змінити, яку дату поставити, куди повернутися разом з тими нулями, в який день» [3, с. 223].

Силу почуття авторка з'ясовує на перетині світу реального і світу снів, спогадів, марень. Особливо часто використано форму сну, як способу виявлення несвідомого, отримання містичних знань, зустрічей зі світовою мудрістю. Сергія все життя переслідують напівсон-напівспогад: вузька стежка в густому лісі, жінка, яка несе його на руках, йому, маляті, добре і затишно. «Маля спить – і враз відчайдушний крик жінки вибухає в голові. Чийсь сильні та жорсткі долоні виривають хлоп'я з тепла, і він летить наче зі світлої сонячної гори в темне провалля. Останнє, що чують вуха: «С-и-н-к-у!»... Останнє, що бачать очі – чоловіча розчепірена долоня з татуюванням-малюнком у вигляді відкритого людського ока». Материнське тепло, страх і самотність – те, з чого почалося життя дитини, те, що він зачинає у своєму серці від сторонніх.

Часопростір роману «Зірка для тебе» формується зі світу реального, в якому він щасливий зі своєю Зіркою, сну-коми, де він втратив своє кохання, щоденник Зоряни, який переносить у минуле, та самотньої хатинки десь у Криму.

Архетип будинку – це символ вибору життя чи смерті, тимчасовий прилисток, а також усвідомлення важливого-неважливого у власному житті. Насамперед таким будинком стає сиротинець: «То його дім. Оселя, батьківщина? Ні, скоріше схожа на тимчасовий сховок для заблудлого мандрівника, залу очікування. Постійного очікування чогось. Змін на краще чи просто змін» [2, с. 29]. Формування особистості Сергія відбувається саме тут: усвідомлення того, що в цьому світі ти «чужий, нікому не потрібний, зайвий, неповноцінний». Жорстокість світу робить жорстокими дітей, «сироти не плачуть, у них серце з каменю, а душа з граніту». Водночас ці діти живуть у постійному страху перед самотійним життям, бо розуміють, що за межею сиротинця їх чекає боротьба за виживання. «Сергій пригадував відчайдушний переляк в очах тих, кому завтра покидати стіни дитбудинку. Так, страх» [2, с. 39]. Дітей викидають напризволяще, адже все життя за них вирішували, що їсти, коли спати, де працювати. «Дитячий будинок – то соломинка для тих, кого майже втопили» [2, с. 39].

Іншим світом стає невеличка самотня хата десь в Криму з невеличким садом та маленькою зачищеною кімнатою, що зберігає різний мотлох, який вже не потрібний, але від нього не можеш позбавитися. «У кожного, напевне, є таке місце, - говорить пані Рая, - де складується важливо-неважливе. Добре, коли то кімната якась, а не закуток у серці» [2]. Для Сергія непотрібом стають ненависть, самотність, для себе він залишає кохання та прощення, Врешті-решт Сергій, дізнавшись правду про своє народження, прощає Василя Григоровича, приймаючи його допомогу як спокуту. «Сергій спав, і йому снилося сонце. Велике, яскраве. І вродлива жінка тримала його в руках, мов немовля. Та жінка – то мати сонця».

У романі «Тому, що ти є» провідним є архетип мосту. Міст Скупого кохання – межа. Він ділить рівненько на дві половини містечко, ділить на дві половини життя. Для Оксани міст – місце, де закінчиться «біль, сльози рідних, пекло животіння – і прийде забуття» [3, с. 19]. Та це так само шанс пройти достойно свій шлях до кінця.

До своєрідної системи архетипів належить і досвід поколінь. Перед нами постають мудрі старі люди, які є охоронцями традицій, носіями мудрості поколінь, посередниками: Ніна Федорівна, пані Рая, тітка Калина. Саме від них Зоряна та Сергій отримують допомогу; саме вони повертають їх життя на правильний шлях своєю любов'ю,

співчуттям, порадами. Бабуня Ніна та тітка Килина віддають своє тепло чужим дітям, ставши для Арсена, Сергія, Зоряни ріднішими за матір та батька. Саме до тітки Килини тягнеться душею Зоряна, бо «тільки вона вміла слухати, тільки їй юна дівчина могла довірити найпотаємніші порухи своєї душі» [2, с. 177]. Бабуня Ніна стає прикладом для хлопців, прикладом, як не перетворитися на звіра, а залишитися людиною в брудному світі людей. Ніна Федорівна уособлює віру в Бога і в людей. Вона любить казати, що «наші ангели-оборонці найчастіше приходять до нас не з неба, де, за версією людей, зазвичай мешкають. Вони приходять звідти, звідки і мають прийти, та обирають собі найдивніші образи, інколи не зовсім ангельські подобі. Тут найголовніше все вчасно зрозуміти і випустити їх у своє життя, коли вони надсадно гримають у двері твого сумління. І тоді вони не тільки підставляють тобі плече, а й прикривають крильми» [2, с. 79].

Отже, виділивши різні прояви часопростору в романах Дари Корній, маємо відзначити насамперед множинність його моделей. Це окремий образ, що здатний виразити світовідчуття героя.

Література

1. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
2. Корній Д. Зірка для тебе: роман / Дара Корній. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 304 с.
3. Корній Д. Тому, що ти є / Дара Корній. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.

УДК 821.161.2-143

Мельничук І.В., кандидат філологічних наук, доцент

ДИСКУРС ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ У ТЕКСТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ ПОЕТІВ-ВІСІМДЕСЯТНИКІВ

Ганна Чубач активно включилася у літературний процес у 70-х роках ХХ століття, вона і її сучасники стали тим поколінням, що ступало слід в слід за поетичним поколінням шістдесятників, значно «прорідженим» на той час суворими брежнєвськими «заморозками». Твори Ганни Чубач вступають у діалогічний зв'язок з поезіями М.Вінграновського, Д. Павличка, Л.Костенко, В.Стуса, І.Драча. Проте попри присутній дискурс шістдесятництва, проаналізований текстуальний масив поетичних творів Ганни Чубач засвідчує органічне входження письменниці у поетичний простір вісімдесятицтва. «Усвідомлення традиції, прагнення відчутти її, розшифрувати, як відчуває у собі людина свій родовід» є, за М.Ільницьким, однією з визначальних рис поезії цього покоління. Актуальний для вісімдесятників мотив не лише родової пам'яті, а й «пам'яті природи в людині», усвідомлення своєї включеності у біокосмічні ритми, відчуття втрати людиною гармонії з природою. Перебування у такій тематичній площині зумовлюється особливим онтологічним характером цієї поезії, відчуттям плинності як історичного, так і індивідуального людського буття.

У другій половині вісімдесятих років у поетичний простір письменниці потужним струменем вливається *дискурс Чорнобильської трагедії*. Вибух на Чорнобильській атомній електростанції став найбільшою техногенною катастрофою ХХ століття. У перші ж дні після катастрофи на сторінках літературних часописів, зокрема в «Літературній Україні», з'явилися пристрасні публіцистичні виступи Олеся Гончара, Бориса Олійника, Івана Драча. Згодом побачили світ поетичні твори Бориса Олійника, Наталки Білоцерківцев, Леоніда Горлача, Світлани Йовенко, Івана Драча, що сформували єдиний текстуальний простір, до якого увійшли і поезії Ганни Чубач «Вірші з тривожних років» (зб. «Відкрию таємницю», 1989), «Мітинг жінок у чорному», «Небесна долина», «Сині сосни – чорнобильська зона», «Трагічне все!» (зб. «Небесна долина», 1993), поема «Чорний рік» (зб. «Очі матері», 1996).

Поетичний цикл «Вірші з тривожних років» складається з двох частин. Частина перша «Весна. 1986» являє собою гнівну інвективу винуватцям трагедії. Чітко виражені почуття ліричної героїні – жаль, біль, гнів та обурення, спрямовані, насамперед, проти тієї системи, яка робила мертвотним усе, до чого торкалася, поглиблюючи кризу духовного і морального стану суспільства, плекаючи безгосподарність, кар'єризм, бюрократизм, хабарництво, підмінюючи правду гаслами передовиць:

Але найбільшою трагедією для ліричної героїні стає навіть не крах довіри і обманутих сподівань, а порушення гармонії існування, порушення зв'язків між Людиною і Природою. Людина втрачає можливість насолоджуватися найпростішими речами – «тішитись весною», «радіти теплому дощу». Відчуття катастрофи сковує усі почуття, світ ліричної героїні «як хмара над Десною:/ Як зупинився, так стоїть» [2, с.15]. Катастрофізм посилюється образом чорнобильського саду, на цвіт якого летять бджоли, але цвіт цей – приречений, те, що мало б дарувати життя – отруєне смертю (под. «Все плакало на сонці,/ Не хтіло помирати» [1, с.313] (І.Драч «Вічна материнська элегія»)).

Осердям другої поезії циклу «Зима.1987» є образ горобини. Отруйний цвіт чорнобильської весни породив щедрий урожай плодів, які часто відрізнялися небувалими розмірами, проте усі вони були напоєні смертоносною радіацією. Горобина вродила так рясно, «що гілля аж гнеться./ Червоніє, шаріє, горить» [2, с.16]. Звичайної зими вона послужила б доброю поживою птахам, відома своїми лікувальними властивостями, рятувала б людей від хвороб, але фатальної зими 1987 її криваво-червоні ягоди відлякують навіть Ворона – саму Смерть. Зима, Горобина і Ворон утворюють сакральний триколон – біле, червоне та чорне. Усі три кольори несуть у поетичному просторі негативні конотації. Суперечливим кольором є Білий, він поєднує у собі з одного боку світло і життя, а з іншого – старість, сліпоту і смерть. У текстуальному просторі це колір холоду, який виснажує усе живе у своїх обіймах. Чорний є символом смерті, тиші і порожнечі, відчаю, поглинаючи усі інші кольори, він позначає горе і скорботу. Негативно забарвлений червоний трактується як колір крові, вогню та гніву, окрім того червоний – колір життя, проте червона горобина вражена смертельною радіацією – відбувається перекодування на колір смерті.

Також негативно маркованими виступають три вищезгадані концепти – Зима, Дерево, Птах:

- біла крижана Зима, яка загрожує перетворитися на вічну, виснажує усе живе, творить антивітальний топос: «Ця зима, як ніколи, – важка,/ І здається: повік не минеться» [2, с.16];
- горобина – концепт дерева життя, яке, уражене радіацією, у топосі Зими-1987 стає смертоносним: «Горобинько, горе моє,/ Ти даремно на радість чекаєш.../ Лікувальна, корисна...колись./ А тепер ти отруйною стала» [2, с.16];
- птах, що кружляє над Горобиною-Світовим Деревом, – втілення Птаха-деміурга – постає як Ворон, який, як відомо, є символом мертвотності, нечистоти, руйнації і обману, символом загибелі світу: «Навіть ворон – і той не клює,/ А кудись понад нею літає» [2, с.16].

Навіть за усіх своїх доволі оптимістичних сподівань лірична героїня усвідомлює, що мине важка сувора зима, бо усі зими колись минають, проте надовго залишиться те, що успадкувала вона від Весни 1986: «Кожна гілка зачепить за серце./Ця зима, як ніколи, – важка./Проминає./Але – не минеться [2, с.16].

У поетичному просторі поступово виформовується катастрофічний топос Чорнобильської аварії. Зараженими смертоносною радіацією виявляються усі складові світобудови: і вода, і повітря, і земля, і вогонь. І через категорію трагічного, саме того, що «плакало на сонці/ не хтіло помирати», максималізується відчуття катастрофи у поезії «Трагічне все!»: «Трагічне все!/ І полум'я, і вітер,/ І тихий плин/ Дніпрові води./ Трагічне сонце,/ Що і досі світить,/ Аби землі отруєній/ Родить» [3, с.323].

Лірична героїня вражена своєю розгубленістю і безпомічністю, неспроможністю вплинути на ті процеси, що відбуваються. Тут вбачається, безперечно, віддзеркалення настроїв і почувань, які панували у радянському суспільстві у постчорнобильський період. Люди, опинившись сам на сам з трагедією, з жахом усвідомили, що держава неспроможна подбати про своїх громадян, що допомоги чекати нізвідки. Увесь розпач вкладає лірична героїня у низку риторичних запитань: «І що робити?/ Що кому казати?/ Кого на поміч/ Кликати: «Прийди!»?/ В яку дорогу/ Серце проводити/ Коли воно/ прикуте до біди?» [3, с.323].

Проте найбільшої гостроти концепт трагічного набуває у зв'язку з проблемою дитинства і материнства. Батьківська любов не може захистити дітей від отрути у повітрі, воді і плодах земних. Не може вона захистити і від пануючих у суспільстві брехні, безгосподарності, байдужості до наслідків своєї діяльності, які зробили можливим будівництво Чорнобильської атомної електростанції у самому серці прип'ятських лісів, які, зрештою, і спровокували техногенну катастрофу, пробудивши апокаліптичну зірку Полин: «Трагічні діти,/ Що зросли в любові./ Стократ трагічні,/ Що зросли у злі» [3, с.323].

Проте, найпотужнішого звучання концепт материнства набуває у поезії «Мітинг жінок у чорному», що становить єдиний текстуальний простір з поемою І.Драча «Чорнобильська мадонна». Очевидними в поезії, зокрема, вбачаються ремінісценції основних мотивів «Вічної материнської елегії», «Фізиків і ліриків», «Хрещатицької мадонни», «Епілогу».

Осердя твору є образ жінок, вбраних у чорне – трагічний і величний водночас, алюзія на ритуально-магічні дії жіночих гуртів під час великих природних катастроф і епідемій, спрямовані на захист і убезпечення роду від різного лиха. Топос поетичного твору набуває ознак позачасовості: велична процесія жінок у чорному рухається навіть не через простір, а, радше, крізь ущільнені часові площини: «У день грядущий із учора/ Крізь досвід пам'яті гіркий/ Знов по Хрещатику у чорнім/ Ідуть на мітинг свій жінки» [3, с.332]. Позачасся «консервує» топос тоталітарного Києва – похмурі вулиці, площі, на яких майорять червоні прапори. Ті, що йдуть цими вулицями, почали свій рух весняним ранком 1986, коли уся країна вийшла на демонстрації, святкуючи пролетарський першотравень. Тоді вони вийшли святково вбрані, у яскравих сукнях, білих сорочках, і білі банти майоріли метеликами на дитячих голівках – демонстрацію у зараженому Києві так і не скасували: «Вони не винні, що у чорнім./ Що спопелів надії сад./ Вони, здається, тільки вчора/ Ходили в білім на парад» [3, с.332].

Хід Матері, що йде по стражденній, отруєній радіацією землі – ремінісценція мотиву «Вічної материнської елегії»: «Було все мов на лезі,/ Якому все стинати, –/ І квітку прямо в цезій/ Поцілувала Мати./ Все плакало на сонці,/ Не хтіло помирати./ І квітку прямо в стронцій/ Поцілувала мати» [1, с.313]. Однак не наділені вони силою Великої Богині, не здатні захистити усе живе, а ладні шукати захисту у природи, яка, проте, і сама є безпомічною перед атомною бідой: «Жінки ідуть лицем до сонця,/ Сліди довіривши землі./ І їх лякає смертю стронцій,/ Який у птаха на крилі./ Який у кожному листкові,/ У кожній крапельці води» [3, с.332].

Одним з найбільш вражаючих образів поеми Івана Драча є образ Хрещатицької мадонни – божевільної хворої жінки, що втратила дитину і вийшла «у юрмище хрещатицького дня» з загорнутою в лахміття лялькою: «Який напій ти в квітень той пила,/ Коли завітла сином ти ходила» [1, с.333]. Жінки, що рухаються київськими вулицями, так само матері, позбавлені материнства. Через той апокаліптичний квітень їх дітям не судилося бути народженими.

Лірична героїня поезії Ганни Чубач, як і ліричний герой «Чорнобильської мадонни», суголосні у думці, що кожен несе відповідальність за те, що відбувається у суспільстві, але поет є відповідальним у більшій мірі, бо він – носій істини, він – совість народу, бо «коли до поета не можна душею на сповідь/ прийти,/ То куди ж мені дітись з

бідою» [1, с.332]. Гіркота втрачених надій, жаль і біль, що їх відчуває лірична героїня, ставить її на чолі сумної процесії: «Мій жаль до серця кожную горне./ Стаю в шеренгу в перший ряд» [3, с.332].

Смисловим ядром, що пов'язує прототекст з метатекстом є полісемантичний образ Великої Богині в чорному: «Хто вона? Зона? Епоха? Доля? Смерть?/ Так, я вже знаю хто – Чорнобильська мадонна!» [1, с.332]. Вона є Помста і Істина, що дивиться з-під чорного рушника, Вона – Мати, що втратила Дитя в атомній віхолі, і Вона ж – «Муза – жінка в чорнім/ Серед гірких людських неправд», Жінка в чорному – останнє попередження хворому людству:

Отже, слід зазначити, що чорнобильський дискурс у поезії Ганни Чубач оприявлює себе через низку негативно маркованих образів концептів: Дерево, Птах, Сад. Акцентується порушення катастрофою світобудови, втрата гармонії, зв'язку Людини з Природою, формується апокаліптичний топос – через смертоносні, заражені елементи світобудови: повітря, воду, сонце тощо.

Література

1. Драч І.Ф. Анатомія блискавки: Поезії, проза/ Упорядкування, коментарі та прим. В.О.Брюггена; Вступ.ст. М.Г.Жулинського/ І.Ф.Драч. – Харків: Фоліо, 2002. – 509 с.
2. Чубач Ганна Відкрию таємницю: Вірші та поема/ Г.Чубач. – К.: Молодь, 1989. – 105 с.
3. Чубач Ганна Небесна долина: Вибрані поезії/Г. Чубач. – К.: Укр. Письменник, 1993. – 367 с.

УДК 821.161.2Кор(043)

Романенко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент

УКРАЇНСЬКІ ФЕНТЕЗІЙНІ РОМАНИ ДАРИ КОРНІЙ «ЗВОРОТНИЙ БІК СВІТЛА» І «ЗВОРОТНИЙ БІК ТЕМРЯВИ»: СУТНІСТЬ І ВИТОКИ

Дара Корній (Мирослава Замойська), спочатку стала відомою як дитяча письменниця, а потім голосно заявила про себе романом «Гонимарник», цим остаточно закріпивши в сучасній українській літературі жанр фентезі. ХХІ століття виявило надзвичайний інтерес до міфу й міфотворчості у всіх сферах людської діяльності. У цей час тривають процеси як переосмислення класичної міфології, так і створення різноманітних неоміфологічних явищ, спроби дати міфу фіксоване визначення тощо.

Її робота в дитячій і юнацькій періодиці стала у пригоді авторці, оскільки вона добре ознайомилася із читацьким попитом, чітко зрозуміла для себе коло інтересів сучасної молоді. У рейтингу літературних видів і жанрів фантастика та фентезі, за уподобаннями населення, випереджають усю класичну та сучасну літературу (українську, російську, зарубіжну), поезію, мемуари, публіцистику. За соціологічними підрахунками саме серед молоді цей жанр є найпопулярнішим. Виникає питання: у чому секрет такої популярності? На це питання можна відповісти на прикладі творів Дари Корній, зокрема, на двох останніх романах «Зворотний бік світла» і «Зворотний бік темряви».

Сучасна фантастика має кілька виявів, зокрема, Вікіпедія визначає такі: таймпанк, фентезі, соціальна фантастика, наукова фантастика, бойова і пригодницька фантастика, апокаліпсис і постапокаліпсис, альтернативна історія і географія, готика. Проте, як зауважує А.Трокай у рецензії на книжку Наталі Тисовської «Останній шаман»: «...спостерігається взаємопроникнення жанрів, вони постійно переплітаються й утворюють щось абсолютно нове» [1]. Фентезі – це, за визначенням, що подається у літературознавчій енциклопедії, піджанр фантастики, який використовує мотиви чарівництва, змальовує віртуальні світи. У цих творах, як у казці, йде одвічна боротьба добра зі злом. Поняття «українське фентезі», на нашу думку, доречніше уживати уживати

по відношенню до творів і Дари Корній, оскільки, як воно набуло суто національних рис, потрапивши із європейської та американської літератур. На сьогодні сформувалися три напрями літературного фентезі - класичний, історичний та науковий. Вони теж мають різновиди, обумовлені тематикою твору: містичний, героїчний, авантюрно-пригодницький, філософськопритчевий, пародійний, гумористичний, фентезі паралельних світів, фентезі про сучасність, детективне та любовне фентезі. Ця класифікація не є універсальною, оскільки не враховує особливості сьогодення літератури: у світі нових технологій з'являються види літературних фентезійних текстів, які зрештою перетворюються на комп'ютерні ігри і навпаки.

Для української літератури, на думку Андрія Гурдуза, пріоритетним «стає розгляд кожного нового твору галузі (циклу творів і под.) з точки зору врахування автором особливостей національної традиції й зарубіжного досвіду та водночас додання пропонуваними стереотипів під час ренарації аспектів давньоукраїнської міфології й фольклору, міфологізації різних сфер життєдіяльності суспільства тощо» [2].

У контексті аналізу згаданих романів Дари Корній варто розглянути поняття «міфологізм» і власне «міфологія». Тільки тут варто зробити акцент на тому, що письменниця бере за основу не просто міфологічні легенди і образи, а актуальною для неї є саме українська міфологія, яку тривалий час не виділяли окремо у науці. Тож письменниця зробила акцент саме на міфології України.

За визначенням Галини Погутьяк роман «Зворотний бік темряви» - це фентезійний роман-виховання. «Виховання почуттями – найперше, серед яких найглибше – співпереживання. Із цією книгою дорослі ніби повертають собі юність, таку беззахисну й безкомпромісну, для багатьох уже втрачену назавжди...» [3, с.6].

Тож можна констатувати, що названі романи, маючи у собі міфологічну основу, характеризуються філософічністю, оскільки героїні твору – Мальві – доводиться робити життєвий вибір (як і кожній людині щоденно). Вона повинна вибрати між світлом та темрявою - це питання, на яке не просто так звернула увагу письменниця, оскільки люди збайдужіли до своїх дій та навколишнього світу. Більшість їх живуть у темряві, втративши своє справжнє обличчя: «Найліпше, що можеш вигадати, коли збираєшся загидити і занепасти світ, це заселити його смертними нікчемами, тобто людьми. Бо де є смертні, там обов'язково з'являються і заздрість, і ненависть, і манія накопичування чогось матеріального, не завжди кінче необхідного. Для того існує цілий арсенал зброї: грабівництво, злодійство, вбивства, зради, обдурювання, приниження, холуйство, скнарність, шалене бажання карати, а не милувати, мститися, а не прощати...» [3, с.46].

Як і світ темних, так і світ сірих дає зрозуміти читачеві, що істоти, які населяють цей світ – це проекція на реальне дійсність. Авторка акцентує на тому, що всі людські вади зрештою призводять до катастрофи. Розповідаючи про народження Остапа, коханого Мальви, вона розповідає про його світ, який зрештою перетворився у штучний порожній, не придатний до життя. Усе це в завуальованій формі вказує на ті проблеми, з якими стикається людство: гонитва за наживою «владасть імущих» цього світу призводить до економічних та екологічних катастроф.

Проте авторка дає і оптимістичний прогноз. Вона дає підказку, яка може врятувати людство. І сама дівчина є носієм цієї світлої сили, яка не притаманна темному світу – це любов: любов матері до своїх дітей, любов до того світу, в якому живеш, любов до чоловіка або жінки. Протягом усієї оповіді Мальва неодноразово доводить силу цього почуття, яке темні сили вважають руйнівним і безглуздом: «Де є любов..., там часто панує безлад. А порядок ідеальний зазвичай перетворює світ на цвинтар...» [3, с. 254]. На протигагу темним Птаха стверджувала: «...кохання – це не зло... Це почування, і ми самі робимо його добром, благом, катом, рабом, цілителем, світлом, темрявою, блискавкою і навіть злом. Усе залежить від двох, які утворили власний Всесвіт з мільйонами зір у ньому...» [3, с.103].

Тож авторка примушує замислитися над важливими для сьогодення питання. Дає зрозуміти, що кожен повинен сам вибирати свій шлях, бути «світлим», «темним» або «сірим», проте вона й застерігає, що тільки світлий світ спроможний подарувати людині справжнє щастя почуватися людиною, відчувати радість від спілкування з природою, іншими людьми, сміливо висловлювати свої почуття і мріяти. Світ міфічних істот, в якому живуть герої твору і в який зрештою потрапляє Мальва із світу людей, чітко дає зрозуміти, що право вибору – ілюзорне, що все уже написано у книзі долі, і тільки смілива і відчайдушна людина може позмагатися за своє майбутнє.

Романи Дари Корній «Зворотний бік світла» (2012) і «Зворотний бік темряви» (2013) твори цікаві і водночас глибоко філософські, оскільки ті питання, які у ньому порушені формують людську свідомість. Спроба письменниці ввести в українську сучасну літературу художню інтерпретацію образів з української міфології спрямована на вирішення суто національних питань, а також на конструювання власної міфологічної традиції нової доби. До того ж доцільним є динаміка рівня майстерності авторки у контексті доби, а також розвитку фентезійного напрямку в українській літературі зокрема.

Література

1. Фантастика і фентезі в сучасній українській літературі. Рецензія на книжку Тисовської Наталі «Останній шаман». [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://avtura.com.ua/review/767/>
2. Гурдуз А. Роман Дари Корній «Гонимарник»: місце в мистецькому контексті з погляду традиції й новаторства. [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ukralm/2012_9/hurduz_a.pdf
3. Корній Д. Зворотній бік темряви: роман/ Дара Корній; передм. Г.Пагутяк. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 320 с.
4. Корній Д. Зворотній бік світла: роман/ Дара Корній; передм. Г.Пагутяк. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 320 с.

УДК 811.161.2'373.46(043)

Семашко Т.Ф., кандидат філологічних наук, доцент

ВПЛИВ СИМВОЛІКИ НА ФОРМУВАННЯ КОЛОРИСТИЧНИХ КОНЦЕПТІВ

У сфері лінгвістичного аналізу виникло поняття символу. Символ – точний, кристалізований засіб вираження, що за своєю сутністю відповідає внутрішньому світу життя (інтенсивному і якісному) на протигагу зовнішньому (екстенсивному і кількісному). Термін «символізація» використовують для вираження різних видів ментальних дій, завдяки яким виникає асоціативне поле певних утворених символів. Вивченню цієї проблеми присвячені фундаментальні роботи Ч. Пірса, Ю. Лотмана, О. Потебні, Р. Якобсона, О. Левченко, Т. Морозової, В. Похльобкіна, О. Шеховцової, Н. Макарової та ін.

Звернення до феномену символу в ході вербалізації культурних колористичних концептів викликає низку взаємопов'язаних процесів, як-от: діалог мов та культур, історичний вплив, а також мовні контакти. Науковці, поставивши завдання описати мовні концепти кольору, встановили стійкі асоціативні зв'язки між концептом кольору та його носієм – прототипом. Дослідженню концептів-кольоропозначень присвячені роботи А. Вежбицької, Г. Яворської, І. Голубовської та ін.

Концепти кольору (під якими розуміємо одиниці колективної свідомості, вербалізовані комплексом мовних засобів, яким притаманна національно-культурна специфіка) наділені інформацією про власне кольорову ознаку, а деякі з них пов'язані з індивідуальними асоціаціями, народними віруваннями і уявленнями, історико-культурним досвідом. Результатом вербалізації концептів кольору є прикметники-кольоропозначення, які виступають як одиниці певного мікрополя номінантів кольору. Будучи основним

засобом вербального відображення концепту кольору, прикметник виконує роль певного ядра, навколо якого групуються інші частини мови, а точніше, того первісного джерела, яке формує і створює інші частини мови, вербалізуючи концепт [4, с. 3].

Колоративні концепти у різних мовах виступають засобом символізації певних понять. Колірна символіка з'являється на етапі розвитку людства, коли розвивається логічне мислення, розподіл понять посідає все більше місця у житті людини. У різні історичні періоди під впливом культурно-історичних традицій колір набуває неоднакового символічного значення.

Очевидно, що здатність окремих кольорів бути символами чогось пов'язана з особливостями взаємодії кольору з відчуттями і свідомістю людини. Відповідно кольори відіграють інформативну роль у реальному світі і стають загальними символами для позначення різноманітних понять і явищ. Так, наприклад, концепція чорного і білого кольорів як діаметрально протилежних символів негативного і позитивного в одночасовому, послідовному або перемінному протистоянні є загальноприйнятою. У більшості країн світу чорний колір асоціюється зі злом, бідною, з фізичним та душевним неспокоєм, що зумовлює його причетність до магії, викликає асоціації з пеклом, землею як началом, що народжує і вбиває, і жіночністю як аналогом матері-землі. Білий – символ краси, любові та невинності [5, с. 309-310]. У західній традиції цей колір символізує святість, чистоту, відвертість, спокій, тріумф духу над плоттю. У східній традиції, навпаки, білий колір символізує небо і траур. Наприклад, у Китаї, на відміну від інших країн, траурним кольором вважають білий як кінцевий пункт яскравості та світла [1, с. 23].

Символічне значення сірого кольору, що знаходиться між ахроматичними білим і чорним, визначається саме цим розташуванням на шкалі кольорів, і характеризує негативні прояви діяльності й оцінки особистості. Сірий колір, за словами Л. Ставицької, вписався в художню модель світу 20-х рр. як «уособлення порожнечі та одноманітності життя і в екзистенціональному розумінні, і під кутом зору специфічно романтичного погляду на непівське безчасів'я» [6, с. 83].

Найважливішими денотативними константами для червоного кольору можна вважати 'вогонь' та 'кров', що і лягло в основу його символічних значень. Кров і вогонь амбівалентні за своїм значенням, нерозривно пов'язані з поняттями життя і смерті. Посередником між ними виступає любов як божественне начало, що ставить її в один символічний із ними ряд. Сонячний, теплий, вогняний червоний не тільки гріє, а й обпалює. Червоний колір може бути також символом бурхливого життя, відчайдушного самозабуття, кохання, пристрасті, екстазу, або революцій, мучеництва тощо.

Синій колір пов'язують із фізичною потребою у спокої й з психологічною потребою у задоволенні [2, с. 20]. Синій – це колір неба, отже, це і символ вірності (небо не змінює свого кольору), недосяжної мрії, постійності, відданості вічним цінностям і спогляданню. Він асоціюється з мудрістю та інтуїцією [2, с. 20]. Зелений колір характеризують як споріднений зі світлом та вогнем, який повинен мати ті ж значення, що і світло, але означає лише молодість, красу і радість [5, с. 310-311]. Зелений колір трактують як символ весни, тріумфу життя, природи, юності, молодості, надії, процвітання [1, с. 23].

Жовтий, з одного боку, пов'язують із сонцем та сонячним промінням, весняними кульбабками, тобто він сприймається як світлий, яскравий і символізує збудження, теплоту, радість, основну психологічну потребу – розкриття надії в душі [2, с. 21]. З іншого боку, жовтий – це колір неспокою, колір зради. Крім того, жовтий позначає колір в'янення рослинності, тому асоціюється зі старістю і смертю.

Щодо коричневого кольору, то його потрактовують як такий, що втратив життєдайну силу червоного і символізує тілесні відчуття, покарання, деградацію, відречення від світу [2, с. 21]. Фіолетовий колір, що є поєднанням двох – червоного (жіночого) та синього (чоловічого) начал, у сакральній символіці позначає духовне начало, покаяння, покору. Східна традиція розглядає його як основу всього сущого [1, с. 23].

Попри те, що кольорова символіка має інтернаціональний характер, усталене генетичне сприйняття кольорів має відмінності в різних народів: залежно від різних умов існування і розвитку цивілізацій той самий колір може символізувати різні явища. Так, в українській традиції білому кольору відведено особливе місце: застарілий нині вираз *біла челядь* у давнину мав збірне значення 'жіноцтво', а білий колір символізував сімейний стан жінки; своєрідним оберегом України є білий покрив (омофор) Богоматері, що з часом став символом прагнення країни до встановлення миру і добросусідських відношень.

В українській лінгвокультурній традиції особливе місце відводиться зеленому кольору. Зелена рута і зелений барвінок були обов'язковим атрибутом весільного вбрання. Роль фати у весільному одязі українки традиційно виконував вінок із зеленого барвінка, який символізував вічне кохання. На особливе місце зеленого кольору в українському фольклорі вказує С. Єрмоленко, зазначаючи, що в українській ліричній народній пісні кольоропозначення *зелений* використовується не тільки у своєму первісному значенні (колір флори), а й у пізніших, переносних – як виразник позитивної оцінки: в українській культурній традиції символічні значення зеленого кольору – це щастя, радість, багатство, новизна, свіжість, молодість, сила [3, с. 71-78].

Жовтий колір в українській культурній традиції передає позитивні конотативні смисли. Найдавніші символічні значення жовтого – урожай, багатство, сонце – збереглися і до сьогодні. Згадка про Україну в уяві мовця й слухача викликає асоціацію двох кольорів: жовтого та блакитного, які зображені на прапорі країни, де жовтий позначає хлібний лан, тобто мирну працю, а блакитний символізує – мирне, безхмарне небо, велич і красу народу, вірність Батьківщині, свободу...

Кольором «тепла та єднання», кольором «життя і світла», кольором «перемоги» восени 2004 року став оранжевий колір. Як зазначає Л. Ставицька, «колись звичайні, позбавлені відчутних конотацій колоративи *оранжевий, жовтогарячий, помаранчевий* стали національно-прецедентними феноменами, органічними в національній когнітивній базі, з якими – укупі з іншими феноменами – тепер ідентифікують Україну [6, с. 26]. Хоча для українців природним і органічним є жовтогарячий колір моркви, гарбуза, горобини, сходу та заходу сонця, оранжевий (кальковане утворення з французької мови) також широко представлений в українській мові.

Зазначимо, що символічне значення колоративів не є чимось сталим, незмінним. На якомусь етапі розвитку країни разом із зміною суспільних відносин може зазнавати змін державна символіка, може бути покликана до життя нова символіка, що спричинює розвиток семантики слів, зокрема і кольоропозначень.

Аналіз символіки кольороназв допомагає виявити місце кольору в лексиконі мовних спільнот, що мають різні культурні традиції, та визначити, як культурно-історичні, суспільно-політичні та релігійні чинники впливають на їх функціонування у мові. Символізація кольорів має системний характер, проникає до різних сфер діяльності людини. Цей процес викликає міжконцептні зв'язки в суспільстві і мотивує деривацію кольороназв.

Література

1. Ащеулова К. Ты и твой цвет / К. Ащеулова // РЯШ. – 1998. – № 3. – С. 22-23.
2. Груза Н. Тайны цвета / Н. Груза // Филологические науки. – 1998. – № 7. – С. 34-35.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
4. Жирмунская М. Л. Словообразовательные потенции прилагательных цветообозначений в современных германских языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. Л. Жирмунская. – М., 1982. – 240 с.
5. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 624 с.
6. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20-30 рр. XX ст. (системно-функціональний аспект) : дис. ... докт. філологічних наук : 10.02.01 / Л. О. Ставицька. – К., 1996. – 380 с.

СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ ТА
ПРАКТИКИ

УДК 159.947.23-057.875(043)

Варава Л.А., кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛИЧНОСТНОЙ И
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Специфика современной эпохи в том, что развитие технического прогресса настолько интенсивно и значительно опережает личностную активность каждого отдельного человека как социокультурную единицу и происходящие в обществе преобразования обостряют проблему ответственного отношения человечества не только за настоящее в его жизни, но и за будущее. Ответственность, таким образом, проникает во все сферы деятельности личности.

Ответственность как одно из важнейших свойств личности изучается разными науками: философией, юриспруденцией, этикой, педагогикой, психологией. Анализ понятия ответственности личности включает в себя исследование его с разных точек зрения, так как оно относится к числу наиболее сложных по содержанию понятий. В русском языке понятие «ответственность» понимается как необходимость, обязанность отдавать кому-нибудь отчет в своих действиях, поступках. Определяя ответственность как форму активности, К.А. Абульханова-Славская обозначает ее и как устойчивое качество личности, позволяющее согласовать требования окружающей среды и собственные желания, освобождая от внешнего принудительного контроля [1].

Обзор публикаций по проблеме развития ответственности личности показывает, что она стала предметом исследований в конце XIX – начале XX веков. Как самостоятельная философская категория «ответственность» появилась в середине 19 века. В современной психологии традиция отнесения ответственности к регулятивным процессам представлена в работах К.А. Абульхановой-Славской, Е.Р. Калитеевской, Д.А. Леонтьева.

Необходимость вычленения проблемы ответственности появилась в связи с обращением к идеям свободы. Философы Ф. Ницше, Ж.-П. Сартр, А. Schweitzer и другие выделяли личную ответственность не перед обществом, а перед собственным «Я». Как нравственную категорию ответственность рассматривали в своих трудах М.М. Бахтин, В.В. Знаков, А.С. Макаренко, Е.М. Пеньков, А.С. Капто, Х. Хекхаузен и др. Ответственность как следование нормам и отражение пределов долга изучала В.А. Розанова, Г.Л. Тульчинский и В.А. Энгельгард исследовали ответственность с позиции этики. Ведущим нравственным качеством, по мнению В.Ф. Сафина, ответственность становится, когда не может быть изменена субъектом по его произвольному желанию [2]. Как интегративное качество личности, отражающее ее отношение к обществу с точки зрения предъявляемых к ней установленных нравственных требований, понимает ответственность О.Н. Шалдыбина [3]. Эти и другие суждения дают нам возможность определить ответственность как профессионально-этическое качество личности.

Личностная и профессиональная ответственность делимы достаточно условно потому, что все происходящее в жизни человека его личное. Поэтому мы рассматриваем профессиональную ответственность как составляющую личностной.

Ответственность возникает там, где есть понятие нормы. Усвоение норм личностью определяет ее эффективность в процессе взаимодействий как межличностных так и профессиональных. Принятие социальных норм свидетельствует об успешной социализации и сформированности ценностей у человека которые позволяют ему

самоопределился в выборе межличностных контактов, стиле поведения, собственных жизненных перспективах и смыслах.

Освоение профессиональными нормами или пренебрежение ими дает возможность говорить о будущем профессионализме или дилетантстве человека обладающим дипломом специалиста. Усвоение и принятие норм всегда лежит в определенном противоречии между хочу – надо, интересно – должен, свобода – зависимость.

Социум или профессия всегда определяет необходимость усвоения правил по которым строится межличностное или профессиональное взаимодействие. Поэтому социальные или профессиональные требования диктуют условия, которые в обыденном сознании человека воспринимаются как принуждение, а не свободное волеизъявление.

Если посмотреть на ответственность через призму собственного самоопределения как интереса, желания, цели, принятия решения не из вне навязанного то можно сказать, что это способность человека избирательно и сознательно воздействовать на окружающую действительность с обязательным учетом возможных последствий своих действий. И если наши действия проектируемы и прогнозируемы под желаемый результат то страх принятия ответственности становится минимальным.

Таким образом можно констатировать, что любая ответственность – это внутренняя готовность к самоопределению в собственной жизни от чего зависит ее содержание, наполненность, а значит и качество.

Обзор проблемы позволил нам построить интегративную модель личностной и профессиональной ответственности как структурный компонент качества жизни.

Рис. 1. Интегративная модель личностной и профессиональной ответственности

Анализ научной литературы дал возможность сделать следующие выводы:

- ответственность только личное внутреннее образование сформированное посредством принятия социальных и профессиональных норм с осознанным самоопределением;

- самоопределение позволяет человеку преобразовывать окружающий мир для реализации собственных желаний и целей;
- для формирования ответственности необходимы не только требования долженствования, а и условия для развития собственного интереса с прогнозированием желаемых результатов как неотъемлемой составляющей качества жизни.

Литература

1. Абульханова-Славская К.А. Жизненные перспективы личности / К.А.Абульханова-Славская // Психология личности и образ жизни / Под ред. Е.В. Шороховой – М.: Наука, 1987.- С. 149-151.
2. Сафин В.Ф. Вопросы самоопределения личности и её активности / В.Ф. Сафин // Межвузовский сборник научных трудов – Уфа: Башкирский пединститут, 1985. – 109 с.
3. Шалдыбина О.Н. Проблема ответственности в отечественной психологии / О.Н.Шалдыбина // Вестник Самарского государственного педагогического университета. Психология. Самара : СГПУ, 2007. - С. 47-54.

УДК 159.92-055.1/3

Вілюжаніна Т.А., кандидат психологічних наук, доцент

МОНІТОРІНГ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОБЛЕМ

У вітчизняній науці на даний момент фіксується сплеск робіт, присвячених вивченню молоді як на теоретичному, так і практичному рівні [1]. У науковій літературі існує безліч підходів до вивчення молоді, деякі з яких як не можна краще відповідають реальності і дозволяють найбільш адекватно відобразити сутність соціальних змін в молодіжному середовищі (Ю.А. Зубок, О.І. Карпукін, В.Т.Лисовський, Б.А. Ручкін, Ф.Е. Шерега, В.И. Чупров, Т.А. Чередниченко). Однак для вивчення студентської молоді найбільшим потенціалом володіють питання щодо реальних соціально-психологічних проблем студентів.

Студентський вік – це сенситивний період для розвитку соціогенних потенцій людини як особистості: формування професійних, світоглядних і громадських якостей майбутнього фахівця; розвиток професійних здібностей як передумова подальшої самостійної професійної творчості; становлення інтелекту і стабілізація рис характеру; перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією [3].

У зв'язку з актуальністю проблеми в Маріупольському державному університеті на філологічному факультеті була організована робота круглого столу «Актуальні проблеми студентської молоді. Досвід і шляхи вирішення». Було проведено анкетування студентів 1-5 курсів (в опитуванні брало участь 225 респондентів) з метою вивчення основних проблем, ціннісних орієнтацій і пріоритетів студентської молоді. За результатами анкет було визначено найбільш значущі для сучасної молоді проблеми, які й обговорювалися на круглому столі.

Проблеми, з якими стикається молодь, пов'язані з положенням молоді в соціальній структурі, що характеризується насамперед перехідністю і нестабільністю. Економічні фактори найбільше впливають на становище молоді. У своїй масі молодь недостатньо забезпечена матеріально, не має власного житла, змушена покладатися на фінансову допомогу батьків. Бажання отримати освіту відсуває початок трудової діяльності на більш зрілий вік, а відсутність досвіду і знань перешкоджає отриманню високооплачуваних посад. [2].

Духовні чинники не менш важливі. Молодь як перехідна і нестабільна соціальна група найбільш вразлива перед негативними тенденціями сучасності. Так, поступово нівелюються цінності праці, свободи, демократії, міжнаціональної терпимості, а на зміну

цим «застарілим» цінностям приходять споживацьке ставлення до світу, нетерпимість до чужого, стабільність. Характерний для молоді протестний заряд в кризові періоди спотворюється, набуваючи жорстокі і агресивні форми. При цьому відбувається криміналізація молоді, зростає чисельність молодих людей з соціальними відхиленнями, такими, як алкоголізм, наркоманія, проституція. [4].

У сучасному світі принципово важливо, щоб молоді люди отримували затребувану освіту, були сучасними людьми, мислячими, творчими і мали можливості для самореалізації. Тому розглянемо результати нашого дослідження.

На питання «Які труднощі виникають у Вас під час навчального процесу?» більшість студентів вказує на такі труднощі, як брак часу, велике навчальне навантаження і, як не парадоксально, одночасно на власну лінь. Згідно з опитуванням, студентам зовсім не вистачає 24 години у добі для того, щоб встигнути зробити все необхідне, що стосується навчання, відпочинку, а в деяких випадках і роботи. Майже третини студентів не вистачає коштів на відповідну організацію свого навчального процесу (купівля додаткової літератури, ноутбука, канцелярського приладдя, доступ в Інтернет і т.д.). Негативні моменти, пов'язані з організацією навчального процесу на факультеті, відзначені одиничними студентами і статистично не є значимими. Четверть студентів заперечують наявність труднощів під час навчального процесу, але в інших блоках анкети ці труднощі і проблеми ними таки позначені.

Так, студенти перших курсів відзначають труднощі адаптації до норм студентського життя (нездатність швидко визначитися і зорієнтуватися в нових умовах; ідеалізоване уявлення про навчання у ВНЗ, яке не справдилося; погана пристосованість до самостійного життя) і проблеми комунікативного характеру (недостатня комунікабельність, складність спілкування з новими людьми) у спілкуванні як з однокурсниками, так і з викладачами. Крім вже зазначених проблем з браком часу, є також труднощі з житлом. Проблеми проживання на квартирі або в гуртожитку стосуються більшою мірою іногородніх студентів, яких, втім, чимало. Звідси з'являються інші труднощі, адже крім проблем з навчанням, необхідно подбати про свій побут (випрати, прибрати, приготувати поїсти, сходити в магазин і т.п.), а багато ще й працюють, щоб не бути тягарем для батьків і самостійно оплачувати своє проживання в чужому місті. Подібні проблеми дуже складно назвати дитячими, враховуючи сучасні реалії життя. Частина студентів (12%) стикаються з тим, що не в силах повною мірою самостійно засвоїти навчальну програму, їм потрібна допомога при підготовці до занять. За відсутності такої допомоги ситуація може повалити деяких в зневіру, похитнути віру в свої знання і можливості. Крім того, такі студенти стають більш пасивними, вони менш активно беруть участь в обговореннях і намагаються не ставити запитань.

Присутні у студентському житті і складності матеріального характеру, комунікативні труднощі та інші негативні фактори, які призводять до занепаду сил, депресії, зниження інтересу до навчання. Всі ці проблеми роблять значний вплив на студентів і можуть призвести до різних негативних наслідків. Тому, у разі виникнення таких проблем, не можна пускати все на самоплив, а необхідно серйозно взятися за їх вирішення.

Розглянемо блок анкети з актуальних проблем студентства в цілому. На думку студентів всіх спеціальностей, найбільш актуальними проблемами сучасної молоді є наступні: відсутність роботи і проблеми з працевлаштуванням (85%); відсутність вільного часу (80%); алкогольна та наркотична залежності молоді (72,5%); соціальна пасивність молоді (55%); відсутність власного житла (50%); низький рівень заробітної плати (47,5%); страх втратити себе в повсякденній рутині, в громадських нормах і обов'язках (40%); прогресуюче руйнування навколишнього середовища (40%); можливість поєднати навчання і професію з вступом у шлюб і створенням сім'ї (35%); матеріальна залежність від когось-небудь (32,5%); відсутність можливостей для самореалізації (27,5%); конфлікти з батьками (15%); недостатня допомога з боку держави (10%); депресія (7,5%).

Розглянемо наступний блок. При аналізі цінностей молоді нас цікавило, які цінності є для студентів найголовнішими, а яким не надають особливого значення. Така цінність, як матеріальне забезпечення, опинилася на першому місці у студентів. Ця цінність задовольняє багато потреб, тому не дивно, що саме вона отримала перше місце. Як найважливішу позитивну характеристику студентів за результатами дослідження відзначимо пріоритет у більшості студентів загальнолюдських цінностей - здоров'я, сім'ї, а також освіти і творчості. Відзначено також те, що найбільше турбує студентів в майбутньому: власна доля і доля дітей, культурна і духовна деградація (суспільства в цілому і деградація молодіжної культури в першу чергу), а також у порядку убуття зниження добробуту населення, забруднення навколишнього середовища, алкоголізм, наркоманія, ріст злочинності. Зрозуміло, що не всі студенти стикаються з вищевказаними проблемами, однак повинен бути шлях до вирішення проблем. Дуже багато хто вбачає такий шлях у створенні студентських профспілок та об'єднань, які, як на підприємствах, боролися б за права студентів. Для цього потрібна ініціатива, соціальна активність молодих людей.

Позитивну спрямованість мають хороші враження більшості студентів від навчального процесу і від суспільного життя, незважаючи на високі навчальні вимоги; бажання студентів додатково крім програми вивчити іноземні мови. Студенти хотіли б навчитися правильно організовувати свій час (60%); вміння ефективно вирішувати конфліктні ситуації (45%), бути більш впевненим у собі (45 %); принципам і правилам ефективного спілкування (30%). Саме такі завдання необхідно позначати при плануванні проведення психологічних тренінгів в руслі роботи психологічної лабораторії.

У рамках психологічної лабораторії рішенням психологічних проблем студентів можуть виступати: розробка технології супроводу студентів, яка включатиме діагностику з визначенням позитивних і негативних точок в особистісному профілі і розробку програми корекції, що складається з двох етапів: 1) усвідомлення і розуміння своїх недоліків і слабкостей; 2) знання, вміння застосування засобів щодо посилення своїх позитивних та усунення небажаних рис характеру; розробка та апробація програми психологічного практикуму як засобу розвитку здатності до самоуправління навчальною діяльністю; спрямованій на зміну самосвідомості студента через процеси самопізнання і систему знань про себе, формування позитивних особистісних ресурсів, що забезпечують зміну поведінки, підвищення якості життя.

Література

1. Жоголева О. Р. Современный процесс социализации студенческой молодежи / О. Р. Жоголева // Социально-экономические проблемы трансформационной экономики. Сборник материалов. – Тюмень: Изд-во „Вектор Бук”, 2006. – В. 3. – С. 217 - 220.
2. Лисовский В.Т. Динамика социальных изменений среди молодежи / В.Т. Лисовский // Социс. – 1998. – № 5. – С.
3. Савченко С.В. Современные студенты: фрагменты социально-педагогического анализа / С.В. Савченко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія: Зб. статей. – Вип. 5. – К.: Пед. преса, 2003. – С. 240-247.
4. Чиж О.Н. Гуманістичні цінності вищої освіти / О.Н. Чиж, О.І. Баби́чев, С.В. Савченко // Вісник Луган. держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Пед. науки. – 2001. – № 9. – С. 241-247.

ПОЛЕЗАЛЕЖНІСТЬ - ПОЛЕНЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІЛКУВАННЯ

До поняття стиля звертаються у багатьох наукових дисциплінах, тобто воно є междисциплінарним, але, незважаючи на це, його використовують тоді, коли прагнуть підкреслити, чим дане явище відрізняється від інших подібних. Найбільш адекватне визначення стиля, яке відповідає сьогоденним уявленням, надав Г.Олпорт: «Стиль – це характеристика системи операцій, до якої схильна особистість в силу своїх індивідуальних властивостей» [1, с. 278]. Прояв стилю діяльності є різноманітним: це і практичні способи дії, і прийоми організації психічної діяльності, і особливості реакцій та психічних процесів.

Взагалі кажучи, під індивідуальним стилем слід розуміти всю систему відзначних ознак діяльності людини, що є обумовленими особливостями її особистості [1].

Значне місце у вітчизняній та зарубіжній психології відводиться розгляданню когнітивних, або пізнавальних стилів діяльності, інтенсивне вивчення яких почалося західними психологами у 1960 – х роках, а пізніше – вітчизняними.

Когнітивний стиль – збірне поняття щодо відносно стійких способів пізнавальної діяльності, пізнавальних стратегій, які полягають у своєрідних прийомах отримання та переробки інформації, а також прийомів її відтворення та засобів контролю [1, с. 307].

Одним з найбільш всебічно вивчених параметрів когнітивного стилю є пізнавальний стиль «полезалежність – полenezалежність», якій виділений Г.Віткіним.

Полезалежність - поняття, що означає переважну орієнтацію суб'єкта на внутрішні еталони упорядкування зовнішніх вражень в умовах, коли йому нав'язуються неадекватні форми відображення зовнішнього світу [3, с. 281]. Протилежним полюсом по відношенню до полезалежності є полenezалежність.

Дослідження цього когнітивного стилю проводяться у різних напрямках: пошук його детермінант та кореляцій з особистісними характеристиками та когнітивними процесами, визначення міжкультурних та вікових відмінностей [2].

Когнітивний стиль людини має прояв в особливостях безпосередньої взаємодії з іншими людьми. В оглядовій статті Г.Віткіна і Д.Гудінафа міститься багато відомостей про відмінності в міжособистісній взаємодії осіб з протилежним когнітивним стилем. Зокрема, автори відзначають, що полenezалежні індивіди воліють перебувати на більшій дистанції від співрозмовника, демонструють меншу схильність до розкриття своїх почуттів і рис особистості при спілкуванні з людьми; в ході інтерв'ю підкреслюють свою незалежність схрещуванням рук на грудях і прийняттям розслабленої пози; виявляють меншу чутливість до всякого роду соціальних натяків і гіршу пам'ять на обличчя [4].

На думку Г.Віткіна і Д.Гудінафа полenezалежні особи, які в цілому більш покладаються на зовнішні обставини є набагато більш соціально орієнтованими. Вони більш схильні бути уважними до соціальних впливів, схильні до соціальних джерел інформації, чуйні по відношенню до інших людей, зазвичай тримають більш коротку фізичну дистанцію при реальному спілкуванні. Залежні від поля люди сподіваються на допомогу і підтримку тих, хто оточує. Їм набагато легше відповідати на питання, коли вони чують схвальні оцінки своїх відповідей. Вони більше прагнуть до колективних форм дії, у присутності інших людей вони покращують показники своєї діяльності. Так як ці люди є набагато більше міжособистісно орієнтованими, вони можуть отримувати значно більше інформації в процесі спілкування з іншими, менше беруть участь у конфліктах, схильні змінювати свої погляди відповідно до позиції авторитетів. З іншого боку, здатність полезалежних осіб вдаватися до думки інших можна сприймати в якості необхідності, потреби пошуку інформації з метою використання останньої при

структуруванні невизначеної ситуації, тому що вони слабше можуть робити це самі. Тобто для людей з залежністю від поля інший об'єкт стає і джерелом інформації, і засобом, інструментом її переробки, тому їм і потрібна наявність усіх їх соціально корисних якостей. Таким чином, соціальна ефективність полезалежних осіб може служити в якості компенсації їх слабкої компетентності у здатності до пізнання.

Полезалежні індивіди різних вікових груп частіше вступають до спілкування. Діти з високим виразом полenezалежності віддають перевагу одиночним іграм в дитячому садку. Існує позитивна залежність між частотою соціальних контактів і полenezалежністю у літніх людей з важкими захворюваннями, які перебувають на лікуванні в лікарні. Серед спортсменів, які займаються груповими видами спорту (хокеєм, футболом, баскетболом), найчастіше зустрічаються полenezалежні особи, ніж серед тих, хто займається індивідуальними видами (гімнастикою, плаванням тощо).

Полenezалежні індивіди віддають перевагу тим сферам діяльності, які вимагають частих соціальних контактів (адміністратор, вчитель, продавець тощо), тоді як полenezалежні обирають професії, що пов'язані з індивідуалізованими формами праці (математик, архітектор, пілот і т.д.).

Через те, що когнітивний стиль є стійкою особистісною характеристикою, зміна його на протилежний є малоімовірною. І. П. Шкуратова звертається до однієї з робіт Г.Віткіна, в якій автор обговорює можливість зміни стилю в процесі психотерапії і повідомляє про результати дослідження, в ході якого у 30 випробовуваних осіб чоловічої статі вимірювали полenezалежність - полenezалежність протягом чотирнадцяти років (у 10, 14, 17 та 24 роки). У всіх них спостерігалось зростання полenezалежності з віком, але місце кожного індивіда на шкалі полenezалежності - полenezалежності залишалось постійним [4]. Ймовірно, життєві обставини та психотерапевтичні дії можуть призводити до незначних змін у поведінці, але не до зміни когнітивного стилю.

Питання про мобільність когнітивного стилю є вкрай важливим не тільки в прикладному, але й в теоретичному плані, оскільки воно пов'язане з такими методологічними проблемами, як співвідношення стильових та рівневих показників. Полenezалежність є рівневою характеристикою або стильовою? Іншою мовою, чи можна говорити про явну перевагу одного полюсу стилю над іншим? І. П. Шкуратова вважає, що це питання вичерпало себе, оскільки накопичено незліченну кількість фактів, які свідчать про успішність дій в одних випадках полenezалежних індивідів, а в інших - полenezалежних, що ставить їх на один щабель [4]. Інша справа - здатність до зміни когнітивного стилю в залежності від вимог ситуації, що значно розширює адаптивні та творчі можливості особистості.

Якщо говорити про змістовні моменти оцінки осіб з різним когнітивним стилем, то, полenezалежні особи описують себе і характеризуються іншими як дружелюбні, теплі, уважні, тактовні, такі, що пристосовуються, що погоджуються з оточуючими, люблячі їх й улюблені ними, а полenezалежні - як вимогливі, амбітні, властолюбні, нечутливі, різкі, які віддають перевагу самотності, високо цінують розумові заняття, орієнтовані на справу, цікавляться більше ідеями та принципами, ніж людьми.

Полenezалежні індивіди активно надсилають інформацію про себе у формі невербальних виразів, можливо, розраховуючи на відповідну реакцію. Вони також є більш схильними до розкриття своїх почуттів, ніж полenezалежні.

Підводячи підсумок розглянутим даним про прояв полenezалежності в реальній поведінці в процесі спілкування, можна відзначити два основних моменти.

Полenezалежні є орієнтованими на спілкування, а полenezалежні - імперсонально орієнтованими. Як образно сформулював ці відмінності Г.Віткін в одній зі своїх робіт, при вирішенні однієї і тієї ж задачі полenezалежні діють під девізом «йди по той бік даної інформації», а полenezалежні - під девізом «дій у полі» [4]. Цими ж девізами вони керуються і в спілкуванні: перші прагнуть добути необхідну інформацію у інших людей і тому прикладають багато зусиль до встановлення з ними хороших стосунків, а другі діють

самостійно і демонструють незалежність від тих, хто оточує. Полезалежні і полenezалежні є рівними за соціальною компетентністю. На перший погляд, полезалежні набагато успішніше встановлюють контакти з іншими людьми. Але при більш ретельному аналізі з'ясовується, що вони не завжди є бажаними партнерами, в деяких ситуаціях перевага віддається полenezалежним. Як ті, так й інші можуть успішно оволодіти професією, що вимагає встановлення міжособистісних відносин (психотерапевт, вчитель). Правда, при цьому кожен вибирає стиль спілкування, що відповідає його когнітивному стилю.

Полезалежні та полenezалежні перебувають у стані взаємодоповнення, компліментарності. З одного боку, - полenezалежна людина, та, що самостійно прокладає шлях до вирішення проблеми, є компетентною, але не дуже товариською, з іншого - гнучка, товариська, та, яка є полезалежною, готовою підхопити чужу ідею і допомогти її реалізувати. Іноді цей тандем виявляється дуже продуктивним.

Ці дані ще раз підтверджують думку про те, що розрізнення між полenezалежними та полезалежними індивідами носять не рівневий характер, а стильовий, тобто той, що складається з різних способів виконання однієї й тієї ж діяльності при однаковій якості результату.

Література

1. Ильин Е. П. Психология индивидуальных различий / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2004. – 701 с.
2. Курочкин Н.И. Влияние познавательных стилей на эффективность профессиональной деятельности и обучения / Н. И. Курочкин, Л. П. Урванцев // Особенности познания и общения в процессе обучения: Межвузовский тематический сборник / Под редакцией С.Н.Батраковой. – Ярославль: Ярославский государственный университет, 1982. С. 75 – 85.
3. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Шкуратова И.П. Полезависимость – полenezависимость, понятийная дифференцированность и индивидуальные особенности общения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://flogiston.ru/articies/social/mono_poledependance.

УДК 159.947.5:378.147.11(043)

Кашкарьова Л. Р., кандидат психологічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЯК ВНУТРІШНЬОЇ СПОНУКИ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сьогодні у сучасній вищій школі, як і раніше, досить гостро стоїть завдання підвищення ефективності навчання й оптимізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Адже, навіть при недостатніх здібностях висока навчальна мотивація може відігравати роль компенсуючого фактора у підготовці компетентного професіонала. Саме тому педагоги й психологи приділяють особливу увагу проблемі формування мотивації студентів як внутрішньої спонуки їх навчально-професійної діяльності. Важливим фактором успішного навчання у ВНЗ є характер учбової мотивації, її енергетичний рівень та структура. Деякі автори ділять мотивацію учбової діяльності студентів на недостатню й позитивну, відносячи до останньої пізнавальні, професійні й навіть моральні мотиви. У такій інтерпретації отримується прямолінійний і майже однозначний зв'язок позитивної мотивації із успішністю навчання. У контексті формування мотивів у процесі навчання студентів у виші неодмінно виникає питання про те, які саме мотиви слід формувати. Це не просто питання пошуку та відбору того чи іншого окремо взятого мотиву з метою його формування, а визначення оптимальної структури мотиваційної сфери студента.

На думку В.М. Тимошенко, провідними в структурі навчальної мотивації є комунікативні, пізнавальні та соціальні мотиви, найбільш дієвими серед яких є мотив

досягнення – прагнення до успіху у професійній діяльності. А.К. Маркова підкреслює, що «навчальна мотивація складається з ряду спонукань (потреби і смисл навчання, його мотиви, цілі, емоції, інтереси), які постійно змінюються і вступають у нові зв'язки один з одним. Тому становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відношень між ними».

У дослідженні Н.Б. Бондаренко виділяється ширший перелік мотивів навчальної діяльності: широкі соціальні мотиви; пізнавальні мотиви, що породжуються самою навчальною діяльністю; комунікативні мотиви; мотиви участі в навчальному процесі; мотиви соціальної ідентифікації (з батьками, однолітками, педагогами); мотиви особистісного розвитку (професійного самовизначення, матеріального благополуччя); мотиви успіху (самоствердження, самовираження); мотиви уникнення неприємностей. О.О. Леонтьєв підкреслює, що педагог має право самостійно вирішувати, на який вид мотивації учнів (студентів) слід покладатися в першу чергу – на комунікативну, пізнавальну, естетичну чи ігрову.

Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень дає змогу виділити структуру мотивів, які забезпечують успішну навчальну діяльність студентів. Така структура, на наш погляд, є ієрархічною системою зовнішніх і внутрішніх мотивів, що визначають спрямованість, інтенсивність й особистісний сенс пізнавальної діяльності студентів. Що дає людині володіння внутрішнім світом? Поведінка тварин визначається двома рядами факторів: зовнішніми стимулами, що викликають автоматичні інстинктивні або прижиттєво сформовані реакції, і внутрішніми станами напруги тих або інших потреб, від яких залежить готовність тварини до тих або інших форм поведінки й до реагування на ті або інші стимули. Взаємодія цих двох рядів може породжувати іноді дуже складні механізми детермінації поведінки, але ця поведінка завжди виявляється підпорядкованою задоволенню актуальних потреб тварини.

Поведінка людини також найчастіше підпорядковується саме такій логіці і зводиться до реагування на стимули і задоволення спонтанних мотивів. Разом із тим уся поведінка людини не можна зводитися лише до цього. Як точно підмітив Гегель, обставини і мотиви панують над людиною лише тоді, коли вона сама дозволяє їм це.

Розрізнення двох логік людського існування чітко представлено в концепції американського психолога Сальваторе Мадді. Мадді виділяє в людей три групи потреб. Дві з них цілком традиційні і відзначаються більшістю психологів – це потреби біологічні й соціальні. Третя ж група потреб ніким раніш у подібні переліки не включалася. Мадді називає цю групу потреб психологічними і включає в неї потреби в судженні, уяві і символізації. Мадді описує два типи розвитку особистості в залежності від того, які потреби виходять у неї на перший план. В одному випадку в людини безроздільно домінують біологічні і соціальні потреби, а психологічні дуже слабкі. У цьому випадку людина сприймає саму себе як не більш ніж утілення набору біологічних нестатків і соціальних ролей і поводить згідно ним, тобто відповідно до логіки, що ми можемо назвати логікою задоволення актуальних потреб. Мадді називає цей шлях розвитку особистості конформістським. При іншому, індивідуалістському шляху розвитку особистості чільне положення займають психологічні потреби, і це відіграє ключову роль у зміні всієї логіки поведінки. Людина виходить за межі біологічних нестатків і соціальних ролей, переборює ситуативність свого поведінки саме завдяки судженню, уяві й символізації. З їхньою допомогою вона будує не тільки картину світу яким він є, але й картину бажаного світу й картини інших можливих світів; вона зв'язує у свідомості актуальну ситуацію з багатьма іншими обставинами, що не присутні в ній безпосередньо, у тому числі з її віддаленими причинами і наслідками; вона знаходить цілісність картини світу в тимчасовій перспективі, стає здатною планувати свої майбутні дії й оцінювати

зміст будь-якої своєї дії або зовнішньої обставини в контексті не миттєвої ситуації, а усього свого життя, а часом і в більш широкому контексті.

Залежно від рівня розвитку професійної спрямованості всіх студентів можна згрупувати таким чином:

I тип – студенти з позитивною професійною спрямованістю, здібності яких відповідають вимогам обраної професії, що забезпечує поєднання провідних мотивів зі змістом професійної діяльності. Орієнтація у професійній сфері пов'язана з привабливістю змісту професії, її відповідністю здібностям.

II тип – студенти, які остаточно не визначилися у своєму ставленні до професії. Їхній вибір не має чітко вираженої професійної мотивації через брак повної інформації про професію. Головна орієнтація в професійній сфері пов'язана з соціальними можливостями, що їх надає обрана професія, її широке застосування. Для таких студентів прийнятний компроміс між невизначенням, інколи негативним ставленням до професії та продовженням навчання у вузі з перспективою працювати за фахом.

III тип – студенти з негативним ставленням до професії. Мотивація їхнього вибору зумовлена, як правило, загальносоціальними цінностями вищої освіти, а також слабким уявленням про професію. За низького рівня професійної спрямованості провідний мотив виражає потребу не стільки в самій діяльності, скільки в різноманітних, пов'язаних з нею обставинах (відпустка, відносна свобода в розподілі робочого часу тощо).

Згідно теорії поетапного формування активності студентів у навчальній діяльності розглядається в двох аспектах: мотиваційному та операційному. Мотиваційна сторона активності визначається відношенням студента до вивчення дисциплін і до навчання взагалі, а операційна – володінням прийомами орієнтації в матеріалі, завдяки яким підбираються адекватні способи дії для розв'язання тих чи інших задач.

Мотиваційна сторона активності створює три класи мотивів:

1. Зовнішні (нагорода чи покарання).
2. Змагальні (успіх у змаганні з іншими або з собою).
3. Внутрішні (стійкий інтерес до навчання).

Можна виділити три підходи до виховання мотиваційної сфери особистості в процесі навчання:

1. Індивідуальний підхід полягає в тому, щоб вивчити провідні соціально ціннісні мотиви кожного конкретного студента і спиратися на них у процесі навчання.
2. Типологічний підхід полягає в опорі на ті мотиви, які властиві всім студентам даного курсу, факультету, статі тощо.
3. Топологічний підхід полягає в тому, щоб побудувати тип навчання, що має в собі можливості для формування множини соціально ціннісних мотивів студентів у навчанні.

Топологічний підхід до виховання мотивів, очевидно, найбільш близький до оптимального, бо в силу своєї багатосторонньої «мотиваційної палітри» полегшує індивідуальний підхід і долає стандарт типологічного. Його перевага полягає в тому, що він дає студентам можливість знаходити цілі, що мають для них «особистісне значення», і в короткочасній ситуації особистої життєдіяльності «зміщувати» свої мотиви на інші цілі, відкривати нові значення попередніх цілей. Цю обставину тонко підмітив Д. Брунер: «Хоча справа виграє від ясного розуміння кінцевих цілей навчання, часто буває так, що ми можемо знову і знову відкривати для себе остаточні цілі в ході спроб досягнути більш скромних цілей».

Література

1. Мусаєв К. Ф. Теоретичні основи мотивації навчальної діяльності / К.Ф. Мусаєв. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_6/files/PD610_47.pdf
2. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи; Навчальний посібник для магістрів і аспірантів / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.

МОДЕЛЮВАННЯ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ В РАННІЙ ЮНОСТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Трансформація різних сфер суспільного життя впливає не тільки на макросоціальні процеси, але і на індивідуальне життя людини, змінюючи її цінності, норми, культуру. В сучасному суспільстві декларативно признається гендерна рівність але на практиці існує гендерна асиметрія загально-соціальних і сімейних ролей та формується суперечливий набір гендерних норм, стереотипів, правил поведінки і моделювання життєвого шляху. Саме глобальними соціальними змінами обумовлена актуальність розгляду гендерного аспекту моделювання життєвого шляху сучасної молоді.

Теоретичну основу дослідження становлять положення гуманістичної психології про особистість та уявлення нею власного життєвого шляху (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм), вітчизняні та зарубіжні підходи щодо дослідження категорії життєвого шляху особистості (К. Абульханова-Славська, А. Адлер, Л. Анциферова, О. Асмолов, М. Вебер, З. Кісарчук, І. Кон, О. Кронік, Д. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Франкл, Е. Фромм).

Життєвий шлях особистості є категорією, у якій інтегруються всі базові психологічні аспекти людського існування. Постановка проблеми вивчення життєвого шляху належить Ш. Бюлеру та Н. Рибинкову.

Юнацький вік один з відповідальних періодів формування особистості, який включає усвідомлення сенсу життєвого шляху та його цілей. Більшість вчених зізнається, що юнацький вік є головним періодом формування власних переконань і вміннь самостійно будувати свій життєвий шлях.

Питання про життєвий шлях зароджується спочатку у вигляді неясної мрії, а потім виростає в уявлення про певну життєву перспективу, майбутнє самовизначення, життєвий ідеал тощо. Сенсожиттєві роздуми в юнацькому віці спрямовані у майбутнє, на пізнання свого життєвого призначення, а відповідь на це питання звичайно розгортається у системі конкретних життєвих планів, які старшокласник має намір реалізувати. У цьому віці питання про сенс життя не відділяється від уявлень про життєві цілі.

Серед різноманітних концепцій, теорій, напрямків в сучасній психології окремо визначається психологія життєвого шляху. Життєвий шлях – індивідуальна історія розвитку особистості, що включає в себе життєві цілі і завдання, плани, перспективи, суб'єктивну картину і час життєвого шляху, сенс життя, ставлення до нього.

Життєвий шлях людини – це історія особистості в конкретну історичну епоху та історія її діяльності та спілкування в суспільстві. В ході життєвого шляху людина формується не тільки як особистість (носіє соціокультурних, етнічних та ін. особливостей суспільства), але й як суб'єкт діяльності (спеціаліст-професіонал в конкретній сфері трудової діяльності). Тим самим як інтегральне поняття „життєвий шлях” конкретизується в процесах соціалізації та професіоналізації. При цьому ми окреслюємо особистісний життєвий простір людини ширшим за її професійний простір. Відповідно особистісне самовизначення починається раніше, а значить виступає впливовим фактором (в деякій мірі навіть формуючим) стосовно становлення особистості. Життєвий шлях особистості – це багатовимірний, узагальнений і цілісний програма індивідуального розвитку та життєдіяльності особистості, яка має свої межі, певні періоди, міру завершеності й вичерпаності. Як психологічна категорія – це фундаментальне системне поняття, що передбачає розкриття індивідуальної історії людини, сукупність подій та обставин індивідуального розвитку особистості.

Метою нашого дослідження стало визначення гендерних особливостей моделювання життєвого шляху в юнацькому віці

Дослідження проводилося на базі гімназії №2 м. Бердянська. У дослідженні взяло участь 40 учнів у віці 16-17 років, з них 20 дівчат та 20 хлопців. Особливості моделювання життєвого шляху у молоді виявлялися за допомогою методик: «Сенсожиттєві орієнтації» Д. Леонтьєва, «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Дослідження сенсу життя» В. Котлякова.

Методика «Сенсожиттєві орієнтації» Д. Леонтьєва дає досить повну картину ціннісного образу життя в юнацькому віці., дозволяючи оцінити життєві цілі, емоційну насиченість життя та її результативність.

Методика М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» дозволила нам визначити основні та бажані цінності людини. Дана методика використовувалась як допоміжна, бо її результати залежать на пряму від адекватності самооцінки респондента.

Система життєвих смислів вивчалася за допомогою методики В. Котлякова «Дослідження смислу життя», що дозволило визначити співвідношення життєвих категорій в системі життєвих смислів респондентів.

Для ефективного аналізу результатів дослідження сенсожиттєвих орієнтацій за методикою Д. Леонтьєва спочатку був визначений загальні показники юнаків та дівчат, що впливають на оцінку інших категорій сенсожиттєвих орієнтацій. Загальні показники враховувалися тоді, коли їх числові дані були нижчі за середній загальний показник.

Досліджуючи особливості формування цілей у юнацькому віці, було виділено, що 30% мають високі показники, з них 20% при низькому ОЖ не мають чітко сформованих цілей у житті. У 25% – низький показник, що свідчить про хибне усвідомлення їх життєвих планів. Процес життя має високий показник у 40% юнаків, але 25% із них мають низькі показники по іншим критеріям, і тому цю частину учнів можна вважати гедоністами, що живуть сьогоднішнім днем, а 30% юнаків не мають інтересу до життя.

За короткий відрізок пройденого життя, 25% юнаків задоволені своїм минулим, а 15% – хотіли б прожити його інакше. При цьому підкреслимо, що 40% вважають себе «господарями» життя, володіють достатньою свободою вибору, а 10% – не вірять у свої сили. Щодо контролю свого життя, то лише 25% впевнені в тому, що вони вільно приймають рішення і втілюють їх у життя, а 20% – фаталісти, переконані у тому, що життя людини непідвладне контролю. У дівчат ситуація є досить вражаючою: 45% мають високий загальний показник, 45% – визначилися з ціллю у житті, 25% – контролюють процеси свого життя, 25% – задоволені минулим, 45% – вважають себе сильними особистостями, але 70% дівчат схильні до фаталізму.

Якісний аналіз результатів за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» дав можливість оцінити життєві ідеали, ієрархію життєвих цілей. та цінностей. Дані, що ми отримали, засвідчили наступні важливі життєві цінності в ранньому юнацькому віці: здоров'я (60% у хлопців та 45% у дівчат), цікава робота (72% та 69% відповідно), забезпечене життя (80% та 76%), продуктивне життя (70% та 67%), незалежність (56% та 42%), саморозвиток (84% як у хлопців так і у дівчат). Низькі показники мають такі термінальні цінності як пізнання, сім'я, щастя інших. Відмінними цінностями є орієнтація на суспільне визнання у хлопців, та на красу природи та мистецтво у дівчат.

Результати дослідження юнаків за методикою В. Котлякова показали переважання такого життєвого сенсу у хлопців як статусність а у дівчат самореалізація.

Незначний життєвий сенс як для хлопців так і для дівчат має сім'я, пізнання, альтруїзм.

Загалом результати дослідження показали, що гендерні відмінності у моделюванні життєвого шляху у хлопців та дівчат незначні. Для хлопців важливо суспільне визнання, певний статус у суспільстві, дівчата ж вбачають сенс життя в самореалізації та почутті прекрасного. Наше дослідження не претендує на повну вичерпність вивчаємої проблеми. В подальшому слід розглянути генезу побудови життєвого шляху в процесі розвитку особистості в юнацькому віці.

Література

1. Байтингер О. Е. Переживание будущего как проблемы в ранней юности /Байтингер О. Е. ; под ред. Л. А. Регула. - СПб. : Питер, 1998. - 356 с.
2. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2007. – Вип. 16 (19). – С. 3

УДК 159.9:378.12(043)

Мойсеєнко Р.М., кандидат педагогічних наук, доцент

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВИКЛАДАЧА ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Період адаптації випускника вищого навчального закладу до професійної діяльності цілком справедливо вважається дуже важким, бо в цей час адаптація йде в багатьох напрямках. На психологічному рівні адаптація виявляється як відчуття внутрішнього дискомфорту, невпевненості, зростання психічної напруженості, підвищення тривожності, явний або прихований конфлікт із соціальним оточенням.

Психологічна адаптація має кілька напрямів, за якими відбувається перебудова системи відношень і засобів взаємодії молодого викладача з іншими колегами кафедри. Включення в нову систему педагогічної діяльності характеризується низкою принципових відмінностей від попереднього періоду життя: оволодіння новим алгоритмом дій, які відрізняється новою спрямованістю, іншими стають організаційні характеристики діяльності (змінюється робоче навантаження, яке набуває вигляду ретельної переробки значної кількості відомостей, фактів, правил); значно розширюється спектр виконуваних обов'язків, які раніше, у процесі навчання у вищому навчальному закладі, не передбачалися (заповнення поточної документації, організація дозвілля студентів тощо). Змінюється система контролю над діяльністю: від звичної звітності у формі заліків та іспитів, вона переходить до якісних характеристик діяльності за принципово новими критеріями.

Включення у нову систему соціальних відносин супроводжується передусім зміною рольових позицій, де молодий фахівець одразу переходить на позицію людини, яка має відповідати не тільки за себе, а й за інших, сама приймати рішення, координувати, повчати, наставляти, давати поради. Особливістю нової позиції є зміна референтної групи, взаємодія у різних «площинах», у кожній з яких молодий викладач мусить грати різні ролі: відповідальної людини (зі студентами), співрозмовника, консультанта тощо.

Вивчаючи структуру процесу адаптації, дослідники розглядають кожну подію і в цілому весь процес як систему, що складається з двох взаємозумовлених компонентів: адаптивної ситуації та адаптивної потреби (О.І. Милославова). Адаптивна ситуація пов'язана з переходом особистості з одного середовища в інше або зі зміною середовища. Адаптивна потреба розглядається як відповідна реакція особистості на зміну певних умов соціального середовища й супроводжується приведенням у відповідність власних стереотипів, звичаїв, уявлень..

Потреба різкої зміни звичного робочого стереотипу, прийняття нової системи орієнтацій, інших принципів організації - процес доволі складний і супроводжується негативними переживаннями, нервовими зривами і стресовими реакціями в разі незадовільної адаптації (дисадаптації). Чинниками, що поглиблюють труднощі адаптаційного періоду на індивідуальному рівні такі: відсутність умінь і навичок самоорганізації, несформованість умінь здійснювати психічну саморегуляцію поведінки і діяльності; нездатність усвідомлювати вимоги до рівня інтеграції діяльності, адже нова система міжособистісних стосунків з навколишніми не може бути засвоєна відразу; особистісна схильність фіксуватися на негативних сторонах повсякденного життя: зосередженість на своїх моральних, інтелектуальних, вольових недоліках, які ще більше

посилюються у світлі нових соціальних вимог. При цьому головна увага зосереджується на власних переживаннях, а не на пошуках способів виходу з напружених ситуацій шляхом неупередженого самоаналізу й активного самовиховання; розходження між раніше сформованою ідеальною моделлю діяльності та її реальним характером, недостатня психологічна підготовленість до педагогічної діяльності, несформованість професійної педагогічної позиції (Кондрашова Л.В., Семиченко В.А.).

Процес адаптації, який відбувається незадовільно, може створювати тільки значне навантаження на людину, її подальший особистісний розвиток. Така внутрішня криза виникає і тоді, коли життєві обставини людини швидко та докорінно змінюються. Саме такою принциповою зміною характеризується початковий період входження в професійну діяльність. Нова система відносин, нові вимоги до педагогічної діяльності, інші очікування, завдання зумовлюють необхідність змін і з боку молодого викладача, інтенсивність яких залежить від того, наскільки адекватно він усвідомлює нові вимоги до себе, прагне їх задовольнити або відкидає.

У системі чинників, що впливають на адаптацію молодих педагогів, більшість дослідників (С.В. Овдій, С.В. Кондратьєва, О.Г. Мороз та ін.) називають емоційне спілкування. Професійна адаптація молодого педагога, особливо у перші два роки роботи, характеризується високою емоційною напругою. Успішність соціальної адаптації визначається широтою, інтенсивністю, значущістю спілкування викладача у своєму професійному середовищі, прагненням зберігати контакти та взаємодіяти з усіма його суб'єктами. На адаптацію молодого викладача, який вступає в нову, ще не засвоєну ним систему взаємовідносин, впливають суспільні процеси. Як і кожна соціальна група, педагогічний колектив має особливу, лише йому притаманну структуру, своїх формальних і неформальних лідерів.

Критерієм соціально-психологічної адаптації у педагогічному колективі є не лише реальне становище, авторитет, а і його психологічне відображення у вашій свідомості, почуття повноправності, впевненість у своїх діях, задоволеність, відповідальність, низький рівень конфліктності.

Одним з головних показників професійного становлення молодого викладача є адаптація до студентського колективу, стосунки зі студентами. Перший вхід до аудиторії має бути не тільки ретельно «пророблений» за змістом (планування окремих етапів заняття, обсяг і якість інформації). Молодому викладачеві слід передбачити різні можливі варіанти (незацікавленість студентів, втомиленість або збудженість, якась несподіванка тощо). Слід передбачити основні засоби реагування, враховуючи свої індивідуальні можливості, повністю відрепетирувати свою поведінку в аудиторії, (обрати головну точку розміщення, пози, жестикуляцію, пересування по аудиторії).

Характерним для молодих викладачів є виникнення часового та соціального бар'єрів. Для викладача, зацікавленого результатами своєї роботи, є прагнення «розширити» межі заняття, затримати плин часу, вмістити якомога більше подій. Монотонне ведення заняття також закріплює часовий бар'єр. Соціальні бар'єри, зумовлені статусами і ролями сторін, що взаємодіють. Різновидом соціальних бар'єрів є бар'єр професійний, що істотно впливає на ставлення та поведінку викладача, його стосунки з іншими людьми. Якщо молодий викладач не усвідомлює цих потенційно можливих та реальних бар'єрів, ігнорує їх вплив, не вважає за необхідне розібратися, звідки беруться ускладнення у взаємодії, його стосунки ніколи не налагодяться, матимуть формальний характер. Адаптацію до студентського колективу можна вважати успішною тоді, коли викладач починає чітко бачити не тільки групу, а й кожного окремого студента. Таке одночасне двовимірне бачення приходить з досвідом, якщо викладач прагне його досягти.

Адаптація до змісту педагогічної діяльності відбувається суто індивідуально. Сутність педагогічної професії полягає в тому, що викладач є головним носієм істини. Відповідно до цього він і реалізовує зміст своєї діяльності. Ці вимоги регламентують усі сторони життя: вивчення предмета, характер міжособистісних стосунків, форми

поведінки, темп індивідуальних змін. У педагогічній професії молоді викладачі прагнуть проявити свою особистісну оригінальність, винятковість. В неї є два потенційно можливих варіанти адаптації, за яких її ситуація може або поліпшитися (повна адаптація), або хоча б стати менш болісною (часткова адаптація).

Для інших молодих викладачів сенс професійної діяльності полягає у процесі взаємодії з улюбленим предметом, головним джерелом позитивних емоцій для них, оволодіння програмою на нормативному рівні, щоб не витрачати зайвого часу на підготовку. Це дає йому змогу більше уваги приділяти науковій роботі, розширенню кругозору.

У педагогічній діяльності воєдино переплітаються орієнтації і на процес, і на результат, де через поточні події викладач прагне досягти визначеної педагогічної мети. Кожна людина, що адаптується до педагогічної професії, досягає того результату, який найповніше відповідає її індивідуальним особливостям та можливостям. Тільки тоді, коли викладач відходить від фрагментарності, розірваності окремих подій, досягає наскрізного, багатовимірного бачення своєї професійної діяльності, визначає через неї власну життєву позицію, створює індивідуальну стратегію стосунків зі студентами, можна вважати, що адаптацію завершено.

УДК 159.923.2(043)

Павленко О.В., асистент кафедри педагогіки и психологии

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЖИЗНЕННОГО ОПЫТА (к постановке проблемы)

В настоящее время в условиях усложнения жизненной реальности современного человека приобретает все большее значение понимание базовых категорий психологии, в том числе категории психологического опыта.

Процесс оказания психологической помощи осуществляется во многом через расширение, анализ и моделирование личностного опыта человека. Существующая практика психологической помощи и сопровождения (консультирование, психологические тренинги, коррекцию и психотерапию) стремится к расширению возможностей человека к адекватному отражению и структурированию жизненных ситуаций в сознании. Если какие-то ситуации не отображаются в сознании индивида и не входят в структуру его жизненного опыта, то не возникают и соответствующие компоненты сознания. Следовательно, если в сознании отсутствуют представления, адекватные каким-либо фрагментам ситуации, то эти фрагменты либо вообще не воспринимаются, либо маркируются как то, «чего не может быть никогда» [6,24]. У.Томас и Ф.Знанецкий отмечают, что индивид реагирует только на свой опыт, причем опыт – «это не то, что абсолютно объективный наблюдатель может обнаружить в части мира, доступной индивиду, а только то, что сам индивид там находит» [5, 31]. Сталкиваясь с новыми жизненными ситуациями, которые в своих значимых характеристиках существенно отличаются от предшествующих ситуаций, индивид ориентируется на известные, но не значимые характеристики, и воспроизводит те формы поведения, которые не соответствуют их актуальному контексту. В этом случае употребление понятия жизненного опыта с опорой на обыденные и интуитивные модели, как это происходило до недавних пор, является недопустимым. Необходимо построение конструктивных теоретических моделей для дальнейшего использования их в психологической практике.

Понятие жизненного опыта сравнительно недавно вошло в категориальный аппарат современной психологии. Однако первые упоминания об опыте встречаются еще в IV в. до н. э. в работах Парменида в контексте размежевания чувственного и теоретического

путей познания. Развернутая характеристика опыта дана Аристотелем, по утверждению которого «... животные пользуются в своей жизни представлениями и воспоминаниями, а опыту причастны мало; человеческий же род пользуется в своей жизни также искусством и рассуждениями. Появляется опыт у людей благодаря памяти; а именно многие воспоминания об одном и том же предмете приобретают значение одного опыта. И опыт кажется почти одинаковым с наукой и искусством. А наука и искусство возникают у людей через опыт. Ибо опыт создал искусство, а неопытность – случай. Появляется же искусство тогда, когда на основе приобретенных на опыте мыслей образуется один общий взгляд на сходные предметы» [2 Т.1, с.66-67].

Поскольку опыт формируется у отдельного человека на основании серии единичных событий, Аристотель отказывает ему в статусе предмета научного изучения. Именно тенденция исключения опыта из серьезного философского обсуждения возобладавала в дальнейшей исторической традиции.

Поэтому история концептуального исследования проблемы человеческого опыта невелика. На теоретико-методологическом уровне относительно проблемы опыта до недавних пор преобладали классические философско-психологические подходы, которые не позволяли разграничить опыт как особую форму познавательного взаимодействия индивида с миром и опыт как особую психологическую реальность, которая, по мнению А.Н. Лактионова, возникает вследствие преобразований и освоения данного взаимодействия [3].

Традиционно жизненный опыт рассматривается как функция накопления стихийно возникающих знаний, умений и навыков, что облегчает последующие акты взаимодействия индивида с миром. Такое накопление приводит к более быстрому и точному распознаванию возникающих новых ситуаций, выделению в них знакомых компонентов и актуализации соответствующих способов действия [1, 15].

В современной психологии один из фундаментальных трудов по рассмотрению понятия жизненного опыта принадлежит А.Н.Лактионову. Он рассматривает жизненный опыт (в работах А.Н.Лактионова используется термин «индивидуальный опыт») как способность субъекта оценивать себя, других и окружающий мир по разным основаниям. В этом случае жизненный опыт есть совокупность устойчивых оценок на основе сложившейся системы интерпретаций. Такая совокупность оценок функционирует на двух уровнях: микроструктурном и макроструктурном. Макроструктуры личностного опыта детерминированы отношением индивида к себе как к ценности, межличностными отношениями, мотивационно - ценностными ориентациями личности. Микроструктура личного опыта проявляется и реализуется в последовательности сменяющих друг друга событий повседневности [3, 121].

Таким образом, о личностном опыте можно говорить как о суммарном продукте переработки сознанием множества впечатлений прожитых субъектом ситуаций [1,104]. Ситуация, которую индивид прожил и в той или иной мере осмыслил, - главный источник формирования жизненного опыта. Однако личный опыт субъекта в такой же мере детерминирует осмысление им конкретной ситуации, как и ситуация детерминирует осмысление субъектом своего опыта. Объективной внешней ситуации нет, и не может быть для личности – есть только континуальная по своей природе лавина постоянно меняющихся внешних обстоятельств, которые личность при восприятии атрибутирует в соответствии со всем своим уже накопленным опытом [1, 92].

Швалб Ю.М. рассматривает жизненный опыт как ситуацию актуализации целостных паттернов в ситуации решения задач. Индивидуальный опыт возникает вследствие позитивных по результату проб и действий, и в дальнейшей жизнедеятельности индивида выполняет функцию защиты от возможных ошибочных действий. Поэтому жизненный опыт формируется как психологическая инстанция, обеспечивающая воспроизведение удачных действий в закономерно повторяющихся ситуациях. Он всегда эмоционально насыщен и ценностно определен для индивида.

Жизненный опыт индивида представляет собой внутренне не дифференцированную констелляцию из трех элементов: интенционально заданных характеристик ситуации, способа действия и эмоционально-ценностной оценки [1, 16].

Жизненный опыт может проявляться в трех преимущественных формах: целостное описание ситуации, описание способа действия, описание личностных ценностей.

Эти конструкты фиксируют опыт отношения человека к миру, к событиям, к другим людям и к себе самому. Таким образом, можно условно выделить три типа опыта: ситуационный, деятельностный и личностный. Осознанный индивидуальный жизненный опыт фиксируется и существует в форме личностного мифа. Конструкты жизненного опыта выполняют две функции: во-первых, они поддерживают представление о мире как стабильном и закономерно повторяющемся процессе, к которому приложимы шаблоны действия, во-вторых, они выполняют функцию фильтра по отношению к каждому новому фрагменту жизненного опыта, превращая весь жизненный опыт в индивидуальную интегрированную и относительно непротиворечивую систему «жизненной философии» личности [1, 20].

Такое понимание жизненного опыта позволяет сформулировать ряд вопросов: что именно из всего множества прожитых субъектом ситуаций входит в его жизненный опыт, почему и каким образом эти моменты фиксируются в его психологических структурах (сознании).

Таким образом, на наш взгляд, актуальной проблемой современной психологии выступает описание психологических механизмов возникновения и функционирования жизненного опыта личности, а также построение эмпирических моделей.

Литература

1. Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н. В. Чепелевої. – К.: Міленіум, – 2005. – Т.2, – 212с.
2. Аристотель. Метафизика: В 4 т./Аристотель. – М.: Мысль, 1976. – Т.1. – 550с.
3. Лактионов А. Н. Координаты индивидуального опыта/ А.Н. Лактионов. – Харьков: Бизнес Информ, –1998. – 492с.
4. Лактионов А.Н. Опыт как философско - психологическая проблема: от античности до Нового времени/ А.Н. Лактионов // Вісник Харківського університету. Сер. Психологія. 1999. – №452. – С. 81– 90.
5. Томас У. Методологические замечания //Психология социальных ситуаций/ У.Томас, Ф. Знанецкий. – СПб: Питер, 2001. – С.29 – 34.
6. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования)/ Ю.М. Швалб. – К.: Миллениум, 2003. – 152с.

УДК 159.923.2(043)

Паплінська А.О., асистент кафедри педагогіки та психології

СОЦІАЛЬНІ УМОВИ ДЕФОРМАЦІЇ Я-ОБРАЗУ В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ

Сучасні дослідження в галузі зарубіжної та вітчизняної психології показують, що відношення до свого «Я» у людини є однією з центральних проблем. Незважаючи на наявні концептуальні підходи й дослідницькі роботи в цій області, Я-концепція – її категоріальний статус, структура, роль в динаміці психічного розвитку та особистісного функціонування, особливості прояву в залежності від різних соціальних і культурних умов життєдіяльності людини – потребує в подальшому вивченні та осмисленні. В психології існує велике різноманіття поглядів стосовно формування та розвитку Я-концепції.

Недостатньо вивчений такий компонент Я-концепції, як образ Я. Саме цей компонент є одним з найбільш значущих для структури особистості в цілому. Я-образ легко піддається впливу соціума, в якому знаходиться людина і тому в даній роботі розглядається, як саме впливає будь яке соціально-психологічне середовище на формування образу Я [1].

Цією проблемою з давніх пір займаються вчені, їй присвячено безліч публікацій і серед них – монографії російських, а також зарубіжних авторів: роботи Р. Бернса про структурні компоненти Я-концепції; концепція психологічного розвитку особистості Е. Еріксона; концепції дзеркального «Я» Ч. Кулі, Дж. Міда; роботи вітчизняних та зарубіжних психологів стосовно структури та розвитку Я-концепції – Б.Г. Ананьєва, І.С. Кона, А.А. Реана, К. Роджерса, В.Б. Свена і С. Стілла, Дж. Келлі, З. Фрейда.

Я-концепція, це динамічна система уявлень людини про саму себе, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних природних властивостей; самооцінку; суб'єктивне сприйняття, що впливає на власну особистість зовнішніх факторів. Я-концепція є системою настанов, яка включає три структурні елементи: 1) **когнітивний** – образ «Я», який характеризує зміст уявлень про себе; 2) **емоційно-оцінний**, афективний, що відображає ставлення до себе загалом чи до окремих частин своєї особистості, діяльності й проявляється в системі самооцінок; 3) **поведінковий**, який характеризує прояви перших двох елементів у поведінці [2].

Я-образ є одним з компонентів Я-концепції, який формується під впливом життєвого досвіду людини, проте досить рано він сам набуває якості активності й починає впливати на інтерпретацію цього досвіду, на мету особистості, систему її очікувань та прогнозів щодо свого майбутнього, на оцінку своїх досягнень і тим самим на її ставлення до самої себе [4].

В якості предмета наукового дослідження феномен деформації особистості виступив у 20-і рр. ХХ сторіччя. Перше визначення деформації особистості було запропоновано П.А. Сорокіним, який розумів під даним феноменом «всякий неминучий відбиток на особистість людини, яка довгий час займається певним видом діяльності»

Говорячи про деформації соціальних відносин, важливо враховувати сприйняття і ставлення різних груп до цього явища. Одні сприймають деформацію як відхилення, інші – як норму чи як щось природне. Ознаками деформації є порушення у сфері правових, моральних, культурних, психологічних відносин: відсутність свободи слова, вибору, необґрунтовані обмеження в області пересування, тотальний контроль, економічна залежність та інше [3].

Одним з проявів соціальної деформації і патології є «гулагівська психологія», якій властива наступна симптоматика: насильство як ідеологія, як картина світу, як спосіб життя; мілітаризація громадської думки; наявність всіляких комплексів і синдромів, головними з яких виступають раболіпство по відношенню до начальства і психологія «господаря» стосовно нижчестоящих; патологія в області стереотипізації, що виражається в соціальній шизофренії: підозрілості, пошуку ворогів; зміни в області емоційної сфери (маються на увазі страхи); наявність у сфері локусу контролю зовнішньої стратегії поведінки (пояснення невдач за рахунок зовнішніх перешкод); формування одновимірної людини (масової людини, автоматично конформної особистості), для якого характерні некритичність, відсутність індивідуальності; позбавлення людини суб'єктивності і перетворення його в об'єкт впливу, що проявляється у зниженні активності, опори на внутрішній світ, в ослабленні здатності до змін, в обмеженні бачення перспективи, багатовимірності існування.

В умовах жестконормативної деформації соціальних відносин спрацьовують механізми психологічного захисту особистості: рольовий захист змушує бути як всі, пристосовуватися, ідентифікувати себе з оточуючими людьми, уніфікувати свою поведінку; відкритий рольова захист – залякування інших шляхом створення ореолу «ні перед чим не зупинюся»; адаптивний захист – зняття емоційної напруги, що виникає в

результаті адаптації до умов ізоляції та середовища шляхом агресії, знецінення, формування комплексу неповноцінності, заниженої самооцінки; довільна відмова від захисту – поява значущих переживань, почуття провини, каяття, сорому, совісті, внутрішньоособистісних конфліктів, переоцінки шкали цінностей, перегляду стереотипів [3].

Деформація особистості – це зміни, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність і професійно-ефективне функціонування.

Соціальна патологія знаходить своє вираження у спотворенні шкали цінностей, пріоритетів, «Я-образу», самооцінки, у втраті самоповаги, гідності, у виникненні самоприниження, «комплексу неповноцінності». Деформації Я-образів в структурі Я-концепції виникають найчастіше під впливом хронічної фрустрації чи стресу.

Факторами, які ініціювали розвиток деформацій, є різні акцентуації характеру особистості. У кожного акцентуованого фахівця свій ансамбль деформацій, і вони чітко виявляються в діяльності і поведінці. Іншими словами, акцентуації – це надмірне посилення деяких рис характеру, а також окремих обумовлених властивостей і якостей особистості [5].

Фактором, який ініціює утворення деформацій, є вікові зміни. Фахівці в області психогеронтології відзначають наступні види і ознаки психологічного старіння людини: соціально-психологічне старіння, яке виражається в ослабленні інтелектуальних процесів, перебудові мотивації, зміні емоційної сфери, виникненні дезадаптивних форм поведінки, зростанні потреби в схваленні та ін; морально-етичне старіння, що виявляється в нав'язливому моралізуванні, скептичному ставленні до молодіжній субкультури, протиставленні справжнього минулого, перебільшенні заслуг свого покоління та ін; професійне старіння, яке характеризується несприйнятливостю до нововведень, канонізацією індивідуального досвіду і досвіду свого покоління, труднощами освоєння нових засобів праці і виробничих технологій, зниженням темпу виконання професійних функцій та ін [5].

Під впливом багатьох факторів, Я-образ може деформуватись, або навіть трансформуватись в структурі Я-концепції. Деформація – це викривлення, спотворення, або зміна форми. У свою чергу трансформація – це формування новоутворення, перехід із одного Я-образу в інший функціональний елемент.

Література

1. Бодалев А.А. О психологическом понимании Я человека/ А.А. Бодалев О // Мир психологии. Научно- методический журнал. – М., 2002. – №2. – С.17-29.
2. Иващенко А.В. Проблемы Я-концепции личности в отечественной психологии / А.В. Иващенко, В.С. Агапов // Мир психологии. Научно- методический журнал. – М. – Воронеж, 2002. – №2. – С.34 – 41.
3. Мокшанцев А. Социальная психология: учеб. пособие для ВУЗов / Р. Мокшанцев, А. Мокшанцева. – Новосибирск: Инфра-М, 2001. – 408 с.
4. Петровский В.А Личность в психологии / В.А. Петровский – Ростов на Дону: «Феникс», 1996. – 269 с.
5. Свенцицкий А.Л. Социальная психология: учеб / А.Л. Свенцицкий. – М.: Изд-во Проспект, 2005. – 320 с.

УДК 159.923.2

Тищенко Л.В., кандидат психологічних наук, старший викладач

ПРОБЛЕМА ЕГО-ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Ідентичність – (від англ. identity — тотожність) – це багатозначний життєвий та загальнонауковий термін, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості [7]. Сучасна наука поняття ідентичності розглядає в трьох

різноспрямованих напрямках. Поняття психофізіологічної ідентичності визначає єдність та спадковість фізіологічних та психічних процесів і властивостей організму, завдяки яким здійснюється процес розпізнавання своїх кліток та тканин від чужих. Механізм психофізіологічної ідентичності наглядно демонструє імунологія. Поняття соціальної ідентичності виражає переживання та усвідомлення індивідом власної належності до тих або інших спільнот та соціальних груп. Саме завдяки дії механізму соціальної ідентичності особа набуває можливості перетворення із суто біологічної істоти у соціально орієнтованого індивіда та особистість. Поняття особистісної ідентичності або самоідентичності (від англ. Self-identity) означає спадкоємність цілей, мотивів, спрямованості, установок та смисложиттєвих орієнтацій особистості. Механізм особистісної ідентичності лежить в основі усвідомлення індивідом себе як суб'єкту діяльності.

За визначенням І.С.Кона особистісна ідентичність індивіда по суті це усвідомлення ним власної самості, «отрефлексованої в термінах власної біографії»[5]. Наявність особистісної ідентичності суб'єкта виявляється у його «здатності підтримувати та продовжувати власний наратив як історію свого Я, що зберігає цільність, незважаючи на зміни окремих його компонентів» [1, 6].

Кожен з класичних напрямків психології розглядає проблему ідентичності з точки зору власного предмету дослідження. Так когнітивна психологія розглядає цей феномен як когнітивну структуру, що визначає мотивацію особистості (Х.Маркус); для представників гештальтпсихології ідентичність – це принцип утворення цілісних форм буття (К.Левін); екзистенціоналісти визначають ідентичність як екзистенціональний центр (Ж.П.Сартр, М.Хайдеггер, К.Ясперс); для біхевіористів ідентифікація є функцією набуття нових готових форм поведінки в процесі побудови загальних для суб'єкта і об'єкта цінностей та їх засвоєння (Д.Доллард, Н.Міллер, Е.Маккобі, Р. Сієрс); інтеракціоністи – як систему ролей, що формують особистість (Дж.Мід, Я.Морено); представники структурної психології – як структуру соціального навчання (Е.Тітченер); символісти визначають ідентичність як архетип або міф (К.Юнг, Н.Шварц, Е.Берн); для представників гуманістичної психології – це Я-концепція особистості (К.Роджерс, [В.Франкл](#), [Ш.Бюлер](#)); холістичний напрямок в психології ([К.Уилбер](#)) розглядає ідентичність особистості як культурну цілісність; представники динамічних підходів – як форму руху життєвих енергій (З.Фрейд), стиль життя (А.Адлер), характер базового конфлікту (К.Хорні), форму досягнення свободи (Е.Фромм); з точки зору нарративного пояснення – як самоопис (Т.Сарбин, Дж.Брунер, Д.Макадамс, Г.Херманс); конституціональна психологія розглядає ідентичність як сукупність базових конституціональних характеристик (Е.Кречмер, У.Шелдон, Б.П.Ганнушкін, М.Е. Бурно).

Традиційно розповсюдження терміну «ідентичність» пов'язано з ім'ям Е.Еріксона. Він, в свою чергу, серед попередників власної концепції визначає У.Джемса та З.Фрейда. За У.Джемсом ідентичність – це суб'єктивне відчуття відповідності собі, здатність Я здійснювати опір оточуючому світу. Але, розкриваючи сутність власної концепції, У.Джемс замість категорії ідентичності використовує категорію характеру. З позиції З.Фрейда внутрішній світ та емоційні сили людини це і є ідентичність в розвитку якої він виокремлює два рівнозначних процеси: біологічний та соціальний. З.Фрейд стверджує: завдяки ідентифікації формується «Супер Его», що керується засвоєними культурними цінностями і нормами та стримує тиск природних бажань. Слідом за З. Фрейдом, розширюючи поняття ідентичності, М. Клейн пропонує поняття «проективної ідентичності», Г.Фрейд – «захисної ідентичності». В ході становлення ідентичності людина прагне досягнення: за К.Юнгом – індивідуалізації, за А.Адлером – досконалості, за К.Хорні – самореалізації, за Е. Фроммом – особистісної цілісності.

Розвиваючи ідеї представників психоаналітичного напрямку, Е.Еріксон стверджує, що ідентичність – це соціалізована частина Я. Становлення ідентичності особистості під культурним та соціальним впливом не завжди супроводжується набуттям позитивних

образів щодо самого себе, зазначає Е.Еріксон. Іноді вже з раннього віку у дитини з'являються уявлення, під впливом яких виникає «порочна» ідентичність (наприклад, під впливом расових забобонів та стереотипів). У зв'язку з цим, Е.Еріксон розрізняє «позитивну» та «негативну» ідентичність: психосоціальна ідентичність будь якого індивіда представляє собою ієрархію позитивних та негативних елементів [7].

Базові положення концепції Е.Еріксона щодо становлення особистості протягом всього життя та наявності в кожній стадії розвитку своїх параметрів стали поворотними у розумінні сутності феномену ідентичності. За Е.Еріксоном, побудова ідентичності – це створення індивідом моделі поведінки, яка може змінюватися протягом його життя. Процес ідентифікації в рамках встановленої індивідом моделі є достатньо тривалим та тототним реальному світу. Бути ідентичним, як стверджує Е.Еріксон, означає: відчувати себе незмінним незалежно від ситуації; відчувати власну безперервність та визнання її іншими; сприйняття минулого, теперішнього та майбутнього як єдиного цілого.

Наступний крок операціоналізації категорії ідентичності здійснено Д.Марсія, який висунув припущення, що дана структура актуалізується в ситуації соціального вибору та виявляється через звичні паттерни вирішення проблем. Д.Марсія стверджує, що вирішення індивідом будь-якої життєвої проблеми вносить певний вклад у досягнення власної ідентичності. В розвиток ідей ідентичності А.Ватерман визначає ціннісно-вольовий аспект цього феномену. Він стверджує, що ідентичність пов'язана з наявністю у індивіда чіткого самовизначення: вибір цілей, цінностей та переконань. Саме їх А.Ватерман вважає елементами ідентичності, адже їх формування є результатом здійснення вибору з декількох альтернатив в період кризи ідентичності, а також виступають основою життєвого самовизначення особистості [3]. Акцент на ціннісно-вольовому аспекті розвитку ідентичності ставить і А.Уотерман, стверджуючи, що сформована ідентичність включає в себе обрані цілі, цінності та переконання. Їх вибір актуалізується в період кризи ідентичності та виступає основою для подальшого визначення сенсу власного існування.

В дослідженні проблеми співвідношення особистісного та соціального в людині Д.Мід виокремлює свідому та безсвідому ідентичність. Безсвідома ідентичність заснована на некритично прийнятих нормах та звичках. Це комплекс очікувань соціальної групи до якої належить індивід. Свідома ідентичність виникає в результаті рефлексії власної поведінки та є результатом соціального досвіду.

Вивчаючи співвідношення особистісної, соціальної та Я-ідентичності Ю.Хабермас стверджує, що Я-ідентичність реалізується на стику особистісної та соціальної ідентичності. Особистісна ідентичність забезпечує єдність історії життя індивіда. Соціальна ідентичність забезпечує можливість виконувати вимоги соціальних систем. Ю.Хабермас підкреслює, що «встановлення та підтримка балансу між особистісною та соціальною ідентичністю здійснюється за допомогою технік взаємодії, серед яких важливе значення належить мові. Саме у взаємодії індивід проявляє власну ідентичність, намагаючись відповідати нормативним очікуванням партнера. В той же час він прагне виразу власної неповторності» [2, 4].

Одже, аналіз базових психологічних підходів щодо проблеми ідентичності показав, що тенденція дослідження цього феномену спрямована на виокремлення двох його аспектів: соціального та особистісного, де переважає перший, адже ідентичність соціальна за своїм походженням та трансформація ідентичності обумовлена саме соціальними змінами. За визначенням переважної більшості дослідників, ідентичність – це динамічна структура, яка трансформується протягом всього онтогенезу індивіда, проходячи низку криз і обумовлює розвиток його особистості. Основними параметрами структури ідентичності виступають цільовий, змістовний та оцінювальний компоненти. Виокремлення типів ідентичності здійснюється за параметрами наявності або відсутності цілей, переживання криз, здатності до прийняття рішень та вибору альтернатив.

Разом з цим, залишається поза увагою вивчення аспектів співвідношення внутрішнього та зовнішнього в процесі становлення ідентичності; взаємодії індивідуального та суспільного; здійснення акценту на афективних (самоприйняття, тотожність самому собі) або когнітивних (сукупність установок щодо себе) компонентах розвитку ідентичності, що повинно, на наш погляд, стати предметом подальших досліджень.

Література

1. Белинская Е.П. Временные аспекты Я-концепции и идентичности / Е.П.Белинская // Мир психологии. – 1999. – № 3. – С. 40-46.
2. Гнатенко П.І., Павленко В.М. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз / П.І.Гнатенко, В.М.Павленко. – К.: АРТ-ПРЕС, 1999. – 466 с.
3. Заковоротная М.В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты / М.В.Заковоротная. – Ростов-на-Дону. – 1999. – 117 с.
4. Идентификация как механизм общения и развития личности. – М., – 1988. – 230 с.
5. Павленко В.Н. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В.Н. Павленко // Вопросы психологии. – № 1. – 2000. – С. 135-141.
6. Шеманов А.Ю. Проблема самоидентификации как предмет исследования / А.Ю.Шеманов. // Постигание культуры. Ежегодник. – Вып 7. – М., 1998. – 155 с.
7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э.Эриксон. – М., 1996. – 634с.

УДК 159.923.2 – 053.9 (043)

Ткач И.А., ассистент кафедры педагогики и психологии

САМОСОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ У ЛЮДЕЙ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА (к постановке проблемы)

Внутренний мир личности, ее самосознание всегда находились в центре внимания не только философов, ученых, но и писателей и художников. В состав «Я» входит все то самое дорогое для человека, расставаясь с которым он как бы утрачивает частицу самого себя.

Поведение человека всегда, так или иначе, сочетается с его представлением о себе («образ «Я»») и с тем, каким он хотел бы быть. Изучение свойств самосознания, адекватности самооценок, структуры и функций «образа «Я» представляет не только теоретический, но и практический интерес в связи с формированием жизненной позиции личности.

Проблеме самосознания посвящено немало исследований в отечественной психологии. В работах Б.Г. Ананьева, Л.И. Божович, А.Н. Леонтьева, С.Л.Рубинштейна, И.И.Чесноковой, А.Г.Спиркина в общетеоретическом и методологическом аспектах проанализирован вопрос о становлении самосознания в контексте более общей проблемы развития личности. Работы И.С.Кона, в которых были удачно синтезированы философские, социально-психологические, историко-культурные аспекты, теоретические вопросы и анализ конкретных экспериментальных данных, открыли новые грани этой, пожалуй, одной из старейших проблем в психологии. Зарубежная литература по темам, имеющим отношение к психологии сознания, также чрезвычайно богата - эти вопросы, так или иначе, присутствуют в работах У.Джеймса, К. Роджерса, Р.Бернса и многих других выдающихся ученых .

Для людей старшего поколения свойственно искажение центрального образования самосознания - субъективного образа мира, т.е. представлений и отношений к себе и окружающему миру в целом. Пожилые люди полны катастрофических ожиданий и предчувствий, опасаются негативного влияния любых событий на свою жизнь. Подобное

эмоциональное самочувствие оказывает негативное влияние на их душевное благополучие, на их отношения с окружающими и усиливает социально-психологические, личностные конфликты и психологическую напряженность.

Несмотря на повышение внимания, которое привлекает к себе процесс старения человека, многие вопросы до сих пор остаются неразработанными. Нет еще и точного определения понятия старость. Встречаются так же и такие определения как пожилой возраст, поздняя зрелость, старческий возраст.

Проблема старения занимала человека уже в глубокой древности. Первые определения старения и его причины относятся еще к античной эпохе. Великий древнегреческий врач Гиппократ (V-IV в. до н. э.) считал старость результатом утечки природного тепла и высыхания организма.

В разные годы своего развития наука и старение вбирала в себя новые знания, создаваемые специалистами различных отраслей: врачами и физиологами, философами и биологами, психологами и социологами, историками и правоведами. В своих трудах о проблемах старости писали Цицерон, Аристотель, Роджерс, Бэкон, Ж.-А. Кондорсе. Мифы и легенды о вечной молодости, долголетьи и бессмертии, создавались и поддерживались на протяжении всего развития человечества.

Начало научной геронтологии – науки, которая изучает нормальный процесс старения человека, его основные проявления и факторы, влияющие на характер, типы и интенсивность старческих изменений, связывают обычно с именем английского философа Ф. Бэкона. Бэкон считал, что систематического исследования процессов старения могут быть открыты причины старости. Он полагал, что самое большое влияние на процесс старения могут оказать нездоровые привычки.

Основоположением научной геронтологии в России считается выдающийся русский ученый И. И. Мечников. Геронтология в современном ее понимании сформировалась к середине XX века. Одной из задач геронтологии является изучение особенностей старения, связанных с влиянием средовых факторов, образа жизни, труда, социальных связей и взаимоотношений.

Внутренний мир личности, ее самосознание всегда находились в центре внимания не только философов, ученых, но и писателей и художников. В состав «Я» входит все то самое дорогое для человека, расставаясь с которым он как бы утрачивает частицу самого себя.

Поведение человека всегда, так или иначе, сочетается с его представлением о себе («образ «Я») и с тем, каким он хотел бы быть. Изучение свойств самосознания, адекватности самооценок, структуры и функций «образа «Я» представляет не только теоретический, но и практический интерес в связи с формированием жизненной позиции личности.

Проблеме самосознания посвящено немало исследований в отечественной психологии. В работах Б.Г. Ананьева, Л. И. Божович, А.Н. Леонтьева, С.Л.Рубинштейна, И.И.Чесноковой, А.Г.Спиркина в общетеоретическом и методологическом аспектах проанализирован вопрос о становлении самосознания в контексте более общей проблемы развития личности. Работы И.С.Кона, в которых были удачно синтезированы философские, социально-психологические, историко-культурные аспекты, теоретические вопросы и анализ конкретных экспериментальных данных, открыли новые грани этой, пожалуй, одной из старейших проблем в психологии. Зарубежная литература по темам, имеющим отношение к психологии сознания, также чрезвычайно богата - эти вопросы, так или иначе, присутствуют в работах У.Джеймса, К. Роджерса, Р.Бернса и многих других выдающихся ученых .

Для людей старшего поколения свойственно искажение центрального образования самосознания - субъективного образа мира, т.е. представлений и отношений к себе и окружающему миру в целом. Пожилые люди полны катастрофических ожиданий и предчувствий, опасаются негативного влияния любых событий на свою жизнь. Подобное

эмоциональное самочувствие оказывает негативное влияние на их душевное благополучие, на их отношения с окружающими и усиливает социально-психологические, личностные конфликты и психологическую напряженность.

Важно как нам кажется то что людям пожилого возраста приходится приспосабливаться не только к изменяющейся социальной ситуации (прекращение трудовой деятельности, изменение социального статуса, избыток свободного времени, утрата ведущей роли в семье и т.п.), но и реагировать на изменение в самих себе(морфо функциональные изменения, снижение когнитивных функций, ухудшающееся состояние здоровья и т.п.)

Потерю себя и мира невозможно восполнить применяя привычные средства социальной помощи: материальную и моральную поддержку, или призыв взять себя в руки. Чтобы обеспечить старшему поколению достойную старость, необходима специальная работа по обретению ими уверенности.

Проблема адаптации в любых её проявлениях есть достаточно актуальной. Однако в связи с тем, что Украина переживает , глубокий демографический кризис, одним из проявлений которого является увеличение доли пожилых людей в возрастной структуре населения. Проблема психологической адаптации людей пожилого возраста выходит на первый план.

В связи с этим мы считаем, что наиболее доступным и целесообразным является изучение в отношении адаптации к старению именно социально благополучных представителей пожилого и старческого возраста. Для представителей же социально неблагополучных слоев населения целесообразнее проводить исследования причин и уровня дезадаптации.

Под социально благополучными мы понимаем представителей пожилого и старческого возраста, Проживающих в благоустроенных квартирах, удовлетворенных своим материальным положением , следящих за состоянием своего здоровья.

Таким образом в проблеме психологической адаптации людей пожилого возраста ми имеется достаточно важный аспект – роль самосознания в оптимизации этого процесса как одного из множества возможных её факторов.

Литература

1. Абрамова, Г.А. Возрастная психология / Г.А.Абрамова - Екатеринбург, 2000. - 220 с.
2. Берльер, Ф. Старение и старость / Ф. Берльер. – М., 1964.
3. Гинзбург, М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. 1994. - № 3. - С. 43-52.
4. Пряжников, Н.С. Личностное самоопределение в преклонном возрасте / Н.С. Пряжников // Мир психологии. 1999. - №2.
5. Трауготт, Н.Н. Физиологический анализ изменений процессов познания в старческом возрасте / Н.Н. Трауготт // 9-й Междунар. конгр. Геронтологов, Киев, 2-7 июля 1972 г. Киев: Ин-т геронтологии АН СССР, 1972.-Т. 2.-С. 310-312

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

УДК 811.161'373:070.41(043)

Гончарова З.В., аспірант кафедри російської філології і перекладу

**ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК ОБЪЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА
ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА**

Современный публицистический дискурс характеризуется проявлением личностного начала автора, отказом от жестких стандартов и повышенной экспрессивностью. Одним из наиболее типичных способов привлечения внимания читательской аудитории является использование языковой игры.

В научной литературе данное явление рассматривается в различных аспектах: лингвофилософском [3], функционально-коммуникативном [5], [8], лингвокогнитивном [2], [4], [7].

В данном исследовании языковая игра выступает объектом лингвистического анализа, обращается внимание на ее концептуальный потенциал и его реализацию в публицистическом тексте. Для обозначения конкретных проявлений языковой игры используется термин «игрема», понимаемый как коммуникативная инновация, представляющую собой нестереотипную языковую единицу, функционирующую в ассоциативном игровом поле [9, с. 78]. Концептуальный потенциал определяется как способность игрем выступать средством концептуализации явлений действительности и формировать концептосферу анализируемого текста.

Материалом исследования послужили публицистические тексты украинского информационно-публицистического интернет-издания ТЕМА [6].

Для выявления концептуального потенциала игрем был использован метод концептуального анализа текста, предложенный Л.Г. Бабенко, который подразумевает ряд исследовательских процедур:

- выделение предтекстовых пресуппозиций, важных для формирования концептуального пространства текста;
- анализ семантики заглавия и его семантического радиуса в тексте;
- проведение психолингвистического эксперимента с целью выявления набора ключевых слов текста;
- выявление повторяющихся слов, сопряженных парадигматически и синтагматически с ключевыми словами. Определение ключевого слова текста – лексического репрезентанта текстового концепта;
- анализ лексического состава текста с целью выявления слов одной тематической области с разной степенью экспрессивности;
- описание концептосферы текста, предусматривающее обобщение всех контекстов, в которых употребляются ключевые слова – носители концептуального смысла с целью выявления характерных свойств концепта;
- моделирование структуры концептосферы: выделение в ней ядра, приядерной зоны, ближайшей и дальнейшей периферии [1, с. 60].

В большинстве проанализированных текстов авторы использовали игремы в качестве заголовков. Такая закономерность свидетельствует о значимости данных единиц в концептуальном пространстве текста и о необходимости рассмотрения их как элементов этого пространства. Так, название статьи «Мягкая посадка» (15.02.2011) вызывает ассоциации с плавным и безопасным приземлением летательного аппарата. Однако в тексте статьи раскрывается совершенно иной смысл данного названия. Речь идет об особых условиях содержания высокопоставленных лиц в следственных изоляторах: *не приходится хлебать тюремную баланду, им не нужно ждать определенную правилами*

неделю, чтобы принять душ. Даже в стенах СИЗО они чувствуют себя привилегированными персонами – занимают улучшенные камеры с косметическим ремонтом, чистым постельным бельем, телевизором, холодильником и нормальным туалетом. В качестве языковой игры автор использует прием переосмысления привычных понятий, опираясь на многозначность слова *мягкий* и своеобразно трактуя этимологию слова *посадка* – от *посадить* ‘лишить свободы’. Концептуальное содержание данной игры репрезентируется в тексте с помощью ключевых лексем: *СИЗО, улучшенные, чистое белье, телевизор, холодильник, бытовые условия, предварительное задержание, тюремный быт, ремонт, кондиционер, VIP-изолятор, состоятельный зэк, комфортабельные камеры*.

В статье «Кривосудие: луганская разновидность» (03.03.2012) речь идет об изменениях судебной системы последних лет, резком росте ее зависимости от других ветвей власти и как следствие – многочисленных процессуальных нарушениях, которые остаются безнаказанными. Автор приводит множество примеров, когда судебные решения зависят не от закона, а от органов других ветвей власти. В названии статьи присутствует игра *кривосудие*, созданная путем окказионального словообразования от слова *правосудие* с антонимической заменой первой части сложного слова. Используя данный прием, автор дает возможность читателю еще до знакомства с текстом статьи составить представление о ее содержании, то есть о нарушениях в принятии решений в Луганской области. Игра *кривосудие* в данном случае вынесена в сильную позицию текста – в его заглавие, что подчеркивает ее концептуальную значимость. В ходе психолингвистического эксперимента были выявлены следующие ключевые слова данного текста: *суд, судья, дело, правосудие, судебная система, судебное решение, судебный процесс, процессуальное нарушение, коррупционные действия, дисциплинарная ответственность, дисциплинарные меры, правопорядок, равенство прав, равенство сторон, неравенство процессуальных прав, обвиняемый, подозреваемый, судебный вердикт, несправедливость, нарушение норм, апелляция процедура*. Таким образом, на этапе анализа восприятия текста выявляется набор ключевых слов, репрезентирующих основной концепт данной статьи: *несправедливость принятия судебных решений*, иначе названный автором семантически емким окказионализмом *кривосудие*. В статье ключевые слова *суд, судья, решение* встречаются более 15 раз, формируя центральную зону концептосферы данного текста. С данными словами парадигматически и синтагматически сопряжены слова, обобщение семантики которых позволяет смоделировать концептосферу *кривосудие* анализируемого текста, ядром которой является обобщенная когнитивно-пропозициональная структура: *субъект кривосудия – объект кривосудия – причины кривосудия – следствие кривосудия*. Проведенный анализ позволяет сделать вывод не только о наличии концептуального потенциала у игры *кривосудие*, но и о ее концептообразующей функции в создании концептосферы данного текста.

В названии статьи «Пресс-служба МВД: все хорошо, прекрасная маркиза» (10.05.2012) в качестве приема языковой игры использована аллюзия на известную песню из репертуара Леонида Утесова, благодаря которой читатель может предположить, что речь пойдет о недостоверных сведениях, предоставляемых общественности пресс-службой Министерства внутренних дел. Автор сравнивает официальные сводки о криминогенной ситуации в стране с сообщениями негосударственных средств массовой информации и приходит к выводу, что последние являются более содержательными и объективными. В ходе психолингвистического эксперимента были названы следующие ключевые слова данного текста: *впечатление, пресс-служба, МВД, правоохранительные органы, информационный, сообщение, не спокойно, не отражено, оперативная сводка, криминогенная ситуация, объективная картина, происшествия, информировать, дезинформировать*. С помощью перечисленных лексических единиц в тексте вербализуется основной концепт текста: *необъективность сообщений пресс-службы МВД о криминогенной ситуации*, репрезентированный в названии данной статьи посредством

применения языковой игры.

Приведенные примеры свидетельствуют о том, что игры как базовые единицы языковой игры реализуют свой концептуальный потенциал, выступая элементами концептосферы публицистических текстов, и, находясь в сильной позиции текста, выполняют концептообразующую функцию, что говорит о необходимости дальнейшего изучения концептуальных характеристик языковой игры.

Литература

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л.Г.Бабенко, Ю.В. Казарин. – Москва : Флинта : Наука, 2005. – 496 с.
2. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев. – М. : Школа «Языки славянской культуры», 1997. – 576 с.
3. Витгенштейн Л. Философские работы / [пер. с нем. М.С. Козловой и Ю.А. Асеева]. – М. : Гнозис, 1994. - Ч. 1. – 1994. – 612 с.
4. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество / Т.А. Гридина. – Екатеринбург : Урал. ГПИ, 1996. – 240 с.
5. Земская Е.А. Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Н.Н. Розанова. – М. : Наука, 1983. – 240 с.
6. Информационно-публицистическое интернет-издание ТЕМА [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://tema.in.ua/>.
7. Лисоченко Л.В. Языковая игра на газетной полосе (в свете металингвистики и теории коммуникации) / Л.В. Лисоченко, О.В. Лисоченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://teneta.rinet.ru/rus/le/lisochenko_jaee.htm.
8. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 544 с.
9. Сниховская И.Э. Механизмы, средства и приемы языковой игры в современном английском языке: дис. ...канд. филол. наук : 10.02.14 / Сниховская Ирена Эдуардовна. – Житомир, 2004. – 218 с.

УДК 811.161.2'25:811.161.1

Гусева Е. И., кандидат филологических наук, доцент

ЦИТАТА КАК ЕДИНИЦА ХУДОЖЕСТВЕННОГО И ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Современный период развития общественной и культурной жизни, именуемый эпохой постмодернизма, характеризуют как время утраты ориентиров и отмечают обреченность литературы и культуры в целом на бесконечное цитирование. Обращение к прецедентным текстам – характерная черта художественной литературы XX века, в значительной мере проявляет себя в современной публицистике.

«Когда совершенное бытие перестают связывать с настоящим, его находят или в прошлом или в будущем времени. С этим комплексом связаны два известных восприятия в истории искусства. С одной стороны, пассеизм, с другой – футуризм», – пишет Ганс Зедльмайр в работе «Искусство и истина. Теория и метод истории искусства» (3, с. 192). В частности черты пассеистской поэтики находят в поэзии русской эмиграции. Для литературы изгнания характерны открытая цитация и намеренное обращение к прецедентным текстам. Так, у Георгия Иванова читаем: «*На холмы Грузии ложится мгла ночная. В Афинах полночь. В Пятигорске грозы*» [4], а у Александра Галича: «“*На холмах Грузии лежит ночная мгла...*” И как еще далеко до рассвета!» [2, с. 20].

В цитировании, в отсылке к прецедентному тексту, как правило, провозглашается поэтическая преемственность: “*На холмах Грузии лежит ночная мгла...*”. Такими приблизительно словами я хотел бы говорить с жизнью» (Г. Иванов). Но это может быть

и цитата-антитеза: «Я памятник воздвиг себе иной! К постыдному столетию – спиной. К любви своей потерянной – лицом». (1, с 18). Цитата может быть стилистически и жанрово переоформлена – тогда элегию заменяет ирония: «Хотя бесчувственному телу равно везде... Но ближе к делу: я вновь в Венеции» (7, с 67).

Прецедентное высказывание – это емкая, образная форма описания ситуации, общепризнанная и принятая за прототипический экземпляр. Даже тогда, когда автор употребляет цитату для выражения негативной оценки, ее воздействие неоднозначно. Основной, сопутствующий и даже обратный эффект использования прецедентных высказываний и цитат определяется не только коммуникативным намерением автора, культурным опытом читателя, но и собственным прагматическим потенциалом прецедентных единиц языка: волевому усилию здесь противостоит подводное течение, составленное языковыми гештальтами, глубинными формулами языкового сознания.

Для современной литературы и публицистики характерны как намеренные отсылки к прецедентным текстам, цитирование как стилистический прием, так и произвольное цитирование – повторение ключевых слов, концептов, устойчивых формул языкового сознания. Прецедентное имя является символом поэтической преемственности, и оно же может быть знаком распада цепи времен: Вергилий проводит Данте по кругам ада, Данте служит проводником поэта-эмигранта Б. Брехта («Посещение изгнанных поэтов»), а у эмигранта Владислава Ходасевича – лишь одиночество парижского чердака и Вергилия нет за плечами («Перед зеркалом»).

Современность привносит в цитирование новые черты – это не дословное цитирование с атрибуцией, а та или иная форма и степень включения (инкорпорации) цитаты в авторский текст. Показательно стихотворение Александра Товберга «Бродский. Возвращение», написанное в духе произведений фан-арта: *Ты возвратился, и в тебе прокис Щербатый город, нежный неврастеник, Щербатый дом, в котором столько крыс – Снующих и глядящих сквозь простенок* (5). По сути, это продолжение «Романса для Крысолова и хора» Иосифа Бродского.

Как в художественном, так и в публицистическом тексте цитация может быть прямой и скрытой, а цитата буквальной и трансформированной. Чрезмерное увлечение приемом цитирования порождает тексты центонного характера: «О, сколько нам открытий чудных» готовил не «просвещения дух», что даже «опыт, сын ошибок трудных», никак не может помочь в осознании происходящего» [6]. И совсем недавно, на рубеже XX и нового века, к уже известной форме «лоскутного текста» в виде центона, прибавилась причудливая форма «кроссовера» – произведения, в котором смешиваются персонажи и локации различных текстов.

Цитата – явление кросскультурное и межнациональное. Многообразные связи языков и культур проявляются не только в заимствованиях, во вкраплениях в речь иноязычных слов, но и в преднамеренном или произвольном использовании готовых формул языкового сознания – цитат, прецедентных слов и высказываний. Так, русские литературные и киноцитаты – неизменная примета современной публицистики, в том числе и публицистики ближнего зарубежья. В русскоязычном языковом пространстве использование прецедентных высказываний, обращение к цитатам из знаковых русских текстов имеет разную направленность, в том числе в зависимости от политических пристрастий цитирующих. Выбор цитаты по признаку ее русскости может быть продиктован темой – например, обращением автора к реалиям современной России, в частности, когда зарубежный политик, поминая «незлим тихим словом» русских чиновников, апеллирует к гоголевскому «Ревизору». Но достаточно частотно и другое явление: когда, говоря не о России, а о своей стране, журналист цитирует «пряников сладких всегда не хватает на всех», а публицист завершает статью словами «Только за державу обидно». Такое цитирование свидетельствует о том, насколько органично концепты русского культурного фонда вписаны в языковое сознание народов нашего лингвогеографического ареала.

Литература

1. Бродский И.А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. Т. I. Минск: Эридан, 1992. – 377с.
2. Галич А. Когда я вернусь. Полное собрание стихов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.litmir.net/br/?b=75597&p=1>.
3. Зедльмайр Х. Искусство и истина. Теория и метод истории искусства. М.: Искусствознание, 1999. – 272 с.
4. Иванов Георгий. Поэзия белого движения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belyi-stan.narod.ru/index.files/ivanov2.htm>.
5. Товберг А. Бродский. Возвращение. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stihi.ru/2013/06/16/8724>.
6. Анна Ландау Мечты, мечты, где ваша сладость? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apsny.ge/articles/1357667393.php>
7. Штерн Л. Я. Поэт без пьедестала. Воспоминания об Иосифе Бродском/ Л.Я.Штерн. – М.: Время, 2010. – 352 с.

УДК 81'373; 801

Кравченко В. А., кандидат филологических наук, доцент

СЛОВОТВОРЧЕСТВО КАК СРЕДСТВО ОЖИВЛЕНИЯ ГАЗЕТНОГО ТЕКСТА

Современные СМИ отличаются необычайным многообразием языковых средств воздействия на потенциального потребителя. Одним из важнейших атрибутов газетного текста является словотворчество автора, в результате которого появляются россыпи дериватов отапеллятивного и отонимного происхождения. Говоря о массмедийной культуре воздействия, исследователи отмечают доминирование фатики над информативностью, эмоционального над рациональным, следствием чего является банальность, стертость содержания. В то же время медиадискурс все более становится побудительным, призванным стимулировать и воодушевить адресата. На помощь приходит языковое заигрывание с читателем, неизбежно привлекающее его внимание. Это нестандартные заголовки, трансформированные фразеологические единицы, метафоры, сравнения, , онимные преобразования, авторские дериваты.

Исследование деривационных попыток вскрывает культуру общества и личности в частности. В современном медиапространстве заметно возрастает доля политического, социального, рекламного дискурсов, в которых эффект воздействия на адресата обеспечивается использованием средств эксплицитной и имплицитной оценки с учетом ментальности, этнического, социального, образовательного, возрастного, гендерного статуса адресата и адресанта. Газетные тексты, рассчитанные на большую неоднородную аудиторию, «проиграют» в своих пропагандистских установках, если не будут ориентироваться на массовую «языковую компетенцию». Отсюда обращение авторов к экспрессивной лексике, к обиходно-разговорному языку, к словотворчеству, т.е. к тому, что служит «оживляжу» текста, а значит, большей его привлекательности и доступности.

Благодатной базой для новообразований являются проприальные единицы, и в частности прецедентные антропонимы, среди которых выделяются, прежде всего, имена политических деятелей. Эти имена известны значительной части представителей лингвокультурного сообщества, они актуальны в когнитивном плане (познавательном и эмоциональном). Значение прецедентного антропонима как средства интертекстуальности раскрывается через ассоциации, как значение ассоциативное. Ассоциативные связи отображают ментальные процессы, происходящие при восприятии реальной действительности сознанием человека, следовательно, значение антропонима ориентировано на данный этнос. Использование антропонимов в качестве производящих

слов основано на знании того, какими референтными и эмоционально-экспрессивными коннотациями обладают эти имена. Осведомленность социума в жизненных перипетиях реальных политиков позволяет использовать их имена для создания четкого и вместе с тем образного понятия, адекватно воспринимаемого всеми представителями данного социума. Одним из любимых способов отонимной деривации в поле медиатекстов является контаминация. Как правило, контаминанты возникают в результате объединения двух языковых единиц на основе их структурно-фонетического подобия: *timoшенничество* – Тимошенко (экс-премьер Украины) + *мошенничество*; *тигипкость* – Тигипко (член Кабинета министров Украины) + *гибкость*; *димократия* – демократия + Дима (Дмитрий Табачник, министр образования Украины); *саакашист* – Саакашвили (президент Грузии) + *фашист*; *лилипутин* – *лилипут* + Путин (президент России).

Особенно популярна контаминация на базе собственно апеллятивов: *привилегионеры* (о VIP-пенсионерах Украины) – *привилегии* + *легионеры*. «перевертыши»-*коммутанты* – коммунисты + мутанты; *политролог* – пол-литра + политолог; реформы *баксуют* – *буксуют* + баксы; *принципиарный* – *принципиальный* + пиар; *катастройка* – катастрофа + перестройка; *спиртанцы* – спартанцы + спирт.

Мощным средством прояснения внутренней формы контаминанта является графический способ их подачи. Заглавными буквами маркируется совпадающий отрезок слова: «МАНУИЛЬная терапия для Ватикана» (о возвращении консерватизма в лоно католицизма Бенедиктом XVI, цитировавшим византийского императора Мануила II Палеолога); «Мариупольцам снова предстоит ДОЛГая зима».

Собственные имена политиков, публичных лиц вполне подходят для сочетания с элементом *-гейт*, который стал своеобразным оценочным суффиксом и участвует в образовании слов, обозначающих разного рода политические скандалы, махинации, аферы. Под пером журналистов в газетной речи появились окказиональные слова-слитки, первую часть которых представляют фамилии членов украинского политикума: Луценкогейт, Морозгейт, Кучмагейт, Кравчукгейт, Гонгадзегейт.

Обыгрывание мотивировки слов и словосочетаний, «оживление» их буквального значения является одним из эффективных и эффектных номинационных приемов, служащих для правильной ассоциативной ориентировки воспринимающих: *жэки-потрошители*, *номера-вездеходы* (блатные номера автомобилей), *белое братство* (блок Ю.Тимошенко), *панельный* (продажный) журналист, *политики-паровозы*, *развязать газовый узел*. Следует отметить устойчивый интерес журналистов к композитному словотворчеству, поскольку такие окказионализмы имеют прозрачную внутреннюю форму и понятны по происхождению: депутаты-*кнопкодавы*, *грантоеды*, *оппогетманы* (лидеры оппозиции), *дипломомания*, *зомбоящик*, главный *налогописец*. И наконец, дискурсы всех газетных жанров расцвечены суффиксальными дериватами от онимов и апеллятивов, от заимствований. Созданные по стандартным, регулярным моделям, они легко ассоциируются с понятиями и их оценочными категориями. Основная часть этих новообразований приходится на существительные: *анимэшиники*, *энэлонавты*, *оранжюиды*, *гэмэюиды*, *стоцензурицики*, *timoшенковщина*, *голодоморизация*, *бандеризация* и глаголы: *увнучить* подростка, *оттранишить*, *камасутрить*, *майданить*.

Можно говорить об удачных дериватах и дериватах неудачных, портящих язык. Словотворчество обусловлено потребностями самой номинации. Другое дело, что изменились культурно-речевые приоритеты СМИ (порча языка затрагивает не систему языка, а языковую способность говорить, умение говорить). Прежде печатное или звучащее в эфире слово было эталоном, теперь же страницы газет и журналов пестрят речевыми ошибками, неоправданными заимствованиями, чрезмерной эксплуатацией отдельных слов и производных от них. С целью «приближения» к широкому читателю, журналист идет на «возвышение устности», что повлекло за собой тенденцию к «разговорности» в медиатекстах всех жанров и стилей.

Массмедийный дискурс имеет в своем распоряжении обширный фонд языковых средств, формирующих лингвистические стратегии номинации в медиатексте. Авторские дериваты часто становятся словами-ярлыками, которые являются не просто характеристикой личности или явления, но и их идеологической интерпретацией, ибо журналист есть представитель третьей власти, а значит, и социума в целом. Новые слова как стратегически-номинативные единицы очень важны в плане прагматики, в контексте формирования позитивной или негативной оценки факта у реципиента. Эффективность медийного дискурса зависит не только от текстовых категорий, но и от правильного использования лингвистических приемов влияния, сознательно избранных автором для осуществления своей цели, но не замеченных рядовым адресатом.

Литература

1. Какорина Е.В. Отражение социальной дифференциации русского языка в современной прессе / Е.В. Какорина // Публицистика и информация в современном обществе. – М., 2000. – С.24-37.
2. Немищенко Г.П. Динамика речевого стандарта современной публичной вербальной коммуникации: проблемы, тенденции развития / Г.П. Немищенко // Вопросы языкознания. – 2001. – № 1. – С. 98-132.
3. Юдина А.Д. Окказионализмы на страницах периодики / А.Д. Юдина // Русская речь. – 1999. – № 5. – С. 56-59.

УДК 811.161.1, 42

Прохореня С.И., старший преподаватель

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИТЕРАТУРНЫХ НОРМ РУССКОЙ РЕЧИ

Современный этап развития норм русского языка отличают несколько процессов. Наиболее заметными являются:

- употребление стилистически сниженной лексики;
- жаргонизация словарного состава;
- усиление процесса заимствования иноязычных слов.

Либерализация общественно-политической, экономической сфер, а также человеческих отношений сказывается на новых оценках некоторых языковых фактов и процессов: то, что раньше считалось принадлежностью социально непрестижной малокультурной среды, приобретает формы «относительной нормы» и употребляется наряду с традиционными средствами литературного языка.

Этим процессам способствует и изменение социального состава горожан, становится более активным общение между представителями групп людей, разных по языковым навыкам.

Из устно-разговорной сферы ненормированная в строгом смысле речь через язык СМИ, публицистику перешла в публичные выступления политиков, депутатов и даже писателей, где как раз и должны «выковываться» настоящие нормы русской речи, ее образцы, в частности богатые образные варианты речи.

Глобализация и усиление приоритетов общечеловеческих ценностей во многих областях (экономика, политика, культура, спорт, искусство, мода) послужили стимулом активизации употребления иноязычной лексики. Это нормальные процессы обогащения для любого языка при условии, что заимствованное слово не вытесняет исконно русское, а занимает собственное место в лексической системе языка.

Русский язык как гибкая и всесторонне развитая система на протяжении истории, в том числе и новейшей, никогда не оставался неизменным, поэтому указанные изменения в определенной степени естественные. Но в этих условиях неизбежно со всей остротой встают вопросы нормализации литературного языка, выработки основ устойчивости литературных норм в свете закономерностей исторического развития.

В этом аспекте важным является вопрос об источниках формирования норм литературной речи. Источниками правильной русской речи традиционно считались: произведения писателей-классиков и современных писателей; язык СМИ; речь образованных людей; научные исследования ученых-языковедов, основанные, с одной стороны, на изучении системных отношений в русском языке в синхроническом и диахроническом аспектах, с другой стороны, на описании данных живого и анкетного опросов носителей языка, которое давало представление об общепринятом современном употреблении той или иной языковой единицы.

Анализ вышеназванных источников формирования языковых и речевых норм дает неутешительные результаты.

Произведения писателей-классиков, несомненно, остаются образцом хорошей литературной речи (только при этом следует заметить, что к некоторым текстам до 20 века нужны лексические комментарии). К сожалению, далеко не все произведения современных писателей можно назвать эталонами речевой культуры, а некоторые из них вообще представляют собой антиэталоны.

Если говорить о СМИ, учитывая их полифункциональность, многожанровость, то, несомненно, можно отметить, что именно этот источник формирования речевой нормы является наиболее активным как раз в силу своей массовости. Роль средств массовой информации очень высока. Оказывая серьезное влияние на современное общественное настроение, формируя массовое сознание, именно СМИ могли бы создавать высокую речевую культуру, оказывать существенное влияние на формирование языкового вкуса и языкового идеала, воспитывать, особенно у молодежи, бережное, лингво-экологическое отношение и к письменной, и к устной речи, так как сами имеют обе эти формы.

Но анализируя речь многих современных работников средств массовой информации, говорить о высокой степени речевой культуры их самих не приходится. Более правильной является речь письменных источников (газет, журналов), а то, что мы слышим с экранов телевизоров, из радиозаписей вряд ли можно считать образцом для подражания. О культуре речи некоторых интернетных изданий, особенно как раз молодежных, говорить вообще не приходится.

Система учебных заведений, выпускающих специалистов для средств массовой информации, несмотря на ее популярность, не обеспечивает высококачественной подготовки специалистов в области практической стилистики и культуры речи.

Состояние культуры речи в обществе определяется как уровнем социально-речевого взаимодействия, так и уровнем межличностного общения. Влияние публицистического стиля на речевую культуру всего общества огромно. Поэтому общение в рамках этого стиля требует особого внимания к содержанию и форме высказываний.

Важно отметить, что в последние десятилетия в аспекте культуры речи наблюдается тенденция, которую можно определить как усиление личностного начала говорящего. С одной стороны, это можно рассматривать как положительный факт. Индивидуально-авторские, окказиональные образования часто бывают очень емкими, образными, делают речь более живой и «цветной». Несомненно, в устно-разговорной и даже жаргонной речи появляются выразительные языковые единицы, которые могут довольно активно употребляться, выполняя коммуникативные функции в обществе.

Если они не переступают меры, которую В.Г. Костомаров определил как «языковой вкус», то такие образования могут со временем стать языковыми, общеупотребительными.

Культура речи образованного человека предполагает также постоянную заботу о таких коммуникативных качествах речи, как правильность, точность, логичность, богатство и выразительность. Коммуникативные качества речи в соотношении с собственно-стилистической (эмоционально-экспрессивной) окраской и функционально-стилевыми особенностями речи создают дополнительные основы для формирования правильной речи, основанной на мобильной нормативности. Это послужит развитию языковой системы.

Нормы языковые, стилистические, связанные с общими коммуникативными качествами речидолжны стать основой для описания допустимых языковых средств и возможностей их выбора. Норма - сложное диалектическое противоречие и динамическое явление. Она складывается из многих существенных признаков, ни один из которых не может быть признан решающим, поэтому нужен их «симбиоз».

Непрерывная эволюция нормы - объективный и неизбежный факт языка, вызванный интралингвистическими и экстралингвистическими факторами. В наше время на законы динамики языка в большей степени влияют экстралингвистические факторы.

Закреплению нормы предшествует, как известно, наличие вариантов. Являясь результатом языковой эволюции, вариативность становится почвой для дальнейшей динамики языка.

Из всех источников формирования языковых норм, на наш взгляд, самым фундаментальным источником являются, конечно, научные исследования ученых-языковедов. Но и здесь все не так однозначно. Мнения ученых расходятся до абсолютной противоположности: от требования чрезвычайно жестких норм речи без вариантов до абсолютной свободы в выборе языковых средств, стихийного построения речи.

И все-таки на первом месте должно быть выдвинуто соответствие возможностям системы литературного языка. Далее можно говорить о частотности употребления принципе целесообразности, который Сковцов Л.И. считает основным критерием красоты языка. Казалось бы, все просто: нецелесообразно то, что трудно произнести, понять или запомнить. Тем не менее, остается вопрос: какой именно должна быть речь, чтобы соответствовать таким «простым» требованиям.

И все же, несмотря на то, формирование современных литературных норм русской речи находится в хаотическом состоянии, как и сама речь, номинативное ядро нашего языка в целом остается прочным, а большое количество лексических инноваций и в дальнейшем будет служить основой для развития и обогащения нашего родного языка.

Литература

1. Граудина Л.К. Культура русской речи. / Л.К.Граудина, Г.И.Миськевич. - М.: «Высшая школа», 2001. - 548 с.
2. Сковцов Л.И. Культура русской речи. / Л.И. Сковцов. – М.: «Знание», 2007. – 254 с.

УДК 811.161.1-11(043)

Ситникова Е.В., кандидат филологических наук, доцент

ВНУТРЕННИЙ ЛЕКСИКОН РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В ГЕТЕРОГЕННОМ КУЛЬТУРНО-ЯЗЫКОВОМ ОКРУЖЕНИИ

Смена парадигмы научного знания, возникновение новых лингвистических направлений, выявление среди средств познавательной деятельности вербальных овнешнений, делающих внутренний лексикон человека доступным для анализа, обусловили актуальность рассмотрения лексического компонента речевой способности человека на современном этапе развития науки о языке.

В данном исследовании представлен анализ изменений внутреннего лексикона представителей русской этнолингвокультуры, находящихся в условиях гетерогенного языкового окружения. Выявленные в ходе проведения свободного ассоциативного эксперимента результаты были последовательно сопоставлены с данными ассоциативного эксперимента, проведенного с носителями русского языка, находящимися в гомогенном культурно-языковом окружении.

В составе внутреннего лексикона человека выделяется пять слоев с ядром-центром и четырьмя периферийными слоями. Составляющие ядра-центра внутреннего лексикона носителей русского языкового сознания в количестве 75 слов лингвистами определены.

Экспериментально доказано, что состав их усваивается на ранних этапах овладения речевой способностью, стабильно используется человеком в течение всей жизни, могут меняться лишь его ассоциативные доминанты. Поэтому в данном исследовании рассматривались изменения, происходящие на периферийных слоях внутреннего лексикона человека.

За основу свободного ассоциативного эксперимента были приняты три группы языковых маркеров национально-культурного сознания (далее ЯМНКС), выделенные И.В. Приваловой [1; 2]: ЯМНКС лингвоструктурного, лингвокультурного и лингвоэкологического типов.

В группу стимулов-ЯМНКС лингвоструктурного типа были отобраны слова, структурно-семантические характеристики которых отражают особенности восприятия окружающей действительности носителями русской этнолингвокультуры.

В качестве стимулов-ЯМНКС лингвокультурного типа были рассмотрены языковые единицы, специфика которых обусловлена различными экстралингвистическими факторами: традиционными формами коммуникации; сложившимися в ходе эволюции языка особенностями распределения и обозначения цвета, пространства, времени; бытовой и культурной сферами жизни; наличием уникального для каждой этнокультурной группы корпуса прецедентных текстов.

Группу стимулов-ЯМНКС лингвоэкологического типа составили слова, появившиеся в русском языке в начале XXI века, находящиеся на разных стадиях освоения их носителями языка и зафиксированные словарями иностранных слов последних изданий.

Ассоциативный материал, полученный в ходе данного свободного ассоциативного эксперимента, позволил создать классификацию реакций, обладающую горизонтальной структурой, рассматривающую ассоциативную связку «стимул – реакция», характеризующуюся линейностью структуры, основанную на лингвокультурологическом принципе и направленную на изучение культурного содержания ЯМНКС как единиц внутреннего лексикона человека.

Полученные реакции в зависимости от степени проявления в них культурной информации распределяются на четыре группы:

- 1) формальные реакции;
- 2) индивидуальные реакции;
- 3) логозписистемы;

4) реакции, фиксирующие изменения в знаниях и представлениях носителей русской этнолингвокультуры.

Результаты свободного ассоциативного эксперимента позволили не только продемонстрировать стабильность структуры внутреннего лексикона человека и, тем самым ее определенную соотнесенность со структурой этнических констант, но и выявить степень закреплённости в ней ЯМНКС, а также те изменения, которые произошли в знаниях и представлениях носителей русской культурной традиции под влиянием гетерогенного языкового окружения.

Относительная устойчивость внутреннего лексикона человека, находящегося в иноязычной культурной среде, обусловлена особой ролью того языка, с помощью которого человек прошел социализацию в обществе в детском возрасте и осуществил категоризацию и концептуализацию окружающего мира. Среди факторов, способствующих устойчивости внутреннего лексикона человека, необходимо также отметить возможность получать информацию и осуществлять коммуникацию в условиях современного мира глобальной интеграции.

Являясь культурно обусловленным феноменом, внутренний лексикон человека отражает специфику того национально-культурного пространства, в котором находятся его носители. Оказываясь в условиях иноязычной культурной среды, человек подвергается ее непосредственному влиянию, что находит отражение в ассоциативных

связях единиц его внутреннего лексикона.

Среди реакций, фиксирующих изменения в знаниях и представлениях носителей русской культурной традиции под влиянием гетерогенного языкового окружения, выделяются:

- иноязычные реакции;
- обозначения реалий, не характерных для русского этнокультурного пространства;
- сопоставления реалий различных национально-культурных пространств;
- реакции, подчеркивающие принадлежность понятия или реалии, обозначенной стимулом, к русской этнолингвокультуре;
- реакции, свидетельствующие об утрате определенной части культурно значимого содержания стимулов;
- реакции-показатели изменения значения языковых единиц;
- реакции-нарушения языковой нормы.

Перечисленные виды реакций были в разной степени характерны для идентификации ЯМНКС лингвоструктурного, лингвокультурного и лингвозкологического типов.

Анализ изменений внутреннего лексикона носителей русского национально-культурного сознания под влиянием иноязычной среды определил векторы влияния гетерогенного лингвокультурного окружения на специфику единиц внутреннего лексикона человека и принципы их упорядоченности, представленные лингвальным, когнитивным и культурно-поведенческим пространствами.

Таким образом, вербальными репрезентантами внутреннего лексикона человека являются ЯМНКС, в которых отражены знания и представления определенного этноса об окружающем мире. Содержание данных маркеров меняется в зависимости от того национально-культурного пространства, в котором находятся представители этноязыкового сообщества. При этом ассоциативные поля ЯМНКС характеризуются устойчивостью ядра и разного рода изменениями в периферийных зонах. Следовательно, внутренний лексикон человека является динамичной, культурно обусловленной системой, характеризующейся гибкостью структуры, подверженностью влиянию внешних факторов и обусловленностью индивидуальными психофизиологическими особенностями каждого конкретного носителя определенной этнолингвокультуры.

Литература

1. Привалова И.В. Интеркультура и вербальный знак: лингвокогнитивные основы межкультурной коммуникации : [монография] / И.В. Привалова. – М. : Гнозис, 2005. – 469 с.
2. Привалова И.В. Языковое сознание этнокультурная маркированность (Теоретико-экспериментальное исследование) : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И.В. Привалова. – Москва, 2006. – 50 с.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

УДК 378.147:811.1 (043)

Басенко Г. Н., старший преподаватель

**ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВЫСШЕГО
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Меняющаяся социально-экономическая ситуация в стране, становление рыночных отношений, требования, предъявляемые обществом к человеку, диктуют необходимость формирования профессионально компетентного специалиста, становящегося основным ресурсом современной экономики. Под «профессиональной компетентностью» понимают «систему специальных знаний, умений и навыков, опыта выполнения профессиональных действий, а также совокупность личных качеств, определяющих способы выполнения профессиональных функций» [2, с. 89].

Таким образом, успешность деятельности специалистов в современном мире определяется их профессиональной мобильностью, которая обеспечивает им адаптацию в профессиональной сфере и готовность к решению профессиональных задач. Идея формирования профессиональной мобильности специалиста является не только отображением тенденции модернизации образования Украине, вступившей в Болонский процесс, но и социальным запросом на специалистов филологического профиля, готовых к успешной профессиональной самореализации. Кроме высокого профессионального уровня, современный специалист с высшим образованием должен обладать достаточно высоким уровнем иноязычной коммуникативной компетенции для дальнейшей профессиональной деятельности, включающей профессиональный рост на основе отечественных и зарубежных достижений, обмен опытом с зарубежными коллегами, научные исследования и т.д. Владение иностранным языком стало в настоящее время обязательным компонентом профессиональной деятельности специалиста

Обозначив формирование профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности основной целью профессиональной подготовки будущего специалиста, мы подразумеваем его способность и готовность решать коммуникативные задачи в сфере профессиональной деятельности, выполнять поиск и анализ информации, необходимый для изучения зарубежного опыта, а также для работы с филологической литературой и документацией в области выбранной специализации.

Следует заметить, что профессиональная иноязычная компетентность является совокупностью трех основных компонентов: «мотивационно-ценностного», «когнитивно-деятельностного» и «эмоционально-волевого» [3, с. 95-97].

Мотивационно-ценностный компонент рассматривает желание повысить свой языковой уровень для эффективного функционирования в различных ситуациях профессионального общения. Когнитивно-деятельностный компонент предполагает объединение иноязычных коммуникативных компетенций в сфере профессионально ориентированной деятельности и общие компетенции (лингвистические, социолингвистические, прагматические и др.) представляющие профессионально важные качества, способности и умения современного квалифицированного специалиста. Эмоционально-волевой компонент связан с адекватной оценкой своих способностей и выработкой чувства собственной ответственности за успехи в учебной и будущей профессиональной деятельности.

Все это предполагает владение знаниями, практическими умениями и навыками, которые позволят будущему специалисту использовать иностранный язык как средство информационной деятельности, систематического пополнения своих профессиональных знаний, профессионального общения и профессиональной культуры в целом. Задача

формирования профессионально-познавательных потребностей студентов должна быть решена силами преподавателей иностранного языка вузов. В ходе ее решения возникают две основные проблемы:

- практическое отсутствие входного стандарта по иностранному языку для абитуриентов, результатом чего является разноуровневый и в основном слабый контингент первокурсников;
- малое количество часов, отводимое Государственным образовательным стандартом на овладение иностранным языком, которое не позволяет сформировать у студентов за время обучения в вузе иноязычную коммуникативную компетенцию на уровне, необходимом для реализации широкого спектра профессиональных задач.

Мы полагаем, что указанные проблемы требуют пересмотра технологии и содержания учебного процесса и свидетельствуют о необходимости комплекса мер и системного подхода в процессе обучения иностранным языкам с целью достижения качественно нового уровня профессионально-ориентированной коммуникативной компетенции студентов. Необходимо сформировать иноязычную профессионально ориентированную образовательную среду на факультетах и кафедрах, что означает:

- включение иностранного языка в аудиторную и неаудиторную работу;
- создание на кафедрах банков материалов на иностранных языках по профилю кафедры;
- включение в систему текущего и итогового контроля по профильным дисциплинам заданий, предусматривающих владение иностранным языком (перевод статьи по специальности, реферирование литературы по специальности, выступление на семинарах и конференциях, поиск материала в Интернете и т.д.);
- организация студенческих конкурсов на лучший профессиональный перевод, доклад на иностранном языке, лучший профессионально ориентированный материал на иностранном языке найденный в сети Интернет;
- проведение конференций, круглых столов, теоретически семинаров на иностранных языках с последующей публикацией докладов;
- разработка системы заданий по иностранному языку для студентов и аспирантов, выезжающих за рубеж на стажировку;
- организация чтения ряда учебных дисциплин на иностранных языках силами преподавателей факультетов и привлечение к чтению лекционных курсов ученых из-за рубежа;
- организация неформальных встреч с зарубежными коллегами;
- проведение Олимпиад на иностранных языках по профилю факультетов, предварительно разработав положение об Олимпиаде. Сделать Олимпиаду ежегодным событием, посвященным, например, дню рождения вуза [1, с. 14].

Огромное значение для решения указанной проблемы имеет формирование иноязычной профессионально ориентированной компетенции самих преподавателей вузов. На наш взгляд, решением данной проблемы может явиться организация обучения преподавателей на курсах повышения квалификации, моральное и материальное стимулирование преподавателей, владеющих профессионально ориентированным языком, организация для преподавателей учебно-методических семинаров и мастер-классов по проблемам современной методики обучения иностранным языкам, увеличение контингента слушателей курсов иностранных языков из числа преподавателей кафедр.

Таким образом, решение проблем языковой подготовки на филологических специальностях позволит применять будущим специалистам полученные знания в качестве средства добывания новой информации и обмена информацией в своей профессиональной деятельности.

Литература

1. Бернштейн В.Л. Актуальные вопросы формирования иноязычной коммуникативной компетенции студента как одной из ключевых компетенций специалиста с высшим образованием // В.Л.Бернштейн / Преподавание иностранных языков и культур в неязыковых вузах: материалы межвузовской научно-практической конференции / Московский гуманитарно-экономический институт. – М: МГЭИ, 2007. С.10-17.
2. Зайцева И. А. Технология уровневой дифференциации как средство формирования профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности студентов технического вуза. Дисс. канд. пед. наук / И. А. Зайцева. – Самара, 2007. – 190 с.
3. Кошелева Н.В. Пространственно-временная организация профессионального развития личности / Н. В. Кошелева. – Пенза: ПГПУ им. Белинского, 2006. – 244 с.

УДК 811.111'373.72 (043)

Крестьянкина Т.Н., старший преподаватель

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА С КОМПОНЕНТОМ – ИМЕНЕМ СОБСТВЕННЫМ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА

Доказано, что фразеология тесно связана как с историей, культурой, так и традициями и литературой народа, говорящего на данном языке. Эта связь наиболее четко прослеживается в тех фразеологических единицах, в состав которых входит имя собственное. Имена и названия всегда играли особую роль в развитии человеческого общества, будучи чрезвычайно важными для общения и взаимопонимания людей.

Устойчивые словосочетания и идиоматические выражения являются неотъемлемой частью любого языка. Обогащение языка фразеологизмами – одна из сложных задач, стоящих перед изучающими английский язык, так как хорошее знание языка невозможно без знания его фразеологии. И именно в этом заключается актуальность данного исследования.

Целью данного исследования является ознакомление с фразеологическими единицами, в состав которых входит имя собственное, примерами употребления их в различных ситуациях.

Изучением фразеологии и фразеологизмов занимались такие ученые как Шарль Балли (родоначальник теории фразеологии) Е.Д.Поливанов, Б.А.Ларин, В.В.Виноградов, Н.М.Шанский, В.Г.Костомаров, И.И Чернышева.

Результатом исследования является изучение возникновения, образования и особенностей фразеологизмов в английском языке.

В отличие от англичанина, с легкостью использующего множество идиом с детских лет, процесс их запоминания и использования требует немало усилий от русскоязычного учащегося. Лица, имеющие поверхностное представление о фразеологических выражениях, оказываются в затруднительном положении при слушании английской речи, при переводе современных английских текстов, а при беседах и дискуссиях просто теряются. Вот почему английская фразеология, очень богатая и разнообразная по своей форме и семантике, представляет большой интерес, равно как и большие трудности для изучения английского языка.

Многие фразеологические обороты связаны с фактами давно забытых дней, мотивация имени собственного (и всей фразеологической единицы) давно стерлась и может быть установлена только путем этимологического анализа имени собственного как компонента фразеологической единицы. Когда англичане употребляют выражение *Hobson's choice* «отсутствие какого-либо выбора», они зачастую не знают, что *Hobson* – фамилия реально существовавшего владельца конюшни, который не давал своим клиентам права выбора лошади.

Фразеологические единицы, в состав которых входят библеизмы, существуют в языках всех стран, история которых связана с христианством. Однако никакой другой язык не испытал на себе такого заметного влияния Библии, как английский. Библейские выражения встречаются в следующих фразеологизмах: *A doubting Thomas* – Фома неверующий; *The apple of Sodom* – красивый, но гнилой плод; *Balm in Gilead* – «бальзам в Галааде», утешение; *The old Adam* – «Ветхий Адам», испорченность человеческой натуры; *To raise Cain* – учинить скандал, поднять шум; *Job's comforter* – горе-утешитель; *A Juda kiss* – поцелуй Иуды; *As poor as Job* – нищий человек.

В английском языке, как и в языках других европейских народов, являющихся наследниками античной культуры, много образных выражений, возникших у древних греков и римлян. Немало среди них и содержащих имена собственные: *Pandora's box* – «ящик Пандоры»; *Penelope's web* – «ткань Пенелопы», тактика оттягивания; *Between Scylla and Charybdis* – «между Сциллой и Харибдой», в безвыходном положении; *A labour of Sisyphus* – «Сизифов труд», тяжелая, бесполезная работа; *Achilles's heel* – «Ахиллесова пята», уязвимое место.

Существует много фразеологических единиц, в которых имя собственное связано с бытом, литературой, фольклором англичан. Широко распространенные английские имена, употребляемые в речи ежедневно, стали компонентами множества фразеологических единиц и придали им ярко выраженную экспрессивно-эмоциональную окраску. Такие английские имена, как *Betty*, *Tom*, *Jack*, *John*, *Mary* и др. стали носителями определенных черт характера людей. Так, имя *Jack*, фигурирующее во многих фразеологических единицах, ассоциируется чаще всего с веселым парнем, проворным и хитрым, порой плутоватым. Интересна, например, этимология разговорного фразеологизма *before you can say Jack Robinson* – немедленно, моментально, в два счета, в мгновение ока. В словаре вульгаризмов Гроуза (*the Dictionary of Vulgar Tongue*, 1785) есть упоминание о жившем когда-то человеке по имени *Jack Robinson*, который наносил очень короткие визиты своим знакомым и удалялся, прежде чем успевали доложить о нем. Отголоском старинного обычая называть всех людей, принадлежащих к той или иной профессии, каким-либо одним именем, звучит фразеологизм *Tom Tailor*, обозначающий человека или людей, занимающихся портняжным ремеслом.

Проведенное исследование позволяет сделать вывод о важности изучения фразеологизмов, содержащих имена собственные, многие из которых существуют в языке десятки и сотни лет и являются отражением мудрости народа, любящего меткие, образные выражения, с помощью которых можно передать и веселую шутку, и злую насмешку. Данная группа фразеологизмов представляет собой малоизученный фрагмент английской фразеологии и требует дальнейшего рассмотрения.

Литература

1. Артемова А.Ф. Английские имена собственные и пополнение словарного состава / А.Ф. Артемова, О.А. Леонович // Иностр. яз. в шк. — 2005. — № 1. — 101-105с.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка/ И.В. Арнольд. — М.: Просвещение, 2000. — 304 с.
3. Белецкий А.А. Лексикология и теория языкознания (ономастика)/ А.А. Белецкий. — Киев, 1992. — 280 с.
4. Введенская Л.А. От названий к именам/ Л.А. Введенская. — Ростов на Дону: Феникс, 2005. — 534 с.
5. Вопросы английской фразеологии (коммуникативный и фразеологический аспекты): сб. статей / ред. Кунин А.В. — М., Высш. шк., 1987.-148с.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПІД ЧАС АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Асистентська практика з іноземної мови є складовою системи професійної підготовки майбутніх учителів, забезпечує поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю у вищих навчальних закладах, визначає рівень фахової, психолого-педагогічної та методичної компетентностей, впливає на остаточне професійне самовизначення майбутнього фахівця, сприяє розвитку професійних, перцептивних, проєктувальних, адаптивних, організаційних, пізнавальних умінь, індивідуальних творчих здібностей, ерудиції, формуванню особистого стилю викладання, об'єктивній оцінці власних можливостей, застосуванню різноманітних методів та прийомів навчання, сучасних педагогічних технологій.

Проте недостатньо вивченими, на наш погляд, є можливості асистентської практики для формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови. Визначаємо останню як динамічну цілісну систему взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного (мотиви педагогічної діяльності), когнітивного (сукупність інтегрованих знань), змістового (педагогічні вміння) та контрольно-корегувального (позиція суб'єкта педагогічної діяльності).

Вивчення психолого-педагогічної літератури [1; 2; 5] та власний практичний досвід роботи у ВНЗ дозволив виявити особливості формування професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови під час асистентської практики, а саме:

- створення умов для опанування студентами способів організації педагогічного процесу у вищому навчальному закладі;
- спрямування студентів до вирішення конкретних методичних завдань згідно з умовами педагогічного процесу.

Формування професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови відбувається в навчальній та науково-дослідницькій роботі. **Зміст навчальної роботи** студента під час асистентської практики складається з таких видів діяльності:

- 1) ознайомлення зі специфікою роботи у вищому навчальному закладі;
- 2) планування навчального процесу та проведення занять;
- 3) відвідування та аналіз занять;
- 4) участь у роботі кафедри.

Зміст науково-дослідницької роботи студента під час асистентської практики складається з таких видів діяльності:

- 1) вивчення наукової літератури та узагальнення теоретичного досвіду викладання іноземної мови у вищому навчальному закладі;
- 2) наукові спостереження, опанування практичного досвіду, проведення елементів експериментального дослідження за визначеними темами.

Діяльність студентів-практикантів здійснюється в три етапи:

Початковий – ознайомлення з діяльністю кафедри, на якій організовано асистентську практику, ознайомлення з документацією кафедри; складання індивідуального плану роботи; спостереження й аналіз навчального процесу з точки зору зв'язку теорії і практики навчання різних аспектів англійської мови; вивчення процесу виконання типової і робочої програм, порядку і форми планування занять; вивчення системи навчальних засобів з англійської мови, зокрема структури, змісту і прийомів використання підручників і посібників; спостереження й аналіз дій досвідчених доцентів і старших викладачів, їх педагогічної майстерності; спостереження за роботою студентів на заняттях.

Основний – підготовка та проведення занять з основної та другої іноземних мов; розробка та виготовлення дидактичних матеріалів, підготовка використання ТЗН; взаємовідвідування занять; участь у методичних семінарах кафедри.

Заключний – підготовка звітних матеріалів за підсумками асистентської практики; звіт про роботу на засіданні кафедри; надання звітної документації керівникові практики для оцінювання; участь у підсумковій конференції або засіданні «круглого столу», захист звіту.

Складання педагогічного портфоліо наприкінці асистентської практики сприяє формуванню професійної ідентичності майбутнього вчителя іноземної мови, оскільки узагальнює набутий професійний досвід. Портфоліо є комплексним документом, який дозволяє проаналізувати, узагальнити й систематизувати результати власної навчальної та педагогічної діяльності, об'єктивно оцінити власні можливості та спланувати дії з подолання труднощів і досягнення найвищих результатів. У портфоліо студенти демонструють продукти педагогічної діяльності – приклади навчальних заходів, досягнень учнів, результатів їх наукової роботи тощо [3, 8-9; 4, 397].

Література

1. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України (Проект) / Д. Панасевич, А. Солоденко, Ю. Сухарніков. – ДНУ ІТЗО МОН, 2010. – 16 с.

2. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студ. магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Освіта, 2005. – 396с.

3. Мараховська Н. В. Методичні рекомендації щодо організації навчання студентів за індивідуальним освітнім маршрутом з метою формування лідерських якостей майбутніх учителів (на прикладі вивчення дисципліни «Іноземна мова») / Н. В. Мараховська. – Маріуполь : Маріупол. держ. гуманітар. ун-т, 2008. – 112 с. – 4,65 авт. арк.

4. Мараховська Н. В. Створення акмеологічного портфоліо як способу формування професійної ідентичності майбутніх учителів іноземної мови / Н. В. Мараховська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журн. – Суми: Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 2010. – Ч. 3 (5). – С. 390–398.

5. Brott P. E. Developing the Professional Identity of First-Year Teachers Through a “Working Alliance” [Електронний ресурс] / P. E. Brott, L. T. Kajs. – National Association for Alternative Certification, 2009. – Режим доступу : <http://www.alt-teachercert.org/Working%20Alliance.html/>

УДК 811.111'255.4(043)

Павленко О. Г., кандидат філологічних наук, доцент

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД В АСПЕКТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР

Сучасні літературознавчі студії активно включають переклад у сферу своїх досліджень, акцентуючи на альтернативних аспектах вивчення літературного процесу, вирішенні проблем методологічного характеру, впровадженні нових концепцій, пов'язаних з «ідеєю глобалізації» (Д. Пайзер), «міжпороговим простором» (Д. Джонсон), «корпусом поетичних норм і технік» (Дж. Фолен) і т. ін.

Згідно з розробленою М. Бахтіним теорією діалогізму, твір має бути не лише «почутим, зрозумілим», але й мати «відповідь», виступаючи «ланкою у ланцюгу спілкування, де зрозуміти автора твору означає зрозуміти іншу свідомість та її світ» [1, с. 147]. Виходячи з цього, перекладений твір, як і будь-яка репліка, спрямований не просто на розуміння, а й потребує відповіді на повідомлення автора оригіналу через його власні візії та рефлексії.

Утім, як «посередник» між двома агентами, перекладач «врівноважує права обох, налаштовуючи читача на нове сприйняття тексту, залишаючись, з одного боку, непомітним, з другого – створюючи адекватну мовленнєву ситуацію в процесі спілкування.

Сучасне літературознавство переносить проблеми діалогізму на вищий щабель – їх розглядають не лише з позицій того, як вони сприймаються окремими індивідами, а з огляду на абсорбування художніх творів, творчості певних письменників, стилів і напрямів на рівні національних літератур (Д. Дюришин) – діалогу між націями, культурами, епохами. Зважаючи на те, що всі іншомовні версії (одномовні та різномовні, синхронні та різночасові) є рівноправними учасниками літературного діалогу, особливого значення набуває проблема дослідження «ієрархії «голосів» оригіналу та перекладу з визначенням питання про те, чи не повинен «голос» оригіналу домінувати над голосами всіх існуючих перекладів або одних перекладів над іншими; за якими критеріями слід надавати перевагу тій чи іншій перекладацькій версії (за часовою ознакою її виникнення або за авторитетом перекладача)» [1, с. 153].

Відповідну точку зору стосовно діалогізму інтерпретацій відстоює Ц. Тодоров, який вважає, що всі інтерпретації є однаково вартісними й жодна з них не повинна домінувати над іншою. Це означає, що в будь-якій точці можлива «зустріч» усіх інтерпретацій з приєднанням нових «голосів», що відкриває можливості для осмислення певної часової та екзистенційної (в сенсі досвіду), індивідуальної ситуації перспективи твору, що перекладається: «доміркування недовомовленого», проектування себе на досвід іншого, в інший час та культуру. Таке проектування відбувається, за словами Г. Гачева, через «інтерференцію національних образів світу» [3, с. 53]. Дослідник вважає, що «під час зіткнення мов найбільш гостро відбувається зіткнення способів життя та матеріальних і духовних культур» [3, с. 36].

Отже, художній переклад виступає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше. Г. Гачев вважає цей процес «особливим видом духовної діяльності, де поєднується розум і уява, логіка й здатність до художнього мислення, де кожна думка – не однозначна теза, а багатозначний образ, що має свій сенс лише в певному контексті» [3, с. 178].

Обґрунтовуючи тезу про поєднання в перекладі «окремих національних рис першотвору», дослідник зауважує: «У процесі перекладу має відбутися синтез національних особливостей двох народів, репрезентованих автором і перекладачем, й виникнення нових спільних національних форм та ознак внаслідок цього синтезу. Саме шляхом такого синтезу переклад завжди розсуває національні межі літератури» [6, с. 204]. Така діалогічна ситуація вписує перекладений твір в «чужий літературний контекст», вступаючи в різноманітні контакти з літературою реципієнта та збагачуючи її новими мотивами, художніми образами, темами.

Шляхи осягнення закономірностей міждіалогічного розвитку крізь призму вивчення рецепції творів одного культурно-мистецького простору в середовищі іншого простежено в працях Д. Дюришина, який, зосібна, виокремлює основну мету компаративістики: «встановлення типологічної та генетичної сутності літературного явища (твору, напряму, процесу і т. ін.) у рамках національної та світової літератури. Тим самим закономірно визначається місце і роль історичних зв'язків між окремими національними літературами» [4, с. 68].

До того ж, кожне літературне явище розглядається не лише з позиції монологічності (відокремленості чи замкнутості в собі), а й з позицій творення діалогу/полілогу (різноманітних зв'язках із мистецьким середовищем), що надає можливості змінювати та корегувати процес комунікації. Тому кожен оригінал відкритий для безлічі можливих іншомовних перекладів, і в жодній мові не може бути однієї загальновизнаної інтерпретації. Така багатогранність перекладацьких версій репрезентує розмаїття

ідеологічних, культурних, історичних та інших позицій, й тому художній переклад розглядаємо як творчу динаміку, безкінечний мистецький пошук.

З іншого боку, підхід до художнього перекладу як діалогу, в якому перекладач зустрічається не лише з першотвором та його автором, а й з іншими інтерпретаціями та інтерпретаторами, порушує проблему «різномислення» між індивідами, що полягає у досягненні розуміння, майстерності у тому вимірі, який М. Бубер визначив як «Між» - простір поміж «Я» і «Ти», між двома мовами, культурами, національними традиціями.

Така думка є тотожною постулату Шлейєрмахера про те, що переклад вимагає посередництва між двома творцями, причетними до певної мистецької ситуації. Дослідник зауважує, що якісний переклад не мусить бути «заземлений» у жодній із сторін діалогу, а повинен повністю належати до комунікативного поля «між». Це означає, за М. Бубером, що в діалозі (інтерпретації та перекладі як його різновиді) має досягатися згода між «інакшостями». Плідною з цього приводу є ідея Бахтіна про «ненавмисну діалогічність» - феномен, що виникає між текстами чи окремими висловлюваннями, віддаленими один від одного у часі та просторі. Вони, як вважає дослідник, не «підозрюють» про існування один одного, однак, між ними спостерігається певна смислова конвергенція. Найчастіше такі «перегуки» простежуються між різночасовими й різномовними перекладацькими версіями одного твору, що віддзеркалюється не лише в подібності сенсів (до чого спонукає першотвір) чи побудові висловлювань (до цього навертає система мови), а й у тотожності речень, поетичних рядків тощо.

Згодом М. Бахтіним було спростовано тезу про те, що для кращого розуміння чужої культури треба, немов би «переселитися» в неї, забувши свою. На думку вченого, творче розуміння виступає джерелом новизни, мистецького збагачення і базується на «позазнаходжуваності» суб'єкта розуміння. Тому одну культуру можна по-справжньому збагнути лише в дзеркалі іншої саме завдяки тому, що вона інша. Таким чином між цими культурами розпочинається діалог, у процесі якого долається їхня замкнутість та односторонність: «Ми ставимо, – зазначає М. Бахтін, – перед чужою культурою нові запитання, яких вона сама не ставила перед собою, і чужа культура відповідає нам, розкриваючи перед нами свої нові сторони, нові глибини сенсу. Без своїх запитань не можна творчо зрозуміти нічого іншого та чужого... Під час такої діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються і не зменшуються, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, і вони взаємозбагачуються» [2, с. 334-335].

Підтримуючи позицію різноаспектного спілкування суб'єктів літературного процесу У. Еко зазначав: «Відповіді дає кожен з нас, привносячи в них свою власну історію, свою власну мову, свою власну свободу; але, оскільки історія, мова і свобода безкінечно мінливі, то безкінечною буде і відповідь світу письменникові» [7, с. 337].

Як бачимо, застосування ідей теорії діалогізму в сфері художнього перекладу надає дослідникові можливості, з одного боку, перевірити й підтвердити усталені філологічні аксіоми, з іншого – окреслити нові горизонти досліджень, а саме виявити діалогічну природу слова в новому обличчі через «злиття» і «незлиття» позицій автора та перекладача, варіативність розуміння, інтеракцію «голосів», розглядати феномен перекладу не лише з позицій діалогу між митцями та текстами, а й у більш ширшому сенсі – між напрямками, жанрами, історичними та літературними епохами, мистецькими світами та національними культурами.

Література

1. Бахтін М. Висловлення як одиниця мовленнєвого спілкування. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / М. Бахтін // За ред. М. Зубрицької – Львів: Літопис, 1996.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. / М.М. Бахтин. – М.: Искусство. 1986. – 445 с.
3. Гачев Г. Национальные образы мира: Космо-Психо-Логос. / Г. Гачев. – М.: Советский писатель, 1988. – 447 с.

4. Дюришин Д. Проблемы особых межлитературных общностей. / Д. Дюришин. – М.: Наука, 1993. – 263 с.
5. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры и ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 754.: Тарту. / Ю.М. Лотман. – 1987. – 145 с.
6. Сравнительное изучение литератур. Сборник статей к 80-летию академика М.П. Алексеева. – М.: Наука, 2010. – 399 с.
7. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Перев. с итал. А.Н. Коваля. / У. Эко – СПб.: Симпозиум, 2006. – 574с.

УДК 372.881.111.1(043)

Попова Е.Н., старший преподаватель

КОЛЛЕКТИВНЫЙ ПРОЕКТ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Нельзя не согласиться с известными украинскими педагогами О.Б. Тарнопольским и С.П. Кожушко, что «формирование коммуникативных навыков и умений осуществляется обучаемыми в основном произвольно через осуществление творческой деятельности, ориентированной на решение практических экстралингвистических задач» [1, с. 214–215].

Одним из видов такой творческой деятельности несомненно является коллективный проект – одна из форм работы, формирующая межкультурную и коммуникативную компетентность. Здесь мы рассмотрим ее как одну из форм организации самостоятельной работы студентов. В условиях ограниченности аудиторных часов, выделенных на изучение английского языка, она приобретает особую значимость. Достичь положительных результатов в изучении иностранного языка помогает правильно организованная внеаудиторная работа. Именно она формирует у студентов интерес к изучению языка, повышает их активность и, что особенно важно, носит индивидуальный характер.

Основными целями применения этого метода проектов можно считать:

- более активное овладение и использование английского языка в профессиональной сфере;
- обучение студентов самостоятельно осуществлять исследовательскую деятельность на иностранном языке;
- обучение студентов систематизировать и структурировать собранные материалы и готовить их презентацию.

Помимо этих самых важных целей в ходе этой деятельности студенты учатся работать в малой группе и команде, когда объединяются все собранные материалы и готовится их представление.

Выделяются разные виды проектов. Так Е.С.Полат создала классификацию, состоящую из 6 основных типов проектов. Они различаются по виду деятельности, содержанию, количеству участников, продолжительности и ряду других признаков [2, с.3–10]. Е.С.Полат считает коллективность деятельности важнейшей чертой выполнения проектов и дает следующее определение: «Учебный проект – это совместная учебно-познавательная деятельность учащихся - партнеров, имеющая общую цель, согласованные методы, способы деятельности, направленная на достижение общего результата деятельности» [3]. По мнению Е.Арванитопуло, проектные технологии реализуются по определенному алгоритму и состоят из 4 этапов: подготовительного, исполнительного, презентационного и итогового [4, с.21–23].

Наш педагогический опыт подтверждает эффективность использования такого метода работы. Нами проводятся со студентами 3, 4 курсов такие мероприятия один раз в семестр. Студенты делятся на группы по 4-5 человек, выбирается актуальная в профессиональном смысле тема (так, студенты 4 курса, изучающие гостиничный бизнес,

вибирали такі теми «Самі унікальні готельні світа», «Світові готельні бренди» і інші). Далі здійснюється самостійний і груповий пошук інформації на англійській мові, потім вона обробляється, структурується і готується її презентація. Вся робота виконується самостійно і колективно, з опорою на попередній сформований мовний і комунікативний досвід.

Студенти проводять обов'язковий інтернет пошук іноземної інформації для виконання творчого завдання, а саме професійно спрямованих завдань. Глибоко працюючи над такими завданнями, студенти розширюють свої професійні знання і розвивають комунікативну і міжкультурну компетентність. Деяким студентам тільки на таких позааудиторних заходах вдається розкрити свій творчий потенціал і іноді вперше за багато років навчання сформувати і підвищити істинну мотивацію, проявити ініціативу і зняти багаторічний психологічний зажим і дискомфорт. Як правило, на таких заходах панує підняте настрій, дух творчості і навіть свята. До того ж студенти знають, що саме участь забезпечує їм позитивну оцінку і підбадьорення. В такому випадку, акцент переноситься на саму діяльність, що дуже важливо в формуванні внутрішньої мотивації до навчання іноземній мові. Зникає тривожність і занепокоєність, звільняючи енергію для істинно творчої діяльності. Опитування студентів, проводимі нами після таких заходів, підтверджує, що вони з задоволенням брали участь, істотно покращили свої знання і в певній ступені відкрили свій творчий ресурс.

Можливо зробити висновок, що метод колективного проекту, який використовуємо ми при навчанні іноземній мові студентів неязыковых спеціальностей в університеті, не тільки модна методика, але ефективна технологія. Неможливо не сказати, що така робота вимагає від викладача значного часу, зусиль, і можна сміливо сказати, немалого ентузіазму. Але результат виправдовує всі зусилля.

Література

1. Тарнопольський О. Б. Сполучення комунікативного і міжкультурного підходів в викладанні іноземних мов в неязыковых університетах / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко, Ю. В. Дегтярева // Учен. записки Таврич. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації. – 2011. – Т. 24 (63). – Ч. 1. – № 2. – С. 214–217.
2. Полат Е. С. Метод проектів на уроках іноземної мови / Е. С. Полат // Іностр. яз. в шк. – 2000. – №. 2-3. – С. 3–10.
3. Полат Е. С. Метод проектів в сучасній школі. Методологія навчального проекту / Е. С. Полат. – М. : МІПКРО, 2000.
4. Арванітопуло Е. Г. Педагогічні основи використання проектного методу в навчанні іноземних мов / Е. Г. Арванітопуло // Теоретичні питання освіти та виховання : зб. наук. пр. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 13. – С. 21–23.

УДК 159.922.73-053.4:372.881.1(043)

Стуліка О.Б., кандидат психологічних наук, доцент

ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИХ ПРИ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

Дошкільний вік є унікальним для оволодіння іноземною мовою. Це можливо завдяки таким психічним особливостям дитини, як пластичність природного механізму засвоєння мови, швидке запам'ятовування мовної інформації, інтенсивне формування пізнавальних процесів, здатність аналізувати і синтезувати мовні потоки на різних мовах, не плутаючи ці мови і їх засоби виявлення, особлива здатність до імітації, відсутність мовного бар'єру.

На думку вчених (Ш. О. Амонашвілі, Н. А. Бонк, Л. А. Венгер, І. Н. Верещагіна, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, Н. А. Горлова, Е. П. Комарова, А. О. Леонтьєв, Є. І. Негневицкая, Г. В. Рогова, Е. Н. Трегубова, О. М. Шахнарович та ін.), вивчення іноземної мови також позитивно впливає на загальний психічний розвиток дитини, його мовні здібності, розширення загального кругозору.

Всі вищезазначені вчені сходяться на думці, що процес навчання дітей дошкільного віку іноземної мови має будуватися з урахуванням психофізіологічних особливостей дітей.

Успішне оволодіння дітьми іноземною мовою стає можливим тому, що дітей (особливо дошкільного віку) відрізняють більш гнучке та швидке, ніж на наступних етапах навчання, запам'ятовування мовного матеріалу, відсутність мовного бар'єру, що заважає вступити в спілкування іноземною мовою навіть за наявності необхідних навичок, порівняно невеликого досвіду в мовному спілкуванні рідною мовою.

Також важливим аспектом при навчанні іноземної мови є реалізація особистісного підходу. Основу комплексного підходу складають поняття особистості та діяльності. При цьому особистість розглядається як суб'єкт діяльності, розвиток якого здійснюється в діяльності і спілкуванні в умовах соціалізації і цілеспрямованого виховання (М. Я. Басов, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв та ін.) Стосовно до навчання дошкільнят англійської мови це означає максимальне врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дітей, врахування особливостей провідної діяльності, що здійснюється через зміст і форму ігрових навчально-мовних ситуацій, контроль і оцінку ігрової взаємодії, характер і зміст спілкування.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу ми визначили, що провідною діяльністю в дошкільному віці є гра. Виникаючи з інших видів діяльності дитини, розвиваючись і вдосконалюючись, вона робить вирішальний вплив на виховання і розвиток дітей цього віку, сприяє зародженню навчальної діяльності.

Навчальна діяльність характеризується своїм мотиваційним аспектом. Стосовно до навчання англійської мови навчальна мотивація виступає в ролі комунікативно-пізнавальної потреби на тлі власне навчальної потреби у виробленні узагальнених способів і прийомів навчальної діяльності.

Особливу важливість має питання про мотивацію саме на початковому етапі навчання, тому що основи для того, щоб діти вміли і мали бажання вчитися, закладаються в дошкільному віці. Саме мотив є джерелом діяльності і виконує функцію спонукання і смислостворення.

В якості мети навчальної діяльності з оволодіння іноземною мовою виступає комунікативна компетенція як здатність здійснювати мовленнєву діяльність, реалізуючи мовну поведінку, адекватну за метою, засобами різним задачам і ситуаціям спілкування. Що стосується старшого дошкільного віку, то тут, мабуть, доцільно говорити про початковий рівень комунікативної компетенції або мінімальний комунікативний рівень.

Все це дає можливість в ранньому віці оптимально поєднувати комунікативні потреби і можливості їх вираження іноземною мовою дітьми цього віку і тим самим уникнути суперечності між комунікативними потребами дитини і обмеженим мовним досвідом.

Література

1. Леонтьев А.А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком/ А.А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. – 2002. - №5. – с. 24.
2. Негневицкая Е.И. Иностранный язык для самых маленьких: вчера, сегодня, завтра / Е.И. Негневицкая // Иностранные языки в школе. – 2003. - №6. – с. 20-26.
3. Футерман З.Я. Иностранный язык в детском саду // З.Я. Футерман, – Киев. 2007, - 278с.

РОЛЬ ПРОЕКТНОЙ МЕТОДИКИ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Согласно программе, основной целью курса «Профессиональный иностранный язык» в неязыковом ВУЗе или на факультете университета является – «обучение практическому владению языком специальности для активного применения иностранного языка в профессиональном общении». Основная задача преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка студентам неязыковых ВУЗов состоит в том, чтобы реализуя профессиональную направленность обучения, обеспечить владение речевой деятельностью на иностранном языке с учётом профессионального интереса студентов и совершенствования знаний, умений и навыков, необходимых для выбранной профессии.

Критерием практического владения иностранным языком является умение достаточно уверенно пользоваться средствами в основных видах речевой деятельности: говорении, аудировании, чтении и письме. Практическое владение языком специальности предполагает умение самостоятельно работать со специальной литературой на иностранном языке с целью получения профессиональной информации, владеть идиоматически ограниченной речью, а также стилем нейтрально-научного изложения; навыками речи в области профессионального общения рецептивного и продуктивного характера; активно владеть наиболее употребительной грамматикой и основными грамматическими явлениями, характерными для профессиональной речи; знать базовую лексику общего языка, лексику, представляющую нейтральный научный стиль, а также основную терминологию своей широкой и узкой специальности [1]. Важное место в перечне умений и навыков специалиста занимает владение основами публичной речи (сообщения, доклады с предварительной подготовкой), основными навыками письма, необходимых для подготовки публикаций, тезисов, ведения переписки. Выпускник должен знать основные приёмы аннотирования, реферирования и перевода литературы по специальности.

Для достижения этих целей необходим «коммуникативный, системно-деятельностный подход, который смог бы обеспечить формирование речевой и языковой компетенции у студентов»[2]. Для повышения эффективности учебного процесса всё активней используются компьютерные средства как во время аудиторных занятий, так и для самостоятельной работы студентов. Свободный и оперативный доступ к информации компьютерных средств обеспечивает возможность формирования у студентов умения добывать, перерабатывать, анализировать информацию из разнообразных источников, сократить время на сбор информации при работе над проектом, осуществлять визуализацию изучаемых закономерностей (в виде моделей, графиков, диаграмм) [3].

Анализ опыта обучения студентов показывает эффективность проектных методик в обучении иностранному языку. Методика проектирования систем профессиональной коммуникативной подготовки студентов является перспективной в области теоретического и практического применения, определяющих дальнейшее исследование. Применение проектной методики позволяет разработать новый подход к преподаванию английского языка с учётом требований программы, основанной на создании студентами «фрагментов» электронного учебно-методического комплекса (ЭУМК). Проектная методика предусматривает ряд форм проведения занятий. Демонстрационные элементы ЭУМП предъявляются обучающимся на мониторе компьютера преподавателя и через его аудиосистему. Материалы для самостоятельных занятий и контрольные задания предоставляются студентам для копирования на сменные носители.

Перспективной является использование такой формы коллективной работы по определённой тематике, как телеконференция. Они могут проводиться как в рамках коллективных занятий, так и носить перманентный характер. Такая форма работы вызывает наибольший интерес у студентов, оживляет общую атмосферу занятий и позволяет практически каждому высказать свою точку зрения без ограничения времени, что существенно повышает эффективность занятий. Формы управления сетевой дискуссией выбирает преподаватель.

Говоря о роли преподавателя на занятии, основная его задача – управление ходом выполнения проекта. Данную функцию можно назвать педагогическим проектированием учебного процесса, когда оно разбивается на проектирование набора модельных ситуаций и осуществляется как ряд следующих друг за другом этапов деятельности обучающихся от общих идей к точно описанным конкретным действиям. Характер деятельности преподавателя на разных этапах выполнения проекта меняется и основными его функциями являются: регулятивно - организационная, консультационно - координирующая и контрольно-оценочная. На подготовительном этапе его задача заключается в том, чтобы инициировать идеи проекта или создать условия для появления идеи проекта, а также оказать помощь в первоначальном рамочном планировании. На втором, основном, этапе реализации проекта преподаватель выступает в роли помощника, консультанта по отдельным вопросам, источника дополнительной информации. Существенная роль отводится координации действий между отдельными микрогруппами и участниками проекта, т.е. на данном этапе ведущей функцией преподавателя является консультационно-координирующая. На заключительном этапе возрастает роль контрольно-оценочной функции, т.к. преподаватель принимает участие в подведении итогов работы в качестве независимого эксперта.

В проектной методике идёт не просто заучивание текста, а опознание в процессе реализации проекта. Оно направлено на восприятие и осознание реального окружающего мира, а традиционное понимаемое овладение учебным материалом отходит на второй план. Вместо фактических сведений, понятий, теорий идёт предмет познания целостного реального окружающего мира, а результат процесса – познание его в рамках учебных проектов. Отличительной особенностью проектной методики является возможность реализации на её базе прогрессивного процесса создания и совершенствования комплекса ЭУМП.

Литература

1. Малахова Н.Н. Применение технологий в обучении английскому языку [Электронный ресурс] / Н.Н.Малахова. – Режим доступа : <http://do.gendocs.ru/category/>
2. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С.Полат// Иностранные языки в школе – 2002. - №1 – С.10-12.
3. Морська Л.І. Використання інформаційних технологій у формуванні професійної компетенції майбутнього вчителя іноземних мов / Л.І.Морська // Іноземні мови. – 2003.- №4. – С.6.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ**

УДК930.2:070(47)''18''(045)

Арабаджи С.С., к.і.н., старший викладач кафедри історичних дисциплін

**ЖУРНАЛЬНА ПЕРІОДИКА В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ
ПОВСЯКДЕННОСТІ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я ХІХ СТ.**

Для дослідження повсякденного життя греків Північного Приазов'я необхідне залучення нових комплексів джерел, серед яких журнальна періодика посідає особливе місце. Журнальні друковані видання мають важливе значення в житті суспільства. Вони відображають етапи виникнення й розвитку науки, економіки, сільського господарства, соціально-історичних умов, надають важливі краєзнавчі відомості. Журнали постають перед нами як інформативні джерела, які містять різноманітні матеріали для вивчення і розуміння всіх аспектів найрізноманітнішої палітри повсякденного, соціокультурного й господарського життя греків, деякі відомості з яких можна використовувати для вивчення історії суспільної свідомості та думки. До таких джерел можна віднести статті, опубліковані в офіційних виданнях різних міністерств таких, як «Журнал Министерства государственных имуществ» та «Журнал Министерства внутренних дел», матеріали загальноросійських журналів сільського господарства «Хозяин» і «Плодоводство» тощо.

Серед журнальних видань особливе місце належить «Журналу Министерства государственных имуществ» – офіційному органу Міністерства державного майна, котрий був заснований у 1841 р. Цінність і специфіка цього журналу полягає в тому, що переважна більшість різножанрових публікацій у ньому формувалась на основі документальних та наративних джерел, частина яких вже втрачена. Виконання управлінських функцій Міністерством державного майна потребувало збирання статистичних та описових даних про стан господарства по всій Російській імперії. Цей збір йшов двома шляхами. Перший шлях включав в себе надходження на постійній основі обов'язкових звітів від губернаторів, департаментів, палат державного майна, Інспекції сільського господарства південних губерній тощо, а другий шлях включав збір даних відрядженими чиновниками Міністерства, а також науковцями і добровільними кореспондентами. Особливості збору статистичних та описових відомостей, їх відбір Вченим комітетом Міністерства для опублікування в «Журнале Министерства государственных имуществ» дозволяє наголошувати на великій достовірності публікацій, у них вміщених [1].

Журнал видавався щомісячно в Петербурзі та складався з офіційної частини, в яку входили урядові дії і розпорядження та другого відділу, в якому друкувалися статистика, нариси та статті про рівень розвитку сільського господарства в різних губерніях, кореспонденція, огляди господарського життя й багато іншого. У своїх статтях автори прагнули показати найбільш проблемні моменти діяльності населення, зосереджували увагу на явищах, фактах та подіях, які позитивно або негативно впливали на повсякденне життя людей.

Маріупольський грецький округ, заселений переселенцями-греками, викликав особливу увагу в політиці Міністерства державного майна, тому що потенційні ресурси цього округу, з огляду на нетривалий час з моменту його заснування, були ще не досить вивченими. Наслідком такої уваги до стану розвитку цієї місцевості стала поява різних публікацій на сторінках «Журнала Министерства государственных имуществ». Для підтвердження цього можна навести той факт, що вже в перший рік видання журналу, у квітні 1941 р. в Маріупольський грецький округ був відряджений В. Лавров, який вивчав рівень розвитку тютюництва у греків [2]. У своєму повідомленні він указав, що побував у селищі Новоанадолії, описав технологію догляду та збирання тютюну, але найбільш важливим для дослідження повсякденності є те, що в повідомленні Лавров звернув увагу на ментальність

греків, надав інформацію стосовно їх комерційних здібностей. У самій назві повідомлення «О разведении Американского табака армянами Мариупольского округа» була допущена помилка, тому що мова в ньому йшла про греків, а не вірменів.

На другому році видання журналу в Маріуполь, за наказом Міністерства державного майна, був відряджений інспектор сільського господарства південних губерній, відомий ботанік, садівник і ентомолог, доктор медицини Христіан Стевен, який детально вивчив стан сільського господарства греків і як результат роботи у 1843 р. в «Журнале Министерства государственных имуществ» вийшла його стаття «Хозяйство греческих колонистов Мариупольского округа (Екатеринославская губерния)» [3]. У статті Х.Стевен відобразив особливості менталітету та риси характеру греків, які впливали на розвиток господарства, від якого в певній мірі залежала якість повсякденного життя грецького населення, їх забезпеченість необхідними продуктовими товарами тощо.

Важливе місце серед журнальної періодики посідає «Журнал Министерства внутренних дел» - офіційне періодичне видання Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, що видавалось з 1829 р. у Санкт-Петербурзі. До 1832 р. «Журнал Министерства внутренних дел» виходив нерегулярно, в 1833–1836 рр. – щомісячно, а з 1836 р. – чотири рази на рік. Крім офіційних матеріалів у журналі, у відділі «Статистика» містилися описи окремих губерній, повітів і округів Російської імперії, їх природи, населення, господарства, а також етнографічні нариси, подорожні нотатки та багато іншого. У 1843 р. суспільствознавча програма журналу була розширена, у ньому активно почали друкувати описи різних місцевостей, надіслані вченими, місцевою адміністрацією, лікарями та вчителями. В 1853 р. «Журнал Министерства внутренних дел» був перетворений в чисто відомче видання, тому цікаву для нас інформацію щодо повсякденного життя греків необхідно шукати в номерах журналу виданих до цього року.

У 1845 р. в «Журнале Министерства внутренних дел» було опубліковано нарис «Топографические и медико-статистические сведения о Мариупольском округе», автором якого був городовий лікар Маріуполя – Гаврило Калері [4]. Стосовно його важливості, з точки зору інформативності, говорить те, що через два роки, у 1847 р., в німецькому містечку Ерланген, частини цього нарису були використані при виданні збірника «Щорічна доповідь про прогрес медицини у цілому в усіх країнах» [5].

У своєму нарисі Калері торкнувся різних аспектів повсякденного життя греків Північного Приазов'я. Особливу увагу автор приділив опису земельних ділянок, їх якості та врожайності, при цьому він підкреслював, що при поселенні греки під свої колонії встигли вибрати кращі місця, тому не було жодного грецького селища, яке було б розташоване на поганому і кам'янистому ґрунті, і всі села при цьому знаходилися поруч з річками, придатними як для водопою так і для влаштування гребель і водяних млинів.

Цей нарис особливо цінний для дослідження повсякденності греків завдяки поміщеним спостереженнями з медичної частини, оскільки джерел, які висвітлюють основні, хронічні, патологічні та дитячі захворювання греків, основну симптоматику, особливості прояву хвороб в залежності від пори року, а також способи їх лікування в першій половині XIX ст. майже немає. Недуги, які на думку Калері, залежали від клімату краю, приймали вид катаральний (простудний) і гастричний (шлунковий) в найлегших формах. Автор підкреслював, що відбувалося це внаслідок фізичних причин: або від безпосереднього впливу сирого й холодного повітря, або від розладів травного апарату внаслідок неприємної їжі. У лютому та березні місяцях лютували, порівняно більш ніж у зимовий час, простудні гарячки ревматичної властивості, жаби, судомні кашлі з ураженням грудних органів, нежиті й «перемежающиеся» лихоманки. Лікар навів і власні способи лікування: «В сильном кашле и упорном насморке с тупою головою болью во лбу, я не раз испытывал удивительную пользу частого употребления холодной воды внутрь и обливания ею головы и лица».

Калері вважав, що весна була найсприятливішим часом року для здоров'я греків, оскільки різні хвороби шкіри, страждання зовнішніх і внутрішніх органів, так само як і

сліді колишніх гастричних недуг, не зовсім ще зникали, але з настанням травня місяця і частими купаннями в «чудесно укріплюющем» морі, організм греків відроджувався [7].

З настанням літа, при найменших погіршеннях в дієті, греки починали страждати від кривавих і натужних проносів, які починалися, як припускав Калері, від передчасного або зайвого вживання фруктів. Пронеси часто були смертельні для дітей, а в дорослих хвороба проходила від суворої дієти, вживання слизових ліків всередину й масляних втирань живота опійною настоянкою. Лікар констатував, що в розряді дитячих хвороб перше місце займала присутність глистів, напади від яких були тяжкі, але не смертельні. Кашлюк і пронос, навпаки, губили багатьох дітей.

У нарисі Калері перерахував і хронічні захворювання греків, властиві місцевості Маріупольського округу, які мали згубний вплив на здоров'я і життя переселенців – це водяна (hydropes), сухоти й геморой. Автор констатував: «Число умирающих от чахотки хотя доселе весьма незначительно, увеличивается однако с году на год. Не происходит ли это от постоянно возрастающей испорченности нравов и преждевременного изнурения физических сил. Что касается до геморроя, то здесь, как и везде, он неизбежный спутник человека» [8].

Городовий лікар звернув увагу і на «цинговую болезнь», на яку часто хворіли греки, наприклад, у 1840 р. на цингу хворіли поселяни в шести селищах протягом трьох місяців: березня, квітня і травня. Причину цього, Калері бачив у тривалій сирій зимі, недостатності опалення, неохайності і вогкості хатин «более же всего обычная затворническая жизнь здешних жителей, которые целую зиму проводят в спертom воздухе и употребления одной пресной пищи без всякой примеси кислоты, ибо греки здешние не имеют понятия ни о квасе, ни о квашенной капусте, ни о бураках». Автор підкреслював, що хворіли цингою виключно жінки і діти.

Наприкінці свого нарису Калері навів таблицю, що демонструє демографічну ситуацію в Маріупольському окрузі станом на 1843 р., окремо автор виділив кількість незаконнонароджених дітей в місті та окрузі.

Часто на сторінках «Журнала Министерства внутренних дел» з'являлися праці А. Скальковського, що висвітлювали матеріальну сторону життя греків Північного Приазов'я, це «Взгляд на скотоводство Новороссийского края» [9], «Овцеводство и торговля шерстью в Новороссийском крае» [10], «Ярмарки или сухопутные рынки Новороссийского края» [11] та інші.

Окреме місце серед періодичних видань посідають журнали, присвячені теоретичним і практичним питанням сільського господарства. Особливістю статей, опублікованих в цих журналах, є те, що в них розміщувалася інформація не тільки з різних галузей господарства, а й громадські порядки та окремі побутові традиції мешканців описуваних територій, зокрема і греків Північного Приазов'я. Наприклад, у щомісячному журналі «Плодоводство», присвяченому культурі плодових рослин, заснованому у 1889 р. була опублікована стаття присвячена плідівництву у Маріупольському повіті. Вона була надрукована у 1893 р. в четвертому номері журналу під назвою «Положение плодоводства в Мариупольском уезде», автора, який підписався як Ч-въ. Необхідно відзначити, що автор статті, змальовуючи стан садівництва у греків, звернув увагу й на звичайну щоденність, навів особливості природного оточення, зовнішній вигляд грецьких сіл [12].

О зацікавленості ззовні щодо особливостей селянського господарства різних груп населення Маріупольського повіту свідчить те, що вже на другому році видання журналу сільського господарства та економії «Хозяин» в розділі «Сельскохозяйственная жизнь Юга» була надрукована стаття «Крестьянское хозяйство в Мариупольском уезде» М. Арнольда [13]. Перед автором статті стояло завдання порівняти господарства різних розрядів селян з урахуванням етнографічних особливостей кожної групи. За відомостями статті, етнографічний склад населення Маріупольського повіту був представлений греками, німцями, євреями і росіянами, які поділялися на наступні розряди селян: колишні

державні, колишні козаки, колишні поміщицькі та селяни, що сиділи на власній купчій землі [14]. Завдяки тому, що Арнольд широко вживав порівняння не тільки особливостей господарського ладу різних етносів, а й порівнював деякі аспекти буденності населення, доповнював матеріал господарської тематики деталями звичайної щоденності, для цього часто добираючи контрастні позиції, все це дає змогу відібрати й відтворити важливі живі деталі повсякденного життя греків Північного Приазов'я.

Таким чином, серед журнальної періодики для дослідження повсякденного життя греків Північного Приазов'я важливе місце займають видання «Журнал Министерства государственных имуществ», «Журнал Министерства внутренних дел», «Хозяин» тощо. При цьому необхідно зазначити, що матеріали журнальної періодики та видань наукових товариств достатньо інформативні й висвітлюють різні аспекти повсякденного життя: матеріальне забезпечення, основні заняття, громадські порядки, особливості менталітету та характеру, розповсюджені захворювання, традиції та багато іншого.

Авторами статей в основному виступали науковці, офіційні особи чи представники місцевої медицини. Інформація опублікована в цих виданнях відрізняється значною достовірністю, оскільки часто автори були свідками описуваних подій і явищ, відомості черпали з офіційних джерел, потім зазвичай власноруч перевіряли, а сама стаття проходила ретельний відбір. Автори намагалися досить повно й реалістично описати той побут і устрій грецького населення Північного Приазов'я, який вони спостерігали в період написання своєї роботи.

Література

1. Філас В.М. «Журнал Министерства государственных имуществ» як джерело з соціально-економічної історії Південної України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / В.М. Філас. – Запоріжжя, 2008. – С. 5.
2. Лавров В. О разведении Американского табака армянами Мариупольского округа / В. Лавров // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1841. – Ч. 2. – С. 566-567.
3. Стевен Х. Хозяйство греческих колонистов Мариупольского округа (Екатеринославская губерния) / Х. Стевен // Журнал Министерства государственных имуществ. – 1843. – Ч. 9. - № 5. – С. 21-23.
4. Калери Г.М. Топографические и медико-статистические сведения о Мариупольском округе / Г.М. Калери // Журнал Министерства внутренних дел. – 1845. – № 11. – С. 34-69.
5. Jahresbericht über die fortschritte der gesammten medicin in allen Ländern im Jahre 1846. Herausgegeben von Dr. Canstatt und Dr. Eisenmann. – Erlangen: Verlag von Ferdinand Enke, 1847. – 320 p.
6. Калери Г.М. Топографические и медико-статистические сведения о Мариупольском округе... – С. 57.
7. Там само. – С. 60.
8. Там само. – С. 61.
9. Скальковский А. Взгляд на скотоводство Новороссийского края 1846-1848 гг. / А. Скальковский // ЖМВД – 1850. – Ч. 30. – Кн. 6. – С. 356-402; Ч. 31. – Кн. 7. – С. 30-46.
10. Скальковский А. Овцеводство и торговля шерстью в Новороссийском крае / А. Скальковский // ЖМВД – 1857. – Ч. 26. – Кн. 10. – С. 1-14.
11. Скальковский А. Ярмарки или сухопутные рынки Новороссийского края / А. Скальковский // ЖМВД – 1855. – Ч. 11. – Кн. 4. – С. 1-78.
12. Ч-въ Н. Положение плодоводства в Мариупольском уезде / Н. Ч-въ // Плодоводство. – СПб., 1893. - № 4. – С. 249-251.
13. Арнольд М. Крестьянское хозяйство в Мариупольском уезде / М. Арнольд // Хозяин. – 1895. - № 25. – С. 500-501; № 38. – С. 757-758.

ПРЕДСТАВНИЦТВО ДІЛОВИХ МАТЕРІАЛІВ З ІСТОРІЇ ГРЕЦЬКИХ ТОРГОВИХ ОСЕРЕДКІВ В АРХІВОСХОВИЩАХ УКРАЇНИ

Джерельна база характеризується не тільки великим обсягом документів та матеріалів, але й значною варіативністю щодо їх походження, змісту та функціонального призначення. Серед найбільш інформативних джерел дотичних до теми є матеріали поточного діловодства. У фонді 51 (Генеральна військова канцелярія) Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (далі - ЦДІАК України) зібрано найбільшу кількість актів діловодства, що репрезентують особливості торговельної діяльності ніжинських греків. Інтерес для нас становлять відпускні документи (подорожні листи) грецьких ніжинських купців. Інформативні можливості цього виду джерела широкі. У першу чергу, це дані щодо мети подорожі, пункту купівлі та доставки товару [1, 2].

За підрахунками А.Гедьо, у фонді 101 “Ніжинський грецький магістрат” Держархіву Чернігівської області зберігаються 756 справ, пов’язаних із видачею та отриманням паспортів. Більша їх частина представлена паспортами, квітки, атестатами, свідоцтвами, дорученнями, заповітами. Розвинutoю в кінці XVII – на початку XVIII ст. була система видання векселів (кабал). Аналіз документів надає інформацію про існування тісних економічних взаємин між греками не лише в середовищі власної етнічної спільноти, але й поза її межами – з українськими та російськими купцями. Особливо інформативними є паспорти, які надавалися грекам-купцям [3, 4, 5, 6].

Інтерес становлять матеріали діловодства, які зберігаються в фонді 59 ЦДІАК України (Київська губерньська канцелярія), пов’язані з видачею паспортів грекам, чи відмова в їх отриманні. Причиною видачі паспортів була необхідність здійснення торговельних операцій. Паспорти видавалися або конкретній особі, або двом – трьом одночасно одним документом. Також у фонді зберігаються клопотання греків-купців про видачу паспортів своїм прикажчикам або челядникам. Інколи іноземні греки-купці просили видати для виїзду за кордон паспорти цілій групі челядників. У документі вказувалося не лише місце видання, термін дії паспорту але й кінцевий пункт подорожі купця. Іноді функції паспортів виконували квітки та свідоцтва. На відміну від паспортів і квіток, свідоцтва, крім виконання функції паспортів, засвідчували й особу купця. Такий вид документів набув широкого поширення на початку XIX ст.

Значна кількість діловодчої документації з історії ніжинських греків зосереджена у фонді 54 (Друга Малоросійська колегія) ЦДІАК. Це донесення купців, квітки, що надавали право вільного проїзду, скарги на зловживання ніжинських бургомістрів, боргові зобов’язання, паспорти [7,8,9]. Матеріали фонду 1558 (Ніжинське грецьке братство) містять важливі свідчення щодо гетьманських універсалів, які регулювали торговельну діяльність грецьких купців на українських теренах.

Надзвичайно важливі архівні матеріали з історії торгівлі маріупольських купців зберігаються у фонді 1576 (Маріупольський грецький суд) ЦДІАК України. Тут зберігаються книги реєстрації видачі паспортів, де зазначалися не тільки пункт слідування торговця, але термін дії квітка, кількість челядників. Дані засвідчують географію торговельної активності маріупольських греків, які здебільшого прямували до Таганрога, Черкаса, Ростова, Бахмута [10].

Найбільш важливі в контексті дослідження торгівлі маріупольських греків-купців архівні матеріали сконцентровано в Державному архіві Донецької області. Матеріали листування міських органів самоврядування з канцелярією катеринославського

губернатора та іншими установами склали основу фонду Маріупольської міської управи Держархіву Донецької області. Документи дозволяють скласти уявлення про розвиток торговельних транспортних сполучень, регіональну торгівлю, банківські та кредитні установи.

Найбільш репрезентативні джерельні комплекси справочинної документації з історії торгово-комерційної діяльності греків Одещини зберігаються в Держархіві Одеської області (далі - ДАОО). Документи стосовно купецтва розпорошені в 30 тис. справах фонду 1 (Канцелярія новоросійського та бессарабського генерал-губернатора). Справи дають можливість реконструювати деякі аспекти отримання російського підданства грецькими купцям, розглянути проблему нобілітації греків-іммігрантів, які наприкінці XVIII – у XIX ст. увійшли до складу дворянського загалу південноукраїнських губерній [11]. У фонді 2 (Канцелярія одеського градоначальника) зберігаються матеріали щодо підприємницьких ініціатив купців Одеси, у питаннях благоустрою міста, побудови залізничної колії від станції Долинська до міста Одеси [12].

Частина діловодної документації щодо торговельно-економічної діяльності одеських греків, інформація про кількість капіталів у краї, перебіг закордонної торгівлі уміщена у фонді 3 ДАОО (Головний статистичний комітет Новоросійського краю). У фондах 6 (Піклувальний комітет про іноземних поселенців південного краї Росії) та 17 (Одеський міський магістрат) зберігаються документи щодо позик, боргових зобов'язань, справочинні матеріали, що відтворюють процес надання грекам міста Одеси гільдійства [13].

Отже, комплекс діловодної документації в архівах України є доволі представницьким, а інформативні можливості надають можливість простежити механізм реалізації рішень органів влади.

Література

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДІАК). ф.51, оп. 2, спр. 15.
2. ЦДІАК, ф. 51, оп. 3, спр. 605.
3. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО). ф.101, оп.1, спр.6.
4. ДАЧО, ф.101, оп.1, спр.21.
5. Там само, ф.101, оп.1, спр.27.
6. Там само, ф.101, оп.1, спр.29.
7. ЦДІАК, ф. 59, оп.1, спр. 1474.
8. ЦДІАК, ф. 59, оп.1, спр. 1268.
9. ЦДІАК, ф. 59, оп.1, спр. 1296.
10. ЦДІАК, ф. 1576, оп.1, спр. 7.
11. Державний архів Одеської області (далі - ДАОО), ф.1, оп. 83. спр.71.
12. ДАОО, ф.2, оп.3, спр.916.
13. ДАОО, ф.17, оп.3, спр.310.

УДК 316.343.642-056.87(477.7)(043)

Зіміна М.В., ст. викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ДОБРОЧИННІСТЬ ПОМІЩИКІВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В МЕДИЧНІЙ СФЕРІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Доброчинність є соціальним явищем, викликаним не тільки економічними надприбутками жертводавців, але й соціальними потребами епохи. Нині Українська держава перебуває в кризовому стані: з одного боку, зростає чисельність дуже багатих осіб, з іншого – значно збільшується кількість соціально незахищених верств населення, що актуалізує дослідження доброчинності. Крім того, представники “панівних класів”

тривалий час виключалися з досліджень. Тому важливим завданням є повернення забутих імен діячів, які зробили внесок у розвиток України. Отже, дослідження доброчинності великих землевласників у медичній сфері та соціальному захисті в пореформений період є досить актуальним.

Вивченням проблем доброчинної діяльності великих землевласників України у пореформений період займалися Н.Р.Темірова, Ю.О.Бойко, О.М.Донік, В.В.Ковалинський, Т.М. Курінна [1]. Чимало дослідників досліджують різноманітні аспекти доброчинної діяльності окремих осіб, родин, верств населення [2]. Втім, проблема визначення місця і ролі приватної ініціативи великих землевласників Південної України у медичній сфері та у системі соціального захисту населення в другій половині XIX – на початку XX ст. залишається серед малодосліджених проблем.

Метою даної розвідки є аналіз доброчинності великих землевласників Південної України в медичній сфері та соціальному захисті пореформеної доби.

Реформи 60-70-х рр. XIX ст. сприяли бурхливому розвитку капіталізму в Російській імперії, зокрема в її південних губерніях. Особливістю регіону стало швидке зростання населення внаслідок можливості вільного пересування. Якщо по Росії в цілому населення з 1861 по 1897 рр. збільшилося на третину, то на Півдні – більше, ніж удвічі. Водночас на Півдні подвоїлася кількість порівняно великих і середніх міст. Важливими промисловими центрами були Катеринослав, Одеса, Херсон, Миколаїв, Єлисаветград та ін. [3, 11].

У південних губерніях в другій половині XIX ст. переважна більшість українських селян потерпала від нестатків, частина їх наймалася на фабрики та заводи. У багатьох місцевостях виникали робітничі ринки, куди приїздили наймачі. Практично невичерпна резервна армія праці давала змогу фабрикантам встановлювати занижену заробітну плату, яка часто не досягала навіть прожиткового мінімуму. Не кращим був і побут пролетарів. Робітники містилися у перенаселених бараках без жодних санітарних умов, їм вчасно не надавалася медична допомога. Все це ставало причиною хвороб і епідемій. До того ж, намітилося зростання різних форм соціальної патології: професійне жебрацтво, проституція, дитяча безпритульність.

Царський уряд був неспроможний забезпечити малозахищеним верствам хоча б мінімальну соціальну допомогу. За таких умов виправити ситуацію могла приватна ініціатива. Приватний благодійник ніс у справу соціального захисту населення не тільки матеріальні кошти, але й духовність та людинолюбність. Втім, слід зазначити, що для певної групи людей, особливо у середовищі купців та підприємців, доброчинність стає так би мовити «даниною моді»: благодійна діяльність надавала певні привілеї та пільги, підвищувала імідж та соціальний статус благодійника, віддячувалась державою наданням відзнак, нагород та чинів. Чини й ордени надавалися як відзнака за значний благодійний внесок до певної галузі громадського життя. Кожному чину відповідали ордени відповідного ступеня. Наприкінці XIX ст. в Росії було 27 жалуваних нагород: 12 чинів та 15 орденів [3, 41]. Так, поміщика Катеринославської губернії Г.П. Алексєєва у 1879 р. було нагороджено знаком Червоного Хреста від Головного управління товариства піклування про поранених та хворих військових [4]. У 1897 р. його ж було нагороджено орденом Олександра Невського [5].

Найбільшої уваги приватних доброчинців, як і сьогодні, потребували медична сфера, система соціального захисту населення. Одним з напрямів благодійної діяльності великих землевласників була підтримка належного рівня медичного обслуговування населення. У цьому напрямку доброчинці жертвували кошти на будівництво або ремонт медичних закладів, ставали членами або опікунами таких установ, відкривали їх у своїх маєтках.

У 1892 р. в Одесі було відкрито Євангельську лікарню, що була однією з кращих лікарняних установ міста та відповідала тогочасним санітарним вимогам. Кошти у розмірі 10 тис. руб. на заснування чоловічої палати в лікарні були пожертвовані С.Б.Фальц-Фейн,

яка була почесним членом Товариства херсонських лікарів [6, 37]. Крім того, вона виділяла значні кошти для розвитку фельдшерської школи при Херсонському Богоугодному закладі (зараз у цій будівлі знаходиться Херсонська обласна клінічна лікарня ім. П.І. Юрченка) та для придбання необхідної медичної літератури [7, 106].

Для забезпечення належного рівня медичного обслуговування населення державою та приватними особами створювалися товариства, метою яких було надання безоплатної медичної допомоги малозабезпеченим верствам. Прикладом може слугувати Одеська стурдзівська богадільня сердобольних сестер, статут якої був офіційно затверджений у 1850 р. Згідно із Статутом богадільні її метою було «надання населенню дарової медичної допомоги та підготовка «больничных прислужниц в духе христианском» [8, 2]. Чималі пожертвування на користь товариства (понад 1000 крб.) у різний час зробили родини Стурдза, Гагаріних, Толстих, Раллі, графиня Є.Г.Ланжерон, М.Ф.Маврокордато. Однією з щедрих покровительок цього закладу була його перша Попечителька Л.К.Воронцова. За двадцять років перебування на цій посаді вона щорічно надавала значні кошти на користь богадільні, що у цілому склало майже 140 тис. руб. [9, 62].

Доброчинці робили пожертвування на заснування іменних ліжок у лікарнях для надання безоплатних медичних послуг малозабезпеченим верствам населення. У 1897 р. вдова почесного громадянина Одеси М.Анатра пожертвувала 10,2 тис. руб., на відсотки з капіталу утримувалося ліжко імені її покійного чоловіка при Одеській міській лікарні [10].

На початку XX ст. активізувалася робота благодійних товариств, діяльність яких була пов'язана з допомогою пораненим та хворим військовим, що було викликано участю держави у російсько-японській війні 1904-1905 рр. та у Першій світовій війні. Великі землевласники південноукраїнських губерній робили пожертви таким товариствам, завдяки чому ставали їх членами або опікунами, отримували нагороди від царського уряду. В.Е. Фальц-Фейн, який володів маєтком у Таврійській губернії, у роки російсько-японської війни (1904-1905 рр.) добровільно й безоплатно поклав на себе обов'язки помічника Таврійського лазарету головного уповноваженого на Далекому Сході [11, 118]. За активну роботу на цій посаді його нагородили орденом Св. Станіслава III ступеня [12]. Поміщик Катеринославської губернії П.Е.Лейкфельд піклувався про університетський лазарет за часів Першої світової війни: виділяв значні пожертвування та допомоги пораненим, що перебували на лікуванні в цьому лазареті. У фондах ЦДІАК зберігається листування поміщика з О.Ф. Салтиковою, що була головою дамського комітету з допомоги університетському лазарету [8]. Великий землевласник Катеринославської губернії Г.П. Алексеев був членом Товариства піклування про поранених та хворих та надавав допомогу пораненим воїнам. Джерела повідомляють про нагородження Г.П. Алексеева знаком Червоного Хреста Головним управлінням Товариства піклування про поранених та хворих воїнів [11]. Родиною Фальц-Фейнів у 1914 р. було зроблено пожертвування на потреби хворих і поранених воїнів у розмірі 50 000 крб. Щедре пожертвування представників цього роду викликало «сердечну подяку» Миколи II.

У власних маєтках представники родини Фальц-Фейнів – великих землевласників-підприємців Херсонської та Таврійської губерній – відкривали лікарні, фельдшерські пункти, шпитальні покої, аптеки. У 1896-1898 рр. у маєтках Чаплі, Преображенка, Софіївка, Черномор'є існували лікарні на 10 – 15 ліжок кожна. Лікували в них досвідчені лікарі безкоштовно. Також там функціонували медичні й аптекарські лабораторії. Господарі маєтків брали на себе витрати з утримання лікарів, фельдшерів (надавали їм облаштовані квартири, сплачували жалування), утримували власним коштом аптечні пункти. С.Б. Фальц-Фейн у маєтку Успенка для задоволення медичних потреб працівників і населення також утримувала власним коштом фельдшера. У середньому платня фельдшера в маєтках Фальц-Фейнів коливалася від 225 руб. до 450 руб. на рік [12, 456].

Отже, розуміючи необхідність належного рівня медичного обслуговування населення та усвідомлюючи неспроможність держави самотійно вирішити проблеми

медичної сфери, приватні доброчинці в особі великих землевласників докладали значні зусилля та робили суттєві пожертвування у цьому напрямку.

Таким чином, доброчинна діяльність великих землевласників південноукраїнських губерній у медичній сфері була досить розмаїтою. Добродійники засновували іменні ліжка в лікарнях, жертвували кошти на будівництво та ремонт лікарняних закладів, створювали аптеки та шпитальні покої, утримували лікарів, аптекарів, фельдшерів, забезпечували лікарняні установи спеціальною літературою. Великі землевласники були почесними попечителями та членами спеціалізованих медичних товариств, що здійснювали допомогу нужденним.

Література

1. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція. / Н.Р. Темірова. – Донецьк: ДонНУ, 2003; Бойко Ю.О. Видавнича, благодійницька та громадсько-політична діяльність Євгена Чикаленка (1880-ті рр. – 1929 р.) автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ю.О.Бойко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008; Донік О.М. Доброчинна та культурно-освітня діяльність родини Терещенків в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О.М.Донік; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001; Ковалинський В.В. Меценаты Киева / В.В.Ковалинський. – К.: Кий, 1998; Курінна Т.М. Благодійницька діяльність князів Воронцових та родини Балашових у Мошногогородищенському маєтку Київської губернії в 80–90-х рр. XIX ст. / Т.М.Курінна // Український селянин: Вип. 7. – Черкаси: Інститут історії України НАНУ, Черкаський національний університет, 2003.
2. Нарядько А.В. Благодійність як християнська цінність та національна традиція / А.В.Нарядько, П.Г. Радько. – Полтава, 1998; Ткаченко Т.В. Громадська та благодійна діяльність Г.П.Галагана: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 [Електронний ресурс] / Т.В.Ткаченко. – К.: НАН України. Ін-т історії України. – К., 2003.
3. Гузенко Ю.І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX - на початку XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії) / Ю.І.Гузенко. – Миколаїв: Іліон, 2006.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 265. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1.
5. ЦДІАК. – Ф. 265. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 1.
6. Пиворович В. Б. Металлические бонны Фальц-Фейнов / В. Б. Пиворович // Летопись Причерноморья. – 1999. – № 3.
7. Краткая историческая записка о деятельности Стурдзовской Богадельни сердобольных сестер в г. Одессе с 1851 по 1893 гг., прочтенная в Торжественном Собрании 24-го октября 1893 года в день основания Богадельни. – Одесса: Типография «Одесского Листка», 1893.
8. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р – 4097. – Оп. 1. – Спр. 268. – Арк. 3-4.
9. Хроника // Вестник благотворительности. – 1897. – № 10.
10. Таврическое губернское земское собрание XXXIX очередной сессии // Вестник Таврического земства. – Симферополь : Тип. Спиро, 1905. – №3 – 4 (февраль).
11. ЦДІАК України. – Ф. 770. – Оп. 754. – Спр. 43. – Арк. 2; Спр. 85. – Арк. 1; Спр. 87. – Арк. 1; Спр. 88. – Арк. 1; Спр. 89. – Арк. 1.
12. ЦДІАК України. – Ф. 265. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 1.

ПОСТАТЬ МИКОЛИ КОСТОМАРОВА В УКРАЇНСЬКОМУ ГРОМАДІВСЬКОМУ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Розглядаючи український громадівський рух другої половини ХІХ ст., не можемо не згадати видатного громадівця, діяча Петербурзької громади, історика, письменника, публіциста Миколу Костомарова. Микола Іванович започаткувавши свою громадівську діяльність ще у Кирило-Мефодіївському товаристві, продовжив її у Петербурзькій громаді.

Мета дослідження – розглянути історіографічний аспект щодо ролі Миколи Костомарова в українському громадівському русі другої половини ХІХ ст.

Розглядаючи проблему в історіографії можна зазначити, що протягом другої половини ХІХ - початку ХХІ ст. з обраної теми існує значна кількість робіт. Хоча монографій присвячених проблемі невелика за обсягом. Серед яких робота Ю. Пінчука «Исторические взгляды Н.И. Костомарова Критический очерк» [1], та цього ж автора «Микола Іванович Костомаров» [2]. Автор різносторонньо оцінює роботу громадівця. З одного боку автор виділяє Костомарова серед інших діячів за його просвітницьку роботу, з іншого боку засуджує за його занадто активну громадівську діяльність [3]. Після чого виникає інтерес у дослідженні та з'ясуванні значної кількості питань відносно громадівської діяльності М. Костомарова в другій половині ХІХ ст.

Протягом другої половини ХІХ ст. – початку ХХІ ст. Виділяючи історіографічні періоди слід зазначити, що велике значення мають роботи дослідників другої половини ХІХ ст., які або приймали неопосередковану участь у подіях громади чи спілкувались з громадівцями, або жили в період громадівського руху.

Особливу наукову цінність становить сучасна історіографія, представлена певною кількістю робіт з вивчаємої теми. С. Світленко у роботі «Світ модерної України к. ХVІІІ – п. ХХ ст.», згадує М. Костомарова як представника колишнього Кирило-Мефодіївського товариства. Автор вбачав у М. Костомарові людину, вольову не дивлячись на заслання, він продовжував підтримувати громадівський рух та стосунки з представниками польської інтелектуальної еліти [4]. С. Світленко показував нам М. Костомарова, як борця за рідну мову, народ та край де народилися. Закликаючи українців до боротьби проти пригноблення з боку імперії. Автор характеризує методи громадівця стосовно розповсюдження української літератури та піднесення мови. Історик аналізує та порівнює роботу М. Костомарова та В. Антоновича, ототожнюючи їх прагнення за рідну мову, за те що вона сама рідна та найсвятіша понад усе [5].

В. Дмитриченко в роботі «Соціалістична думка на Україні в 70-х на поч. 80-х років ХІХ ст.» використовуючи велику кількість літератури характеризував, що в дійсності, ні члени Кирило-Мефодіївського товариства, ні М. Костомаров, ні більшість хлопоманів 60-х рр. народниками у марксистському розумінні не були. За словами автора народницький рух виник не в 40 – 60-х роках ХІХ ст. як зазначає М. Грушевський, а у 70-х коли зароджується соціальна течія і в цей період починають діяльність громадівського діяча [6].

Я. Грицак відмічає, що в 1859 р. було утворено першу українську громаду в Петербурзі, а вже у 1861 – 1862 рр. виходив в світ літературно-науковий місячник «Основа», який видавали П. Куліш за участю М. Костомарова та Т. Шевченко. М. Костомарову належить збирання коштів для друкування навчальної літератури. На початку 70-х рр. зазначає А. Грицак М. Костомаров скаржився на прийняття Валуєвського циркуляра, який мав велике значення на приборкання громадівського руху другої половини ХІХ, а саме вже у 1871 р. українська література практично перестала

існувати у межах Російської імперії куди входили у той час землі Наддніпрянської України [7].

В. Верига виділяє першу українську громаду як національно-культурну та громадсько-політичну діяльність в межах Російської імперії, до складу якої входив М. Костомаров та інші громадівці. Автор виділяє М. Костомарова його приналежність до числа тих громадівських діячів яким притаманна роль у розбудові громадівського руху другої половини XIX ст. та піднесення національного відродження українців [8].

Однією з наукових робіт означеної теми є А. Катренко «Український національний рух». В роботі автор показав не тільки утворення громади та активної участі в ній М. Костомарова, дослідник вивчав листи які були написані громадівцем іншим діячам громадівського руху. Важливість даної роботи полягає у використанні та аналізі листів М. Костомарова О. Кониському протягом кінця 1862 – 1863 рр., потім Харківському громадівському діячу В. Гнилосирову та майже всім українським громадам, в листах просив пошуку грошей та людей для загальноукраїнської справи [9].

Поверхню оцінку громадівської діяльності М. Костомарова виклав В. Сарбей. Дослідник розглядав громадівця у загальноукраїнському русі другої половини XIX ст. діячі якого захищали українську справу від російських, польських і єврейських шовіністів, закликали українську інтелігенцію поширювати культурно-просвітницьку діяльність у масах, дбати про піднесення національної свідомості [10].

Великий інтерес складає робота В. Литвина, де автор розповідає про активну громадівську роботу М. Костомарова у Петербурзькій громаді і у журналі «Основа». В. Литвин виділяючи М. Костомарова серед інших діячів аналізуючи його роботи, як значні науково-культурні програми. Значимість роботи полягає у використанні дослідником великого фактичного матеріалу [11].

Л. Кормич називала М. Костомарова та його однодумців піонерами українського руху, котрі згуртували навколо себе більш десятка молодих українців, утворивши в столиці імперії громаду. Завданням М. Костомарова було покращення долі українців і особливо селянства. На погляд автора, М. Костомаров разом з П. Кулішем виступали за обмеження лише царини культури [12].

Онук видатного громадівського діяча В. Антоновича використовуючи значні матеріали виділяє, що продовженням Кирило-Мефодіївського Братства було утворення Петербурзької громади де М. Костомаров відігравав вагомий роль. Громадівець займався збиранням коштів для видання підручників українською мовою, відкриттям недільних шкіл, написанням творів українською мовою та багато іншого [13].

Серед енциклопедичних видань виділяємо «Енциклопедію історії України» [14], «Отечественная историческая энциклопедия» [15], в яких згадується про утворення Петербурзької громади, яку утворили члени минулого Кирило-Мефодіївського товариства. Вже у «Енциклопедії українознавства» згадується не лише утворення громади та ще описано участь М. Костомарова у роботі громади та у виданні журналу «Основи» [16].

Таким чином, громадівська діяльність Миколи Костомарова являє собою великий внесок у розбудову української національної ідеї другої половини XIX ст. Можна зазначити, що однією з перших українських громад була Петербурзька одним з членів якої був Микола Іванович. Велике значення роботи М. Костомарова полягала у заснуванні недільних шкіл, пошук коштів для видання підручників українською мовою, діяльність у журналі «Основа». В сучасній історіографії громадівська діяльність Миколи Івановича викликає значний науковий інтерес серед дослідників. Недивлячись на це існує багато нез'ясованих моментів, тверджень науковців, отже потрібно вивчати та систематизувати дослідження.

Література

1. Пінчук Ю.А. Исторические взгляды Н.И. Костомарова Критический очерк / Ю.А. Пінчук. – К.: Наукова думка, 1984. – С. 24.

2. Пінчук Ю.А. М. І. Костомаров. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 165.
3. Пінчук Ю.А. М. І. Костомаров. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 178.
4. Світленко С.І. Світ модерної України к. XVIII – п. XX ст.: збірник наукових праць Дніпропетровська / С.І. Світленко. – Дніпропетровськ: Герда, 2007. – С. 43.
5. Світленко С. Українські громади др. пол. XIX ст. – поч. XX ст. [Особливості ідеології та діяльності] / С. Світленко // Київська старовина. – 1998. - №2. – С. 17 – 18.
6. Дмитриченко В.С. Соціалістична думка на Україні в 70-х на поч. 80-х років XIX ст. / В.С. Дмитриченко. – К.: Вища школа, 1974. – С. 97.
7. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: навч. Посібник 2-ге видання / Я.Й. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – С 65 – 67.
8. Верига В.Ф. Нариси з історії України (к. XVIII – поч. XX ст.) / В.Верига. – Львів.: Світ, 1996. – С. 264.
9. Катренка А.М. Український національний рух XIX століття у двох частинах Ч. 2. 60-8-ті роки XIX століття / А.М. Катренка. – К.: Київський університет ім. Шевченка, 1999. – С. 11 – 12.
10. Сарбей В.Г. Національне відродження України. У 15 т. Т.9. / В.Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – С. 193.
11. Литвин В.М. Історія України у 3-х томах Т. 2. Кінець XVIII – початок XX ст. / В.М. Литвин. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – С. 383 – 386.
12. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів і до XXI ст.: навч. посіб. / Л.І. Кормич, В.В. Багацький, Видання четверте. – Х.: ООО «Одіссей», 2004. – С. 306.
13. Антонович М. З історії громад на рубежі 1850 – 1860-х років [Українська петербургська громада] / М. Антонович // Київська старовина. – 1988. - №2. – С. 33
14. Енциклопедія історії України: в 5 т. Т.2.: Г-Д. / Редколегія: В.А. Смолій та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – С. 210.
15. Отечественная историческая энциклопедия в 5-ти т. Т. 1. (А-Д) История России с других времен до 1917 / Редкол. : В.Л. Янин (гл. ред.) и др. . – М.: Отечественная история, 1996. – С. 639.
16. Енциклопедія українознавства в 3-х т. Т.2. / Под ред. В. Кубійовича. – К.: Молоде життя, 1994. – С. 443.

УДК94(477):35207«1870/1914»

Коробка В.М., к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ МАРІУПОЛЯ 1872 – 1914 рр.

Надання реальних прав місцевому самоврядуванню є пріоритетом державного розвитку України. Важливий внесок у розробку теоретичної основи новітньої місцевої влади зможе зробити більш повне відтворення діяльності інститутів самоврядування минулого, зокрема тих, що були утворені за міськими реформами 1870 і 1892 рр. Найсуттєвіше значення для практики історичного дослідження поміж іншого має окреслення джерельної бази конкретної проблеми.

Метою зазначеного розгляду є з'ясування та класифікація комплексу джерел, що розкривають історію становлення і функціонування установ міського самоврядування міста Маріуполя останньої третини XIX – початку XX ст., а також встановлення їхніх інформативних можливостей.

Метод джерелознавчого дослідження законів про міське самоврядування більш-менш послідовно застосовано в окремих пасажах вкрай обмеженого кола наукових праць, зокрема І. Дитятіна, В. Нардової та П. Зайончковського. Унормований інтерес до джерел з

історії громадських управлінь, поміж інших міст й Маріуполя, виявився у дисертаційному дослідженні В. Коробки.

Джерельну основу дослідження міського самоврядування Маріуполя 1870 – 1914 рр. складають різноманітні опубліковані та архівні матеріали. Для розгляду функціональної придатності окремих елементів джерельної бази з указанного предмету використано усталену класифікацію. За спільними ознаками джерела можна поділити на актові й діловодні документи, статистичні матеріали, періодичні та неперіодичні, а також описово-статистичні видання.

Проведення міських реформ, становлення і функціонування установ міського самоврядування в Маріуполі в 1872 – 1914 рр. регулювались законами, серед яких першорядне значення мали Городові положення 1870 і 1892 рр. Їх розгляд дозволяє визначити правовий статус установ міського громадського управління та його еволюцію. Ці документи містять норми, що впорядковували вибори органів міського самоврядування, визначали їх компетенцію, структуру та персональний склад тощо.

До актових джерел місцевого походження, що побачили світ завдяки публікаціям, здійсненим громадськими управліннями, нами віднесено, в якості нормативних документів, кошториси міста. З них можна почерпнути відомості про бюджетну політику самоврядування та розвиток окремих галузей міського господарства.

Важливе значення для дослідження теми має діловодна документація. У ній відбилась інформація про управлінську діяльність державних органів щодо установ громадського управління та завідування ними міським господарством. Значна частина діловодних матеріалів виходили друком.

Окремим різновидом діловодної документації, що видавалася, були журнали засідань міської думи. У них викладався хід обговорення того чи іншого питання під час засідання розпорядчого органу міського громадського управління, більш-менш коротко фіксувався його хід, а також прийнята ухвала. Джерела такого типу мають обмежену інформативну цінність через відсутність повідомлень про втілення прийнятих постанов.

До виданих діловодних джерел відносяться матеріали звітнього характеру про діяльність середніх навчальних закладів – маріупольської чоловічої та жіночої гімназій. З коротких історичних довідок, що містяться в них, можна почерпнути відомості про місце і роль міських громадських управлінь у їх заснуванні й подальшому розвитку.

Найважливішу ділянку джерельного комплексу теми становлять архівні діловодні документи Російського державного історичного архіву (далі – РДІА), а також Державного архіву Донецької області (далі – ДОДА). В їх числі провідне місце належить достовірним та інформативно насиченим справам фонду 1287, що зберігаються в РДІА. Серед них указівки МВС із дозволом започаткування передбачених нововведеннями установ, доповідь начальника губернії про відкриття Катеринославського губернського в міських справах присутствія, копії журналів цього органу нагляду за діяльністю усіх міських самоврядувань у краї.

Із проведенням реформи 1892 р. правлячі кола імперії стали виявляти велику зацікавленість в отриманні якомога більш докладних відомостей про результати виборів до органів громадського управління. Циркулярне розпорядження від 16 листопада 1894 р. приписувало губернаторам надавати в МВС відомості про особовий склад дум за спеціальною формою, що містить у собі, поміж іншого, графи про прізвище, ім'я та по батькові, стан, чин і звання, освіту та майно кожного гласного. По кожній міській думі повідомлялися не зведені дані, а поіменні списки гласних із переліком зазначених відомостей. Їх аналіз дозволяє відтворити соціальне положення гласних, членів управ та міських голів, а також їх освітній рівень у динаміці.

У 1904 р. у складі МВС, замість зліквідованого Господарчого департаменту, для нагляду за самоврядуваннями імперії було утворено Головне управління у справах місцевого господарства. Його документи зберігаються у фонді 1288 РДІА. В одній із справ зібрано звіти губернаторів Катеринославської губернії, що доволі докладно відображають

специфіку міського виборчого процесу, особовий склад Маріупольської міської думи з 1904 р. до 1914 р.

З діловодних документів фонду 113 – «Маріупольська міська управа...» – ДОДА, можна скласти уявлення про заходи із організації доброчинності, санітарного упорядкування, заснування жіночої прогімназії, а також міської лікарні.

Для характеристики бюджетної політики міського громадського управління Маріуполя важливі відомості містять статистичні збірки МВС, що виходили в світ протягом 1885 – 1904 рр. під найменуванням «Отчет о денежных оборотах городских касс». У цілому при розгляді джерел, які відображають міські фінанси, виникає низка труднощів. Так, неможливо пояснити походження або призначення великих за розміром доходів і видатків, що заносилися в рубрики «прочие поступления» і «разные расходы».

Суттєве значення для визначення становища у галузях міського громадського господарства Катеринославської губернії наприкінці досліджуваного періоду має статистичний збірник, укладений і виданий Департаментом окладних зборів Міністерства фінансів «Доходы, расходы, специальные капиталы и задолженность городских поселений на 1912 год» (Пг., 1917). Його деталізовані відомості, наприклад, про бюджетні витрати за 1912 р. на забезпечення лікувальних закладів, медперсоналу, запобігання і припинення епідемії, покращення загальних санітарних умов тощо. Ці факти надають можливість дійти певних висновків щодо рівня фінансового забезпечення розвитку в місті медико-санітарної частини. Відбилися у зазначеному статистичному виданні й видатки міських управлінь на громадське піклування. Відомості, що містяться у збірнику, надають можливість скласти уявлення про позикову діяльність міського управління, загальні суми боргів на 1 січня 1912 р.

У Господарчому департаменті МВС у період чинності закону 1870 р. на підставі уніфікованих відомостей, укладених громадськими управліннями та перевірених у губернській адміністрації, створювалися статистичні таблиці, що відбивали кількість виборців, їх участь у виборах, становий склад розпорядчих органів самоврядування. Цей матеріал зберігається у відповідному фонді РДІА (ф.1287). На його підставі можна проаналізувати електоральну активність виборців і розглянути соціальні характеристики гласних міської думи та членів управи, обраних за законом 1870 р.

Важливе місце у джерельній базі теми посідають періодичні видання. Так, з «Екатеринославских губернских ведомостей» можна черпати відомості про організацію і проведення виборів до розпорядчих органів міського громадського управління. Газета містить інформацію про затвердження на посадах міських голів, кошториси міста і т.і. З газети можна почерпнути відомості про діяльність розпорядчих органів громадських управлінь у галузі охорони чистоти міського середовища.

Різноманітні матеріали про поточні події, що стосувалися міського самоврядування публікувались і в інших газетах, які видавались у місті в різні часи («Маріупольский справочный листок», «Маріупольская жизнь»).

У колі джерел з історії міського самоврядування Маріуполя 1872 – 1914 рр. важливе місце посідають пам'ятні книжки Катеринославської губернії – офіційні щорічники, які випускалися місцевими установами МВС. Особливу цінність з них становлять ті, що містять таблиці чисельності населення, статті міських доходів і видатків, науково-краснознавчі нариси описового характеру, які відображають діяльність самоврядування у царині міського господарства та її результати.

До описово-статистичних видань нами віднесено щорічник «Обзор Екатеринославской губернии». У його виданнях за окремі роки містяться відомості про бюджети міських поселень краю, які мають особливу цінність, починаючи з 1902 р., у зв'язку із припиненням видання «Денежных оборотов городских касс». Водночас в «Обзорах» зустрічаються факти про санітарне становище Маріуполя тощо.

Таким чином, у сукупності корпус віднайдених джерел відзначається достатньою репрезентативністю, інформаційною насиченістю та достовірністю, що дозволяє ставити й розв'язувати різноманітні наукові завдання.

Література

1. Коробка В.М. Джерела з історії міського самоврядування Катеринославської губернії 1870 – 1914 рр. / В.М. Коробка // Схід: Аналітично-інформаційний журнал / Гол. ред. В. Білецький. – Донецьк: Український культурний центр, 2012. – №6(120). – С. 108 – 112. – Доступно з: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/skhid/2012_6/24.pdf

УДК930:33(477)"1953/1964"

Коробка Ю.В., к.і.н, доцент кафедри історичних дисциплін

ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВІСТЮ 1957 – 1965 РР. ОЧИМА РАДЯНСЬКИХ НОМЕНКЛАТУРНИКІВ

Визначальною рисою джерел особового походження є більший або менший дефіцит об'єктивності. Однак вони все ж таки можуть посприяти створенню уявлення про розвиток історичної пам'яті, адже в них відтворено соціально-економічну атмосферу, в якій здійснювалися реформи 1953 – 1964 рр., що дає змогу сприймати події того часу очима їх безпосередніх учасників.

Мета вивчення – розгляд відображення хрущовського територіального управління промисловістю у джерелах особового походження, авторство яких належало номенклатурникам-сучасникам реформи.

Для сучасних дослідників не секрет, що справа створення територіального управління промисловістю у середовищі «колективного керівництва» не була схвалена одностайно. Це засвідчене у спогадах учасників подій, що побачили світ на межі третього і четвертого історіографічних періодів. Так, В. Молотов ніколи не приховував свого негативного ставлення до ліквідації галузевих міністерств [1]. Л. Каганович заднім числом оцінив хрущовський варіант реформи як бажання відкрити «свою «еврику» та ще у світовому масштабі». На його думку, перебудова управління мала завдання «перешерстити», перелопатити, перетрусити кадри міністерств і місцевих органів і замінити «неблагонадійних» та невідданих новому керівництву іншими, своїми кадрами. «Велика» хрущовська реорганізація, зазначено у спогадах, завдала збитків народному господарству [2].

Не виявляли прихильності до створення РНГ і високопосадовці хрущовського часу, які не входили до кола «колективного керівництва». Так, М. Байбаков (на момент започаткування реформи – голова Держплану СРСР) ще у 1956 р. висловив особисто М. Хрущову сумнів у доцільності втілення у повному обсязі ідеї реорганізації управління промисловістю [3]. На початку ХХІ ст. цей головний радянський плановик, що став символом соціалістичної планової системи, у контексті оцінки новацій М. Хрущова у сфері управління, визначив його як невдалого господарника, чия діяльність створила в економіці безлад, призвівши до втрати важелів управління [4]. При цьому зазначимо, що на таку оцінку не могла не вплинути опала М. Байбакова у період «відлиги» та його глибока образа на М. Хрущова.

Дещо суперечливі спогади залишив В. Новиков, який брав безпосередню участь у здійсненні реформи спочатку як голова Ленінградської РНГ, а згодом як заступник голів рад міністрів, голова держпланів РРФСР, СРСР і, нарешті, голова ВРНГ СРСР – головної державної установи з керівництва промисловістю і будівництвом [5]. Мемуарист зазначав, що переважна частина міністрів та керівників заводів несхвально поставилися до реформи. За свідченням В. Новикова, особливо запевнято заперечували проти передачі заводів у раднаргоспи міністри оборонних галузей промисловості. Але домогтися свого їм

не вдалося. Щоправда, у результаті тиску з їх боку на М. Хрущова той пішов таки на поступки, було досягнуто компроміс – оборонні заводи залишилися у раднаргоспах, а для координації дій створювалися комітети за відповідними галузями зі спеціалізованими інститутами, конструкторськими організаціями і невеликим центральним апаратом, що мали право давати вказівки заводам лише через РНГ [6]. В. Новиков зізнається, що і сам він спочатку побоювався втрати за нової системи кваліфікованого управління підприємствами та загроз для технічного прогресу [7].

Оцінюючи ефективність РНГ, і, зокрема, діяльність Ленінградського раднаргоспу, очолюваного ним, В. Новиков висловлює думку про те, що ці установи шкоди не завдали, їх діяльність мала корисні наслідки. Низка проблем, особливо з кооперування поставок, постачання підприємств та інші вирішувалися за нової системи більш ефективно. Протягом приблизно перших п'яти років існування, зазначено В. Новиковим, раднаргоспи суттєво допомогли радянській економіці. Точку зору, що висловлювалася у роки перебудови високопосадовцями доби «відлиги» про непотрібність раднаргоспів, автор вважає помилковою [8].

Нарешті, щодо останнього періоду діяльності РНГ, В. Новиков із жалем констатує тенденцію до подальшого зростання громіздкості та зменшення ефективності цієї системи навіть порівняно із попередньою міністерською. До того ж, усе це обтяжувалося хрущовським волюнтаризмом [9].

Непевністю просякнутий щоденниковий запис першого секретаря Київського обкому КПУ П. Шелеста, який зазначав, що при створенні раднаргоспів не всі питання були продумані глибоко і до кінця, як це повинно робитися у кожній великій справі [10]. Звичайно ж, його становище як «хазяїна» Київської області, на момент запровадження РНГ похитнулося у зв'язку зі створенням Київського раднаргоспу, якому підпорядковувалася промисловість Києва, Київської, Полтавської, Чернігівської і Сумської областей і на чолі якого опинився присланий Москвою П. Лісняк. З'явилася структура, яка, вклинившись в усталену радянську ієрархію, звузила обсяг впливу секретарів партійних обкомів.

У незалежній Україні побачили світ спогади українських радянських партійних і державних діячів, що у роки «відлиги» обіймали посади в обласних комітетах КПУ. Так, у записках Я. Погребняка зазначено, що у бутність його першим секретарем Полтавського промислового обкому КПУ розв'язання проблем розвитку промисловості області відбувалося за підтримки керівників та інженерно-технічних працівників Харківського раднаргоспу. При цьому автор мемуарів відзначив велику роль його розумного і принципового керівника О. Соїча. Мемуарист згадує, що між обкомом партії і раднаргоспом відразу встановилися ділові стосунки [11]. Щодо загальної оцінки РНГ, то Я. Погребняк окремо підкреслив, що їх створення було цілковито виправданим. На його думку, ці управлінські структури сприяли розвитку економіки областей, країв та республік [12].

У трилогії спогадів «Груз пам'яті» відомий український радянський партійний і державний діяч О. Ляшко присвятив хрущовському десятиліттю окремий розділ [13]. Відхилившись від суто мемуарних принципів, автор поділився своїми думками, що навіяв йому новітній час в історії України, коли створювалися спогади. Одним із вихідних міркувань є солідаризація з хрущовським розумінням, що централізм в управлінні народним господарством остаточно себе вичерпав. Будучи безпосереднім учасником раднаргоспівської реформи, спираючись на відомості бюлетенів ЦСУ УРСР за ті роки автор впевнено оцінює реформу як «прогресивне рішення», і хоч вона і не змінювала адміністративних принципів управління економікою, проте розв'язувалася ініціатива місцевих органів і, перш за все, республік та областей [14].

Цікавим є спостереження (так би мовити, зсередини адміністративно-командної системи) видного партійного діяча стосовно ставлення до реформи з боку міністерств та їх апарату. Автор зазначав наявність прихованих незадоволення й опору, що створювало

грунт для помсти ініціатору реорганізації [15]. На думку О. Ляшка, М. Хрущов під тиском апарату був вимушений піти на створення центральних московських надбудов у раднаргоспівській системі, що підпорядковувало РНГ центральним державним органам, обмежувало можливості місцевих владних установ в управлінні господарством. Так поволі готувався грунт для відновлення старих методів керівництва галузями народного господарства [16]. Аналізуючи минуле, О. Ляшко вважав, що за умов повного розвитку системи управління господарством через РНГ країна була б більш підготовленою до неминучих ринкових перетворень [17].

Спогади українських партійців П. Шелеста, О. Ляшка, Я. Погребняка вирізняються поглядом на перетворення хрущовської доби з позицій інтересів України.

Таким чином, треба відзначити здебільшого негативне ставлення з боку представників вищого керівництва СРСР до запровадження за М. Хрущова територіальної системи управління промисловістю. Тут маємо спробу взяти реванш за поразку у боротьбі за владу або звести рахунки з поваленим шефом за образи минулого. Разом з тим, вони здійснюють певний внесок у формування ймовірно оманливого образу хрущовської «відлиги» у громадській свідомості.

Українські мемуаристи за часів незалежності більш лояльно поставилися до раднаргоспівської реформи. Правда, вочевидь, через порівняно невисокі щаблі у партноменклатурі їх спогади отримали локальне поширення та меншу популярність і, відповідно, мали менший вплив на громадську думку на пострадянському просторі.

Всі зазначені тут джерела особового походження можна кваліфікувати як ненадійний маркер історичного минулого, що потребує підтвердження або спростування науковими відомостями.

Література

1. Никонов В. Молотов вспоминает. Из домашнего архива: [Електронний ресурс] // Независимая газета. – 2000. – 4 марта. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=283716&soch=1>
2. Каганович Л.М. Памятные записки / Л.М. Каганович. – М.: Вагриус, 1996. – С. 512–513.
3. Байбаков Николай Константинович (1911 – 2008): [Електронний ресурс] // Международный объединённый биографический центр. – Режим доступа: http://www.biograph.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=67%3Abaiakov&catid=20%3Aindustry&Itemid=30
4. Джемаль О. Последний сталинский нарком Николай Байбаков: [Електронний ресурс] // Новая газета. – 2002. – №50. – Режим доступа: <http://2002.novayagazeta.ru/nomer/2002/50n/n50n-s21.shtml>
5. Новиков В.Н. В годы руководства Н.С. Хрущёва // Вопросы истории. – 1989. – №1. – С. 105 – 117.
6. Там само. – С. 108–109.
7. Там само. – С. 108.
8. Там само. – С. 114–115.
9. Там само. – С. 115, 117.
10. Шелест П. Холодна відлига. Сторінки щоденників // Київ. – 1990. – №8. – С. 77 – 92.
11. Погребняк Я.П. Не предам забвению... Записки профессионального партийного работника / Я.П. Погребняк. – К.: ИПЦ «Летопись-XX», 1999. – С. 97.
12. Там само. – С. 97–98.
13. Ляшко А.П. Груз памяти. Трилогия: Воспоминания / А.П. Ляшко. – К.: ИД «Деловая Украина», 2001. – Кн. 3, ч. I: На ступенях власти. – 392 с.
14. Там само. – С. 57, 60.
15. Там само. – С. 58.
16. Там само. – С. 58–59.
17. Там само. – С. 57–58.

РОЗВИТОК МІСЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МАРІУПОЛЯ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Міста традиційно відіграють виключну роль у модернізації держави, оскільки урбанізація завжди сприяє прискоренню економічного розвитку. Досвід світової економіки свідчить, що практично всі її індустріальні та інноваційні елементи формуються у міському середовищі. Саме у містах також концентруються керівні структури та основна частка капіталів. Отже, ефективна міська інфраструктура є запорукою для успішної урбанізації та прискореної модернізації країни.

Поняття «міська інфраструктура» включає у себе ті складові, які забезпечують нормальне існування населення у місті: підприємства сфери обслуговування, водопостачання та водовідведення, транспорт та шляхи сполучення, електропостачання та ін. На жаль, і дотепер міська інфраструктура практично не приваблює вітчизняних інвесторів, існують проблеми через монополізацію її окремих секторів житлово-комунальними підприємствами, що не йде на користь ні життю міст, ні українській економіці в цілому. Але так було не завжди. ХІХ – початок ХХ ст., особливо бурхливі роки реформ та індустріалізації, є яскравим прикладом вдалої співпраці уряду, місцевої влади та підприємництва у справі розвитку міст Російської імперії. Тому важливим та цікавим представляється вивчення досвіду розвитку міської інфраструктури вітчизняних міст, у тому числі – і Маріуполя, у цей період.

Тривалий час, від оселення у місті греків до кінця 1850-х рр. Маріуполь залишався невеликим провінційним містечком. Це пояснюється замкненістю місцевої грецької громади, узаконеної урядом. Його населення зростало дуже повільно, а інколи суттєво зменшувалося. Динаміку цього процесу демонструють наступні показники:

Рік	1782	1795	1816	1826	1840	1850	1858	1867	1874	1887	1897	1913
Кільк. чол.	2948	2623	3333	2998	3659	4579	5289	7644	9774	16815	31116	57747

Лише на 1890-ті рр., після появи металургійних підприємств, залізничного сполучення та порту, Маріуполь став третім у губернії за кількістю населення та другим за прибутками.

Протягом 1780 – 1840-х рр. забудова Маріуполя перебувала у зародковому стані. Степовий характер місцевості зумовлював майже повну відсутність дерев'яних споруд, житло будувалося з місцевого каменю та глини. Більшість будівель вже у 1790-х рр. почала руйнуватися і потребувала капітального ремонту, будинки нагадували халупи, замість шибок у вікна вставлялася слюда. Царський чиновник Сесеман, який наводив у Маріуполі порядок перед проїздом у 1837 р. цесаревича Олександра, у своїх донесеннях писав про те, що розвалилася огорожа навколо собору, а на соборному двої – усілякі нечистоти та сміття, вулиці у вибоїнах, будинки напівзруйновані і занедбані, вікна забиті дошками або заклеєні папером, усі огорожі розвалені та непофарбовані, торгові ряди майже падають.

У 1820 – 1830-ті рр. кількість будівель у місті почала потроху зростати, з'явилися перші заклади сфери обслуговування: трактири, крамниці, постоялі двори, кав'ярні, винні льохи, кузні, шкіряні, повстяні, цегельні та черепичні майстерні. Але найкращі будівлі звели лише у другій половині ХІХ ст. після оселення у місті українців та росіян і впровадження таких загальнодержавних установ, як земство та органи міського самоврядування. Динаміку забудови міста та розвитку сфери обслуговування у цей час можна простежити за наступними показниками: за 1820 – 1860-ті рр. кількість крамниць

зросла з 120 до 125, магазинів (тобто складів) існувало 125 – 126, винних льохів – 14 – 15, кількість постійних дворів збільшилася з 2 до 4, кількість приватних будинків – з 629 до 1223.

Сфера обслуговування в Маріуполі була представлена мережею ресторанів, корчем, буфетів, кав'ярень, харчевень, пивних, заїжджих дворів і готелів. Перші готелі в місті з'явилися в другій половині XIX ст. До початку XX ст. деякі з них перетворилися на великі заклади. Серед найбільш старих - "Північна" О. Камботекро, "Росія" І. Псалті, "Європейська" І. Кирилова, "Петербург" Ф. Мелекова, "Москва" Б. Акінітова, "Бристоль", "Гранд-готель", "Російський світ", "Версаль". Лідером цього бізнесу був готель "Континенталь", що наприкінці XIX ст. належав А. Македону, а пізніше - Д. Калері. Розміщувався він у будинку Єлизавети Томазо. При готелі працювали ресторан і концертний зал.

На початок XX ст. збільшилося число закладів роздрібної торгівлі. На 1910 р. у місті налічувалося 25 мануфактурних магазинів, 16 галантерейних, 17 шкіряних і взуттєвих, 5 тютюнових, 22 бакалійні крамниці, 10 підприємств нетоварної торгівлі (харчевні, кав'ярні, кондитерські крамниці, винні льохи).

Замощення площ і вулиць міста розпочалося у 1871 р. До цього більшість вулиць були ґрунтовими, тому у літню спеку над містом здіймалися хмари пилу, а під час проливних дощів вулиці перетворювалися на болото. Мостили осколками з місцевого граніту. Спочатку були заощені Соборна площа, Олександрівська площа (1890 р.) і вулиці Єкатерининська, Торгова (від Фонтану до Італійської) та Італійська до шосе (1871 р., на кошти міста), Марії-Магдалинівська вулиця до вокзалу (шосована у 1882 р. на кошти залізниці). У звіті портово-мостової комісії за 1889 р. ці заходи пояснювалися необхідністю полегшити вивіз хлібу з маріупольського порту за кордон та зменшити при цьому витрати на його транспортування до причалів. Кошти на замощення давав введений у 1880 р. півкопійчаний збір з хлібу, що відправлявся за кордон. У першу чегу були заощені вулиці, на яких знаходилися склади для зсипання зерна, а також ті, що були визнані під'їзними шляхами до порту.

З 1875 р. вулиці та площі міста почали освітлювати гасовими ліхтарями, яких спочатку було 100, а на 1890-ті рр. – 300. Їх обслуговували лампівники, які ввечері запалювали у ліхтарях гас. Перша електростанція (приватна, належала Є. Томазо) у місті з'явилася у 1898 р. для освітлення готелю «Континенталь», а згодом почала пацювати перша міська електростанція, 12 електричних ліхтарів освітлювали Єкатерининську вулицю, а у 1913 р. їх було вже 686. Протягом 1876 – 1877 рр. вулиці міста отримали назви, а на початку XX ст. – нумерацію будинків.

Водопровід у Маріуполі спорудили за проектом В. Нільсена лише у 1910 р., каналізації ж не існувало до 1930-х рр. З 1860 р. в місті почав працювати телеграф. Лінія з'єднала Маріуполь з Одесою, Таганрогом. Пізніше поштово-телеграфні контори відкрилися в Маріупольському порту і на залізничному вокзалі. З 1895 р. у місті з'явився телефонний зв'язок. На 1 січня 1913 р. було зареєстровано 316 абонентів.

Озеленення міста почалося з 1863 р. з заснування міського саду, у 1889 р. було закладено сквер. Дерева на вулицях міста висаджували з 1890 р за розпорядженням катеринославського губернатора В. Шліппе та планами і розпорядженнями міської думи. Це були тополі, акації, осокори, лавровишні.

Зручне розташування Маріуполя на узбережжі Азовського моря, його близькість до регіонів з розвиненим сільським господарством та промислами призвели до швидкого включення міста у внутрішню та зовнішню торгівлю. Значна частка сільськогосподарської продукції у цей період вивозилася іноземним купецтвом через річковий порт у гирлі р. Кальміус. Дозвіл на будівництво кам'яної набережної було отримано тільки у 1836 р., у 1848 р. було затверджено проект по облаштуванню шосе і спуску до пристані, які почали функціонувати з 1860 р. У рекордно короткий термін спорудили новий порт (1886 – 1889 рр.), обладнаний за останніми технічними вимогами того часу.

Через територію міста проходив великий поштовий тракт, який з'єднував Катеринослав і Таганрог, а також транспортні шляхи до Олександрівська, Бахмутського та Павлоградського повітів, Криму, багато більш дрібних шляхів. У 1882 р. до Маріуполя було доведено гілку приватної Донецької кам'яновугільної залізниці. Міського транспорту не існувало протягом усього досліджуваного періоду. Перевезення здійснювали візники двох розрядів, затверджених міською дмою у 1908 р. Перше автомобільне сполучення (між портом та містом) почало діяти у Маріуполі з 1911 р. завдяки підприємцю В. Рибальченко.

Таким чином, протягом XIX – початку XX ст. Маріуполь з невеличкого провінційного містечка перетворився на крупний торговий та промисловий центр. Особливо прискореними темпами місто почало розвиватися з останньої чверті XIX ст. Найбільш помітний вплив на розквіт його міської інфраструктури мали будівництво нового морського порту та двох металургійних заводів, а також політика сприяння розвитку муніципального господарства з боку міської влади і фінансова підтримка підприємницьких кіл.

Література

1. Весь Мариуполь и его уезд. – Мариуполь, 1910. – 166 с.
2. Ежегодник Приднепровья и памятная книжка Екатеринославской губернии на 1913 год. – Екатеринослав, 1913. – 584 с.
3. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old-mariupol.com.ua/mariupol-i-ego-okrestnosti-den-pervyj/>
4. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. – Екатеринослав, 1867. – 364, 82 с.
5. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год. – Екатеринослав, 1889. – 317 с.
6. Семенов П. Мариупольский греческий округ // Географическо-статистический словарь Российской империи. – Т. 3. – СПб., 1867. – С. 178 – 180.
7. Систематический сборник постановлений Мариупольского уездного земства с 1869 по 1913 гг. – Мариуполь, 1916.

УДК271.5"16/17":94(367)

Папазова А.В., к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ЄЗУЇТСЬКИХ ДОМІВ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Проблема функціонування домів ордену єзуїтів – чернечого ордену католицької церкви є важливою частиною вивчення діяльності Товариства Ісуса, католицької церкви та дослідження процесу взаємовпливу та взаємозбагачення культур. Ефективна робота ордену в його місіях, резиденціях, а особливо в школах і колегіумах залежала від роботи їх допоміжних складових елементів. Орден застосовував різні складові елементи для забезпечення функціонування своїх домів, які виходили за рамки традиційних в католицькій церкві, що дозволило йому досягти значних успіхів з поширення католицтва у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. Діяльність єзуїтів щодо забезпечення функціонування складових елементів домів Товариства сприяла поширенню нових для зазначеного регіону закладів, деякі з котрих з'явилися тут вперше.

Проблему діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні розглядало багато авторів, які вказували на складові елементи домів Товариства. Однак питання складових елементів єзуїтських домів залишалось, переважно, за межами зацікавлень дослідників східнослов'янського регіону. Найбільш ґрунтовно вивчала бібліотечну та музейну справу ордену білоруська дослідниця Т.Б. Блінова [1]. Сучасна українська

дослідниця Т. Шевченко вказала на складові елементи єзуїтських колегіумів в українських землях [2]. Зазначена проблема цікавила та цікавить, передусім істориків – членів Товариства Ісуса. Серед них – роботи таких авторів як С. Залескі, Л. Гжебень та С. Обірек [3].

Джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII століття, – це архівні [4] та опубліковані документи. Передусім, нормативно-регламентаційні джерела – документи католицької церкви й документи Товариства: інвентарі, звіти, повідомлення й офіційні листи єзуїтів керівникам; майнові й фінансові документи. Складові елементи єзуїтських домів певним чином розкривають також актові документи (грамоти, привілеї, реєстри майнових документів). Є повідомлення й в документах особового походження [5]. Зазначені джерела дозволяють розкрити частину фактів щодо складових елементів домів ордену у східнослов'янському регіоні в зазначений період.

Мета роботи – проаналізувати допоміжні складові елементи єзуїтських домів у східнослов'янському регіоні Речі Посполитої в останній третині XVI - першій половині XVII ст.

Доми ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. це: місії, резиденції, школи, колегіуми, семінарії, новіціати, академії, дома третьої пробації, дома професів. Допоміжними складовими елементами єзуїтських домів були: храми, бурси, аптеки, інфірмерії, бібліотеки, театри, братства, друкарні тощо.

Першість серед складових елементів єзуїтських домів належить каплицям, храмам і монастирям. Насамперед, єзуїти часто захоплювали чи домагалися за сприянням короля й впливових магнатів для себе будинків і споруджень православної церкви, або будинків інших конфесій і орденів, а також права працювати в них місіонерами. Таким чином, вирішували дві проблеми: витиснення православ'я й протестантизму й забезпечення католицькій церкві кращих у певній місцевості пунктів ідеологічного впливу. Наприклад, єзуїти, які прибули до Вітебська, спочатку захопили у свої руки православний монастир з усіма угіддями й церкву св. Олексія [6]. Спочатку єзуїти Орші працювали в каплиці фарного костюлу. Гродненські єзуїти з 1622 року працювали в парафіяльній церкві, у якій мали свою каплицю й конфесіонали [7]. Відомо, що київські єзуїти служили в бернардинському та домініканському костюлах, але вже в 1646 році на Подолі існував єзуїтський храм ("між Дніпром і бернардинами") [8]. Так само єзуїти працювали в Ярославі, Львові, Луцьку, Кам'янці, Бересті, Барі, Перемишлі [9]. Але прагнення залучити до себе якнайбільше віруючих стало однією з основних причин будівництва в цей період пишних храмових і монастирських ансамблів у стилі бароко. Єзуїтські костюли особливо виділялися на загальному тлі [10]. Храми створювали завдяки фундаціям і добродійності, купувалися й будувалися спеціально. У регіоні досліджуваного періоду будувалося й працювало близько 20 єзуїтських храмів. Зокрема, несвіжським єзуїтам храм було побудовано Н.Х. Радзивілом в 1587 – 1593 роках за планами Яна Бернардоне, освячений в 1601 році за назвою Божого Тіла нунцієм Клавдієм Рангоні [11]. Одним із найзаможніших монастирів ордену в Беларусі вважався Пінський. Міська влада пішла назустріч ордену і погодилися трохи змінити напрямок вулиці Озерської, що стала обминати монастир [12]. Але, маючи свої храми, орден продовжував працювати й в інших. Так, у Бобруйську єзуїти працювали в парафіяльній церкві і власній, побудованій в 1631 р. [13].

Розуміючи велике значення впливу мистецтва на населення, єзуїти створили численні музичні бурси й театри при своїх колегіумах і резиденціях. Бурси для бідних були відкриті з ініціативи А. Поссевіно і готували студентів для єпархіальних і папських семінарій, а в 1609-1620 роках були перетворені на музичні бурси. З 1643 року вони перейшли на власну звітність і самофінансування. Створювалися й фінансувалися бурси за рахунок пожертвувань чи окремих фундацій (наприклад, Львів, Остріг, Ярослав). Відомо близько 15 музичних бурс на території регіону. Шкільний театр діяв у всіх середніх і початкових школах. Місце, час і кількість проведених вистав залежали від

генерала, провінціала й візитатора провінції, керівництво театрами здійснював ректор, якому допомагав префект, а безпосередньо керували виступами вчителі чи єзуїти місцевого дому (режисери й сценаристи). Акторами були, як правило, студенти тих класів, де викладав автор сценарію. На українських землях діяли театри в Ярославі, Львові, Луцьку, Кам'янці, Острозі, Вінниці, Кросно, Бересті, Новгород-Сіверському [14]. Шкільний театр Орші, наприклад, існував уже в 1620 році, а шкільний театр Пінська - із моменту організації школи в 1632 році і до скасування ордену. Музична бурса в Бересті, яку очолив Ян Сухоцький, з'явилася близько 1630 р. [15]. Отже, деякі структурні елементи єзуїтських домів ставали окремими закладами з власною звітністю і фінансуванням.

При кожній школі ордену в регіоні створювалися братства, які часто мали свій фондуш, скарбницю, оздоблення, які забезпечували добродійники. Наприклад, у 1588 році у Несвіжі було створено Марійську конгрегацію студентів, що нараховувала близько 120 осіб. Братства також були засновані, наприклад, у Гродно в 1630 році, Вітебську (1648 року), Пінську (близько 1633 р.) [16].

Основу учнів єзуїтських колегіумів складала шляхта, тому для неї створювали особливі школи – конвікти зі спільним проживанням учнів на квартирах місцевих жителів. Відомо, що конвікти забезпечували фундатори й добродійники (наприклад, у Несвіжі, Кам'янці, Острозі, Новгороді). У Кам'янці-Подільському конвікт для бідної шляхти був фундований у 1614 р. Валентином-Олександром Калиновським. В Острозі конвікт працював з 1640 року, у Новгороді був зафундований київським єпископом О. Соколовським близько 1641 р. [17].

Бібліотеки були у всіх колегіумах і резиденціях. Організовувалися вони завдяки пожертвуванням, збиранням і закупівлям книг, але призначалися тільки для єзуїтів (школи не мали своїх бібліотек). Вони були як загальними, так і окремими для ректора чи префекта. Великі бібліотеки були тільки у найбільших колегіумах як у Ярославі чи Полоцьку, інші були значно меншими (наприклад, у Барі, Бересті) [18]. Так, бібліотека в Орші добре фінансувалася, у 1642 році вона мала у своєму розпорядженні книги, завдяки пожертвуванням у 1000 злотих [19]. Друкарні орден одержував від добродійників не часто (Львів, Остріг) [20], більше користувався чужими і розвинути цей напрямок діяльності до середини XVII ст. не зміг.

Часто при домах орден засновував аптеки для внутрішніх потреб. Вони допомагали бідним і добродійникам як безкоштовно, так і за невелику плату. Аптекарі нерідко самі вирощували сировину для ліків на спеціальних городах. Як правило, аптекарі виконували функції інфірмарів – опікунів хворих єзуїтів, а в маленьких містечках часто були єдиними лікарями. Відомо про 6 єзуїтських аптек на українських землях [21], інфірмеріях й аптеках при великих колегіумах білоруських земель. Наприклад, аптека при колегіумі в Пінську була першою у Білорусі [22]. Інфірмерія в Орші працювала від 1620, а аптека – від 1636 р. [23].

Таким чином, в останній третині XVI – першій половині XVII ст. у східнослов'янському регіоні було створено систему домів ордену єзуїтів, кожен з яких мав у своєму складі певні допоміжні елементи: храми, бурси, аптеки, інфірмерії, бібліотеки, театри, друкарні, конвікти. Основна частина цих домів розташовувалася майже в 30 містах і містечках. Ці заклади мали не лише внутрішньо орденське значення, виконували певні функції в системі домів, а й грали роль у суспільному розвитку регіону, поширювали благодійну справу та громадські інститути. Це було однією з причин того, що дома ордену створювалися швидкими темпами і відразу визнавалися у суспільстві.

Література

1. Блинова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии. Роль иезуитов в организации образования и просвещения /Тамара Борисовна Блинова. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 425 с. – Режим доступу: <http://hists.narod.ru/doc/blinova.pdf>. – Заголовок з екрану.
2. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. /Тетяна Шевченко. – Львів: Свічадо, 2005. – 340 с.

3. Załęski S. Jesuici w Polsce. – T. I. – Lwów, 1900. – 819 s.; T. II. – Lwów, 1901. – 762 s.; T. III. – Lwów, 1902. – 1244 s.; T. IV. – Kraków, 1905. – 1881 s.; T. V. – Kraków, 1906. – 1300 s.; Obirek S. Jezuiści w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1564-1668. : Działalność religijna społeczno-kulturalna i polityczna. – Kraków: Wydaw. WAM, 1996. – 416 s.; Grzebień L. Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – Lublin, 1975. – T.30. – S. 223-278; T.31. – S. 225-281.
4. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУ). Ф. 132. Листи державних, громадських, церковних установ України. Опис 1. Спр. 35. Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м.Львова з вимогою не чинити перешкод в угодах між орденом єзуїтів і єврейською громадою відносно обміну земельних ділянок. Оригінал. 20 липня 1606 р. Арк. 1-3; Спр. 36. Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м.Львова з вимогою не чинити перешкод ордену єзуїтів в будівництві монастиря і костельу. 3 грудня 1607 р. Арк. 1-3; Спр. 37. Лист короля Сигізмунда III з Кракова до Магістрату м.Львова з закликом допомогти ордену єзуїтів в будівництві костельу і монастиря. Оригінал. 22 червня 1608 р. м. Львів. Арк. 1-3; Спр. 38. Лист короля Сигізмунда III з табору під Смоленськом до Магістрату м.Львова з нагадуванням про необхідність допомоги ордену єзуїтів у будівництві костельу і монастиря. Оригінал. 31 грудня 1609 р. м. Львів. Арк. 1.
5. Папазова А.В. Релігійно-освітня діяльність ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.02 – «Всесвітня історія» / А.В. Папазова. – Донецьк, 2008. – С. 7-8.
6. ЦДІАУ у Львові. Ф. 132. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 1-3, Спр. 36. Арк. 1-3, Спр. 37. Арк. 1-3, Спр. 38. Арк. 1; Чертков Ю.Л. Правда об унії. “Крестовые походы 20-го века”. – Режим доступу: <http://www.vitebsk.orthodoxy.ru/publicat/031010-2-publicat.shtml>. – Заголовок з екрану.
7. Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Ворша. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/vorsha.html>. – Заголовок з екрану; Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Гародня. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/garodnia.html>. – Заголовок з екрану.
8. Боплан Г. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їхні останні гетьмани; Богдан Хмельницький / П. Меріме / Пер. з фр., приміт і передм. Я.І. Кравця. – Львів, 1990. – С. 23; Горбик О. Вказ. праця. – С. 45.
9. Шевченко Т. Вказ праця. – С. 109-147.
10. Самусик А. Пінський колегіум. – Режим доступу: http://belvirtclub.narod.ru/weekend/081_pinsk_kollegium.htm. – Заголовок з екрану.
11. Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Нясвіж. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/niasvizh.html>. – Заголовок з екрану.
12. Монумент с чертами ренессанса. – Режим доступу: <http://pinskhistory.by.ru/Book/30.html>. – Заголовок з екрану.
13. Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Бабруйск. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/bubrujsk.html>. – Заголовок з екрану.
14. Шевченко Т. Вказ праця. – С. 83-88.
15. Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Ворша. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/vorsha.html>. – Заголовок з екрану; Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Брэст. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/brest.html>. – Заголовок з екрану; Єзуїти на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Пінск. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/pinsk.html>. – Заголовок з екрану.
16. Там само.
17. Załęski S. Jesuici w Polsce. – T. IV. – S. 973; Шевченко Т. Вказ праця. – С. 89.

18. Там само. – С. 57-71, 96, 110-138; Grzebień L. Op. cit. – Т.30. – S. 223-278; Т.31. – S. 225-281; Obirek S. Jezuiti w Rzeczypospolitej... – S. 261-262; Блинова Т.Б. Вказ праця.
19. Езуїты на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Ворша. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/vorsha.html>. – Заголовок з екрану.
20. Товариство Ісуса – історія в Україні. – Режим доступу: <http://www/jesuit-ua/org>. – Заголовок з екрану; Шевченко Т. Вказ праця. – С. 118, 132.
21. Załęski S. Jesuiti w Polsce. – Т. II. – S. 548-550; Шевченко Т. Вказ праця. – С. 89-90.
22. Монумент с чертами ренесанса. – Режим доступу: <http://pinskihistory.by.ru/Book/30.html>. – Заголовок з екрану.
23. Езуїты на Беларусі. Цэнтры езуітаў. Ворша. – Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by/missions/vorsha.html>. – Заголовок з екрану.

УДК352.07(477.62-2=14)«18/19»(045)

Подгайко М. К., к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ГРЕЦЬКИЙ СУД (КІНЕЦЬ XVIII - II ПОЛОВИНА XIX СТ.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Етнічна історія представників різних національностей України все більше викликає інтерес вчених. Одним з дискусійних залишається питання правової підстави створення, діяльності та ліквідації Маріупольського грецького суду. Означену проблему висували ще представники Маріупольської грецької громади на початку XIX ст. під час відстоювання своїх прав та привілеїв, одним з яких було право на створення та діяльність Маріупольського грецького суду.

Історіографія Маріупольської грецької громади представлена роботами дослідників XIX - початку XXI ст., і становить вагомий у кількісному і якісному плані доробок. Утім, більшість робіт присвячена висвітленню причин виникнення грецької громади, основним напрямкам її діяльності. Висвітлюючи грецький чинник на окремих українських теренах, кожен із дослідників мав звернути увагу і на орган національного самоврядування. Адже саме автономна інституція греків у вигляді Маріупольського грецького суду була тим стрижнем, навколо якого оберталася життєдіяльність спільноти. Суд становив необхідний політико-правовий каркас існування і консолідації громади.

Історія вивчення грецької громади Північного Приазов'я в переважній більшості досліджень XIX – початку XX ст. становила лише окремих сюжет, висвітлюючись у контекстах колонізації й господарчого освоєння Південної України, чи то історії християнства у Криму та Приазов'ї. Першим з дослідників, хто звернув увагу на колонізаційні процеси в південному регіоні України, був А. Скальковський. В своїх основних працях, присвячених аналізу причин грецької еміграції з Кримського півострова, він наводить цінні історичні та статистичні відомості про грецьку громаду Північного Приазов'я. Досліджуючи історію переселення греків та концепцію заснування ними міста Маріуполя, він привертає увагу до існування Маріупольського грецького суду [1]. Питання самоврядування приазовських греків знайшли певне відображення в роботах Г. Тимошевського та Г. Писаревського. Викладач історії Маріупольської Олександрівської гімназії Г. Тимошевський [2], досліджуючи аспекти адміністративного життя грецької громади, привертає увагу до діяльності Маріупольського грецького суду. Г. Писаревський [3] не лише досліджував роль іноземців в освоєнні Півдня Російської імперії, а й висвітлював низку заходів російського уряду щодо заохочення до переселення греків, називаючи в їх числі право на утворення органу місцевого самоврядування – Маріупольського грецького суду. Автором, чи не єдиної за радянської доби узагальнюючої праці з історії грецької спільноти, був С. Ялі [4], який проаналізував науковий доробок Г. Тимошевського з позицій класового підходу.

Нова хвиля досліджень, пов'язаних з вивченням історії національних меншин України прийшла на 90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. Саме в цей час поглибилася спеціалізація досліджень з елліністичної проблематики. Критичне переосмислення наукового доробку попередників та аналіз джерельної бази зробила М. Араджионі [5]. В колективній праці «Греки на українських теренах» [6] комплексно відтворено історію греків на території України. Узагальнюючий характер мають роботи Н. Терентьевої [7]. Історії заселення, економічній та культурній діяльності греків Північного Приазов'я спеціальні дослідження присвітили В. Пірко [8], Н. Бацак [9], С. Новікова [10], Л. Якубова [11]. Книга І.Джухи [12] «Одиссея мариупольских греков» була першою спробою узагальнення в публіцистичному жанрі історії, культури, побуту приазовських греків. Автор утримався від надання оцінки діяльності Маріупольського грецького суду, лише обмежився короткою довідкою щодо діяльності цього органу самоврядування. Втім, він поділяє думку Г. Тимашевського, що здобутком в діяльності Маріупольського грецького суду є виборність, а вадою – закриті засідання.

Сучасний етап розвитку грецьких студій характеризується їх урізноманітненням, виокремленням джерелознавчих, історіографічних сюжетів. Серед таких розробок чільне місце посідають дослідження А. Гедьо, що першою запровадила комплексний і систематизований джерелознавчий аналіз у студіюванні історії грецької громади. Це сприяло більш глибокому осмисленню питань, пов'язаних із особливостями політико-правового статусу мариупольських греків, еволюцією їх самоорганізації тощо. У монографії А. Гедьо «Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.)» [13] подається аналіз основних архівних зібрань та публікацій джерел з історії грецької громади Північного Приазов'я. Дослідниця збирала, обробила й систематизувала значний комплекс історичних документів, що зберігаються в архівах України та Російської Федерації. Це документи державних інституцій і посадових осіб – законодавчі акти, листування, матеріали діловодства, у т. ч. Маріупольського грецького суду, статистичні, картографічні джерела, матеріали експедицій мандрівників, щоденники, мемуари.

В іншому дослідженні А. Гедьо – „Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини ХVІІ–ХІХ ст.” – вивчення окремого виду джерел (актових матеріалів) стало самостійною метою, що підкорила собі всю логіку дослідження. Такий підхід дозволив розширити комплексність наукової розробки проблем історії ніжинських та мариупольських греків, простежити певні паралелі в історичній долі цих громад, а також уможливив ґрунтовне осмислення деяких дискусійних моментів їх історії [14].

Досить інформативно та змістовно розкриті основні аспекти з історії створення та діяльності Маріупольського грецького суду в колективній монографії відомих вітчизняних елліністів – Н.Терентьевої і А. Гедьо, а також авторитетного мариупольського краєзнавця Р.Саєнко. Монографія стала результатом кропіткої дослідної роботи авторів. Дослідники спромоглися простежити зв'язок особливостей соціального складу і життєдіяльності громади з визначенням сфер діяльності її органу самоврядування – Маріупольського грецького суду, висвітлюючи при цьому основні події активної його діяльності з 1780 до 1872 рр. [15].

Таким чином, аналіз літератури з проблеми засвідчує, що попри висвітлення різних аспектів життєдіяльності Маріупольської грецької громади, поза увагою дослідників залишилися питання, пов'язані з процесами ліквідації Маріупольського грецького суду.

Література

1. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края / А. Скальковский. – Одесса: Тип. Францова и Нитче, 1850–1853. – Ч. 1–2.
2. Тимошевский Г. Духовное и гражданское самоуправление. Православные храмы Мариуполя / Мариуполь и его окрестности / Г.Тимошевский/ [ред. Д. Хараджаева]. – Мариуполь, 1892. – С. 95-121

3. Писаревский Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. / Г. Писаревский – Москва, 1908. – 340 с.
4. Ялі С. Греки в УСРР. / С. Ялі – Харків, 1931. – 208 с.
5. Араджиони М. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII – 90-е гг. XX в.) / М. Араджиони – Симферополь, 1999. – 132 с.
6. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томозов/. – К., 2000. – 448 с.
7. Терентьева Н. Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность (XVII–XX вв.) / Н. Терентьева – К.: АКВИЛОН-ПРЕСС, 1999. – 352 с.
8. Пірко В. Заселення степової України в XVI–XVII ст. / В. Пірко – Донецьк, 1998. – 124 с.
9. Бацак Н. Культурно-освітній розвиток грецької громади Північного Приазов'я (XVII–XIX ст.) / Н. Бацак – К., 1998. – 146 с.
10. Новікова С. Внесок греків в економічний розвиток Північного Приазов'я (друга половина XIX – початок XX ст.) / С. Новікова / [Автореф. дис. ... канд. іст. наук] – К., 2005. – 19 с.
11. ЛиС, 1993. – 160 с.
12. Якубова Л. Маріупольські греки (етнічна історія) 1778 р. – початок 30-х рр. XX ст. / Л. Якубова – К., 1999. – 331 с.
13. Джуха И. Одиссея мариупольских греков. [Очерк истории] / И. Джуха – Вологда:
14. Гедьо А. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) / А. Гедьо – К., 2001. – 245 с.
15. Гедьо А. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII–XIX ст. / А. Гедьо – К., 2005. – 416 с.
16. Гедьо А., Терентьева Н., Саєнко Р. Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність / А. Гедьо. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 480 с.

УДК 94(477.62-2) «1920/1921»(043)

Романцов В.М., д.і.н., професор, завідувач кафедри історичних дисциплін

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПОВІТ В ЗАВЕРШАЛЬНИЙ ПЕРІОД ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

Історія Громадянської війни в Україні залишається малодослідженою темою. Відсутній науковий аналіз подій Громадянської війни в Північному Приазов'ї, на території колишнього Маріупольського повіту. Існуючі краєзнавчі нариси не дають належного висвітлення цієї теми, вони фрагментарні, дещо односторонні, хоча містять певний фактичний матеріал. Такий стан речей обумовлює необхідність вивчення історії Громадянської війни в Україні загалом та її подій на території Маріупольського повіту. В цьому контексті науковий інтерес становить завершальний період Громадянської війни, хронологічно обмежений 1920 – 1921 рр.

На початку січня 1920 р. внаслідок поразки Збройних сил Півдня Росії (денікінців) Маріупольський повіт був зайнятий військами Червоної армії. Але протягом 1920 р. військово-політичне становище в цьому регіоні залишалося складним, фактично тут була прифронтова смуга. Частими були напади махновських загонів. У зв'язку з цими загрозами цього року було створено Маріупольську повітову надзвичайну комісію. Це була одна з небагатьох повітових комісій в Україні, оскільки здебільшого обмежувалися діяльністю губернських надзвичайних комісій [6, с. 62]. Першим головою Маріупольської надзвичайної комісії був призначений Д.Патрушев [2, с. 156]. Для боротьби з махновцями в Маріуполі були створені частини особливого призначення [5, с. 399]. Повітовий

комісаріат з військових справ для охорони міста формував караульні роти, проводив серед населення збирання холодної та вогнепальної зброї, реєстрував офіцерів [2, с. 152].

13 березня 1920 р. для боротьби з врангелівським флотом було відновлено Азовську морську флотилію, яка базувалася в Маріуполі та Таганрозі [7, с. 45; 20, с. 86]. В Маріуполі в готелі «Континенталь» знаходився штаб начальника морських сил (НАМОРСИ) С.Маркелова. На початку свого існування флотилія складалася з криголама, який перейменували на канонерський човен «Знамя Соціалізма», двох буксирів, плавучої батареї, двох землевозних шаланд та парової шхуни. Пізніше Азовську військову флотилію та Азово-Донську об'єднали в Червону Азовську флотилію. Спочатку вона не вступала в протистояння з ворогом і займалася переважно розвідкою. На середину літа 1920 р. флотилія поповнилася дивізіоном винищувачів, і це дозволило їй активізувати свою військову діяльність [2, с. 153]. Вранці 2 травня Маріуполь протягом понад двох годин обстрілювали з моря три ворожі судна [4, с. 86]. У відповідь на це флотилія провела на Азовському морі ряд успішних бойових операцій проти білогвардійського флоту.

Більшовицьке керівництво надавало великого значення регіону Північного Приазов'я. У квітні 1920 р. до Маріуполя приїхав брат В.Леніна Д.Ульянов, який провів нараду за участю місцевих партійних та радянських працівників з питань допомоги Червоній армії. 16 липня 1920 р. місто відвідав командувач Південно-Західним фронтом О.Єгоров разом з делегацією, яка супроводжувала його. Серед її членів були командувач Морськими силами Республіки О.Немітц, а також член Реввійськради Південно-Західного фронту Й.Сталін. Такі заходи були обумовлені загрозою, яка виникла після того, як 9 липня за 40 верст на схід від Маріуполя в районі Кривої коси висадився десант полковника Назарова чисельністю 500 бійців. На ліквідації білогвардійського десанту були задіяні Перша дивізія кавкорпусу, вся Азовська флотилія, чонівці, загони озброєних робітників [2, с. 154].

6 липня Маріупольський комітет оголосив мобілізацію комуністів та комсомольців на польський фронт, а 4 серпня – загальну мобілізацію комуністів на врангелівський фронт [5, с. 399]. Кілька разів протягом року в Маріуполі проводився тиждень допомоги фронту, під час якого збирали пожертви для Червоної армії, а також виявляли дезертирів, кількість яких була великою [2, с. 152]. На фронті з врангелівцями воював 413-й Маріупольський Український радянський полк, яким командував К.Апатов. У бою 27 липня 1920 р. загинув командир цього полку [3, с. 43].

Важливе місце в планах радянського командування посідала Волноваха. У другій половині червня 1920 р. сюди передислокувався кінний корпус Д.Жлоби, який на початку липня був розбитий врангелівцями. В середині липня у Волновасі відбувалося формування Другої Кінної армії, якою командував О.Городовиков. 14 липня на станцію прибули командувач Південно-Західного фронту О.Єгоров та член реввійськради фронту Й.Сталін [5, с. 227].

У вересні 1920 р. за рішенням РВР республіки було створено Південний фронт на чолі з М.Фрунзе. У цей час Північне Приазов'я знову стало ареною запеклих боїв. Врангелівці захопили Волноваху і розгорнули наступ на Маріуполь. З 28 вересня по 4 жовтня 1920 р. місто перебувало під контролем білогвардійської армії. Але за короткий час більшовицьке командування переформувало і поповнило морську та 2-у Донську дивізію, які понесли великі втрати у попередніх боях за Маріуполь. Після цього перша з них нараховувала 1700 бійців, а друга 6000 багнетів. Їх активними діями 4 жовтня врангелівців вибили з Маріуполя [2, с. 155].

Влітку 1920 р. у прифронтовій смузі опинився Мангуш. Багато селян було мобілізовано до Червоної армії. Внаслідок врангелівського наступу з 27 вересня по 4 жовтня 1920 р. село перебувало в руках білогвардійців [5, с. 666]. Вперті, кровопролитні бої з врангелівцями точилися поблизу Старого Керменчика. З 24 вересня по 24 жовтня 1920 р. через село проходила лінія фронту [5, с. 207]. На кілька днів білогвардійці захоплювали Староігнатіївку [5, с. 814].

Протягом жовтня 1920 р. Російська армія П.Врангеля втратила свої військові успіхи, потерпіла поразки, які обумовили її відступ до Криму. Махновці відіграли важливу роль у розгромі військ П.Врангеля в Криму. Але після цього більшовицько-махновський союз остаточно потерпів крах. 24 листопада 1920 р. командувач Південного фронту М.Фрунзе видав наказ про знищення махновських загонів, яких звинувачено в бандитських діях у тилу Червоної армії [6, с. 488, 489]. Наступним наказом від 26 листопада 1920 р. Н.Махно та його загоны були оголошені ворогами радянської республіки та революції і наказано їх роззброювати, а у випадку протидії – знищувати [1, с. 489, 490]. Колишні союзники стали непримиренними ворогами, і Громадянська війна в Україні продовжилася.

2 грудня 1920 р. начальник тилового району 4-ї армії Грюнштейн запровадив стан облоги в Мелітопольському, Бердянському, Олександрівському та Маріупольському повітах [1, с. 497, 498]. У зв'язку з цим на території міст та сіл цих повітів оголошувалася комендантська година, порушення якої каралося розстрілом. Негайному розстрілу підлягали всі, кого запідозрили в допомозі махновцям. Розстрілом каралося також порушення наказів по тиловому району [1, с. 498].

Незважаючи на це махновські загоны активно діяли в районі В.Токмака – Пологи – Кінські Роздори – Маріуполь – Бердянськ. Звідти вони перебазувалися в район Волноваха – Доля – Ново-Михайлівка – Константиновка. Махновці вели маневрену війну, швидко пересуваючись та міняючи місця дислокації. В усьому цьому великому регіоні «розвідники повстанців-махновців були в кожному селі, в кожному хуторі блукали скрізь і повсюдно то під виглядом жебраків, то червоноармійців, які шукають свою частину, або робітників з шахт, які купували на вугілля хліб, дезертирів, які покаялися, навіть колишніх комуністів, ображених жінок, вдів, сиріт, які шукали захисту та правового суду». Завдяки цьому штаб махновців завжди мав точні перевірені відомості про червоноармійські частини [1, с. 499]. 3 грудня 1920 р. в с. Комар махновці влаштували засідку і наголову розбили червоноармійську киргизьку бригаду, захопивши кінну батарею, 8 кулеметів з патронами на тачанках, обоз. З частиною полонених жорстоко розправилися [1, с. 500].

5 грудня командування махновських військ, перебуваючи в с. В. Янисоль, прийняло рішення спрямувати свої війська на Гуляй-Поле, де поповнитися боєприпасами та людьми, підтримати повстанців морально [1, с. 501]. 6 грудня в с. Ст. Керменчик засідала рада махновців. Потім відбувся багатолюдний мітинг, під час якого до села прибули залишки махновської кримської групи – 25 тачанок, 250 вершників на чолі з Марченком та Тарановським [1, с. 510]. У цей час саме Маріупольський повіт був головним регіоном базування махновських загонів [1, с. 511].

Спроба оточити і знищити головні махновські сили 13 – 14 грудня біля с. Андріївки Бердянського повіту закінчилася провалом. Завдавши великих втрат червоним, вони прорвалися з оточення в напрямку на Кінські Роздори. Після того, як махновці пішли з Ст. Керменчика, в середині грудня для боротьби з повстанцями там зосередилося чисельне червоноармійське угруповання – загін Покуса, Заволзька, зведена киргизька, Богучарська бригади.

Через колонію Блюменфельд вони рухалися в напрямку на Федорівку Олександрівського повіту, де розташувалися головні сили Н.Махна. Там відбувся запеклий бій. Махновці знову вирвалися з оточення. Вони рухалися через єврейську колонію Ново-Златополь на В.Янисоль, а потім зайняли с. Константинополь та Андріївку. Біля с. Константинополя відбувся 4-годинний бій, після якого повстанці відійшли до с. Константинівки, а далі на Нову Каракубу. 19 грудня махновці захопили штаб 2-ї Петроградської бригади Зводної дивізії, який перепився. Повстанці стратили двох комбригів, начальника штабу та військового інспектора Криму [1, с. 511 - 523].

Після цих подій командування вирішило вивести повстанське військо з Катеринославщини «для пошуку союзників та продовольчої бази». Основні сили

махновців пішли з Приазов'я. Хоча тут залишилося десятки окремих повстанських загонів. Останній рейд Маріупольським повітом Н.Махно зі своїми загонами здійснив у лютому 1921 р. Особливо активним у цей час він був біля Розівки. Запеклий бій махновців з чекістами відбувся в с. Петропавловське. Але в цей час Махновський рух вже йшов на спад, чисельність повстанців зменшувалася. Повстанський рух в краї продовжувався протягом всього 1921 р. [2, с. 156]. Можна говорити про те, що це означало завершення подій Громадянської війни в Приазов'ї. В той час за певних історичних умов перемогу здобули більшовики.

Завершальний період Громадянської війни відзначався нестабільною, мінливою військово-політичною обстановкою в Україні загалом та в Маріупольському повіті зокрема. Невдалою виявилася спроба Російської армії під командування генерала П.Врангеля завдати військової поразки Червоній армії. Політика більшовиків теж викликала невдоволення серед селян, які страждали від продрозкладки, але роки війни та великі втрати обумовили у 1920 - 1921 рр. пасивність селянських мас. До того ж після розгрому військ П.Врангеля більшовицьке командування зосередило свої переважаючі сили в регіоні проти махновських загонів. Ці обставини обумовили їх поразку. Загалом означена тема потребує подальшого ґрунтовного дослідження з залученням широкого кола нових джерел.

Література

1. Белаш А., Белаш В. Дороги Нестора Махно: исторические повествования / А. Белаш, В. Белаш. — К.: Знання, 1993. — 592 с.
2. Божко Р.П., Були Т.Ю., Гашененко Н.Н. и др. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р.П. Божко, Т.Ю. Були, Н.Н.Гашененко. — Мариуполь: Рената, 2006. — 355 с.
3. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: енциклопедичний довідник / Відповід. ред. І.Ф.Курас. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. — 632 с.
4. Весь Мариуполь. — Мариуполь: РА Витязь, 2003. — 384 с.
5. Історія міст і сіл УРСР. В 26 томах. Донецька область. — К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. — 992 с.
6. Маймескулов Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918 — 1922) / Л.Н.Маймескулов, А.И.Рогожин, В.В.Сташис. — 2-е изд., перераб. и доп. — Харьков: Основа, 1990. — 345 с.
7. Руденко Н.М. Азовська військова флотилія / Н.М.Руденко // Енциклопедія історії України. — Т. 1. — К.: Наук. думка, 2005. — С. 45.

УДК 930.1(47+57) «192/198» (043)

Романцова Н.І., к.і.н, доцент кафедри історичних дисциплін

«ІСТОРІЯ УКРАЇНИ-РУСИ» М.ГРУШЕВСЬКОГО. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

У нинішній пострадянський період важливо проаналізувати історичні погляди, які формувалися в українському суспільстві в радянський час, вплив комуністичної ідеології на сферу історичної науки в нашій країні. Таку можливість створює історіографічний аналіз оцінок радянських істориків щодо наукової діяльності видатного українського історика М. Грушевського, який у той час був об'єктом запеклих ідеологічних нападів. Особливо це стосується основної наукової праці Михайла Сергійовича — «Історії України-Руси» (ІУР).

У 20-і роки радянські історики ще не боялися давати позитивну характеристику цій праці. Велику увагу до неї виявив тісно пов'язаний з Україною В.Пічета, який відзначав вплив цієї праці на дослідників і України, й Білорусі, для яких вона «настольна книга». Він вважав її «енциклопедією з історії України» [7, с. 198].

Д.Багалій в «Нарисі історії України на соціально-економічному ґрунті» зазначав, що ІУР є працею життя М.Грушевського, яка «поставила його на найвищий ступінь між сучасними істориками України, дала йому центральне місце в українській історіографії, яке раніше посідав його вчитель В.Б.Антонович» [1, с. 87].

З точки зору оцінки ІУР значний історіографічний інтерес становить стаття про М.Грушевського, опублікована в «Большой советской энциклопедии» у 1930 р. Це була можливо одна з останніх публікацій, в якій наукова діяльність історика висвітлювалася об'єктивно. Автор енциклопедичної статті вказав, що в цій головній праці вченого було поставлене завдання дати «історичне обґрунтування самостійності українського народу». Були зазначені також періоди української історії, які виділив Михайло Сергійович. Підкреслено, що перший том ІУР є «найбільш глибоко та ретельно розробленим».

Наголошувалося, що автор цієї праці відкинув «наявність загальноруської народності», вважаючи, що «з найдавніших часів слов'янської колонізації східна група слов'янства складалася з трьох основних народностей: української, великоруської та білоруської і доводить, що т. зв. «київський період» руської історії є створенням української народності ...». Енциклопедія стверджувала, що М.Грушевський, «який широко використав величезний новий науковий матеріал (архівні джерела й відомості археології та лінгвістики) є поза сумнівом є найкрупнішим представником домарксистської української історіографії. Він вперше дав самостійну історію українського народу, завершивши роботу попередніх українських істориків: Костомарова, Антоновича, Лазаревського та ін.» [2, ст. 674].

На початку 30-х років, в умовах утвердження сталінського тоталітарного режиму в Україні кардинально змінилася історіографічна ситуація. М.Грушевський став об'єктом гострих ідеологічних нападів зі звинуваченням у буржуазному націоналізмі. Це позначилося також на історіографічних оцінках ІУР. Навесні 1931 р. в Києві було організовано «диспут» для того, щоб здійснити «ідеологічний розгром цієї концепції» Михайла Сергійовича [5, с. 93], який насправді спричинив жорсткі, далеко не наукові напади на нього.

На хвилі цієї «дискусії» Л.Окиншевич критично розглянув у своїй праці початку 30-х років історично-юридичні концепції М.Грушевського. Автор викривальної праці назвав його «визнаним головою української буржуазної історичної науки». Розглядаючи ІУР, Л.Окиншевич вказав на використану в ній історичну схему, критично характеризував застосовану періодизацію історії України [5, с. 95, 96]. За твердженням автора, М.Грушевський не сприйняв позицію «російської буржуазної історіографії, ... залишившись при поділі українського історичного процесу за ознаками державної залежності і незалежності», його концепція ґрунтувалася на принципах «реакційного крила української буржуазії» [5, с. 98].

М.Петровський у випуску четвертому «Нарису з історії України», опублікованому на початку 40-х років, у період гострих ідеологічних нападів на М.Грушевського, назвав його «найкрупнішим представником української націоналістичної буржуазної історіографії» [6, с. 8]. В контексті висвітлення подій Визвольної війни радянський історик відзначив ІУР, вказавши, що це «найбільш відома праця М.Грушевського» [6, с. 6]. Загалом, незважаючи на критичний тон зауважень щодо його праці, М.Петровський не опустився до образливих виразів.

Доба зовсім позанаукових нападів на твори М.Грушевського, перш за все – стосовно ІУР, настала у повоєнний час, в останній період панування сталінського диктаторського режиму. Повною мірою це виявилось в статті директора Інституту історії України О.К.Касименка «Розробка й висвітлення основних етапів історії України», опублікованій у 1950 р. Автор зазначав, «що праці Грушевського це не просто праці буржуазного історика з звичайними в такому разі ідеалістичними концепціями, а це є типовий приклад того, як на догоду політичним намірам реакційного табору безсоромно фальсифікувалася історична наука» [4, с. 64]. Різко засуджувалася запропонована

істориком «наскрізь антимарксистська» періодизація, яка, на думку опонента, відтворила «перекручену картину справжніх закономірностей історії України» [4, с. 65]. Наукові аргументи не потрібні були, коли висловлювалося твердження, що «буржуазно-націоналістичні концепції Грушевського ввібрали все найреакційніше з ідеології загниваючого капіталізму, все найреакційніше із західноєвропейської буржуазної соціології» [4, с. 72].

В «Большой советской энциклопедии» видання 1952 р. було зазначено, що праці М.Грушевського відкрито фальсифікують історичну дійсність і «антинаукова схема історії України, сформульована Грушевським в дусі реакційної німецької історіографії, знайшла найбільш повне відображення в його багатотомній «Історії України-Руси» [2, с. 146].

Історіографічні оцінки ІУР мало змінилися в постсталінський час. М.Рубач в «Советской исторической энциклопедии» стверджував, що М.Грушевський вперше в українській історіографії дав «цілісну зведену працю з історії України до середини XVII ст.», автор продовжуючи аналізувати додав «В «Історії України-Руси» Грушевский не только обобщил результаты исследований прешественников, но и использовал новейшие данные археологии, этнографии, филологии, опубликовал обширный документ.», але історик вважав, автор «Історії України-Руси» був тенденційним у підборі і узагальненні фактів в «націоналістичній» інтерпретації джерел [8, с. 858].

Той же автор пізніше в енциклопедичній статті про М.Грушевського дав майже таку ж оцінку ІУР і зазначив, що «Грушевський пропагандировав націоналістическую теорию «единого потока» изображал украинскую нацию бесклассовой, безбуржуазной, в которой нет эксплуататорских классов и нет места для классовой борьбы [9, с. 413]. Така ж характеристика дана автором в статті присвяченій М.Грушевському в Українській радянській енциклопедії [10, с. 204].

Отже, в радянський період поступово склався ідеологізований погляд на історію України, в якій безумовно піддавався суворому осуду «український буржуазний націоналізм», який, з точки зору комуністичного партійного керівництва, підривав основи «монолітного» Радянського Союзу. Саме з таких політизованих позицій, вкрай негативно сприймалася комуністичними ідеологами, а під їх тиском і істориками, «Історія України-Руси» М.Грушевського.

Література

1. Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. – Т.1. Історіографічний вступ і доба натурального господарства / Д.І.Багалій. – Харків: Держ. Видав. України, 1928. – 245 с.
2. Грушевский (Грушевський) Михаил Сергеевич // Большая Советская Энциклопедия / под ред. В.В.Куйбышева, М.Н.Покровского и др. – Т. 19. Грациадее – Гурьев. – М, Акционерное общество «Советская энциклопедия», 1930. – С. 673 – 674.
3. Грушевский Михаил Сергеевич // Большая Советская Энциклопедия / под ред. Б.А.Введенского. – Т. 13 Гроза – Демос. – М, Гос. Науч. Изд. «БСЭ», 1952. – С.145 – 146.
4. Касименко О.К. Розробка й висвітлення основних етапів історії України / О.К.Касименко // Наук. записки Ін-ту Історії України. – К.: Вид-во АН УРСР, 1950. – Т. 3. – С. 63 – 77.
5. Окиншевич Л. Національ-демократична концепція історії права України в працях акад. М.Грушевського / Л.Окиншевич // Україна. Журнал циклу наук історичних. – 1932. – № 1 – 2. – С. 93 – 109.
6. Петровський М.Н. Нариси з історії України. – Вип.4 / М.Н.Петровський. – К.: Видав. АН УРСР, 1940. – 268 с.
7. Пичета В. Введение в русскую историю (Источники и историография) / В.Пичета. – М., 1922. – 209 с.
8. Рубач М. Грушевский М.С. / М.Рубач // Советская историческая энциклопедия. – Т. 4. – М.: Сов. Энциклопедия, 1962. – С. 858.

9. Рубач М. Грушевский М.С. / М.Рубач // БСЭ. – Третье изд-е. – Т.7. Гоголь-дебит / Гл. ред. А.М.Прохоров. – М.: Сов. Энциклопедия, 1972. – С. 413.
10. Рубач М. Грушевский Михаил Сергеевич / М.Рубач // Украинская Советская Энциклопедия. – Т. 3. / М.Рубач – К.: Главная редакция УСЭ, 1980. – С. 204.

УДК 331.556.4–055.2(477)(043)

Сальнікова Н.В., к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін

ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПИТАННЯ.

Питання суспільного становища та соціального статусу жінки досить актуальні впродовж всього періоду історії розвитку людства. Проте, варто зауважити, що і на сьогоднішній день становище жінки у суспільстві і на ринку праці і надалі залишається дискусійним питанням.

В суспільстві питання, які пов'язані з кар'єрою, професійною діяльністю, у більшій мірі, асоціюють та пов'язують з представниками чоловічої статі. Тому актуальною темою для науковців є дослідження та аналіз різних чинників та умов, які сприяють та, навпаки, гальмують формування кар'єри жінок в процесі їх професійного, особистісного та життєвого становлення.

На сьогоднішній день в Україні проведення економічних та політичних реформ показало, що за відсутності сприятливої системи заходів державного регулювання зайнятості жінок першою витісняється з ринку праці. У результаті розповсюджується і посилюється прихована та явна дискримінація жінок на ринку праці, відбувається процес знецінення її освітнього і кваліфікаційного потенціалу. На сьогодні дана проблема все більше набуває актуальності.

Для українського суспільства, яке на даний час перебуває на стадії формування нових економічних та соціальних норм, життєвих стратегій, проблема гендерної нерівності у сфері зайнятості праці виявилася не повністю вивченою та усвідомленою.

Дискримінація за статевою ознакою характерна як для приватного, так і для державного секторів економіки. І проблема полягає не в тому, що немає вільних робочих місць або жінки не хочуть працювати. Сучасні жінки, навпаки, прагнуть реалізувати себе в роботі та в суспільстві. Гендерна дискримінації відображена і у змісті оголошень засобів масової інформації. Йдеться річ про оголошення у газетах, на інтернет-сайтах з працевлаштування, де містяться конкретні вимоги щодо статі, віку і зовнішнього вигляду майбутнього працівника. Досить часто відбувається відсів за статевою ознакою, коли роботодавцями пропонуються престижні та високооплачувані посади [1].

Законодавство України проголошує рівність, забороняє дискримінацію на ринку праці, але насправді ситуація складається по-інакшому, жінки мають менше шансів кар'єрного зростання, меншу заробітну плату, вони працюють переважно в соціальній, низькооплачуваній сфері (освіта, культура, охорона здоров'я).

В кадрових агентствах поширена практика відмови в прийомі на роботу на підставі віку та сімейного стану жінки. Зокрема, дискримінації при прийомі на роботу зазнають незаміжні жінки, жінки у яких є неповнолітні діти, а також жінки понад 40 років. При цьому освіта, досвід роботи та професійні якості просто не беруться до уваги.

На сучасному ринку праці жінки, які мають маленьких дітей стикаються також з деякими проблемами. Наприклад, багато жінок скорочують свою декретну відпустку. У багатьох приватних компаніях великий процент співробітниць, в яких з'явилися діти, повертаються на роботу з декрету вже через декілька місяців після народження. Керівники компаній пояснюють це, таким чином, що ранні виходи з декрету є небажання співробітниць втратити кваліфікацію та посаду. Тривала відсутність на роботі співробітниці, яка нещодавно народила зовсім не вітається, хоча й негласно. Жінки так

вчиняють в основному із-за небажання псувати кар'єру, побудувати яку їм було досить нелегко [2].

Одним з важливих факторів, що негативно впливає на становище жінок на ринку праці, є низький рівень знання жінками своїх прав. Жінки часто не знають діючі закони та норми міжнародного права, що забезпечують рівні умови для жінок і чоловіків на ринку праці.

Таким чином, можна зробити висновок, поліпшення в цьому питанні настане лише при таких умовах: коли наша держава буде не лише ратифікувати міжнародні документи з питань гендерної рівності, а й проводити гендерний аналіз національного законодавства з цього питання. Необхідно створити такі політичні, соціально-економічні умови, які могли б не лише поліпшити, а і стабілізувати положення жінок як в суспільстві, так і на ринку праці. Саме лише при таких змінах відбудеться процес реформування старої і формування нової системи суспільних взаємовідносин, в основі яких буде не лише статева, а перш за все соціальна і правова складові.

Література

1. Гендерна мотивація праці. Центр перспективних соціальних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cpsr.org.ua>
2. Аналіз економічної активності за статтю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

УДК930.1(470)"185/191":929Самойлович(043)

Тарасов С.В., кандидат історичних наук

ГЕТМАН И. САМОЙЛОВИЧ В ОСВЕЩЕНИИ РУССКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛА XX В.

Среди гетманов Левобережной Украины Гетман И. Самойлович привлекал, конечно, не столь пристальное внимание русских историков как Б. Хмельницкий и И. Мазепа, но и его деятельность стала предметом их изучения.

Общая характеристика личности и деятельности И. Самойловича приурочивалась русскими историками к описанию завершения его деятельности пришедшейся на 1-й Крымский поход. П. Щербальский, Г. Устрялов, С. Соловьев, Д. Иловайский, В. Мякотин писали о непопулярности гетмана, происходившей от его высокомерия и коррумпированности. На это указывали и авторы статей в «Русском биографическом словаре» и «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона» [1]. При этом С. Соловьев охарактеризовал гетмана как «дурного правителя» [2]. Иначе подошли к этому вопросу П. Щербальский, Н. Устрялов, Г. Брикнер и Д. Иловайский [3]. Д. Иловайский заметил, что властолюбие и корыстолюбие гетмана, были слишком общими чертами, казацкой старшины в то время. Историк считал более важным обстоятельством, что И. Самойлович был предан правительству, и был единственным гетманом после Б. Хмельницкого до И. Мазепы включительно «недоступный польским интригам» [4].

Более солидарен с С. Соловьевым автор статьи о И. Самойловиче в «Русском биографическом словаре». По его словам И. Самойлович оказался не способным справиться с тою трудною ролью, которая выпала на его долю. И. Самойлович не сумел сделаться народным вождем, «а остался гетманом ставленником» [5]. В статье говорилось, что С. Самойлович «появляется на сцене» в основном как исполнитель приказов царского правительства. В дела своей родины он вносил очень мало энергии и инициативы [6]. Таким образом, в характеристике гетмана данной русскими историками выступают две главные черты. Его коррумпированность и преданность московской администрации.

Как известно, И. Самойлович лишился власти вследствие доноса, обвинявшего его в поджоге степи во время 1 Крымского похода.

С. Соловьев считал такую возможность вполне вероятной. По его мнению, если бы Москва покорила Крым, то она могла бы беспрепятственно нарушать казацкие права и вольности [7]. П. Щербальский, Н. Устрялов, Г. Карпов, М. Погодин, А. Брикнер, В. Мякотин, Д. Иловайский отвергали обвинение в адрес И. Самойловича [8].

Русские историки объясняли падение И. Самойловича, с одной стороны недовольством, которое он вызвал в Украине, с другой – желанием В. Голицына переложить на кого-нибудь ответственность за неудачу похода на Крым. Таким образом, старшинский донос нашел самую благосклонную встречу.

Русская историческая наука почти единодушно отвергала обвинения, предъявленные И. Самойловичу. При этом, она подчеркивала, что названный гетман был одним из наиболее преданных Московскому правительству. Русские историки подчеркивали роль В. Голицына в свержении И. Самойловича, и в особенности, в выборе приемника низложенному гетману.

Література

1. Щербальский П.П. Правление царевны Софии. Сочинение П. Щербальского. – М., 1856. – С. 120 – 122; Устрялов Н.Г. История царствования Петра Великого. – Т. I. – СПб., 1858. – С. 203; Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. – Кн. VII. – Т. 13-14. История России с древнейших времен / Отв. ред.: И.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев. – М.: Мысль, 1990. – С. 383-384; Иловайский Д.И. Отец Петра Великого. – М.: Чарли, 1996. – С. 523; Мякотин В. А. Лекции по русской истории преподавателя Императорского Александровского лицея В. А. Мякотина. – СПб., 1892. – С. 152. К. Х. Самойлович, Иван Самойлович // Русский Биографический словарь. – Т. 17. – СПб., 1905. – С. 162; Самойлович (Иван) // Энциклопедический словарь. – Т. XXVIII. – Ст. 56. – СПб.: Типография Акц. Общ. «Издательское дело», Брокгауз-Ефрон, 1900 – С. 215.
2. Соловьев С.М. Указ. соч. – Кн. VII. – Т. 13-14. – С.
3. Щербальский П.П. Указ. соч. – С. 122; - Устрялов Н.Б. Указ. – соч. Т. I. – С. 205; Брикнер А.Г. История Петра Великого. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – С. 94-95; Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 523.
4. Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 523.
5. К. Х. Указ. соч. – С. 162.
6. Там же.
7. Соловьев С.М. Указ. соч. – Кн. VII. – Т. 13-14. – С. 382.
8. Щербальский П. Указ. соч. – С. 121, Устрялов Н.Г. Указ. соч. – Т. I. – С. 204; 206-207; Карпов Г.Ф. В защиту Богдана Хмельницкого. – М., 1890. – С. 16; Погодин М.П. Семнадцать первых лет в жизни императора Петра Великого. – М., 1875. – С. 126; Брикнер А.Г. Указ. соч. – С. 93; Мякотин В.А. Указ. соч. – С. 152; Иловайский Д.И. Указ. соч. – С. 520.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

УДК327(477):(4-13)(043)

Булик М.В., к.п.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

**СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН:
ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Середземномор'я здавна є центром перетину цивілізацій, в регіоні зародилися кілька культур, що визначили не лише обличчя сучасної Європи, але й усього світу, серед них: давньоізраїльська, давньогрецька, давньоримська. Певним чином можна говорити про те, що саме з берегів Середземного моря в глиб континентів посувалися культурна та державницька хвилі, які ліквідовували пережитки родоплемінного ладу на користь ранніх державницьких інститутів. Не слід забувати, що перші державні утворення на території сучасної України також були тісно пов'язані з середземноморськими народами, а племена, що проживали тут вже з II тис. до н.е. були включені в економічні відносини з давніми греками, а пізніше, римлянами. У часи Київської Русі саме з Візантією як спадкоємницею античних держав відбувався активний політичний, економічний, культурний та релігійний діалог, що іноді приймав форми союзу, а інколи призводив до військових дій. Тісні зв'язки, фактична прив'язка України до Середземномор'я протягом віків визначали розвиток нашої країни, ставили перед нею нові виклики та надавали нові перспективи. Не змінилася ситуація і на сучасному етапі.

Процеси, що охопили Середземноморський регіон в останні роки, в чергове поставили перед Україною питання ефективності здійснення зовнішньої політики нашої держави, здатності її дипломатів надійно захищати політичні та економічні інтереси країни та її громадян. І якщо нездатність спрогнозувати події «Арабської весни» ще якось відповідає світовому «тренду», який полягає у повному провалі не лише експертного співтовариства, але й спецслужб провідних держав світу передбачити початок масових заворушень, то втрата і так не надто міцних позицій на ринках держав Південного Середземномор'я через зміну урядів та політичних еліт є виключно «місцевим» витвором, який не має виправдання і пояснюється лише загальним станом розвитку сучасної української зовнішньої політики, зниженням рівня професіоналізму та недостатнім фінансуванням дипломатичної сфери. Разом із тим, процес політичних трансформацій, що відбувається в арабських країнах Середземноморського регіону не завершився, більш того, у нього втягуються все нові держави, що не може не впливати і на сучасну Україну.

Ще одним явищем, що має цікавити українське суспільство є прояви світової економічної кризи, яка чи не найбільш активно проявила себе саме в середземноморських державах-членах Європейського Союзу, недосконала фінансова система та завищений рівень залежності від держави призвели до ситуації, яка загрожує, як мінімум, технічним дефолтом та значним скороченням соціальних витрат. Українському суспільству, яке, фактично, перебуває у подібній ситуації, на нашу думку, було б доцільно вивчити досвід даних держав із вирішення соціально-економічних проблем держав-членів ЄС на сучасному етапі.

Дані виклики є новими, однак не єдиними для даного регіону. Слід згадати також і про проблему нелегальної міграції, незаконної торгівлі наркотиками та зброєю, работоргівлю, міжнародний тероризм, міжетнічні та міжрелігійні конфлікти, що відбуваються на території Середземномор'я. Однак, якщо традиційні загрози міжнародній стабільності в тій чи іншій мірі знайшли своє відображення у відповідних рішеннях національних урядів та міждержавних організацій, проблеми, пов'язані із світовою

економічною кризою та «арабською весною» залишаються не до кінця вивченими і, більш того, такими, що, на сьогодні не мають чіткої перспективи вирішення.

Криза, що охопила світ у 2008 р. не оминула і нашу державу, чия економіка має виразно експортноорієнтований характер та досить вузький спектр конкурентоздатної продукції, переважно сировини. Таким чином, будь які зміни на металургійних, хімічних, або продовольчих ринках одразу ж відображаються на рівні ВВП України. Падіння доходів бюджету було згладжено в соціальному плані лише тим, що його загальним рівень є невисоким у порівнянні із середньоєвропейським. Однак цей «позитивний» фактор втратив би свій сенс, якби Україна належала до країн-членів Європейського Союзу і була б змушена виконувати зобов'язання щодо виконання норм соціального забезпечення населення.

Таким чином, розвиток відносин України з державами регіону Середземномор'я має передбачати врахування фактору не лише суто регіонального, але й в більш ширшому аспекті, відносин з Європейським Союзом, що посилюється у зв'язку з декларованими намірами реалізації стратегії європейської інтеграції.

Досліджуючи виклики, що стоять перед Україною в Середземномор'ї слід приймати до уваги той факт, що нас пов'язують тісні історичні, економічні та культурні зв'язки. Країни Південної Європи стали об'єктом трудової міграції українців, внаслідок чого там сформувалася потужна діаспора, яка намагається інтегруватися до місцевого суспільства. Разом із тим, діаспора підтримує тісні зв'язки з Україною, опосередковано інвестуючи в її економіку кілька мільярдів доларів щорічно. Необхідно говорити і про той факт, що значна частина українських емігрантів назавжди залишається в країнах Середземномор'я, тим самим поглиблюючи демографічну кризу в нашій країні.

В економічному плані найбільш привабливим є напрями, пов'язані з торгівлею машинобудування, військово-промислового комплексу, сільського господарства. Необхідним є запозичення досвіду розвитку сфери обслуговування, зокрема, туризму. Цікавим видається утворення спільних підприємств з нафто- та газодобування в країнах, що не мають розвиненої інфраструктури в даній галузі. Водночас проблемним залишається вузькість та особистісний фактор під укладенні угод, що дається взнаки в умовах частой зміни влади. Разом із тим, слід брати до уваги той факт, що внаслідок неякісного виконання раніше укладених угод в низці країн, зокрема, Єгипті було сформовано негативний імідж щодо українських компаній, внаслідок чого договори про співпрацю було розірвано. Таким чином, розширення співпраці в економічній галузі є ускладненим через дії саме української сторони. З іншого боку не треба забувати і про особливості ментальності населення регіону, на що на жаль, керівництво українських державних органів та комерційних компаній часто не звертає увагу.

До проблем, що постають перед Україною в процесі співпраці з державами Середземномор'я, необхідно віднести і недостатню кількість фахівців з мов, поширених в регіоні, насамперед, арабської, яка фактично має такий же статус на Великому Близькому Сході, як англійська на Заході. Незнання мови, культури, особливостей розвитку суспільства, традицій, що мають поширення в місцевих політичних та бізнес-елітах позначаються на геополітичних та економічних результатах. Посилення зв'язків між Україною та державами Середземномор'я має сприяти не лише взаємному економічному процвітання, але й вирішенню регіональних конфліктів через механізми багатосторонньої співпраці.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА СТРАН КАРИБСКОГО БАССЕЙНА

Страны Карибского бассейна – это целый ряд островных государств, расположенных в районе Карибского моря. Это – Антигуа и Барбуда, Багамские острова, Барбадос, Белиз, Гаити, Гренада, Сент-Люсия, Сент-Китс и Невис, Тринидад и Тобаго, Ямайка, Куба, Сент-Винсент и Гренадины.

Большая часть государств получили независимость только во второй половине XX века. Процесс деколонизации в Карибском бассейне завершился в конце 70 начале 80 гг., когда независимость получили шесть бывших владений Великобритании: Доминика (1978), Сент-Люсия (1979), Сент-Винсент и Гренадины (1979), Белиз (1981), Антигуа и Барбуда (1981), Сент-Кристофер и Невис. Большинство этих государств это бывшие колонии Великобритании.

Формирование внешней политики этих государств имеет целый ряд общих черт, обусловленных в первую очередь их геополитическим положением, близостью к США и возможностью ими контролировать важнейшие транспортные пути из Европы в Америку. Карибский регион обладает так же значительными природными ресурсами. Здесь сосредоточены залежи нефти, газа, цветных металлов, золота, серебра, меди, никеля. Мягкий климат, природные условия, прекрасные пляжи делают этот регион крайне привлекательным для развития туризма. Основой экономики большинства стран является именно туризм и сельское хозяйство.

После получения независимости, практически все страны региона проводили проамериканскую политику, не имея самостоятельного внешнеполитического курса. Особое место среди стран региона занимает Куба.

Победа кубинской революции 1989 г. и выбор его социалистической модели развития, кардинально изменил геополитическую ситуацию в регионе и оказал влияние не только на Карибский регион, но и на весь латиноамериканский континент. Жесткое противостояние США и Кубы стало важным фактором, влияющим на формирование системы международных отношений в регионе.

Используя свое влияние в регионе, США изолировали Кубу от других стран, добившись ее исключения с ОАГ. Все попытки распространения идей кубинской революции подавлять, вплоть до применения силы, как это было в Гренаде в 1983 г. (когда американские войска осуществили в эту страну военную интервенцию, свергнув законное правительство). С окончанием «холодной войны» в регионе стали происходить геополитические изменения, как следствие развития глобализационных процессов, так и качественных изменений в политической социально-экономической жизни стран Латинской Америки в целом и Карибского бассейна в частности.

В новых условиях влияние региона в системе международных отношений возрастает. Так доля этих государств в мировой торговле увеличилась до 7%. Качественно меняется характер международных отношений в регионе. Особенностью новой системы международных отношений формирующейся в регионе является уменьшение влияние США, появление новых акторов, активно ведущих диалог со странами региона – Китай, ЕС, Бразилия, Россия. Особую роль играет китайский фактор.

Ежегодный прирост торгового оборота между Китаем и странами Карибского бассейна составлял в среднем 24% и на 2012 г. достиг более 7,5 миллиарда долларов. Причем чистых инвестиций в экономику стран Карибского бассейна Китай вложил на 400 млн. долларов. И это не считая безвозмездной помощи по строительству коммуникационных объектов, больниц созданию службы предупреждения о стихийных бедствиях, включая землетрясения и цунами, а также подготовку персонала карибских

стран. Такую политику Китай будет продолжать и далее, тем самым укрепляя свои позиции в регионе в противовес США [1].

Все большую роль в регионе играет ЕС. Все островные государства Карибского бассейна являлись в свое время колониями Европейских государств, а некоторые из них до сих пор остаются их заморскими территориями

Европа имеет сильные исторические связи с Карибским регионом, некоторые члены ЕС сохраняют тесное сотрудничество и сегодня, в частности заморские территории Франции, Великобритании, Голландии.

Большинство стран Карибского бассейна являются участниками Котонского соглашения с ЕС, которое предусматривает содействие в развитии, путем предоставления беспоплатного доступа практически для всех товаров из этих стран на рынки ЕС, а также оказания финансовой и технической помощи. Между ЕС и КАРИКОМ в 2008 г. было подписано соглашение о зоне свободной торговли. Одной из форм сотрудничества являются саммиты ЕС со странами Карибского бассейна. На саммите 2010 г. была определена стратегия долгосрочного сотрудничества с этим субрегионом [2]. За роль лидера в регионе борется Бразилия, ставшая глобальным игроком и все больше берущая на себя роль представлять интересы стран латиноамериканского континента на международной арене.

Одним из условий осуществления независимой внешней политики и экономического процветания, страны Карибского бассейна видят в развитии интеграции. Развитие интеграционных процессов в регионе начались в 70 – х гг. XX ст.

В 1973 г. возникает Карибское сообщество, которое в первую очередь объединило англоязычные страны Карибского бассейна, куда потом вошли Гаити и Суринам (КАРИКОМ). Основной целью КАРИКОМ провозгласило: создание общего рынка путем координации усилий в сфере промышленности и сельского хозяйства, а также общих действий в области внешней торговли.

В это же время создается Карибское сообщество и общий рынок, которое представляет собой интеграционный блок, созданный соответственно по договору, подписанному Барбадосом, Гайаной, Ямайкой, Тринидадом и

Тобаго в Чагуарамасе 4 июля 1973 г. КАРИКОМ сменил существующую с 1968 г. Карибскую ассоциацию свободной торговли. Сегодня в эту структуру входят 13 государств-регионов и Суринам.

В составе организации существуют разные субрегиональные отделения. Это Карибский общий рынок, где полностью ликвидированы торговые ограничения между Барбадосом, Тринидадом и Тобаго, Гайаной, Ямайкой и Антигуа. Эти страны утвердили единый таможенный тариф по отношению к товарам третьих государств, то есть это фактически таможенный союз, в основе которого – промышленно- сырьевые товары.

Сегодня в регионе происходит создание нового регионального союза, куда вошли Мексика и все страны латиноамериканского региона.

В 2011 г. создается сообщество латиноамериканских и карибских государств СЕЛАК. СЕЛАК объединяет 33 страны региона, причем, в него не входят США и Канада. Новая организация должна стать противовесом Организации американских государств (ОАГ).

Часть государств региона входят в состав региональной организации – Боливарианской Альтернативы, созданной в 2004 г. по инициативе Венесуэлы и Кубы. Все страны региона входят в американоиберийское сообщество. Уникальная организация, объединяющая Испанию, Португалию и страны Латинской Америки. Данная организация ставит своей целью способствовать развитию интеграционных процессов на континенте, Испания и Португалия выступают проводниками интересов латиноамериканских стран в ЕС. Во многом, благодаря усилиям Испании, Европейский Союз подписал с КАРИКОМ соглашение о зоне свободной торговли. Через КАРИКОМ страны устанавливают связи и

получают возможность, участвовать в развитии интеграционных процессов в Южной Америке. Соответствующее соглашение подписано между КАРИКОМ и МЕРКОСУР.

Таким образом, страны Карибского бассейна, их внешняя политика становится важным фактором формирования новой системы международных отношений в странах Латинской Америки. В XXI веке страны региона демонстрируют стремление к проведению независимой внешней политики, а также к ее диверсификации, к ослаблению влияния США и развитию интеграционных связей.

Литература

1. Страны Карибского бассейна [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.viaevrasia.com/ru/>
2. Давыдов В.М., Морозов В.И. Латинская Америка в контексте международной политики России / В.М. Давыдов // Латинская Америка – 2004 – № 7 – С. 24-29
3. Теперман В.А. Большой прорыв / В.А. Теперман // Латинская Америка – № 5 – 2006 – С. 28-38
4. Сообщество латиноамериканских и карибских государств – СЕЛАК [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://cubaamormio1959.ru/tag/сообщество-государств-латинской-аме/>

УДК351.86(477):004.738.5(043)

Качинська Н.О., к.п.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ІНТЕРНЕТ-ЦЕНЗУРА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Число країн, які обмежують доступ до Інтернет-контенту різко зросла в останні роки. Спираючись на аргумент, які часто є вагомими й переконливими, такі як «забезпечення прав інтелектуальної власності», «захисту національної безпеки», «збереження культурних норм і релігійних цінностей» і «захист дітей від порнографії та експлуатації», багато держав здійснюють широку практику фільтрації по припиненню беззаконня Інтернет середовища. Багато інших країн, які досі не практикують Інтернет-фільтрацію, обговорюють прийняття аналогічних заходів і проведення технологічного вирішення складних соціологічних проблем.

Інтернет-цензура - це контроль або заборона матеріалів, які будь-хто може публікувати в Інтернеті чи скачувати з нього. Інтернет-цензура має ту ж юридичну основу, що і цензура друку. Основна ж її відмінність полягає в тому, що національні кордони мережі розмиті: жителі країни, в якій та чи інша інформація заборонена (якщо вона не фільтрується), можуть знайти її на веб-сайтах, розташованих на серверах в інших країнах. Повністю піддати Інтернет цензурі дуже складно в силу самої природи глобальної мережі. Використання псевдонімів та наявність в Інтернеті так званих «бухт даних» (*Data havens*) не дозволяють стовідсотково ідентифікувати приналежність (авторство) контенту і фізично видалити його.

Оскільки Інтернет не перебуває під одноосібним управлінням певної держави, його ресурси розподілені між безліччю комерційних організацій, комплексна Інтернет-цензура досить складна, але цілком можлива. Вона здійснюється сукупним використанням таких заходів:

- зосередження в руках держави управління мережевими комунікаціями або реальних важелів впливу на компанії, у розпорядженні яких перебувають мережі, що виходять за межі держави (це дозволяє директивним шляхом заборонити перегляд користувачами ресурсів, вміст яких покладається небажаним);
- постановка можливості доступу до Інтернет-ресурсів, контрольованим компаніям, в залежність від готовності таких компаній контролювати вміст ресурсів, видаляючи або редагуючи повідомлення, так чи інакше підпадають під цензуру влади країни. У

результаті компанії, що підтримують, наприклад, систему мережових блогів, опиняються перед вибором: або піддатися на шантаж і цензурувати інформацію, або відмовитися і втратити користувачів. Так, наприклад, для пошукової системи Google в Китаї через внутрішніх китайських провайдерів блокувався доступ до вмісту кешованих сторінок (цей кеш дозволяє в деяких випадках обійти заборону на перегляд певних сторінок, що потрапляють під цензурні обмеження) і це робилося до тих пір, поки Google сама не прибрав перегляд кеша з китайського варіанту сторінки результатів пошуку [4]. Піклуючись про розвиток свого бізнесу, великі Інтернет-компанії нерідко йдуть на угоду з урядами, практикуючими Інтернет-цензуру, щоб не втратити ринок, навіть вступаючи в суперечність із власною офіційно проголошеною політикою підтримки свободи слова.

- також уряди мають змогу контролювати зміст деяких Інтернет-ресурсів через підставні фірми, «неурядові організації» або приватних осіб, які під різними приводами цензурують інформацію.

Крім випадків тотального контролю над стиком національних мереж з світовими в деяких країнах, таких як Китай, Північна Корея, Іран та інші, технічно важко зусиллями однієї держави подолати розподілену структуру Інтернету. Введення одних заходів веде до породження нових шляхів обходу обмежень. Найчастіше застосування цензури в Інтернеті потребує більше фінансів, ніж її подолання. Але величезні ресурси держав у багатьох випадках дозволяють її здійснювати.

«Я не бачу ніякої небезпеки для світу в цілому, якщо хтось намагатиметься обмежити вільне поширення інформації через мережу. Контролювати Інтернет неможливо, - вважає Білл Гейтс. - Рано чи пізно свобода слова переможе».

Однак перша заборона на контент в Інтернеті була ініційована аж ніяк не тоталітарним урядом. Про те, що необхідно контролювати дані в мережі, першими заговорили батьки і педагоги, стурбовані тим, що образливий Інтернет-контент може завдати шкоди дітям. На початку 1996 року в Конгресі США був підготовлений «Акт про норми пристойності в телекомунікаціях» («*Communications Decency Act*»), згідно з яким заборонялося розміщення в мережі інформації непристойного або відверто образливого характеру. Однак виявилось, що він суперечить Першій поправці до Конституції США, і його дія була припинена.

Один з доводів супротивників «Акта про норми пристойності в телекомунікаціях» зводився до того, що охочі отримувати «чистий» контент можуть фільтрувати його в рамках організації за допомогою спеціального ПЗ, а не на державному рівні.

7 червня 2012 в Державну думу було внесено проект Федерального закону Російської Федерації «Про внесення змін до Федерального закону "Про захист дітей від інформації, що завдає шкоди їх здоров'ю та розвитку" і окремі законодавчі акти Російської Федерації з питання обмеження доступу до протиправної інформації в мережі Інтернет», розроблений за участю Ліги безпечного Інтернету [3].

11 липня 2012 законопроект був прийнятий відразу у другому і третьому читаннях. 28 липня 2012 був остаточно прийнятий і підписаний президентом під номером № 139-ФЗ [3].

1 листопада 2012 почав роботу спеціальний сайт, на якому немає можливості подивитися реєстр або його частину, але можна отримати відповідь, чи знаходиться той чи інший сайт в реєстрі, а також подати заявку з пропозицією про включення ресурсу в даний реєстр [1].

Досудове закриття сайтів можливо після рішення федерального органу щодо наявності дитячої порнографії або оголошень про притягнення неповнолітніх в якості виконавців у заходах порнографічного характеру; інформації про виготовлення або отриманні наркотиків, психотропних речовин та їх прекурсорів; інформації про способи здійснення суїциду, а також закликів до його скоєння; інформації про неповнолітніх, які

постраждали внаслідок злочинів [1]. Також підлягають закриттю ресурси, що містять інформацію, поширення якої заборонено рішенням суду.

Аналог такого реєстру існує і в інших країнах. Наприклад, у Китаї працює проект «Золотий щит» (англ. *The Golden Shield Project*; неофіційна назва - «Великий китайський файрвол» (англ. *Great Firewall of China* - гра слів, похідне від англ. *Great Wall of China* - Велика китайська стіна) - система фільтрації вмісту Інтернету в КНР. Розробка проекту була розпочата в 1998 році, а в 2003 році він введений в експлуатацію по всій країні. «Щит» являє собою систему серверів на Інтернет-каналі між провайдерами та міжнародними мережами передачі інформації, яка фільтрує інформацію.

«Золотий щит» виконує наступні функції:

- обмеження доступу до ряду іноземних сайтів з території КНР;
- веб-сайти, що базуються на території Китаю не можуть посилатися і публікувати новини взяті із зарубіжних новинних сайтів, або ЗМІ без спеціального схвалення;
- веб-сторінки фільтруються за ключовими словами, пов'язаними з державною безпекою, а також за чорним списком адрес сайтів [4].

З приводу державного втручання в роботу мережі Інтернет висловлюються різні думки. Отже, перша позиція досить добре відома і формулюється приблизно так: «Найбільш сильно фільтрують Інтернет в країнах з низьким ступенем розвитку демократії, де побоюються доступу своїх громадян до незалежних ЗМІ. У цих країнах не тільки обманюють громадян, а й заважають розвитку вільних ЗМІ, обмежують вільний обмін думками, утискають права людини тощо». Прихильники другої позиції апелюють до теорії інформаційних воєн, розглядаючи даний термін в широкому (ідеологічному) сенсі, тобто як комплекс заходів по впливу на масову свідомість людей в умовах інформаційної відкритості. На відміну від тоталітарної пропаганди (коли все будується на «монополії на правду»), методи інформаційної війни передбачають наявність різних джерел інформації, які нав'язують свою точку зору в різній мірі.

Отже, питання Інтернет-цензури сьогодні є досить актуальним та дискусійним в теоретичному, практичному та ідеологічному вимірах.

Література

1. Прохоров А. Інтернет цензура: за и против? // Компьютер пресс. – Режим доступа: <http://www.compress.ru/article.aspx?id=17261&iid#Фильтрация на государственном уровне>.
2. Shapira S.H. Revolution. Google style. // New York Times/ - Mode of Access: http://www.nytimes.com/2009/01/25/magazine/25bloggers-t.html?_r=3&pagewanted=all&
3. "О единой автоматизированной информационной системе "Единый реестр доменных имен, указателей страниц сайтов в информационно-телекоммуникационной сети "Интернет" и сетевых адресов, позволяющих идентифицировать сайты в информационно-телекоммуникационной сети "Интернет", содержащие информацию, распространение которой в Российской Федерации запрещено". Постановление Правительства Российской Федерации от 26 октября 2012 г. N 1101, г. Москва - <http://www.rg.ru/gazeta/rg/2012/10/29.html>
4. Цензура Интернета. // Зеркало Рунета – Режим доступа: <http://thelocalhost.ru/cenzura-v-internete/>

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

В останні роки публічна дипломатія зайняла одне з ключових місць у зовнішньополітичній діяльності більшості держав. Як експерти, так і представники виконавчої і законодавчої влади визнають ефективність публічної дипломатії, необхідність її використання для створення позитивного іміджу країни та сприятливої атмосфери за кордоном.

У сучасному світі на багато разів збільшилася кількість «гравців», що беруть участь у міжнародному спілкуванні. У цих умовах публічна дипломатія стає важливим зовнішньополітичним ресурсом, однією з найбільш динамічних сфер світової політики.

Цільовою аудиторією публічної дипломатії є як уряди зарубіжних країн і еліта, так і широке коло громадськості, представники ЗМІ, культури, мистецтва і академічне середовище. Протягом останніх десяти років публічна дипломатія зайняла почесне місце в зовнішньополітичній діяльності країн світу.

Автор класичної концепції публічної дипломатії Е. Гулліон зазначав що «Під публічною дипломатією ми розуміємо засоби, за допомогою яких уряди, приватні групи і окремі особи міняють установки і думки інших народів і урядів таким чином, щоб вплинути на їх зовнішньополітичні рішення» [1].

Термін «публічна дипломатія» (public diplomacy) був введений в дипломатичний обіг американцями. Особливо активно він став використовуватися наприкінці 70-х рр. ХХ ст. У доповіді комісії Мерфі, яка була спрямована на реформу державних органів, що відали зовнішньополітичною пропагандою, гуманітарними обмінами, ідеологічним захистом і обґрунтуванням політичних акцій, цей термін фактично став визначенням нової зовнішньополітичної доктрини США.

Виходячи з цього визначення російський дослідник А. Лукін виділяє цілий ряд аспектів, які характеризують дане визначення. По-перше, суб'єктами публічної дипломатії можуть бути: 1) уряди та органи державної влади; 2) приватні групи інтересів та окремі особи, 3) ті, хто висвітлює міжнародні відносини, тобто ЗМІ і журналісти які працюють в них, 4) учасники міжкультурних комунікацій (як організації, так і окремі громадяни). По-друге, публічна дипломатія здійснюється у декількох напрямках: уряд (однієї країни) - суспільство (іншої країни), суспільство (однієї країни) - суспільство (іншої країни) і суспільство (однієї країни) - уряд (іншої країни). По-третє, її метою є зміна установок як суспільства, так і уряду іншої країни з метою впливу на зовнішньополітичні рішення в сприятливу сторону [2].

Згідно з оцінкою Джозефа С. Ная, автора концепції «м'якої сили», публічна дипломатія - один з найбільш ефективних методів нарощування потенціалу американської «м'якої сили». Центральна роль у її здійсненні належить інформаційному ресурсу і контролю над інформаційними потоками. Публічна дипломатія не є лише черговою рекламною кампанією, вона передбачає, крім іншого, налагодження довготривалих взаємин, що створюють сприятливі умови для державної політики.

Дж. Най виділяє три виміри публічної дипломатії, від яких залежить безпосередній внесок урядової інформації в довготривалі культурні взаємини. Перший і самий обов'язковий вимір - це щоденне спілкування, до якого відноситься роз'яснення суті рішень у внутрішній і зовнішній політиці. До нього також відноситься підготовка до боротьби з кризами. У разі наявності вакууму інформації після тієї чи іншої події заповнити його можуть інші. Другий вимір - це стратегічне спілкування, під яким мається на увазі сфокусоване обговорення найбільш важливих для країни політичних тем, багато

в чому подібно до політичної або рекламної кампанії. Третій вимір публічної дипломатії являє собою розвиток міцних взаємин із ключовими особистостями протягом довгих років і навіть десятиліть за допомогою стипендій, програм обміну, навчання, семінарів, конференцій і доступу до каналів засобів інформації. Дані програми розвивають те, що американський журналіст Едвард Марроу колись назвав вирішальним «останнім кроком», тобто особисте спілкування з підвищеною довірою, створюванням тісних взаємин [3].

За словами американського політолога, навіть найкраща реклама не дозволить продати непопулярний продукт. Якщо стратегія спілкування йде врозріз з політикою, то вона не спрацює. Вчинки переконливіше слів. Занадто часто політики вважають публічну дипломатію медичною пов'язкою, яку можна накласти після нанесення шкоди іншими інструментами [3].

Сфера діяльності публічної дипломатії передбачає активне підключення громадської думки, неурядових інститутів та окремих громадян до дискусії з проблем міжнародної політики. Так, науковці виділяють наступні три виміри публічної дипломатії.

1. Публічна дипломатія як лобістська діяльність. Це форма короткострокової комунікації з метою здійснення необхідного впливу державою на прийняття певного рішення за кордоном. За допомогою публічної дипломатії можна переконати цільову аудиторію, а саме тих, хто приймає рішення (наприклад парламентаріїв або членів уряду іншої держави), змінити їхню позицію на свою користь.

2. Публічна дипломатія як міжнародні зв'язки з громадськістю. Форма комунікації з метою досягнення середньострокових цілей. Виходить за рамки політичної доцільності та зачіпає, наприклад, економічні або культурні питання.

3. Публічна дипломатія як процес просування національного іміджу або бренду. Найбільш комплексний та складний вимір, спрямований на створення або перетворення та просування позитивного міжнародного іміджу держави. Відомі яскраві приклади: іміджева кампанія Іспанії після падіння диктатури Франко з метою приєднання до клубу європейських демократичних держав; кампанія Великої Британії «Крута Британія», покликана модернізувати консервативні образи країни у світі тощо [4, 220–224].

В основному дослідники сучасної дипломатії сходяться на думці, що поняття «публічна дипломатія» включає в себе широкий спектр дій, спрямованих на будівництво довгострокових відносин, захист цілей національної зовнішньої політики і кращого розуміння цінностей та інститутів власної держави за кордоном. Публічна дипломатія просуває національні інтереси і забезпечує національну безпеку шляхом вивчення настроїв іноземного громадської думки, інформування та вплив на тих, хто цю думку формує. Публічна дипломатія в основному націлена на масову аудиторію. Вона виходить з того припущення, що громадська думка може мати значний вплив на свої уряди і на політичні системи. Будь-який вид публічної дипломатії спрямований на певну аудиторію, використовує відповідні цій аудиторії мову і образи. Саме це дозволяє їй досягти намічених політичних цілей.

Отже, публічна дипломатія є складовим елементом зовнішньої політики сучасної держави. Уміння пояснити іноземній громадськості зовнішню політику і дії своєї держави в умовах інформаційної революції, коли інформація, так само як і дезінформація, поширюються в мить ока, набуває особливої значущості. Тому, вдале використання інструментів публічної дипломатії сьогодні є запорукою збереження інтересів будь-якої держави на світовій арені.

Література

1. Definitions of Public Diplomacy – Режим доступу: <http://fletcher.tufts.edu/Murrow/Diplomacy/Definitions>.
2. Лукин А. В. Публичная дипломатия (№3-2013) / А. В. Лукин - Режим доступу: <http://dipacademy.ru/smi001.shtml>.
3. Джозеф С. Най. Новая публичная дипломатия / Джозеф С. Най.- Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/nye79/Russian>.

4. Tenscher, Jens (Hg.) Politische Kommunikation in internationalen Beziehungen / J. Tenscher, H. Viehrig . – Berlin: Lit, 2007. – 233 p.

УДК323.11 (477.6)(043)

Костіна С.Б., аспірантка кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В СХІДНІЙ УКРАЇНІ

В контексті загальносвітових інтеграційних процесів, які об'єктивно окреслюють перспективу щодо політичного, економічного, соціального прогресу кожної інтегрованої держави, Україна сформулювала свої зовнішньополітичні інтереси та заявила про бажання приєднатися до кола європейських держав. Окрім виконання висунутих Євросоюзом вимог, є ще один фактор, який ускладнює наш шлях до асоціації – досі не має остаточної домовленості між українськими політичними силами щодо доцільності нашого членства. Одні наводять приклади – які дивіденди Україна отримає від приєднання до ЄС, інші – наголошують на ймовірних негативних наслідках цього важливого та непередбачуваного зовнішньополітичного кроку України. Очевидно тільки те, що ми більше плануємо отримати від Європи, ніж їй дати. З яким економічним потенціалом та соціально-політичним «багажем» Україна європеїзується? Вочевидь, в разі приєднання до ЄС, важливіше не втратити те, що вже є надбанням української цивілізації (термін М. Міхальченка [6]) запобігти девальвації українських цінностей, не поглибити регіональний розкол двох частин держави, а на фоні «чужої» (європейської) ідентичності виробити свою загальноукраїнську.

Ретроаналіз формування етнічних складових України дозволяє зрозуміти причини розбіжностей за багатьма показниками двох різних регіонів – західного (проєвропейського) та східного (проросійського). Андрусівським перемир'ям 1667 року покладено офіційний поділ України на Лівобережжя та Правобережжя, і наслідки цієї негативної події в історії нашого народу неабияк ускладнюють життя сучасних українців. Вітчизняними науковцями робляться численні спроби виокремити загальні проблеми, з якими сьогодні стикається українське суспільство на шляху до формування національної ідентичності, адже від того, які суперечливі тенденції будуть переважати в ньому, залежить зміст та ефективність майбутніх змін в етнополітичній картині держави. Тож мета дослідження – дослідити генезу Східного регіону країни, виокремлюючи чинники, що впливають на формування специфічної регіональної ідентичності, відмінної від етнографічно-української області нашої держави.

Посилення в Україні регіональних ідентичностей – реалії нашого сьогодення. Т. Татаренко цей феномен пояснює наступним: «...підвищення статусу регіональної ідентичності в ідентифікаційній системі є фактором суспільно-політичних змін, що відбуваються сьогодні в масштабах українського політичного простору і безпосередньо пов'язаних з децентралізацією системи державного управління» [10, с.449]. Дослідженню розбіжностей у розвитку та порівняльному аналізу регіонів України присвячено багато праць. Серед вітчизняних – необхідно виділити вченого-українознавця і демографа В. Кубійовича [4], історика І. Лисяк-Рудницького [5], серед сучасних науковців – етнополітолога Т. Горбань [1], дослідницю регіональних ідентичностей Л. Нагорну [8] та ін. В 2011 році видано монографію «Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості» – це комплексний аналіз етнополітичного аспекту регіонів України (В. Войналович, В. Євтух, В.Котигоренко, М. Панчук та ін.). Також необхідно акцентувати увагу на роботах західних науковців Е. Вільсона та Ч. Вінна [11], які досліджували суспільні трансформації на пострадянському просторі та особливу увагу приділили Донбасу, як регіону стратегічних інтересів Росії, окреслюючи специфічну «донбаську ідентичність», що формується, на їх думку, переважно за допомогою міфологізації історії.

Стала, орієнтована на загальну національну ідеєю національна ідентичність – запорука процвітання суспільства, його єдності. Пройшло вже більше двадцяти років від набуття незалежності, а Україні й по сьогодні не вдалося об'єднати строкате населення навколо єдиної консолідуючої населення ідеї. Один з найвагоміших чинників, що стає перепорою на шляху до згуртування нації – це різне історичне минуле територій нашої держави, розпочинаючи від заселення племенами до паралельного існування у складі різних держав протягом багатьох століть. Що стосується східних українських земель, то поліетнічністю вони характеризувалися від початку свого масового заселення. Окрім руських, в цей регіон активно мігрували іноземці (болгари, вірмени, греки, євреї, німці та інші), яких приваблювали широкі земельні, релігійні, економічні пільги з боку Російської імперії.

Вагомий внесок у формування специфічної регіональної ідентичності зробила інтернаціональна політика Радянського Союзу, в якому категорія «національного» нівелювалася на фоні «класовості», що супроводжувалося русифікацією населення та проявилася сьогодні у деформаціях при формуванні національної ідентичності. Також привабливим регіон для мігрантів з усіх куточків Союзу робив його промисловий характер. Українська дослідниця Л. Нагорна пояснює: «...робітники «перемелювалися» у заводському казані, швидко розстаючись із успадкованими від батьків звичаями й пріоритетними цінностями. Інтернаціоналістами їх робило саме життя, а ще більшою мірою – ідеологічна обробка у дусі національного нігілізму. Зміна життєвого середовища трансформувала соціальні орієнтири й моральні настанови, породила нові стереотипи поведінки й нову трудову мораль» [7, с.117]. Ще одна українська дослідниця Т. Рудницька в своїй роботі «Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін» робить висновок, що спершу міграції, а потім одночасно процеси індустріалізації та урбанізації – ті три фактори, які зіграли визначальну роль у формуванні етнополітичної складової Східного регіону [9].

Неможна не враховувати мовний фактор у суспільно-політичному житті регіону. Російська мова була мовою найбільшої етнічної спільноти Сходу країни, з одного боку, а з іншого – це мова царського освітянства та радянської індустріалізації. Тому зовсім не дивно, чому саме російська і по сьогодні використовується у міжнаціональному спілкуванні в регіоні. Мовний, а також вище зазначені фактори сприяли легкому процесу асиміляції українців та інших національностей між собою. Також не малозначним є той факт, що за часів царської Росії аж до кінця XIX ст. в регіоні проголошувалась релігійна єдність населення – православ'я. В свою чергу на Правобережжі український народ протистояв католицькій церкві, формуючи в свідомості населення звичку до оборонності своїх цінностей, що в наш час збереглося в націоналістичних рисах характеру українців Західного регіону.

Необхідно зазначити, що економічний чинник й по сьогодні поглиблює диспропорції «двох» Україн. Але, насамперед, це є зручним знаряддям впливу на суспільну думку населення в період політичних змагань, коли соціуму насаджується думка, що індустріально-розвинутий Східний регіон є фінансовим донором для решти країни. Більше того цей факт активно використовується зацікавленими колами Російської Федерації, для дестабілізації ситуації в регіоні. Так М. Калашніков обґрунтовує автономію для південно-східних територій України, пояснюючи це тим, що за таким сценарієм можна буде скинути з себе тягар утримання і дотацій «босяцких», неіндустріалізованих регіонів країни [3].

За довгу історію становлення української цивілізації на окремі її території впливали різні специфічні чинники, які кожні по-своєму впливали на формування регіональних ідентичностей і позначилися на сприйнятті соціальної дійсності: на Сході домінують соціальні категорії, на Заході – етнічні. Саме тому діаметрально різняться проекти формування модерної української нації та існують відмінності у трактуванні національної ідеї. На Сході консолідаційний проект вибудовується на основі

співгромадянства, а етнічність вважається приватною справою індивіда. На Заході навпаки вважається головною етнічна складова, а українська мова і прихильність до традиційних етнічних цінностей – чи не єдині показники патріотизму [2, с.184]. Головна ж відмінність у структурі регіональної ідентичності, на нашу думку, в існуванні, за висловом Л. Нагорної, єдиного «значущого Іншого» – Росії (і минулої, і сучасної).

Література

1. Етнонаціональна структура регіонів України: динаміка розвитку / Т. Горбань // Наукові записки ІПіЕНД НАН України, 2002. – Вип.19. – С.3-29.
2. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К., Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
3. Независимая Украина. Крах проекта / Калашников М. – М.: ФОЛИО. – 2009. – 413 с.
4. Україна як географічне ціле і її частини / Кубійович В. // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. – Т. 1.
5. Україна між Сходом і Заходом / Лисяк-Рудницький І. // Філософія політики: Хрестоматія: у 4 т. – К., 2003. – Т. 3.
6. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее / Н. Михальченко. – К.: ІПіЕНІ імені І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – 340 с.
7. Нагорна Л. Феномен регіоналізму і національна ідентичність в Україні: історичні витоки // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 1. – 2007. – С. 107-122.
8. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
9. Рудницька Т. М. Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Тетяна Миколаївна Рудницька. – К., 1998. – 176 с.
10. Татаренко Т.М. Регіональна ідентичність у політичному просторі України / Татаренко Т. // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць / Під заг. ред. В. М. Вашкевича. – К., 2010. – Вип.30. – С. 448-456.
11. Wilson A. The Donbas between Ukraine and Russia/ Andrew Wilson // Journal of Contemporary History, Vol. 30, No. 2 (Apr., 1995), pp. 265–289; Wynn C. The Donbass–Dnepr Bend in Late Imperial Russia? (1870–1905) / Charters Wynn. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1992. – 289 pp.

УДК323.1(497.2)«1950/2000»(043)

Пахоменко С.П., к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

НАЦІОНАЛІЗМ В КОМУНІСТИЧНІЙ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНІЙ БОЛГАРІЇ

Болгарський націоналізм історично мав антитурецьку спрямованість. Саме вона, враховуючи 500-річне панування Османської імперії над Болгарією, стала консолідуючим субстратом національного відродження кінця XVIII –XIX ст., саме вона визначала характер боротьби за національну незалежність. Антитурецькі настрої живилися державною пропагандою і політикою болгаризації за часів царської Болгарії, об'єктом якої виступала перш за все найбільш чисельна неслов'янська громада країни – турецька.

За комуністичної влади спочатку була здійснена спроба сформувати «соціалістичну турецьку націю». В рамках цієї спроби відкрилися турецькі школи і культурно-просвітні заклади, надалися можливості для самовиявлення турків. Однак, важливий чинник турецької ідентичності - іслам, а найголовніше його широка поширеність серед болгарських турків ніяк не вписувалися в комуністичне бачення етнічної структури і серйозно заважали формуванню її «соціалістичного» змісту. З 70- х рр. XX ст.. турецька меншина стає об'єктом асиміляторських зусиль комуністичної влади, яка проголошувала

болгарських турків ісламізованими болгарами, котрих треба повернути до їхніх болгарських коренів.

Ця політика, пик якої прийшовся на 1984-1985 рр. отримала назву «відроджувальний процес» і супроводжувалася насильницькою зміною імен, заборонаю національно-релігійних традицій і звичаїв, публічного використання турецької мови. Експерти виділяють комплекс причин, що зумовив таку політику. Найбільш загальною причиною було намагання якнайбільше уніфікувати соціальну і етнічну структуру країни, що притаманне будь-якому авторитарному режимові. Невдача у створенні з турків соціалістичної нації, їх вперте відстоювання своєї релігійної ідентичності утвердило комуністичне керівництво в необхідності уніфікації цього геть іншого компонента суспільства.

Н. Генев головним чинником антитурецької компанії бачить бажання за допомогою націоналізму не просто гомогенізувати суспільство, а й надати «свіжого» ідеологічного стимулу для легітимації комуністичної влади [1]. Режим Т. Живкова у цій якості виступав не стільки владою робітників і селян, носієм комуністичних, пролетарських цінностей, скільки вірним охоронцем єдності і міцності болгарської нації. Таке позиціонування не було суто болгарських витвором, адже до подібних ідеолого-політичних маневрів вдавалися комуністи в інших країнах Східного блоку, зокрема у післявоєнній Польщі, а, й особливо, у Румунії часів Н. Чаушеску.

Дж. Крід особливо акцентує увагу на демографічних проблемах пізньокмуністичної Болгарії, які мали чітко виражений етнічний характер. Адже доля етнічних болгар стрімко знижувалася, а частка турків і циган, для родин яких була властива наявність трьох та більше дітей, збільшувалася. В таких умовах комуністичний режим намагався покращити етнодемографічну ситуацію шляхом болгаризації турків та циган [2].

Певну роль як на наш погляд, зіграли зовнішньополітичні обставини. Болгарія і Туреччина були чорноморськими форпостами двох ворогуючих військово-політичних блоків, і, отже, турецька меншина сприймалася як потенційна п'ята колона не просто історичного ворога - Туреччини, а Туреччини як представника ворожого геополітичного світу.

Отже, націоналізм був узятий на озброєння владним комуністичним режимом для вирішення певних ідеологічних, демографічних і зовнішньополітичних завдань. Враховуючи, що більшість цих викликів була пов'язана із наявністю турецької ісламської ідентичності, а також в силу історичних причин державний комуністичний націоналізм мав переважно антитурецьку спрямованість. Парадоксом тут є те, що одним із головних ідеологічних постулатів комуністичної партії залишалася її декларування принципів інтернаціоналізму.

Після падіння комуністичного режиму дискримінаційні анти турецькі закони були скасовані. Партія турецької меншини – Рух за права і свободи стала легальним суб'єктом політичного процесу, демонструючи підкреслену лояльність до демократичної болгарської держави, а її лідери активно залучились до розподілу влади і власності. Болгарський націоналізм, залишившись без міцного організаційного формату, якою була компартія, довгі роки не міг знайти відповідне політичне тіло. І це при тому, що катастрофічна соціально-економічна ситуація, що характеризувала Болгарію протягом майже всіх 1990-х рр. потенційно могла породжувати неабиякий запит на націоналістичну ідеологію. Натомість подібні партії були не стійкими і залишаючись на узбіччі політичного життя мали мінімальний вплив на суспільство. Основне суперництво розгорталося між Болгарською Соціалістичною партією (реформована комуністична партія) і Союзом Демократичним Сил (декларували ліберальну ідеологію). Обидві партії не наважувалися загравати із націоналістичними гаслами і з причини європейської орієнтації своєї зовнішньої політики (хоча і не завжди чітко вираженої), і з причини потреби у лояльній позиції Руху за права і свободи. При цьому Болгарія вдало

позиціонувала себе як територія етнополітичної стабільності на Балканах, що виглядало особливо переконливо на фоні збройних конфліктів у Югославії і слугувало не останнім чинником поступливого ставлення Заходу щодо євроатлантичних прагнень країни.

Такі прагнення реально окреслилися на початку 2000-х рр. за часів уряду Сімеона Кобургського (політичний блок Рух Сімеона Кобургського), який виступив такою собі «третьою силою» у болгарській політиці, перемігши вкрай дискредитованих соціалістів і демократів.. Уряду вдалося дещо стабілізувати макроекономічну ситуацію, залучити іноземний капітал до Болгарії, що натомість не надто позначилося на життєвому рівні болгар, який залишався одним із найнижчим в Європі. Саме після поразки Руху Сімеона на виборах 2005 р., на арену політичного життя Болгарії стрімко і вельми непередбачуване для багатьох увійшла коаліція «Атака» на чолі з Віленом Сидеровим. Вона стала першою націоналістичною силою, що спромоглася потрапити до Національних Зборів.

Які ж обставини сприяли цьому? По-перше, це стало черговим виявом розчарування у традиційних політичних гравцях і пошук не просто «третьої» сили, а вже «нової» третьої сили, адже Рух Сімеона Кобургського, який здавалось грав таку роль, не виправдав сподівань. При чому, до нової третьої сили вже були більш підвищені очікування, від неї вимагалось не тільки нові обличчя, а й ідеологія, яка не дискредитувала себе владними носіями і псевдореформами у 1990-ті роки. Цього бракувало Руху Сімеона Кобургського, який все ж таки спирався на ліберальні засади, що в цілому зближувало його з Союзом демократичних сил. На роль такої «нової» ідеології закономірно вимальовувалася саме націоналістична, що була не «заплямована» посткомуністичним політичним істеблішментом у попередні роки.

Отже, друге за короткий час переформатування болгарської політичної сцени нарешті вивело на помітні ролі болгарських націоналістів.

Але одного цього було замало для їх успіху. Прийнято вважати, що йому сприяла також і економічна криза. Але ж у 1990-ті рр. криза була ще гострішою, натомість націоналістичні сили не мали суттєвого політичного успіху. Н. Генев вважає, що цьому успіхові саме і сприяла та відносна стабілізація, якої досягнув уряд Сімеона. Адже суспільство «перевело подих», воно вже не боролось за виживання як у 1990 ті рр., дещо вийшло із стану дезорієнтованості і шоку від стрімкого зубожіння і кримінального свавілля. І водночас, ще з більшим інтересом задалось питанням хто в цьому винен і що робити. Націоналісти традиційно мали прості і чіткі відповіді на ці питання.

До того ж, на думку Н. Генова євроатлантичний процес сприяв росту націоналістичних настроїв. По-перше, Болгарія стала членом НАТО, була зафіксована її дата вступу до ЄС. Болгарська політична сцена вже не була вимушена «приховувати» націоналістичних гравців, політкоректно акумулювати їх та їх ідеї у респектабельні політичні проекти, як то було під час переговорів щодо членства. По-друге, чітке фіксування геополітичної орієнтації підживило антизахідні гасла, які були важливим елементом ідеологічного арсеналу націоналістів і знаходили підтримку певних кіл електорату. Доленосні для Болгарії рішення впроваджувалися у вузькому колі експертів і політиків, без належної суспільної дискусії, а пересічний болгарин був дещо спантеличений таким геополітичним поворотом. Тим більше, що підтримка євроатлантичної інтеграції ніколи не була у Болгарії такою високою як у країнах Центральної Європи.

Нарешті, поступливе віддання ключових позицій у фінансово-економічній сфері представникам іноземного бізнесу надало націоналізмові нового «натхнення», адже можна було вміло маніпулювати асоціацією прозахідного курсу, «розпродажем» країни іноземцям і злиденним економічним становищем. Варто відзначити, що навіть туманні і не зовсім адекватні роздуми В. Сидерова про всесвітній єврейський закат, єврейський капітал, який поневолив Болгарію і т.ін., також грали на антизахідну тезу [3] . Антисемітизм не був затребуваний у болгарському суспільстві, але сприймався саме як частина боротьби націоналістів із західним світом.

Успіху «Атаки» сприяло і поживлення антитурецьких настроїв, приводи до якого для якого надавала роль Руху за права і свободи у болгарському суспільстві. З одного боку, партія і її лідер асоціювалися з правлячими політичними силами і несла в очах громадян відповідальність за соціально-економічні негаразди. Ця відповідальність, була навіть тяжча ніж у інших партій, адже незважаючи на своє «молодше» партнерство в урядових коаліціях, РПС була партією етнічних турків, тобто «чужою», і, немовби підтверджувала те, що болгарська нація не розпоряджується своєю долею. В пресу просочувалися матеріали про незаконне збагачення керівництва партії, політичних інтригах і змовах в інтересах болгарських турків і Туреччини. До того ж, голова РПС Ахмед Доган викликав обурення своєю схильністю до авторитаризму. Він та його партія фактично монополізували політичний вплив на турецьку меншину, а його риторика про свою незамінність для міжетнічної злагоди і стабільності дедалі більше нагадувала політичний шантаж.

Отже, в середині 2000-х рр.. склалися такі суспільно-політичні умови, в яких мікс популістських, антикорупційних, антизахідних, антитурецьких і антиромських гасел виявився виграним в очах певної частини болгарського суспільства і привів болгарських націоналістів до законодавчої влади. З того часу болгарська націоналістична партія «Атака» незмінно посідає місця в парламенті, подекуди істотним чином впливаючи на формування урядових коаліцій (як то сталося після позачергових парламентських виборів квітня 2013 р.)

Література

1. Genov N. Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria [Електронний ресурс] /N. Genov. — Режим доступу : <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/res/article/download/8437/6268>
2. Creed G. W. The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies [Електронний ресурс] / G. W. Creed.- Режим доступу : <https://www.scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aeer/article/download/751/844>
3. Web-site of "Ataka" Party [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ataka.bg/en/>

УДК323.173(045

Рябінін Є.В., кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ПОНЯТТЯ ТА ТИПОЛОГІЯ ІРЕДЕНТИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Термін „іредентизм” сформувався в Італії в кінці XIX ст. і вживався у словосполученні *Italia irredenta*, тобто „незвільнена Італія”. Таку назву мала політична партія, яка вимагала приєднання до Італії всіх земель, що перебували під іноземним пануванням і населення яких розмовляло італійською мовою.

У сучасному світі в будь-якій державі завжди є більшість, яка представлена національною або етнічною групою. Етнічна меншість не лише сприймається етнічною більшістю як „чужинці”, але й сама себе сприймає такою. Лінгвістичні, культурні, релігійні аспекти державної політики в національній державі також відрізняються домінуванням однієї етногрупи. Як відомо, та чи інша етногрупа, яка може каталізувати процеси іредентизму, мешкає компактно на території якогось регіону. В контексті нашого дослідження під регіоном будемо мати на увазі територіальне співтовариство, що компактно заселено однією етнічною групою, яка виборює новий політичний статус. У багатьох визначеннях фігурує такий необхідний компонент регіонального співтовариства, як населення з певною ідентичністю. Дослідник Л.Ремхельд виділяє такі основні ознаки регіону, як спільна територія, певне населення, спільність історії, спільність природних умов, спільність проблем, що вирішуються [1, с.152].

В етнополітології поняття “іредентизм” тісно пов’язане з націоналізмом, під яким розуміють колективістську ідею, засновану на визнанні пріоритетності інтересів нації щодо прав людини, етнічних цінностей, класових особливостей. У зв’язку з розумінням нації як етнічної чи політичної спільнот виділяють два види націоналізму: громадянський (державний) і культурний (етнічний). Якщо державний націоналізм співвідносять з патріотизмом, то етнічний націоналізм має за мету збереження цінностей народу, розвиток його мови, культури, історичної спадщини. Російський дослідник А.Тураєв зазначає, що по відношенню до держави націоналізм може бути сепаратистським, реформаторським чи іредентистським. Метою іредентистського сепаратизму є об’єднання кількох держав чи приєднання частини однієї держави до іншої, тобто іредентистський націоналізм є за своєю природою етнічним націоналізмом. А.Аклаєв називає іредентизм різновидом націоналізму і визначає етнічний іредентизм як ідеологію чи рух, що засновані на прагненні до об’єднання чи возз’єднання етнічних груп однієї нації, що проживають у різних державах. Поняття іредентизм і сепаратизм не є тотожними. Тому що іредентизм – це завжди рух етнічних спільнот, у той час як носіями сепаратистських настроїв можуть бути інші соціальні спільноти. Російська дослідниця Р.Е. Бараш вважає, що метою іредентизму не є утворення незалежної держави, на відміну від сепаратизму.

У переважній більшості випадків прояви іредентизму передбачають два етапи.

Першим етапом іредентизму є виділення, а другим – подальше об’єднання певної території з сусідньою державою. Головним аргументом, що дає обґрунтування права на спірну територію, є аргумент етнокультурної єдності населення певної території та титульного етносу певної держави.

Д.Хоровіц конкретизує поняття „іредентизм”, вирізняючи два його різновиди: з одного боку, намагання відділення території чи населення однієї держави з метою приєднання до іншої; з другого боку, це намагання відділити території декількох держав з метою подальшого об’єднання в єдину новостворену державу. Прикладом може бути створення Курдистану. Д.Ландау вважає, що іредентизм – це декларативна зацікавленість певної держави у процвітанні етнічно або культурно спорідненої групи, яка мешкає за кордоном. Він також виділяє поміркований іредентизм (прагнення до захисту етнічно споріднених груп від дискримінації та асиміляції) та радикальний (спроба анексії території, яку ці групи населяють) [1, с.152].

Дослідниця Н.Чейзен пропонує три можливі варіації іредентизму:

- 1) населення, що представляє етнічну меншість, локалізовано в межах певної держави, намагається вийти із останнього з метою приєднання до держави, в якій споріднена етнічно до неї інша група – в більшості;
- 2) протилежна ситуація, коли держава, де етнічна група, представлена більшістю, намагається приєднати територію сусідньої держави, населену представниками етнічно спорідненої групи;
- 3) деякі етнічно близькі групи, що є меншістю в двох або більше країн, намагаються перетворитися на етнічну більшість на якійсь території [1, с.153].

Дослідники М.де Сосіо та К.Аллен виділяють ще й четвертий тип – феномен іредентизму в так званій МексАмериці: прагнення до складної мультивекторної територіальної та транснаціональної інтеграції, коли мешканці деяких південноамериканських штатів, будучи етнічно та культурно близькими одночасно як до американської, так і до мексиканської нації, тим не менш, не можуть ідентифікувати себе з однією з них.

Р.Брубекер у праці „Відтворений націоналізм” указує на тріадичний зв’язок як признак іредентизму. Іредентизм є конфліктом за участю трьох сторін: держави, в якому сильні тенденції до націоналізму; етнічної меншості, що сповідує принцип національного самовизначення; а також зовнішньої держави, яку меншість вважає своєю Батьківщиною.

Д.Ландау вважає, що іредентизм існує в теорії, а його прояви являють собою форму соціального конфлікту. Іредентизм виявляється там, де вимоги іредентистів приречені на провал [1, с.156].

Говорячи про можливі варіанти розв'язання етнополітичних конфліктів, мотивом яких є іредентизм, Н.Чейзен вказує на: а) вдалу зміну кордонів і переділ території згідно з вимогами іредентистів; б) зміну характеру боротьби меншості; в) тимчасову відмову від іредентистських вимог, але з перспективою поновлення в майбутньому; г) розв'язання конфлікту з досягненням компромісу. Таким компромісом може бути створення культурної чи територіальної автономії [1, с.164].

Д.Малишева вважає, що поява іредентизму може розглядатися як наслідок процесу пошуку національної ідентичності, становлення національної держави, реалізації ідей самовизначення [1, с.165].

Е.Сміт пов'язує іредентизм з появою етнічного націоналізму чи етнічного виміру змішаного націоналізму. Залежно від ступеня етнічної неоднорідності нації, Сміт виділяє наступні три типи націоналізму:

- 1) етнічний націоналізм, який акцентує увагу на внутрішньо притаманих культурних відмінностях групи, мета якого – приведення державних кордонів у відповідність з етнічними;
- 2) територіальний націоналізм, який апелює до конструювання нації в межах єдиних політичних кордонів;
- 3) змішаний націоналізм, який поєднує елементи як етнічного, так і територіального націоналізмів та орієнтується на побудову нації з культурно та матеріально споріднених груп.

Відмітною характеристикою прояву іредентизму як націоналістичної ідеології є апеляція до необхідності в етнічній консолідації. [1, с.165].

Згідно зі Е.Смітом, етнічна нація спочатку повинна окреслити свої кордони та якщо вони не збігаються з областю розселення, то етнічна нація починає заперечувати статус-кво [1, с.171].

Як вже зазначалося вище, є зацікавленні сторони, які каталізують прояви іредентизму. Це може бути держава, яка зацікавлена в приєднанні території сусідньої держави, або це мешканці регіону, що воліють вийти з країни перебування та приєднатися до країни, де основним є споріднений їм етнос. Вітчизняна дослідниця Н.Горло ставить питання – хто є ініціатором іредентизму – етнічна більшість чи її „етнічні родичи”, що проживають у сусідніх державах? На її думку, найчастіше ініціатором іреденти є етнічна група, що становить більшість у сусідній державі. Політики використовують передвиборчі гасла возз'єднання з етнічною меншістю, тим самим сприяють появі іредентистських настроїв у етнічній меншості [3, с.18].

На думку автора, процеси іредентизму може каталізувати, як країна етнічної більшості та і „етнічні родичі” в сусідній державі. Наступні причини можуть прискорити ці процеси:

1. етнічне пригнічення з боку центральної влади;
2. соціально-економічне зацікавлення стороною держави етнічної більшості про надання соціальних льгот і можливості отримання найкращих економічних показників;
3. реалізація державою етнічної більшості проекту „великої держави”, наприклад, Велика Албанія, Велика Румунія, Велика Угорщина;
4. втручання впливових акторів міжнародних відносин на переформатування регіону, наприклад створення незалежного Курдистану, створення нового Близького Сходу чи нової Центральної Азії;
5. розпад держави (СРСР, Югославія) та намагання етнічної групи приєднатися до країни етнічної більшості (БіГ, Косово, Нагірний Карабах, Придністров'є).

Отже, як показав аналіз процесів іредентизму, це явище є доволі складним і вимагає більш детального аналізу. Іредентизм є переважно етнічним явищем, а отже, являє собою складний і багатоаспектний суспільно-політичний феномен, тому не існує однакових механізмів вирішення таких конфліктів.

Література

1. Бараш Р. Ирредентизм как категория дискурса и политической практики / Раиса Бараш // Вестник Российской нации. – 2012. – № 2-3. – С.151-171.
2. Політологічний енциклопедичний словник: навч.посібник для студентів вищ.навч.закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
3. Горло Н. Міждисциплінарне дослідження іредентизму: теоретичний аспект / Наталія Горло // Наукові записки / Збірник – К.: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України. – 2009. – №44. – С.13-22.

УДК323(438)«312»

Савка А.В., соискатель кафедры международных отношений и внешней политики

ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ПОЛЬШЕ

Польша является одной из самых неравномерно развитых в пространственном измерении новых стран ЕС. Более того, существующие диспропорции имеют тенденцию роста во времени [3]. Диспропорции наблюдаются по следующим основным направлениям: «центр-периферия», «восток-запад», «город-село», рост дифференциации внутри метрополий [1].

Поэтому не случайно, что одним из наиболее значимых вызовов для страны состоит в выборе разумных интервенций, направленных на решение проблемы развития периферийных регионов, с одной стороны, и ликвидации барьеров для гармоничного развития полюсов роста - с другой. В этой связи подходы к выявлению пространственного неравенства имеют прикладное значение не только для региональной, но и в целом для социально-экономической модели развития страны.

Не случайно, в 2010 году Министр регионального развития Польши Э. Беньковска отмечала, что один из основных вызовов для новой региональной политики заключается в том, чтобы «найти компромисс между политикой выравнивания и политикой конкуренции» [2].

Политика государственного регулирования регионального развития (другими словами - политика регионального развития, региональная политика) в первую очередь зависит от политической системы страны и существующего административно-территориального деления. В Польше большое значение имеет институт местного самоуправления - на уровне гмины, повата и воеводства [1]. Соответственно, существует два подуровня политики регионального развития - национальная, т.е. реализуемая центральными и региональными (воеводскими) органами власти, и локальная, реализуемая органами самоуправления. На всех уровнях осуществляется стратегическое планирование развития, создаются и принимаются ответственными органами программные документы, которые формируют своеобразную иерархию. Таким образом, на определенной территории может действовать целый ряд таких документов - стратегия развития гмины, повата или города, воеводства и в целом всей страны.

Существенное отличие Польши в сфере регионального развития заключается в наличии специального органа государственной власти, ответственного за региональную политику - Министерства регионального развития. Основанное в 2005 г. Министерство ответственно за проведение:

- Политики развития - для гарантирования стабильного и устойчивого развития страны и социально-экономического сближения;

- Регіональної політики - для усилення конкурентоспособності польських регіонів і гарантування територіально-просторовного зближення;
- Просторовної політики - для збереження просторовного укладу і гармонічного просторовного розвитку;
- Політики зближення - для зменшення різниці в розвитку з регіонами Європейського Союзу.

В минулому політика розвитку регіонів на общенациональному рівні носила традиціоналістський характер. Це було, в першу чергу, продиктовано общими підходами до всієї політики державного регулювання в цілому, а саме: наявністю галузевого поділу, нацеленістю на пряме перерозподілення ресурсів, вертикальним підходом. В період з 1990 по 2010 було прийнято близько 300 різних державних програм. Однак в кінці 2000-х підхід до стратегічного планування на національному рівні претерпів суттєві зміни.

В теперішній час основополагаючим інструментом стратегічного планування виступає Долгосрочная стратегія розвитку країни, приймаєма Радою міністрів. Роль більш оперативного документа носить Середньотермінова стратегія розвитку. Цей документ і задає напрями розвитку, які більш детально розкриваються в 8 стратегічних документах, кожен з яких присвячений певній сфері. За кожен з документів відповідальний один з органів державного управління.

Таким чином, регіональна політика Республіки Польща має складну, при цьому чітко виражену ієрархічну структуру, де кожен елемент має свої певні функції і завдання.

Література

1. OECD Territorial Reviews: Poland. Paris: OECD, 2008. – 55 s.
2. Krajowa strategia rozwoju regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie / Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2010. – 95 s.
3. Wojcik P Dywergencja czy konwergencja: dynamika rozwoju polskich regionow / P. Wojcik // Studia Regionalne i Lokalne - Nr 2 (32). – 2008. – 124 s.
4. Regional Disparities in Poland 2009 Diagnosis / Ministry of Regional Development. Institute for Structural Research - Warsaw. 2009 - 80 s.

УДК329.055.4(450)(043)

Світлакова М. А., аспірантка спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси

ПЕРЕДВИБОРЧА ПРОГРАМА ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2013 Р. В ІТАЛІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Тема парламентських виборів 2013 р. в Італійській Республіці яка приваблювала живий інтерес не тільки в самій країні, а й за її межами, якось раптом зависла в вакуумі невизначеності.

Після відставки у 2011 р. С. Берлусконі країна знаходилася в рецесії, це було обумовлено тим, що країні більше не довіряли міжнародні фінансові ринки, тому їй потрібно було активне відновлення економіки та діючих заходів з приводу впровадження нових реформ в усіх сферах суспільного життя.

За рік С. Берлусконі оголошує про своє повернення, задля того, щоб допомогти Італії уникнути похмурих перспектив, що з'явилися в результаті дій "податківців-технократів". З іншого боку, П. Берсані – лідер лівоцентристської коаліції, був впевнений, що його суперник не повернеться на політичну арену і його коаліція отримає перемогу на парламентських виборах [3].

1. Пониження податків, створення робочих місць, податкова амністія, це пропонував уряд М. Монті.

2. Скоротити чисельність депутатів, відмовитися від жорсткої економії, побороти корупцію, покинути єврозону, така популістська програма була представлена Б. Грілло, що зацікавила більшість виборців;

3. Підтримка виробництва та серйозне скорочення бюджету, таку програму пропонували лівоцентристи.

Вічний Берлусконі, аскетичний Берсані, економний Монті, комік Грілло, італійські виборці обирали між розчаруванням і надією, економією та популізмом [3].

Напередодні виборів 2013 р. відносини між лідерами були ознаменовані взаємними нападками та обвинуваченнями. За що голосує країна по суті? За бачення сперечань між лідерами коаліцій, замість бачення та розуміння їх перевибірчих програм, за які вони будуть віддавати свої голоси?

Результат виборів стався за прогнозами, перемогу отримала Демократична партія – 29, 5 %. Країна обрала лівоцентристів на чолі з лідером П. Берсані. Його передвиборча програма відрізнялася чіткими пунктами, які можуть привернути країну саме на його бік. Розглянемо докладніше цю програму.

Республіканська Конституція наголошує на проекті миру, свободи, рівності, справедливості та солідарності. Прихильники лівоцентристів хочуть внести свій вклад в позитивні зміни Італії, відновлення її інститутів з твердою направленістю країни до федеральних та демократичних цінностей. Ці елементи складали сутність програми.

Здорова, розвинута країна, повинна будуватися на певній довірі між політикою та суспільством. Довіра вибудовується починаючи з молоді та жінок. Потрібно подолати розкол між громадянами та політикою, тверда та розумна політика повинна бути разом з суспільством. На сьогодні в світі існує криза і, в першу чергу, співробітництво між суспільством і політикою повинно надихати на розумні дії, саме з таким баченням демократи намагаються направляти Італію вперед [1].

Розірвати коло низької продуктивності праці і низький рівень заробітної плати, підтримка зайнятості жінок на ринку праці, задля цього потрібно підтримати реформу системи соціального забезпечення. Іншими словами, перспектива розвитку здорової європейської держави полягає в зайнятості на ринку праці саме серед молоді. Пошук робочих місць на сьогодні в Італії постає одним з актуальних питань в соціальній сфері.

Наступний законодавчий проект складається з трьох елементів:

- направити економіку на подолання кризи;
- надати повноважень та ефективності в політиці, поширюючи принципи Конституції;
- відродити єдність та політичну інтеграцію Європейського Союзу.

Італія – європейська країна, тому зберегти єдність на європейському просторі є одним з ключових завдань. Якщо не буде відновлення та відродження європейського проекту, не буде майбутнього для самої Італії. У розпалі кризи необхідно об'єднатися всім європейським країнам, а саме, в сфері спільного використання державних фінансових програм, у відповідності до конкретних заходів. Ці пропозиції провести в рамках економічної та фінансової політики [1].

Наступним завданням є перемогти всі форми та прояви популізму. Боротьба з популізмом постає немаловажним завданням для лівоцентристської партії. Реальною відповіддю популізму є демократична участь. Більша повага до правил, чітке розподілення влади, правильне та повне застосування Конституції.

Ставити насамперед основні принципи європейської демократичної держави, є важливим пунктом програми. Це боротьба з ухиленням від сплати податків, охорона навколишнього середовища, закріплення законодавства по боротьбі з корупцією, боротьба з доступністю. Присутність мафії в період кризи є руйнуючим елементом для всякої перспективи відновлення країни [1].

Спросити та удосконалити реформу інституційної основи на користь парламентської системи. Зробити акцент на правилах врегулювання конфлікту інтересів антимонопольного законодавства та свободи інформації.

Питання Півночі та Півдня не перестане бути головним на італійському просторі. Коли розрив збільшився, Італія почала дистанціюватися від Європи, тому задля того, щоб виправити помилки старого регіоналізму, потрібно верховенство закону та якісно нові заходи по розрішенню цієї проблеми. Соціальна та економічна політика повинна бути направлена на захист слабких областей та досягнення рівних можливостей.

Лівочентристська програма робить акцент на свободі. Свобода, це передусім реальна можливість для молодого покоління для того, щоб побудувати свій план життя та реалізувати своє призначення. Застосування нових проектів повинно використовуватися в сфері професій, шкіл та університетів, державних та приватних підприємств (за роки влади С. Берлусконі ці структури використовувалися у власних цілях). Тому, потрібно визволити ці структури з корпоративного закриття [2].

Гідність праці та боротьба з нерівністю, перетинаються в сфері політики та освіти, а також наукових досліджень. В Італії не буде майбутнього, якщо не буде попиту на освіту, який в останні роки різко впав. Це знаходить своє відображення в падінні в школах числа учнів та студентів в університетах, наслідком чого стала розчарування дослідників та недовіра вчителів, яким недоплачують заробітну платню. У зв'язку з цим в передвиборчій програмі представлено заходи реабілітації в освітній сфері. Потрібно почати з реконструкції самої освітньої сфери. Потрібна мотивація, а саме, в контексті універсальної цінності освіти, потрібно заохочувати наукові та фундаментальні дослідження в сфері гуманітарних наук.

Останнє десятиліття було особливо тяжким в італійській виробничій сфері, тому відновити центральну схему виробництва є важливим завданням. Якість та справжність енергозбереження та енергоефективності, технологій пов'язаних зі здоров'ям, культурою, традицій. Потрібно надати більше перспектив малим та середнім підприємствам, перш за все, задля своєї вигоди. Глибока реконструкція податкової системи, протистояння нестабільності конкурентоспроможності в виробничій сфері, можуть стати рятівними для виробничої сфери [2].

Основоположними принципами на які опирається програма є гідність особи та повага основних прав людини. Посилення місцевої влади має важливе значення, не тільки як регулююча функція, а як один з цінних активів для громадян. В свою чергу місцеве врегулювання повинно забезпечити простір та можливості для громадянської участі в будь-яких процесах країни.

Італійська Республіка потребує уряд в першу чергу стабільний та згуртований. Забезпечення інституційної лояльності з міжнародними обов'язками та договорами, підписаними Італією; можливий перегляд за погодженням урядів з іншими країнами; підтримка виконавчої влади; необхідність захисту єдиної валюти – євро, все це має досягти своєї цілі та надати країні нове дихання [1].

Таким чином, програма Демократичної партії пропонувала перш за все заходи, які були направлені на виведення країни з рецесії, в яку ввів її минулий уряд, тим самим підтверджуючи факт гри в лідери на політичній сцені країни. В той же час, всі сподіваються, що в Італії стався перехід в бік конструктивної альтернативи, яку надали ліві сили.

Література

1. Elezioni politiche 2013, il programma elettorale del Partito democratico Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.leggioggi.it/elezioni-politiche-2013-il-programma-elettorale-del-partito-democratico/>
2. Partito Democratico Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.partitodemocratico.it/>

3. Итальянские выборы и что дальше? Электронный ресурс / Режим доступа: <http://ru.euronews.com/2013/02/26/italian-populism-vs-realism/>

УДК 327.82 (043)

Трофименко Микола Валерійович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗУМІННЯ ПУБЛІЧНОСТІ ДИПЛОМАТІЇ

Із розвитком процесів глобалізації, технологізації дипломатія перестала бути заняттям обмеженого кола людей, вона трансформувалася та здобула багато різних напрямів – культурна дипломатія, спортивна, енергетична, торговельна, економічна, публічна, громадська тощо. В інформаційну, цифрову, еру кожна людина стає дипломатом.

Окремо слід звернути увагу на правильне використання варіантів перекладу англomовного терміну «public diplomacy». На українську мову «public» можна перекласти як громадський, суспільний, державний, громадянський, публічний тощо. Найчастіше стосовно дипломатії використовуються два визначення – публічна та громадська або суспільна.

Однак, найбільш правильним є розуміння «public diplomacy» як «публічної дипломатії». Існує безліч визначень цього поняття, всі вони зводяться до системи діалогу, взаємодії із зарубіжними суспільствами в політичних цілях. Разом із цим значенням існує також інше – дипломатія на рівні громадських організацій, в цьому випадку доречно використовувати термін «громадська або суспільна дипломатія».

Влучно охарактеризувала різницю між традиційною та публічною дипломатією в інтерв'ю “Радіо Свобода” радник з питань публічної дипломатії заступника Державного секретаря США у справах Європи і Євразії пані Коллін Граффі: «Назва моєї посади дуже довга, але те, що я роблю, набагато простіше. Я знаходжу шляхи для нашого уряду, щоб спілкуватися з людьми в інших країнах. Про дипломатів традиційно думають, як про тих, хто спілкується з іншими дипломатами часто за зачиненими дверима, часто позаочі громадськості. Вони ухвалюють рішення, які торкаються народів, але роблять це на рівні еліт. Публічна дипломатія — це те, як ми, як уряд, намагаємося донести свою думку до людей в інших країнах. Ми називаємо це мистецтвом комунікації цінностей країни, її культури і політики. Це також пояснення, хто ми є і чому ухвалюємо певні рішення» [6].

Перше використання терміну «публічна дипломатія», процитоване «Нью-Йорк Таймз», відбулось в січні 1871 року, у репортажі щодо дебатів у Конгресі США. Представник Семюел С. Кокс (демократ з Нью-Йорка, а також колишній журналіст) виступав з глибоким обуренням проти таємної інтриги щодо анексії Республіки Домініка, зазначивши, що він вірить в «відкриту, публічну дипломатію». Це було використання, яке передбачило основне розуміння цієї фрази тридцять п'ять років потому протягом Світової війни.

Під час Світової війни фраза «публічна дипломатія» була широко вживаною для опису кластера нових дипломатичних методів. Ці методи варіювалися від послідовних німецьких заяв навколо політики підводної війни, через публічні проголошення умов збереження миру, до ідеалістичної точки зору Вудро Вільсона – вираженої у преамбулі його промови «Чотирнадцять пунктів» від 8 січня 1918 року – щодо цілої міжнародної системи, що спирається на «відкриті заповіді миру». У першому пункті, зокрема, зазначалося: «Відкриті мирні договори, відкрито обговорювані, не дозволять з'явитися різним трактуванням цих угод дипломатія завжди буде діяти відкрито та на очах громадськості». Принцип відкритості був вимогою часу – громадська думка, що все більше впливала на політичне життя, неприязно ставилася до секретності, якою традиційно були оповиті дипломатичні переговори та контакти.

Багато журналістів та письменників у той час віддавали перевагу фразі «відкрита дипломатія», але у «публічній дипломатії» були свої прихильники, які ще більше популяризували цю фразу наводивши у репортажах французький варіант її вживання – «diplomatie publique» [15].

«Нью-Йорк Таймс» використав фразу 9 травня 1916 року у висвітленні так званого «Сассекського зобов'язання»¹, заяви, опублікованої 4 травня урядом Німеччини, яка обмежувала підводну війну. Роблячи огляд реакції США на «зобов'язання», «Нью-Йорк Таймс» цитує редакційну статтю зі щоденної газети «Бостон Геральд», у якій, зокрема, зазначалося: «одне з зол публічної дипломатії – це необхідність тривалого листування, в якому відповідальні глави кожної нації мають врятувати свої обличчя перед власним народом, при цьому повідомивши свої цілі іншій стороні».

Ця думка має свої відлуння й сьогодні, коли всі внутрішні висловлювання лідерів країн можна почути по всьому світу. Третє використання фрази «публічна дипломатія» в «Нью-Йорк Таймс» та перше використання в «Вашингтон Пост» відбулось 28 грудня 1917 року знову у цитуванні редакційних статей з інших країн, цього разу з «Берлінер Тагеблатт» щодо російсько-німецьких мирних переговорів у Брест-Литовську. У статті зловісно наголошувалось, що «ніщо не може так підірвати значення зброї, як нова публічна дипломатія» [13].

11 лютого 1918 року президент Вільсон сам використав цю фразу в своїй промові до Конгресу «Чотири принципи», в якій він передав відповідь канцлера Німеччини Георга фон Гертлінга на чотирнадцять пунктів, зазначивши: «Він приймає ... принцип публічної дипломатії».

Фразу Вільсона було виокремлено із заяви Гертлінга у Рейхстазі 24 січня 1918 року, в якій він схвалив те, що він називав «влаштованою публічністю дипломатичних угод». Репортажі щодо промови Вільсона спричинили перше використання терміну «публічна дипломатія» у «Крістіан Сайенс Монітор» та єдине використання цієї фрази у «Лос Анджелес Таймс» між 1899 та 1965 роками [15].

У липні 1918 року Сенат США розглядав питання щодо «публічної дипломатії» у зв'язку з сміливою пропозицією сенатора Вільяма Бора (штат Айдахо) стосовно того, що дебати з питань договорів відтепер повинні бути публічними. Ця пропозиція не пройшла: проти проголосували п'ятдесят senatorів, за – двадцять три.

Фраза «публічна дипломатія» трансформувалася в ідеалістичному сенсі «відкритих заповідей» Вільсона у міжвоєнні роки в риториці інтернаціоналістів, таких як: Джеймс Шотвел і Кларенс Стрейт, і на шпальтах «Крістіан Сайенс Монітор» [13].

У 1928 році репортер «Крістіан Сайенс Монітор» Роско Драммонд проголосив «епоху публічної дипломатії» в есе «Преса та публічна дипломатія», в якому підкреслювався моральний обов'язок засобів масової інформації повідомляти про міжнародні справ точно і неупереджено, так, щоб зменшити рівень напруженості у світі.

Ідеалізм «публічної дипломатії» ставав все більш віддаленим від реалій з погіршенням ситуації на міжнародній арені. Кореспондент «Лондон Таймс» описав прихід британських військ в Саар² у грудні 1934 року з оркестрами на марші і добрим відношенням до місцевих жителів як «яскравий прояв публічної дипломатії» в обличчя демонстрації непокори нацистським знаменам.

У 1936 році у повідомленні «Ассошіейтед Прес» з Парижа зазначалося, що ліві аплодували зобов'язанню нового французького прем'єра Альберта Саро використовувати

¹ Після потоплення порома SS Sussex німецьким підводним човном реакцією США була загроза розірвати будь-які дипломатичні відносини, що змусило Німеччину випустити «Сассекські зобов'язання», які знову наклали обмеження на дії підводних човнів. США зауважили, що, у разі загибелі американських громадян внаслідок дій Німеччини, останній буде оголошено війну, що змусило Німеччину знову повністю дотримуватися Правил ведення морської війни.

² Земля Німеччини, що граничить із Францією та Люксембургом, названа на честь річки Саар. Столиця – Саарбрюккен.

«публічну дипломатію» у міжнародних справах. Термін «публічна дипломатія» дуже рідко використовувався протягом Другої світової війни. У повоєнні роки відбулись і переоцінка терміну «публічна дипломатія» Вілсона, і його відродження. Французький прем'єр Анрі Спаак з ентузіазмом говорив про «століття публічної дипломатії» під час першої сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 1946 року.

У Великій Британії «Таймз» засудила «публічну дипломатію» як одну з «пійманих фраз і гасел, замаскованих під виглядом принципів зовнішньої політики», і схвалила заклик дипломата і політика Гарольда Ніколсона до повернення до «приватної дипломатії».

До 1950 року використання терміну «публічна дипломатія» помітно змістилося в бік сфери міжнародної інформації та пропаганди. Це стосувалося не стільки того, що цей термін використовується по-іншому, а швидше, що дипломатія практикувалася і сприймалася по-іншому, і ключові дипломатичні події в даний час визнаються явно направленими на публічне виконання. У 1953 році Уолтер Ліппман зазначив у своїй колонці: «деякі дипломати можуть стверджувати, що практика публічної дипломатії, пропаганди і психологічної війни стали такою чумою», що ключові радянсько-американські переговори повинні проводитися у закритому режимі [13].

У більш позитивному ключі, у своїй промові влітку 1958 року, Генеральний секретар ООН Даг Хаммаршельд заявив: «значення публічної дипломатії в ООН буде залежати значним чином від того, наскільки відповідальні представники країн вважають можливим піднятися над вузькими тактичними підходами до політики міжнародного життя, і говорити так, як люди із власними прагненнями і сподіваннями, що є універсальними для всього людства» [13].

Оглядачі дипломатичних подій, в тому числі Луї Галле, британський дипломат-ветеран лорд Стренг або Джеймс Рестон з «Нью-Йорк Таймз», використовували «публічну дипломатію», щоб надати елементів видовищності дипломатії Хрущова, Кеннеді й інших. Оскільки практика публічної дипломатії перетнулася із пропагандою, Гулліону необхідно було тільки провести термін «публічна дипломатія» на відносно коротку відстань, щоб наділити його повністю новим значенням в якості альтернативи пропаганді. Протягом багатьох років цей термін обмежено вживався, також використовувався у своєму старому значенні «відкритої дипломатії». Термін не фігурував у науковій літературі до 1972 року.

Причина того, що у 1965 році з'явився термін «публічна дипломатія» було те, що існувала реальна потреба в такій концепції у Вашингтоні. Протягом десятків років Інформаційному агентству США була необхідна альтернатива терміну «інформація» та «пропаганда».

Термін «публічна дипломатія» Гулліона охоплював всі аспекти діяльності Інформагентства США, а також низку культурних та обмінних функцій, які контролював Державний департамент США. Фраза надала відповідного рівноправ'я кар'єрним службовцям Інформагентства США, закріпленого поза межами Державного департаменту, органу, що виконує зовнішньополітичні функції США. Якщо публічна дипломатія існувала як різновид дипломатії, то, звичайно, Сполученим Штатам необхідне було спеціальне агентство для проведення цієї роботи, і Інформагентство США³ було найкраще побудоване для того, щоб контролювати всю роботу в цій галузі.

У 1978 Інформагентство США було реорганізоване відповідно до логіки нової термінології і, нарешті, отримало всю повноту влади над усім діапазоном американської активності в інформаційному просторі. Про взаємозв'язок концепції публічної дипломатії

³ Інформаційне агентство США, ЮСІА (англ. USIA, United States Information Agency) – орган зовнішньополітичної пропаганди США. Існувало з серпня 1953 року по 1 жовтня 1999 року. Після розформування всі функції із телерадіомовлення були передані Раді управляючих з питань мовлення (Broadcasting Board of Governors, BBG) – незалежному федеральному агентству, яке визначає політику міжнародного мовлення США, а інформаційні функції – до Держдепартаменту США.

та Інформагентства США можна судити з того, що після закриття у 1999 році Інформагентства Центр Марроу Університету Тафта став і залишається донині Центром Марроу з міжнародної інформації та комунікації.

Під час перебування Рейгана на посаді президента США спостерігалось як збільшення витрат на публічну дипломатію, так і більш широке використання цього терміну під час слухань у Конгресі, у стипендіальних програмах, журналістиці і серед практиків. Білий дім за часів Рейгана зробив марний виклик домінуючому визначенню, коли він створив свій власний «Офіс публічної дипломатії» для спостереження за внутрішньою підтримкою бунтівників Контрас в Нікарагуа.

У ході 1990-х років термін «публічна дипломатія» набув загального використання зовнішньополітичними колами за кордоном. У Великій Британії, наприклад, уряд Блера створив Раду зі стратегії публічної дипломатії. У перші роки після атак 11 вересня 2001 року термін «публічна дипломатія», нарешті, увійшов до американської суспільної свідомості. Коментуючи наслідки цунамі в Азії, навіть президент США Джордж Буш використав цей термін, сказавши кореспонденту телеканалу АВС: «Спроби нашої публічної дипломатії не є ... надто суворими і не є дуже добрими в порівнянні з публічною дипломатією тих, хто хотів би поширювати ненависть і ... ганьбити США», продовжував він, припускаючи, що, можливо, допомога Америки постраждалим від цунамі зможе змінити цю ситуацію» [15].

Призначення нового заступника держсекретаря з публічної дипломатії та громадських справ Карен Г'юз, що набуло широкого розголосу дало фінальний імпульс становленню терміну «публічна дипломатія» в межах Сполучених Штатів, хоча в інших країнах світу термін все ще може викликати нерозуміння.

Публічна дипломатія в сучасному світі направлена на формування позитивної репутації держави. Репутація формується не тільки риторикою, але й діями. Якщо робити політичні кроки, які негативно позначаються на іміджі країни в світі, то красива риторика навряд чи допоможе виправити ситуацію. Відповідно, мета публічної дипломатії – це не тільки трансляція позитивної інформації про націю, але й участь у виробленні зовнішньополітичних рішень із врахуванням впливу на репутацію країни, який вони спричиняють [5].

Отже, публічна дипломатія – це невід'ємна частина політики «м'якої сили». Задача публічної дипломатії – привертати на свій бік громадськість іншої країни.

Література

1. Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави / Світлана Анатоліївна Гуцал // Стратегічні пріоритети. 2010. — № 3 (16). — С. 106—113.
2. Демидов О. От права на доступ к сетевому разуму / Олег Демидов. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1618#top.
3. Долинский А. Дискурс о публичной дипломатии / Алексей Долинский // Международные процессы. — 2011. — № 1 (25).
4. Долинский А. Публичная дипломатия для бизнеса, НКО и университетов / Алексей Долинский. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=791#top.
5. Долинский А. Что такое общественная дипломатия и зачем она нужна России? / Алексей Долинский. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=791#top.
6. Драч М. Як діє американська публічна дипломатія в Росії і Грузії? / Мар'яна Драч. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1114389.html>.
7. Зонова Т. Дипломатия будущего / Татьяна Зонова. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=334#top.

8. Зонова Т. Публичная дипломатия и ее акторы / Татьяна Зонова. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=681#top.
9. Кулик С. А. «Электронная дипломатия». Начало / Сергей Александрович Кулик. — М.: Институт современного развития. — 33 с.
10. Лукьянов Ф. Публичная дипломатия – не работа узкой группы людей / Федор Лукьянов. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=2181#top.
11. Най Дж. С. Нова публічна дипломатія / Джозеф С. Най // День. — 2010. — № 28.
12. Пермякова Л. Цифровая дипломатия: направления работы, риски и инструменты / Лариса Пермякова. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/index.php?id_4=862#top.
13. Cull N. J. 'Public Diplomacy' Before Gullion: The Evolution of a Phrase / Nicholas J. Cull. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/gullion.pdf>.
14. Cull N. J. Public Diplomacy: Lessons from the Past / Nicholas J. Cull. — Los Angeles: Figueroa Press, 2009. — 61 p.
15. Routledge Handbook of Public Diplomacy / [Nancy Snow, Philip M. Taylor, Nicholas J. Cull, Michael Vlahos and others]; edited by Philip M. Taylor. — New York: Routledge, 2009. — 382 p.
16. The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations / [Brian Hocking, Peter van Ham, Alan K. Henrikson and others]; edited by Jan Melissen. — New York: Palgrave Macmillan, 2005. — 221 p.
17. Wilson E. J. Silicon Valley`s Foreign Policy / Ernest J. Wilson. — Los Angeles: Figueroa Press, 2012. — 28 p.

СЕКЦІЯ РОЗВИТОК ПОЛІТОЛОГІЇ, ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК94(477.7)“17/18”(043)

Иванов П.М., к.филос.н., доцент кафедры политологии, философии и социологии

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ В 18-19ВВ.

В мирском смысле особенности становления и развития территориальных общин в указанный период имеет исторический, экономический, политический и культурологический характер и их взаимообусловленность и является ярким проявлением их самобытности в сравнении с другими регионами Российской империи. Крепостническое право, которое являлось целью феодальных отношений тогдашнего государства, таким образом и могло утвердиться на практически вновь освоенных землях в силу того, что заселялись эти земли преимущественно выходцами из Крыма. Согласно указу Екатерины 2 переселенцы наделялись землей, освобождались от налогов в государственную казну, не рекрутировались в армию и в своих территориальных общинах получали права на самоуправление.

Все это привело к тому, что вновь прибывшие не вливались в местное население, которого по сути и не было, и практически вынуждены были самоорганизовываться не только на условиях дозволенных льгот и привилегий, дарованных правительством, но и на традициях, правах, особенностях прежнего уклада жизни с учетом новых обстоятельств. Следует помнить и то, что переселялись они компактными группами, которые формировались по-прежнему месту проживания и уже на новых местах не терялись родственные связи, что позволяло сохранить культуру и самобытность, взаимовыручку и взаимопомощь в освоении агрокультуры в условиях климатических и географических особенностей Северного Причерноморья. Именно это, как представляется, с одной стороны обособливало колонистов, а с другой – превращало их из простой территориальной общности в общность с признаками коллективного социального субъекта.

Общность территории проживания – это территориальная община, а в коллективный социальный субъект она превращается в результате совместной деятельности, направленной на достижение общей пользы, что имплицитно подразумевает самоорганизацию, а самоорганизации имманентно присуще самоуправление и более того, самоуправление становится естественной потребностью, превращая территориальную общину в некоторое подобие коллективного хозяйства в его примитивной форме.

Особенность переселенческих общин определялось их национальным менталитетом, вероисповеданием, особенностью ведения хозяйства и т.д. Что касается переселенцев из Крыма, то и здесь имелись определенные различия. Как известно, они были не однородны как в вопросах языковых различий, так и вероисповедания и делились на урумов караимов. Кроме греков из Крыма, Приазовье осваивали и немецкие колонисты, сербы, болгары.

Обустройство поселений немецких колонистов, организация и быт имело свои отличия. Так например, переселенцы из немецких княжеств собирали деньги на обустройство своих селений на основе добровольных пожертвований, кроме земледельческих культур, в том числе и технического предназначения, они широко разводили скот и фруктовые сады, большую часть которых занимали яблони.

Следует отметить, что переселенцы из Крыма предпринимали неоднократно полив и разведение виноградников, которые в конце концов увенчались успехами.

Многообразие и различие товаров, производимых переселенцами разных национальностей, болгары, например, специализировались преимущественно на овощах, вело к тому, что это, естественным образом способствовало взаимобмену товарами, различными породами скота, приводило к широкой организации ярмарок.

Таким образом, широкие экономические связи, разные формы организации общих поселений и сфер бытия вело к закладыванию основ межэкономического общения.

Литература

1. Афанасьева Л. В., Елкін М.В. Етнокультурний ландшафт: категоріальний концепт / Л. В. Афанасьєва, М. В. Елкін // Етнокультурний ландшафт Північного Приазов'я. – Сімферополь: Таврія, 2004. – С. 5-21.
2. Слющинский Б.В Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї / Б. В. Слющинський – К. : «Аквілон-Плюс», 2008. – 496с.

УДК323(55)(0.062)(043)

Olenich T., Doctor of Philosophy, Professor

Tryma C., PhD, Political Sciences

THE ROLE OF WOMEN IN ISLAM: MUSLIM ETHNO-CULTURAL STEREOTYPE IMAGE OF LIFE (IN IRAN)

At the present stage of the media are often the agents of public diplomacy. People who have visited a particular country, happy to talk about their experiences, share their photos. But there is another side to the media disinformation, both at the level of some of the major monographs. As to the actual state of affairs and the rights and freedoms of women in Iran, try to consider in this paper. Note that an Iranian woman can practice a religion (not Islam), but is obliged to adhere to the law of an Islamic state.

Marriage – a natural way to create a family and continue the human race. Christianity, Islam and other religions to encourage marriage, making it a common and binding on all. The relationship of spouses in Islam must be based on respect, love and mercy, and supported the rights and obligations of both parties. Sanctifying the family, Muslim public opinion is the most important procedure itself considers marriage. Marital relations are based on the principles of transparency, as *ta'ayun* treated as lewdness, voluntary and compulsory payment of her husband a gift.

One of the most important goals of the Muslim marriage – to help children grow up believing people. A husband and wife who want to have a child, should objectively assess their level of readiness for this important event. The relationship between mother and father for the baby to be a living example of the ideal family relations. In the Quran, about husbands and wives said:

They are – clothes you, and you – clothing them (Sura 2, verse 187).

This phrase best reflects the attitude of Islam towards marriage and the relationship of husband and wife. Marriage in Islam is intended to be the institution that provides peace of mind, confidence and stability as both spouses, and their future children. So profoundly mistaken are those who believe that women in Islam, live in constant oppression that Muslim marriage does not have any rights.

Husbands over wives stand (a dish of their focus and safety), for the fact that God is one of them gave an advantage over others, and also because the entire expense of maintenance of the property of their proceeds (Sura 4, verse 34)

Entering into a marriage, a woman also gets not only duties but also extensive rights. A woman has the right to food, shelter and clothing, the quality of which should be equivalent to what he enjoys the husband. My wife also has the right to decent treatment by her husband, she may not be for him the object of abuse. «Feed them well, how to feed himself, dress them as

dress himself, and still do not beat them and showered reproaches», – told the Prophet about the attitude of their wives. Islam gives women the right to decent and fair treatment by the husband. Sheikh Yusuf Qaradawi points out that each spouse has their rights, they must meet, without abusing them. Rights are based on mutual equality, except with regard to those features which are endowed men. «Wives have the same rights as obligations, and should treat them with kindness, but higher than their husbands on the situation» (Quran 2:228). The expression «above them» refers to the leading and crucial role of men. The Prophet said, «Let the faithful man is sympathetic to the believing women. If there is something in it I do not like him, can enjoy another hell» (Muslim). The Quran says: «Treat your wives with dignity. If they are troublesome, because it can be so nasty to you that Allah will turn into a great blessing» (Quran 4:19).

The husband is obliged to support his wife, while a woman only when he wants, can make money, often spending only on their needs, clothes and cosmetics. I think this point is particularly likable to many European women, who work for two or three works from morning till night.

Muslim family, as a rule, consists not only of husband, wife and children. It is a large family group, united by family ties through the male line. At its head are an elderly couple – a man and his wife, this group includes married sons and their children, possibly married grandchildren and great grandchildren. They are connected by a common residence, economic interests, kinship, as well as *murruva* – «code of honor». The traditional Muslim family is based on the rule of man – the head of the family. It is usually called the master of the family. One of the most respected in the Muslim community of values – the maintenance, preservation of the high prestige of the family, but his wife must always obey her husband. Misconduct women assessed as an affront to family tradition, which affects the entire family. Therefore, there are clear patterns of behavior that are rooted in the way of life. Very often, a woman assumes the responsibility for domestic work, whereas in Islam, such work is not considered to be the sole responsibility of the wife. It is believed that men should take the example of Prophet Muhammad and to help their wives, especially if a family has young children. My wife has a right to the assistance of her husband, even if the family is only the husband and wife – a homemaker. But it should be noted that the young wife in the family should be subject to in-law, comply with her wishes, listen to her opinion. Sometimes the relationship between a young woman's husband and his family are strained. But with age daughter, all the contradictions, usually leveled.

Take in marriage ... those who loved you, (whether it be a, il), two, Or three, or four. But if there is a fear in you, it's fair to them not you will keep, take in his wife's only one ... (Sura 4, verse 3). Polygamy ... is neither the article of faith, no injunction of Islam. In normal, healthy family relationships, monogamy is not only preferable, but it is the law (Tafseer Surah 4). I have many friends in Iran, including among them - married couples, there is not even a question of polygamy. Of course, it is believed that a woman cannot leave the house without the permission of her husband even if she intends to go to their relatives. The Hadith says: «For a woman who believes in Allah, is not permissible to leave the house without the permission of a husband» but in reality it is not happening. Husbands trust their wives. His wife, should protect themselves from prying male eyes. «Dressing Muslim clothing, a woman challenged patriarchy, making it clear to men ... it is not available and that it is equivalent to a molesting sacrilege» (Tafsir Sura 6). However, men and women can see each other in schools, at work or in health care facilities when they are taken into account all the rules of conduct.

Very important is the interpretation of jihad in family relationships. In the classic sense of the believer can perform jihad with your heart, tongue, hands and sword, but above all the heart, it's a daily struggle with evil. The Prophet Muhammad said: –Jihad is a woman – the performance of marital duties well, «ie submission to the will of her husband. When the Messenger of Allah was asked: «Which of the women is the best?» – He replied: «The one who

obeys her husband, since he will command, and pleased him, since he (it)looks.» But man will never look happy woman if she obstinate, stubborn and rebellious.

Few Iranian women themselves demand a divorce from their husbands as soon as there is between even the most minor differences. Sometimes they begin to insist on it if their husbands refuse to provide them with a particular sum of money, sometimes abetted by their relatives to this, or neighbors. However, we know that divorce entails serious consequences, including – the destruction of the family and neglect of children. Later the woman herself may regret that she did, but it's too late. In addition, the children remain in a divorce from her husband. It is for this, as well as a number of other causes of Shariah prohibits such actions on the part of women.

However, for a divorce from the woman there is reason, for example, an excessive enthusiasm for alcohol or drug husband, wife forced him to commit prohibited acts, a manifestation of injustice to her, in conjunction with the infliction of suffering to her or his refusal to respect the rights guaranteed to her when he does not listen to good advice, and is unable to correct. But we must not forget that of all God permitted divorce is most hated him, but because you want to use every opportunity to prevent it (Tafseer).

All the myths about the rigidities of Iranian woman and her family life is clearly contrived, and the messages in the most provocative sources. If we turn to the legislation of the Republic of Iran, we turn our attention to one hundred Statya.¹⁹ Basic Law points out that Iranian citizens have equal rights regardless of social position, status and origin. All Iranians, regardless of gender are equally enjoy the protection of the law and have all the humanitarian, political, economic, social and cultural rights. Article 20 emphasizes the need to respect the rights of women in all spheres of society. Women hold positions in the government and actively participate in the activities of youth and women's organizations. But no country in the world, women do not give much time to maintain its beauty! They are at least two or three times a week, visiting spas, hair salons, massage parlors, fitness centers, swimming pools, solariums (you heard right ... because swimming in open water only a woman can dress.) Surprisingly, the Iranian man's wife in the future will certainly want to see such qualities as friendliness and sense of humor! Maybe that's why I thought women in Iran are very responsive, kind, loves to joke. Almost every woman has a lot of expensive things from the shops, cosmetics and perfumes known cosmetic brands. Only fine jewelry, there are dozens of names – at almost every dress. And last – Iranian women are very beautiful!

References

1. Аббас Фатими Права женщин в Конституции Исламской Республики Иран / Фатими Аббас. – [Электронный ресурс]. — Режим доступа: easttime.ru.
2. Алиев М.С. С благословения Аллаха: основные законы, обряды, традиции и обычаи в Исламе / М.С. Алиев. – СПб.: Вектор, 2010. – 160 с.
3. Муфтий Равиль Гайнутдин Ислам: Милость для мира: проповеди, обращения, богословские труды. 1995-2008 гг. / Муфтий Равиль Гайнутдин – М.: Эксмо, 2011. – 656 с.

УДК316.28:316.723

Слющинський Б.В., д.соціол.н., професор, завідувач кафедри політології, філософії та соціології

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ВИЯВ ЙОГО КУЛЬТУРИ (ЕТОСУ)

Поведінка людини визначається системою суспільних відносин і культурою, до яких вона включена, але кожний учасник міжкультурної комунікації володіє своєю власною системою правил, які впливають на його поведінку. Ці правила обумовлені його соціокультурною належністю, до якої потрібно віднести не тільки національну (етнічну) культуру, але і культуру всіх груп, у які включений той чи інший індивід, його освіту,

виховання, стать, професію, сімейний стан, самосвідомість, рівень суспільної свідомості тощо. Сюди ж потрібно віднести його матеріальну і духовну культуру, соціальну роль та соціальний статус. Не можна не враховувати і „стимул” засвоєння певної культури. Людина пристосовується (адаптується) заради чогось (когось), орієнтуючись на збереження певної своєї свободи, самозбереження, чи отримання користі. Це також регулює взаємовідносини людей у міжетнічному спілкуванні (викликає злагоду чи невдоволення). Отже, можна сказати, що *міжкультурна комунікація* – це стан сучасного суспільства, в якому складна структура соціального і культурного простору втілена у символічних формах і образах, які здатна сприймати і розуміти суспільна й індивідуальна свідомість різних національних спільнот та етнічних груп. Саме це і створює такі образи соціального світу, які водночас є і змістом, і об’єктом взаємодії соціальних суб’єктів комунікації.

На *міжкультурну комунікацію* впливає і рівень розвитку культури в цілому: матеріальної, політичної, економічної, науково-технічної тощо (напр., традиційне, індустріальне чи постіндустріальне суспільство). Чому це відбувається і який тут зв’язок з міжкультурною комунікацією?

По-перше, розвиток суспільства змінює його культуру, яка є у певному розумінні способом адаптації людини до дійсності, відображає реакцію на технологічні, економічні, політичні зміни у суспільстві. *По-друге*, з’являються нові культурні установки, які відповідають певному рівню цивілізації (напр., індустріальному). Цей культурний етос (сукупність стабільних рис характеру, звичаїв тощо) формує поведінку індивідів. *По-третє*, в кожний цивілізаційний період створюються свої переконання і вірування (спосіб життя, праця, прагнення успіху, престиж, накопичення багатства тощо). Це створює певні символи, які не можуть не впливати на міжкультурну комунікацію. Напр., зараз складовими елементами міжкультурної комунікації стали телефон (у тому числі мобільний), мережа „Інтернет” тощо. Така система зв’язку прискорює міжкультурний обмін і стає тим чинником, який поєднує людей, тобто утворює певну соціальну „міжкультурну злагоду” (напр., за допомогою Інтернету знайомляться). За допомогою сучасної системи зв’язку, людство більше дізнається про життя та культуру інших спільнот, що, звичайно, не може не сприяти розумінню і сприйняттю „чужої” культури. Остання стає ніби „ближчою” внаслідок певної „підготовленості” до її сприйняття. *По-четверте*, розвиток суспільства та його культури залежить від політики держави. *По-п’яте*, географічне положення і міжнародний взаємозв’язок держави з іншими державами сприяє міжкультурним стосункам (комунікації).

Отже, *міжкультурна комунікація* – це не лише передача інформації, не лише боротьба думок, поглядів, уявлень, логік, тлумачень, розумінь тощо, не лише емоційне сприйняття іншої „чужої” культури, – це сама культура суспільства, від якої залежать проблеми соціальних зв’язків і відносин різних соціальних суб’єктів – окремих особистостей, малих і великих соціальних груп – класових, національних, етнічних, демографічних тощо. *Міжкультурна комунікація* сьогодні – це трансляція культурних цінностей через безпосереднє та опосередковане спілкування людей, через механізми „опредмечення” і „розпредмечення” – від людини до людини, від покоління до покоління і між представниками різних культур, – це феномен сучасної культури.

Досліджуючи сьогоднішній стан суспільства, його культуру, можна стверджувати, що *міжкультурна комунікація* в сучасній Україні знаходиться на новому етапі свого розвитку. Сучасне поле міжкультурної комунікації поширюється не тільки на соціальний, але і на природний світ. Це викликано перш за все появою нових технологій, що спричинили технологічні зміни у суспільних відносинах.

Розглядаючи міжкультурну комунікацію на сучасному етапі, слід сказати, що сьогодні виявлений новий концептуальний підхід до комунікації, її структури, предмету, функцій. Тут можна виділити декілька конкретно-наукових підходів: *по-перше*, це різні підходи *технократичного* і *інтераційного* характеру; *по-друге*, в межах інтераціоналізму

вчені розділились у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію – посиланнями на *індивідуально усвідомлену діяльність* чи у якості *похідної від соціальної структури*. Дебати у таких термінах займають одне з центральних місць у сучасній соціології, психології, культурології. В рамках цих наук складались основні теоретико-методологічні підходи до комунікації і робились спроби примирити об'єктивну структуру і суб'єктивну волю.

Технократичні підходи до вивчення комунікації були обумовлені специфікою конкретно-історичних умов і самостійного предмету дослідження. Ця тема стала центральною після Другої світової війни і використовувалась у критичних концепціях, які розкривали негативні сторони масової культури, і у працях сучасних футурологів, які сповіщали про приближення „*технотронної ери*” і „*інформаційного суспільства*”, забуваючи при цьому про природні і соціальні властивості людини [1, с. 116].

Інтераційний підхід розглядає комунікацію як взаємодію. Він став теоретичною альтернативою не тільки технократизму, але й біхевіоризму. При альтернативному баченні суті комунікації, на передній план висувається активність реципієнта як рівноправного суб'єкта комунікативної діяльності. У 1953 р. американський вчений Т. Ньюкомб обґрунтував інтераційністський підхід до комунікації [2, с. 96]. Суб'єкти комунікації, за цією теорією, є рівноправними і пов'язані між собою як взаємними очікуваннями і установками, так і загальним інтересом до предмету спілкування. Тут комунікація розглядається як реалізація цього інтересу за допомогою повідомлень, що передаються. Отже, людина стає і творцем, і споживачем певної інформації, а разом з нею – культури [3, с. 93]. Ефекти комунікації полягають у зближенні або розходженні точок зору комунікатора і реципієнта на спільний предмет, який, у свою чергу, означає розширення чи звуження їх можливостей взаєморозуміння і співпраці. Такий погляд на комунікацію переносить до центру розуміння досягнення згоди між суб'єктами комунікації, встановлення рівноваги в системі взаємних установок.

У зв'язку з цим в соціології і соціальній психології виник науковий напрям – символічний інтераційнізм. Біля його витоків стояв американський філософ, соціолог і соціальний психолог Д. Мід. Для символічного інтераційнізму комунікація – не просто реакція, а суб'єктивне усвідомлення і спрямованість на інших. Взаємодії між людьми розглядаються як безперервний діалог, в процесі якого вони спостерігають, усвідомлюють наміри один одного і реагують на них. Таким чином, ці реакції, на думку Міда, носять не автоматичний, а усвідомлений характер символічних дій; явища, яким надається певне значення, стають символами.

Від символічного інтераційнізму успадковується етнометодологія – теоретичний підхід, ініційований американським соціологом Г. Гарфінкелем. Етнометодологія – це теоретичний і методологічний напрям в американській соціології, який перетворює методи етнографії і соціальної антропології в загальну методологію всіх соціальних наук. Її предметом є процедури інтерпретації, приховані, неусвідомлені, нерелексивні механізми соціальної комунікації між людьми. Етнометодологія розуміє мову більш широко, включає до неї не тільки вербальну мову, але і мову жестів, виражальних рухів, ритуал і навіть мовчання.

Виходячи, із перелічених напрямів дослідження міжкультурної комунікації як феномена культури, можна сказати, що кожна із наведених вище концепцій і теорій, займає своє визначне місце в системному підході до дослідження запропонованої проблеми, адже неможливо створити теорію комунікації шляхом простого додавання, механічного поєднання численних теорій і концепцій, оскільки життєдіяльність і відносини між людьми визначаються наявними в тій чи іншій культурі нормами і цінностями, які регулюють найрізноманітніші сторони людського мислення та поведінки і впливають на характер сприйняття, оцінки і міжособистісних відносин. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звички, правила, продиктовані суспільством і мова спілкування – виробляють систему орієнтацій, яка дозволяє своєрідно справлятися з

різноманітними життєвими ситуаціями і проблемами, що є міжкультурною комунікацією, адже *міжкультурна комунікація* – це феномен сучасної культури – це етос населення того історичного часу, за якого вона відбувається.

Література

1. Петленко В. П. Философские вопросы теории патологии : в 2 т. / В. П. Петленко – Л. : Изд-во „Медицина”, Ленинградское отделение, 1968. – Т. 1. – С. 116.
2. Основы теории коммуникации : учебник / [под ред. М.А.Василика]. – М. : Гардарики, 2003. – С. 96.
3. Слющинський Б. В. Соціологія музичної культури: навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів] / Б. В. Слющинський. – Маріуполь : ЗАТ „Приазовський робочий”, 2002. – С. 93.

УДК316.12:327.3(043)

Tryma C., PhD, Political Sciences

ORGANISATIONAL FORMS OF GLOBAL CIVIL SOCIETY

The growth of such global interdependent communication relations has been greatly accelerated by the advent of decentralizing communication technologies such as Internet networking. Global civil society now represents a new force in international relations. So this article is aimed to highlight the some theoretical concepts of global civil society as a new participator of world politics.

From the industrial age to the present, mercantilist and power political interests pushed civil society to the edge. In most countries, civil society even lacked its own channels of media communication. It was speechless and powerless, isolated behind the artifice of national boundaries, rarely able to reach out and gain strength in contact with counterparts around the world. What we now call the «NGO Movement» began in the middle of the last century with a trickle of organizations and has now become a flood of activity. Nongovernmental organizations (NGOs) today encompass private citizens and national interest groups from all spheres of human endeavor. Their huge increase in number and power is due in no small measure to the development of globe-girdling communications technologies [2].

As Dutch social theorist Cees J. Hamelink has written, we are seeing a new phenomenon emerging on the world scene — global civil society, best articulated by the NGO movement [3, c.5-8]. New communications technologies now facilitate communication among and between the world's national civil societies, especially within the fields of human rights, consumer protection, peace, gender equality, racial justice, and environmental protection. From Earth Summit to GATT, from the United Nations General Assembly to the Commission on Human Rights, NGOs have become the most important embodiment of this new force in international relations.

Anderson and Rieff question global civil society's claim to represent world opinion. They argue that the hotchpotch of environmental groups, feminist networks and human rights activists who call themselves 'global civil society' are no more than 'a collection of undemocratic and unaccountable 'social movement missionaries.

The development of communications technologies has vastly transformed the capacity of global civil society to build coalitions and networks. In times past, communication transaction clusters formed among nation-states, colonial empires, regional economies and alliances- -for example, medieval Europe, the Arab world, China and Japan, West African kingdoms, the Caribbean slave and sugar economies. Today new and equally powerful forces have emerged on the world stage — the rain forest protection movement, the human rights movement, the campaign against the arms trade, alternative news agencies, and planetary computer networks.

Today a third attempt to create global order is under way. It sees in the efficiencies and interconnections fostered by the information revolution the chance to expand free markets and simultaneously to spread democracy. This movement is led by the United States and Britain,

where factions of both the right and the left—whatever other differences they might have—agree upon this notion of a prosperous “democratic peace.” And, while both free peoples and free markets are indeed on the rise, so are discontent, displacement and resistance.

Will this latest effort to “homogenize the heterogeneous” prove successful? To answer this question, we will first consider the nature and extent of a whole range of “dislocations” driven by current globalizing initiatives. Then we will assess the prospects for existing state and non-state actors and institutions being able to remedy the situation. Finally, we will consider a network-oriented approach to mitigating some of the problems caused by globalization—an approach that might, in the end, allow for the rise of an interconnected world that still retains its enormous diversity.

Global civil society is seen by many analysts as an extension of the rule of law and political community, *societas civilis*, beyond national boundaries. For its most radical advocates, global civil society is about political emancipation, the empowerment of individuals and the extension of democracy. Mary Kaldor, for example, argues that the end of the global conflict of the Cold War «allows for the domestication of international relations and the participation of citizens, and citizen groups at an international level’ which was previously the preserve of governments [3, c. 13]. For John Keane, «brand new democratic thinking — implicit in the theory of global civil society — is required’ in the face of the growing lack of accountability of global governance» [4, c. 126].

The international sphere was once dominated by real politics and the «struggle for power», while the domestic sphere was seen as the sphere of ethical and normative concerns of ‘the good life’. Today, in contrast, it is held that the sphere of power and contestation has been ‘colonized’ by the domestic sphere of ethics and civility. For global civil society theorists, it is non-state actors which are held to have overcome the empirical and ethical divide between the domestic political realm and the international. The empirical case for many commentators, «Power Shift», the title of Jessica Mathew’s article in *Foreign Affairs*, aptly sums up the seismic shift which has taken place in international relations since the ending of the Cold War. Rather than the end of the Cold War resulting in a shift in power relations among states, there is alleged to be a ‘no viler distribution of power’ away from states towards global civil society. The most important empirical trend since the end of the Cold War is alleged to be that of the development of a global civil society because it brings with it emancipatory alternatives and new ways of doing politics and of establishing political and moral communities.

References

1. Grugel J. and Piper N. Global governance, economic migration and the difficulties of social activism. *International Sociology* / J. Grugel and N. Piper. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iss.sagepub.com/content/26/4/435>.
2. Kaldor M. *Global Civil Society: An Answer to War* / M. Kaldor. — Cambridge: Polity Press, 2003. — 283 p.
3. Keane J. *Global Civil Society? (Contemporary Political Theory)* / J. Keane. — L. : Cambridge University Press, 2003. — 236 p.

УДК 167(043)

Цибулько О.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, філософії та соціології

ТЕРМІН «КОМУНІКАТИВНІСТЬ» В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Спілкування та взаємодія людей відбуваються не в ізольованому просторі, а в кожному разі у специфічній навколишній обстановці, в конкретному соціокультурному середовищі. Основою розвитку західної філософії і науки в тому вигляді, якими ми їх знаємо сьогодні, став винахід алфавіту в Стародавній Греції. Це відкриття дозволило подолати розрив між усною мовою та мовою, відокремивши сказане від мовця і зробивши

можливим концептуальний дискурс. Широке поширення грамотності почалося через багато століть - після винаходу і розповсюдження виробництва паперу та друкарського верстата. Проте саме алфавіт створив на Заході ментальну інфраструктуру для кумулятивної, заснованої на знаннях комунікації. Відомий представник техніцизму в філософії культури Маршалл Мак-Люен, гіпотези якого стали аксіомами західної цивілізації, стверджує, що «галактика Гутенберга» призвела до деколективізації і індивідуалізму в науці. Книгодрукування, заохочуючи індивідуалізм, в той же час породжує націоналізм, перетворюючи мову як спосіб комунікації в замкнуту систему [1, с. 3-17]. Сьогодні поява нової системи електронної комунікації необоротно змінює нашу культуру. Технологічна трансформація інтегрує різні способи комунікації в інтерактивні інформаційні мережі. Це сприяє розвитку мозку; формуються новий супертекст і метамова. Вперше в історії культури в одній і тій же системі об'єднуються письмові, усні та аудіовізуальні способи людської комунікації. «Комп'ютерно-телекомунікативний вибух» докорінно змінив процедуру обміну науковими знаннями та творами культури, дозволив використовувати нові технології досліджень; вніс нові форми навчання у світову освітню систему. Найбільш важливим і цінним наслідком цього «вибуху» є зростання ролі і можливостей конкретної людини, яке вилилося, зокрема, в технологію віртуальної реальності.

За визначенням Д. Белла, знання-сукупність організованих висловлювань про факти чи ідеї, які представляють обґрунтоване судження або експериментальний результат, яке передається іншим за допомогою різних засобів комунікації в систематизованих формах. Таким чином, комунікація є необхідною умовою розвитку науки.

У Середні століття наукові трактати переписувалися і відправлялися всім зацікавленим у дискусії колегам. Так у перших європейських університетах були закладені основи системи оперативного зв'язку, узгоджених дій та самоорганізації вчених. Пізніше велику роль у поширенні знань зіграли самоорганізовані об'єднання дослідників, що працюють над новою перспективною проблематикою («невидимі коледжі»). Вони широко пропагувалися Дж. Берналом (Великобританія), Д. Прайсом (США). Вражаючим прикладним результатом експертизи наукового знання стало створення в Філадельфійському інституті наукової інформації системи показників наукових посилок (SCI) - однією з найбільш ефективних інформаційних систем сучасної науки.

Освоєння складнощів в різних науках висуває ряд нових і часом несподіваних світоглядних проблем. Якщо в неklasичній науці існувала жорстка демаркація наук про природу і наук про культуру, то в кінці ХХ ст. ця демаркація істотно слабшає, оскільки природні науки звернулися до людини та її діяльності. Звичайно, пізнавальну діяльність завжди здійснює реальна людина, що має унікальний життєвий досвід, сформований в певних культурних традиціях, занурений у різноманітні мінливі комунікації з іншими людьми, що відроджує все нові явні і неявні знання і т.д.

Якщо гносеологія являє собою теорію пізнавальної діяльності, то, як і будь-яка теорія, вона повинна використовувати ідеалізації, теоретичні конструкти, що спрощують дійсність. Ідеалізація, яка пізнає суб'єкта не означає, що завжди мова йде про окремо взятого дослідника, який здійснює пошук і створює нову наукову теорію. Це може бути і колективний суб'єкт пізнання, що характеризується ускладненням наукової діяльності колективу вчених, особливими комунікаціями між ними і певним поділом наукової праці.

Ідеалізація, що пізнає суб'єкта в теорії пізнання змінюється при описі різних історичних типів раціональності. Так, акад. В.С. Стюпін зазначає, що якщо класичну теорію електромагнітного поля створив Д.К. Максвелл, то для побудови її неklasичного аналога - квантової електродинаміки - знадобилися зусилля сузір'я фізиків: В. Гейзенберга, Н. Бора, П. Дірак, П. Йордану, В. Паулі, Л. Ландау, Р. Пайерлса, В. Фока, З. Томанага, Є. Швінгера, Р. Фейнмана та ін, які виступили в ролі свого роду «сукупного дослідника», колективного суб'єкта творчості.

Ще складніші комунікації всередині дослідницького співтовариства виникають у постнекласичній науці. Колективний суб'єкт формується в мережі ще більш складних комунікацій, ніж у дисциплінарних дослідженнях. З'являються нові функціональні ролі в кооперації дослідницької праці. Необхідність етичної оцінки дослідницьких програм вимагає спеціальних експертних знань [2, с. 26-27]. Це свідчить про те, що категоріальний апарат сучасної науки постійно збагачується.

Можна сказати, що функціональний аналіз комунікації дає можливість виявити ту соціальну роль, яку вона виконує в нарощуванні нового знання, яке пізнає суб'єкта, і більш точно зрозуміти його сутність.

У пошуках пізнавальних засобів для концептуалізації та практичного подолання спірних моментів у науковому середовищі вчені використовують наукові конвенції (від лат. *Conventio* - угода). Засновником конвенціоналізму прийнято вважати Ж.А. Пуанкаре. Якщо, ґрунтуючись на прийнятих угодах, вчені домагаються успіху в наукових відкриттях, описах і поясненнях, це служить доказом вірності обраного шляху. Різні варіанти конвенціоналізму (Пуанкаре, Айдукевич, Поппер, Карнап, Кун та ін) мають щось спільне: визнання, що конвенції створюються тими вченими, які утворюють наукову еліту, формують думки і принципи діяльності наукових співтовариств. Саме ці авторитети формують цінності, дотримання яких вважається доцільним і тому раціональним. Таким чином, прийняті конвенції виступають як проекти раціональності. Логічна коректність, практична застосовність і ефективність, фактична адекватність при цьому стоять в одному ряду з факторами соціального чи соціально-психологічного плану: наявністю або відсутністю конкуруючих проектів, підтримуваних лідерами наукових шкіл, глибиною і міцністю культурних та розумових традицій даного наукового співтовариства, його зв'язками з культурним соціумом. Слід зазначити, що соціальна діяльність - це в першу чергу діяльність суб'єктів, які розуміють один одного. В акті комунікації відкривається істина, яка складає основу розуміння. «Діалог», «комунікація», «толерантність» - ці поняття все частіше звучать, витісняючи такі, як «дискусія», «компроміс». У той же час діалог, комунікація - це, безсумнівно, і дискусія, і обговорення, і взаємодія людей та ідей.

Діалог і комунікація є способами репрезентації людини. Діалог (від грец. *Dialogos*) - це розмова між двома або кількома особами. Комунікація (від лат. *Communicatio*) - шлях повідомлення, форма зв'язку, акт спілкування, повідомлення інформації, в тому числі повідомлення інформації за допомогою технічних засобів. Діалог має глибокий внутрішній символізм, він багатший ніж комунікація і в той же час представляє одну з її форм. Використання діалогічної моделі склало основну стратегію розвитку сучасної комп'ютерної цивілізації, але сутність діалогу виражена в глибинних онтологічних підставах людського буття.

Щоб говорити про діалог між непорівнянними одиницями (представниками різних культур, різних поглядів і т.п.), треба уникати «крайнощів толерантності» і «гуманітарної інтервенції». Толерантність трактується сьогодні як рятівна терпимість буквально до всього, але гранична толерантність може бути проявлена у відношенні як до життя людини (але не будь-якого способу життя), так і до суверенітету держави (але не його здатності використовувати суверенітет у зло іншим). У науковому пізнанні толерантність обмежена спрямованістю на пошук істини, а не на визнання будь-якого висловлювання. Зі спроб взаєморозуміння повинна бути виключена «гуманітарна інтервенція» - зміна людей силою - військовою або політичною, моральною чи освітньою [3].

Рівним чином існують межі толерантності при сприйнятті чужого, морально чи політично неприйняттого. Думка про те, що ми говоримо з «іншим» і «інший» не обов'язково може бути «другом», накладає суттєві обмеження на діалогічні, комунікативні теорії і на принципи толерантності.

Література

1. Мак-Люэн М. «Галактика Гутенберга»: сотворение человека печатной культуры / М. Мак-Люэн. — Киев, 2003. — 189 с.

2. Степин В. С. Саморазвивающиеся системы: новые стратегии деятельности / В. С. Степин // Вестник Российского философского общества. — 2003. — № 2. — С. 28—37.
3. Федотова В. Г. Коммуникация и диалог в науке и за ее пределами / В. Г. Федотова // Общественные науки и современность. — 2004. — № 5. — С.32-41.

**СЕКЦІЯ
ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА З ПИТАНЬ
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

УДК 929.53(477.62)(043)

Кригіна О.В., к.і.н., ст. викладач кафедри культурології та інформаційної діяльності

**МЕТРИЧНІ КНИГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ГЕНЕАЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Розвиток сучасної історичної науки характеризується вивченням масових джерел, серед яких важливе місце займають метричні книги – церковні документи для реєстрації фактів народження, шлюбу та смерті. Метричні книги склалися з трьох частин – про народжених, одружених і померлих. Для кожного з трьох видів записів запроваджувалася єдина форма запису. У першій частині необхідно було зазначити дату народження дитини, батьків новонародженого, дату хрещення й «восприємників» (хрещених батька та матір). У другій частині фіксувалися імена осіб, котрі брали шлюб, і поручителів (свідків). У третій частині зазначалися імена померлих, дата, вік і причина смерті, ким висповіданий, причащений і де похований.

Метричні книги містять величезний інформативний потенціал, який може бути використано науковцями, що студіюють метрики як історичне джерело, дослідниками, які займаються вивченням демографічної історії регіону, а також пересічними громадянами, котрі відтворюють історію власних родин.

Використання метричних книг для генеалогічних студіювань розпочалося порівняно недавно. Генеалогія, головним чином, займалася дослідженням дворянських родів, залучаючи метричні книги як допоміжне джерело. Лише з 1990-х рр. з'являються праці, в яких робляться спроби вивчення історії родин непривілейованих станів. Основою для подібного роду студій служать метричні книги, використання яких дає змогу вирішувати такі важливі проблеми соціально-економічного життя, як історія заселення територій, заснування населених пунктів, визначення чисельності, структури та складу сімей, їх родинних зв'язків. Серед праць із зазначеного напрямку, слід відзначити роботу П. Арсенича, який від середини 1990-х рр. інтенсивно використовує метричні книги при написанні біографічних розвідок про відомих українців [187]. Дослідник В. Томазов, вивчаючи генеалогічний потенціал основних джерел з історії козацько-старшинських родів, розглядає інформативні можливості таких джерел, як метричні книги, сповідні відомості, ревізькі казки, матеріали переписів населення Російської імперії 1897 р. [321]. Побіжну характеристику інформативного потенціалу метричних книг та сповідних відомостей засвідчено у дисертаційній праці В. Кривошеї [316]. Метричні книги, сповідні відомості та книги реєстрації актів громадянського стану як джерела, що містять найбільш цінну та концентровану інформацію генеалогічного змісту та є загальними для всіх верств населення, досліджено у дисертаційній роботі Н. Лобко. Метрики були використані як документи, за допомогою яких можна відтворити інформацію родовідного характеру та з'ясувати відповідний інформативний потенціал [317].

Інтерес до генеалогії в нашій країні зростає з кожним роком. Все більше людей звертаються до історії своєї родини, роду, вивчення свого походження. У державних архівах збільшується кількість генеалогічних запитів. Багато громадян самостійно приступають до генеалогічних досліджень. В даний час є досить багато спеціальної методичної та довідкової літератури з генеалогії і практичних посібників та комп'ютерних програм зі складання родоводів.

Практика дослідження метричних книг показала, що в державних архівах України зберігається значний масив документів, за допомогою яких стає можливим вивчення церковних актів реєстрації громадянського стану, зокрема, на території Донбасу. При

дослідженні метричних книг як джерел з генеалогічною інформацією, нами були залучені фонди державного архіву Донецької області, де зберігаються значні масиви такого виду статистичних джерел, як метричні книги представників різних віросповідань, що проживали на території Донбасу.

До генеалогічних досліджень відносяться дослідження походження роду, сім'ї, виявлення споріднених зв'язків, побудова генеалогічного древа, встановлення соціального статусу, майнового положення в аспекті історії сім'ї, роду. Метрики є базовим джерелом при складанні родоводів, оскільки вони охоплюють широке коло різних верств населення і на їх підставі можна отримати інформацію про головні дати життя людини та її родинне оточення.

Інформація метричних книг була застосована під час відтворення історії родини німецькомовних колоністів. Об'єктом дослідження стали німецькі поселенці, що осіли в Катеринославській губернії та проживали тут до своєї смерті. Наявні відмінності щодо формулярів та інформації метрик іноземних колоністів дещо спрощують генеалогічний пошук. Дослідницька робота з виявлення даних у метриках щодо родини Фішер проводилася на базі Державного архіву Донецької області. Хронологічні межі зумовлені наявністю метричних книг римо-католицької церкви с. Бергталь (Маріупольський повіт Катеринославської губернії), виявлення представників родини Фішер проводилось з 1883 до 1920 рр. [5]. Колонія Нейямбург № 27 виникла 1842 р., належала до округу Грунау, церква розташовувалася у с. Бергталь, населення колонії сповідувало римо-католицьку віру.

У процесі реконструкції родоводу було виокремлено наступні етапи: 1. підготовчий; 2. опрацювання джерел, що містять генеалогічну інформацію (метричні книги); 3. складання генеалогічних карток (досьє) на родину або окремого її члена; 4. фіксація та оформлення результатів генеалогічного дослідження (реконструкція родоводу, у нашому випадку за схемою змішаного низхідного родоводу).

На підготовчому етапі нами були проаналізовані метричні книги Бергтальської римо-католицької церкви. На другому етапі нашої роботи здійснено пошуки інформації у метричних книгах всього періоду стосовно членів цієї родини. На кожного з виявлених членів сімейства Фішерів заводилися окремі генеалогічні картки. Метою роботи на даному етапі було з'ясування дат народження, шлюбів і смертей представників роду та встановлення родинних зв'язків. Наступним етапом роботи щодо відтворення родоводів є оформлення результатів пошуку у формі генеалогічної таблиці та складання поколінного розпису.

В результаті дослідження, на основі зіставлення всіх метричних записів, виявлених нами під час роботи з джерелами, було практично відтворено дати народжень дітей Антона та Шарлотти Фішерів, з'ясовано відомості про їхні родини, народження, шлюби та смерть дітей (онуків, правнуків і праправнуків Антона) тощо. Використовуючи як джерело генеалогічної інформації лише метричні книги, нам удалося виявити п'ять поколінь родини Фішерів та відстежити понад 200 подій, які відбулися з її членами протягом лише 37 років. У підрозділі робиться висновок, що спроби виявлення інформації щодо представників окремих родин будуть більш результативними при опрацюванні метричних книг невеликих населених пунктів або окремих конфесійних громад, на які багатий Донбас.

Таким чином, результати дослідження метричних книг свідчать про великі інформативні можливості зазначеного джерела. Вивчення широкого кола проблем, які так чи інакше пов'язані з метриками, розкриває їх багатий правовий та науковий потенціал. Крім того, ці відомості необхідно вводити до наукового обігу у поєднанні з іншими джерелами світського та культового характеру. Слід наголосити на необхідності дальшого студіювання й розкриття інформативного потенціалу метричних книг представників різних віросповідань. У наш час існує нагальна потреба в актуалізації наявної в метриках

інформації, а також у ретельному збереженні цих пам'яток як передумові їх наукового вивчення.

Література

1. Арсенич П.І. Рід Шухевичів. / П.І. Арсенич – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. – 264 с.
2. Томазов В.В. Генеалогія козацько-старшинських родів: історіографія та джерела (друга половина XVII – початок XXI ст.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.06 / В.В. Томазов – Київ, 2005. – 243 с.
3. Кривошея В.В. Персональний склад та генеалогія козацької старшини (1648 – 1782): дис. ... доктора іст. наук : 07.00.06 / В.В. Кривошея – Київ, 2005. – 938 с.
4. Лобко Н.В. Інформаційний потенціал українських генеалогічних джерел та його використання в історичних дослідженнях: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.06 / Н.В. Лобко – К., 2008 – 438 с.
5. Державний архів Донецької області. – Ф.472. – Оп.1. – Спр.1-5.

УДК002.66(043)

Кудлай В.О., кандидат наук із соціальних комунікацій, асистент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ДОКУМЕНТАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЯК СКЛADOVA КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Наповнення комунікаційного простору підприємства переважно відбувається за рахунок документальних комунікацій [5, с. 311]. Щороку на підприємстві може перебувають в обігу більше сотні тисяч документів, що зумовлює необхідність створення служби діловодства із централізованою формою організації. В таких умовах для керівного апарату особливе значення має швидкість та економічність документаційного забезпечення управління. Діловодство охоплює не тільки рух інформації в документосфері підприємства, але й весь комплекс робіт: створення, оформлення, виготовлення, контроль за виконанням документів, формування їх в справи для поточного використання та зберігання в архівах. Отже, якісне супроводження діловодних процесів дозволяє повно відображати у службових документах діяльність підприємства.

Кожний документ підприємства функціонує разом з іншими документами у комплексі матеріальних, змістовних, технологічних, організаційних умов комунікаційної взаємодії, тобто у комунікаційному просторі підприємства [5, с. 165]. Сукупність взаємопов'язаних документів, застосовуваних у певній сфері чи галузі утворюють систему документації [1, с. 8]. Виділяють системи організаційно-розпорядчої, фінансової, звітно-статистичної, планової, торговельної, нормативно-технічної та іншої документації.

Для досягнення чіткості та налагодженості у комунікаційній політиці підприємства важливо виявити пріоритетні елементи документаційного забезпечення управління. Одним з таких елементів є система нормативно-технічної документації. Комплекс нормативно-технічних вимог до продукції та послуг підприємства визначається системою управління якістю, яка має підтримуватись у актуальному стані, у відповідності до міжнародних вимог.

Важливу роль в документаційному забезпеченні управління якістю на підприємстві відіграють системи технічної та іншої спеціальної документації. Основні види цієї документації (технічні умови, настанова з якості, програма якості, протокол) зазначено у ДСТУ ISO 9000:2007 [2].

Документаційна система управління якістю будується на основі ДСТУ ISO 9001:2009. Вона є частиною системи управління організацією, яка спрямована на досягнення результатів відповідно до цілей у сфері якості і на задоволення потреб, очікувань або вимог зацікавлених сторін. Цілі в сфері якості доповнюють інші цілі організації, наприклад ті, що пов'язані з її розвитком, фінансуванням, рентабельністю,

навколишнім середовищем і охороною праці та безпекою. Різноманітні складові частини системи управління якістю, в тому числі стосовно керування документаційними процесами, можуть бути інтегровані разом із системою управління якістю в єдину систему управління, яка використовує спільні елементи. Це може спростити планування, розподіл ресурсів, визначення додаткових цілей та оцінювання загальної результативності діяльності організації [3, с. 5].

Документація, яка розробляється в системі управління якістю підприємства умовно поділяється на вісім категорій, наприклад: 1) документи, що названі «Стандарт підприємства» та мають літерно-цифрове позначення «СТП»; 2) документи, що мають назву «Організаційна структура» керуються Управлінням планування персоналу підприємства; 3) документи, що мають назву «Технологічна інструкція»; 4) документи, що мають назву «Положення про структурний підрозділ»; 5) документи, що мають назву «Посадова інструкція»; 6) документи, що мають назву «Рекомендації щодо технологічного процесу»; 7) документи, що мають назву «Технологічні вказівки»; 8) документи, що мають назву «Технологічний регламент».

Для системи управління якістю на будь-якому підприємстві ієрархію системи документації складають: 1) документи з політики та цілей в галузі якості; 2) настанови з якості; 3) процедури (методики); 4) робочі інструкції; 5) задокументовані форми, протоколи (записи) та зовнішні документи [3, с. 2]. В ДСТУ ISO/TR 10013:2003 конкретизується структура, зміст та види вищезазначених груп документації системи управління якістю [4, с. 2-6].

Документація системи управління якістю може стосуватися всіх видів діяльності організації або обраних частин цих видів діяльності, наприклад, таке комунікаційне явище як документальне обслуговування або документування певного процесу в менеджменті можуть закріплюватись в стандартах підприємства.

Таким чином, процеси документаційного забезпечення системи управління якістю відіграють важливу роль у формуванні дієвого комунікаційного простору підприємства. Осмислення та реалізація документаційного забезпечення системи управління якістю як одного з найнеобхідніших елементів комунікаційного процесу забезпечить підприємству наявність конкурентних переваг, що сприятиме стабільному розвитку підприємства в умовах міжнародного ринку товарів і послуг.

Література

1. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять / С. Г. Кулешов (розроб.). – Офіц. вид – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 32 с.
2. ДСТУ ISO 9000:2007. Системи управління якістю ; Основні положення та словник термінів. – Вид. офіц. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с.
3. ДСТУ ISO 9001:2009. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, IDT). – Вид. офіц. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 26 с.
4. ДСТУ ISO/TR 10013:2003. Настанови з розроблення документації системи управління якістю. – Офіц. вид. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 11 с.
5. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): слов.-справ. / Авт.-сост. В. А. Ильганаева. – Х.: КП «Городская типография», 2009. – 391 с.

УДК94(477.7=411.16)“181/191”(043)

Манякіна О.С., к.і.н., старший викладач кафедри культурології та інформаційної діяльності

РОЛЬ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В ЖИТТІ ЄВРЕЇВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Основним богословським джерелом вважається Тора – П'ятикнижжя Мойсея (перші п'ять книг Біблії) і Талмуд - збірник наказів кримінального і громадського характеру,

моральних норм, тлумачення догматичних і канонічних правил, практичні поради для сімейного і особистого життя. До іудейського культу відноситься велика кількість різноманітних обрядів, молитов, постів, розпоряджень, обмежень, заборон і свят. Віруючий повинен пам'ятати всі заборони і розпорядження Талмуду, які регламентують його життя. Тому особливе місце у житті єврейської громади посідала релігійна освіта. Більш того, освіта сприймалася не тільки як засіб збереження релігійного життя, але й як самоціль. Єврейські громади бачили у її розвитку єдину перешкоду проти асиміляції єврейського народу.

Довгий час євреї мали власну систему освіти. Спочатку це були початкові школи – хедери (початкові школи, обов'язкові для хлопчиків молодшого віку, у яких вивчали П'ятикнижжя та Мішну), талмуд-тори – школи молитовної освіти і вищі талмудські школи – ієшиви (вищі спеціальні школи для чоловіків від тринадцяти років і аж до одруження, що готували спеціалістів з Талмуду і рабинської літератури), які сприяли вихованню “тільки єврея, а не людини” [1, с. 172-73]. У цих освітніх закладах не лише вивчення єврейської мови та її граматики, але навіть вивчення Святого Письма вважалося злочином і переслідувалося. “Учитися заради освіченості є думкою для єврея незрозумілою”, – заявляв міністерству народної освіти М. Лілієнталь (педагог, рабин, учений єврей) [1, с. 172-73].

Навчання у відповідних початкових школах (хедерах) вважалося обов'язковим для всіх хлопчиків віком від 6 до 13 років. У хедерах діти навчалися по 12 годин щоденно. Дівчатка отримували переважно домашнє виховання й освіти [4, с. 124-125].

Хедери були поширеними закладами єврейського виховання і початкової освіти, мали релігійне спрямування, формували і утверджували, насамперед, іудейські звичаї, традиції, мову. Кожна єврейська громада мала по декілька хедерів, утримувала своїм коштом вчителів, якими пишалися кагали.

Так, станом на 1877 р. початкові школи - хедери діяли у таких єврейських колоніях Маріупольщини – Новозлатополь, Приютна, Розкошна, Богодарівка.

Навчали в хедерах меламенти, які давали знання, в першу чергу, староеврейської мови і закону віри. Хедери розрізнялися приватні (платні) та суспільні (безкоштовні). Останні називалися талмуд-торами.

Саме талмуд-тори були єдиною школою для іудейського населення до 40 - х рр. XIX ст., оскільки іудеї, побоюючись спокус до християнської віри і не вважаючи можливим відступ від святкування суботи і від інших своїх обрядів, не віддавали дітей у спільні навчальні заклади. Вбачаючи у розвитку єврейської освіти, зокрема в хедерах і талмуд-торах, осередки формування єврейської самобутності і іудейської самосвідомості, російський царат усіма засобами обмежував діяльність, встановлював суворий контроль і різноманітні обмеження для меламентів). Заборонялось водночас навчати хлопчиків і дівчаток, обмежувався також контингент учнів.

Крім того, було вирішено поступово трансформувати талмуд-тори шляхом зміни програми і способів викладання і зміни навчальних книг. Біблію необхідно було вивчати за виданнями Міністерства народної освіти з перекладом на німецьку мову, Талмуд - за витягами. Шкільні порядки в талмуд-Торах повинні бути близькими до порядків російської школи. Була вироблена і ціла система заходів для заміни відданих Талмуду меламентів (викладачів) освіченими євреями, вихованими в дусі релігійної реформи, яка виникла у німецьких іудеїв.

Ставлення до таких шкіл у єврейському середовищі було різним. Найбідніші верстви цінували можливість вчити своїх дітей у цих закладах, оскільки платня у них була мінімальною, для вступу не потрібною була будь-яка підготовка та не практикувався вступний іспит (те, з погляду єврейства, “жахливе гальмо”, що існувало у всіх без винятку інших школах, навіть у приходських). За іншою ж версією, ці школи вважалися “відкритою могилою для єврейської віри” [1, с. 174-75].

За положенням від 23 липня 1844 р. “Про приватні навчальні заклади і домашніх вчителів в Російській імперії” талмуд-торами визнавалися єврейські школи, що

отримувались на кошти єврейської громади або пожертви приватних осіб, де бідні діти і сироти з притулків опіки і навчаються єврейським законом. У господарському відношенні завідування талмуд-торами покладалося на обраних суспільством старшин. Один з викладачів призначався старшим для нагляду за училищем та вчителями і утверджувався в цьому званні навчальним начальством. До викладання допускалися особи, які мають ценз не нижче приватного початкового іудейського вчителя. Лише у виняткових випадках вивчення закону віри доручалося меламеру, який не мав цього цензу, але володів російською мовою.

У 1870 р. у місті Маріуполь відкривається талмуд-тора, фундаторами якої були колишній діяч Маріупольської єврейської громади М.А. Огуз і рабин Дін. Основними предметами у талмуд-торі були єврейська мова, Біблія (Тора), російська мова і початкова арифметика. Класи школи розміщувалися у приміщенні другого молитовного будинку. Завідувачем нової школи був призначений громадський рабин Грунін. У штаті було два вчителі: викладач “закона єврейської віри” і вчитель російської мови. Платня їм була призначена у розмірі 600 руб. і 540 руб. відповідно. На громадських засадах було ще чотири вчителі [1, с. 179].

Навчання в такій школі було платним, що, безумовно, суперечило самій ідеї талмуд-тори як школи для бідних. Залежно від прибутків батьків, плата за навчання стягалася розміром від 5 до 10 руб. з кожного учня. Для дітей з найбідніших сімей на пожертви, які збиралися щорічно членами опікунської Ради, купувалися одяг і взуття. Незважаючи на досить високу плату, навчання у маріупольській талмуд-торі було престижним. Як видно, батьків не лякала ні плата за навчання, ні викладання російською мовою. Так, якщо у 1870 р. в ній навчалася 20 дітей, то через 20 років, у 1891 р. - вже 80 дітей [2, с. 277].

І все ж головним показником реформування початкової школи був не відхід від традиційної талмуд-тори, а наявність у навчальній програмі нових дисциплін, у першу чергу російської мови. Головний показник змін у національній школі - це усвідомлення самими членами громади необхідності змін у системі національної освіти.

Так, самі єврейські громади поступово відмовляються від обов'язковості хедерного навчання. Про це свідчить досить невелике зростання хедерних шкіл у Катеринославській губернії за період з 1894 по 1914 рр. Так, якщо в 1894 р. у Катеринославській губернії був 121 хедер (відповідно і 121 меламер), то у 1911 р. - 139 (відповідно в них викладало 139 меламерів). У наступному 1912-13 навчальному році кількість хедерів зросла ще на 26. Якщо у 1894 р. в хедерах навчалася 1322 учня (1318 хлопчиків і лише 4 дівчинки), то у 1911 р. - 1975 хлопчика і жодної дівчинки [3, с. 21]. Тобто за 17 років кількість хедерів збільшилося лише на 18, а кількість охоплених ними дітей - на 653 особи.

Причина таких “скромних результатів”, як зазначає В. Гончаров полягала в тому, що в традиційному єврейському суспільстві Російської імперії формальні шкільні заклади (талмуда-тора, хедер та єшива) призначалися для хлопчиків, їхня діяльність була зорієнтована виключно на культурну традицію. А вивчення Тори не давало практичних знань і, безумовно, не обіцяло прямих економічних вигод [1, с. 174-175]. Тим більше, що програма хедера тривалий час не зазнавала змін: викладання велося єврейською мовою, вивчалися Талмуд, Тора, Мішна, Гемара. Тому досить часто учні хедера вчилися ще й в училищах і гімназіях [5, с. 26].

Отже, іудаїзм справляв визначальний вплив на освітній розвиток єврейського населення Північного Приазов'я. Це виявлялося у створення системи іудейської освіти у вигляді релігійних шкіл – хедер, талмуд-тор та єшив, у дотриманні іудейської обрядовості, у прискіпливій фіксації та контролю іудейськими священиками громадського та побутового життя євреїв. Утім, потреби суспільного розвитку зумовлювали відхід єврейської молоді від традиційної релігійної освіти, що не давала практичних вмінь та навичок і залучення до загальних шкіл та гімназій.

Література

1. Гончаров В.В. Евреи Юго-Восточной Украины: на перекрестке традиций и новаций (конец XVIII- начало XX вв.) / В.В. Гончаров – Донецк: изд – во: Вебер (Донецкое отделение), 2008. – 292 с.
2. Мариуполь и его окрестности / Издание почетного попечителя Д.А. Хараджаева. - Мариуполь: Тип. А.А. Франтова, 1892. - 523с.
3. Однодневная перепись начальных школ в империи, произведенная 18 января 1911 г. - Вып. 4, ч. 1. - Одесский учебный округ. губернии: Бессарабская, Таврическая, Херсонская и Екатеринославская. - Петроград, 1914. – 92 с.
4. Слободянюк П.Я. Єврейські общини Православної України: Наукове історико-етнографічне видання / П.Я. Слободянюк. – Хмельницький, 2005. – 409 с.
5. Татаринов С.И. Евреи Бахмута-Артемовска: Очерки истории XVIII – XX ст./ С.И. Татаринов, Ю.А. Семик, С.В. Федяев. – Артемовск, 2001. – 84 с.

УДК930.85(37)''-3-1''(043)

Нікольченко Ю.М., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, заслужений працівник культури України

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР РИМСЬКОЇ КУЛЬТУРИ III-I СТ. ДО Н.Е.

У III ст. до н.е. Рим остаточно сформувався як об'єднана італійська патриціансько-плебейська держава (лат. *civitas*), що являла собою цивільну громаду, основу якої складала приватна власність. Статус (*status*) римлянина був обумовлений обов'язковою наявністю трьох факторів: бути вільною людиною, бути членом Римської громади, належати до однієї з гілок римських родів.

У III ст. до н.е. Рим, після завоювання усієї Італії, розпочав експансію Східного Середземномор'я як засіб розповсюдження «влади римського народу» (лат. *Imperium populi Romani*). Вона сприяла синтезу італійського способу життя із вдосконаленою грецькою античною цивілізацією. Поруч з політичним, економічним і соціальним розвитком Риму III-I ст. до н.е. (Пізня республіка) розвивалася і його культура, інформаційний простір якої склали джерела, історіографія, художня література та матеріали з Інтернету про духовний світ і релігію римлян, літературу, наукові знання, право і риторику, архітектуру, скульптуру і живопис, масові дії та видовища.

Духовний світ і релігія. Політичний і суспільно-економічний лад римської цивільної громади виробив систему цінностей, в основі яких лежала військова звитяга та військові подвиги в ім'я держави. На зміну полідемонізму приходять грецькі, карфагенські, північноіталійські боги, але вже з римськими іменами (Юпітер, Юнона, Мінерва, Венера, Марс, Посейдон, Фортуна, Діана, Веста, Меркурій, Аполлон, Церера тощо) та конкретними «обов'язками» перед римським суспільством і його громадянами. Римляни завжди звертали увагу на зовнішній бік релігії, у т.ч. на прискіпливе виконання ритуально-обрядових дій. Але вона не викликала у них священного трепету; їм не цікавила глибина духовного зв'язку з божеством.

Література. Римська література III-I ст. до н.е. розвивалася під впливом елліністичної культурної традиції та була представлена двома основними жанрами – поезією і драмою. Першим професійним римським поетом став грек за походженням – Лівій Андронік (біля 282-204 рр. до н.е.). Розвиток римської поезії продовжив Гней Невій (біля 274-206 рр. до н.е.). Основу його творчості складав римський епос.

Кінець III-поч. II ст. до н.е. був ознаменований появою римської класичної літератури, основу якої склали творчість поета Квінта Еннія (239-169 рр. до н.е.), комедіографа Тіта Макція Плавта (біля 250-184 рр. до н.е.), першого римського прозаїка Марка Порція Катона (234-149 рр. до н.е.) та драматурга Публія Теренція Афры (біля 190-159 рр. до н.е.). Набувала свого розвитку і римська трагедія. Видатними трагіками були

Луцій Акцій (народ. 170 р. до н.е.) та Марк Пакувій (220-130 рр. до н.е.). Основою їхніх творів були грецькі трагедії, особливо з міфологічними сюжетами.

Серед поетів I ст. до н.е. необхідно виділити Тита Лукреція Кара (95-51 рр. до н.е.), якому належить філософська поема «Про природу речей» та Гая Валерія Катулла (біля 87-54 рр. до н.е.) – автора ліричних віршів, у т.ч. «Весілля Фетиди і Пелея».

Поруч з поезією і драмою в римській літературі III-I ст. до н.е. розвивається проза. Марк Порцій Катон став першим римським письменником, який у своїй творчості використав латинську мову. Її розквіт був пов'язаний з творчістю Марка Теренція Варрона (116-27 рр. до н.е.) і Марка Туллія Цицерона (106-43 рр. до н.е.).

Відомим письменником I ст. до н.е. був Гай Юлій Цезар (100-44 рр. до н.е.), державний і політичний діяч, полководець. Його історичні твори написані від третьої особи, щоб надати найбільш об'єктивного характеру вчинкам полководця, «мудрого й улюбленого в військах, полководця, який веде народ Риму до перемог». Унікальним літературним явищем у римській культурі II-I ст. до н.е. стає сатира. Засновником цього жанру вважається Луцій Гай (180-102 рр. до н.е.).

Наукові знання, право і риторика. На відміну від греків, головною рисою мислення римлян був практицизм і прихильність до прикладної науки. В першу чергу це стосувалося агрономії й архітектури. Прикладом цього є твори Марка Порція Катона і Марка Теренція Варрона, у яких глибоко професійно досліджуються різні сільськогосподарські проблеми та шляхи їхнього розв'язання. У спеціальному трактаті «Десять книг про архітектуру» Марк Вітрувій Полліон (II пол. I ст. до н.е.) розробив теорію містобудування, будівельної справи й архітектури та основи пропорційності в образотворчому мистецтві, яка в Ренесансі отримала назву «Вітрувіанської людини».

Пізня республіка була колискою римської історіографії. Її початок пов'язують з творчістю Полібія (201-120 рр. до н.е.). Його «Всесвітня історія» у 40 книгах грецькою мовою охопила історію Риму періоду Пунічних війн (264-146 рр. до н.е.). Важливу роль у формуванні історіографії Риму відіграли анналісти (від лат. *annales* – хроніка, літопис) – письменники-історики, які у III-I ст. до н.е. за хронологічною послідовністю зображували історичні події. Їх поділяють на старших (III-II ст.): Квінт Фабій Піктор, Авл Постумій Альбін, Луцій Цинцій Алімент, Гай Семпроній Тудітан, середніх (II пол. II ст.): Луцій Кассій Геміна, Луцій Кальпурій Пізон Фругі, Гай Фанній, Публій Семпроній Азелліон та молодших (I пол. I ст.): Гней Гелій, Квінт Клавдій Квадригарій, Гай Луциній Макр, Валерій Анціат, Квінт Туберон, Луцій Корнелій Сізenna, Корнелій Непот, Гай Саллюстій Крисп. Проте, для всіх анналістів був характерним патріотизм, перебільшення римських перемог і замовчування поразок. Старші і середні писали грецькою мовою, а молодші – латиною.

У I ст. до н.е. почала розвиватися римська філологія. З'явилися дослідження з історії латинської мови, граматики, орфографії. Відомим філологом був Публій Нігідій Фігул (біля 98-45 рр. до н.е.). Найбільш важливою його працею з філології є «Коментарі до граматики», де аналізувалися особливості латинської орфографії.

Пізня республіка була періодом розквіту римського класичного права. Завершилася епоха юридичного формалізму і отримують визнання принципи «рівності сторін», «справедливості», «сумлінної совісті». Поруч із «Законами XII таблиць» почали діяти закони «загальнонародного права», які набували все більшого авторитету не тільки у юристів, а й загалом у суспільстві. Значного розвитку набуло правознавство. Перші дослідження з юриспруденції з'явилися у II ст. до н.е. Це були коментарі до «Законів XII таблиць». У I ст. до н.е., з'являються фундаментальні правознавчі праці, серед яких особливої популярності набули 18 книг «Цивільного права» та «Дефініції» політика і юриста Квінта Муція Сцеволи (біля 140-82 рр. до н.е.).

На відміну від Греції, де заняття риторикою мали масовий характер, політична система республіканського Риму потребувала практичного красномовства як сфери влади і законодавства. Відомими риториками цього періоду були: Аппій Клавдій Цека, Гай Гракх,

Луцій Ліціній Красс, Марк Туллій Цицерон, Марк Юній Брут, Гай Юлій Цезар. Цезаря вважають засновником преси і журналістики. Обраний у 59 р. до н.е. консулом, він почав видавати «Щоденні протоколи сенату і римського народу».

Архітектура, скульптура, живопис. Завоювання Італії та Середземномор'я та пов'язане з ним фантастичне збагачення Риму, сприяли розвитку містобудування та архітектури. Міста розвиваються за індивідуальними планами, вони забезпечуються оборонними, адміністративними, громадськими і культурними об'єктами, вулицями з кам'яним покриттям, водогонами, каналізацією (клоака). У кожному місті споруджувався театр, або амфітеатр і цирк. Виникає новий тип монументальної споруди – тріумфальна арка. У будівництві архітектори використовують «ордерну аркаду» – арки, які спираються на колони. За допомогою аркад будуються наземні водогони – акведуки (акведук Марція) та громадські будівлі (театр Помпея, храм Фортуни у Римі) тощо.

З IV ст. до н.е. розвивається монументальне мистецтво, пов'язане з спорудженням бронзових скульптур. На Римському форумі, у його храмах і на площах, в інших містах встановлюються статуї богів, політичних діячів, полководців, героїв і звичайних громадян – живих і померлих. З кінця III ст. до н.е., завдяки римській експансії у Східне Середземномор'я, до Італії почали масового надходити мармурові скульптури з пограбованих грецьких міст. Стосовно живопису, достеменно невідомо у яких формах він існував; до нашого часу збереглися лише зображення з фресок у Помпеях та Геркуланумі II пол. I ст. н.е.

Масові дійства та видовища. Політична, військова та економічна велич Риму вимагала ствердження його престижу. Цьому слугували масові дійства та видовища, які ще з VI ст. до н.е. були складовою релігійних свят. З III ст. до н.е. вони, з вражаючою кількістю, набувають світського характеру: Римські, Плебейські, Аполлонові, Мегеленські (на честь Великої матері богів) ігри; землеробські свята: цереалії (на честь Церери, богині землеробства), виналії (свято винограду), консуалії (свято косовиці), сатурналії (свято сівби), луперкалії (свято пастухів), флоралії (на честь богині Флори) тощо. Загальна тривалість свят досягала 76 днів на рік.

Великий вплив на римське суспільство мала ідеологія слави. Загальнонародним святом був так званий «тріумф» – урочистий в'їзд до Риму полководця-переможця. Вимога римського плебсу «хліба і видовищ» увійшла в скарбницю світової культури як крилатий латинський вислів.

Одночасно зі сценічними дійствами у масових видовищах в II-I ст. до н.е. римський театр відіграє значну роль у суспільному і культурному житті республіки. Твори Плавта, Теренція, Пакувія, Акція та ін. з успіхом ставилися в римських містах. У 55 р. до н.е. у Римі був збудований перший стаціонарний кам'яний театр, оснащений спеціальними механічними пристосуваннями для зміни декорацій.

Література

1. Гиро Поль. Частная и общественная жизнь римлян / Поль Гиро. – Санкт-Петербург: «Алетейя», 1995. – 592 с.
2. Культура Древнего Рима: В 2-х т. Т.1. / М.Л. Гаспаров, Н.А. Позднякова, Г.И. Соколов и др. – М.: Наука, 1985. – 431 с.; Т.2. / Е.С. Голубцова, В.Н. Илюшечкин, Г.С. Кнабе и др. – М.: Наука, 1985. – 397 с.
3. Моммзен Теодор. История Рима. В 4 томах. Том первый (кн. I-III) / Теодор Моммзен. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.; Том второй (кн. III продолжение, кн. IV) – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.; Том третий (кн. IV продолжение, кн. V) – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.

ОСОБЕННОСТИ ПЕЧАТНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТА КОМПЛЕКСА МАРКЕТИНГА – «ПРОДУКТ/ТОВАР»

Динамичное развитие украинского рынка печатных средств массовой информации привело к ужесточению конкурентной борьбы среди масс-медиа. Как следствие, возрос интерес к современным технологиям рыночного поведения СМИ как коммерческих структур и, в частности, к применению мероприятий комплекса маркетинга.

«Классическая» структура комплекса маркетинга – 4Р включает четыре элемента: товар, цена, методы распространения и стимулирования [2]. Для эффективного использования необходимо иметь четкое представление о маркетинговом аспекте специфических особенностей производства продукта/товара. Это в полной мере относится к деятельности печатных СМИ как товара, поскольку особенности элемента «продукт/товар» оказывают здесь значительное влияние на три остальных составляющих комплекса маркетинга.

Первая, и основная особенность печатных СМИ как продукта/товара (характерно также для электронных СМИ), заключается в том, что печатные СМИ, в принципе, могут выполнять прибылеобразующую функцию на трех различных рынках. Первый – это рынок информационных услуг, где печатные СМИ выступают в качестве информационного продукта/товара, а также носителя информации (предметом купли-продажи является публикуемая печатным периодическим изданием – информация); второй – рынок рекламных услуг, где печатные СМИ выступают в качестве рекламоносителя (предметом купли-продажи является рекламная площадь либо иные рекламные возможности, предоставляемые издательством, как-то: распространение рекламных материалов в качестве вкладки в издание, возможности сэмпинга⁴ и product placement⁵); третий – это так называемый «рынок влияния», где печатные СМИ выступают в качестве объекта для инвестиций. Теоретически издательство может вести активную коммерческую деятельность как на одном из рынков, так и на нескольких, в зависимости от стратегии издательства.

Указанные рынки принципиально различны, но при этом неразрывно взаимосвязаны. Так, изменение тех или иных позиций печатных СМИ на рынке информационных услуг приводит к изменению положения на рынке рекламных услуг.

Например, ухудшение качества публикуемой информации и, как следствие, уменьшение размера или ухудшение качественных характеристик аудитории может стать причиной снижения объемов продаж рекламных площадей.

Или изменение направленности размещенных редакционных материалов, вызванное влиянием стороннего инвестора, может привести к изменениям в структуре читательской аудитории, что также окажет влияние на продажи рекламы (т.е. на позицию печатных СМИ на рынке рекламных услуг).

⁴ сэмпинг – один из видов стимулирования сбыта. Заключается в бесплатном предоставлении (раздаче) образцов товара (так называемых «пробников»). Современные полиграфические технологии предоставляют возможность впечатывать в издание (или прикреплять к страницам издания) разнообразные образцы – бритвенные лезвия, пакетики с парфюмерно-косметической продукцией, компакт-диски и т.д.

⁵ Product placement – здесь: оплаченное размещение текстовой или иллюстративной информации о компании, товаре или торговой марке в публикуемых редакционных материалах издания. Например, упоминание в обзорной статье, присутствие изображения товара на фотографии и т.п.

Еще один пример: увеличение продаж рекламных площадей, т.е. рост удельной доли рекламы в «общем информационном объеме» издания (например, за счет снижения рекламных тарифов), может, как ослабить позиции печатных СМИ на рынке информационных услуг вследствие оттока не интересующихся рекламными объявлениями читателей, так и усилить эти позиции за счет привлечения новых читателей, которым интересна именно рекламная информация (второй вариант характерен для рекламной прессы). В этой ситуации значимым для позиции издания на рынке рекламных услуг может оказаться и замещение доли читателей, не интересующихся рекламой, читателями, которых реклама интересует, и наоборот.

Вторая особенность заключается в том, что печатное СМИ как продукт/товар имеет явные признаки дуализма.

Если рассматривать рынок информационных услуг, то, с одной стороны, издание является, носителями информации. А информационным услугам присущи основные характерные признаки – нематериальность, неотделимость от источника, непостоянство качества, несохраняемость, потому что ядром услуги является – информация [1]. Автоматически эти же характерные признаки присущи и печатным СМИ, так как они являются средством оказания информационных и/или рекламных услуг.

С другой стороны, печатные СМИ могут характеризовать его владельца (читателя) как представителя той или иной социальной или профессиональной группы. Издание может, например, выполнять функции предмета интерьера, при этом теряются признаки нематериальности и несохраняемости, присущие услугам [3].

На рекламном рынке «товарная» сущность печатного СМИ может проявляться в желании рекламодателя размещать рекламу исходя не из объективных показателей и результатов медиапланирования, а из характеристик исполнения издания (полосность, цветность и т.д.), даже когда это не связано с требованиями к графическому воплощению рекламной цели.

Товарный дуализм печатных СМИ проявляется также при их классифицировании по критерию «сфера распространения». На рынке информационных услуг печатные СМИ могут выступать как в качестве потребительского продукта/товара (например, развлекательные издания), так и товара производственного назначения. При этом одно и то же издание для различных сегментов читательской аудитории может выполнять разные функции. Так, женский журнал «Единственная» одновременно является продуктом/товаром как личного пользования (источник познавательной и развлекательной информации для женщин), так и производственного назначения (носитель ценной деловой информации для предприятий, работающих в сфере производства косметических товаров или оказания косметологических услуг).

Третья особенность печатных СМИ заключается в «дискретности» площади издания. Это определяется двумя факторами:

1. технологическая ситуация на рынке полиграфических предприятий (которые являются поставщиками печатных средств массовой информации) такова, что издание может выходить в свет, имея только строго определенное количество полос (например, кратное восьми, четырем или двум). В принципе, выпуск газеты или журнала нестандартного объема, безусловно, возможен, но это, как правило, невыгодно экономически и/или приводит к срыву сроков выпуска;

2. требования действующих нормативных актов устанавливают долю площади издания, которую не должна превышать площадь рекламной информации для получения определенных налоговых льгот [4].

Влияние этих двух факторов приводит к возникновению выраженной зависимости величины прибыли от объема продаж рекламных площадей, что оказывает значительное влияние на особенности сбытовой политики издательства на рынке рекламных услуг.

Таким образом, в отличие от многих других продуктов/товаров, печатным СМИ свойственна определенная специфика. В связи с этим, сочетание с таким элементом как

цена, так же особенна, т.е. зачастую цена на рекламные площади снижается с уменьшением срока «поставки» (т.е. срока от заявки на рекламу до выхода издания в свет). Многие издательства вынуждены осуществлять свою сбытовую политику на рекламном рынке в режиме постоянной распродажи или, напротив, директивно ограничивая объем продаж, «подстраиваясь» под конкретное дискретное значение полостности. Знание и понимание особенностей печатных СМИ как продукта/товара, так же как знание и понимание специфики рынков печатных СМИ, влияет на эффективную коммуникативную политику издательства и соответственно достижения коммерческого успеха.

Литература

1. Брежнева В.В. Информационное обслуживание и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В.В. Брежнева, В.А. Минкина. – СПб.: Профессия, 2004. – 304 с.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – М.: Прогресс, 1991. – 733 с.
3. Лавлок К. Маркетинг услуг: персонал, технология, стратегия / К. Лавлок; [пер. с англ. 4-е изд.]. – М.: Издательский дом „Вильямс”, 2005. – 1008 с.
4. Про рекламу: Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 39.

УДК651.4/9(043)

Петрова І.О., к. і.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ІНФОРМАЦІЙНА ЕТИКА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Робота з інформацією в умовах формування інформаційного суспільства висуває нові вимоги до працівників. Активне використання комп'ютерних технологій під час прийняття, обробки, аналізу, передачі, використання, зберігання інформації формує новий підхід в здійсненні цих процесів. Актуальним стає розроблення етичних норм, принципів, моделей поведінки працівників інформаційної галузі. Саме ці аспекти є одними з основних питань інформаційної етики.

Інформаційна етика – це ціннісно-нормативна система особистості у відповідності з домінуючими функціями, які виконуються у інформаційно-комунікативній сфері соціальної політики [2, с. 147]. Становлення інформаційного суспільства, розвиток інформаційної освіти надає інформаційні етиці також статус дисципліни, яка досліджує моральні проблеми, що виникають у зв'язку із розвитком та застосуванням інформаційних технологій. Ця дисципліна тісно взаємопов'язана з комп'ютерною етикою та філософією інформації. Інформаційна етика вивчає проблеми власності, доступу, безпеки та спільності інформації.

Проблематику формування інформаційної етики розглядали в своїх працях О. Філіна, І. Галинская, О. Матвієнко та М. Цивін. О. Філіна зазначила, що інформаційна етика покликана подолати моральні дилеми інформаційного суспільства, виправити його основні вади, а саме «девальвація слова», «байдужість до істини», «меркантильний інтерес», «гонитва за сенсацією», «негайна гласність» [3, с. 231]. О. Матвієнко та М. Цивін, розкриваючи поняття «інформаційна етика», вказували на те, що принципи інформаційної етики можуть бути порушені різними способами – від недбалого використання методів опрацювання інформації, неуважного документування даних до серйозних правопорушень, таких як навмисна фальсифікація, обман, втручання у особисте життя шляхом використання Інтернет [2, с. 147].

На наш погляд, основним напрямом подальшого розвитку галузі є розробка етичного кодексу, в якому будуть акумульовані етичні норми, правила поведінки, характерні для інформаційного суспільства та регулюючі його життєдіяльність. Цей кодекс сприятимуть більш успішному здійсненню інформаційної діяльності, впровадженню електронного документообігу, передачі, використанню інформації в

мережі Інтернет, створенню електронного ресурсу установи чи органу влади, розробці моделі поведінки інформаційного працівника. Кодекс має бути розроблений відповідно до норм міжнародних стандартів управління інформацією, проте притаманний українському суспільству. До основних розділів кодексу можна віднести такі: головні обов'язки інформаційного працівника; компетентність інформаційного працівника; конфіденційність тощо. Чіткість та обґрунтованість етичних норм та правил поведінки в інформаційній галузі запорука створення стабільного та гармонійного інформаційного суспільства.

Література

1. Галинская И. Л. Компьютерная этика, информационная этика, киберэтика / И. Л. Галинская // Новые инфокоммуникационные технологии в социально-гуманитарных науках и образовании: современное состояние, проблемы, перспективы развития. – М., 2003. – С.112–132.
2. Матвієнко О. В. Основи менеджменту інформаційних систем: Навчальний посібник / О. В. Матвієнко, М. Н. Цивін. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 173 с.
3. Филина О. А. Социальные, культурно-исторические и ценностные основания информационной этики / О. А. Филина // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – 2009. – Т.10. – № 9. – 228–233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnye-kulturno-istoricheskie-i-tsennostnye-osnovaniya-informatsionnoy-etiki#ixzz2kKfg3YLY>

УДК091(043)

Рябуха Ю.В., к.и.н., доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності

ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ДОКУМЕНТЫ ДРЕВНЕГО ШУМЕРА

Хозяйственные и деловые документы численно во много раз превосходят все остальные группы клинописных источников. Большинство их происходит из храмовых и дворцовых архивов, но сохранилось и много документов частных лиц. Древнейшие хозяйственные архивы найдены в Уруке и Джемдет-Насре. Эти таблички содержат хозяйственные отчеты, написанные архаическими знаками, и плохо поддаются дешифровке. Крупные архивы хозяйственных документов досаргоновского времени были обнаружены при раскопках Лагаша, Гирсу, Шуруппака, Ура, Адаба. От аккадской эпохи сохранился огромный царский архив из Эблы (тысячи хозяйственных и деловых документов) и небольшой архив из Гасура. Период III династии Ура представлен десятками тысяч хозяйственных текстов из разных городов Двуречья.

Документы хозяйственной отчетности из храмовых и дворцовых архивов — это главным образом расписки, регистрирующие поступление или выдачу продуктов и товаров, материалов, инструмента, скота и рабов, деловые письма, хозяйственные распоряжения администрации и отчеты об их исполнении. Иногда хозяйственный документ неожиданно проливает свет на важные политические события. Так, табличка из дворцового архива, отмечающая выдачу нескольких баранов послу из Элама, сообщает нам о посольстве Гирнамме к царю Ура Шу-Суэну. Но не отдельные сообщения подобного рода заставляют относиться к хозяйственным документам как к ценнейшему разряду источников. Ученых привлекает массовый характер этого вида источников и надежность содержащихся в них данных. Сам по себе каждый документ содержит весьма ограниченную и узкоспециальную информацию, однако изучение целого комплекса таких документов позволяет понять действие сложного механизма храмового или дворцового хозяйства и увидеть отношения, которыми различные группы населения были с ними связаны

Документи частных лиц – различные контракты, купчие, долговые расписки, письма дают возможность проникнуть в мир рядового человека древнего Двуречья, понять проблемы, с которыми он сталкивался, его интересы, заботы и радости. Деловые документы в установленной форме коротко, но точно оговаривают характер и условия сделок; несравненно большую трудность для интерпретации представляют письма, так как в них речь часто идет о вещах и обстоятельствах, известных только адресату и отправителю.

Говоря о хозяйственных документах в целом, отметим, что для исследователя драгоценным оказывается иногда не столько их содержание, сколько какая-либо внешне незначительная подробность – датировка, имя писца или список свидетелей. Приведем такой пример. По тому, как в разных городах отказывались от принятой в Уре системы датировки документов (в Эшнунне – на второй год правления Ибби-Суэна, в Сузах – на третий, в Лагаше – на пятый, в Умме – на шестой, в Ниппуре – на седьмой), можно проследить историю крушения царства III династии Ура.

В клинописных документах обычно указывалось не только имя покупателя, продавца, свидетелей сделки и т. п., но и их профессия или должность либо имена предков. Располагая большим количеством документов одной эпохи, происходящих из одного места, в которых одни и те же лица выступают то в одном, то в другом качестве (заимодавца, наследника и т. д.), можно установить не только генеалогию многих из этих лиц, но и их матримониальные и деловые связи, степень зажиточности, преемственность в передаче профессии или ее отсутствие. Большую помощь в этих просопографических исследованиях оказывают многочисленные цилиндрические печати, на которых вырезались имя владельца и его должность, имена предков и пр., а также оттиски таких печатей на глиняных табличках.

УДК378.147.88(043)

Сивак О.А., старший викладач кафедри культурології та інформаційної діяльності

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ І ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Практика студентів є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня і набуття студентом професійних навичок та вмінь. Вона є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців в університеті і проводиться на базах університету, та на підприємствах і організаціях різних галузей господарства, науки, освіти, культури, торгівлі, сільського господарства, державного управління тощо [1].

Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їх майбутньої професії, формування на базі одержаних в університеті знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних ринкових і виробничих умовах, виховання потреби систематично поновлювати свої знання, вести наукові дослідження та творчо застосовувати отримані знання в практичній діяльності [2].

Згідно освітніх стандартів практика буває навчальна та виробнича. Завданням навчальної практики є ознайомлення студентів зі специфікою майбутньої спеціальності, формування первинних професійних умінь і навичок. Завданням виробничої практики є закріплення та поглиблення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі вивчення певного циклу теоретичних дисциплін, практичних навичок зі спеціальності [151].

Навчальна практика бакалаврів з документознавства відбувається протягом I та II курсів. На ознайомчій практиці (перший курс) студенти відвідують установи (районні адміністрації, архіви, бібліотеки, тощо) та знайомляться з їх структурою, документообігом

та програмним забезпеченням. Комп'ютерно-технологічна практика (другий курс) надає можливість студентам вдосконалити первинні професійні уміння і навички працюючи у структурних підрозділах університету. Для реалізації поставленої мети, студенту необхідно ознайомитися з документообігом структури, вирішити задачі поставлені викладачем та створити для себе базу форм (технологічних карт) для подальшої професійної діяльності.

Після проходження навчальної та виробничої практик студенти формують необхідні навички для подальшого самовдосконалення та готують для себе банк форм (технологічних карт), які можуть бути використані ними у майбутній професійній діяльності. Спрямовання навчальної та виробничої практик на досягнення такої мети сприяє розвитку їх професійних компетентностей. Студенти, працюючи на посадах фахівців з документознавства, навчаються розв'язувати професійні справи з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Література

1. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник / К. : Знання, 2005. – 486 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-105.html>.
2. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський. – К. : ЦУЛ, 2009. – 470 с.
3. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 6.020105 “Документознавство та інформаційна діяльність” напряму підготовки 0201 “Культура”: стандарт вищої освіти (Видання офіційне). – К.: Міністерство освіти і науки України, 2004. – 24 с.

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XVI ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, російською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами

Технічний редактор: Чередніченко І.В.
Комп'ютерна верстка: Ланіна К.О.
Новікова А.В.

